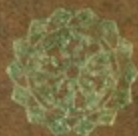

İSLAMİ TANIMAK

Muhammed Hüseyn BEHİŞTİ
Muhammed Cevad BAHUNER
Ali GAFURİ

٢٢

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

İSLAMI TANIMAK

İSLAMI TANIMAK

Muhammed Hüseyin BEHİŞTİ
Muhammed Cevad BAHUNER
Ali GAFURİ

Orijinal Adı: **Şenahte İslam**

Yazar: **Behiştî, Bahuner ve Gafurî**

Hazırlayan: **Bahri AKYOL**

Yayınlayan: **İslami Kùltür ve İlişkiler Merkezi**

Tercüme ve Yayın Müdürlüğü

Baskı:1998

ISBN 964-472-106-3

İçindekiler

YAŞADIĞIMIZ ASRIN İNSANI	
İMAN	15
KESİN BİLGİ	21
"YARATILIŞIN BAŞLANGICI VE..."	31
ALLAH'IN ALAMETLERİ	39
KUR'AN'DA TEVHİD	53
KUR'AN-I KERİMİN "YARATMA VE İDARE..."	53
İBADETTE-BİR TEK İLAHA TAPMADA-TEVHİT	62
İTAAT VE KULLUK DA TEVHİT	64
TOPLUMSAL HAYATTA TEVHİT VE	65
ALLAH'IN İSİMLERİ VE SIFATLARI	67
İLAHİ DÜNYA GÖRÜŞÜNÜN İNSAN... ..	79
İLAHİ REHBERLER (PEYGAMBERLER)	83

PEYGAMBERLERİN İMTİYAZLARI	83
VAHYİN İNSAN HAYATINDAKİ ROLÜ	90
İLİM AKIL VE VAHİY ARASINDA DAYANIŞMA	92
ADALET VE O'NUN İSLAM'DAKİ GENİŞ ALANI...	93
ADL VE MEAD	99
BÜTÜN ARZULARI TATMİN ETMENİN...	102
HAYAT, İNSAN VE TEKAMÜL	107
HAYAT:	107
İNSAN VE TEKAMÜL	111
İNSAN	121
RÖNESANS'TAN ÖNCE BATI DÜNYASINDA...	121
"YENİ HÜMANİZM'İN MEYDANA ÇIKIŞI	122
KUR'AN AÇISINDAN İNSAN	123
İNSANIN İRADE VE SEÇME HAVZASI	125
EKZİSTANSİYALİZM AÇISINDAN İNSAN	135
YA İSLAMDA?!	138
DİYALEKTİK MATERYALİZM AÇISINDAN İNSAN	141
İSLAM'IN BU KONULAR HAKKINDAKİ GÖRÜŞÜ	144
İSLAM İDEOLOJİSİNDE TARİH	147
TARİH OLUŞTURMADA PEYGAMBERLERİN AZIMLI ROLÜ	155
VAHİY İŞİĞİNDE PEYGAMBERLERİN HAREKETİ	160
TARİHİ SÜNNETLERİN, İSLAM HAREKETİNDE...	163
ŞİA NAZARINDA, İSLAM TARİHİ AÇISINDAN HAKKIN...	180
ZUHUR ZAMANI	183
KENDİNİ YETİŞTİRMEK	193

RUHUN GELİŞMESİ VE SAĞLIĞI	193
GELİŞMEDE UYUM	194
AHLAKİ ÖLÇÜLER	195
GÜZEL DÜŞÜNME, GÜZEL KONUŞMA VE GÜZEL... ..	197
İSLAM AÇISINDAN AHLAKIN ASIL ÖLÇÜLERİ	198
YERSİZ SIFATLAR	201
AİLE	265
EVLENMEK	267
TALAK VEYA EVLİLİK BAĞININ KOPMASI	287
GEÇİCİ EVLİLİK	294
ÇOK EŞLİLİK	299
AİLE AHLAKI	302
ADİL TOPLUMSAL SİSTEM	305
İSLAMİ TOPLUM	305
TOPLUMSAL SİSTEM	313
ADİL TOPLUMSAL SİSTEM	314
ADİLANE SOSYAL BİR DÜZENİN... ..	322
İSLAM EKONOMİSİ	411
ANA İLATLARIYLA İSLAM EKONOMİSİ	411
MÜLKİYET (MALİKİYET)	414
EMEĞİN VEYA İNSAN GÜCÜNÜN EKONOMİK ROLÜ	431
MÜLKİYETİN DEVRİ VE İNTİKALİ:	450
SERVET TADİLİ:	459
ÜMMETİN İLERİ GELENLERİNİN EKONOMİK... ..	467

Yayıncının Önsözü

Değerli Okuyucular!

Hiç şüphesiz kitap; insan düşüncesinin aktarılmasında ve medeniyetin her yönüyle gelişmesinde seçkin bir role sahiptir.

Diğer yandan taşıdığı özellikler, ortaya koyduğu ürünler ve hayata olan kapsamlı ve gerçekçi bakışıyla İslamî düşünce, insan düşüncesinin daruk noktasında yer almaktadır.

Bu gerçeği idrak ettiğimiz için bizler bu sahadaki hizmetlere çeşitli yayıntılarımızla katkıda bulunmaya çalışacağız.

Yüce Allah'tan bizleri usrumuzdaki büyük İslamî uyanışı hizmet etmeye muvaffak kılmasını ümit ediyoruz.

İslamî Kültür ve İlişkiler Merkezi

Tercüme ve Yayın Müdürlüğü

YAŞADIĞIMIZ ASRIN İNSANI

Asrımız insanı, yaşamı için gerekli araç ve gereçleri hazırlamak açısından gelişmiş ve baş döndürücü bir merhaleye erişmiş bulunuyor. Sayısız keşif ve icatlar insan için öyle imkanlar meydana getirmiş ki bunlar önceleri insanlar için bir hayal sayılırdı.

Otomatik elektrikli aletler, elektronik cihazlar, makineler, bir çok gayri mümkün sayılan işleri asrımız insanı için mümkün kılmıştır. Bir düğmeye basmakla su, hava, sıcak, soğuk, yiyecek, giyecek ve kısacası arzu ettiği her şey elinin altında sayılıyor artık.

Radyo dalgaları, çok kısa bir süre içerisinde insanın sesini dünyanın en uzak noktalarına iletiyor, daha da ötesi insanın resmini, fotoğrafını bile iletebilmektedir.

İnsan gökyüzünü uçaklarla teslim almış, rahatlıkla ve yıldırım süratiyle dünyanın bir ucundan obur ucuna, efsanelerde, eski hikayelerde söylenen zümrüt kuşundan daha rahat ve hafif uçabilmektedir.

Astronotlar artık göklere açılmış aya gitmiş, diğer gezegenlere gitmeyi de sanki bir şchirden diğer bir şehre gitmek istiyorlarmış gibi rahat ve kolay olduğunu belirtmişlerdir.

Asrımızda bilimsel ve teknolojik yenilikler o kadar geniş boyutlar kazanmıştır ki onları bir-bir saymak çok zor bir iştir. Sanki tabiat binlerce yıl sinesinde sakladığı sırlardan artık bıkmış ağzın-

daki mührü çözerek bu sayısız sırları çok kısa bir zaman içerisinde asrımızın insanına ifşa etmek istiyor.

Nitekim, tabii güçleri kontrol altına almak ve onlardan yararlanmak tabiatın sırları ve ilginç yeniliklerini böyle geniş ve yaygın olarak yakından tanımak sayesinde, günümüz insanı maddi refahın en doruk noktasına erişmiş ve yeryüzünü, donatılmış süslü ve muhteşem bir saray haline getirmiştir. Bu ümitle ki o saray da rahatlık, zevk ve mutluluklar içerisinde yaşayabilsin ve sürekli arzusunda olduğu mutluluğa kavuşabilsin.

TAMAHKAR CANLILAR

Buraya kadar söylediklerimiz, madalyonun bir yüzüydü, fakat bu madalyonun diğer bir yüzü de vardır.

Maddi gelişmeler bu gün insanın hayatında bir çok düğümleri çözmekle tabiata karşı koymada insana verdiği göz kamaştırıcı güçle, maddi gelişme, yayılma hakkında o kadar felsefe dokumuş, kutsal şiir, şarkı terennüm etmiş, ses seda, yaygara yapmıştır ki günümüz insanını, gece ve gündüzünü üretim, tüketim ve bunu daha fazla artırabilme üzüntüsü içerisinde düşen ve ondan başka hiç bir şeyi düşünemeyen tamahkar bir canavar haline getirmiştir.

Maddecilik ve ekonomiye olan bağımlılık asrımız insanında öylesine kök salmıştır ki onu, ya ancak ihtiyacını giderecek derecede veya modern, lüks ve her türlü eğlenceli bir hayata kavuşturmak yolunda bir üretim ve tüketim makinası haline getirmiştir. Bu durum öyle yaygın bir hal almıştır ki zamanımız insanların çoğu insani değerlerden yoksun kalmıştır.

Bir zamanlar, değerini, hürriyet ve hür olmada bulan ve bunun uğrunda can feda eden insan, artık üretim ve tüketimin kölesi durumuna düşerek tüm özgünlük değerlerini zamane putunun ayakları altında kurban etmiştir.

Maddeciliğin gelişmesi, ne kadar ilerlemişse insanın tüketim ihtiyaçları da artmaya başlamış bu ihtiyaçları temin etmenin yolları da bir o kadar karışık bir hal almıştır. Öyle ki halkın çoğunluğu cismi ve ahlaki sağlıklarını unutmuşlardır.

Bu gün maddeci toplumlarda insanın bütün yüce değerleri yavaş-yavaş kenara itilmiş veya itilmektedir. Her şey hatta ahlaki değerler ancak maddi çıkarlar çerçevesinde itibar ve değer görmektedir.

Dünyanın bir çok yerinde eğitim ve öğretimde asıl temel yapı, işte bu maddi ve iktisadi ölçüler, eğitim ve öğretim programlarından da asıl gaye, başkalarının veya kendilerinin cebine daha fazla kazanç getiren, iktisadi güçleri fazla olan insanları eğitmek, yetiştirmek olmuştur. "Her şey ekonominin ve onunla ilgili olan maddi lezzetlerinin hizmetindedir." sloganı, hemen-hemen herkesin zihnine egemen olan bir slogandır, sözde "seçilmişler ve kariyer sahipliği" yüksek bilim ve teknik tahassüslerine sahip kimseler, siyasetçiler, yazarlar, bilginler, sanatçılar vs... İş o hadde varmıştır ki hatta yüksek manevi mesleclerle ilgilenenlerin bir çoğu dahi maddi ve iktisadi cazibelerin, ilgi çekicilerin tesirinden kurtulamamışlardır. Daha fazla ilgi gören dini tebliğ ve yazılar para karşısında mübadele olunuyor. Bu durum, zamanımızda yaygın olan bir çok materyalist felsefelerin tabii sonuçlarındandır.

Devamlı olarak insana, iktisadi bir hayvandan başka bir şey olmadığı telkin edilirse, gece gündüz aralıksız devam eden propagandalarla para zenginliği, çeşitli maddi imkanların artmasını, mutluluğun tek ölçüsü, her hangi bir milletin, grubun veya sınıfın ilerlemesinin belirtisi, nişanesi olarak niteleyecek olurlarsa gece gündüz devamlı olarak gözler önünde, kulaklar dibinde, paranın kimyaliğinden, paranın mucize oluşundan, paranın her türlü zoru aşabileceğinden ve yüklü paralardan sohbet edilirse, hatta bu paralar ya şans eseri ve dolaylı ve dolaysız yollarla kendi vatandaşlarını

yağma etmekle elde edilip ve en iğrenç hayvani isteklerini doyurmak için harcanırsa bile insanlar (daha doğrusu asrımızın sözde insanları) birer “tamahkar canavar” haline dönüşecektir. Öyle ki gece gündüz aralıksız ve her yola baş vurarak, maddi isteklerini doyurabilmek dünyanın isteklerinden daha fazla faydalanabilmek için para kazanmak peşinde olacaklardır üretim ve tüketimin kayıtsız şartsız uşakları konumuna düşecek, onların yaşamı insan ve insanlığa yakışan her türlü üstün seviyelerden boşalıp tamamıyla çelişki ve ah-laki uçuruma sürüklenecektir.

HAYAT FELSEFESİ VE HEDEFİNİ ARAYIŞ PEŞİNDE

Tüketim dünyasının bazı noktalarından ve köşelerinden yeni seslerin yükselmesi ümit verici ve sevinç kaynağıdır. Şu sesler, asrımızda esaret zincirine vurulmuş insanlar için, üretim ve tüketim köleliğinden kurtuluş ışığı ve meselesi olabilir, daha fazla ümit verici ve sevindirici olay şudur ki, bu sesler, orta yaşlı ve yaşlı insanlardan daha çok gençlerden, yani yeni nesillerden duyulmaktadır.

Bir süreden beri dünyanın her yerinde gençlerin kalem, dil ve ameli tepkileri şöyle feryat edip sesleniyor ki: Biz, yaşamak için süslenmiş, bezenmiş bu mücellel, rahat ve her şeyle donatılmış sarayların içerisinde hayatı anlamsız, boş ve iğrenç buluyoruz.

Bu mücellel sarayların içerisinde mutlu insanlar nerededirler? Bizlere gösteriniz.

Ağzına kadar yüklerle dolu bu gemi acaba hangi güvenilir, emin sahile doğru ilerliyor?

Acaba bu şevketli medeniyet, (1) insana ne ölçüde değer veriyor?

Gerçekten bu kadar araç ve gereçler mi insanın hizmetinde yoksa, beyinleri yıkanmış, fikirleri çalınmış, elleri bağlanmış biz insanlar mı bu araç ve gereçlerin hizmetindeyiz?.

Acaba bu şamata medcniyet, şehirlerin, kıtaların, gezegenlerin arasındaki mesafeyi kısaltıp, büyük dünyayı bir mahalleye veya eve çevirdiği gibi, acaba bu evde oturan insanları da gerçekten birbirine yaklaştırıp, kalplerini birbirlerine karşı muhabbetli kılabilmiş mi yoksa mesafeler, yerler birbirine yaklaşmış da kalpler birbirlerinden uzaklaşmış mıdır veya daha kötüsü insanlar bütün zorluğuyla işkembe, cinsi garize ve makam gibi isteklerin hizmetine garipte artık başkalarının kalplerinden uzak veya yakın olmak gibi bir düşünceleri kalmamış mıdır?

Doğrudur ki bu seller genellikle, iktisadi refaha erişmiş topraklarda yaşayan, gece yiyebilecek bir lokma ekmek, zaruri ihtiyaçlarının düşüncesi içerisinde olmayan bir kesimde duyuluyor.

Doğrudur ki halen dünyanın bir çok bölgesinde sefalet ve fakirliğe sürüklenen mahrum insan kitleleri, bir defa olsun yokluğu tatmayan kadınlar, çocuklar ve toplumun geneli bu sefaletten kurtulup ekonomik refaha erişebilmenin çabası içindeler.

Fakat akıllı selim, bu mahrum halkın, böyle bir akıbeta uğramaları için doğru dürtüst bir yöne hidayet olunmasını icab ediyor.

Kesin olan şudur ki bilinçlenmiş maddi ve iktisadi refahın esaretinden kurtulmuş insanlar açıkça görüyorlar ki:

İnsan her ne kadar asırlar boyu, daha iyi yaşayabilmek için çalışıp yeni keşiflerde bulanarak insanın yaşamını kolaylaştırmışsa, bunun yanı sıra insanı, insani değerleri büyük saray putuna kurban etmiştir.

Kutsal kavramların içi boşaltılmış muhtevası yok edilmiştir. Bunun yaparken de asrımız dünyasının ve teknolojinin böyle icab ettiğini empoze etmeye çalışıyorlar.

Ama artık asrımız insanı, bilimin ve sanayinin yardımıyla “Nasıl yaşaması gerektiğini” ona öğretmemizle yetinmiyor.

İsrarla “Niçin ve neden yaşadığını” bilmek, öğrenmek istiyor.

Kötümser insanların zannettiklerinin aksine, bu “öze dönüş ve uyanma ondan yükselen seslerin hafif yahut feryat olarak duyulması, insanlık için bereketli ve mübarek “bilinçlenme”nin doğuşu olabilir, başarılı sonuçlar doğuran “hareketlenme”ye sebep olup, insanlık toplumu için “yeni bir doğuş” beraberinde getirebilir, insanlığı bir daha aldanmaması için şuurlandırıp, “araç gerçek tekamülü”nü “insani tekamül” yerine yanlış anlamamasını sağlayıp daha değerlisi “Tekamül hareketinin” gerçek ve insani hedefini yeniden tanımsın ve yüce azmiyle gerçek ve insani saadet doğrultusundaki iyi sonuçlar doğuran hareketini gerçekleştirebilsin.

KUR’AN-I KERİM BU KONUDA NE DİYOR?

Kur’an-ı Kerim bu ilkeyi şöyle vurguluyor, yaşam, bütün güzelliğine, rengine, cilasına ve şevketine, rağmen insana layık olan hedeften, iman ve maneviyattan uzak kalırsa manasız ve muhtevassızdır, ona gönül veren insan ziyankar olup, çabaları neticesiz ve boş olacaktır:

“Bilin ki dünya yaşayışı ancak bir oyundur, bir eğlencedir, bir bezentidir, aranızda bir övünmedir ve bir evlat ve mal çokluğu garrezidir ancak; halbuki dünya yaşayışı, bir yağmura benzer, yecşerttiği bitkiler ekincileri şaşırtır, sevindirir, sonra kuruyu verir de bir de bakarsın, sapsarı olmuş, sararıp solmuş, sonra da un-ufak olup, dağılıp gitmiş”.¹

Kur’an-ı Kerim diğer bir yerde ilk önce Allah’ı hatırlatıyor ve O’nun göklerin ve yerin nuru olduğunu alemin manası, hakikati,

---

1 - Hadid/20.

ruhu ve yön vericisi, yol göstericisi ve bütün evrenin hedefi... olduğunu vurguluyor.

Daha sonra ihtiyaçlarını gidermek, dünya malı için çaba harcamak uğruna Allah'tan gafil olmayan insanları övüyor, hayatın temel hedefinden uzaklaşmıyor neticede en iyi çaba ve amellerinde en iyi neticeye varacağını söylüyor. Onların çabaları devamlı olarak başarıya erişiyor, fazilet ve kemal meydana getiriyor. Daha sonra hedefsiz ve Allah'tan habersiz insanların çabasının heba olacağı, konusunu şöyle açıklıyor:

“Kafir olanlarsa, onların yaptıkları, çöldeki seraba benzer, su-samış kimse, su sanır onu, fakat oraya gidince suya ait hiç bir şey bulamaz da kendi yanında bulur Allah'ı ve o, kafirin hesabını tamamiyle görüp karşılığını öder ve Allah, pek tez hesap görür. Yahut da derin bir denizi kaplayan karanlıklara benzer; onu bir dalgadır, sarmıştır, üstüne bir dalga daha gelir, daha üstte de bulut çökmüştür, karanlıklar-karanlıklar üstüne yığılmıştır, öylesine ki c-lini çıkarsa onu bile göremez ve Allah, kime nur vermemişse, artık bir nur yoktur ona”²

Üzerinde düşünülmesi gereken konu şu ki Kur'an bu ayetlerde bir çok bilimsel ve teknolojik ilerlemelerden, maddi hayat boyutlarının genişlemesinden, gelişmesinden sonra iyice belirginleşen gerçekleri gözler önüne sermiştir. Tamahkar ve hırslı insanın çabası boş, yaşayış ciheti, yönü, hedefi anlamsız, her yer karanlıklara boğulmuş, insanlar, başıboş, dalgalar arasında gömülmekte ve nihayet şu soru yine cevapsız kalmaktadır.

Hayatın anlamı nedir? Hedefi nedir?

Kur'an bu şaşkınlık ve bunalımın sırrını, “iman” kavramının insan hayatından uzaklaşmasında görüyor ki, bu durum, bütün çabaların, faaliyetlerin maddi yönde olmasına, insanın “tüketim için ü-

retim ve üretim için tüketim" dairesi etrafında dönmesine sebep olur. Böyle insanlar, maddi hedeflerinde en üst düzeye varabilirler ama bu isteklerin ötesinde teknoloji tekamülünün en doruk noktasında gerçekten insana layık olan bir şey bulmaz ve bulundukları ortamdan yok olup giderler.

"Kim dünya yaşayışını ve ziynetini dilerse bu çeşit kimselerin yaptıklarının karşılığını tam olarak öderiz ve onlar bu husus da hiç bir zarara uğramazlar. Öyle kişilerdir onlar ki ahirette onlara ancak ateş var, dünyada işledikleri işlerse boşa gitmiştir, zaten bütün işledikleri de boştur." (2) ³

İMAN

Güven dolu bir kalple itimat ettiğimiz bir kişinin doğruluğuna inandığımız zaman, ona imanımızın olduğunu, inandığımızı söylüyoruz, her hangi bir konunun doğruluğuna, sıhhatine kesin bir şekilde inandığımız zaman, o konuya imanımızın olduğunu söylüyoruz. Batı deyimiyle “ideoloji” kendi deyimimizle “Meram ve mektep” olan bir düşünce ve görüş sistemine tam bir şekilde inandığımız ve gönül vererek rağbet, sevinç ve coşku içerisinde onu hayatımızda, bütün faaliyetlerimizde temel edindiğimiz zaman, bu mektebe, ideolojiye imanımızın olduğunu söylüyoruz.

Bu örneklerle dikkat ederek diyebiliriz ki:

“İman”, bir ferde, bir konuya, bir inanca, bir dine vs... kalben itimat etmek ve onun doğruluğuna emin olmaktır.”

ŞÜPHE

İmanın karşı noktası, şüphe kuşku ve tezelzüldür. Bu şüphe ve kuşku ister bir ferde, ister bir konuya ve ister bir mektebe ve inanca karşı olsun. Şüphenin tabii sonucu itimatsızlıktır. Şüphe bulunduğu alanda iyimser olunsa dahi her hangi bir kimse veya ideolojiye gönül bağlamak, itimat etmek, gereği gibi sağlanamaz özellikle bu gönül vermenin itimat etmenin, sonucunda amelen tehlikelerin karşısında durmak ve direnmek olursa.

ÇOCUĞUN İMANI

Çocuğun hayatı genellikle iman etrafında dönüyor. Özellikle baba, anne, kardeş, akraba öğretmen ve bunlar gibi etrafındakilere iman etmek ve güvenmek çocuğun yapısı gereğidir.

Çocuğun saadeti ve onun hayat için uygun ve doğru bir şekilde eğitilmesi, önemli ölçüde anne, baba, öğretmen ve kısacası ona karşı sorumlulukları olan herkesin imanına bağlıdır. (Ancak kendi vazifelerine ve yaptıklarına imanı olan kimseler bu önemli sorumlulukları yerine getirmede muvaffak olabilirler.) Çocukların ruhsal ve fiziksel gelişmelerinde, onlara karşı sorumluluk hissederek büyük bir aşk, muhabbet ve iman içerisinde olan annenin, kendi aile efradının sağlık durumları, refahları için iman ve aşkla çaba harcayan, faaliyet gösteren babanın, çok hassas eğitim ve öğretim vazifesini aşk ve imanla üstlenen öğretmen kuşkusuz çocuğun mutluluğunda önemli bir rolü vardır.

ŞÜPHE VE KUŞKUNUN SALDIRISI

Çocukluk dönemi yavaş-yavaş geride kalıp ergenlik çağı, başlıyor. Ergenlik çağında insanda, cismen ve ruhen çeşitli değişimler meydana geliyor. Bunlardan biri, çocukluk dönemlerinde büyük bir iman ve alakayla inandığı bir çok meselelere karşı şüpheyi ve kuşkuya düşmesidir. Bu şüphe ve kuşkunun sınırları insandan insana değişir. Bazılarında alanı o kadar geniştir ki hemen-hemen her şeyi kapsıyor ve çok az meseleler şüphenin çemberinden kurtulabiliyor.

YAPICI VE İLERLEME SAĞLAYAN ŞÜPHE

Buluğ döneminde insanda meydana gelen şüphe, insanın tekmülünde çok önemli rolü olan etkenlerden biridir. Araştırma ve incelemeye olan sevgisi aşkla birlikte olursa; "Yapıcı şüphe" diyebileceğimiz işte bu tür şüphedir. Şunu bilmemiz gerekir ki şüphenin

işi her zaman harap etmek, bozmaktır yani şimdiye kadar inandığımızı yıkmaktır. Yapıcılık ise bu yıkımdan sonra başlattığımız inceleme ve araştırmayla ilgilidir, çocuklukta temeli zayıf olan inançlar yıkılmadan önce araştırma ve inceleme yoluna girmediğimizden dolayı şüpheyi de bu yapıcılık işinde ortak biliyor ve bu bakımdan onu “Yapıcı şüphe” olarak adlandırıyoruz.

YİNE DE İMANIN ROLÜ

Buluğ dönemi şüphesi genellikle insanda araştırmaya yönelik rağbet meydana getiriyor. Sanki insan buluğ dönemi öncesi telkin yoluyla öğrendiği şeyleri kendinden dışarı atmak, onlardan kurtulmak ve bu alanda da diğer bir çok işte olduğu gibi kendi ayağı üzerinde durmak, kendini “çocuk olmak” tan, “Tufelcilikten” kurtarmak ister. Bu bakımdan bu şüphe bir nevi imanla beraberdir. Kendine iman, kendi ayağım üzerinde durmaya, hakayım kendim ne anlayabilirim”tezine iman etmektir. Buluğ dönemi şüphesiyle biz kendimizi yeni bir dünyanın karşısında buluyoruz. Meçhuller ve tanınmamışlarla dolu bir dünya, işte o zaman bizde bilmek, öğrenmek için bir arzu, his uyanıyor bildiklerimizi belgelendirmek ve ilmi ölçülerle dayandırabilmek ümidiyle araştırmaya koyuluyoruz.

Eğer araştırma ve tahkike olan aşk ve iman olmasaydı, kendimizde meydana gelen o denli şüpheden sonra artık biz de ne coşku, ne de çaba kalırdı, işte o zaman buluğ şüphesi “yapıcı şüphe” niteliğini kaybeder, baştan başa yıkıcı şüphe olurdu ki bizim her neye itimat ve inancımız varsa sarsar, ızdırıp ve azap verici kuşkulara döntüşürdü. Bu bakımdan buluğ döneminin gelişmesinde de imanı asıl etken bilmek, her şeyi yeniden tanımak için çaba harcamak gerektiğine iman etmek gerekir.

İLİM VE SANAYİNİN İLERLEMESİNDE İMANIN ROLÜ

Günümüz insanının elde ettiği ilim ve teknolojik daldaki gelişmeler, deneyler yapan kimselerin aralıksız faaliyetlerinin sonucudur. Bazen zihinlerinde meydana gelen bir teorinin hakkındaki fikrin ve düşüncenin doğruluğunu veya yanlışlığını kavrayabilmek için yüzlerce, hatta binlerce araştırma ve deney yapıyorlar. Belki de sizlerde bu araştırmacılardan, bilginlerden bazılarını görmüşsünüzdür ki nasıl coşku, sabır ve titizlik içerisinde çalışmalarını sürdürüyorlar. Yine görmüşsünüzdür içlerinde ilim ve araştırmaya olan imanının sevinç parıltıları nasıl yüzlerine, yansımaktadır. Bunun hazını belki sizde tatmışsınızdır.

MEKTEP, YAŞAM VE BİLİRLİĞE İMAN ETMEK

İnsan kendi ayağı üzerinde durduğu zaman yani ergenlik ve buluş çağına erip bağımsız olarak hayat ve faaliyet meydanına adım attığı zaman, kendi yaşantısına bir yön vermeye veya o hedef içinde bir yol takip etmeye kendisini mecbur hisseder.

En büyük nimetlerden biri insanın, hedef ve yolunu seçme gerekliliğini idrak edebilmesidir. Başka bir deyimle inanç ve mektebini seçmesi gereken bu hassas merhalede, takip edeceği hedef, yol, inanç ve ideoloji hakkında açık ve kesin bir kanaat elde etmesidir. İtminan verici, iman oluşturuvcu ve yakınle beraber olan bir kanaat, böyle olduğu süratte insan, ister istemez yolu üzerinde beliren her türlü engelleri aşip, yol ayrımlarında tam bir kararlılık içerisinde irade ve bilinçle hayatın doğru yolu üzerinde hedefine doğru ilerleyebilir. Bu ilerlemenin her döneminde coşku ve sevinçten yararlanabilir.

İLKEİ DÜŞÜNMENİN İLKESİZ YAŞAMAKLA UYUMSUZLUĞU

Bir ideolojiye iman etmek, ister istemez insan için bazı kısıtlamalar ve vazifeler meydana getirmektedir. İnsan toplumlarında her ideolojinin kendine has bir düzen ve kuralları vardır ve o ideolojinin doğruluğuna inanan, iman eden herkesin kendiliğinden o düzen ve kurallara uyması gerekmektedir. O, artık kendi arzu ettiği gibi ve hayatında hiç bir kayıt ve şart olmadan yaşayamaz. Hatta “Dinsizliği, ideolojisizliği, başıboşluğu” kendileri için hedef edinen ve mevcut içtimai düzenlerin hiç birini kabul etmeyen gruplar dahi bu mektepsizlikleri, dinsizlikleri için kanunlar kurallar hazırlamışlardır ki o inanca sahip olanlar, bu kanunlara, kurallara riayet etmeye, uymaya mecburdurlar. Bu gruplar, çıplaklığı yaymak, hicapla ve insanın hayatındaki bağlılıklarla mücadele etmek için tesis ettikleri merkezlerde, düzgün giyimli, durumları topluma aykırı olmayan kimselerin o merkezlere girmesine müsaade etmiyorlar. Çünkü böyle insanların onların toplantılarına katılmaları, merkezlerine girmeleri onların düzenlerine aykırıdır. “İlkesizlik” ve “başı boşluk” “Düzensizlik” kendisi için düzeni olur ve benimseyenleri için özel vazifeler, kurallar düşüncesini uygularsa, yapıcı ideolojilerin, mekteplerin mensupları, bu düzenin onlar için sorumluluk, vazife ve kanun getirmemesini nasıl isteyebilirler? Özellikle toplumun aydın kesiminin bu gerçeği daha iyi görmeleri gerekir. Sorumluluktan, mesuliyetten kaçan, kuralları karşı olan aydınlar hatta çok küçük ve müspet bir işle dahi önemli bir rol ifa edemezler. Şunu söyleyebiliriz ki: Düzensizlik ve mesuliyetten kaçmak genel olarak gerçek aydınlık ve hakikatçılıkla bağdaşamaz.

BİLİNÇ DOLU İMAN.

Çocukluk dönemindeki imanın bütün temizlik ve saflığına rağmen şöyle bir noksanlığı vardır ki tahlil ve araştırmayla birlikte o-

lan bilinçten kaynaklanmamıştır. Belki genellikle infial bir durumu vardır, muhitin tesiri altında kalmıştır,daha doğrusu bir nevi yankıdır. Bu bakımdan çocukluk dönemindeki iman, buluş çağının şüpheleri karşısında mukavemet etmeye güç yetiremez. Daha öncede söylediğimiz gibi buluş çağının gelip çatmasıyla birlikte sarsılır, yıkılır.

Elbette çocukluk döneminden bundan fazla bir şey de bekleyemeyiz. Ama buluş çağında “şuurlu” imana sahip olma olanağımız vardır. Derin, çok yönlü araştırma, tahlil ve onlardan sonra elde edilen iman tartışılmaz bir inanç olur.

İslami eğitim, hükümlerin en yüce, güvenilir kaynağı yani Kur'an bizleri devamlı fikretmeye, düşünmeye, mantıklı tahlil ve araştırmaya sevk eder ve gerçekleri görmemizi emreder.

KESİN BİLGİ

KESİN, DERİN VE AÇIK BİLGİ

Kur'an-ı Kerim insanın ancak ve ancak kesin ve açık bir şekilde şuuruna verdiği hedef ve yolun peşinde gitmesi gerektiğini vurguluyor.

“Bilmediğin şeyin üstünde durup ısrar etme; çünkü bundan kulak da, göz de gönülde, hepside sorumludur”. (1) ⁴

Böyle bir tanıma ancak kesin, güçlü ve açık deliller ile elde edilebilir:

“Allah, kendisine evlat edinmiştir dediler, münezzehtir O, müstağnidir. Onundur ne varsa göklerde ve yer yüzünde. Şu iddianıza dair bir deliliniz var mı? Allah hakkında bilmediğiniz bir şeyimi söylüyorsunuz?”. ⁵

“Kendi kuruntuları, arzuları bu. De ki: Doğrucuysanız hadi delillerinizi, burhanlarınızı getirin bakalım”. (3) ⁶

Zann hiç bir zaman bu tür tanımlara vesile olamaz:

“Onların çoğu, ancak zanna kapılmışlardır. Şüphe yok ki zan, gerçek karşısında hiç bir şeye yaramaz.” ⁷

---

4 - İsra/36

5 - Yunus /68

6 - Bakara/111

Esasen Kur'an açısından zannın hiç bir değeri ve itibarı yoktur. Öyle ki birçok ayeti kerime de zanna uyarak amel etmek, iş yapmak bir nevi akılsız körü körüne bir eylem olarak nitelenmiştir.

İLMİ VE KESİN TANIMANIN ENGELLERİ

Kur'an, zannın destekçisi durumuna gelin ve onu apaçık ilmi tanımın yerine oturtan faktörleri beyan buyurmaktadır:

1- HEVA VE HEVESE UYMAK

Hevesler, şehvetler, tamahkarlık ve çıkarıcılık zihni ve düşüncesi, okurları doğru dürüst yargılamadan alıkoymuyor:

"Bunu kabul etmezlerse artık bil ki onlar, ancak kendi heveslerine, dileklerine uyuyorlar ve Allah'ın hidayetini bırakıp kendi dileğine uyan kişiden daha sapık kimdir ki? (6) ⁸

2-ATALARIN ADET VE GELENEKLERİ

"... Hayır, şüphe yok ki dediler, biz atalarımızı bir inanca bir dine sahip bulduk ve şüphe yok ki biz de onların izini izlemede, o yolda gitmedeyiz. Ve böylece senden önce de hiç bir şehre bir korkutucu göndermedik ki o şehrin hali-vakti yerinde olanları, şüphe yok ki biz, atalarımızı bir dine bir inanca sahip bulduk ve şüphe yok ki bizde onların izine uyduk desinler." (7) ⁹

3- BÜYÜKLER VE GÜÇLER KARŞISINDA KENDİNİ YİTİRME

"... Ve Rabbimiz derler, gerçekten de ulularımıza ve büyüklerimize itaat ettik de onlar sapıtı yolumuzu". (8) ¹⁰

---

7 - Yunus/36

8 - Kasas /50

9 - Zuhuruf/22-24

10 - Ahzap/67

Büyük güçler karşısında, hatta ilerlemiş ülkeler, onların düşünceleri gelenekleri ve mektepleri karşısında kendini küçük görmek, kendini aşağılamak insanın düşünce gücünü yok edip onu öyle kendine hayran bırakıyor ki kendisi düşünemiyor, başkalarının gözüyle görüyor, başkalarının kulağıyla duyuyor ve başkalarının beyniyle düşünüyor...

TANIMA ARAÇ GEREÇLERİ

Kur'an-ı Kerim, kesin bilgi ve güvenilir ilim elde etmek için bir kaç önemli vesileyi zikrediyor:

“Sam’i”-Kulak-işitsel

“Baseri”-Göz görsel

“Fuad” -Gönül

“Ve Allah sizi, analarınızın karnından çıkardı hiç bir şey bilmezsiniz ve size, şükredesiniz diye, kulak verdi, gözler verdi, gönüller verdi.” (1) ¹¹

Ve başka bir ayette:

“Sonrada onu tamamlamıştır, ona kabiliyet vermiştir ve ona ruhundan üflemiştir ve size kulak, gözler ve gönüller halk etmiştir; ne de az şükredensiniz.” (2) ¹²

Bizim bilinçlenmemizin önemli bir bölümü duymak yoluyla, başkalarının fikir, düşünce, tecrübe ve araştırmalarının neticeleri olan bir çok konular gibi, yahut vuku bulan ve bizim güvenilir kimseler ve kaynaklardan duyduğumuz hadiseler gibi...

Bizim bildiklerimizin diğer önemli bir bölümü görmek ve müşahedeler yoluyla.

---

11 - Nahl/78

12 - Secde/ 9

Diğer önemli bir bölümü ise içsel müşahedeler ve batini hissetmeler yoluyla.

Fakat görmek, duymak veya batını müşahade yoluyla zihne giren şeyler yüzeysel olup değersizdir, çünkü yeterince, incelenmemiş, değerlendirilmemiştir. Nitekim bu ham algılamalar gönül merkezinde fikir ve düşüncenin yardımıyla pişirilmelidir ki güvenilir, değerli, kabul görecektir ve uyulacak bir bilgi, bilinç haline gelsin.

Kur'an insanın gelişmesini, doğru dürüst kullanılması sayesinde görmektedir, hatta onları işletmemek ve onlardan yararlanmamak insanı, dört ayaklı hayvanlar derecesine kadar düşürüyor:

"... Onların kalpleri vardır düşünmezler onunla, gözleri vardır görmezler o gözlerle; kulakları vardır duymazlar o kulaklarla. Onlar dört ayaklı hayvanlara benzerler, hatta daha da sapıktır onlar. Onlardır gaflette kalanların ta kendileri." ¹³

KALBİN ÖNEMİ VE GENİŞ ETKİSİ

Kur'an "Gönül"ün önemli rolü hakkında çeşitli tabirler kullanmaktadır, Tefekkür, Tedebbür, Taakkul gibi.

Tefekkür etmek, fikretmek, iç ve dış bilgileri düşünmek ve tanzim etmektir. Böylece terkip olarak mukayese alsın, değerlendirilsin ve ondan genel esaslar ve kaideler elde edilsin ki cüzi olaylar ve malumlar hakkında kesin sonuca varılsın ve her malumatı kendine has, yerinde incelesin.

Tedebbür, her şeyin hakikatını anlamak için esrarların gerisine kadar uzamak, nüfuz etmek manasınadır. Çünkü bizim his yoluyla elde ettiklerimiz, eşyaların ve onların mevcut durumları hakkında yüzeysel bir yankıdır, bu bakımdan bizim hislerimiz, direkt olarak eşyaların hakikatına varmıyor olayların geleceğini göstermiyor.

Görölmeyen, dokunulmayan Şeyler hakkındaki bizim hissi tanımlarımızın yeterli dayanağı ve gücü yoktur. Fakat tedebbürle, zihni tahlil ve analizle her Şeyin içine sızmak ve onların hakikatini anlamak mümkün olur.

Bu bakımdan alimane tanım her türlü tahminden, temel zayıflığından, yüzyıl yargıdan, dar görüşlölükten uzak olmalı kesin ve dikkatli fikri tahlil ve incelemeyle bir olmalıdır ki uygulanılmaya değeri, kesin ve güvenilir sonuçlar doğursun.

NAZAR (ARAŞTIRMA) GÖRME

Kur'an-ı Kerim bir çok yerde bizleri araştırmaya, bakmaya teşvik ediyor. Arapça bir kelime olan araştırmak için konular üzerine eğilmek, meselelere ilgi, duymak ve tefekkürle bakmak demektir. Aşağıdaki ayetlere dikkat ediniz:

"De ki: Bir bakın da görün, neler var göklerde ve yer yüzünde".¹⁴

"De ki: Yer yüzünü gezinde bakıp görün, nasıl yaratmaya başlamıştır".¹⁵

"Fitnecilerin sonunun nasıl olduğına bakın da görün".¹⁶

"Hiç mi bakmazlar deveye, nasıl da yaratılmış? Ve gökyüzüne nasıl da yüceltilmiş? Ve dağlara nasıl da dikilmiş? Ve yeryüzüne nasıl da yayılmış?

Görüyoruz ki bütün bu konularda, nazar etme, bakma o kadar dikkatli olmalıdır ki ayetlerde zikrolunan sorulara cevap verebilmeli ve bu konularda söz konusu olan müşküllere, yeterli çözüm yolu getirmelidir, yani dikkat, araştırma ve incelemeyle beraber olmalıdır.

---

14 - Yunus/101

15 - Ankebut/23

16 - Araf/36

Bu düşünme tefekkür ve bakma dünya ki bütün gerçekleri ve hakikatleri içine alıyor, özel bir sınırlamaya tabii değildir. Kur'an-ı Kerim'de, çeşitli alanlarda düşünmek ve tefekkür etmek tavsiye olunmuştur. Örneğin; Tabiatı: "Gerçekten de göklerin ve yer yüzünün yaratılışında, geceyle gündüzün birbiri ardınca gelişinde, akli tam olanlara deliller var. Onlar, Allah'ı ayaktayken, otururken ve yan üstü yatarlarken anarlar ve göklerle yeryüzünün yaratılışını düşünürler de rabbimiz derler, bunları boş yere yaratmadın, noksan sıfatlardan arısın sen, koru bizi ateşin azabından." (5) ¹⁷

Ve bunun gibi diğer yüzlerce ayetler, geniş evreni insanın fikretmesi araştırması, incelemesi için bir zemin kılmış ve onu böyle bir göreve davet etmektedir.

Tarih ! "Sen, geçmişlerin hallerini anlat onlara da belki iyice bir düşünürler". (1) ¹⁸

Ve diğer bir çok ayet, geçmiş kavimlerin hallerini araştırmayı, düşünmeyi halkın aydınlanması ve ibret alması için bir vesile, göstermektedir, geçmiş kavimlerin ilerlemelerinin, yıkılmalarının ve onlar içerisinde meydana gelen değişimlerin, nedenlerini araştırmak ve incelemenin öğretici olduğunu beyan buyurmaktadır.

İNSAN:

"Delillerimizi, Evrende de gösteriyoruz, kendi varlıklarında da, böylece sonucu, onlarca da apaçık anlaşılacaktır ki o, gerçektir, haktır şüphesiz". (2) ¹⁹

VAHYİN GETİRDİKLERİNDE

"Ne diye Kur'an-ı, iyice bir düşünüp taşınmazlar, yoksa gönüllerinde kilitlerini var?", ²⁰

---

17 - Al-i İmran/191

18 - Araf/176

19 - Secde/53

GÜNÜMÜZDE İLİM YOLUYLA TANIMA VE BU KONUDA YAPILAN DEMAGOJİ.

Günümüzde ilim ve bilim iki ayrı kavram olup değişik manaları ifade etmektedir. İlim, var olanları araştırıp bütün yönleriyle tanıma sanatına denilir ister maddi olsun isterse manevi zihinsel ve düşüncesidir.

Fakat bilim cisimsel özelliklere sahip olup deney yoluyla o madde hakkında bir takım bilgilere ulaşmanın adıdır. Aynı zamanda ilim daha kapsamlı olup bilimi de içermektedir. Ne var ki bazen ilim yerine bilim ve bilim yerine ilim kelimeleri kullanılmaktadır. Bu dikkatsizce kullanış bazı demagojilerde yanıltmalara meydan vermektedir. Sıkça rastladığımız demagojilere örnekler.

1. İlmi olmayan tanımın hiçbir değeri yoktur.

Bir gerçeği tanımak ve ona inanmak için ilmi delil olmalıdır.

2. İlmi tanıma yani deneysel tanıma. Buna göre deneyle elde edilmeyen şeyler değersiz olup itibar edilmaz.

Dikkat ederseniz birinci maddede ilim kapsayıcı anlamda, ikinci maddede bilim (deneysel) anlamında kullanılmıştır.

Birinci maddede hiç kimsenin kuşkusu yoktur. İlmi dayanağı, olmayan hiç bir şeye itibar edilmaz, bu bir gerçektir. Ama ikinci maddede sonucun doğru alınması için birinci maddede kullanılan manada kullanılması gerekirken bilim (deneysel) manada kullanılmış ve bunun sonucu bazıları şöyle bir neticeye varmıştır. "Değeri olan bilgi denemeye dayalı bilgidir" bu yanlış algılanmayı o kadar abartmışlar ki insan ruhunu ameliyat masalarının da keşfetmeye kalkmış yada gökyüzüne uçarak yaratıcıyı bulmaya çalışmışlar. (Bu söz Broseden nakledilmiştir. Filips Şale'nin yazmış olduğu Psiko-loji ve metafizik kitabının Fransızca metnine bakın. (1927 Paris basımı S. 748)

DİĞER BİR DEMAGOJİ

Gördüğümüz gibi bir demagoji ile “İlim ve marifet” geniş anlamından çıkarak, dar ve sınırlı bir dairede hapsedilmiştir. Bu hatanın müteakibinde diğer bir demagoji daha meydana gelmiştir ve aşağıda görüyorsunuz:

“Tecrübe yoluyla elde edilen bilginin değer ve itibarı olduğu için ancak görmek ve tecrübe yoluyla hakikati ispat etmek mümkündür. Diyorlar, Bu bakımdan eğer bir şey görülmezse, laboratuarlar deneyinden geçmesi, matematik açısından hesaplanması mümkün değilse, onun hakikati yoktur demektir. Bundan şu neticeyi alıyorlar ki: “Realite”, “tecrübe” yoluyla aydınlanacak olan gerçektir ve diğer yandan, ancak maddenin tecrübe yoluyla tanınabileceğini de biliyoruz. Bu bakımdan madde dışında olan şeylerin, tecrübe yoluyla tanınmasının ve onları laboratuarlar da tecrübe etmenin mümkün olmayacağından dolayı, hakikatları yoktur ve dolayısıyla zihni bir tasavvurdan, hayalden başka bir şey olamazlar... Ve daha sonra şu sonuca varıyorlar ki: “Realizm”, sadece “madde”yi hakikat, gerçek bilen bir felsefedir, “İdealizm” ise maddeden başka şey de inanan dünya görüşüdür. Fitrat mantığı, Realizmin, İdealizmden önde olduğuna hüküm verdiğinden dolayı “Materyalist” dünya görüşü de “İlahi” dünya görüşünden daha değerlidir.

Bu nasıl bir vehim ve hayale yönelmedir?!!

Yukarıdaki açıklamaya dikkat ettiğimizde, bu sözün bilimsellikten ne kadar uzak olduğunu ve aslında demagojiden öteye gitmediğini görüyoruz. Çünkü eğer “Realizm” ve “İdealizm”i açıklanan şekilde kabul etmiş yani birincisini gerçekçilik ve ikincisini hayalcilik şeklinde tanımlayacak olursak, Realizmin, İdealizmden önce geldiğini kabul ediyoruz, fakat “Realite”nin, (gerçeğin) alanının ne kadar olduğuna ve gerçekte “Realist”in kim olduğuna bakmamız gerekir.

“Realite”, hakikatte varlığı olan şeydir, yani bir-gerçektir, bu gerçek hem maddi olabilir ve hem gayri maddi. Mevcut olan her şeyin maddeden olması şart değildir, “İlmi” olan her şeyin, kesinlikle laboratuarda görülmesinin şart olmadığı gibi.

Bu bakımdan “İlahi realizm”, madde ve madde dışı hakikatlere, ilmi açıdan ve şuurluca inanmaktır; zihni tasavvurlara ve sahte düşüncelere inanmak değildir. İlahi dünya görüşüne inanan bir kimse diyor ki:

“Ben, basiret, ilim ve şuurla, “Mücerret hakikate” ulaştım ve onu buldum, hayal ve vehimle değil.

Bu, inkar edilmesi mümkün olmayan bir hakikattir, fakat ne yazık ki saptırılmış ve tam aksine yorumlanmıştır.

REALİZM (GERÇEKÇİLİK)

İslam açısından evren, çeşitli gerçeklerden birleşerek meydana gelmiş bir bütündür. Tabiat alemi diye bilinen varlık aleminin bu bölümü de gerçeklerden oluşan bir dünyadır (birikimdir). Bu gerçekler devamlı, değişim ve hareket halindedirler, Allah Tebarek ve Teala’nın iradesinden kaynaklanmaktadırlar. Bu bakımdan mukaddes İslam dini insandan, kendini ve muhitini tanımada bu esasa dikkat etmesini, her şeyi olduğu gibi tanımasını istemiştir, bütün gerçek özellikleri ile, onda mevcut olan bütün boyutlar, bağlılıkları bileşikleriyle...

Bu bakımdan İslam, gerçekliliği (Realizmi) arzulayan bir dindir.

Realizm hakkında şu önemli noktaya dikkat edilmesi gerekir ki realizm, insanın, mevcut gerçeklere teslim olması demek değildir.

Şayet siz de bazı zamanlar, öğüt vermek için, insanın her zaman realist (gerçekçi) olması gerektiğini, mevcut gerçeklere boyun eğmesi ve onlarla çatışmaya girmemesi gerektiğini söyleyen merhametli nasihat edicilere (!) rastlamışsınızdır.

İslam bu çeşit realizmi, gerçekliliği (!) insanın şanına yakıştırıyor ve onun risaleti ile, ona verilen üstün kudretle uyum içinde olmadığını belirtiyor. İslam'ın insanın, tabii ve sosyal çevresindeki gerçekler karşısında rahatlıkla teslim olmaya hakkı yoktur, Oda "Bunlar mevcut gerçeklerdir ve aklı başında olan insan gerçeklere karşı çıkmaz" bahanesi ile. olursa!...

İslam açısından insan, kendi çevresini değiştirebilecek güce sahip yaratıcı bir varlıktır, gelişebilecek fikri ve ameli gücünü kullanarak, tabii ve sosyal çevresinde gereken değişiklikleri meydana getirmek, yararlı yenilikler oluşturmak ve bu vesileyle kendisi ve diğer insanların daha iyi bir şekilde ve insanca yaşamaları için ortam hazırlamak, hiç bir zaman bütünüyle mevcut gerçeklere teslim olmamak görevine sahiptir. Nitekim İslam'ın insanı realisttir (gerçekçidir), hedefe eğilendir. Sosyal realitelere teslim olan değildir.

"YARATILIŞIN BAŞLANGICI VE VARLIK ALEMİNDEKİ DÖNÜŞÜMÜN NEDENİ?"

Varlık aleminin zuhur ve başlangıcının sebebini hareketin ilk nedenini? ve varlık aleminin niceliği hakkında inceleme ve araştırma maksadıyla aşağıda gelecek temel ve asıl konulara dikkatlice eğilmek gerekiyor.

1 -Gerçeklerle donanmış alem:

Hakikatler dünyası, savunulabilir, görülebilir ve hissedilebilir olmalıdır, uyku ve hayale bağlı değil. Onun bunun tasavvur ve efskarının ürünü de değildir. Bizim düşüncelerimizden elde ettiklerimizden ve hükmettiğimiz bir takım şeylerden göz yumacak olursak, varlık alemi gerçektir ve hakikatin özünü teşkil etmektedir. İnsanlara ister faydalı ve kazançlı yararlar sağlamış olsun, ister olmasın; ister onda vücuda gelenler tanınsın ister tanınmasın. Sonuçta bu alemin gerçekliği kesin ve inkar edilmesi gayri mümkündür.

Varlık dünyasının gerçekliği tecrübe ve deneye dayalı ilimlerce de sabittir ki, bunca telaş ve çabalar varlıklar arası irtibatı tanıyıp anlamak içindir. Demek ki bu varlıkların bir gerçekliği vardır, hayal ve vehmin ürünü değildirler. Eğer bu alemin gerçekliği olmasaydı, bunca tahkik ve araştırmaların hepsi beyhude ve bütün emekler boşa gitmiş olurdu.

2- Alemdeki Düzen:

İnsanların müşahede (görme), tecrübe (deney) düşünce ve hesap yoluyla elde ettikleri sonuç şudur ki, cihanı belli bir düzen üzerine kurulu olarak görmüşlerdir. Öyle ki, alemdeki bütün varlıklarla elementler arasında kopmaz ba lar ve sabit kanunlar, hakimdir. Özellikle deneysel metoda dayalı çalışmaların hedefi de bu ba ları keşfetmek içindir.

Nazım ve düzenlilik öylesine oturmuş ki, tabii olayların hiç birini hesapsız, diğer olaylardan bağımsız ve tesadüf olarak kabul etmiyorlar. Diğer bir olayın sebebini bilmiyorlar yıllar yılı deneyler yoluyla u ra  verip onun ke fine çalışıyorlar. Diğer taraftan eğer bir kanun ke fedilse gerçi o kanunun her yerde geçerli ve sabit bir kanun olduğundan emindirler-o esas üzerine büyük sanayi yatırımları ve devasa harcamalarla, binlerce fenni alet ve vesile yapıyorlar.

Buna binaen alem bunca genişliği ve sınırsızlık sınırına varmış boyutlarıyla ve bütün karmaşık görünümlere nazaran güçlü dakik ve düzenli bir ba  ile birbiriyle bağlantılıdır. Öyle ki ince hesaplara dayalı dakik bir planın hikayesidir.

Deneysel bilimin çeşitli alanlardaki zaferinin nedeni tabiata hakim olan bir takım kanunları ke fetmi  olmaları nedeniyledir.

   y ve Güneş bir düzen ve hesaba tabidirler... (Rahman: 5-7)

3-       ve O un sebebi:

Biz tabiatla meydana gelen değişim ve dönüşümleri görüyoruz özellikle canlı varlıklarda daha görünür bir haldedir. A a lar büyüyor  i ek açıyor, sallanıp budaklanıyor ve sonuçta meyve veriyor, böylece sakin bir büyüme ve gelişme ile meyve ve taneler oluşuyor.

İnsan nutfesini içeren sperm, yavaş-yavaş cenin halini alıyor ve bu daimi dönüşümler durmadan cenini geli tiriyorlar ta doğum anına kadar. Buradan itibaren yeni doğan bebek daimi bir gelişmeye yüz tutmuş       halindedir büyüyor, ihtiya lıyor...

“Olmak” şöyle beyan edilebilir: Varlıklar bir nevi yayılmış ve tedrici bir dönüşüme tabi tutulmuşlardır, varlıkların her bir merhalesi bir öncekinin aynısı değildir ve kendisinden sonra gelecek olan durumunda gayrisidir. Ancak ne var ki bu birbirinin gayrisi olan varlıklar arasında kopmaz ve daimi bir bağ mevcuttur, toplam olarak “akıcı bir varlıktır”.

Bilinmesi gereken şudur ki, acaba bu “olmak” için asıl sebep nedir? Bu bulmak, karıştırmak, yapmak kimin tarafındandır? Bu kadar ince hesaplar ve düzenlilik üzerince kurulu değişim dönüşümler ne diye ortaya çıktılar?!..

4 -Nizam ve Düzendeki Başkalaşmaların amel ve sebepleri?:

Bu milyonlarca tabii varlıklarda görülen gerçek şudur; her biri amil ve sebep istiyor. Bitkiler kendilerine gerekli olan miktarda topraktaki elementlerden, yağmur suyundan, güneş enerjisinden ve hava unsurlarından yararlanmaktadır, ta ki kendilerinden bir gül ve ardınca meyve verebilsin. Bu birliktelik, çekme ve çekilme, etki-tepkiyi hangi güç düzenliyor ve hangi delil ile bu karmaşık unsurlar yığını, çok ince hesaplarla ve çok özel şartlarda birbirine karıştırıyorlar ki sonuçta meyve hasıl olsun... Niçin?!

5-Alemde Tesadüf yoktur:

Bir avuç harflerin yazılı olduğu fişleri bir kaseye koyup iyince karıştırdıktan sonra onu düz bir yüzeye serperseniz, bu harflerin düzgün ve harf sırasına uygun bir şekilde dizilerek bir gazel veya bir sözlük oluşturma ihtimali ne kadar olur sizce?!.. Denilebilir ki, sıfıra yakın bir ihtimaldir. Veya bir daktiloyu iki-üç yaşlarında bir çocuğun önüne koyun ve onun tuşlara rast gele basmasına izin verin, yarım saat tuş basma oyunundan sonra hakmışsınız ki, kağıdın üzerinde İbn-i Sina'nın çok zor felsefi kanunlarından birisi Arapça olarak yazılmış?!!! Böyle bir ihtimal tasavvur edilebilir mi?!..

Diyorlar ki (1), bir canlı hücresinin tesadüfen vücuda gelebilme olasılığı 16 dır. Diğer biri diyor ki, protein zincirlerinden en basit bir bağın tesadüfen vücuda gelebilme olasılığı 10 /48 dır.

Demek bunca değişim dönüşüm ve var oluşlar, ilmi bir kanun ve ince bir hesap ve muntazam bir yapıya tabidirler. Bunca unsur ve elementler çeşitli oranlarda birbirleri ile oluşturdıkları sayısız terkiplerin hepsi bir takım özel şartlarda gerçekleşmektedir -nasıl ki bölüm onu anlamak için büyük bir caba ve telaş göstermiştir-ki her haliyle tesadüf eseri olmadığını gözler önüne sermektedir.

6- "Olmak"ın Amili; Tezat:

Diyalektik Materyalizm mantığı açısından, her bir maddi varlık, içinde kendi zıddını barındırmaktadır. Zamanla bu zıddını doğurmak suretiyle tedricen kendi; sonunu hazırlamaktadır. Ancak yenden o ölümün içinden yeni bir hayat doğmaktadır.

Diğer bir değişle, her fikir, her olay, kısaca her şey (tez) vücuda geldiği anda, kendi içinde, kendine muhalif bir güç (antitez) oluşturuyor buna "Zıdd-ı şey"diyorlar. Bu ikisinin kavgasından (çatışmasından) üçüncü bir şey doğmaktadır (sentez). Bu ikisiyle birlikte onların ikisinden de mükemmel olan diğer bir varlık zahir olmaktadır.

Buna binaen "her şeyin gelişimine sebep olan asıl illet? onun oluşunda değil belki kendi derununda saklıdır." Bu illet her şeyin kendi derunun da var olan zıttan ibarettir. Öyle ise denilebilir ki hareket ve gelişimlerin kaynağı bu tezatlardır. Bitki ve hayvanlar alemindeki basit gelişimler bile gerçekte dahili tezatların tahriki ile- dir. Alemdeki diğer değişim ve dönüşümler hepsi bu kanuna tabidir. Demek her şey maddenin batınından çıkmaktadır ve bunca dönüşümlerin amili:

- Her zaman bir şeyin içinde saklıdır.
- Daima kendi zıtlarıyla birlikte ve daima çatışma halindedir.
- Her zaman tekamül ahengine uygun hareket etmektedirler.

Ancak bilmek gerekir ki:

Maddenin bu gücü ne kadar devam edecek ve bu teorinin bilimsellik derecesi ne kadardır? O'nu teyit edecek araştırma ve deneyler yapılmış mı?

-Acaba bu usulün her yerde geçerliliği var mıdır?

-Her değişim ve başkalaşım tekamül ahengine uygun mudur, yoksa muhtelif şartlarda fark ediyor mu?

-Acaba her zaman hareketin sebebi, onun zıddı mıdır, yoksa bazı yerlerde cazihe, itme ve çekme güçleri mi bunu doğurmaktadır?

Gelecek açıklamalarda bu soruların cevapları verilecektir.

Günümüz ilmi maddi clementlerden oluşan sistemleri-canlı, cansız-on grupta toplayarak bahsetmektedir. Sistemler açık ve kapalı olmak üzere iki kısma ayrılmışlardır. Bu ilmi temel şunu ilan etmiştir ki: Yalnızca açık sistemler -özel şartlarda olma kaydıyla- özelliklerini koruyabilir, üreyebilir ve tekamül edebilirler. Açık sistemler dış alemde, kendi cinslerinden olmayan varlıklarla irtibat ve dönüşüm halindedirler. Örneğin, gerekli gıda ve enerjiyi alıp, zararlı olanları defederler.

Ama kapalı sistemlerin muhteva ve içerikleri sınırlı olduğundan değişim ve üremelerinde dikkate de alınmayacak kadar küçüktür. Dolayısıyla hiçbir zaman kendilerinden başkasının yapıcılığını üstlenmelerine imkan ve ihtimal yoktur.

Bundan da önemli nükte şudur ki, kapalı sistemler genellikle kendiliğinden değişim göstermeyen durgun ve sakin bir haldedirler. Eğer kaynaşma hayat ve hareket gösterisi yapacak olsalar, değişimleri daima "Antropi!" artışı ve kuhulet yani tenezzül inhitat, enerji kaybı ve teşkilat düzeninin işten düşmesiyle sonuçlanır.

Dolayısıyla, yalnızca hedef dar ve hayat sahibi sistemlerin kemale ait değişimleri (düzen, kuvvet ve genişliğinin artışı) mümkündür.

Eğer basit veya mürekkep yapıya sahip bir madde ve hiç bir kapalı sistem kendi kendini yapma yeterliliğine sahip olamazsa, daima dış yardım ve irtibata ihtiyaç duyarsa, dünyada var olan bütün madde ve sistemlerin de kendiliğinden icat gücüne sahip olduğu veya birbirine bağlı bir tezyahı idare ettiği, düzen bulmuş, hareket ve tekamüle sahip oldukları düşünülemez zira hem tek-tek ve hem toplu olarak birbirleriyle ikili bağ oluşturmaları gerekiyor.

Buradan anlaşıyor ki, maddenin hiç bir dış müdahale olmaksızın bu nazım terkip ve yapılmaya kendiliğinden sahip olması imkansızdır. Demek harici bir sebep ve idareciye ihtiyaç vardır, çünkü işin içinde ince hesaplara dayalı bir nazım ve düzenlilik söz konusudur. Bu da böylesi bir düzenin varlığı için, bir irade ve şuurun gerekliliğine kendiliğinden delalet etmektedir.

TEZAT VEYA CAZİBE VE KAVUŞMAK

Toplumsal dönüşümlerde, bazı durumlarda diyalektik seyrin (Tez-antitez-sentez) müşahade edildiği doğrudur ve zıtlıklar nedeniyle toplumsal yapı yeni terkipler oluşturmaktadır. Yani sosyal değişimlerin ve toplumsal tekamülün menşei ve kaynağı tezattır, (bu konu ile ilgili olarak "tarih felsefesi" bölümünde geniş yer verilecektir.) Ancak bu bağ ne bütün alemde ne de her hangi bir toplumda tümellik veya daimi olmak özelliğine sahip değildir.

Alemde varolan cıyaya dikkatlice ve tümel olarak göz atacak olursak ve ilmi tahkiklerle görülen gerçekleri, şairane kıyas ve benzetmelere kurban etmezsek, göreceğiz ki, gerçek kanunun gidişatı bambaşka bir halde cereyan etmektedir. Şimdi gelecek konulara bir göz atalım:

-Bir kere fiziki ve mekanik varlıklar, madde üzerinde etki eden enerjinin ürünüdürler, hiç bir diyalektik bağda burada söz konusu değildir.

Örneğin, cisimlerin sıcak ve genişleme durumları, sıcaklıkla buharlaşmanın hasıl olması, elektriğini cereyan etmesi ve onun eserleri, sesin nakli, cisimlerin hareketi, bazı şeylerin asıl (önceki) hallerine dönüşümü...

-Kimyasal terkiplerle iki veya daha fazla elementi karıştırıyoruz sonra muhtelif miktarlarda enerji vermek suretiyle şekil aldıklarını müşahade ediyoruz.

Bazen de sentezin zıddına, tecziye (analiz) hasıl olmaktadır. Dolayısıyla kimyasal tepkimelerde birbirinin zıddı olmak yerine, aralarında bir terkip ve tahlilin varlığı müşahade edilmektedir.

-Hayat akışında doğma, büyüme, ölme merhalelerinde de bu konuyla karşılaşırız. Ancak şu asıl nükteyi elde ediyoruz ki, birincisi, henzerin oluşumu (antitez), tezin derunundan-ayrı bir tez (erkek eş) olmaksızın-varolup çıkması imkansızdır. Demek tek taraflı bu deruni ve zincirleme üreme tarzı muhal ve imkansız bir olaydır.

İkincisi; İki tezin birleşimi (erkek-dişi) düşmanlık ve tezat ile değil, belki bir birine karşı temayül ve aşk sonucunda hasıl olmaktadır.

Üçüncüsü: Ana ile evlat veya tez ve antitez arasında da zıddiyet, savaş ve ölüm yerine, olarak, fedakarlık ve hayat bahşedici haller müşahade edilmektedir.

Bu alemi oluşturan maddenin ve onu teşkil eden elementlerin derununa dalarak elektron ve çekirdeklerin baştan başa hareketlilik dolu dünyalarına göz atacak olursak, bu üçlü sistemden (tez-antitez-sentez) hiç bir esere orada rastlamak mümkün olmayacaktır. Belki çeşitli elementlerin zincirlenme dizilişleri ile karşılaşacağız ki, el ele vermiş bir biri etrafında dönüyorlar. Bu durum dış atomların parçacıkları tarafından bombardıman edilmediği müddetçe devam edecektir. Bundan sonra da tecziye olunarak yeni atomlara dönüşeceklerdir.

Her yerde geçerli olan şudur ki, kesinlikle deruni oluşumlarda antitezler tezlerin savaşım, sonucunda oluşmuş değildir. Cihanın gerçek dinamik çehresi bazı unsurların karşılıklı tepkimeleri sonucu veya dış güçler vasıtasıyla ve birbirinden ayrı ve habersiz bir şekilde teşkil olunmaktadırlar ki, birbiriyle tahrik, terkip, tecziye ve dönüşümler şeklinde etkileşmektedirler. İstisna olarak bazı tahripler de meydana gelmektedir.

Denilebilir ki, külli ve umumi kanun-doğum kavga, terkip-yerine daha çok mülakat, terkip ve doğumdan ibarettir.

Dünya hayatı daha çok evlenmeden (birleşme) ibarettir ki, iki tarafın terkip ve tahlil için bir araya gelmeleri ile yeni doğanlar dünyası açılmış olsun.²¹

Bununla birlikte, Marksizm'in umumi olmayışı, yüzde yüz ilmi olmadığına kanıtı da sayılmaz. Bu konuda bir takım tenkitler yapılmıştır.

Biz Allah'a ulaşmışız ve eğer ona tenkitler varit olmasaydı usul-u diyalektik Allah'ın yardımcısı olurdu?!... Hayır, kesinlikle böyle değildir. Zira;

1- Diyalektik felsefenin kurucusu ve ilham vericisi olan kimse bu son asırda Allah'ı kabul eden bir kişidir ki, efkârı ve düşünceleri ci-handaki mutlak irade ve şuurun varlığına ulaşmaktadır.

2 -Eğer bu kanunlar doğru olsa, hiçbir -akli ve ilmi tenkide maruz olmasa- biz yeni yeni tabiat ve toplumun tekamülü için kanunlar keşfediyoruz demektir. Aynı tabii varlıklar için var olan kanunlar gibi.

Tabii kanunların keşfi, tabiatın planlayıcısı ve kanun koyucusuna muhtaç olmadığımızı göstermez. Zira, maddenin kalbinden "tezat" gücüyle milyarlarca sistemleri yıldız kümelerini, hayret engiz tabii varlıkları vücuda getirmektedir. Bunun kendisi bir hidayet alameti ve hakimane bir şuurdan ibarettir ki, böylesi muazzam yaratıcı bir güç maddenin iç yapısını düzenlemiş, çok ince hesaplarla varlık alemine düzen bahşetmiştir.

---

21 - Daha çok bilgi için "Marksizmin ilmi oluşu" kitabına müracaat edilsin.

ALLAH'IN ALAMETLERİ

İslam, tabiat alemini, bütün büyüklüğü, bütün incelikleri ve varlıklar arasındaki karşılıklı ilişkileri ile birbirine bağlı fakat aynı zamanda muhtaç ve "bağımlı bir gerçek biliyor,(Allah)'a yani müstakil, muhtaç ve bağımlı olmayan bir yaratıcıya bağımlıdır. Bu bağımlı olmayan ve hissedilmeyen gerçek, diğer bütün gerçekler gibi, özel belirtiler yoluyla varlığını idrak edebileceğimiz hissedilmeyen, dokunulmayan bir gerçektir. Nitekim bu belirtilerin ışığı altında, onun hakkındaki değerli bilgileri, elde edebiliriz.

ALLAH'IN BELİRTİLERİ

İslami dünya görüşünün, temel ve esas kaynağı olan Kur'an-ı Kerim, Allah'ı tanımak hususunda devamlı "ayetler"den yani "Allah'ın belirtileri, alametleri"nden söz ediyor ve insanlardan, bu alametler, ayetler üzerinde düşünmelerini ve bu vesileyle varlığın kaynağını tanımalarını istiyor. Bu alametleri anlamak, idrak etmek, insanların bazıları için kolay ve fitri bir iştir. Onlarda, Allah hakkında çok açık, kesin ve aydınlatıcı bir yakın meydana getiriyor. Öyle ki sanki Allah'ı görmüş gibi olurlar, tabii gözle değil belki batini görüş olan "Şühud" ve müşahadeyle. Fakat bu hal insanların diğer bazıları için o kadar kolay bir iş değildir. Zira onlar "Niçin" ve "neden" sözcüklerine alışmışlardır. Bu tecziye ve tahlilde bazıları büyük bir sabır ve metanetle ilerliyor ve kesin, aydın sonuçlar elde ediyorlar, ama bazıları ise, delil arama dönemlerinde, engeller

takılıp, yorgun ve ezilmiş bir vaziyette kalıyorlar, her hangi açık bir sonuca varamıyorlar.

Alametler, belirtiler yoluyla varlığın mebdei, başlangıcı hususunda malumat, bilgi elde etmenin çeşitli yöntemleri, şekilleri vardır. Biz bu kitapta bunlardan sadece bir kaçına değineceğiz.

NEDENSELLİK İLKESİ (VAR EDEN) VE VAR EDEN

İnsan, her bir hadise ve varlık ile karşı karşıya geldiğinde hemen onun sebep ve failini arıyor, zira insan, her varlık ve hadisenin, onu meydana getiren bir illetin mevcut olduğu kanısındadır. Bu nedensellik ilkesi (meydana getiren), aslında biz insanların bütün ilmi ve normal çabalarımızın alt yapısıdır. İnsan, ilim ve sanayii yolunda her ne kadar ilerlemişse bu esasa daha fazla bağlanmıştır. Bir sosyologun, biyologun, antropolojistin vs. her hangi bir tabii veya içtimai hadisenin illetini, sebebini keşfetmede ısrar etmesi şu açıdandır ki o, hiç bir zaman her hangi bir hadisenin kendiliğinden, illetlerin ve etkenlerin müdahalesi olmaksızın meydana gelebileceğini tasavvur dahi edemiyor. Bu bakımdan bu illetleri, etkenleri tanımak için yüzlerce deney, inceleme ve tahlil yapıyor ve eğer bütün bu deneylerin, araştırmaların sonucu menfi olursa, diğer bir faraziye gereğince başka deneylere, tahlillere baş vuruyor; eğer bunlar da neticesiz sonuçlanırsa, hatta onun ilmi araştırmaları çabaları ömrünün sonuna kadar kesin bir sonuca varmazsa, yine başka bir bilgin yahut bilginler onun çalışmalarını takip ediyorlar ve nihayet bu illetleri ve etkenleri tanıyacaklarını umut ediyorlar; ama asla ve hiç bir şart altında, illetsiz, sebepsiz bir şeyin var olabileceğini kabul etmiyorlar.

Bu bölümde şu konuya dikkat etmek zaruridir ki:

Biz, her hangi bir illeti, sebebi ne zaman araştırmaya başlıyoruz, anlamaya çalışıyoruz? Ancak onun mahluk olduğunu dikkate aldığımız zaman. Fikrimiz, dış bir gerçeğe, sadece "dış bir ger-

çek"olarak baktığı müddetçe nereden ve niçin geldiğini sormuyor, fakat bu gerçeğin, "mahluk" olduğunu, yani yoktu, daha sonra var oldu"ğunu gördüğü zaman hemen nereden ve niçin meydana geldiğini soruyor. Bu bakımdan, "İllet" isteyen, her hadise, mahluklar, her dış varlık"gerçek" değildir.

1- VARLIKLAR ALEMİ

Dünyamız, daha önceden olmayan fakat sonradan meydana gelen varlıklarla doludur. Nitekim bu konuya dikkat ederek şu neticeye varıyoruz ki, her mahlukun bir faili veya failleri vardır, o meydana getiren veya getirenler eğer kendisi mahluk olmazsa, yani ebedi ve ezeli bir gerçek olursa, yeni bir soru ile karşılaşılmaz, fakat eğer onların kendileri mahluk, "meydana getirilmiş" olurlarsa, yine zihnimiz onları meydana getirenlerin, asıl faillerini araştırmaya koyuluyor.

Asıl fail,-meydana getiren hakkındaki bu araştırma ne zamana kadar devam edecektir?

Mahluk olmayan bir faile ulaştığımız zamana kadar devam eder. Böyle bir gerçek, ezeli, ebedi ve illete muhtaç değildir.

Bu bakımdan, mevcudat alemi olan dünyamız, baştan başa kendisinin mahluk olmayan failin, -meydana getirenin-varlığını açıkça beyan ediyor, öyle bir fail ki, başka bir faile muhtaç değildir, ezeli ve ebedi bir varlıktır. Akıllı ve dikkatli bir insan bu yolla Allah'ın varlığının alametlerine varabilir.

2-ALEMDEKİ VARLIKLARIN UYUMLULUĞU

Çevrenizdeki varlıklar üzerinde biraz düşünün ve onların, iç yapılarında ve birbirleri ile olan ilişkilerinde sağlam bir nizama uyup, uymadıklarına dikkat edin. İnsan, tabiatla ilk karşılaşmasında, tabiat alemine çok ince ve kesin bir düzenin hakim olduğunu anlıyor. Doğa bilimlerinin gelişmesi, güçlü tabiat düzenini daha iyi tanıyabilmesi için daha fazla bir güç kazanmıştır. Geniş bir düzen, sonsuz

küçüklerden, sonsuz büyüklere kadar, atom ve onun iç bölümlerinden, yakın ve uzak saman yollarına kadar, öyle saman yolları ki onlardan bazıları bizimle 350 milyon ışık yılı uzaktadırlar.(1) ²²

Bütün bunlardan daha ilginç olanı ve hayret vericisi, canlı varlıklardaki nizamdır, tek hücreli en sade canlıdan, tekamül eden varlık olan insana kadar. Sizler öğrenim yıllarınızda okulda bu konu hakkında az-çok bir şeyler okumuşsunuzdur. Bu konuda daha fazla ve geniş bilgiye sahip olmanız için bir kez daha o konuları gözden geçirin ve ondan sonra şu soru üzerinde biraz düşünün ki, acaba bu nizam, bütün bunları getiren sonsuz bir gücün varlığına delalet etmiyor mu?

Bu nizamın sırlarını keşfetmekte çok önemli rolleri olan bilginlerden çoğu, bu soruyla karşılaştıklarında, içlerinden şöyle bir feriyadın yükseldiğini duyuyorlar?

-Bu büyük ve esrarengiz yaratıklar, ismi “Allah” olan daha büyük ve daha esrarengiz bir yaratıcının alametleri, delilleridir, Allah her şeyden büyüktür zira o tavsif edilecek dereceden daha büyüktür.

- ALLAH-U EKBER- “FARKLI ZAMANLARDAKİ İKİ VARLIĞIN BİRBİRİYLE UYUMU”

Varlık nizamında bazen ayrı zamanlarda yaşayan iki varlık arasında iki yönlü uyuşmanın var olduğuna rastlıyoruz. Mesela bir varlığın ihtiyaçlarının, ondan önce meydana gelen diğer bir varlığın yapısında bulunduğunu görüyoruz. Sanki bunlardan birinin ihtiyacı ötekine bakılarak ayarlanmıştır. Bu konuyla ilgili herkesin anlayabileceği bir örnek, anne ve evlat arasındaki uyumdur. İnsanda ve insana benzer canlılarda, anne gebe kaldığı andan itibaren ve ceninin anne rahminde gelişmeye başlaması, onun doğum ve rahim dışı

---

22 -Uzayda ölçü birimi, ışık yılıdır, yani ışığın bir yılda kat ettiği mesafe. Işık her saniyede 300 bin km. kat ediyor.

şında, yaşama merhalesine erişmesi ile birlikte, süt üreten hücreler, özel hormonların tesiri altında yavaş-yavaş kendisini çocuğa gıda ve süt vermek için hazırlıyor, öyle ki genellikle çocuğun dünyaya gelmesiyle beraber, onun yiyeceği daha önceden hazır bir vaziyette bulunuyor. Bu gıda maddesi, çocuğun sindirim organının gücü ve onun gıda ihtiyaçları ile önemli bir uyum içerisinde bulunuyor; öte yandan gıda maddesi annenin memesinde birikiyor, öyle ki çocuk daha dünyaya gelmeden yıllar önce meydana gelmiş ve yıllar sonra dünyaya gelecek çocuğun gıda alabilmesi için memede özel ve çok zarif bir delik açılmıştır.

İyi dikkat ediniz, burada sohbetimiz iki varlığın aynı zaman içerisinde karşılıklı tesiri hususunda değildir, sözümüz çok önceleri dünyaya gelmiş olan bir varlığın bedeninde daha sonraları meydana gelecek olan başka bir varlığın ihtiyaçlarını temin etmek için alınan önemler üzerinedir.

Acaba gerçekten bu tür olaylar, hesap ve plan üzerine ayarlanan varlığın meydana gelmesinin güçlü bir yaratıcı olduğuna dair çok açık ve kesin bir delil değil midir?

GÜÇLÜ BİLİNCİN ROLÜ

Acaba fikriniz şunu kabul edebilir mi ki, elinizde bulundurdunuz çanta, şuurlu bir etkenin hiç bir rolü olmadan sırf bir kısım şuarsuz maddi fiiller ve infialler neticesinde meydana gelmiş olsun? Elinizdeki çantanızı, materyalist bir bilgene gösteriniz ve ona, doğrudur ki şu çantalar genellikle işçiler veya işçiler tarafından kullanılan makinelerle yapılıyor, fakat istisnai olarak elimdeki şu çanta bu kez sırf tabii etkenlerin tesiri altında, fikir ve şuura sahip yapıcı bir etkenin hiç bir müdahalesi olmaksızın yapılmıştır, deyiniz. Ondan sonra bu Materyalist bilginin nasıl bir tepki göstereceğine bakınız. Sizin yüzünüze karşı yahut hiç değilse arkanızdan, "filanca adam sayıklıyor" demeyecek mi?

Şöyle ki bu materyalist bilgin, her bir parçası hesap üzerine ölçülüp-biçilen ve daha sonra birbirine dikilen her bir çantanın, hiç bir şuurlu etkenin rolü olmaksızın sırf şuursuz tabii etkenlerin tesiri altında kalarak meydana geldiği ihtimalini, bir milyarda bir ihtimalle dahi kabul edemez, diğer bir deyimle o, bir çantanın yapısında, yapıcı bir şuurun etken rolünü açıkça bulmaktadır.

3-SONSUZ KEMALE DOĞRU HAREKET

Araştırmacılardan bir grup, uzun yıllar araştırma, tecrübe, müşahede, mütalaa ve tahkikten sonra su neticeye varmışlardır ki tanrısız düşünülen alem, manasız bir kavram gibidir. Diyorlar ki, alemdeki varlıklar üzerinde her ne kadar tahkik yapıp, bilgi elde ettiyse, bu alemin büsbütün hareket ve faaliyet içerisinde olduğu gerçeğini daha iyi anladık. Bu hareketlilik ve faaliyette, bir nevi hedefe eğilim açıkça müşahade olunmaktadır, alemin bir yöne doğru hareket halinde olduğunu herkes rahatlıkla anlayabilir. Bu hareketin genel sıfatı, tarifi, tekamüldür, yani alem kemale doğru, olgunlaşmaya doğru hareket halindedir, öyle ki bu nispi kemal merhalelerinin hiç birinde durmaksızın bu hareketini sürdürüyor. Sanki işin için de bir hedef var ve karşıda bir maksat. Acaba bu hedef ve maksat, sonsuz kemalden başka bir şey olabilir mi?

Bu harekete layık ancak bu hedef olabilir, sanki sonsuz kemal, her şeyi kendine doğru çeken güçlü bir çekim kutbudur ve eğer onun çekim gücü olmasaydı, hareket de olmayacaktır.

Allah hakkındaki bu nevi tanıtım, seçkin bilginler içerisinde, uzun bir geçmişe ve çok değerli bir konuma sahiptir...

Ariflerin ve büyük filozofların eserlerinden başka sosyologların, psikologların, fizyologların, astronomların, fizikçilerin ve doğa bilimci bilimselcilerinin de bu konuda değerli kitap ve konuşmaları mevcuttur.

4- BİZİMLE ANLADIĞIMIZ DİLLE KONUŞAN AÇIK DELİLLER.

Varolanın, faile, meydana getirene olan ihtiyacı ve bu bağın ihtiyaçsız muhtaçsız faile erişmesi.

-Güçlü şuurun, varlık alemindeki rolünün görülmesi.

-Baştanbaşa varlık aleminde bulduğumuz hareketliliğin bir hedefi ve manasının olması.

Allah'ın varlığı hususunda çok açık ve belirgin delillerdir, bizimle konuşan deliller, bu deliller normal kelimeler ve cümleler halinde değildir. Olabilir ki bu sessiz konuşanların söyledikleri, bazıları tarafından tamamiyle anlaşılamaz ve karmaşık düşüncelerinde, alemin yaratıcısının varlığı hakkında teskin edici bir hal meydana getiremez. Bizim bu gruba tavsiyemiz şu ki: Doğrudan doğruya, bildiğimiz bir dille açık bir şekilde bizimle bu gizli sır hakkında konuşan çok belirgin ve aleni belirtilerin ve işaretlerin peşine gitsinler. Bu açık belirtiler, işaretler, peygamberlerdir, onların özel malumatları, bilgileri onların tabiat üstü, metafizik mebdei ile yani tabiatın yaratıcısı ile olan ilişkileri hususun da kesin alametleri ve belirtileridir.

PEYGAMBERLERİN KENDİLERİ İLE BERABER GETİRDİKLERİ ÖZEL ALAMETLER

Peygamberlerin asıl üzerinde durdukları, halka tebliğ ettikleri şeyin, gayri tabii bir konu, bir insanın vahy kanalıyla his ötesi gayri maddi mebdei ile bağlantı kurması ile ilgili olduğundan dolayı, insanlardan bazıları, peygamberlerin temizliğini, doğruluğunu, sadakatini, kavrama ve şuurunu alenen itiraf etmelerine rağmen, yine de onların peygamber olmaları hususunda şüpheye düşmektedirler.

Bu akideye sahip olan insanlar, peygamberlerin gayri maddi mebdei ile olan olağan üstü irtibatları hakkında özel alametler göstermelerini istiyorlar. Nitekim peygamberlerden öyle şeyler istiyorlar ki, hiç bir insanın gücü dahilinde olmayıp, tabii ve normal

seheplerle açıklanamaz. Peygamberlerden istedikleri, mucizedir. Bunlar, peygamberlerden bir veya bir kaç mucize gördükleri zaman öyle bir inanç ve imana erişiyorlar ki başka şeylerle imanın o had-dine erişmek mümkün değildir.

HER ŞEY HER HALİYLE ONUN BELİRTİSİDİR.

Bazıları, Allah'ı yaratılışın ilk başlangıcında aramak gerektiğini zannetmişlerdir. Bu bakımdan Allah'ı tanıma hususundaki bahislerin ana mevzusunu şöyle belirlemişler: Bu alem nereden meydana gelmiştir? Alemin meydana geldiği ilk madde nedir? İlk canlı hücre nasıl meydana geldi? İlk insan nasıl yaratıldı?. Sanki bu gün dünyaya gelen insan, bizi Allah'a, yaratıcıya doğru hidayet edemiyormuş, yahut her an meydana gelen binlerce canlı varlık, Allah'ın varlığı için bir alamet ve belirti olamıyormuş da, bu bakımdan kesinlikle hayatın başlangıcını veya alemin varoluşunun başlangıcını araştırıp öğrenmek gerekiyormuş.

Allah'ı tanımak hususunda Kur'an-ı Kerim'de gösterilen yöntem tam bunun aksinedir. Kur'an-ı Kerim, günümüzdeki doğum ve ölümleri, devamlı yaşayan ve solan, bitki ve yeşillikleri rüzgar ve bulutların hareketini, Güneş'in doğuş ve batışını, yıldızların seyrini Allah-Tabarek ve Teala'nın varlığı için çok açık ve canlı deliller, belirtiler, ayetler olarak bildirmektedir.

Evet dikkat edecek olursanız, bir atomun veya her hangi bir cismin içerisinde bulunan en küçük hücre veya moleküle hakim düzenin Allah'a doğru bir yol olduğunu görürsünüz.

Bu bakımdan alemin ilk maddesinin nasıl meydana geldiği veya ilk hayatın nasıl başladığı soruları ilmi bir çözüme ulaşmazsa, yahut onun için bilimsel bir çözüm yolu bulunursa, yine de yüce ilahi hikmetin varlığı, Allah-Tabarek ve Teala'nın-zatının tecellisi evrenin bütün varlıklarında çok açık bir şekilde görülmektedir.

Diğer yandan bazıları, bazı istisnai meselelerle, harikulade ve bilinmeyen konularla, Allah'ın varlığını kanıtlamak istemekteler. Eğer binlerce hasta, tedavi yoluyla şifa bulur, sağlığına yeniden kavuşursa Allah'tan söz olunmuyor, fakat her yerden eli kesilen çaresiz bir hasta dua yoluyla şifa bulur, iyileşirse, Allah'ı hatırlıyorlar, sanki ilaçlardaki şifalı gücü, bitki ve kimyevi oluşumlardaki o kadar özellik ve tesir gücü Allah'ın varlığı için bir alamet, belirti değildir?

Eğer tufan ve deprem olur, yıkıklar, harabeler meydana getirirse, Allah'tan söz ediliyor, fakat yağmurun, nehirlerin cereyan etmesinde, çiçek ve bitkilerin yeşermesinde, gezegenlerin, saman yollarının çok düzenli bir şekilde hareket etmesinde ve günlük hayatımızda karşılaştığımız diğer binlerce varlıkta Allah'ın rolü aranmıyor. Allah hatırlanmıyor.

Yağmurun nasıl meydana geldiğini, şimşek, yıldırım ve depremin nasıl vücuda geldiğini, hastalıkların meydana gelmesinin sebebinin ne olduğunu bilmedikleri zamana kadar her şeyin sebebinin Allah olduğunu biliyorlar, bütün bunlarda, onu tesirli görüyorlardı!!

Fakat "İlim" kendini göstermeğe başlamasından ve bir seviyeye kadar "Niçin"lere cevap vermesinden, ilişkileri açıklamasından sonra, o zihniyete sahip kimselerin Allah'a tapmak siperleri çöktü ve Allah'ı tanımaya yönelik yolları kapandı. Sonuçta onlar, kendilerini iki yol ayrımında gördüler:

1-Ya İlmî gelişmeye karşı çıkmalı, keşif ve kuralları inkar etmeli ve onları gerçek dışı nitelemeliydiler.

2-Yahut mevziilerini değiştirmeli ve yine, insan için çözümlenmeyen meselelerin peşine gitmeli ve meselelerle Allah'ın varlığını kanıtlamaya çalışmalıydılar.!

Bu mantık kesinlikle Kur'an'ının göstermiş olduğu yöntemle çelişki içerisindedir. Bu, bazı yerlerde "Yeni ilim"leri, "Din"ile karşı

karşıya getirmelere sebep olmuştur. Onlar zannediyorlar ki, din karanlıklar ve meçhullerde daha görkemlidir. Bu bakımdan “İlim”in ilerlemesi ile dinin alanı küçülecek ve sonuçta bilim dini kendi kontrolü altına alacaktır, düşünceleri tamamiyle yanlıştır.

Kur’an bu yöntemin tam aksine, ilim öğrenmeyi, düşünmeyi, tefekkür etmeyi teşvik ederek, insanları Allah’a doğru hidayet ediyor, bütün varlıkların bir nizam ve hesap üzerine hareket ettiklerini, her şeyin, kendine ait bir kanunu olduğunu açık bir şekilde bildiriyor. Halkı, tabiatla gördükleri şeyler hakkından tefekkür, hadiselerin nasıllığını öğrenmeye çağırmakta, Allah’ı hatırlamayı, onların kalplerinde diriltiyor, esasen Kur’an’ı Kerim, Allah katında huşu etmeyi, “cahil kalmak değil de “Alim olmak” sayesinde biliyor. (1)

23

Bu bakımdan Kur’an’ın mantığını da “Allah’a yönelme”nin esas-ı cahillik değildir ki ilim de onunla tezat içerisinde olsun, aksine ilim insanı, Allah’a doğru götüren bir vesiledir, ilmi faaliyet, dinin bir ürünüdür, ürünü olmakla kalmayıp, insana yol gösterendir aynı zamanda dinin düşmanı da değildir.

ACABA DEĞİŞİM HALİNDE OLAN EVRENİN HEDEFİ VAR MI?

Tabiat aleminin devamlı olarak tahavvül ve değişim halinde olduğunu, atomdan saman yollarına kadar her şeyin hareket içerisinde bulunduğunu biliyoruz.

Her şey “olmak” halindedir, sükun ve sebatın, gerçeklik payı yoktur.

İlim, bu hareketin “Nasıllığını” bir seviyeye kadar çözümlemiştir, fakat onun “Niçin”liğine kesin ve açık bir cevap vermiş değildir.

---

23 - Allah’tan, ancak kulların bilgili olanları korkar... “Fatır/28

Bu alem niçin, olmak, değişmek ve tahavvöl halindedir?

Bu hareket nereye varacaktır? Hangi hedefe yöneliktir ve hangi gayeyle?

Dikkat edilmesi gerekir ki alemin genel hareketinin hedefi hakkındaki insanın sahip olduğu dünya görüşü, hayatın hedefi, kendi çaba ve hareketinin yönü noktasında inancıda etkilemektedir.

Yukarıdaki soruların cevabında şu üç nazariyeye, (görüşe) yer verilmiştir:

A) HEDEFSİZLİK:

Bu görüş gereğince, alemin tahavvölü için hiç bir gaye, hedef bulmak mümkün değildir, onun hakkında anlamsızlık ve rüyadan başka hiç bir yorum mevcut değil, her şey karamsarlığa gömülmüş ve dünya anlamsız bir hal almıştır.

Bu inanç, alemin genel hareket yönü hususunda mevcut olduğu gibi hatta insanın meydana gelmesindeki ve onun çabalarındaki hedef hakkında da mevcuttur, sanki insanın hayatı da hedefsiz ve anlamsızdır. (Nihilizm: Yokçuluk)

Günümüz de bu düşünce bazı felsefi ve sosyal mekteplerin, ideolojik temeli haline gelmiştir.

Gerçek şudur ki bu durum, az-çok şimdiki toplumlarda insanlığın baş belası kesilen durumlara bir tepki ve baş kaldırmadır.

Makine asrı insanı, ağır sanayi tekerleklerinin esaretinden artık bıkmış, kendini, iradesiz ve şahsiyetsiz bir şey gibi, süper güçlerin, çıkar peşinde olanların ellinde esir olarak görüyor. O'nun için, uygulanan her kural ve kanun sanki Onu daha fazla uslandırmak ve esaret bağına çekmek için bir adımdır.

İnsanın, bu kadar kayıt ve şarttan, lüzumsuz teşrifattan, sert ve kuru kurallardan bıkmış, çeşitli propaganda araçları ile kendine enjekte edilen o kadar ideolojiler arasında kendini kaybetmiş ve

çeşitli tuzakların içinde olduğunu görüyor. Bu bakımdan her şeye karşı çıkıyor ve aniden bütün değerlerin değersiz, her şeyin anlamsız ve boş olduğunu bütün kuralları, kaideleri bir kenara itmek gerektiğini, hatta yemek yemede, giyinmede, iş seçiminde mevcut geleneklerin esaretinden kurtulmak gerektiğini haykırıyor.

“Nihilizm” bu haliyle de, hiçlikler aleyhine bir başkaldırıdır. Zoruretlere ve esaslar adına insana tahmil edilmiş gereksizlik ve hiçliklere baş kaldırıdır ama bundan ötesi nedir?

Bir grup bu aşamada eli-kolu bağlı bir vaziyette kalıyor, bütün alemi hiç ve boş, hayatı anlamsız biliyorlar. Bunlar yaşamak için, hiç bir ümit belirtisi, alameti bulamıyor, karamsarlık, ümitsizlik ve kötümserlik içerisine hatıp kalıyorlar. Kendileri için düşündükleri en iyi çare hayattan kopmak ve hatta intihar etmektir!

Bu, insan için en büyük bir beladır. Kokuşmak ve çökmek.

Fakat diğer bir grup açısından bu merhale, yaşamak için sadık ve doğru yöneliş ve hedef bulmak doğrultusunda iyi bir ilerlemesidir. Evet, eğer mevcut değerleri reddetmek, aslında gerçek ve asıl olmayan değerleri sahte düzenleri reddetmek ise, eğer kuralları çiğnemek, insanı esaret bağına çekmek isteyen kuralları yok etmek için ise, o halde bu yıkıcı “Reddetme, nehyetme”, yapıcı “ispat” zeminesini oluşturabilir.

Nitekim “Tevhiti İslam-dünya görüşünde” iki merhale mevcuttur:

Birincisi, şirki nehyetme ve bütün putları yıkmak diğeri Allah’a erişmek. Yani “LA İLAHE” (Hiç bir ilah yoktur) den, “İLLALLAH” (Ancak Allah)a harekettir.

B) MADDEDEN KAYNAKLANMIŞ DOĞAL TEKAMÜL:

İkinci görüş ve nazariye, varlık aleminde, hedefin “Tekamül” olduğuna inanıyor, salt tabii tekamül.

Yani alemin meydana geliş ve hareketinden hedef, maddi ve tabii yönde gelişmek ve ilerlemek ve mümkün olduğu ölçüye kadar genişlemeye, gelişmeye ve güzelliğe sahip olmasıdır.

Böyle bir tekamülü benimseyebilmek, çeşitli açılardan sakınca- lar doğuracaktır. Bilimsel ölçülerin kanıtladığına göre;

1-Alemin “Antropik” artışı gitgide, zayıflığa, monotonluğa ve gerekli enerjisini kaybetmeye doğru ilerlemektedir. Bu durum gele- ceğin dağınık ve halsiz maddeleri için, atomlar yığınının büyük bir patlama meydana gelerek evrenin yeniden canlanmasıyla önle- nebilir. Şimdilik, bir faraziye ve varsayımın ötesine geçmediği için onun hedef ve sonuçlarını araştırmıyoruz.

2- “Açık ve kapalı” sistemler hakkındaki sohbetlerde şu nokta hatırlandı ki eğer genel alem için bir tekamül mevcut ise, kaçınıl- maz olarak dış bir etken, müdahale etmelidir, dış bir etkenin mü- dadeye müdahale etmesi halinde ise, farz olunan tekamülün hedefi sırf maddi olarak düşünülemez.

MUTLAK KEMALE DOĞRU HAREKET:

Bu görüş gereğince, alemin hareketinden hedef, manevi teka- mül ve Allah’a doğru hareket etmektir, maddeden başlayan ve yüce yaradan Allah’la son bulan hareket ve tekamül:

“Ve biz gökleri ve yeryüzünü ve ikisinin arasındakileri eğlence için boşu-boşuna yaratmadık. Biz onları, ancak gerçek olarak ya- rattık ve fakat çoğu bilmez,”²⁴

“Allah”ındır ne varsa göklerde ve yeryüzünde ve işler, dönüp o- na varır.”²⁵

Ey insan şüphe yok ki sen rabbine ulaşmak için meşakkatler i- çinde didinir-durursun da sonun da ona kavuşursun”. (3)²⁶

24 - Duhan /38-39.

25 - Ali İmran /109.

Bu esas üzerine, tahavvül ve hareket alemi olan, tabiat alemi, kendi içinde tekamülle bir ahenge sahiptir, basit tabii varlıklar, daha sonra gelişmiş varlıklar haline geliyor ve tabiatın geniş sofrası giderek renk kazanıyor, nihayet hayatın ve canlı varlığın meydana gelmesinin sırası gelip çatıyor.

Bu hareket devam ediyor ve nihayet insan da meydana geliyor. İnsan, ilahi bir ruhla maddi bir varlıktır, tekamül hareketini ilahi vasıflarla bezeyebilmeye kudreti olan bir varlıktır.

Daha sonraki konularımızda bu tekamül hareketi üzerinde genişçe duracağız.

Öyle anlaşıyor ki “Vahiy” ehlinin arasında doğru bir dayanışma, ittihat meydana getirmenin tek sahih yolu da budur. Aksi takdirde belki de bir peygamberin, bir kitabın ümmeti birbiri ile savaşa girer, doğru ve aydın ilahi yolu asıl çizgisinden saptırır ve yok edebilirler. Şu veya o içtihat hakkında, bu mezhep veya o mezhep üzerine anlaşmazlıklar onları çok karanlık ve korkunç çatışma meydana sürükleyecek ve “Vahiy Mektebi”nin o kadar gönül alıcı güzel aydınlığından zayıf bir görüntü”den başka bir şey kalmayacaktır.

Nitekim, tek bir ilaha tapmayı Allah’ın dininde inanç ve amel nizamının mihveri, esası bilen Kur’an’ı Kerim, kesin bir şekilde bu çatışmayı savaşı toplum tevhidinden sapmış olarak biliyor ve dini inanç ve görüşlerin, aydınlatıcı bahisler dışında her türlü çatışmalarını şiddetle reddediyor ve onu “kendini beğenmişlik ve kendine tapmaklığın” bir alameti, delili olarak biliyor ki kuşkusuz Allah’a ibadet etmekle tezat içinde olup, “Vahiy mihveri üzerindeki içtimai düzende Tevhid”in yolu üzerinde büyük bir engel teşkil ediyor...

KUR'AN'DA TEVHİD

Tevhit, dini konularda “Yaratıcıyı ve varlık Mebdei’ni” bir bilmek anlamındadır, her yönden onun vahdaniyetine inanmaktır, zati yönünden, yaratma yönünden, varlık aleminin varlığını sürdürmesi yönünden, kulluk, ibadet, dua ve yakarış yönünden ve diğer bir çok yönlerden...

Kur’an’ın tevhit hakkındaki ayetleri genellikle “Halk” yani yaratmakta, “Emr” yani alemleri tedbir etmek ve idare etmekte, “İbadet ve İtaatte” yani bir tek yaratıcıya kulluk etme kanunlarında odaklaşır. Kur’an ilk olarak insanın dikkatini “yaratıcının vahdaniyetine” tedbir edenin tekliğine çekiyor, “Halk etmenin ve Emrin” yani yaratmanın ve varlık alemini idare etmenin, aleme hüküm sürmenin Allah Tebarek ve Teala’ya ait olduğu hakikatini açığa kavuşturduktan sonra ibadet ve tapınmanın da Allah’a mahsus olduğu neticesine varıyor.

KUR'AN-I KERİMİN “YARATMA VE İDARE ETMEDE TEVHİD” HAKKINDAKİ DELİLİ:

Kur’an, bütün alemde mevcut olan birine bağılılığı ve bir bütün olan tek bir nizamın varlığını, yaratıcının ve aleme yegane egemen olanın tekliği, vahdaniyeti konusunda açık bir delil bilmektedir ve biz insanlardan, bütün varlık aleminin her yerine yayılan bu sağlam

nizam üzerinde düşünmemizi ve bu yolla “Varlık aleminin yaratıcısına ve idare edenin vahdaniyetine” varmamızı istiyor:

“Allah’ınız, bir Allah’tır ondan başka tapacak yok, Rahman ve Rahim O’dur. Göklerin ve yer yüzünün yaratılışında, gece ve gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insanlara fayda vermek üzere denizde süzülüp giden gemide, Allah’ın gökten yağmur yağdırarak yeryüzünü, ölümünden sonra diriltmesinde, sonra da yeryüzüne, yürüyen hayvanları yaymasında, yelleri dilediği gibi estirip değiştirmesinde, gökle yer arasında emrine ram olan bulutta, şüphe yok ki akli cremler için varlığına, birliğine deliller var.”²⁷

Kur’an’ın çeşitli surelerinde onlarca ayetler ayrı-ayrı tabirlerle insanın dikkatini, varlık aleminde Allah’ın birliği hakkındaki açık nişanelere, delillere çekiyor.

“ÇOK TANRILAR” TEORİSİNİN GEÇERSİZLİĞİ:

Kur’an çok tanrılar teorisini aşağıdaki ayette görüleceği üzere batıl kılmıştır:

“Allah, hiç kimseyi evlat edinmez ve onunla birlikte bir başka mabud yoktur, olsaydı her mabut, kendi halk ettiğini benimseyip alırlar gider ve bir kısmı, öbürlerinden üstün olurdu. Münezzehtir Allah onların söylediklerinden”²⁸

Eğer alemin bir kaç yaratıcısı olsaydı, bu yaratıcıların, ilahların alemle ilişkileri, aleme karşı tutumları aşağıdaki şekillerden birisi olacaktı:

-Onlardan her biri, kendi yaratıkları şeyi, alemin ancak bir bölümünü idare ederlerdi, hüküm sürerlerdi. O halde bu bölümlerin her birinde, diğer yerlerden ayrı ve onlara hiç bir bağılılığı olmayan bağımsız bir düzen hakim olmalıydı, fakat görüyoruz ki bütün alem

---

27 - Bakara/163-164.

28 - Mu'minun/91.

baştan başa bir düzenin egemenliği altındadır, tek ve birbirine bağlı bir düzen...

İkincisi şu ki; bu ilahların, yani bölgesel idarecilerin arasından biri diğerlerinden üstün olup, ötekilere hakim olması ve onların işlerinde, çalışmalarında genel bir vahdet ve dayanışma sağlamasıdır, bu halde bütün alemin asıl gerçek idarecisi bu tek birisi olur ve diğerleri onun hizmetçileri, onun buyruğu altındakiler olurlardı.

Üçüncüsü şu ki; Bu ilahlardan her biri bütün aleme hüküm sürsün, her alanda kendi dilediği gibi emir verip, amel etsin böyle olması halinde işler hercü-merc ile sonuçlanır ve artık her hangi bir kanun, düzen mevcut olmaz.

Kur'an'ın deyimiyle:

“Gökte ve yerde, Allah'tan başka bir mabud, ilah olsaydı gök de bozulup mahvolurdu yer de. Şüphe yok ki arşın rabbi Allah, onların söylediklerinden yücedir, münezzehtir.”²⁹

Böylece; varlık alemindeki düzenin birbirine bağlı ve bir bütün olması, hem “farklı yetkilerle çok ilahlar” farziyesini reddediyor hem de bu çok ilahlar farziyesi düzenin bir egemenlik altında bulunmasını vurgulamaktadır.

Fakat iki ilahın veya bir çok ilahın bütün aleme baştan başa hüküm sürmeleri ve aynı zamanda her haliyle her yerde birbirleri ile tam uyum içerisinde olmaları, hep beraber aynı şeyi istemeleri, bir emir vermeleri farziyesi ise hayalden öteye gitmeyen bir farziyedir, çünkü iki tane olmak veya çok olmak kendiliğinden, ilahların hiç olmasa bir yönde birbirleri ile uyuşmamalarını gerektiriyor ve bu uyuşmazlık ister istemez onların isteklerinde, emirlerinde -bir mevzuda dahi olsa-ctki ve tesirini gösterecektir.

Değerler, sebepler ve onların rolü.

---

29 - Enbiya/22.

İLLETLER VE SEBEPLER, ONLARIN DEĞER VE ROLLERİ?

Kur'an-ı Kerim "Halk etme ve tedbir etmede tevhit" üzerinde bu denli durduğu gibi, illet ve sebeplerin varlığını ve onların gerçek rolünü de inkar etmiyor.

"Ve Allah, gökten yağmur yağdırır da yeryüzünü, ölümünden sonra diriltir onunla; şüphe yok ki işiten topluluğa bunda bir delil var." (1) ³⁰

Ayette geçen "fe ehya bihil ard" yani onunla, onun vesilesiyle yeri diriltti cümlesinden, suyun, yeri diriltmek için bir vesile olduğu anlaşılıyor.

"İlletler, sebepler ve onun rolü" hakkında Kur'an-dan anlaşılan şudur ki kudretli ve alim yaratıcı her şeyi biliyor ve her şeye gücü var, fakat alemi özel bir düzen üzerine yaratmış ve bu düzende varlıklardan bazısını, diğer bazılarının meydana gelmesinde belirli rol ile vazifelendirmiştir. Ama onlar bu vazifeyi yerine getirmede, onun emirlerine uyan hizmetçilerdir, öyle hizmetçiler ki kendileri için belirlenen vazifeleri kayıtsız şartsız ve hiç noksansız yerine getiriyor, Allah'ın emrinden bir kıl kadar dahi ayrılmıyor ve bütün varlıklarıyla onun emri altında bulunuyorlar.

Güneşin azametli çekim gücü, kendi etki alanı içerisinde çok etkili bir varlıktır ama her ne yapıyorsa bir tek yaratıcının emirleri üzerine yapıyordur. Yerin çekim gücünde çok etkili bir güçtür fakat o da Allah'ın emri ve iradesi karşısında itaat ediyor, boyun eğiyor. Bakmıyorlar mı ki Allah irade ederse çok küçük bir kuşa, yerin etkili çekim gücü karşısında durabilecek ve saatlerce havada uçabilecek gücü veriyor.

---

30 - Nahl/65.

SEBEPLERİ VAR EDEN VE YOK EDEN ALLAH'TIR.

Bu bakımdan “İlet” ve “malul” düzeni Kur'an açısından, güçlü, değerli ve geçerli bir düzendir. İnsan bu düzen içinde Allah vergisi güçlerin, her geçen gün biraz daha artan ilmi ve teknolojinin yardımıyla çok ilginç işler yapabilir ama yine bütün çabalarında, işlerinde bu düzeni dikkati nazardan uzak tutmamalı, illet ve malulün karşılıklı ilişkilerinin insanı çalışma, amel imkanı tanıdığı ölçüde amel etmelidir, aksi takdirde bütün çabaları sonuçsuz, faydasız kahr, fakat bu güçlü ve geçerli düzen de Allah'ın iradesinden kaynaklanmaktadır. Nedensellik ilkesi insan ve alemdeki diğer varlıklar için güçlü bir çerçeve ise Allah Tebarek ve Teala için “Sınırlama” konusunda en küçük bir rolü dahi yoktur. Çünkü bu sebepleri yaratan ve her birine özel bir güç ve özellik veren kudretli ve alim Allah, irade ettiği takdirde, onları tesirsiz hale getirebilir.

Kur'an, Hz. İbrahim'in hayatını anlatırken şöyle buyuruyor:

“Bir şey yapacaksınız dediler, yakın onu da mabutlarınıza yardım edin. Ey ateş dedik, soğu İbrahim'e karşı ve bir zarar verme ona. Onlar İbrahim'e bir düzen kurmak istedilerse de biz, onları en büyük bir ziyana uğrattık.”³¹

Ve böylece Allah, gerekli bildiği zaman alemi ve ondaki düzeni yarattığı irade ve emirle, “ateş”i yakıcılık”dan çıkarıyor.

Günümüz insanları o kadar ilerlemişlerdir ki elektronik sinyallerle çok uzak bir mesafedeki kendi yaptığı her hangi bir mayını, bombayı etkisiz bırakıyor olmasını inkar edebilir miyiz? Öyleyse niçin Allah, kendi yaptığı bir şeyi etkisiz hale getiremesin?

---

31 - Enbiya/ 68-70

MUCİZELER

Maddi illetlerin Allah'la O'nun iradesi ve emriyle olan ilişkisine dikkat ederek, mucizeler, şuurlu ve akıllı bir insan tarafından rahatlıkla anlaşılabilir ve kabul olunmasında hiç bir sorun olmayacak bir kısım olaylar, hadiseler haline giriyorlar.

İslam'ın dünya görüşü, dünyaya bakış tarzı, mucizelerin tahakkuk etmesi esasını kabul ediyor fakat bu hadiselerde "İllyet" nedensellik ilkesini geçersiz tanımakta en küçük bir neden görmüyor.

Çünkü "İllyet" kanunu diyor ki:

"Hiç bir hadise ve olay illetsiz, sebepsiz gerçekleşmiyor". Mucize de illetsiz, sebepsiz bir, olay değildir. Sebebi olan, illeti olan bir hadisedir, zira onun illeti Allah Teala'nın özel iradesidir.

Mucizelerin tahakkuku, nedensellik ilkesinin genel esasıyla ilişki içinde olmadığı gibi hatta illet ve malul nizamının ilmi ve ameli değer ve itibarıyla dahi çelişmiyor, çünkü insan ilmi ve tecrübi ilkelere değer vermek için hiç bir zaman tabiatın mutlak ve istisna kabul etmez kanunlarını tanımak için boş oturmamıştır.

İlerlemiş tecrübi ilimleri ile yakından ilgilenenler biliyorlardı ki, bu ilim dalında kabul olunan kanunların ekserisi "Nisbiyet" kanunu içine giriyor.

Tabiat bilginleri hiç bir zaman bu kanunların yüzde yüz ve mutlak değer ve itibarına inanmıyorlar fakat buna rağmen ilmi araştırmalarının devamında, ameli ve teknik neticeler aldıklarında bu nisbi kanunlardan yararlanmakta ve onlara dayanmaktadırlar. Bu durum, daha sonraki ilmi gelişmelerle, ilmi-tecrübi bir kanunun mesnetsiz olduğu ispat olununcaya kadar devam ediyor.

Normal günlük hayatımızda da, bir vesilenin, sebebin yüzde yüz değer ve itibar görmesini beklemek için oturmamız lazımdır.

Bu gün dünyada bütün akıllı-insanlar, yolculuk yapmak için, çok tecrübi, iyi şoförlerin, kaptanların, makinistlerin, pilotların kullan-

dıkları araba, tren, gemi veya uçaktan yararlanarak yolculuk yapıyorlar, öyle ki onların hepsi, yolculuk yaptıkları bu araçların hiç birine yüzde yüz güvenilmeyeceğini çok iyi biliyorlar. En tecrübeli, bilgili ve vazifesini çok iyi bilen kimseler tarafından kullanılan en sağlam ve her şeyle donatılmış taşıt aracı bir bakarsınız hareket ettiği bir sırada arızalanır, devrilir veya düşer.

Bütün bunlar bunun içindir ki insan, ilmi kanunlara ilmi ve ameli değer vermede, normal durum ve şartlar üzerinde hesap ediyor istisnai olaylar üzerinde değil. Özellikle tahminler hesabı üzerinde, hiç durmuyor gerçekleşmek ihtimalinin çok zayıf olduğu istisnai hadiseler gibi...

Bu bakımdan, çok istisnai yerlerde Allah-Teala'nın emriyle gerçekleşen mucizevi ve harikulade hadiselerin alemde vuku bulan normal ve tabii hadiseler karşısında çok küçük olmasına-(öyle ki milyonda birden daha azdır-) dikkat ederek şu noktayı çok iyi anlıyoruz ki, Allah'ın iradesi ve emri üzerine vuku bulan mucizeleri itiraf etmek, illet ve malul, (nedensellik) nizamının ilmi ve ameli değer ve itibarına hiç bir sakınca getirmiyor.

VEHİMDEN UZAK DURARAK SEBEPLERİ TANIMAK.

İllet ve sebepler ve onların değer ve itibarları hakkındaki Kur'an-ı Kerimin çok değerli öğretilerden biri şudur ki:

-İlletleri, sebepleri ve onların tesir ölçülerini tanımak için, ilme yani iphamsız, açık bilgiye ve "Beyyine"ye yani aydınlatıcı ve her türlü vehmi yok edici delile dayanılmaktır, mesnetsiz ve boş düşüncelere değil. Hayali fizik etkenlerine olan yersiz inanç, ilim ve sanayide geri kalmaya, tabiattan daha fazla yararlanmaktan mahrum olmaya sebep olur, insanın asırlardır "dert ve ilaç" hakkında içinde bulunduğu ve o iki şeyi ilmi yönden doğru dürüst tanımak için çaba harcamaktan geri kaldığı gibi, esrarengiz yıldızların tesiri

hakkındaki esassız ve yersiz inançlarını kendi hizmetine geçirmiş ve insanı bir çok alanda ilerlemeden, gelişmeden alıkoymuştu.

Metafizik hakkında, hayali ve vehmi amillerin tesiri hakkındaki yersiz, boş inanç çok daha zararlıdır, çünkü insanı yüce tevhit esasından saptırıyor ve korkunç şirk tuzağına düşürüyor.

Bu bakımdan metafizik illetler ve sebepler alanındaki Kur'an-ı Kerimin ayetleri tam bir açıklık ve kesinlikle, her türlü zanna kapılmaktan ve dayanmaktan kaçınmamız gerektiğini vurguluyor.(1)
³² Aynı zamanda sadece "Burhan" (2) ³³ "Sultan" (3) ³⁴ yani güçlü, temeli sağlam delilden ve "Beyyine" (4) ³⁵ yani apaçık, belli-beyan delilden elde edilen kesin ve katı bilgiye, malumatı duyarak bir şeye inanmak gerekir diyor emretmektedir.

DUA

Allah'ın insanların işlerinde etkili kıldığı illet ve sebeplerden bir diğeri, de "Dua"dır, şöyle ki; insanın bütün vücuduyla Allah'a yönelmesi, onunla niyayiş etmesi, ondan hacet istemesidir. Doğrudur ki Allah her şeyi biliyor ve herkesin arzusundan, kalbinde ne yattığından, münasebetlerinde bir düzen takdir kıldığı ızdırıp ve zahmete katlanılmadan, hazine, servet, çalışılmadan, mükafat alınmayacağı gibi, insanın Allah'la olan ilişkilerindeki, münasebetlerinde de "Dua ve isticabet" düzenini takdir buyurmuştur.

"Kullarım, sana beni sorarlarsa bilsinler ki ben, muhakkak onlara pek yakıным. Beni çağıran, bana dua eden kişiye, çağırdığı, dua ettiği anda icabet ederim. Artık onlarda benim çağırma koşullar, buna inansınlar da doğru yolu bulsunlar." ³⁶

---

32 - Necm/ 28

33 - Bakara/111

34 - Yunus/ 68

35 - En'am/57

36 - Bakara/186

Dua hakkında bazen şöyle bir soruyla karşılaşırız ki:

“Bizim duamızla Allah’ın iradesi değişiyor mu ki bizden dua etmemizi, ondan bir şey dilememizi istiyor? halbuki Allah’ın iradesi değişmez”!

İslam dünya görüşünün bu soruya cevabı şudur:

Allah ezeldir, onun iradesi de ezeli ve değişmezdir, fakat aynı ezeli irade takdir kılmıştır ki, varlık aleminin büyük bir bölümünde yani tabiatta her an yeni hadise ve olaylar meydana gelsin ki, bunların meydana gelmesinde daha önceki amillerin etkisi vardır.

Bu bakımdan hem Allah ve onun ilmi ve iradesi ezeldir, kadimdir, hem her an yeni bir pedide, hadise meydana geliyor ki bazen, sen, senin isteğin, işin, duan o hadiselerin, pedidelerin meydana gelmesinde etkilidirler ve rolleri vardır.

Nitekim müşküller, zorluklar tuzağına düştüğünde ümitsizleşip, faaliyetten, çaba harcamaktan elini çekme, hareket et ve Allah’tan dile, çünkü sen, bu zorluklardan, müşküllerden kurtuluşa bir yolun olmadığını kestiremezsin, “O, her gün bir iştendir.” Öyleyse sen kendini nasıl kesin olarak mağlup halde görebilirsin, belki de yarın yeni bir durum meydana gelebilir.

Kur’an-da, insanın tahminlerini yanıltan, bu tür yeni hadiselerden çeşitli örnekler zikrolunmuştur. Hz. Musa (a.s)’ın yardım istemesi (1) ³⁷ veya Hz. Zekeriya (a.s)’ın evlat istemesi gibi. (2) ³⁸ Bu örneklerin incelenmesi halinde şu hakikat açıkça anlaşılmış olur ki Kur’an açısından “Dua”nın kendisi diğer illetler ve sebepler gibi etkin bir illet ve sebeptir. Yani alemlerin yaratıcısı, “İlliyyet” nizamında, nur için hararet, elektrik ve çekim gücü verdiği veya filan bitkiyi yahut filanca kimyevi terkibi filan hastalığın tedavisi için etkili kıldığı gibi şartlara haiz olan dua için de bir rol belirlemiş ve

---

37 - Taha/25-26.

38 - Meryem/1- 9.

onu, insanların kendi isteklerine, arzularına erişmeleri için etkili kılmıştır. Bu tesir, duanın insan üzerinde meydana getirdiği ruhsal etkilerle sınırlanmıyor. Tabii duanın bu açıdan da bir çok tanınmış yararları vardır. İnsanın ümidine canlılık katıyor, iradesini güçlendiriyor, insandaki bir çok gizli kalan kabiliyetleri uyandırıyor ve onları faaliyete geçiriyor, ama Kur'an-ın dua hakkındaki beyan bu yurduğu tesir bunların çok üstünde bir şeydir ve bu tesiri beyan etmedeki en güzel cümle şudur ki:

-Kur'an açısından dua, müstakil bir sebeptir ve onun insan üzerindeki tesiri, etkisi sadece iradeyi güçlendirmek gibi ruhsal tesirleri değildir...

İBADETTE-BİR TEK İLAHA TAPMADA-TEVHİT

Daha önce de söylediğimiz gibi, Kur'an, Tevhit konusunda her şeyden önce, "Bir tek ilaha tapmak" ve "İbadette Tevhid" üzerinde duruyor ve onu, "Halk etmede, idarede Tevhid" in mantuki bir neticesi olarak biliyor. Gerek yaratılış açısından ve gerekse tedbir etme, yönetme açısından bütün alem ve alemde her ne varsa, Allah'tan başka hiç bir şeyin, eli altından geçmediği yani kendisinden en küçük bir rolünün dahi olmadığı, herkes ve her şeyin sadece Allah tarafından kendi uhdesine bırakılan vazifeyi yerine getirmekte oldukları, hakikati anlaşıldığı zaman, alemdeki bütün tesir kaynaklarının, Güneş'in, Ay'ın, Yıldızların, Bulut, Rüzgar ve Yağmurun, Şimşek ve Yıldırımın, Su ve Toprağın ve kısacası her şeyin onun emri altında olduklarının, onun iradesiyle kendi üzerlerine verilen vazifeleri yerine getirdikleri anlaşıldığı zaman artık emir altında olan, başka birinin kulluğunda bulunan, bunlar karşısında veya onların fotoğrafları, taştan, alçıdan yapılmış, heykelleri karşısında dua ve ibadet etmenin ne anlamı vardır?!

"Ey insanlar, sizi de, sizden öncekileri de yaratan Rabbi'nize ibadet edin de takva sahiplerinden olun. Öyle bir Allah'tır ki size yeryüzünü döşek etmiştir, gök yüzünü tavan. Gökten yağmur yağdı-

rır, o yağmurla meyveler yetiştirir. Sizi rızıklandırır. Ona eşler koşmayın, zaten olmadığınızı bilirsiniz de.”³⁹

“Bir de Allah’a cinleri eş bildiler halbuki onları da yaratan odur ve bilgisizlikle, onun oğulları, kızları olduğunu da uydurdular. O, onların tavsif ettiği şeylerden arıdır ve yücedir. Gökleri ve yeryüzünü eşsiz-örneksiz yoktan var eden odur. Eşi bulunmasına imkan yokken oğlu nasıl olabilir? İşte Rabbiniz Allah; ondan başka tapacak yok. Her şeyi halk eden odur, ancak ona kulluk edin ve her şeyi gözetip koruyan odur.”⁴⁰

“Ve onun delillerindendir gece ve gündüz, Güneş ve Aya secde etmeyin, secde edin, onları yaratan Allah’a, yalnız ona kulluk ediyorsanız”⁴¹

İnsanların bir kısmı Allah’tan başka ona bir takım eşler edinirler de onları, Allah’ı sever gibi severler. İnananlarsa Allah’ı onlardan daha kuvvetli bir sevgiyle severler. Zulmedenler, bir görselerdi ki azaba düşecekleri vakit bütün kuvvet, ancak ve ancak Allah’ındır ve Allah, çok şiddetli azab eder.” (1)⁴²

İbadet yakarış ve dua eğer dilek dilemek, ihtiyaç istemek için olursa, ancak Allah’a mahsustur, çünkü her türlü dileği yerine getirebilecek, ihtiyacı giderebilecek ancak ve ancak odur.

“De ki : Allah’ı bırakıp da bize ne faydaları dokunan, ne zararları crişen şeylere mi ibadet edelim ve Allah bize doğru yolu gösterdikten sonra tekrar geriye mi dönelim, hani şeytanları şaşırtıp, sersem bir halde çöle düşürmek istedikleri adam gibi, halbuki arkadaşları, bize gel diye onu doğru yola çağırıp durmadalar. De ki:

---

39 - Bakara/ 21- 22.

40 - En’am/100-103.

41 - Fussilet/37

42 - Bakara/165.

Şüphe yok ki Allah'ın gösterdiği yoldur doğru yol ve bize, alemle-
rin rabbine teslim olmamız emredildi."⁴³

İTAAT VE KULLUK DA TEVHİT⁴⁴

Kur'an açısından itaat iki kısımdır:

1-İnsana emrolunan her şey karşısında kayıtsız şartsız teslim olmak şeklindeki itaat.

Kur'an Tevhitinde bu nevi itaat ki aslında "Ubudiyet"tir, ancak Allah'a aittir, hiç bir varlığın böyle bir itaate liyakati yoktur.

2-Hakk üzere bizlere velayeti olan kimselere itaat etmek, kendi maslahatımızın, toplu maslahatının, itaat etmemizi, emri altında olmamızı icab ettiği kimseler.

Peygamberlere, inanlara ve gaybet asrında muteber deliller gere-
ğince peygamber veya imamların emri üzerine bu makama getirilen
rehberlere, liderlere itaat gibi. Bu çeşit itaat ister istemez Allah ta-
rafından belirlenen çerçeve içerisindedir, mutlak değildir. Bu ha-
kımdan, her zaman bu makam sahiplerinin emirlerinin adalet ve
kanun çerçevesinden dışarı çıkmaması şarttır. İtaat edende aldığı
her amiri bu açıdan değerlendirmeli ve eğer onu adalet ve kanuna
aykırı bularsa yerine getirmemesi lazımdır.

"Allah'a karşı itaatsizliği gerektiren hiç kimsenin emrine uyma-
yın". (Hadis)

Anlaşıldığı gibi bu nevi itaat mutlak değildir ve hiç bir surette
kayıtsız şartsız kendini bağımlı kılma gerekliliği: yoktur.

---

43 - En'am/71.

44 - İtaat ve kullukta Tevhit, İslami bir toplum iktisadi ve içtimai düzeninde çok
önemli bir rol ifa eden İslami Tevhitin çok değerli yönlerinden biridir. Biz bu konu-
muzda İslami Tevhitden bu yönün esasını beyan etmeye çalıştık ve onun hakkındaki
tafsilatlı bilgiyi, İslam'ın "Sosyal düzeni" Ekonomik düzeni" ve "eğitim düzeni" et-
rafındaki bölüme bırakıyoruz...

TOPLUMSAL HAYATTA TEVHİT VE ...

Tek ilaha ibadet edenler safında yersiz ve gereksiz çekişmelerden uzak durmak.

“İtaat etmede Tevhit”in neticelerinden biri şudur ki Allah’a tapan insanlar dini ve ilahi meseleler ile karşılaşılırsa bütün vücutları ile ilahi hüküm ve vahiye teslim olmaları ve bu konuda her türlü şahsi görüş ve hareketlerinden uzak kalmalıdır, taki onların vahdet ve dayanışmaları mahfuz kalıp, “içten parçalanmalarla” karşı karşıya gelmesinler.

Kur’an bu konuda şöyle buyuruyor:

“İncil ehli de, Allah’ın o kitapta indirdiği hükümlerle hüküm versinler. Ve kimler Allah’ın indirdiği hükme göre hüküm vermezlerse onlardır Allah’ın buyruğundan çıkanların, fasıkların ta kendileri. Ve sana da, önceki kitabı doğrulayan ve ona, emin bir tanık olan kitabı, gerçek olarak indirdik. Artık aralarında, Allah’ın indirdiğine göre hüküm ver ve sana gelen gerçekten dönüp, onların isteklerine uyma. Sizden her birinize bir şariat, bir yol tayin ettik ve Allah dileseydi bir ümmet yapardı sizi, fakat size verdiği hükümler hususunda sizi sınamaktadır. Siz de hayırlı işlerde yarışın artık ve hepinizin dönüp varacağı yer, Allah tapısıdır ve o, haklarında ayrılığa düştüğünüz şeyleri size haber verecektir. Aralarında, Allah’ın indirdiği hükümlere göre hükmet ve onların dileklerine uyma, Allah’ın sana indirdiği hükümlerin bazısında seni saptıracaklarından çekin. Yüz çevirirlerse bil ki ancak Allah, onları bazı suçlarından dolayı musibete uğratacak ve insanlardan çoğuda buyruktan çıkmış olanlardır zaten.”⁴⁵

Allah Tabarek ve Teala bu ayetlerde, “Vahiy” ehlinin her türlü yersiz çatışmalardan uzak kalmaları için akla yatan mantıklı bir çö-

---

45 - Maide/ 47-49 .

züm yolu ileri sürüyor öyle ki bu çözüm yolundan yararlanarak, Allah ve Peygamberlerin gösterdikleri yola inanan bütün insanlar aralarında her türlü huzursuzluk, çatışma meydana getirmekten uzak olur ve her fert, her bir grup ilahi vahiy dayanarak iyiliklere ve “hayırlı işler”e doğru koşarlar ve böylece hayırlı işler ve iyiliklere doğru genel bir müsabaka, yarış, vahiy ehlinin içerisindeki neticesiz ve helak edici çatışmaların, anlaşmazlıkların yerini almış olur.

Toplumsal bütünlük ve birliğin kurulması ve korunması noktasında bundan başka daha sağlıklı bir alternatifte düşünülemez kişilerin şahsi düşünceleri dini parçalar ve insanlar çeşitli içtihatlar ve görüşler doğrultusunda bir birinin canına düşer ve düşmanlıklar kol gezdi toplumda.

Vahiy mektebiniz parlak ışığı zayıflayıp, etrafı aydınlatmaz duruma düşerdi.

Tek ilaha tapma mihveri ve eksenine kurulan dini konuların da kısır ve bölücü tartışmaları aykırı buluyor. Taassup ve çekişmelerden uzak, aydınlatıcı araştırma ve tartışmalara bu eksen koruma doğrultusunda izin verilmiştir.

Bundan dolayıdır ki, Kur'an bir tek mabuda tapınmaya kendi inanç sisteminin mihveri ve ilahi dinin amellerinden bilmekte olup, tam bir kararlılıkla bu demagojiye dayalı savaşımını “Tevhid-i cami”den münharif olma (sapma) olarak değerlendirmiş ve dini itikadı görüşlerle mücadeleyi-taassupla karışık, kendi yararına olanı kabul eden cedel ve demagojiden uzak aydınlatıcı konular dışındamen etmiştir.

Böylesi tartışmaları “kendine tapınma” (heva ve hevesini ilah edinme) olarak değerlendirmekte ve şüphesiz bu “Tek Allah’a tapınma, ilkesinin zıddı” ve “Toplumsal düzenin vahiy mihverine dayalı tevhidi görüşü”ne büyük bir engel teşkil etmektedir.

ALLAH'IN İSİMLERİ VE SIFATLARI

ALLAHI TANIMAK YOLUNDA İLERİ BİR ADIM

Konumuzun bu bölümüne kadar yaratıcının varlığı , vahdeti ve eşsizliği esasına vakıf, olarak, onun, varlık aleminin kaynağı ve bizlere can veren olduğunu öğrendik. Şurada şöyle bir soruyla karşılaşırız ki; Acaba insanın Allah hakkında bilmesi gereken malumatın en son durağı burası mıdır, yoksa insan, Allah'ı tanımak hususunda daha yüksek bir adım atabilir ve daha fazla bilgiye sahip olabilir mi?

Bilginlerden bazıları, insanın Allah'ı tanımak hususunda ancak bir tanıma vardıklarını ve fazla ileri gidemediklerini savunuyorlar. Bu tanım ise, "Alem için bir mebdci ve varlık için bir kaynağı" olmasıdır, öyle ki insan bu mebdci hakkında başka hiç bir malumat elde edemiyor.

Bu bilginler, daha fazla bir mana, mefhum ve açıklık kazandırmak gayesi ile mebdci ve başlangıç hakkında kullanılan her sıfat ve ismin tamamen ondan yabancılaştığını hatta bu yolda insanı sapırtabileceğini belirtiyorlar.

Bu inanç gereğince "Mebdci tanıma" da en yüksek merhale", onun var olduğunu bilmek ve onun, insanın zihninde meydana gelen her şeyden üstün olduğunu idrak etmektir".

“Ey berter ez hayal-o kıyas-o geman-o vehm ve ziherçi gofteend-o şcnidim-o handim

Ey (Hayalden, kıyasdan, zandan ve vehimden üstün. Bütün söylenenlerden, duyduklarımızdan ve okuduklarımızdan.)

Bu bakımdan mebdei tanımak mebdein vücuduna yakın ettikten sonra sadece en geniş bir yönde ilerliyor ve o da “Tenzih ve Tesbih” yönüdür, yani mebdei, zihnimizden kaynaklanan bütün mana ve mefhumlardan üstün bilmek.

BU BİLGİNLERİN GÖRÜŞLERİNİN DEĞERLENDİRİLİŞİ

Bu bilginlerin inandıkları görüş tarzları, Allah’ı üstün bilmesi, bugün beşerin Allah hakkında düşmüş olduğu hatta ve sapmalarından, hurafelerden arındırması açısından çok ilginç ve değerlidir, fakat eğer bu görüşü gerçekçi olarak inceleyecek olursak, bu hususta haddinden fazla ileri gittiklerini ve ifrata yöneldiklerini söylememiz gerekir, zira “Allah’ı tanımak” hususunda insanoğlunun yetersizliği, güçsüzlüğü eğer onun hakkında hiç bir şey bilmeyecek haddinde olup sadece “O” lafzı ile yani mutlak ibhamla Allah’ı anacak olursa, onun gerçek oluşu nasıl mümkün olacaktır?

Öyle anlaşılıyor ki bu görüşe inanan büyük düşünür, bilginler, kamil ve çok yönlü tanımı, nisbi, tanımla karıştırmış bulunmaktadırlar. Bir şeyin onlarca, özel has alameti olabilir ki, bilgimiz onları, diğer şeylerden teşhis ile ayırt eder. Böyle olunca bizim bu özelliklerin her birinden haberimizin olmasıyla, bu özelliklerin yardımıyla onu diğer şeylerden ayırt edebiliriz. Yalnız Allah hususunda değil de, diğer varlıklar hakkında da bizim durumumuz aynıdır. Sizin iki evladınız var ve rahatlıkla o ikisini birbirinden ayırıyor, tanıyorsunuz. Fakat onların her birinin cismi ve ruhi özelliklerini bütün incelikleri ile biliyor musunuz?

Bu bakımdan Allah'ı tanımak meselesinde sohbet eğer Allah'ı tamamıyla ve bütün yönleriyle tanımak ise, insanın tanım gücünün, Allah hakkında böyle çok yönlü ve tam bir tanım elde etmeye muktedir olmadığını, bu konuda insan zihninin aciz kaldığını itiraf etmemiz gerekir.

(Akıl onun künhü zatini idrak edebilir-Eğer saman çöpü denizin dibine varırsa)

Eğer bir veya bir kaç açıdan tanımdan sohbet olunuyorsa, yani onu "Kendisini gayri"sinden ayıracak kadar bir tanıma sahip olunmalıdır, nitekim İnsan, Allah hakkında öyle bir tanıma sahip olmalıdır ki, onun vücudunu idrak edebilsin, esasen böyle bir tanım olmaksızın "Allah"la sohbet etmenin bir anlamı da yoktur.

Bu bakımdan bir gerçeği bütün yönüyle ve tamamıyla tanımadan acizliği itiraf etmek, tamamen başka bir yöne yönelmemizi ve o gerçek hakkında diğer her türlü bilgi edinmemizden alıkoymayı gerektirmiyor. Mutlak ve çok yönlü tanım ile mutlak ve çok yönlü tanımsızlık arasında vasat bir sınır bulunmaktadır, yani bir veya bir kaç yönden nisbi bir tanım olacaktır sonuçta.

Onun "marifet, değer ve hudud"u hakkında daha fazla dikkat ve özen gösterildiğinde İnsanın bu tabiat hakkında marifet ve tanımında genellikle mutlak olmadığını görürüz. Bu bakımdan günümüzde bilimsel fizik (Tabiat Şinasi) esasen "cismin özelliklerinin tanımına ilgi gösteriyor, şeylerin zat ve cevherine değil. Mebdei tanımak hususunda da konu buna benzer bir şeydir.

Bu bakımdan şuurlu ve bilinçli bir insan, Allah'ın zatı hakkında düşündüğü zaman tam bir sadakat ve samimiyetle:

"Bilmiyorum nesin, her ne isen sensin" demelidir.

Fakat bu insan, ayetlerin ışığında, yani Allah'ın alametlerine baktığı ve Allah'ın özel alamet ve belirtilerinden haberdar olduğu

zaman, ondan kısmi bir tanım elde ediyor ve her haliyle bu tanım ile “Mutlak tanımsızlık” arasında çok fark vardır ve insana, tam bir kesinlik ve katiiyetle “O”nun varlığından söz etme imkanı veriyor.

Söylemek gerekir ki: Her kim Allah’ın varlığına inanırsa, kendiliğinden “Onu” en azından, Allah’ın varlığını idrak etmeye münasip olan sıfatlarla tanıyor ve onun Allah hakkında edindiği bilgi en azından “Halik, Rabb, Müdebbir, Mebde vacibel-vücut vs... gibi sıfatları tanımakla beraber olacaktır.

ALLAH TEALA’NIN KURAN’DAKİ İSİM VE SIFATLARI

Kura-’ı Kerim de Allah Teala için çok isim ve sıfatlar zikredilmiştir:

“O, bir Allah’tır ki Yoktur ondan başka tapacak; gizliyi de bilir, görüneni de, O dur rahman ve rahim. O bir Allah’tır ki yoktur ondan başka tapacak; her şeye sahiptir, ayıplardan ve noksanlardan arıdır, kullarını esenliğe erdirir ve kendi esendir, kullarına zulmetmez ve onları emniyete ulaştırır, her şeyi görüp gözetir, üstündür, saltanatında mutlakdır ve iradesini geçirir de kırıkları onarır ve eksikleri tamamlar, ululuk işidir ve ulu sıfatlara layıktır; münezze ve yücedir Allah, şirk koşanların şirk koştukları şeylerden, o Allah, yaratandır, var edip olgunlaştırandır, suret verendir, onundur bütün güzel adlar; tenzih eder onu ne varsa göklerde ve ne varsa yeryüzünde ve odur üstün, hüküm ve hikmet sahibi.” (1) ⁴⁶

ONUNDUR BÜTÜN GÜZEL ADLAR”

Kur’an’ı Kerim de Allah (c.c) için zikrolunan isim ve sıfatların asıl ahengi, ritmi, yukarıda okuduğumuz “onundur bütün güzel adlar” ayetinde beyan olunmuştur. Düşüncbildiğin her iyiliğin ve ke-

malin cilvesinin en üst derecesi Allah Teala'ya aittir. Mesela kudret ve güçlülük, kemaldır ve en yüce kudret sahibi Allah'tır. Allah'ın her şeye gücü yeter, kadirdir:

“... Şüphe yok ki Allah'ın her şeye gücü yeter.”⁴⁷

Bilmek, alim olmak da kemaldır ve ilmin, bilgin en yüksek derecesine sahip olan Allah (C.C)dır. Onun her şeyden haberi vardır ve her şeyi biliyor:

“... Şüphe yok ki Allah, her şeyi bilir.”⁴⁸

“... Gizliyi de bilen, açıkta olanı da bilen çok büyük ve çok yüce bir rab'dir.”⁴⁹

Hikmet sahibi olmak da kemaldır ve Allah hüküm ve hikmet sahibidir:

“... Ve Allah her şeyi bilir, hüküm ve hikmet sahibidir.”

Başkalarına muhabbet göstermek de kemaldır ve Allah “Rahman ve Rahimdir”, o da en yüksek derecede yani “ERHEMURRAHİMİN” (Rahmedenlerin rahmedeni) dir.”⁵⁰

Bu bakımdan Allah'ı bu sıfatlardan birisi ile vasıflandırmada serbestsiniz:

“De ki:İster Allah adıyla dua edin, ister rahman adıyla, hangi adla dua ederseniz edin, gerçekten de bütün güzel adlar, onundur...”⁵¹

Güzel adlar Allah'ındır, o adlarla dua edin ona ve onun adlarını başka anlamlara çekenleri, o adları başkalarına verenleri, onu ona

---

47 - Ankebut/20

48 - Tevbe/115

49 - Ra'b/9

50 - Mumtehine/10

51 - Yusuf/64

layık olmayan adlarla çağırınları bırakın, onlar, yaptıklarının cezasını görecekler.”⁵²

TESBİH VE TENZİH

Bütün kemalilerin en yüksek mertebesine, derecesine sahip olan Allah, kendiliğinden her türlü noksan, ayıp ve hatalardan, fakirlik ve ihtiyacı olmaktan arınmıştır. Kur'an'ı Kerim de bir çok ayeti ke-rimde bu konu tasrih edilmiştir.

MUHTAÇ OLMAYAN ALLAH

Kur'an, Allah Telayı fakirlikten, muhtaç olmaktan arınmış bili-yor ve Allah'ı tanımak hususunda bu “Muhtaçsızlık”a önemli bir e-sas olarak işaret ediyor. Öyle ki bu esas vasıtasıyla, Allah hakkında meydana gelen bazı fikri ve akidevi sapıklıkları ortaya çıkarmak mümkündür.

ALLAH'IN, BİZİM İMAN, İBADET VE İTAATİMİZE İHTİYAÇ DUYMAYIŞI

“Ve Musa demişti ki: Siz de nankörlük etseniz, yeryüzünde kim varsa hepsi de nankörlük etse şüphe yok ki Allah müstağnidir ve gerçekten de hamda layıktır. (1)⁵³

Nitekim insan, Allah Tebarek ve Teala'nın müstağni oluşu esa-sını dikkate alarak, “O”nun, bizim iman, ibadet ve itaatimize ihti-yacı olmadığını ve eğer bizden iman, ibadet ve itaat istiyorsa ken-dimiz için olduğunu bilmeliyiz.

“ger cümle kainat kafir gerdend-ber demen-i kibriyaycş nenişined gird

---

52 - A'raf/180

53 - İbrahim/8

(Eğer bütün kainat kafir olsa dahi, onun yücelik makamına bir toz dahi konmaz.)

ZAMAN VE MEKANDAN YÜCE ALLAH

Allah (c.c)'ın "fakirlik ve muhtaçlıktan" arınmış olması kendiliğinden, Allah'ın zamana ve mekana sığmamasını icab ettiriyor. O, zaman ve mekandan çok üstün ve yüce bir varlıktır, zira mekana sığan bir varlık ister istemez mekana muhtaç oluyor, zamana sığan bir varlık, belirli dönemlerde özel şartlarda bulunan bir varlıktır, aksi takdirde tahakkuk bulması o zamana ait olmazdı, her zaman olabilirdi, böyle olunca da artık, zamanın çerçevesi içerisine sığdırılan, zamana ait bir varlık olmazdı.

ALİM ALLAH

Allah (c.c) her şeyi biliyor, haberdardır. Varlık alemi biz insanlar için, "Gaybi" yani "gizli ve şahadet" yani aleni olmak üzere ikiye ayrılıyor, fakat Allah alemin gaybını, şahadetini, açığını, gizlisini biliyor, esasen onun için gayb denilen bir şey yoktur, onun karşısında alem bütünüyle şahadettir, alenidir.

54 "... Gizliyi de bilen, açıkta olanı da bilen çok yüce bir rab'dır."

"Şüphe yok ki ne yeryüzünde Allah'a bir şey gizli kalır ve ne gök yüzün de." 55

Allah Teala alemde olup biteni en ince ayrıntılarına kadar biliyor:

"... Şüphe yok ki Allah, ne yaparsanız hepsini de bilir." 56

---

54 - Ru'd/9

55 - Ali İmran/5

56 - Nahl/91

KADİR ALLAH

Allah'ın her şeye kudreti var ve gücü yeter:

“Şüphe yok ki Allah'ın, her şeye gücü yeter.” (5) ⁵⁷

Allah'ın öyle gücü var ve işlere musallattır ki bir şeyin olmasını irade ettiğinde, hemen olur:

“Emir, bir şeyin yaratılmasına taalluk eder, bir şeyi yaratmayı dilerse ona ol der, oda hemen olur.” (6) ⁵⁸

İLAHİ İRADE VE MEŞİYYET (KAZA VE KADER)

“Bilgi” ve Güç’e sahip olan varlıklar, genellikle istedikleri şeylerin tümünü veya bir bölümünü elde edebiliyor veya hiç değilse onu gerçekleştirmek uğrunda çaba harcıyorlar. Bilinçlilik üzerine, kendi istediğimizi tahakkuk ettirmek istersek, “filanca işi yapmaya irade ettik” deriz, bu bakımdan;

“İrade, bizim istediğimizin tahakkuk bulmasında etkili olabilen bilinçli ve şuurlu bir istekten ibarettir.”

Alemdeki canlı varlıklar arasında, kendilerinde istek, arzu hissettikleri zaman onun tahakkuk etmesi uğrunda şuurluca çalışan, çaba harcayan canlılarda bulunuyor. Şimdiye kadar tanıdığımız canlılar arasında, insan, diğer bütün canlılardan daha fazla bu özelliğten, imtiyazdan yararlanmaktadır. Onun irade alanı, şimdiye kadar tanınmış bütün canlıların irade alanından geniştir. Bu bakımdan ilim ve şuurculuk, diğer canlıların hayatından daha ziyade insan hayatında etkili olabilmektedir. Bununla birlikte, insanın yaptığı işlerden bir çoğu, irade üzerine değildir. Kan dolaşım sistemi, solunum, kalp, ciğerler, vs... insanın iradesi haricinde çalışıyorlar. Daha ötesi insan iradesinin tesir alanı mahduttur, sınırlıdır. Örneğin

---

57 - Bakara/20

58 - Yasin/82

şimdiye kadar insan iradesi, gezegenlerin hareket düzeninde bir rol oynayamamıştır. Veya insanların her birisi üzerinde dikkatli araştırma yaptığımızda anne veya babasından aldıkları cismi ve irsi özelliklerle dünyaya geldiklerini görüyoruz ki insanın kendisi bu özelliklere sahip olmada en küçük bir irade ve rol dahi sahip değildir.

Bu bakımdan, “İrade ve meşîyyet”in tesiri, etkisi kısıtlıdır, bu sebepten dolayı çoğu kez bir işi yapmayı irade ediyor fakat muvaffak olamıyor ve onun “Bilgi ve güç” dairesinden hariç olan etkenler, onun isteğinin tahakkuk bulmasına engel oluyor.

Fakat mutlak alim ve güçlü olan Allah Teala irade ettiği her şeyi yapıyor:

“... Şüphe yok ki rabbin, dilediğini dilediği gibi yapar.” (1)

Hiç bir şey, onun iradesini engelleyemez... Ve Allah gerçek olarak hükmeder. Ondan başka kulluk ettikleri şey hakkında hüküm veremezler; şüphe yok ki Allah, her şeyi duyar, bilir. (2)...

... Ve onu, hesaplamadığı yerden rızıklandırır ve kim Allah’a dayanırsa o, yeter ona; şüphe yok ki Allah, her şeye bir ölçü, bir miktar tayin etmiştir. (3)

Ve insan da bu genel kanunun şümulündedir. Allah, insanın kendi isteği üzerine ve teşhisi ile geleceğini, iyi veya kötü, güzel veya çirkin, aydın veya karanlık yapmasını irade etmiştir. Daha ötesi bu çerçeve içerisinde dahi gerek insan ve gerekse diğer varlıklar kendini mutlak hakim sayamaz. Eğer Allah irade ederse onun isteğini bu mahdut çerçeve içerisinde dahi tesirsiz bırakır, olabilir ki Allah Tebarek ve Teala’nın iradesiyle mağrur bir fert veya grubun bütün yaptıkları zahmetleri öylesine boşa çıkarır ki, hiç kimse onu tahmin bile edemez.

MUHAMMAD DOLU BAĞIŞLAYICI ALLAH

Allah Teala bütün yarattıklarına karşı, muhabbetli ve esirgeyicidir. O, bütün insanlar için sayısız nimetler vermiş, bir çok sağlık imkanlarını bizim için bağışlamıştır. O, bağışlayıcı ve tövbe kabul edicidir ve bir daha günah işlemezse, Allah Teala geri dönüş yolunu onun yüzüne kapamıyor, belki onun tövbesini kabul eder. Fakat şu şartla ki gerçekten de eski yaptıklarından pişman olup, bir daha o yaptıklarını yapmamak şartıyla tövbe etsin.

ŞİDDETLE CEZALANDIRAN ALLAH

Bütün varlık aleminde Allah Tebarek ve Teala'nın muhabbet ve rahmet belirtileri, alametleri sayılamayacak derecede fazladır; insan da alemdaki diğer varlıklar gibi bu hadsiz hesapsız rahmetten gereğince yararlanmıştır, o da bir imtiyazla; istisnai bir nimetten yararlanmak imtiyazı ile

Bu istisnai nimet bilinçli bir şekilde ırkının kendisini eğitmesi ve eğitebilmesidir. İyi ve kötüyü ayırt edebilmesi ve onlardan birini seçebilmesi bu nimet sayesinde. Bilinçli eğitmenin bir sonucu yapılanların bazısının matlup ve diğer kısmının matlup olmamasıdır. İstenilen ve matlup olan insanı sevindirir. Matlup olmayan ise insanın neşesini kaldırır onun için ızdırap olmaya başlar.

İşte bu endişe ve ızdırap, matlupları kaybetme endişesi matlup olmayanlara duçar olma ızdırabı insanı sevap işlemeye ve cezadan kaçmaya teşvik ediyor.

Bu endişe ve ızdırabın var oluşu ilahi bir rahmettir nankör ve sapıklara ilahi azabı getirip cezalandıran rahmettir. Buna binaen Kuran birçok yerde Allah'ın gazabından zalimler ve isyancıları cezalandıran gazaptan bahseder.

ADİL ALLAH:

Allah hiç kimseye zulüm etmez O'dur bizden her zaman adalet ve denge üzere çalışmamızı isteyen. Bu dünyayı düzenin gerektiği gibi yaratmış. Öyle ki hepsi birbirini tamamlayandır. Diğer dünyayı ceza ve mükafat dünyası olarak belirlemiştir ve bunu düzenin gereği olarak "Amel ve sonuç" ilkesi içinde değerlendirmiştir o dünya da biçersin bu dünyada ettiklerini" ve bu dünyada kendine oluşturduğunu şahsiyetin tabii sonuçları o dünyada karşına çıkacaktır. İliç bir zulüm ve dengesizlik olmaksızın insanın sonsuz mutluluğu kendi çabalarının sonucu elde edilir. Kendisini eğitime çabası ister direkt ve isterse endirekt olarak çevrenin ve toplumun sağlık ve sadeti için çalışıp kendi ve değerlerinin sağlıklı eğitilmesi için çaba göstermektedir.

Kur'an'ın Allah'ı tanımak konusunda bize verdiği tanımları özetleyerek anlatmaya çalıştık.

Kur'an'ın özetle Allah'ı tanımak hususundaki görüşü budur ve öyle bir tanıma ki, bu ilahi kitap alemin yaratıcısından bize haber vermektedir.⁵⁹

Vahye dayalı marifet, ama aynı zamanda birtakım bilgilere dayalı olarak insan ayetlerde ve eşyada tedebbür yoluyla Onun esma ve sıfatını elde edebilir. Bir tanımak ki, hem marifet susuzluğunu imkan dahilinde az çok doyurmakta, hem amelen işe girmekte ve bizlere karşı karşıya olduğumuz en büyük konuda yani "hayata yön vermede" yardım etmektedir.

---

59 - Bu kitapta ilmi ilahi adli ilahi...kahilinden bazı konular hakkında çok az olarak bahsedilmişti. Halbuki bunlardan her biri için çok geniş ve etraflıca bahsetmek gerekiyor ki her biri ayrı bir kitap yazmayı gerektirmektedir. Sevindiricidir ki bu dallarda günümüz değerli muhakik ve araştırmacıları faydalı kitaplar yazmışlardır ve bir çok eser basılıp-düzenlenmiştir. Diğer bölümler hakkında da temennimiz böylesi eserlerin matbuat sahnesinde görülmesi ümidindedir.

Böylesi bir marifet-i ilahiden ilham almak suretiyle ilerlemek, daha gerçekçi ve daha yapıcıdır ki insan yaşamını Allah bağışlamış, baştan başa hareket, neşe, ümit ve telaş; güç ve işç dalmayı getirmektedir ve onun diğer insanlarla ilişkileri, fikri istiklale riayet yoluyla olup kendi ameli, başkalarıyla işbirliği ve diğerlerinin fikri hürriyetlerine ve amellerine saygı ve ihtiramı da kendisiyle getirmektedir.

Allah'a bağlı insan, ne kendini başkalarına köle eder, ne de başkalarını köleleştirmek fikrine düşer. O hem kendisi hürdür hem de başkalarının hürriyetini ister. Temizdir ve başkalarının temizliğini de ister. Hatta kendi heva ve hevesinin veya gazabının köleliğini bile kabul etmez o hakkın kuludur. Her nerede hakkı görse, o tarafa yönelir ve nerede haksızlık görse, oradan yüz çevirir.

O daima hakkın yaveridir ve haksızlıkla düşman.

İLAHİ DÜNYA GÖRÜŞÜNÜN İNSAN YAŞAMINDAKİ ETKİSİ VE ONUN MADDİ GÖRÜŞ İLE MUKAYYESESİ

Maddi görüş, alem ve insanı yalnızca maddi, tabii ve hissedilebilen yönüyle görmektedir. Bunun dışında, bu alemin ötesinde bir yaratıcı müdebbir ve bütün bu işlerin idarceisi olan bir varlığı tanımıyorlar. Ayrıca toplumsal ihtiyaçları ve insanın varlığının boyutlarını, tabii ve maddi yapısıyla sınırlandırıyorlar.

Diğer yandan insan yaşamını bu maddi alemin dört direği arasında münhasır kılmışlardır. Buna binaen ve bu alemin bir şuur ve emre tabi olduğunu, ne maddi yaşam seviyesinden üstün bir hayat tasavvurunu ve nede bu hayat sürecinden sonra ayrı bir dünyanın varlığını kabul etmektedirler. Bu surette eğer insan yaşamı hakkında bir program ve hedef tayin edecek olsa bile, bu sınırdan öteye taşması düşünülemez.

Ama ilahi dünya görüşü: Hakim, güçlü, tebdiri gören ve duyan bir yaratıcıyı tabii bağ ve amellere hakim olarak tanımaktadır. Alemin daima uyanık görüş sahibi ve şefkatli birinin emri altında hareket ettiğini kabul ediyor. Bununla birlikte bütün tabii kanunları ve cihanın düzenini kabul ediyor. Ancak sebep ve kanunlardan daha üstün olan ilahi iradeyi hakim bilmekte ve bütün ilmi kanunları bir yaratılış planı ve zat-ı Bari'nin yaratıkları kabul etmektedir. Öyle bir yaratıcı ki aynı zamanda feyiz ve rahmetin, hikmet, alife ve adaletin kaynağı, asıl menbattır.

Böylece ilahi dünya görüşüne sahip olan insan kendini bilinçli hıdayet olunmuş (yönlendirilmiş) ve adalet sistemi üzerine kurulu bir dünyada görmektedir. Kör, Karanlık ve hedefsiz bir dünyada değil.

İşte böylesi bir iman, Allah'ı kendisiyle birlikte görüyor. Bu nasıl destekleyici bir kudret?! Bu nasıl güç ve hareket kaynağı?! Bu nasıl ilham verici bir yardımcı ve kapalı yolları aşan bir yaver?!

İlahi dünya görüşü tabii ihtiyaçları ve bunları temin etmenin zaruretini itiraf etmekle birlikte insanın manevi boyutlarıyla da meşgul olmaktadır.

Ruhun yükselişi, kalbin açılması (huzuru), hakka olan aşk, Kemal arzusu temizlik, muhabbet, fedakarlık... sonuçta insaniyet! Nasıl ki günümüzde şiddetle bu boşluk hissedilmektedir ve toplumlar bu boşluğu ve susuzluğunu çok iyi hissediyorlar, genellikle bu susuzluklarını sathî ve yüzeysel birtakım şeylerle tatmin etme yoluna gitmektedirler ve batının yeni irfanî kalıpları ile yaşamlarına yön vermeğe çalışıyorlar.

Unutulmamalıdır ki, ilahi dünya görüşü yalnızca maneviyat, irfan, ahlaki ihtiyaçlardan ibaret değil, belki her yönden insana ait bir bakışın göstergesidir. İnsan maddi ihtiyaçlar ve maneviyat açısından öz olarak kemal açısından her yönüyle insanın doyuma ulaşmasından ibarettir.

İki merhaleden ibaret ve geniş çaplı bir yaşam.

İlahi dünya görüşünde insan yaşamı geniş ve paydar (ebedi) görülmektedir, bir kaç günlük dünya hayatına münhasır değil. Kcsin olarak insana şunu talim etmektedir ki; "Sen ebedi bir varlıksın ve ölümle, yokluk ve hiçliğe gitmiyorsun belki başka bir alemde yeni bir yaşama başlayacaksın. O alemde her şey şiddetli ve daha geniş çapta ciltlenmektedir. Lezzetler nefsi tatmin etmek için her şey en yüksek mertebeye tatmin edici yok olmayacak cinstendir, eziyet ve mahrumiyetler de en yüksek noktadadır.⁶⁰

Sen ey insan başından beri her şeyden çok kendi menfaatını düşünüyordun. Bütün himmetin zahmetlerden, mahrumiyetlerden kurtul-

---

60 - Adl ve Mead konularında bununla ilgili özel bir bölüm ayrılacaktır.

mak lezzet hoşnutluk ve arzu ettiklerine kavuşmak içindi. Dikkat et ki, bu lezzet ve zahmet; bu hoşnutluk ve bedbahtlık; bu arzu ettiklerine ulaşmak veya ulaşamamak; bu yaşamdan sonra gelecek bir hayatta daha geniş ve daha halis bir surette tekrar seni bulacaktır. Bu gelecek yaşam, bu gün yaptıkların üzerine hina edilecek, orası burada yaptıklarının aksilamelî olarak karşına çıkacaktır.

Düşünen insan, yaptığı için semere ve meyvesi üzerine düşünmesi gerekli her yaptığı şeyi bir hedef uğruna hesaplayarak yapması gerekir. Yaptığı şeyden çok iyi bir şekilde haberdar olmak zorundadır. Eğer bilse ki, bir iş onu mahrumiyetten alıkoymadığı gibi, belki onu mahrumlar sınıfına katacaktır veya bir amel ki, ona faydası olmaması bir yana, belki canına mal olacak zararlar verebilecek... Bu kimse gidişatına yeniden bir göz atması gerek.

SONUÇ:

Demek, ilahi dünya görüşünde insan, kendi kalıbı içerisinde mahkum değildir. Belki Allah ve yaratıklar onun hedefidirler. Aynı şekilde o sadece maddi ihtiyaçları üzerinde değil, belki hem maddi, hem de manevi ihtiyaçları hakkında düşünmektedir.

Diğer yandan yalnızca bu dünya hayatının ihtiyaçları ve onun birtakım müspet ve menfî telaşları sonucunda elde ettiği bu mahdut eserler onun dikkati nazarını celb etmemektedir. Belki bu dünyanın hoşnutluğuyla birlikte, ebedi saadeti arzu etmektedir. Demek her iki cihanın da bedbahtlığından ve zahmetinden kaçmak, uzak olmayı arzu ediyor. Evet dine dayalı dünya görüşü insanlara böyle yön vermektedir.

DİNİ İNANCIN AMELİ VE RUHSAL ESERLERİ

İnsan iman gölgesinde, muhkem bir dine dayanınca kendinde güçlü bir destek hissediyor. Daha ihlaslı ve temiz bir kalp ile kendini hizmete adıyor, kendi hedefi yolunda aşağılık ve pis şeylere tenezzül etmiyor. Eğer hedefi uğruna yaptığı çalışmalar onu zahmetlere düşürürse veya onun menfaatlerine zarar verse sarsılmıyor.

O, insanları kendi canı gibi seviyor ve herkesin mutluluğunu istiyor ve onun gibi düşünen herkesle karşılıklı manevi bir bağı olduğunu his-

sediyor. Toplumun kurtuluşu için çalışmaktan ve başkalarına yardımcı olmaktan haz duymaktadır. O kendisini ilahi hedefine gömülmüş olarak görmektedir. O, kendi hevasına tapınan, hilekar, menfaat perestlerle birlikte olamaz veya emeklerini onların menfaatleri yolunda harcamaya da yanaşmaz.

Sonuçta, daha çok açılmak, sebat ve fedakarlık elde etmiş olacaktır.

Evet, bir Allah'a peresteş eden insan daha çok insanların saadet ve kurtuluşu yolunda düşünmektedir ve bu yolda büyük fedakarlıklarda bulunuyor çünkü o, bu yolda attığı her bir küçük adımı karşılığında, diğerlerinde geniş ve kapsamlı bir ümit kaynağı olarak aksettığını görüyor ve hem de bu dünyada bütün yaptıklarının bir karşılığı olduğu inancındadır.

Hatta eğer hedefi uğrunda canını verecek olsa, kendini zararda görmüyor, sanki ölümüyle birlikte arzu ettiği her şeye kavuşacak gibi ve ebedi bir yaşam ve saadete kavuşma olarak değerlendiriyor.

Eğer toplumun kurtuluşu için harcama yapsa, bir şey elden vermiş değildir belki çok şeyler elde etmiştir. Zira hem iman yolunda ve istediği gibi hareket etmiş ve hem de onun karşılığını fazlasıyla görecektir. İşte o zaman bu hizmet sırası geldikçe toplumun iyileşmesi yolunda eserini koyacak ve o, kendisi de düzene girmiş bu toplumdan daha çok yararlanmış olacak.

Bilahare, Eğer Allah halkının kurtuluşu yolunda bir güç, fikir, tedbir, çalışma veya parasal sarfiyatta bulunmuşsa, kalem oynatmış, adım atmışsa -müsbet ve usule uygun olarak- bu kimse yapıcıdır, inancı uğrunda ümit ve fayda bahşedicidir.

Şimdi böylesi bir insanı, sadece kendi menfaatlerini düşünen materyalist düşünceli kendini beğenmiş ve gururlu bir kişiyle karşılaştıralım.

Göreceğiz ki, Bu mukayesenin sonucu ne olacak? Acaba insan toplumunun bütün yönleriyle gelişip tekamül etmesi için hangi insan tipine ihtiyaç duyulacaktır?... Kendi düşüncesinde olanlara mı yoksa ilahi düşünceye sahip olanlara mı her şeyi kendisi için isteyenlere mi yoksa Allah için caba harcayanlara mı?...

İLÂHÎ REHBERLER (PEYGAMBERLER)

İnsan toplumunda, bir çok seçilmiş ve beğenilmiş insanlar vardır ki onların hayatları, konuşmaları, hareketleri, insanın ebediyetle olan bağı ve onun, insanın ilim ve amelindeki üstün rolü hususunda çok belirgin ve üstün bir örnektir. Bunlar peygamberlerdir.

Peygamberler, ebediyet aleminde direk olarak mesajlar yani “Vahiy” almak istidadına sahip olan kimselerdir. Bu mesajlar öyle aydın ve aydınlatıcıdır ki onların bütün vücutlarını aydınlığa kavuşturuyor ve bizler için gizli olan hakikatları onlara aydınlatıyorlar ve onlar sanki bu hakikatları görmüş gibi oluyor. Sanki onlar, bu aydın ve aydınlatıcı işitilmeyi veya görülmeyi, kendilerinin haberdar olmaları (Nübüvvet) ve Allah’ın emri üzerine başkalarına iletmeleri (risalet) için insanlık vücuduna yerleştirilmiş olan bir alıcı cihazdırlar. Bu alimler ilk önce onlar üzerinde çok ilginç tesirler meydana getiriyor ve gerçekten de onlarda, iç güçlerini harekete geçiren ve batınlarında azim, çok büyük bir inkılap meydana getiren bir “Bi’set” meydana getiriyor. Peygamberler bu neticeli ve yapıcı inkılap sayesinde içtimai çevrelerine yöneliyor ve içtimai bir inkılap meydana getiriyorlar.

PEYGAMBERLERİN İMTİYAZLARI

Vahiy kanalıyla Allah’la ittisalleri, bağları olan bu örnek insanlar, bazı özellik ve imtiyazlara sahiptirler ki, aşağıda onlara değiniyoruz:

1-İCAZ (MUCİZE)

Allah tarafından gönderilen her peygamber, harikulade, üstün bir kudret ve güce sahiptir ve bu kudretin yardımıyla, Allah'ın izninin olmasıyla.

İnsan kudretinden üstün bir veya bir kaç tesir meydana getirebilir ki bu da onun harikulade ilahî kudretten yararlandığını göstermekte ve peygamber oluşu hakkında bir delildir. Kur'an-ı Kerim, Allah'ın izniyle, sözlerinin, davetlerinin doğruluğunu ispat etmek için gösterdikleri harikulade eserlerden, "Ayet" yani nişane ve nübüvvet alameti olarak yad etmektedir. İslam alimleri de, diğer insanların bu gibi işleri yapmaya güçleri olmadığı için, onlara mucize diyorlar.

Kur'an-ı Kerim'de tasrih olunmuştur ki her dönemin halkı, insanları, kendi dönemlerindeki peygamberlerden, "Ayet" , "Mucize" talebinde bulunmuşlardır, onlar da, hiç bir suiniyetleri bulunmayan ve sadece peygamberin, peygamberliğine inanmak için lazım olan şeyi isteyen bir halkın bu makul ve mantıklı taleplerine müspet cevap veriyorlardı, yok eğer mucize istemek talehi, hakikati anlamaktan başka bir gaye için yapılıyorsa, mesela peygamberlere teklif ediyorlardı ki" Eğer bizim için bir dağ kadar altın getirir ve bizi çok zengin ederseniz, biz de karşılığında sizin davetinizi kabul ederiz" şeklindeki taleplere ilgi göstermiyor ve onlardan kaçınıyorlardı.

2-İSMET (MASUMLUK)

İsmet, günah ve hatalardan masum olmak anlamıdır. Peygamberler, günah işlemedikleri gibi, kendi risaletlerinde, vazifelerinde hata yanlışlığa da duçar olmuyorlar. Nitekim onların, böylesine hata ve günahattan sakınmaları, uzak olmaları, onları güven ve itimat mertebesinde en üst noktasına ulaştırıyor.

Şimdi bu masum olmanın nasıl olduğuna bir göz atalım,

Acaba onlar her hangi bir günah veya hata işledikleri zaman, gaybi bir melek gelip onları engelliyor mu?

Yoksa onların yaratılış tarzı, onların her hangi bir günah işlemelerine, hataya düşmelerine imkan olmayacak şekilde midir? Mesela bir meleğin, cinsi şehveti olmadığından zina etmemesi, yahut zihin ve idraki olmayan bir hesap makinasının hata yapmaması gibi midir?

Yoksa peygamberlerin günah işlememeleri, hataya düşmemeleri, onların iman ve yakın derecelerinin bir malulü müdür?

Belirttiğimiz gibi bizim itikadımızda peygamberlerin ismeti, masumluluğu, üçüncü şık babındandır. İnsan, seçici, beğenici bir varlıktır, işlerini, teşhis ettiği çıkarlar, zararlar, maslahatlar, fesatlar gereğince ayarlıyor, seçiyor. Bu bakımdan, teşhis ve bilginin (agahi) ihtiyar ve seçimde çok büyük rolü vardır. Bayağı insan teşhis ve bilgisi gereğince kendisine hiç bir yararı faydası olmayan yahut zarar ve ziyarı dahi olmayan bir şeyi seçmiyor, mesela akıllı ve yaşamaya gönlü olan bir insan hiç bir zaman bilerek kendini dağdan aşağıya atmaz veya öldürücü zehir içmez.

Halk fertleri, iman ve günahların esaslarına bakmak açısından birbirlerinden farklıdır, imanları her ne kadar fazla olur ve günahların zararlarını daha fazla anlarılarsa, gūnahtan sakınmak hususunda daha fazla ve sağlam bir kudrete sahip olurlar. Çoğularını görüyoruz ki” Muttaki” (Takva ehli) dirler, yani gūnahlardan sakınmak, takvalı olmak onlar için bir meleke (adet) halini almış ve ruhlarına tesir etmiştir. Bu gibi kimselere kötü, çirkin bir günah nisbeti verilirse, gerçekten biz onu tekzip eder ve böyle bir şeyin mümkün olmayacağını söyleriz.

İman derecesi her ne kadar yüksek olursa günah işlemek ihtimali de çok aşağı bir seviyede olur. Eğer iman derecesi, tam yakın haddine ererse, öyle ki günah işlemek isteyen kimse kendini, dağdan atlamak veya öldürücü zehir içmek isteyen kimseye benzetirse, artık günah işlemek ihtimali sıfıra düşer, yani hiç bir zaman ve hiç bir şart altında günaha doğru gitmez. Böyle bir duruma “Masumiyet” (Günah dan arınmak) deniliyor.

Öyleyse masumluk, gūnahtan arınmak, imanın kemalinden ve takva derecesinin yüksek oluşundan ileri geliyor. Bir insanın gūnahtan

“masunluk” ve “masumluk” derecesine erişmesi için, dış bir gücün zorla onun önünü alması veya fitraten hiç bir günah işlemeyecek ve günaha meyli olmayacak şekilde yaratılması şart değildir. Zira eğer bir insanın günaha kudreti olmazsa veya cebri bir güç devamlı onu günah işlemekten alı koyarsa, günah işlememek o insan için kemal sayılmaz. O, hapishanede tutuklu bulunan ve hırsızlık yapmaya gücü olmayan kimse gibidir. Böyle bir insanın hırsızlık yapmamasını, acaba onun doğruluk, eminlik ve ahlak hesabına koymak mümkündür?

Gelelim hatadan masunluğa: Hatadan masun olmak da peygamberlerin görüş, inanç çeşidinden kaynaklanmıştır. İnsanın direkt olarak aynı (dışarıda hakikati bulunan) gerçeklere ermemesi, zihni hesaplamalar yoluyla az-çok onları bilmek halinde meydana geliyor. Öyle ki bu gibi hesaplamalarda genellikle insan hata işliyor. Yok bir kimse özel bir tanım, tarif gücünün yardımıyla eğer direkt olarak aynı gerçeğin kendisi ile bağ kurarsa, irtibatı olursa, artık onun içinde hata ve yanlışlığın olması bir anlam taşımaz.

İlahi peygamberler kendi risalatleri alanında işte böyledirler. Onların kendi içlerinde, varlık gerçeği ile direkt bağları, irtibatları vardır ve gerçeğin metnine hata ve yanlışlığın nüfuz edememesi bakımından, onların teşhisinde de hata ve yanlışlık hiç bir anlam taşıyamaz. Şu misale dikkat edelim: Eğer yüz adet buğday tanesini dökersek, bir yüz adet daha karıştırırsak ve bu işi yüz defa tekrarlırsak o kab da yüz bin tane buğday tane birikmiş olur; fazla veya az değil. Fakat hesaplanıldığı zaman zihnimizin hataya düşmesi ve kab'a 99 defa yahut 101 defa buğday döktüğümüzü sanması mümkündür. Neticede şu sonuca varılabilir ki: Kapda ki buğday taneleri 9 bin 900 yahut 10 bin 100 dür. Böyle olduğu takdirde hesaplayıcı zihnimiz hataya düşmüş olur ama gerçek aynı gerçektir, gerçekten bir şey azalmaz veya çoğalmaz yani buğday tanelerinin geneli 10 bin olacaktır; az veya çok değil. Direkt olarak gerçeğin tam metninde olan insan da buğday tanelerini 10 bin bulacaktır az veya çok değil.

PEYGAMBERLER VE NEBİLER ARASINDAKİ FARK:

Bu noktadan, peygamberler ile nebiler arasındaki mevcut önemli farklardan birini anlamak mümkündür. Nebiler, güçlü bir düşünme, fikretme ve hesaplama gücüne sahip olan kimselerdir. Yani hisleri yoluyla eşyalar ile irtibat kuruyor, aklın hesaplayıcı gücü ile zihinlerinin elde etmiş olduğu bilgiler, malumatlar üzerinde çalışıyor ve ilginç yeni sonuçlara varıyorlar. Fakat bu hesaplamalarda hataya da düşebiliyorlar. Ama ilahi peygamberler, kendi akıl güçlerine ve zihni hesaplama ve düşünme kudretine sahip olmalarından başka “Vahiy” denilen diğer bir güç de sahip bulunuyorlar, öyle bir güç ki onları direkt olarak gerçeklere aşina ediyor, tanıştırıyor. Bu güç ilahi peygamberlere ait olup, nebiler ondan mahrumdurlar, bu bakımdan peygamberlerin hesabı, nebilerin hesabından ayrıdır, onları bu açıdan birbirleri ile mukayese etmemek gerekir, zira mukayese edilen, karşılaştırılan durumların bir türden olması halinde mukayese doğrudur, fakat iki ayrı şey birbiri ile mukayese edildiğinde, mukayese edecek olursak, yerinde bir mukayese olur, fakat birinin görme duygusunu başka birinin duyma duygusu ile mukayese edecek ve birinin görme duygusunu diğerinin duyma duygusu ile mukayese edersek yanlış bir iş yapmış oluruz. Nebilerin nübuğu, onların (akıl gücü) üstün bir insani düşünce ve akıla sahip olmalarından kaynaklanıyor, peygamberlerin fevkaladeliği, üstünlüğü ise ilk aşamada “Vahiy” diye bilinen ilahi bir güçten kaynaklandığı ve varlığın mebdetine muttasıl olduğu içindir, bu hesap gereğince onlar birbirlerinden ayrıldılar.

3-REHBERLİK VE HAREKETLİLİK MEYDANA GETİRME

Arap dilinde “Nebi” kelimesinin manası haber getirmektir. “Resul” kelimesi ise “Gönderilmiş, elçi” manasındadır. Dilimiz de bu iki kelime yerine peygamber de deniliyor. Aslen Farsça’dan alınan ve “Peyam Aver” olmak üzere iki kelimeden terkip bulan peygamber kelimesi mesajı ileten anlamında olup, peygamber olan kimse Allah’ın mesajı-

nı, buyruklarını Allah'ın kullarına, insanlara iletiyor ve bu yolla halk kitlelerini gaffletten uyandırıyor, onları harekete geçirerek, düzen veriyor ve Allah'a ve O'nun rızasına doğru insanları yönlendiriyor. Peygamber, insanları, heva ve hevese itaat etmek zincirinden, çeşitli putlar ve tağutlara itaat etmek, kulluk etmek esaretinden kurtarıyor.

ESSİZ HULUS VE KALABALIĞIN ŞİRK, CEHALET, ZULÜM VE FESAT İLE AMANSIZ MÜCADELESİ

Peygamberler, ilahi bir dayanakları bulunduğu için hiç bir zaman Allah tarafından onlara bir "Risalet" verildiğini ve Allah'ın işini yapmakta olduklarını unutmuyorlar, bu sebeple bütün işlerinde, çabalarında tam bir samimiyet ve sadakat gösteriyorlar. Allah'ın isteği, arzusu olan insanları hidayet etmekten başka hiç bir gaye ve hedefleri yoktur. Onlar hiç bir zaman halktan, risaletlerini yerine getirmek için bir mükafat, karşılık istemiyorlar. Kur'an-ı Kerim Şuara suresinde icmal olarak peygamberlerden bir çoğunun kendi kavimlerine karşı takındıkları tavırları hakkındaki söylemiş oldukları sözleri nakletmiştir. Bu ayetlerde görüldüğü gibi her peygamber, kavmindeki mevcut müşkül ve müşküller gereğince, kavmi için bir nevi mesaj iletmiştir. Peygamberlerin mesajında tekrarlanan bir tek şey şuydu:

"Ben sizlerden hiç bir mükafat, karşılık istemiyorum".

Peygamberlerin mesajı devamlı eşsiz bir "kesinlik", "kararlılık" ile beraberdi, onlar kendilerini mebus gönderilmiş hissettikleri, risaletlerinde ve onu gerçekleştirmek zaruretinde en küçük bir şüpheye dahi kapılmadıklarından dolayı, öyle bir kararlılık ve katıyet içerisinde kendi mesajlarını tebliğ ediyor ve mesajlarını savunuyorlardı ki, onun bir benzerini bulmak mümkün değildir.

İmran oğlu Musa kardeşi Harun'la birlikte, yünden örülmüş elbiseler giydikleri ve ellerinden ağaçtan asaları oldukları bir halde, Firavunun karşısına çıkarak onu Allah'ın yoluna davet ettiler ve tam bir kararlılık ve kesinlik içerisinde: "Eğer davetimizi, çağrımızı kabul etmeyecek olursan, hükümetin helak olacaktır, eğer bizim davetimizi kabul

edipte, gösterdiğimiz yola girersen biz senin izzet ve şerefini garanti ederiz” dediler. Firavun hayretler içerisinde: “Bunlara bakınız gelmiş de bana onlara itaat etmem halinde şerefimi garanti edeceklerinden ve çağrılarına kulak asmamam halinde hükümetin yok olacağından söz ediyorlar” dedi...

Yüce İslam Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.a) Müslümanların sayısının bir kaç aşmadığı Bi'set'in ilk yıllarında Beni Haşim'in bülüklerini, ileri gelenlerini davet ederek kendi risaletini onlara ıblâğ etti ve tam bir açıklık ve kararlılık ile İslam dininin cihanşümul bir din olacağını onların ve bütün insanların saadetine İslam dinini kabul etmeleri ve ona uymalarında olduğunu bildirdi. Bu söz Beni Haşim'in ileri gelenlerine o kadar ağır geldi ki hepsi birbirinin yüzüne baktı ve hiç bir cevap vermeden ayrıldılar. İlahi peygamberler bu samimiyet ve kararlılıkları sayesinde asla uzlaşma yoluna yanaşmadılar.

Yüce Peygamberimizin amacı Ebu Talip, davasından, çağrısından vaz geçmesi halinde kendilerini padişah yapacakları, en güzel kızlarını ona verecekleri ve dünya malı açısından onu en zengin kimse haline getirecekleri hususundaki Kureyş kabilesinin mesajını aziz peygamberimize iletğinde, yüce İslam Peygamberinin cevabı şuydu:

“Allah’a andolsun ki eğer güncü bir elime ve ayı da diğerine bırak-salar dahi asla kendi çağrımdan vaz geçmem”...

5-İNSANLARI SAADETE KAVUŞTURMAK

Peygamberler insanlara canlılık, hareketlenme veriyorlar, bu hareketlenmenin amacı sırf insanlığın saadeti istikametinde ferdi ve toplumu eğitmek, yetiştirmektir. Peygamberler asla, ferdi veya toplumu felakete sürükleyici bir iş yapmazlar.

6-ÖZEL HAYATIN NORMAL OLUŞU

Peygamberler, mucizeler, günah ve hatadan masun olmak, eşsiz rehberlik, eşsiz eğitimcilik, devamlı şirk, cehalet ve zulüm ile çatışmak gibi bütün harikulade yönlerine rağmen yinede insan soyundan-

dırlar. Onlar da diğer insanlar gibi yiyorlar, içiyorlar, yatıyorlar, yürüyorlar, evleniyorlar, çocukları oluyor ve nihayet her insan gibi ölüyorlar. Kısacası insanlığın ihtiyaç duyduğu her şeye onlar da ihtiyaç duyuyorlar. Onlar da diğerleri gibi mükellef ve vazifelidirler. Onların vasıtasıyla halka ıblag edilen vazifeler onların kendilerini de içine alıyor. Onlar da diğerleri gibi mükellef ve vazifelidirler. Onların vasıtasıyla halka ıblag edilen vazifeler onların kendilerini de içine alıyor. Onlar hakkında da helal ve haramlar sıdk ediyor. Hatta bazı vazifeler daha şiddetli bir şekilde onlara yöneliktir Nitekim gecenin son saatlerinde uyanık olmak ve gece namazı kılmak Hz. Resulü Ekrem için vacip idi. Sözlün kısıası peygamberler hiç bir zaman kendilerini vazifelerden istisna, ayırd etmiyorlar, başkaları gibi, hatta diğerlerinden daha fazla Allah'tan korkuyorlar, hacca gidiyorlar, cihat ediyor, zekat veriyorlar, Allah kullarına ihsanda bulunuyorlar, başkalarının rahat bir hayata kavuşabilmeleri için çaba harcıyorlar, kendi hayatlarının, ihtiyaçlarının temin olunması için de çalışıyorlar, hiç bir zaman başkalarına yük olmuyorlardı. Peygamberle diğer insanlar arasında ki tek fark, peygamberlerin Allah tarafından Vahiy almaları ve bu Vahiy almak ve insanlara ıblag etmek için gerekli salahiyyete sahip olmalarıdır. Fakat bu salahiyyetler, peygamberlerin, insanlardan ayrılmasına, onların özel ve şahsi hayatlarının biz insanlarınkinden tamamen değişik ve başka bir halde olmasına sebep olmuyor. Aksi taktirde onlar, insanlar için, "örnek bir insan" olamazlardı. Kur'an-ı Kerim'in⁶¹ dediği gibi eğer Allah Tebarek ve Teala, peygamberlik vazifesini üstlenmek için bir melegi görevlendirecek olsaydı, yine onu insan kılığına sokacaktı ta ki insanlar arasında meydana çıkabilsin, onlarla konuşabilsin ve yaşasın.

VAHYİN İNSAN HAYATINDAKİ ROLÜ

Belirttiğimiz gibi vahiy, peygamberlerin hayatında çok önemli bir rol ifa ediyor ve hemen peygamberlerin yaşantısında görülen günah ve hatalardan ismet ve masumluk, samimiyyet içerisinde rehberlik, eşsiz

---

61 - Tevbe/9.

kararlılık ve bütün insanlık aleminin saadeti istikametinde görülmedik yapımcılık gibi bütün imtiyaz ve özelliklerin tümü veya genelinin kaynağıdır.

Şunu anlamak istiyoruz ki peygamberlerin kendisinde böyle muhteşem bir inkılap, çok neticeli ve yararlı bir bi'set meydana getiren bu yapıcı, eğitici vahyin, acaba biz insanların hayatında ne gibi bir rolü vardır?

Peygamberleri tanımadığımız ve onların, bu fevkalade yakın ve bilgi kaynağı vahiyden yararlandıklarından haberimiz olmadığı müddetçe, vahiy kendiliğinden bizim hayatımız da her hangi bir rol ifa edemez, etkin olamaz. Böyle olduğunda da yalnız kendimiz, kendi fikir ve tecrübelerimizle elde ettiklerimizle baş başa kalırız. Fakat peygamberleri tanıdıktan, onların hakkında araştırmalar yaparak, onlardaki peygamberlik alametlerine teveccüh ederek bu seçilmiş insanların vahiy mebdei ile irtibatları olduğu ve varlık mebdci ile direkt irtibat yoluyla bizim için talimler, hükümler getirdikleri ve bu hükümlerin, talimlerin onların şahsi düşüncelerinin, tecrübelerinin sonucu olmayıp da yaratan tarafından yaratıklara aydınlatıcı bir mesaj olduğu hususunda itminanımız olduktan sonra artık kendiliğinden onların vahyi bizim hayatımızda çok önemli ve hassas bir rol oynamaya başlıyor. Böyle olduktan sonra biz de peygamberler vasıtasıyla yeni bir bilgi, malumat kaynağına kavuşmuş oluruz ki biz insanlara, alem hakkında, onun başlangıç ve bitmesi hakkında, insan hayatının yolu-yordamı hakkında çok değerli malumatlar kazandırmış olur. Bu malumatlar sayesinde hayatımızın yolu aydınlanacaktır. Nitekim peygamberlerden kopmuş insan, malumat ve bilgi elde edebilmek için sadece bir kaynağa sahiptir ki o da onun düşünce ve tecrübesidir, fakat peygamberleri örnek alan insan iki kaynağa, hem kendi fikir ve tecrübesine ve hem de peygamberlerin vahyine sahiptir.

İLİM AKIL VE VAHİY ARASINDA DAYANIŞMA

Buraya kadar söylediklerimizden yararlanarak, bu dayanışmayı, bağı açıkça tanıyabilir, bütün bunların bir yöne doğru, uçsuz, bucaksız hakikatle gerçeklere doğru yöneldiklerini, bir hedef peşinde olduklarını, onları açık bir şekilde tanımak istediklerini ve bu tanımın insan hayatındaki rolünü, etkinliğini açıkça anlayabilirsiniz. Tabii aydınlık ve kesinlik açısından bir sıradan değildirler, aydınlık ve katiyet yüzde yüz vahiydir ve her hatadan uzaktır. Fakat ilim ve aklın aydınlatıcılığı her yerde kesin ve yüzde yüz değildir. Olabilir ki onun içinde iki hata meydana gelsin. Vahyin kesin ve kati sonuçları ile ilim ve aklın kesin ve katı sonuçlarını birbiri ile mukayese etmek, onlar arasında en küçük bir uyuşmamazlığın var olduğunu dahi göstermiyor. Uyuşmamazlık görülen yerlerde ya konu kesin ve kati vahye nisbet verilmemiştir veya ilim ve aklın o konu hakkındaki tanımı ve hüküm vermesi kesin ve yüzde yüz değildir. Bilimsel bir kanun olarak beyan olunan ve başka bir kanunun onun karşısında boy ölçüşmeye kalkışmadığı müddetçe nispi bir ilme ve ameli değere sahip olan sırf bilimsel bir tahmin ve nazariyeden ibarettir bu bakımdan kesinliği yoktur.

Nitekim saf ilahi vahiy Kur'an-ı Kerim'in devamlı olarak fikretmeyi, taakkul etmeyi, düşünmeyi bu iki değerli kaynaktan yararlanarak amel meydanına, çalışma hayatına adım atmasını istiyor ve öğretmeyi teşvik ettiğini, bütün insanlardan düşünmelerini, akıl güçlerini çalıştırmalarını, geniş görüşlü olmalarını, öğrenmelerini ve öğretmelerini istiyor. Yine tecrübi ilmi ve mağrurluluğa karışmamış, gerçeği de görüyoruz ki Kur'an ve Kur'an'ın göstermiş olduğu yol ile çatışma iççerisinde, çelişki de olmadığı gibi, hatta insanın, Allah'a peygamberlere ve peygamberlerin yoluna bitişmelerindeki gereğini teyit ediyor ve insandan, Allah Tebarek ve Tealanın ona lütuf ettiği bu iki değerli kaynaktan yararlanarak amel meydanına, çalışma hayatına adım atmasını istiyor...

ADALET VE O'NUN İSLAM'DAKİ GENİŞ ALANI (ADL VE MEAD)

CİHANIN UMUMİ ADALETİ

İslam'ın bakış açısıyla baştan başa alem adalet esası üzerine kurulmuş bir takım gerçeklerden ibarettir; "Gökler ve yerler Adaletle ayakta dururlar", her şey nazım ve hesaba tabidir. "Göklere yükseltti ve her şey için bir mizan karar kıldı."⁶² her şey bir hedefe doğru ilerlemektedir, hiç bir şey beyhude, düzensiz ve faydasız değildir. Bir hücrede veya atomun parçacıkları arasındaki nazım ve düzenlilikten tutun güneş sistemine yıldız kümeleri arasındaki düzene kadar öylesine dakik ve ince bir dikkat ile işlenmiş ki baştan başa bütün alemde hüküm fermandır. Bilim ve bu bağları tanıyıp keşfetmek ve bunları kullanmak peşindedir. Bütün her şey hesaplanmış bir düzenin varlığından haber vermektedir.

Hız. Ali (a.s.)'ın sözlerinden anlaşıldığı üzere Adalet: her şeyin olması gereken yerde bulunması⁶³ demektir. Bunun zıddına "Cevr" denilmektedir ki bir şeyin olması gereken yerden dışarı edilmiş halidir.

---

62 - Rahman/7.

63 - Nehc-ul Belâğa.

Bütün alemde umumi nazım ve hakim rabıtalarla olan her türlü muhalefet ihtilal ve karışıklıklara sebep olmaktadır. Ama tabii sünnet ve kanunlara tabi olduğunda itidal yüz göstermektedir, ta ki her şey kendi tesirinde kendi kemaline doğru yol almış olur.

Nazım ve itidal tabiata hakim olan cebri sünnetlerdendir ve tabii varlıkların kendileri bile muhalefet etme; itidali muhafaza veya rabıtaların bir nevini tercih etme hakkına sahip değillerdir. Hatta bazen tabiatta tekamülü seyri engelleyecek mahiyette ihtilaller vücud da gelmekte daha sonra kendiliğinden düzene girip eski halini almaktadırlar. İler ne kadar ihtilallerin da kendine has bir düzeni varsa da, tabii düzende kendine has cebri kanunlara sahiptir. Elbette bu ihtilaller tabiattaki itidal ve nazımı kısmen birbirine vuruyor, ancak tabiat kendinde var olan bir takım dış ve iç ameller-yapıcı tezatlar suretinde-engeli yok ediyorlar.

Bir mikrop veya hastalık virüsünün insan bedenine nüfuz etmek suretiyle rahatsızlık icat etmesi ve Akyuvarların onlara karşı göstermiş olduğu tepkiler veya ilaçlar vasıtasıyla dışarıdan bedenin imdadına yetişiyor ve sonuçta umumi nazım ve itidali ve sağlığı bedene geri vermektedir. Bu cebri sünnetin bir numunesi de fesat ile mübarezedir.

ADL-İ İRADE

İnsana irade sahibi olması dolayısıyla Adl sıfatı, kendine has bir şekilde hakimdir. Zira bütün sebepler arasında insanın irade ve kudreti tercih etmesinin özel bir yeri vardır. Cebri sünnetlerle mukayese edilmek kaydıyla cihanın en büyük felsefi rolünü vücuda getirdiği aşıkâr olmaktadır, şu bir gerçektir ki insanın en eski ve en hassas düşüncelerinden biridir. Dikkate değer bir nükte şudur ki, bu konunun halli ve bu zemine de insanın bakış açısı, telaş, şahsi çabalar, bunları kişisel eğitimde ameli kılma ve toplumsal yapılanmalarla direkt bağ oluşturmaktadır. Müslümanlar arasında

da “cebr” ve “ihtiyar” bayağı dal budak salmıştır, bir çok felsefi ve kelami konular zikredilmiştir.

Bir grup bir takım ayetlere bakarak izzet ve zilleti, hidayet ve dalaleti vb. Allah’tan bilmekle, insanın kendine zıt hiç bir irade ve özgürlüğe sahip olmadığı sonucuna varmışlardır. O, gerçekte iradesiz bir aletten ibarettir meşiyeti ilahinin elindedir. Bu konuyu ayrı bir asla dayanak yapıyorlar ve diyorlar ki;

“Tevhit inancı, Allah’ın mutlak hakimiyet ve sultasına imanı gerektirdiğinden cihanda varolan her şeyin-hatta insanların hal ve hareketleri-Onun irade ve meşiyeti dairesinde olduğuna delalet eder. Onun meşiyet ve iradesi dışında bir irade tasavvur edilmez. Aksi halde herhangi bir varlığın kendi iradesiyle hareket ettiğini ve dolayısıyla ilahi nüfuz dairesinin dışına taşıdığını kabul etmek gerekir ki, zatı ilahinin emr ve irade sıfatına mutabık ve uygun düşmemektedir. Diğer taraftan bu görüş, zamanın fırsat talep, hakim ve hükümdarlarınca teyid olunmaktaydı, çünkü halkın itiraz dilini kapamaktaydı. Eğer halk, hakimleri ziynet ve tecemmül içinde zevk ve sefada görüp, kendisi zillet için de yaşasa bile itiraz hakkı olmayacaktı. Zira herşey Allah’ın elindedir ve o istediğine servet ve izzet verir; istediğine fakirlik ve zillet. Dolayısıyla -bu görüşe göre- halk neye mal olursa olsun, mevcut duruma tahammül etmekle görevlidirler. Bütün adaletsizlik ve eşitsizliklerle uyum sağlamalıdır. Çünkü her şey Allah’ın elindedir ve o istediğine servet ve izzet verir, istediğine fakirlik ve zillet. dolayısıyla-bu görüşe göre- halk neye mal olursa olsun, mevcut duruma tahammül etmekle muvazzaftırlar. Bütün adaletsizlik ve eşitsizliklerle uyum sağlamalıdır çünkü her şey Allah’ın istediği şekilde oluyor şeklinde yorumlanmaktaydı. Bu aynı Sasani imparatorluğunun halkı sınıflandırıp sonra da kendi tabakalarının mahrumiyet ve mahdudiyetiyle uyum sağlamaları gerektiğini telkin etmeleri gibidir. Çünkü bu tabakada yer almışlardı ve bir tabakadan diğerine intikal etmeye imkan yoktu. Dolayısıyla kendi tabakasının üst makam ve tabakaların ezi-

ci gücü karşısındaki her türlü zillet ve mahrumiyetine tahammül etmesi gerekiyordu.

Yine Hinduların sınıfsal ayrımlarında “Pisler veya Necisler, grubunu şiddetli bir şekilde hukuksal ve toplumsal açıdan mahrumiyete mahkum kılmışlardı ki, onların bu aşağılıktan kurtulmaları, ayrı bir tabakaya intikalleri tasavvur bile edilemezdi.

İslam’da herhangi bir ırkın, kabilenin veya grubun kendine has bir sınıfsal farklılığı söz konusu değildir. Kesinlikle buna açık kapıda bırakılmamıştır, bütün insanlar yaratılışları itibariyle bir safta yer almaktadırlar.

Ama ilahi meşiiyetin cebri oluşu konusunun ortaya atılması ki, halkın toplumsal şartlarına ve alın yazısına hakim olmak kaydıyla özellikle özel bir tefsir ve yorumla toplumsal konular yorumlanmaktadır ki, bu yolla halk çok iyi bir şekilde yatıştırılabilmekteydi. Bu yüzden “Eşaire” mektebi cebri fikirlere sahip olduğundan, zamanın hükümdarları hükümetin resmi mezhebi olarak kabul ettiler. Hatta bir miktar hürriyete inananlar (mutezile gurubu) zamanın hükümet güçleriyle karşı karşıya kalmışlar ve büyük bir baskı ve tehdit altında tutulmuşlardır.

Müslümanlardan bir grup da bazı ayetlerden insanın ihtiyar sahibi olduğunu ve her şeyin insan ihtiyarına terk edildiğine ve her konuda insan kendi kendine karar aldığına inanıp, Peygamberlerin gönderilişi, cennetle müjdelenme ve cehennemle tehdit olayını kendilerine delil getirdiler (tafviz gurubu). Bu durumda şu konu ortaya atıldı ki, eğer karşı tarafın görüşü doğru olsa, halkın işleri, amelleri gerçekte Allah’ın fiilidir. O zaman halkın yaptığı zulümler, fitne ve fesatlar Allah’a aittir halbuki makamı mukaddes-i ilahi zulüm ve layık olmayan her türlü çirkin sıfatlardan pak ve münezzehtir.

Buna binaen Eşaire’nin Allah’a istinatlarına karşılık “tenzih” konusunu ortaya attılar.

ADALET NAZARİYESİ:

Şii mezhebinin asıllarından biri de bu “Adl” sıfatıdır ki ifrat ve tefritten ibaret iki görüş arasında mutedil ve haddi vasat olan İslami görüşü kabul etmiştir. İmam Sadık (a.s) şöyle buyuruyor. “la cebre ve la tefviz, bel emri beynel emreyn” yani ne cebr, ne tefviz, belki bu ikisinin ortasında bir yol.

Bu konunun iyice anlaşılabilmesi için aşağıdaki konulara iyice dikkat etmek gerekmektedir.

1- “Tevhit” aslını geçen bölümlerde bütün boyutlarıyla tanıdık ve ilahi, hakimiyet, ihata ve emir ile tanıştık ve bütün alemdaki her şeyin onun iradesi dahilinde olduğunu biliyoruz. “vasia kursıyyuhus -semavati vel- arz...” “Onun emir ve fermanı görkleri ve yerleri kapsamıştır”

2- Emri ilahi tabiata ve insana hakim olan illetler (sebebe-sonuç), sebepler, alemdaki tabii bağlardan ibaret olan sünnetlerdir.

3- İnsanın hal ve hareketleri bir takım illetlere bağlı olduğundan (insan iradesi gibi) bu irade de sünneti ilahiden ibarettir. Yani Allah insanda seçme ve karar verme gücünün varolmasını istedi?. Öyleyse insanın hürriyeti emir-i ilahiden hasıl olmuştur. Demek tevhid konusunda hiç bir müşkül ile karşı karşıya değiliz ve Allah’ın mutlak ihata baştan başa bütün aleme ve insana şamil olmaktadır.

4- Elbette insan iradesi “mutlak hürriyet” şeklinde değil belki tabii şartlarda oluşmuş bir istektir ki muhit ve fıtrata bağımlı olarak değişim gösterir. Buna binaen tamamen kendi başınlık yoktur özellikle aşağıda zikredilecek şu konuya dikkat etmek gerekir ki;

5- İlahi vahiy ve haber dini kanunların varlığı, emir ve nehiyeler, bilahare mead konusu, teşri ve itikadi merhaleler, insanın kendi iradesiyle seçim yapma ve karar verme durumu vb...

6- Bu insanın ta kendisidir ki kötülüğü tercih etmesiyle birlikte şer ve fesat yüklenmiş oluyor. Eğer toplumda fesat ve zulüm varsa,

halkın kendi amellerinin sonucudur. Allah'ın iradesinden doğmuş değil. Buna binaen zatı akidesi ilahi her türlü yakışksız sıfatlardan pak ve münezzehtir ve bütün çirkinlikler ve şerler halkın su-i ihtiyar ve amellerinin neticesidir.

Eğer, niçin Allah şer ve fesat çıkaracak mahiyette bir halk kitlesi yarattı ve acaba şerre duçar olmayacak mahiyette yaratılsalardı bütün insanlar iyi ve salih kimseler olsalardı daha iyi olmaz mıydı? Diye sorulacak olursa,

Cevabı şudur ki eğer böyle olsaydı, iradesiz ve mecbur varlıklar olacaktı. Hür yaratığın özelliği budur ki bazen şer bazen hayır işler bazı kimseler doğru yola bazıları fesada gidiyorlar. Hürriyetin özelliği budur buna binaen soruyu şu şekilde yöneltmek gerekir ki, Acaba insan iradesiz mahkum ve mecbur bir yaratık olsa mı daha iyi olurdu yoksa yaratılmış olduğu hali yani hür, teşhis ve karar gücüne sahip bir varlık ile daha mı iyidir. Cevabın ikinci şık olacağı aşikardır.

Bu cevabı, kabul ettiğimize göre sonucunu da görelim: Bir dünya ki, salah ve fesat, zulüm ve adalet, hak ve batıl, hürriyet ve köleliğin yani zıtların karışımı ile oluşmuş, insanın hür bir şekilde ve bilinçli olarak rolünü oynayabileceği bir sahne durumundadır.

7- Öyle ise şu ayetlerin anlamı ne olacaktır, Kur'an buyuruyor ki: "İlahi sensin saltanat ve güç bahşeden ve sensin güç ve kudreti olan, sensin izzet bahşeden ve sensin zillete duçar eden... her şey senin elindedir" veya ilahi sensin hidayet eden ve sensin istediğini saptıran vb...

Eğer halk hür alinyazısını kendisi tayin ediyorsa, niçin izzet ve zillet kendi ellerinde değil?!...

Cevap: Şimdiye kadar mükerrer okuduk ki, alemdeki her mevcut bir takım kanunlara tabi olarak yaratılmıştır. İşte sünnetler, yaratılış planı ve emri ilahiden ibarettir.

İzzet ve zillet, fakirlik ve servet, zafer ve yenilgi, hidayet ve zelalet ölüm ve hayat, kudret ve mahkumiyet vb... hiçbir şey hesapsız yaratılmamışlardır ve kanun, sünnet ve nizamdan hariç değildirler. Bir kişi veya millet için sebepsiz izzet hasıl olmaz, iktisadi ilerleme kendiliğinden vücuda gelmez, ölümün sebebi var, bir karşılaşma ve savaşta yenilginin bir sebebi var, zaferin de ayrı bir illeti... Önceden de zikredildiği gibi bu sünnetleri tanımak gerek ki, onların vasıtasıyla kemal yolu intihap edilmiş olsun.

Allah bir topluma izzet verir ama eğer o toplum izzet elde etmek için gerekli sünnetleri tanımışsa ve o yolda hareket etmişse. Allah (c.c) Müslümanlara Mekke'nin fethi de zafer verdi ama hicretin sekizinci yılında yıllarca savaş ve zorluklara tahammülden sonra, bütün güçleriyle o yola düşüp, her türlü tedbire baş vurduktan sonra ve... Yani halk bir zafer ve fetih için gerekli bütün tedbir ve sünnetleri yerine getirdiler sonra Allah da onlara bu sünnetlerin sonucunu yani zaferi eta edip bahşetti.

Evet, Allah çiftçinin ambarını buğday kaseleri ile doldurur. Ama çok telaş göstermek, tedbir, gerekli şartları göz önünde bulundurmak, mahsulün yetişmesi için, afetlerden salim kalması için gereken her şeyi yerine getirdikten sonra!

ADL VE MEAD

İlahi adlin Mead da özel bir tecellisi vardır: Mükafatlandırmada ve cezalandırmada, insanların yaptıklarını ve mertebelerini sınıflamada, safların tamamen birbirinden ayrılmasında, olduğu gibi insanlarda tabiat ve adetlerin aşikar olmasındaki Adlin Mead la olan ilişkisini ortaya koymaktadır.

İnsanın amelinin, onun hür iradesinin ürünü, mahsulü olmasının kararlaştırıldığı, yapmış olduğu işi ve geleceği karşısında mesul, sorumlu tanındığı, amelinin yeterince değerli ve onun neticesinin veya menfi eserinin, peygamberlerin daveti ve akıl ve vicdanın teş-

hisi yoluyla aydınlık kazanmış olduğu, bu esasa dayalı olarak şıurluca ve iradesi dahilinde bir iş yaptığı veya ruhi adetlerine, tabiatlarına yön vermek, onları şekillendirmek yahut iç arzularını, temayüllerini tadil etmek için çaba harcadığı ve nihayet müsbet ve menfi yönde kendisi ve toplum için çaba harcadığı zaman tam adalet şıudur;

Bütün bunlar, bu amellerin ve onun müspet ve menfi eserlerinin sınırını, çerçevesini aşmaması halinde dikkatli ve uygun sonuçlar vermiş olur.

“Ve herkese, yaptığı işlere göre dereceleri var ve yaptıklarının karşılığını elbette tamamiyle öder ve onlara zulmedilmez.”⁶⁴

“Onları toplayıverdiğimiz gün ne olacak halleri? O günün geleceğinde hiç şüphe yok ve o gün herkese kazancının karşılığı verilecek, zulmedilmeyecek onlara.”⁶⁵

Hiç bir amel ve teşebbüs unutulmuyor ve bütün ameller tam bir dikkat içinde mahfuz kalıyor, hatta insanların kendilerinin unutulmaları dahi.

“O gün Allah, onların hepsini de diriltip toplar da yaptıklarını kendilerine haber verir; onlar unutmüşlardır ama Allah bir-bir hesaplarmış, tesbit etmiştir ve Allah, her şeye tanıktır.”⁶⁶

Her ne kadar küçük, önemsiz ve nasıl ve hangi şartlar altında yapmış olsa dahi:

Nitekim Kur'an-ı Kerim, Lokman'ın oğluna nasihati sırasında şöyle diyor:

“Ey oğulcağızım, yaptığın hayır veya şerr, bir hardal tanesi kadar bile olsa, o da bir taş içinde, yahut göklerde, yahut yeryüzünde

---

64 - Ahkaf/19.

65 - Ali İmran/25.

66 - Mücadele/6.

bulunsa Allah, onu gene meydana çıkarır; şüphe yok ki Allah'ın lütfü boldur, o, her şeyden haberdardır.”⁶⁷

Amelin kendisi ve sonucu, tepkisi arasında böyle bir tenasüp ve bağ bulunuyor ki sanki amelin kendisi tecelli etmiş gibidir.”

“O gün bir gündür ki, herkes, yaptığı hayrı hazırlanmış bir halde karşısında bulacak, işlediği kötülükle de arasında pek uzun bir mesafe olmasını arzulayacak.”⁶⁸

Diğer taraftan her amelin, işin mesulü, sorumlusu o işi yapanın kendisidir; bu amelde hiç bir rolü olmayan başka biri değil.

“De ki: Allah'tan başka bir rab mi arayacakmışım, halbuki Odur her şeyin rabbi ve herkesin kazancı, ancak kendisine aittir; hiç bir suçlu, bir başkasının suçunu yüklenemez, sonra da dönüp varacağınız yer, rabbinizin tapısıdır ve O, ayrılığa düştüğünüz şeyleri haber verir size.”⁶⁹

“Ve kim iyi bir iş yaparsa faydası kendisininindir ve kim kötülükte bulunursa zararı kendisine rabbin, kullarına zulmetmez kesinlikle.”⁷⁰

“O günde ki ne mal fayda verir o gün, ne evlat”⁷¹

“Ve onları, yaklaşımakta olan o günle korkut, o gün korkudan yürekler, ağızlara gelir gönüller dertle dolar, zalimlere ne yardımı dokunacak bir dost bulunur, ne şefaati kabul edilecek bir şefaatchi.”⁷²

“Sura üfürülünce aralarında ne soy-sop var, ne de birbirlerinin halini soruşturabilirler o gün.”⁷³

---

67 - Lokman/16.

68 - Ali İmran/30.

69 - En'am/164.

70 - Fussilet/46.

71 - Şuara/88.

72 - Mûmin/18.

73 - Mûminun/101.

Evet artık orada “İnsanın nefsi”dir, iman ve ameli ile birlikte, amelin denkleşmesi ve “çok dakik hesaplar” ve “adalet ölçüsü” ile yapılıyor, “sırat-ı müstakim” (düz yol)de, hayat sahifesinin meydana koymuş olduğu dosyayla, bütün hatları ve incelikleri ile inceleniyor. Hakem’i ise, “adil”, “haber”, “Mutlak gani” ve bütün bağımlılıklardan, zayıflıklardan uzak, olan Allah Tebarek ve Teala.

“Tanık”da insanın kendisidir, bedeninin bütün organları, yaptıkları her şeyi ortaya koyar...⁷⁴

BÜTÜN ARZULARI TATMİN ETMENİN GENİŞ MEYDANI MEAD

Ahret alemi, dünyadaki çabaların, zahmetlerin neticesinden, meyvesinden yararlanmak alemidir, çok geniş bir seviyede tam bir kesinlik ve açıklıkla insanın hareket ve adetlerinin tecelli ettiği gündür.

O alem de lezzetler ve arzular, bunun gibi acılar ve murada ermemeler de mutlaktır; bu dünyanın aksine ki tüm onlar bu dünya da nisbi ve karışıktır.

Böylece insan hayatının bütün aşamalarındaki pak ve mutlak merama erişmek, yani cismi, ruhi, maddi ve manevi açıdan insanın istekleri, cennet şeklinde cilve ediyor ve bütün alanlardaki eziyetler, ızdıraplar, murada erememezlikler ise cehennem halinde.

Aşağıdaki ayetlere dikkat ediniz:

“Ve yarışarak koşun rabbinizin yargılamasına ve cennete ki genişliği, göğün ve yeryüzünü genişliği gibidir.”⁷⁵

“Amma kutlu olanlarsa cennettir, orada ebedi kalır rabbinin dilediğinden başka hepsi, gökler ve yeryüzü durdukça; bitip tükenmesi olmayan bir bağıştır bu.”⁷⁶

---

74 - Nur/24, Yaşin/65 vs...

75 - Hadid/21.

“Onlara altından yapılmış tabaklar ve testiler sunulacak ve orada nefsin istediği ve gözün hoşlandığı herşey var ve siz, orada ebedi olarak kalırsınız.”⁷⁷

Ayetlerden de anlaşıldığı gibi Cennet’in genişliği, onun mekanı çok-çok geniştir, göz her ne kadar işliyorsa, fikir her ne kadar yükseliyorsa, dalıyorsa yine de kendini cennetin içinde buluyor. Zaman açısından da ebediliktir, bu dünyada düşündüğümüz zamandan dışarıdır. Bu nimetler de onlardan yararlanmanın ölçüsü ve nasıllığı da insanların arzu ve temayülleri haddinde alabildiğine geniştir, hiç bir mahdudiyet ve yokluk olmaksızın.

Bu yaygın nimetler hem maddi, cismi ve tabii lezzetler alanındadır ve hem de manevi ve ruhi konuda. Mesela bir örnek verelim: Saffat suresinde 41. ayetten itibaren, yemişlerden, meyvelerden, cennetlerden, şarap ırmaklarından, taslardan sohbet ediliyor. Aynı surenin 48. ayetinde ve yine Rahman suresinin 46 ila 71 ve Vakia suresinin 36. ayetlerinde hurilerden, güzellikten, şadlıktan, samimiyetten ve onun diğer özelliklerinden bahsediliyor, diğer bazı ayetlerde ise temiz havadan, nehirlerden, yemyeşil ağaçlardan, güzel billur saraylardan, esans kokulu nesimden ve benzeri diğer şeylerden söz ediliyor ki genelde tasavvur harici çok üstün bir seviyede maddi lezzetleri, arzuları içermektedir.

Bunların yanı sıra ruhi, atifi ve yüce insani arzular, istekler hakkında aşağıda zikrettiğimiz ayetler de var:

“... İşte onlardır cennetlerde ağırılananlar.”⁷⁸

“... Ve onlar, sözün en temizini söylemeye irşat edilmişlerdir.”⁷⁹

---

76 - Hud/108.

77 - Zuhurf/71.

78 - Meari/35.

79 - Hacc/24.

“... Orada ebedi kalırlar; orası, karar edilecek ne güzel bir yerdir, durulup kalınacak ne güzel bir yurt.”⁸⁰

“Gönüllilerindeki kini, hasedi gideririz, bulundukları yerlerin altından ırmaklar akar ve hamd Allah’a ki derler, doğru yolu buldurdun da bu nimetlere kavuşturdun bizi...”⁸¹

“... Ve yüzlerinde bir parlaklık, gönüllerine bir sevinçtir vermiştir.” (2) ⁸²

Bu ayetlerden ve diğer benzeri ayetlerden şu sonuca varıyorlar ki cennette huzur, güven, sevinç ve mutluluk vardır, kinden, ızdıraptan, kötü muamelelerden, üzücü olaylardan orada hiç bir haber yoktur...

Malumdur ki, eğer cennette sonsuz ve aradan gitmeyen nimetler bulunuyorsa ve herkes için gönlü istediği, arzu ettiği kadar nimet bulunuyorsa, artık tehlike, haset, çekememezlik, kin ve intikamı gerektirecek her hangi bir tezat ve muzahemet işin içinde bulunmuyor.

Her haliyle her dalda ve her yönde insanın bütün temayül ve arzularının tamamıyla giderildiğini ve tatmin edildiğini ve neticede varlığının bütün boyutlarından yararlanan insanın, insanlık hayatının hakikatini tattığını görüyoruz...

Aynı zamanda hareket, yükseliş ve kemale doğru ilerleme halindedir, hasseten fikirlerini, akıllarını geliştiren, tekamülleştiriciler, oldukları gibi gelişmiş ve tekamülleşmiş bir şekilde cennet yaşantılarını sürdürüyorlar...

Buraya kadar söylediklerimizden daha önemlisi; cennet insanı, çok büyük bir ihsana, lütfeye kavuşuyor ki, bu da, yüce ve teali etmiş

---

80 - Furkan/76.

81 - A'raf/43.

82 - Dehr/11.

bir ruh'un murada ermesinin en doruk noktaya erişmesidir, o da "İlahi rızvan" ve yüce rabbimizin razı, olması, hoşnut olmasıdır.

"... Allah'ın razılığıysa daha da büyüktür. İşte budur en büyük kurtuluş ve murada eriş."83

Bütün kemallerin, faziletlerin, mutlak hakikatin, maksadın mazharı ve bütün alemin tekamül ve hareketinin vardığı nokta Allah Tebarek ve Tealanın razı olduğu kimse elbette ki her şeyi bulmuş gibi olur, bütün varlık alemini kendisiyle ma'nus olarak görür, bütün kemalleri ve iyilikleri kendine yakın ve onunla, varlık mebedinin arasında hiç bir fasılanın olmadığını görür... Mutlak visala eriştiğini, hakka yakınlaştığını ve Lügallah'a kavuştuğunu hissediyor.

MEAD'A İMANIN, HAYATI DÜZENLEMEDEKİ ROLÜ

Buraya kadar insan hakkında, onun geleceği, yapmış olduğu amel ve çabalarının vereceği kesin sonuçlar ve ahiret günü insanın bütün boyutları ile tecelli edeceği hakkında söylediklerimizden şu sonuca varıyoruz ki; eğer insan da böyle bir inanç meydana gelir ve böyle bir geleceğin doğruluğuna inanırsa, kendini eğitmek, takvalı olmak yolunda ve çabalarında daha fazla bir özen ve dikkat gösterecek, içgüdüleri ve temayülleri tatmin etmede her türlü sapmanın, aşırı gitmenin ve azgınlığın, esaretlere, düşüşlere ve fesatlara sebep olduğunu ve böyle fasid ve uygunsuz şahsiyetin tecelli edişinin ahirette ızdırap, azap ve cehennemden başka bir şey müteakibinde getirmeyeceğini bildiği zaman artık bütün varlık buudlarını geliştirmek ve kemale ulaştırmak için var gücüyle çalışacaktır.

Cennetin, insanlığın bütün yönlerini ihtiva eden, her türlü ihtiyaç ve temayülleri gideren tam bir hayatın mazharı olduğunu gördük. İşte İslam'ın hedefi böyle hayatı gerçekleştirmektir. Hatta

bu dünyada bile mevcut dünya şartları ve imkanları çerçevesinde hem vücut iyi eğitiliyor, hem ruh ve beden sağlığı temin ediliyor.

Bu bakımdan böyle bir kadere inanmak sayesinde kendini her yönden geliştiriyor ve eğitiyor, çalışma, mamurluk, çaba, tahsil, sağlık, ilim ve sanat, ilerlemek güç adalet, kardeşlik, hürriyet, insan hakları, sefa, samimiyet, huzur, aydın görüş, uyanık kalp, fizilenmiş akıl, insan severlik, maneviyyat vs...

Evci, Mcada doğru bir şekilde inanmak, muteadil ve çaba harca-yan bir insan meydana çıkarıyor.

HAYAT, İNSAN VE TEKAMÜL

HAYAT:

Kendileriyle yakından aşina olduğumuz tabii varlıklar, özellikle hayat sahibi olanlar daha karmaşık ve hayret verici bir yapı arz etmektedirler. Sanki o varlığın tabii hareket ve seyrinde hayat mevhibesi bir kemal noktasıdır.

Hangi felsefî görüş veya inanca sahip olursa olsun hiç bir bilim adamının şunda şüphesi yoktur ki, hayat sahibi varlıklarda birtakım özellikler ve eserler vardır ki, hayatdar olmayanlarda görülmemektedir.

Yaşayan bir varlıkta “nefsini koruma, kendini savunma, muhiti- nin yiyeceklerine intibak ve uyum, kendi mislini üretme daha yüksek merhalede yer değiştirme sonuçta ihsas ve şuur yer almaktadır. Dolayısıyla organik kimya ile mekanik kimya arasında fark vardır ve yine yer bilimlerinde fizyolojik kanunlar biyolojiyle farklılık arz etmektedir

İlmi tecrübe ve müşahedeler sonucu görülmüştür ki, hayat sahibi bir varlık başka bir hayat sahibinden dünyaya gelebilmektedir, cansız varlıktan değil. Aynı zamanda şüphe yok ki yaşayan varlıklar tabii tekamül merhalelerinden, özel bir merhalede vücuda gelmiştir. Tabiatıyla bu merhale hayatın başlangıç noktasıydı. Buna bina- en şu soru akla gelmektedir ki “Hayatın menşei nedir?”

Yer yüzünde hayatın başlaması ile ilgili çeşitli teori ve faraziye-ler ortaya atılmıştır. Bunlardan bazıları:

1-Hayat ilk olarak uzaydan gelen hayat sahibi sellül ve hücreler vasıtasıyla başladı.

2- Bir canlı hücre için gerekli maddeler, gereken enerji özel şartlarda olmak suretiyle tesadüfen canlı bir varlık halini aldı ve bundan da bütün yeryüzüne hayat neşri başladı.

3-İlk hayat sahibi varlık bir defada, başlangıçsız olarak, ilahi meşiiyet gereği yeryüzünde görülmüş, daha gelişmiş varlıklar ondan tevellüd etmiştir.

4-Varlıkların her bir nev'i müstakil ve kendine has bir şekilde ilahi feyze mazhar olmak suretiyle yeryüzünde görünür hale gelmişlerdir.

Bu teorilerin hangisinin daha doğru olduğunu tartışmak niyetinde değiliz çünkü bu çok geniş ve tahkikat gerektiren bir konudur ki bilim adamlarına düşen bir görevdir.

Ancak bu konuda temel yasalardan birini hatırlatmak gerekirse; "Hayat Allah'ın yeryüzünde ki ayetlerinden biridir" Ama bu hangi varlıkta veya hangi hayat merhalesinde olursa olsun, ister ilk hayat ister sonraki merhalelerde tecelli etmiş olsun. İşte bu Kur'an mantığıdır? buyurmaktadır ki; "sizin kendi yaratılışınız Allah'ın varlığının delilidir hiç düşünmez misiniz"⁸⁴ ve "Allah'tır ki göklerden yağmur indiriyor onun vasıtasıyla ölümünden sonra yeryüzünü diriltiyor. Doğrusu bunda duyan bir topluluk için ayetler vardır"⁸⁵

YAŞAYAN HÜCRE YARATMAK:

Bu gidişle eğer bilim adamlarının yaşayan hücre yapmak için harcadıkları çabalar meyve verecek olsa bile tektanrı inancına sa-

---

84 - Zariyat/21.

85 - Nahl/68.

hip kimselerin mantığı kesinlikle sarsıntıya uğramayacaktır. Nasıl ki insanların uzaya gitmeleri, masnui yağmur, bir canlının uzuvunu değerine ckleme, elektronik beyin yapmak ve binlerce bu gibi şeyler Allah ile rekabet anlamına gelmez. Belki bir nevi telaştır ki insanın yapıcılık ve icat gücünü ortaya koymaktadır. Tabii maddelerden ve onların derununda yatan güçten yararlanma Kur'an'ın davet ettiği gibi fikir ve maharetler işbaşı etse tabii nimetler insanın istifadesine sunulmaya hazır olacaktırlar.

Zikrettiğimiz gibi seyr, ilahi hidayet yolunda bir hareketten ibarettir onunla mubareze değil!...

Unutulmamalıdır ki, insanın yaratıcılığı bir varlığın veya tabii bir sünnetin (kanunun) keşf ve icadından ibarettir.

Diğer Tabii maddelerin özel şartlarda terkiibinden hayat özelliği kendini gösterme imkanı hasıl olsaydı -ki henüz beşer buna el atabilmiş değil- bu surette beşer hayatın varoluş kanununu ve şartlarını keşfetmiş olacaktır. Nasıl ki şimdiye kadar tabii kanunların bir çoğu keşfedilmiş ve onlardan istifade edilmiştir.

Yoksa bir kanunun keşfi ve ondan istifade edilmesi, bu alemin planlayıcı ve kanun koyucusuna bir halel mi getiriyor?!... Daha basit bir örnekle açıklayacak olursak, erkek ve dişi iki eşin bir araya gelerek evlat edinmek için gerekli girişimde bulunmaları Allah'ın varlığına ve yaratıcılığına darbe mi vurmuş oluyor? Veya çiftçi zeminini ekim için hazırladığında, mahsulün yaratıcısına ortaklık mı etmiş oluyor?!

Bilahare, eğer birtakım özel şartlarda maddeden "hayat" elde edilse, deriz ki, "Madde kendi tekamülü hareketiyle "hayat" unsuru kabul edebilecek hale gelebilir ve hayat elde etmesiyle daha üstün bir vücut merhalesinde seyrini devam ettirecektir"

Dikkate değer nokta şudur ki, Kur'an insanın yaratılışı konusunda açıkça buyuruyor ki; "Sizleri topraktan yaratması, Allah'ın ayetlerindendir."⁸⁶

Evet, bu çamurdur ki, çeşitli değişimler sonucu, varlığının üst mertebesinde yer alan canlı "insan" suretini alıyor.

Veya insanın yaratılışı hakkında "lecn"⁸⁷ ve "yapışkan çamur"⁸⁸ diye bahsediyor veya canlı olarak yaratılanlar varlığın "Su"⁸⁹ dan olduğunu beyan etmektedir.

Kur'an'ın bu geniş ufkuyla, Kur'an'ın tabipçisi olan bir Müslümana dar düşüncelere saplanmak yakışmaz har halde.

İLAHİ GÖRÜNTÜ: HAYAT

Denilebilir ki, Kur'an'daki bir çok ayet hayatın yaratılışını açıkça Allah'a nisbet vermektedir.

"... Odur ölümü ve hayatı halk eden..."

"... O dur sizleri dirilttikten (hayat verdikten) sonra öldüren"

Acaba bu ayetlerden anlaşılan şu değil midir ki, ondan başkasının hayat veya canlı varlık yaratmağa yetkisi yoktur?

Cevaben deriz ki, evvela, Kur'an tabii bütün değişimlerin nisbetini Allah'a vermektedir. Yağmurun gelmesinden denizlerin ve doğaların ram olmasından ta insanın yaratılışına kadar. Ama diğer konularda bu değişimleri tabii sebeplere nisbet vermektedir. Bu iki gurup ayet birbirine zıt değildirler, helki birbirini teyid ve tekid etmektedirler. Zira tabii değişim ve dönüşümlere hakim olan ilmi kanunlar, yaratılış planı ve ilahi sünnetlerin ta kendileridirler. Meşiyeti ilahinin anlamı, tabii havadisi direkt olarak yönlendirmek

---

86 - Rum/20.

87 - Hicr/26.

88 - Saffat/11.

89 - Enbiya/30.

değildir. Belki tabii tahavvülat için nazm ve kanun icadı, meşiiyetin ta kendisidir.

İkincisi: Diğer Kur'an'da hayat hakkında özel bir inayet varsa, bu onun chemiyyet ve değerinin bir göstergesidir. Nasıl ki sıra "İnsan hayatından" bahse geliyor, Allah O'nu Ruhu ilahiden bir nefha" olarak zikrediyor ki, insan konusunda buna değineceğiz.

Üçüncüsü: Tabii varlıklardaki her tekamülü hareket, meşiiyeti ilahiden yeni bir tecellidir. Özellikle eğer bu tahavvülat, yaşamsal bir hareket olsa, maddi varlık tekamülü hareket ve devinimiyle bu merhaleye yetiştirilebilir ki, hem yaşayan varlık özelliğine sahip hem hayat feyzine erişmiş olsun ve sonuçta insani hayata ulaşmış olsun.

İNSAN VE TEKAMÜL

Tekamül nazariyesi, tümel olarak çok eski bir geçmişe sahiptir. Lamarck daha önce bu alanda bir takım yasaları zikretti, Darwin ise canlı varlıklar üzerinde geniş çaplı ve dikkate değer bir araştırma ile onların vücuda gelme nedenleri hakkında ve yaşayan, canlı varlıkların tekamülü hakkında bir çok ilmi karineler elde etmiştir.

a) Yaşayan her canlı yaşadığı çevre ile zamanla uyum sağlıyor. Yani yiyecek temini, kendini savunma gibi tabii ihtiyaçlarını o muhitin şartlarına uygun olarak yerine getiriyor. Bu telaşlar bazen onun bedensel uzunlarında değişimlere neden olmaktadır. (Örneğin: Batlaklar da beslenmek zorunda kalan ördeklerin pençelerinin arasında perde oluşması ve yüksek dallardan beslenmek zorunda kalan zürafanın boynunun uzaması vb...)

b) Bu uzvi değişimler -her ne kadar zamanla bir kaç nesil sonra hasıl olabilmektedirler- veraset, irs yoluyla- nesilden nesile aktarılmaktadırlar.

c) Canlı varlıklar hayatlarının devamı, yiyecek elde etmek, uygun eş seçimi gibi konularda karmaşık bir yapı arz ederler. Bu yaşam savaşı ve çatışmalar, yaşadıkları muhitin birtakım sebepleri ve

diğer canlılar, bu varlıkların yaşam ve şekillerinin değişiminde asıl rolü olan etkenlerdir.

d) Bu savaşında ancak güçlü ve o yörenin tabii şartlarına en uygun olanlar kendi varlıklarını koruyabilmektedirler. Kendi tabii muhitinde gerekli yaşam şartlarını sağlamış olmaları da gerekmektedir. Güçsüz ve layık olmayan varlıklar zamanla tükenmeye yüz tutacaklardır.

Böylece sanlılar zümresi git gide birbirine dönüşmek suretiyle daha güçlü olan kalıyor ve çeşitler üzerinde tekamül kendini gösteriyor.

Yaşayan varlıkların özellikle insanın varoluş nazariyesi bu kanun ve usul üzerine Darwin zamanında ve ondan sonra muvafık ve muhalif görüşler arasında patlamaları vücuda getirmiştir. Bu görüş farklılıkları bazen ilmi tahkikate dayalı bazende mezhebi taassup ve mezhepsizlikten kaynaklanıyordu. Zira deniliyordu ki, Darwinin söylediği, Tevrat'ta yaratılış habında söylenilene aynı değil üstelik onunla muhaliftir.

Ancak bilinen gerçek şudur ki, Darwin nazariyesi -kendi taraftarları arasında bile- o zamandan günümüze kadar ilk halini koruyarak gelmemiştir. Tahkik ve araştırmaların genişlemesi ile deneysel yöntemler, Arkeolojik bulgular özellikle insan geçmişine dair bulgularla bir takım değişikliklere uğradı. Yaklaşık olarak zikredilen usuller üzerine tamamen yeni konular sunulmuştur.

Acaba yeni bir uzvun bulunması veya her hangi bir uzuvdaki taşıyıcı ve dönüşüm, o uzvun kullanılma yönü ve muhit ile uyum çabasının getirdiği bir şeymidir? Yoksa bu ansız değişimler mutasyona bağlı olarak mı vücuda geliyor veya başka bir sebebi mi var?

Acaba genel olarak çaba ve iktisab irsi bir şey (sıfat) mıdır yoksa genetik ilmi bunu red mi ediyor?

Acaba uzuvsal değişimler-nasıl oluşursa oluşsun-her zaman be-ka ve kemal yönünde midir yoksa bazende çevre şartlarının uygun-suzluğu, ölüm ve nabad olmak da söz konusu mudur?

Acaba tabii seçim, masnui seçim gibi midir ki, canlı varlığın ır-kını kemale doğru tahrik ediyor veya tam aksine vahşi hayvanlar ve yaban atları orta halli bir durum arz ettikleri halde masnui intihabat ile elde edilen ve ehlileştirilen hayvan ve bitkilerdeki tekamülü ge-lişim daha mı ileri derecededir? ve bunun gibi nice sorular...

Bununla beraber, tekamül nazariyesinin aslı, Botanik ilminde bir temel konu niteliğe taşımakta ve bu ilim için kabullenilmiş bir ka-nunun da ifadesidir. Aynı zamanda belirtmek gerekir ki, seçkin ve mutaassıp olmayan bir takım botanikçiler hiç bir zaman bu nazari-yeyi (teori), diğer bir çok ilmi teoriler gibi kesin olarak kabul etmiş değillerdir. Yeni ilmi araştırmalara ve yeni dencyssel metotlara dayalı olara eğer tekamül aslına muhalif bir görüş ortaya atılacak olsa da hiç bir şekilde yolu kapatmamışlardır. Ancak şu kadarını söylüyorlar ki, ilmi kanunlar henüz yeni bir asıl icad etmemiştir ki, tekamül aslına yardımcısı veya onun yerine otursun.

Şimdi diyoruz ki, Bir araştırmacı her türlü taassuptan uzak ve dikkati nazar ile varlıkların varoluşlarının sonuçların müşahede e-decek olursa, aşağıdaki kanunu elde edecektir.

ELDE EDİLEBİLECEK KANUNLAR:

1- Yaşayan varlıklar tekamül dereceleri hascebince tarihi yapılanma seyrine tabidirler yani genel olarak varlıklar tarih yata-ğında kendinden bir önceki nevine nisbeten daha kamil bir surette seyr etmektedirler.

2- Bu tarihi gelişimler, varlık aleminde tanıyıp bildiğimiz teka-mül seyrinin gayrisi değillerdir. Güya varlık alemindeki bütün geli-şimler basit bir yapıdan zamanla ve tedrici olarak yıldız kümeleri şeklini almakta, sistemler oluşturmaktadır. Bunun gibi canlı bitki-

lerden daha ileri yapılı tek hücreli hayvanlara ve onlardan da daha tekamül etmiş hayvanlara kadar sıralanmışlardır. Tümel olarak bütün varlıklar en basit yapıdan en mükemmele doğru tertiplenmişlerdir.

3- Tanıdığımız ilk yaşayan canlı ile mükemmel canlı arasında, tümel organik bir benzerlik vardır.

4- İnsan cennin döneminde kısa bir tekamül devresi geçirmektedir ki bu daha sonra tarihi seyrinde geçirdiği külli tekamülün bir benzerini teşkil etmektedir.

Bu karineleri yan yana getirdiğimizde ilmi bir tahminde bulunabiliriz ki, yaşayan canlı varlıkların hepsi birbirinin neslinden türemişlerdir. Yoksa her tür müstakil ve kendi başına oluşmuş değildir.

KESİN KANUN DEĞİL, İLMİ TAHMİN

Ama insafla hükmetmek gerekirse, bu sonuç çıkarma ilmi bir tahminden öteye geçmediği için hiç bir zaman tabiatın kesin kanunlarından biri olarak kabul edilemez. Zira taassuptan uzak araştırmacımız eğer çeşitli arabaların tarihçesine de bakacak olsa yukarıdaki dört asılda beyan edilen şeyleri burada da bulacağı şüphesizdir. Gerçi araba yapınının tarihçesinde bugünkü anlamıyla transformizm olayı gözlenmemektedir. Yani arabaların her biri diğerinden türemiş değildir.

Evet, arabaların bulunma ve gelişim tarihçesine ilmi bir göz atacak olursak aşağıdaki sonuçları elde etmek mümkündür.

1- Arabalar tekamül dereceleri hasebiyle uzun bir geçmişe sahiptirler (birbiri ardınca daha gelişmiş bir hale geldiler)

2- Bu tarihi gelişim, bütün tabii varlıklarda görülen değişimin aynısıdır.

3- İlk araba ile en son modeli arasında külli olarak organik bir bağ ve benzerlik mevcuttur.

4- Son arabanın kulli (tümel) olarak yapılış merhalesi aynı diğer arabaların külliyyatının küçük bir misali hükmündedir.

Yukarıdaki dört asıl kanun gereğince herkes biliyor ki, en basit arabadan en mükemmele kadar olan aşamalar, transformizm şeklinde gerçekleşmemiştir yani mükemmel arabalar, ilkel yapıları olanların neslinden değildirler.

Belki arabalardaki gelişmeler insan fikrinin, düşünce ve icat gücünün ve bu gücü ameli etmenin bir neticesidir. Sonuçta bilinen gerçek şudur ki son model ilkel modellerin nesli değildir.

Arabalarda böyle bir imkan olmadığı için, mükemmel olanın basit yapıdan doğması söz konusu değildir. Ama canlılarda bu imkan mevcuttur lakin canlılardaki doğurganlık olayı sadece basit yapıdan, daha mükemmelin var olacağına ilmi bir tahmin de bulunmak imkanı vermekten öteye, böyle bir şeyin tahakkuku için kesin bir delil ortaya atması demek değildir. Zira bir şeyin mümkün olması, kesin olacağı anlamını ifade etmez.

Tekamül eden varlıklarda, bazı durumlarla karşılaşırız ki, o varlığın tekamül tarihi boyunca, fikri ve tecrübi tekamülün onun üzerinde hiç bir etkisi olmadığını görüyoruz. Belki tedricen (zamanla) o varlığın istidat, kabul gücü ve kabiliyetinde meydana gelen gelişimlere bağlıdır ki, tekamül yatağında karar kılmıştır. Örneğin: Çocukluktan büyük yaşlara kadar bilmediğini öğrenmek ve bilgi toplamak gibi veya yabancı bir dil öğrenimi öğrencinin dil öğrenme kabiliyetinin gelişmesiyle bağlantılıdır. Öğretmenin istidatıyla değil.

SONUÇ

Taassuptan uzak gerçek bir araştırmacı -muvafık ya muhalif olsun- tekamül konusunda şöyle söylüyor.

1- Bildiğimiz kadarıyla, cihandaki her varlık özellikle canlılar, tekamül dereceleri hasebiyle tarihi bir süreçte tabidirler.

2- Öyle durumlar var ki, daha sade varlıklardan, daha mükemmel varlıklar vücuda gelmektedirler.

3- Külli karineler şu tahmini vücuda getiriyor ki, bu durumun bütün varlık aleminde umumi bir kanun olması imkanı vardır.

4- Ancak bu sadece bir ilmi tahminden ibarettir, buna göre ilmi tahkikler şayet yukarıda zikredilenlerin aksini söylerse, kapımız açıktır.

5- Bu asla dayalı olarak, alemin bir yaratıcısı vardır ki, alim ve güç sahibidir. Bu alemin yaratıcı ve vücuda getiricisidir ve her zaman alemdeki her işi düzenleyici yine odur. Şöyle bir ihtimalde zihne geliyor ki, bazı durumlarda, tekamül silsilesinde bazı türlerin oluşumu müstakil de olabilir. Arabalar örneğinde söylediğimiz gibi. Acaba bunun anlamı, yaratıcısının zihni tekamülüne göre bir değişim göstergesi midir?! Elbette ki hayır. Belki yaratılış planının özü tekamül esası üzerinedir. Yani meşiyeti ilahi türlerin zamanla daha mükemmel bir hale dönüşümü yönündedir. Örneğin, ceninin gelişim merhalelerinde tekamül-i bir gelişim sözkonusudur.

İNSANIN ORTAYA ÇIKIŞI:

Doğa bilimcilerinin bir takım tümel yöntemlerine istinaden, insanın ortaya çıkışı hakkında görüşleri şudur ki, insan, kendinden önceki canlıların tekamül yatağında tedrici gelişiminin bir kesimini teşkil etmektedir.

Buna şahadet edecek bir hayli delile de istinat ediyorlar ancak bunun aksine delalet eden karine ve deliller de az değil.

Bu şahitlerin değeri hakkındaki görüş izhar etmeyi doğa bilimcilerine bırakıyoruz. Ama insanın zuhuru hakkında birkaç önemli konuyu külli olarak zikretmek yerinde olur:

1- Tekamül aslı gerçeğince, insanın ilk olarak varlık aleminde görünüşü hakkında denilen söz, daha önce asl-ı tekamül bahsinde zikri geçen asl-ı küllinin aynısıdır, yani ilmi tahminden öteye bir değer

ifade etmemektedir. Dolayısıyla sadece birtakım karineler onu desteklemektedir ilmi araştırmalara açık kapı bıraktığından yüzde yüz ilmi ve kesin bir buluş olarak kabul edemeyiz, belki ortaya atılmış ilmi bir teori olarak değerlendirebilir.

2- Daha da önemlisi, beşerin, tekamül usulü gereğince, canlıların ilkel yapılarından tekamül ederek bu duruma ulaşmış oldukları görüşü hiç bir semavi din ile çakışmamaktadır. Özellikle bu alemin bir yaratıcısının olmasıyla hiç bir çelişkinin olmadığı aşikardır. Biz defalarca dini eğitim amaçlı kitaplarda bu aslı hatırlatmışızdır ki, Allah, özellikle Kur’anda zikredildiği gibi tabiatın yaratıcısı ve tedbircisidir. Buna binaen tabiattaki değişmez ve sabit nizam onun ayet ve nişanelerindendir. Ne onun karşısında bir gerçek ve ne de onun nefyedicisi durumundadır. Bütün bu telaşlar ve ilmi tartışmaların hepsi tabiattaki gerçek nizamı hakkıyla tanımak içindir.

3- Mezhep (din) ile tekamül görüşü arasında tezat olduğu tasavvuru Ahdi atikin (Tevrat) yaratılış babında ve Kur’andaki bazı ayetlerin zahirinden anlaşılan bir takım anlamlardan kaynaklanmıştır. Buyurulmaktadır ki, bütün insanlar seçilmiş bir varlık olan Adem’den vücuda gelmiştir ve Adem’in yaratılışı müstakil idi, kendinden önceki canlılardan türemiş değildir. Bu özel bölümde de bir kaç noktaya dikkat etmek gerekmektedir.

a) Ahd-i atikin varoluş babında bu konuda zikredilenler, araştırmacılar nazarında kesin bir dini senet olma özelliğine sahip değildir. Zira ahdi atik bir toplamadan ibarettir ki, bazı bölümlerinin tarihi açıdan müphem olduğu bir gerçektir.

b) Kur’an’ın bu konudaki ayetleri, umumen Ademin yaratılış konusunda şu noktaya dayalıdır ki, O’nun yaratılışında özel ve seçkin bir takım işler cereyan etti. O da ilahi ruhun maddi bir yapıya hulul etmesi olayıdır ki, bunun kendisi mutasyon” ve tekamülü bir hareketten ibarettir.

Zira yeryüzünde topraktan bir varlık vücuda geldi ki, bundan sonra yer yüzünün tek hakimi ve eşsiz yarattığı olacak ve yeryüzünde görülen ve görülmeyen hiç bir yaratık onu mahdut kılacak güce sahip olmayacak, ne ilahi ve ne de şeytani boyutuyla.

c) Kur'an ayetleri arasında Adem (a.s)'ın mucizevi bir şekilde yaratıldığına dair bir ayet vardır ki şöyle buyurmaktadır: "Allah'ın yanında İsa'nın durumu aynı Adem'in ki gibidir. Onu topraktan yarattı ve sonra ona ol dedi o da var oldu."⁹⁰

Bu ayet Hz. İsa (a.s) ile ilgili ayetlerden sonra zikredilmiştir ve daimi bir tekid ile İsa (a.s)'ın Allah'ın kulu olduğunu oğlu olmadığını vurgulamaktadır Hz. İsa (a.s)'ın biyografisi özetle şöyle geçer: O Meryem'den dünyaya geldi. Ama ondan başka hiç kimse baba-sız, zira bir anneden babanın dehaleti olmaksızın bir cvlat dünyaya gelmesi harikulade bir olaydır ki, ilahi irade sonucu hasıl olmuştur. Aynı Adem (as)'ın var oluşu gibi. Yani, Ruh-u ilahiye sahip, canlı bir varlık harikulade bir şekilde ilahi irade ile varlık alemine ayak basıyordu.

Bu ayet mülâhaza edilecek olursa, şu nüktenin saklı olduğu görülecektir; Adem (a.s) ve İsa (a.s)'ın yaratılışları birbirinin aynıdır.

Acaba her hangi birisi iddia edebilir mi ki, Kur'an Hz. İsa (a.s)'ın yaratılışını zikretmekle, insanların varoluşundaki tabii ve umumi gidişat olan anne ve babadan geldiklerini reddetmiştir?... Asla.

Kur'an onlarca ayet ile tenasül ve baba-oğul ilişkisini kendi kudret ve hikmetinin alemdeki nişane ve ayetleri olarak zikretmektedir.

Buna binaen Kur'an nazarında Adem (a.s)'ın yaratılışının bir mucize olarak zikredilmesinin nedeni yani Ruh-u ilahi ile hayat bulan ilk canlı varlık olması itibarıyla. Yoksa şu demek değil ki,

---

90 - Al-i İmran/59.

Kur'an, cihandaki varlıkların veya canlıların tekamül esasına göre yaratıldıklarını reddetsin. Belki sadece şu sözden anlaşılıyor ki, insanın bu fevkalade hareketinde çok özel bir ilahi inayet vardır.

İSTİSNA VARLIKLAR

Adem veya İsa (a.s)ın yaratılışına göz yumacak olursak, herkes doğa biliminin bilimsel teorilerine şu soruyla karşılaşılabilir: Acaba, tabii varlıkların umumi yaratılış ve varoluş kaynağından istisna varlıkların vücuda gelmesine imkan ve ihtimal yok mudur?...

Hepimiz biliyoruz ki, umumi yaratılış gereği her insanın el ve ayağının her birinde beş parmak olması gerekiyor, ama görmüş veya duymuşuzdur ki, istisna olarak bazı çocuklar altı parmaklı olarak dünyaya geliyorlar.

Yine biliyoruz ki, genel olarak yeni doğanlar tek başlıdır, ama haberle de duymuş veya okumuşsunuzdur ki, bir bedende iki başlı bir çocuk dünyaya gelmiştir.

Bu istisnaları doğa bilimine arz ettiğinizde, onları inkar etmiyorlar, belki kabul ediyorlar ama kolaylıkla duyabiliyorlar ki, bunlar bir nevi tabii ihtilalden ibarettir. İşine gelenlerde bunu hemen-cekik kabul ediyorlar. Ama ya araştırmacılar?... Hayır.

Onlar diyorlar ki, siz bu maddi alemin ve insanın ortaya çıkışı konusunda ısrarla iddia ediyorsunuz ki, alemin ve insanın tekamülü tabiat kanunlarının bir sonucudur ki bu alemin bütün atomları üzerinde hüküm sürmektedir. Diğer bütün cihan bu kanunun hükmü altındaysa, ihtilalin sebebi nedir?!...

Acaba bu tabiat dışından bir amil mi var ki parmak karıştırıyor ve tabii kanun ve düzenlerde ihtilal vücuda getiriyor. Bunu kabul edecek olursak yine tabiat ötesi (metafizik) aleme yetiştik veya söylemek gerekir ki, tabiat kendi işinde ihtilal ve istisna vücuda getiriyor. Bu surette tabii olaylar silsilesinde bir takım istisnaların vücuda gelmesi (mucizeler gibi) mümkün iken neden bu kadar

zorluk gösteriyor?... Sonuçta diğer istisnai olaylar tabii kanunların ilmi ve ameli kanunlarıyla çelişmiyorsa, o zaman tarihte dini kültürlerde bahsi geçen ayet ve mucizeler de kesinlikle ilme zıt ve tabii nizamlarla ters telakki edilmemesi gerekir.

Şimdiye kadar söylenenlerden anlaşılan şudur ki, cihan ve insan hakkında usul-ü tekamülü külli ile, ilahi dinler ve onların talimleri ve Kur'anda insanın ortaya çıkışı, Adem (a.s) yaratılışı vb... arasında en küçük bir uyumsuzluk sözkonusu değildir. Söylemek gerekir ki, tekamülün gerçekte kendisinin daha çok araştırma ve tahkike ihtiyacı var özellikle Darwinizm kanunları ki, bir çok cleştiri ve tenkitlere maruz kalmıştır.

Şimdilik insanın ortaya çıkışı konusunu geçtik daha esaslı, temel bir konuya giriş yapıyoruz. Konumuz insanın kendisi, gerçekliği ve değeri, onun yol ve hedefi hakkındadır ki zikredeceğiz. Nasıl ki bugün en önemli konu ve aynı zamanda asrımızın kaybetmiş olduğu bir değerdir.

Önce insanın tabii toplumundaki tarihçesine kısaca değineceğiz daha sonra Kur'anda zikredilen insanı inceleyeceğiz ta ki, asrımız mekteplerinin “insan” denen varlıktan ve anladıklarına bakmak suretiyle İslam'ın bu konuda ki bakış açısının değerlendirmesini yapacağız...

İNSAN

RÖNESANS'TAN ÖNCE BATI DÜNYASINDA "İNSANIN DURUMU"

Skolastik felsefesi, eski Yunan düşüncesinden kaynaklanan ortaçağ Hristiyanlarının meydana getirmiş olduğu tanrıyı, "insan" yerine geçirdi, insanla düşmanca ilişkileri olan tanrıları, insanın mukaddes, marifet ve kudret atışına erişmesinden, insanı yeryüzünde, uslandırılması zaruri olan bir rakip olarak gören tanrılar.

Tabiat güçlerinin komutanı olarak tasavvur olan tanrılar, insanın bu güçlere galebe edebilmesinden ve tabiatı kendi kontrolü altına sokabilmesinden korkmaktadırlar.

Adem (a.s)'ın cennet hikayesi de, insanı cahil bırakabilmesi için Tanrı tarafından bir çaba olarak tanıtıldı. Adem (a.s)'ın yememesi gerçeken "Şecere-i memnue" (yasaklanmış ağaç) da marifet ağacı olarak gösterildi ki insanın o ağaca yaklaşmasının yasaklanmasının sebebi ise tanrı ile rekabete kalkışmaması içindi.

Nihayet, Adem (a.s)'ın isyan etmesinin, insanın ebedi günaha düşmesinin ve tardolunmasının sebebi, biliyorlar ki daha sonraları tanrı insanı kurtarmak için, Ruhul Kudus aracılığı ile insanın bednine giriyor ve bu "Ruhanilik" İsa'nın yerinde oturanlara ve kilise papalarına ait oluyor.

Bu görüş açısından, insan zatı olarak günahkar, menfur ve tardolunmuş sayılıyor. İlahi ruh ve hava içerisinde bulunan ve gayib hazinelerinin anahtarları ellerinde bulunanlar ise sadece kili-se babalarıdır. İnsan kendini kurtarmak için onların eteğinden ya-pışmalıdır.

İlim ve kavram, Hristiyan inancının esaretine, düşünceler ve metinleri yorumlamak ve araştırmak hizmetine ve kemal yolu, kili-se kuruluşlarının bağılılığına girdi.

Böylece kovulmuş insan, pişman olmuş tanrıyla karşı karşıya, bu tanrının vekillerinin esareti altında, her şeylerini kaybetti ve eli bağı teslim olmaya zorlandı, bu arada hiç bir eseri kalmayan “İnsanın benliği” oldu.

“YENİ HÜMANİZM’İN MEYDANA ÇIKIŞI

Bu durumun tepkisi bellidir. Rönesans hareketi bu tanrı aleyhin-de isyan etti, insanı diriltmeye yöneldi ve hümanizm yeni bir şekil-de gündeme geldi. Yeni hümanizm, insanı, göğün esaretinden, yani insana tahmil edilen tanrıdan kurtarmaya çalıştı, ama ne yazık ki zincirden kopmuş insanı, yeni toprak tanrılarının pençesine, yeni e-saretlere soktu: Teknoloji, tüketim artışı ve çeşitliliği, çıkar sağla-mada rekabet ve...

Düşünce, orta çağ felsefelerinden kurtuldu ve ilmin piyasası canlandı ama bu ilim bir taraftan güçlerin kölesi oldu ve diğer ta-raftan “daha fazla tüketim” için üretimin hizmetine girdi.

Bütün bağları kırmak ve mutlak hürriyete kavuşmak üzerinde tekid edildiyse de insan, hedefsizlik, plansızlık ve hercümerce terk edildi.

Yine de insan unutuldu ve şu soru cevapsız kaldı ki:

İnsan nedir? Ne olması gerekir? İnsan olması ve insanlık kema-linc erişmesi için ne yapması lazımdır?

KUR'AN AÇISINDAN İNSAN

Kur'an-ı Kerim de insanın macerası şöyle anlatılıyor ki, bir insan, maddi değişiklikler ve fizyolojik tahavvüller sonucu, "İlahi ruh'un üfürülmesi" ile yeniden yaratıldığı bir merhaleye erişti, normal tabii mesirinde, ilahi ve semavi bir sıçrayışa kavuştu ve üstün bir varlık oldu⁹¹ öyle ki hatta melekler dahi, onun karşısında huşu ve huzu ile görevlendirildiler.(5)

Yasaklanmış Cennet ağacı, erişilmemesi gereken marifet ağacı değildir, helki kontrol altına alınması gereken çıkar sağlamak, her arzuyu karşılamak için bir vesiledir, böylece insan, irade ve sakınma gücünü imtihan etmiş olur, hatta onun isyan etmesi, ona verilen hürriyet iradesi için bir belirtidir.

Marifete erişmek onun için yasak olmadığı gibi, hatta Allah-u Teala'nın buyurduğu "insana bilmediğini öğretmiştir"(6) şerefine dahi nail olmuştur, esasen insanın meleklerden üstün oluşunun sebeplerinden biri, elde ettiği bilgiler, malumatlardır, öyle ki melekler bu özellikten mahrumdurlar.(7)

Hatta cennetten çıkarılması dahi, bir nevi yeterliliğin ve istidatların gelişmesinin başlangıcıydı(8) İlk merhaleden, kendini eğitime, yetiştirmeye doğru bir harekettir. "İlbut" (İnmek) gerçek isyandan sonradır, fakat cbedi tard etmek ve nefretle sonuçlanmıyor. tövbe etmek ve şuurlaşmakla bağışlanıyor.(9)

Allah'ın insanla olan ilişkisi, düşmanca tutum ve rekabet değildir çünkü Allah, zatında gani ve mutlak kadirdir, eğer bütün insanlar O'nun emrine itaatsizlik edecek olurlarsa, O'na hiç bir zarar ve O'nda her hangi bir eksiklik meydana gelmez(10) nitekim haset ve endişeden uzaktır, insanın isyanı, hakimane şuurluca bir güçle değildir ki Allah'ın elini bağlasın, belki Allah'ın ona vermiş olduğu irade ve seçim güçlü iledir.

---

91 - İiace/22.

Allah-u Teala insanı yeryüzünde halife olarak yaratmıştır (1) yani yeryüzünün egemenliği onun içindir ve bu yer de olduğu gibi göklerde de böyledir;(2) İnsanlar tarafından kontrol altına alınabilen ve üzerinde tasarruf olunabilen semavi nimetler, insanlar karşısında musahhar kılınmışlardır.

Allah, insanların tabiat üzerindeki sultalarının artmasından korkmadığı gibi, insanı böyle bir şeye teşvik ediyor ve ondan, yeryüzünü hayındır ve şen etmesini,(3) bağlarda ve çöllerde gizli bulunan güçlerden, hazinelerden yararlanmasını(4) istiyor.

Kur'an açısından insan, önceden yapılmış ve cebri takdir planına mahkum olan bir varlık olmadığı gibi, karanlık ve hedefsiz bir muhite bırakılmış başıboş ve faydasız bir varlık da değildir.(5)

Helki insan, istidatlar, temayüller, arzular ve hedeflerle doludur,(6) bir nevi iç rehberlik ve fitri hidayet çşliğinde (ki eğer sapmazsa), bilinçliliğin istidat bulması ile birlikte hakka doğru çağırıyor.

Item tecrübeler ve ön buluşlara dayanarak yeni meçhulleri keşfetmek merhalesinde hem de tabiat üzerindeki kontrolünü sağlamlaştırmak, engellerle mücadele etme hususunda kudret ve güçlülüğünü yaygınlaştırmak ve artırmak için vesile temin etmek, konusunda.

Aynı zamanda bu insan, "ilahi bir emanet"i beraberinde taşımaktadır, ki bu ilahi emanet, insanın insanlık sırrı olan ve onun için mesuliyet meydana getiren, şuur, irade ve seçim gücüdür. (7)

... Ve bu büyük ilahi lütuf, göklerin, yerine ve dağların onu kabul etmeye kudretleri ve değerleri olmadığı şeydir, çünkü onu taşımak liyakat ve istidadına sahip değillerdi, evet insan "Şuurluca seçmek gücünü ve serbest iradeyi" kabul edebilmeyi başarabildi.

İNSANIN İRADE VE SEÇME HAVZASI

İnsanın “seçme gücü”nun ne gibi şartlara, ölçütlere sahip olduğunu bu gücün insandaki etkinliğinin ne ölçüde olduğunu ve insanın seçme çeşidinde ne gibi etkenlerin rolü bulunduğunu öğrenebilmemiz için aşağıdaki konuları ele almamız gerekir:

1-İNSANIN FITRAT VE EĞİLİMLERİ

İnsanda bazı cngizceler, kıvılcımlar bulunuyor ki bunların her biri insanı kendi doğrultusunda harekete geçiriyor. Bunlardan bazıları insanın maddi oluşundan kaynaklanıyor ve diğer bazıları ise insanın melekuti yönünden, ilahi ruhtan kaynaklanıyor.

Bu kıvılcımlara iç güdüler, temayüller, ihtiyaçlar ve çekimler diyebilirsiniz ver onların en önemlilerini şöyle sıralayabilirsiniz:

- Yiyecceğe, giyecceğe ve meskene olan eğilim ve ihtiyaç
- Nefsin korunması ve onu düşman karşısında savunmak
- Cinsi gerek ve eğilim
- Dünya malı sevgisi, saygınlık beklemek eğilimi
- Hak talep ve hakikat severlilik
- İlim severlilik ve öğrenmek şevki
- Adalet severlilik
- Kemal ve gelişmeye olan sevgi

Bunlar ve benzerleri, insan fitratındaki mevcut gerçeklerdir ki insan fitratıyla karışmış bulunuyorlar⁹² bunlar eğitilmeli, iktisabı veya arızı değililer. Fakat bu güçlerin insan vücudunda bulunması, insanın onların pençesinde bir tutsak olduğu manasına gelmemelidir, bu güçler sadece insan vücudunda bir nevi eğilim ve çekim

---

92 - Kadınlara, oğullara, yığın biriktirilmiş altın ve gümüşlere... karşı insanların aşırı sevgisi vardır...

meydana getiriyor, bunlar muharrik ve muşavviktirler, bağ ve zincir değil, bunlar insanın tür iradesinin yardımcıları ve teşvik edicileridir, çünkü insan bu eğilimlere uymada veya uymamada veya sınırlandırmada, tatmin etmede, akış yönünü değiştirmede ve onların denetim ve kontrolünde güçlüdür.

Ve nihayet bütün bu eğilimlerin asıl komutanı “İnsanın düşüncesine dayalı irade”dir.

2-EĞİLİMLERİ DÜZENLEME

Eğilim ve arzuları tadil ve hidayet etmek zaruri bir iştir, canlılık, yeterince malumat ve yoğun faaliyet gerektiriyor.

Şu husus bellidir ki bu istek ve eğilimlerin her biri kendi sırasınca hayatın gereklerinden biridir.

- Eğer cinsel eğilim olmazsa, neslin devam etmesi ve aile ocaklarının teşkili için her hangi bir sebep kalmaz.

- Eğer yemek yemeye eğilim olmazsa, insan vücudunun ihtiyaç duyduğu gıda maddesini temin etmek için teşebbüse geçmez ve bedende gıda maddesi yetersizliği yüzünden nihayet dize gelir.

- Eğer toplumsal şeref ve haysiyete eğilim olmazsa, insan her türlü zillet ve rezalete boyun eğebilir.

Hatta bir nevi rağbet ve içtimai saygıdır, matlup ve yararlı sosyal faaliyetler için bir sebep teşkil etmektedir. Fakat eğer günün birinde bu eğilimler isyan ederse, makam sevgisi, makama tapmak halini alır, dünya makamı ve mevkiine kavuşmanın bir put gibi insanın faaliyetlerinde en değerli sebebi teşkil eder ve bu eğilim insandaki diğer eğilimleri alt ederse, bu halde her şeyi alt-üst eder ve böyle bir fert sadece kudret ve makam peşinde koşup durur, makam ve mevkiye varmak içinse akıl almaz her türlü yola başvurabilir.

Kudreti tahsil ettikten sonra ise onun korunması ve artırılması yolunda mümkün olabilen her türlü cinayet ve katliamı işliyor ve işini yalan ve tehditle sürdürüyor. (1)

Yani yüce insan severlik, hakikatçilik ve adalete olan eğilimlerin çiğnenmesi...(1)

Görüyoruz ki nefsani eğilimlerden birinin azgınlaşması ve kontrol altına getirilmemesi karşı tarafı bastırıyor ve giderek insanı kendi kontrolü altına alıyor, fakat şunu da unutmamalıyız ki bu, insanın kendisi, yonttuğu bir "put"tur (2) ve bu ise irade ve seçim gücünden sui istifade etmektir. Yine onun kendisi bu putu kırabilir ve yüce eğilimlerini gündeme getirerek, tuğyan olan bölümlere karşı koyabilir ve ancak bu yolla ıslah olup, devrilmekten kurtulabilir.

"Fakat tövbe eden ve inanan ve iyi işlerde bulunan, umulur ki kurtulanlardan olur, muradına erer." (3)

"Ve amma kim, rabbinin durağından korkup da nefsi, dilediğinden çekmişse,

şüphe yok ki cennettir onun yeri yurdu." (4)

"Ve kim, nefsinin hırsından, kıskançlık ve nekesliğinden geçerse gerçek-

ten de o çeşit kimselerdir kurtulanların, muradlarına cennetlerin ta kendi-

leri. (5)

Ve bunlara benzer diğer bir çok ayet eğilimler ve isteklerde teadül ve dengesizliğin bulunmayışını şiddetle azarlamakta ve meselenin çözüm yolunun, müspet faaliyetler yoluyla yüce eğilimler ve arzuları eğitmek ve geliştirmek olduğunu biliyor.

Kur'an insanın kendisini, böyle bir faaliyet ve eğitimin mesulü biliyor, bu eğilimleri hidayet etmek insanın vazifeleri dahilindedir, insan fitratının akan çeşmelerinden birini kurutmak mümkündür ve

onlara daha kontrol altına alınmadan tuğyan, azgınlık fırsatı verilebilir.

3- TABİİ VE COĞRAFİ MUHİTİN ROLÜ

İnsan hayatının tabii ve coğrafi çevresi, insanın duygusal durumlarında ve fitri eğilimlerinin faaliyetinde muhakkak ki etkili olur, kurak çöllerde, yakıcı güneşin altında, kumsal bölgelerde bünyeyen bir çöl insanı, yemyeşil ovalarda, yağışlı bölgelerde, kıyılarda yaşayan bir insanla kuşkusuz her yönden eşit olan ruhiyeye sahip değildir. Ortak bir görünüm ve heden gücüne sahip olamadıkları gibi, kuşkusuz sıcak hava soğuk havayla, ova dağlık bölgeyle, tuzlu ve tatlı suyla vs. eşit oranda insanın eğiliminde ve vücudunda etkili olamaz...

Fakat bu çeşitli ve değişik tabiat ve fizik koşullarından hiç biri insanın yönlendirilmesinde bir zaruret gerektirmiyor, gerçi her hangi belirli bir eğilimi yerleştirmek için uygun bir ortam hazırlamak da mümkün olabilir. Bu bölgelerin hiç biri halkı, alçak olmaya veya şereflerini korumaya yahut kölelik ve zillate boyun eğmeye zorlamıyor.

Bütün engel, müşkül ve müsait olmayan ortamlara rağmen caddenin saflaştırılmasına çalışmak yine insanın kendine aittir, iradesini güçlendirmeli ve eğitici ruhiyesini takviye etmelidir.

4- TARİHİ-İCTİMAİ VE İKTİSADİ FAKTÖRLER

Tarihi faktörler, sosyal çevre, iktisadi ilişkiler ve diğer sosyal koşullar da insanın eğilimlerinde, hedeflerinde önemli bir rol ifa etmektedir, öyle ki hazen çok büyük engeller olarak insanın seçim ve hürriyet gücünün karşısında yer alıyorlar veya bilinçsiz çevre koşulları ve bir nevi görüş ve eğitim insanları belirli bir yöne sevk ediyor ve insanların haberleri olmaksızın ilginç bir şekilde bazı seçimler onlara yükleniyor.

Fakat unutmamalıyız ki bazı insanlar bu tür koşulları meydana getirmiş ve bazı insanlar da "Hürriyet ve şuurculuk" sayesinde bu rahatsız edici faktörler karşısında yer almalı, kendi düşünce erginliklerini ve bilinçliliklerini artırmalı ve büyük bir irade ve güçlülükle fesatla mücadele etmelidirler. Bu hususta bu kitabın diğer bir bölümü olan "İslam'ın tarihi görüşü" hususundaki sohbetimizde daha fazla açıklama yapmağa çalışacağız.

5- SEÇİM HAVZASINDA KAİDE VE İLKELERİN ROLÜ.

Şimdiye kadar insanın, hidayet ve ta'dil edilmesi gereken eğilim ve isteklere sahip bulunduğunu öğrendik. Yine tabii faktörler ve çevre koşulları da insanın hayatının yön ve seçim alanında etkilidir. Nitekim çevrenin değişmesi, iyileşmesi ve sağlamlaştırılması için teşebbüse geçmek gerek. Şimdi bu yapıcılık ve düzeltmenin hangi esas ve ilkeler üzerine yapılması gerektiğine geçelim.

Kendini nasıl eğitmelidir? Hangi yönde hidayet etmelidir? Neyi seçmeli? Hangi kural ve kanun gereğince? Gözü kulağı kapalı bazı esasları kendisine tahmil etmeye göz mü yummalı ve o hür olarak kendisi için yapılan şeyi mi seçmeli ve gizlice sürüklenmekte olduğu yoldan mı gitmelidir?

Gözü kulağı kapalı bazı esasların ona tahmil olunmasına ve kendisinin de hür olarak, onun için yapılan şeyi seçmeye ve gizlice sürüklenmekte olduğu yoldan gitmesine müsaade mi etmelidir?

Bazı idcologiler gereğince maddeye egemen cebirin veya Tarih Diyalaktiğinin kendisini cihetli bir çatışmaya düşürmesine ve ondan sonra o bu yolda daha fazla tezaad ve çelişki meydana getirerek tarihin hareket ve tahavvülünü daha da güçlendirmesine göz mü yummalıdır?

Yoksa insan bütün esaslardan, cebirlerden, zorla yüklenenlerden ve zihnin daha önceki dokularından uzak tam bir hürriyet için-

de seçmeli midir? Esas ve kaide meydana getiren onun bu seçimi mi yada seçimden öteye hiç bir esas mevcut değil mi? Yoksa başka bir yol mu var? Eğer böyle bir yol varsa nedir ve hangi delile dayalıdır?...

İslami felsefe (Tekvini) açısından insan iradesi, bütün bu cebirlerden uzak ve daha önceden tahmin edilmiş esas ve planların hiç biri ona yüklenerek hürriyetini yok edebilecek ve seçim gücünü elinden alabilecek bir cebir değildir.

İnsanın kendisi toplumun ve kendisinin eğitimi için gerekli olan ilke ve kaideleri, bilgisini genişleterek özgür düşünceyle bulmalı ve seçmelidir. Kur'an-ı Kerimde tefekkür, akıl etme ve tedebbür hakkındaki onca ısrar ve mevcut ve geçmişteki sapıklıklardan hür düşünce, gerçekten de insanın düşüncesinin, gerçeklerin ve doğru yolun bulunmasına ışık tutmak içindir.

6- İLAHİ VAHİY

Bilgi kaynaklarının ve düşünce havzalarının en önemlilerinden biri ilahi vahiydir.

Alem, karanlık ve boş değildir, Allah-u Tebarek ve Teala, insan vücudunda yarattığı deruni kaynaklar oluşturmasının ve ona, gerçekleri elde etmek hususunda yardım etmesinin yanı sıra peygamberler göndererek kendi hidayetini, aklın faaliyetlerinin yardımına gönderdi.

Bu hidayet, cebri meşîyyet-i tahmin etmek manasına olmadığı gibi, insanın ahlak, yetenekli irade gücünü söndürmek manasına da gelmemektedir, bir nevi himaye, destek ve davettir, bu hidayet insanın basiretini artıran bir nurdur, insan iradesini engelleyen kilit ve zincir değil.

Şuurlu bir şekilde bu hidayetten yararlanılmalı, basiret ve erginlik gereğince teşhis edilmeli, düşünülmeli, değerlendirilmeli ve nihayet insanın kendisi seçmelidir. Teşhis etmesine, doğruluğuna i-

nanmasına rağmen küfredip, eski batıl inancında ısrar edecek olursa mahkumdur. Bu paragraf da açıklanan şeyler hususunda çok sayıda Kur'an-i deliller mevcuttur ve bu ayetlerden bir çoğunu daha önceki bölümlerimizde açıklamış bulunuyoruz.

7- İNSANIN AMELİ KADER BELİRLEYİCİDİR:

İnsanın irade ve seçimine hareket ve yön veren diğer bir mesele “İnsan amelinin kader belirleyici oluşu ve her amelin er veya geç bir aksinin bulunuşu” esasına dikkat etmelidir. İnsanın geleceği kendi işlemiş olduğu amellerine bağlıdır:

“Ve gerçekten de insan ancak çalıştığını elde eder.”⁹³

“Fesat belirdi karada ve denizde, insanların elleri ile kazandıklarını suçlar yüzünden...”⁹⁴

“... Allah insanları birbiriyle savıp gidermeseydi yeryüzü mutlaka bozulup giderdi...”⁹⁵

“Ve şu cennete mirasçı oldunuz işlediğiniz ameller yüzünden.”⁹⁶

“Hayır iş öyle değil, kim bir günah kazandı vebali kendisini sardı, kapladıysa işte o çeşit adamlardır ateş ehli.

Onlar, ateşte ebedi kalırlar.”⁹⁷

“İşte kazançlarından nasibi olanlar bunlardır. Allah'ın hesap görmesi de pek tezdir.”⁹⁸

Bu inançla “seçim”deki mesuliyet açıkça kendini gösteriyor ve insan hesapsız ve dikkatsizce her hangi bir işi yapmaya koyulamaz.

---

93 - Necm/39

94 - Rum/41

95 - Bakara/251

96 - Zuhruf/72

97 - Bakara /81- 202

98 - Bakara /81 - 202

Öte yandan hakkı seçmeye mecburdur ve gelişi güzel karar alamaz.

Nitekim düşünmekte ve endişe içindedir, dolayısıyla bu yol gösterici ve eğitici ızdırabı, ameli takvayı gerektiren fikri takva olarak söyleyebiliriz.⁹⁹

8- İNSANIN FAALİYETLERİNDEKİ HEDEF

Fakat bütün bunlara rağmen insanın faaliyetlerinden hedefinin ne olmasına bakmamız gerekir.

İslam dininin, bir çok hedef ve ilkeleri insan için teklif ettiğini ve bununsa, insan üzerindeki ilahi feyz ve lüftun devam etmesi demektir. Fakat düşünerek ve tedbir alarak gideceği ve kat etmesi gereken yolu seçen insandır.

FELAH "KURTULUŞ"

İnsanın çalışmalarındaki hedef hususunda Kur'an'ın tabirlerinden biri "Felah"dır, yani kurtuluş ve necat.

Tarımcılığa felah deniyor, çünkü toprak çevriliyor, altı üstüne getirtiliyor, tarıma elverişli bir hale sokuluyor ve bütün bunlardan sonra toprakta bir tohumun ekilip, yeşermesi ve büyümesi için gerekli bütün koşullar oluşuyor. Tohum, toprak ve suyun elverişli durumundan yararlanarak, toprağı yarararak gelişmeye yüz tutabilmekte ve toprağın esaretinden kendini kurtarabilmektedir. Bütün bunlara rağmen yine gelişme hususunda tabiatın diğer güçlerinden yararlanabilmektedir.

İnsan eğer, gelişmek ve tekamül için bütün şartları seferber edip bütün fitri boyutlardan yararlanacak olursa, öyle ki insanın kendisi bütün vücuduyla açılır ve bütün bağlardan kurtulur, hatta nefsanî heva ve hevesler bağından ve sosyal esaretlerden kurtulur, böyle

olunca o insan hakkında felaha erdi, kurtuldu denilir. Kur'an kurtulmayı, nefsi tezkiye etmeye, içgüdülerin tadiline, salih amele, yapıcı ve müspet faaliyetlere, direniş, işbirliği ve takvaya, çevreyi iyileştirmeye, iyiliği yaymaya ve fesadı önlemeye bağlı biliyor.

9- İNSANİ ÜLKÜLER

İnsan tekamülü bir sıçrayışta, bir hedefe, ülküye sahip olur, kendinin unutulduğu İmam'ın ve bütün insanların kurtuluşunun onun yerini aldığı bir ülkü... Onda, tekamül ve yücelme haddi heva ve hevesleri, dünya malını, makamı ve asayışı aşmasından öteye aziz canından da geçiyor.

- Keşif yolunda araştırmacı bir bilginin göstermiş olduğu halisane faaliyetlerini-elbette zalim ve tağutların hizmetinde olarak veya dünya malına ve şöhrete heves ederek değil de-daha fazla tanım cide etmek ve insanlara hizmette bulunabilmek için olursa,

- Mahrum hastaların tedavisi, zor durumda olanların rahatlığa kavuşabilmeleri, açların desteklenmesi uğrunda hizmetçi ve iyi kalpli bir insanın, her hangi bir dünyevi çıkarda gözü olmaksızın sırf insanlık ve hizmet için göstermiş olduğu faaliyet ve çabaları,

- Bütün müşkül ve tehlikelere rağmen gerçek zaferin bir halkın kurtuluşu ve esaret zincirlerinin parçalanması için gösterilecek olan fedakarlıkta olduğunu bilen hedefli bir savaşçının göstermiş olduğu fedakarlıkları, nasıl yorumluyorsunuz? Böyle bir ülkü peşinde olmayı nasıl tefsir edebiliyorsunuz?

Böyle bir insanı idealist bilmenizde hiç bir sakınca yoktur, çünkü aradığı ve peşinde koştuğu şey hali hazırda gerek tabiatta ve gerekse toplumda "Realite" bir gerçek olarak mevcut değildir. Fakat o böyle bir ülküyü kendi zihninde tersim ediyor, bu kemal-i matlup ve bu ideal, onun faaliyetlerinin sebep ve illetini teşkil ediyor ve bütün güçlerini seferber ediyor ki "ide" tahakkuk etsin ve tarih ortaya çıksın.

Çağrıya sahip hiç bir mektep, ideoloji, “ülküsüz” ve “idealsız” olamaz, mevcut olmayan şeye fedakarlıklar sonucu erişilmelidir ve bu da, hiç bir materyalist yorum ve maddi cebrin yorumlayamadığı bir şeydir. Zira herhangi ilmi bir ölçü, maddi bir kaide ile yorumlanamaz.

Seçilmiş değerler işte bu arzulardır, kendini uğruna feda ettiğin veya vakfettiğin şeydir. İşte bu kendinden öte ve daha değerli olanıdır. Diğer insaniyet için bir misdak arayacak olursak, birbirine bağlı bu arzu ve ümitlerin değerlerin hamilini aramamız gerekecektir. Öylesine değerler ki, insanın ne fizyolojik ve ne de biyolojik kanunlarında bulmak mümkün olmayacaktır.

10- ALLAH'I ARAMA VE HAK PEŞİNDE OLMA

İslam bu hedef ve değerleri, yüceliğin doruk noktasında Allah Teala da birikmiş buluyor, insan bu sonsuz kemale gönül kaptırıyor ve bütün fazilet ve değerlerin esas merkezine, kaynağına yönelik bir hareket, akım başlatıyor, böylece insan böyle bir imanla aralıksız olarak böyle zail ve fani olmaz bir hedefe doğru hareket halindedir. Fakat bu “Kemal-i mutlak” salt gerçektir, varlığın hakikati ve “rceel” aynı zamanda değer ve güç kazandırıcı niteliği de var. Bu hakikat ise kapalı bir maddi gözle görülemez.

İnsan için bu yapıcı, yöneltici ve yaratıcı hareket yine onun kendisinden yükselmektedir. Elbette davet ve cazibe cenabı hakkın zatından ifade olunmaktadır ama cebr ve tahmil suretinde değil zira öyle olduğu taktirde bu yol almanın bir anlamı kalmaz. Belki yorgunluk kabul etmez bir telaş ve çaba ile yol bulmak ve yol göstermekle görevli “kendi” öz varlığının ve bunun peşinden gelecek olan maksuda ermenin ve ümit ve arzularına yetişmenin şevkini yaşamaktan ibarettir.

Ey insan sen rabbine doğru çabalayıp durursun sonunda mülakat edeceksin.¹⁰⁰

EKZİSTANSİYALİZM AÇISINDAN İNSAN

Bu mektebin en meşhur çağdaş felsefe olması ve kendi felsefesinde insana büyük bir yer vermesi bakımından, insan hakkındaki mevcut görüşleri daha fazla tanıyıp öğrenmek için bu mektebin de temel ilkelerini araştırmamız gerekir. Bu gayeyle ilk olarak söz konusu mektebin ideologlarının söz ve görüşlerinden bazı bölümleri aktaracak ve daha sonra onu incelemeye koyulacağız:

“İnsanın vücudu, onun zatına (mahiyet ve tabiatine) mukadde-medir, bu yüzden ilk olarak insan vücuda gelmeden önce onun hakkında hiç bir plan ve akide mevcut değildir, binaenaleyh biz kendi zat ve şahsiyetimizi kendi serbest seçimimizle yapıyor ve kendi irademizin hükmü gereğince belirliyoruz.¹⁰¹

“Sadece suyun altından başımı dışarı çıkarıyorum, ızdırap ve kaygıların karşısında ileri geri gidiyorum. İşte vücudumu teşkil eden de odur, bütün engelleri deviren, kendi vücudum için değer kazandıran benim, kendimden başka hiç bir şey bana güven kazandıramaz, dünyayla olan ilişkimi kestim, kendi esasım vasıtasıyla, kendim olan bu yoklukla mücadele ediyorum.

Burada benim üzerime düşen vazife, dünyanın manasını ve kendi mahiyetimi hakikate kavuşturmaktır. Benim sadece kendim karar alırım.¹⁰²

“Fakat ye’sse gelince, bizim kendimiz, irademizin içinde olan şey veya amelimizi mümkün kılabilen ihtimallerin genelinin içinde olan şeye yaslanmak hususunda kendimizi sınırlandırmamız ve diğer her şeyden alakamızı kesmemiz ve ümitsiz olmamız Yeis’in

---

100 - İnşikak/6

101 - Tecziye ve tahlil asrı-S: 125 (Jan Pool Sartreden naklen)

102 - Egzistansiyalizm felsefesinin esasları (Sartce) S: 71

anlamını oluşturmakta. Dekart'ın dediği gibi değil ki diyor: Kendini tashir et, alemi değil, gerçekte onun bu sözden gayesi bizim ümitsiz olarak çalışmamız gerektiği anlamıdır."¹⁰³

Sakınılması gereken "kötü niyet" ve "nefsin igfali" hakkında ise şu açıklamayı vermekte: "İnsani varlıklar hür, muhtar ve kendi ahlaki hedefleri bulabilen varlıklar oldukları için onlardan istenebilecek tek şey, kendi ilke ve değerlerine sadık kalmalarıdır..."¹⁰⁴

İnsanlığın hürriyetine dair söz vermek, bütün toplum fertlerinin, tanrıların veya kendileri dışında diğer bütün güçlerin oyuncağı olmamasını icab ettiriyor. Halbuki insanlar mutlak hürriyete sahip olup, müstakil, gayri mutaallik ve gayri mürtebittirler, kısacası insan kendi halinc bırakılmış bir vaziyettir."¹⁰⁵

"Allah var olmasaydı her şey mucaz ve serbest olurdu"deyimini yazan Dayofiski'nin bu sözüne dayanarak diyor: Bu, aslında bu mektep için bir başlangıç noktasıydı. Gerçekten de eğer Allah var olmasaydı, her şey mucaz ve serbest olurdu, netice olarak ise insan kederli ve mahzun olur, çünkü gerek kendi içinde ve gerekse dış alemde bir dayanağının bulunmadığını, yardımsız ve açık ortada kaldığını keşfeder... İnsan hür olmaya mahkumdur, mahkumdur çünkü kendini yaratmamıştır, bu vasıfla hürdür, bu aleme atıldığı andan itibaren bütün amellerinin mesulü, sorumlusudur."¹⁰⁶

Şimdiye kadar aktarılanlardan, bu mektebin insan hakkındaki aşağıdaki görüşlerini elde etmek mümkündür:

1- Daha önceden belirlenmiş ve tanzim edilmiş bir tabiat ve mahiyete sahip olan bütün tabii varlıkların aksine insan için özel bir mahiyet öngörülmüş ve bu mahiyeti ise onun kendisinin yapması ve belirlemesi gereken mahiyettir.

---

103 - Tecziye ve tahlil asrı-Sartre'den naklen S: 140

104 - Jan Pool Sartre, Fiser: Moris Krensten S: 72

105 - Sinekler-Sartre.. S: 65

106 - Tecziye ve tahlil asrı-S: 131

2- İnsan hürriyet, seçim ve ihtiyar yeteneğine sahiptir.

3- Hiç bir meşiyet, esas ve kaide insanın hürriyet alanını kısıtlamıyor.

4- İnsanın kendisi kendi kişilik ve şahsiyetini belirlemekte ve insanın kaderi münhasır olarak onun kendi elindedir. Yine insan kendi yaşadığı içtimai ve tabii çevresini yapmakla görevlidir.

5- Bu yüzden devamlı kendi seçiminde şiddetli ızdırıp ve heyecan dalgalarına kapılmakta, çünkü dışarıdan yardım edebilecek hiç bir destek ve yol gösterici yoktur ve seçim çok zor bir iştir.

6- İnsan yalnızlık, kendini her şeyden kopmuş inzivaya itilmiş ve ümitsizlik hissediyor.

7- Bu ızdırıp ve Yeis insanı amel etmeye zorluyor, çünkü her şey onun amelinden ortaya çıkacak.

Fakat Allah inancına gelince söylemek gerekir ki: Bu felsefenin gereği ilhad değil ve Sartre'in deyimiyle:

“Egzistansiyalistler iki kısımdır: Bunlardan biri “Yaspers” ve “Kabrıl Marsel” gibi şahsiyetlerin de içinde bulunduğu Hıristiyanlar ve diğeri “İlaydger” ve benim de içinde bulunduğunuz Allah’ı inkar eden Egzistansiyalistler. Bu iki grubun birbirleriyle ortak yanları ise onların genellikle insanın vücudunun, onun mahiyet ve zatından önce olması meselesine inanmalarıdır.”

Hatta Sartre’in kendisi başka bir yerde şöyle diyor: (1)

Egzistansiyalizm felsefesinde ilhad, yaratıcıyı inkar etmek gayesini taşımıyor. Çünkü Egzistansiyalizm, yaratanın varlığının var olmaması halinde hiç bir şeyin yer be yer olmayacağını söylüyor... İnsan kendini bulmalı ve hiç bir taraftan onun kurtarılışı için her hangi bir vesilenin bulunmadığını bilmelidir... Yine başka bir yerde şöyle diyor: (2)

“Fakat Egzistansiyalist, tanrının var olmamasından fazlasıyla hayrettedir, çünkü böyle bir durumda, mahsus cennette değerlerin

mümkün olması ihtimali yok oluyor, artık hiç bir iyilik bilahare var olamaz.

Çünkü o iyilikleri kendi düşüncesinden geçirebilecek her hangi sonsuz ve kamil bir istismar yoktur. Hiç bir yerde iyyinin iyiliğı ve kötünün kötülüğü yazılmamıştır.

Görüldüğü gibi ilhada düşenler bile, onlardan öteye meşiyet ve iradenin bulunmaması halinde insanın mutlak hürriyetinin tahakkuk edeceği fikrine düşmüşlerdir, hatta bazen itiraf bile ediyorlar ki:

Eğer her şeyi mukadder edecek veya her şeyden haberdar olacak bir tanrı olsaydı, gelecek, tanrının daha önceki kendi ilminde görüldüğü gibi olurdu. Bu yüzden kadir ve yüce yaratana nefyetmek, insanın kamil hürriyetinin akli ve mantıki şartıdır.

İslam açısından bu konunun incelenmesini ele aldığımız zaman bu mesele etrafında daha detaylı bilgi vermeye çalışacağız.

YA İSLAMDA?!...

Daha önceki bölümlerimizde, Kur'an-ı Kerim açısından insan, irade ve seçim yeteneğı hakkında yapmış olduğumuz araştırmalardan, aşağıda özetle açıkladığımız temel esasları elde etmek mümkündür.

Bu esasları beyan ederken, mezkur mektebin temel görüşlerinin yanından geçecek şekilde konuyu takip etmeye çalışacağız.

1- İNSANIN MAHİYETİ

İnsan genel bir mahiyet ve tabiata sahiptir ki o tabiat gereğince var edilmiştir:

Toprak ve melekuti fıtrata, eğilim ve arzulara, yetenek ve çokimlere sahiptir. Fakat kendi özel mahiyetini, gerçek içyüzünü kendi özel irade ve eğilimi sayesinde oluşturmalıdır. Eğilim ve yetenekler hep hazırlanma ve zemin hazırlama çabalarıdır, aksi tak-

dirde onun kendisi bu yeteneklerden yararlanmalı ve kendi mahiyetini nasıllığını oluşturmalıdır.

2- İNSANIN HÜRRİYETİ VE İLAHİ TAKDİR

İnsan hür ve ihtiyar sahibidir. Fakat bu hürriyeti Allah ona vermiş ve bazı mektep, insanın kendisinin kendine böyle bir hürriyeti verdiğini söylemiyor, hepsi bu hürriyetin ona verildiğini başka bir yerden ona tahmil edildiğini söylüyorlar. Öyleyse bu tahmil ve zorla yükleme niçin Allah tarafından olmasın ve niçin onu ilahi bir lütuf olarak görmeyelim?-

Burada dikkat edilmesi gereken husus şudur ki, yaratılışa itikadın, önceden insan için hazırlanmış cebri plana inanmak ve neticede insanın hürriyet ve iradesini nefyetmek anlamında düşünülebilir.

Halbuki ilahi dünya görüşünde insan hakkında ilahi cebrin “ihtiyar ve hürriyete” sahip olmak hususunda olduğunu ve eğer Allah tarafından her hangi bir takdir ve meşiyet varsa o da insanın bilinçlilik ve hürriyetle seçmeye mecbur bırakıldığını öğrendik.

Eğer insan hakkında Allah’ın ilminden bir şey geçmişse, insanın kendi irade ve hürriyeti ile seçmesi gereken şeydir. Bu bakımdan ilahi meşiyetin gereği insanın “Hürriyet”idir, onun “mahkumiyet”i değil.

3- SEÇMENİN TABİATİ VE HİDAYETİN ROLÜ:

Biliyoruz ki¹⁰⁷ fitri yönlendirmeler ve ilahi hidayet ve hatta muhit şartlarının insanın seçme ve hürriyet haletinde rolü vardır ama cebri bir rol değil belki sırf temayül ve aydınlatma babından bir roldür. Sonuçta bu insanın hür iradesidir ki, bu temayüllerine şekil vermesi ve onları düzenlemesi gerekiyor veya teşhis ve basiret ile hidayetlerden yararlanmalıdır. Özellikle geçmiş konularda hatırlatıldığı gibi vahyi ilahi aydınlatıcı, görüş bahşedici ve yol açıcı bir

hidayettir ve Allah tarafından eta edilen bir lütuftur ki, insana yol bulmak için yaptığı telaş ve çabasında kılavuzluk etmektedir.

4- İNSANIN HEDEF SAHİBİ OLUŞU:

Önceden bahsedildiği gibi yaratılış alemi hedefsiz ve boşuna değildir. İnsan ve onun yaşamı da hedefsiz olamaz. İnsanın yaratılışından maksat, onun vücudunun bütün boyutlarında tekamülü seyrine devam etmesi ve istidatlarının açılıp yükünü tutmasından ibarettir ki, sonuçta kemali mutlaka doğru seyretsin.

5- SORUMLU İNSAN

Bu insanın ta kendisidir ki hem kendinden ve hem muhitinden sorumludur. Ama kimin karşısında mesuldür?

Bazı mekteplerin bu konuda açıklaması yoktur, çünkü insandan öte bir şuur, makam ve hesap soracak biri yoktur. Ama İslam da, hem mesuliyet var ve hem de bu sorumluluk büyük bir kudret, hakim ve her şeyden haberdar olan biri karşısındadır ki, cidden soruya çekecektir ve yapılanlara karşı tepki gösterecektir.

“Yaptıklarınızdan mutlaka sorguya çekileceksiniz” (Nahl: 43) gerçekten de böylesi bir mes’uliyet büyük bir sorumlulukla birlikte bir çekiş ve tefekkür icat ediyor.

6- DİKKAT VE IZDIRAP

İslam terbiyesiyle yetişmiş insan daima dikkat başka bir deyişle ızdırıp halindedir, çünkü yol seçmekle sorumludur, sükut ve inhiyatın sorumlusudur veya kendi kurtuluş ve felahının ve toplumunun zira her ameli kalıcıdır ve sonra hesaba çekilecek onlardan böylece onun seçimi kader belirleyicidir. İşte bu ızdırıp ve dikkat, daha ince hesapları ve daha çok kendini yetiştirmeyi kendisiyle getirecek ve onun intihap ve seçiminde tesir edecektir.

---

107 - Önceki paragraflara müracaat edin (3,4,5)

7- İNSAN KORUMASIZ DEĞİL:

İslam'da insanın muhtar olması, onun kendi başına bırakıldığı anlamında değildir. İnsan himayet ve destek olunmaktadır, ilahi lütuf ve şefkat onunla birliktedir. Eğer doğru bir şekilde harekete başlasa, telaş etse kendisine yol gösteriyor, tevfik ve imdadı-ı ilahi yetişiyor. Allah onunla olduktan sonra sanki her şey onunladır. Eğer gerçekten o'na bağlansa aydınlık, güç ve kudret kapıları onun yüzüne açılacaktır. Sıcak kanlı, çalışkan ve açık yürekli olur.

8- NEFSE DAYANMAK; KORKU VE ÜMİT

İslam'da karamsarlık özel bir şekilde ele alınmıştır. Başkalarına dayanmamalı, ailevi durum, evlat ve mal kişinin kurtuluşuna sebep olmaz, o, ancak kendisiyle yapılabilebilir, ancak kendi amelince dayanıp güvenmelidir...

Buna binaen insanda korku ve ümit var olmak, vahşet ve ümit, ızdırap ve şevk karışmış durumdadır. Korku, onu hataya düşmekten, fısat ve günaha düşmekten alıkoymalıdır yoksa bütün ümitlerini kırıp, elden ayaktan düşürüp dengesizlik ve hareketsizliğe sürüklememelidir. Ümit de amelinde ona güç ve kudret bahsetmelidir. Yoksa onu gururlandırıp, tembelleştirmek ümit değil.

DIYALEKTİK MATERİYALİZM AÇISINDAN İNSAN

Bu felsefî düşünce açısından bir taraftan toplumun asıl olduğu ve insanın toplum içerisinde incelendiğinden dolayı ve diğer taraftan toplumdaki tahavvül ve değişim kanunlarının, tabiata egemen diyalektik kanunundan kaynaklanması bakımından, bu ideolojinin insan hakkındaki felsefî görüşünü öğrenebilmemiz için, "Diyalektik materyalizm" in temel ve esaslarını tabiat ve toplum üzerinde incelememiz gerekir. Burada da ilk önce bu mektebin önder ve ideologlarının eserlerinden örnekler aktaracak, daha sonra esaslar etrafında İslam'ın görüşünü incelemeğe çalışacağız.

1-Tabiat, bir araya birikmiş bir takım şeylerden veya dağınık olaylardan ibaret değildir, belki birbirine bağlı olan bir, mecmuadır. Tabii hadiseler, oluşumlardan herhangi biri, diğer tabii hadiselerden ayrı olarak dikkate alınacak olursa, asla idrak olunamaz.(1)

2- Tabiat sakın değildir, belki devamlı hareket ve değişim halindedir. Bir şey meydana geliyor, değişiyor ve tekamül ediyor ve başka bir şey de yok oluyor. (2)

3- Eşyaların tetavvuri hareketleri, kolay bir gelişme hareketi değildir, ufak ve gizli değişikliklerin, aniden ve büyük bir sıçrayışla aleni ve temel değişikliklere tebdil olduğu bir harekettir. Bu tetavvuri hareket, devirsel bir hareket değildir, belki ilerleme, eski durumdan kurtulup yeni duruma geçme, aşağılıktan çıkıp, yücelmek hareketidir.

4- Bütün tabii olaylar ve eşyalar, bir iç tezada sahiptir. İlk “tez” antitez ile meydana gelmiş ve onunla savaş halindedir ve ondan da yeni bir “Sentez” meydana geliyor ki o da kendi içerisinde kaynaklanan diğer bir “Antitez ile savaşa giriyor... Ve böylece tekamül yolu açılmış oluyor bu bakımdan bütün tetavvurat, maddenin bu iç tezaadından kaynaklanıyor.

5- İnsan ferdi, beyinsel ve asabi yönüyle gelişen ve bu maddi tekamül sayesinde diğer hayvanlardan daha ziyade teşhis ve algılama kudreti elde eden tabii ve maddi bir varlıktır...

Toplumun asaleti var, insanoğlu, bütün çabalarında mağlup olan güçsüz bir varlıktır ve insanı iradeli kılan toplumdur, toplumsuz insan, devamlı hataya duçar olup, helaket ve yokluğun eşiğinde bulunmaktadır.

6- Madde alemi, müstakil bir şekilde ve halkın algılama ve idrakinden ayrı olarak var olduğu için, gerçi idrak ve algılama madde aleminin inikası ve yankısıdır, öyleyse toplumun maddi hayatı veya toplumun maddi varlığı mukaddem bir unsurdur ve toplumun akli hayatı, ikinci ve müştak bir unsurdur.

7- Toplumun maddi hayatı, üretim araçları ve üretim sistemidir ki, toplumun çeşitli tahavvül, değişim merhalelerinde, bu araçlar ve üretim yöntemleri de değişik oluyor, halk ilkel iştirakçilik düzeninde bir nevi üretim sistemine sahiptir, kölecilik düzeninde başka bir yöntem ve feodalculuk düzeninde ise bir başka yöntem, bu üretim yöntemleri gereğince halkın içtimai düzeni ve onların akli hayatları, akide ve görüşleri ve siyasi müesseseleri de değişmektedir.

8- Böylece tarihin muharrikinin asıl amili, etkeni “Üretim yöntemi ve araçların değişmesi”dir “Eski üretim ilişkileri” ile tezat meydana geliyor ve bu tezat ve çatışma, üretim ilişkilerinin değişmesine sebep olacaktır. İktisadi üretim ve cebri olarak ondan meydana gelen içtimai oluşum, tarihin her döneminde, o dönemin siyasi, fikri tarihinin temelini teşkil ediyor. Neticede toprak mülkiyetinin ilkel iştirakçilik düzeninin yerine geçtiği tarihten bu yana tarih, sınıflar arasında mücadele tarihinden ibaret oldu; istismar edici ve istismar olunmuş sınıflar, hakim ve mahkum sınıflar... Bu mücadele ve tezat, toplum tekamülünün çeşitli merhalelerini meydana getiriyor.

9- Bu mektebin tarihi görüşünde, tarihin beş merhalesi vardır ki, bunlar cebri olarak birbirinden sonra bir öncekinin yerini alacaklardır ve onlar şunlardır:

İlkel iştirakçilik dönemi, kölecilik, feodalizm, kapitalizm ve nihayet komünizmle sonuçlanacak olan sosyalizm...

10- Toplumun tahavvül ve değişiminde yeni fikir ve düşüncelerin rolü hakkında şöyle okuyoruz:

Yeni içtimai fikir ve görüşleri, toplumun maddi yaşantısının değişmesinin, toplum karşısında yeni ödevler meydana getirmesi halinde ortaya çıkıyor, fakat ortaya çıkar çıkmaz üstün bir kudrete dönüşüyor ve toplumun maddi hayatının değişmesinin icab ettiği yeni vazifeleri, ödevleri kolaylaştırıyor ve toplumun ilerlemesini mümkün kılıyor. Çünkü bütün değişikliklerin, tahavvüllerin oluşu-

nun etkeni “tezat”dır, bir toplumun iç “tezat”ını şiddetlendirmek gerekir ki, onun çözümü de söz konusu edilsin. tezat’i şiddetlendirmek, yeni görüşler, nazariyeler meydana getirmiştir ki onun çözümüne yardım ediyor.

İSLAM’IN BU KONULAR HAKKINDAKİ GÖRÜŞÜ

Sohbetin ilk dört bölüm hakkında, kitabın daha önceki bölümlerinde genişçe durduk ve burada ise inzibatı korumak için kısaca onlara bir değineceğiz:

1- Tabiat dünyasında düzen, bağlılık ve koordine ve tabiat unsurları ve pedideleri arasında çok ince ve hesap olunmuş bağların bulunduğu kesindir. Bu bakımdan, her tabii oluşum ve varlığı bütün yönüyle ve çok ince tanımak, onu meydana getiren bütün unsurları, ondaki etkili olan etken ve illetleri ve yine onun tekamülü hareketini, etkisini ve ilişkilerini tanımaksızın mümkün olamaz.

2- Bu tabii pedideler olarak, devamlı hiç durmaksızın, sebatsız ve istikrarsız, durgunluk ve sessizlik hiç bir maddi unsorda veya tabii görünümde mevcut değildir. Değişme, tekamül, tebdil, gelişme, zayıflık, noksanlık, ölüm, hayat ve nihayet çeşitli şekillerdeki değişkenlik, maddeye egemen kesin bir sünnettir.

3- Bu hareket-genelde-tekamuli olup, ilerlemektedir, hedefi olup, munazzam hesaplanmıştır. Alemin genel akışının, hareketinin meydana getirdiği şey, yenilikler, erginlikler, tekamüle karşı olan etkenlerle karşı karşıya gelmek ve daha güzel bir şekilde tekamül hareketinin sürüşmek ve erginleşmek için müsbet etkenlerden yararlanmaktır...

4- Bu değişikliğin, hareketin neticesi, madde ve tabiattaki kanunları etkileyen bir takım hususiyetlerdir...

Bu kanunlar ve ilişkilerin geneli, ilahi sünnetlerdir, yaratılışı söz konusu etmek ve Allah’ın hakimane meşiyetinin neticesi. Ve bu

sünnetler, sarsılmaz ve kesin olarak tabiatla ve daha sonra göreceğimiz gibi toplumda caridir.

Bundan sonra, “insan ve toplum” ile ilgili olan sohbetimizin önemli bölümüne geçiyoruz. İslam’ın bu konudaki görüşünü şöyle beyan ediyoruz:

5- Madde Cebrinden Serbestlik

İnsan, tabiatın bir parçasıdır, tabii ve maddi özelliklere sahip olmasına rağmen tekamül bulmuştur, öyle ki “ilahi ruh”un ifaza olunmasına (doldurulması) ve “Tabiat üstü” bir değere sahip olmaya layık olmuştur ki, onun sayesinde “hür irade”ye, şuurulluk kudretine ve mes’uliyete kavuşmuştur. Bu lütuf maddeye veya üretim ilişkisine esir ve mahkum olmadığı gibi tabiatla egemen ve musallat olmaya ve maddi ilişkileri değiştirmeye kadir de olmuştur.

6- Fert Ve Toplumun Birbirine Karışmış Asaleti

İnsan müstakil bir varlık olmasıyla birlikte, tabiatla da ilgilidir, nitekim ferd, kendinden bir şahsi irade, hürriyet ve seçim hakkına sahip olmayacak ver hareketini yalnızca toplum ve tarih belirleyecek şeklinde topluma mahkum değildir, bununla birlikte ferdi, toplumdan ayrı bilmek de olamaz.

7- İnsanın Aklı Ve Zihni Hayatının Menşei

İnsanın bütün mevcudiyeti, varlığı, madde tekamülünün direk neticesi olmamasından dolayı, insanın aklı, zihni ve fikri hayatı da sırf madde ve toplumun maddi üretim ilişkilerinden üremiş olamaz, bununla birlikte maddenin göbeğinde olduğu için, tabii, coğrafi, fiziksel ve toplumun maddi ilişkilerinden etkilenmekten kendini alı koyamaz.

8- İnsanın Deruni (İç) Tezadı

İnsan içerisinde bulunan tezad, maddi cazibeler, çekimler (insanın istekleri, meyilleri) ile melekuti şimşekler (Tabiat ötesi ifadeler) arasındaki tezattır. Şuurlu ve hür bir insanın, bu tezattan

yararlanması, bu şimşekleri tadil ve hidayet etmekle kendini tckamül ettirmek, çevresini iyi bir hale sokmak ve tarihi hareketlendirmek yolunda adım atmalıdır.

Fakat diyalektik materyalizmden naklettiğimiz konunun son dört bölümü, direkt olarak bu mektebin tarihi görüşü hakkındaydı. Bu bakımdan İslam inancında, tarihin ve onun muharrik ve yapıcı amillerinin ne olduğuna bakmak gerekir...

İSLAM İDEOLOJİSİNDE TARİH

İslam ideolojisinin, tarihteki gelişmeler, değişimler ve onun yapıcı amilleri, etkenleri hakkındaki görüşünü bilmemiz için önceden bir kaç noktaya dikkat etmek gerekmektedir:

KUR'AN TARİHİ GELENEKLERE İLGI GÖSTERİYOR.

Daha öncede belirttiğimiz gibi, tabii hadiselerin gelişmesi, tahavvülü, tabiattaki kanunlar, illetler, amiller ve daha kısa bir deyimle "sünnetler"e bağlıdır. İslam bu kanunların ve ilmi ilişkilerin varlığını önemle tekit ediyor.

İslam dünya görüşü gereğince, toplumda özel kanunlar mevcuttur yani "içtimai" değişmeler, gelişmeler de "sünnetler" gereğince- dir. Halkların ilerlemesi ve çökmesi, onların güçlü veya zayıf ve kudretsiz olmaları, özel grupların sultası, toplumun salah ve fesadı... hepsi o toplumda ve diğer toplumlarla ilişkilerindeki kanunlara uyuyorlar, tabidirler, kör cebre veya hesapsız takdire de tabi değildir. Toplumda olan her şeyin bir kanunu vardır tabiatta olduğu gibi.

Bu "İçtimai sünnetler ve kanunlar"da kendiliğinden toplum içerisinde meydana gelmemişlerdir, belki onların hepsi yaratılış planı ve ilahi sünnetlerdir. Kur'anda işaret olunan bu sünnetlerden bir

kaç örnek vererek, insanların bu sünnetler üzerindeki rolünün nasıl olduğunu açıklamaya çalışacağız.

“Andolsun ki sizden önce gelip geçen nice toplulukları zulmettikleri için helak ettik. Peygamberler, onlara apaçık delillerle gelsydi yine de inanmazlardı. İşte mücrim topluluğu böyle cezalandırırız biz.”(1)

“Memleketlerin halkı inanıp, çekinselerdi gökyüzünden üstlerine bereket yağdırır, yeryüzünden bereket fışkırtırdık, fakat inkar ettiler de kazandıkları suç yüzünden onları azaba uğrattık”. (2)

Fatır suresinde 41. ayetten itibaren, peygamberlerin çağrısı karşısında direnen, ululuk satarak kötü düzenler kurmak isteyenlerden bahsediliyor;

“Yeryüzünde ululuk satmalarını ve kötü düzenlere baş vurmalarını icab ettirdi, halbuki kötü düzen ancak sahibinindir; onlar evvelkiler hakkında yürüyen yoldan-yordamdan başka bir şey mi bekliyorlar? Gerçekten de Allah’ın yolunun-yordamının yerini hiç bir şey tutamaz ve Allah’ın yolu-yordamı kesin olarak değişmez. Yeryüzünde dolaşıp kendilerinden öncekilerin sonu ne olmuş, görmezler mi? Ve onlar, bunlardan daha güçlü, daha kuvvetliydi ve Allah’ı aciz bırakmaz hiç bir şey, ister göklerde olsun ister yeryüzünde, şüphe yok ki o, her şeyi bilir, onun her şeye güçlü yeter”. (1)

Ali İmran/137-142. ayetlerinde ise şöyle buyruluyor: “Sizden önce nice dinler, sünnetler gelip geçti. Yeryüzünü gezin dolaşın da yalanlayanların sonu ne olmuş, bakın görün. Bu inananlara açıklamadır ve sakınanları doğru yola sevk etmedir, öğüttür onlara. Ve gevşeklik etmeyin, mahzun olmayın, inanmışsanız mutlaka üstünsünüz siz... Ve Allah inananları artır, tertemiz bir hale getirir, kafirleri de helak eder.

Ve nihayet bütün bu ayetlerden şu neticeye varıyoruz ki bir ümmetin tarihinin değişmesine sebep olan şey bu hedeflilik, mukavemet, fedakarlık, kendini ulu bilmekten sakınmalardır.

Nitekim halk arasında uygulanan ilahi sünnetler işte bunlardır. “İsra suresinin 75 ila 77. ayetlerinde şunları anlıyoruz ki:

Kavimler ve ümmetler “Rehberler” ve “Rehberlik”ler sayesinde bir birlereinden ayırt ediliyorlar, program ve hedef de şebat etmek (İdeolojik asalet) gereklidir, eğer her hangi bir kavim, fedakar, faal ve iyiliklerini isteyen rehberleri ile muhalefet edecek ve kendi fesat ve gayri meşru çıkarlarını devam ettirmek için onları toplumdan tard edecek olurlarsa, böyle bir toplum fazla ömür süremeyecektir. Nitckim daha sonra şöyle okuyoruz:

“Senden önce gönderdiğimiz peygamberler hakkındaki yoldam da buydu ve yolumuzda-yordamımızda bir değişiklik bulamazsın.”

Yine İsra suresinin 16. ayetinden şunu anlıyoruz ki; “Her hangi bir mıntıka, bölge helak olmağa, yok olmaya mahkum olduğı zaman, o toplumun sarhoş, ayyaş çıkar sahipleri, toplumda Fesat ve işret meydana getirirler. İşte o zaman Allah Tebarek ve Tealanın, dünya malına kapılan, Fesat bataklığında batıp kalan fasid ve alçak halk hakkındaki kesin buyruğı tahakkuk bulur ve o topraklar, mıntıka yerle bir edilerek, halkı helak olur.

Yine Kur’an-ı Kerimde Fecir suresinin 6 ila. 14. ayetlerinde şöyle buyruluyor:

“Görmedin mi rabbin neler yaptı Ada.; direklerle dolu İrem’ce? Öylesine bir şehirde ki yaratılmamıştı eşi şehirler arasında ve vadileri oyan, kayaları kesen Semud’a ve direk gibi sağlam kumandanları olan Firavun’a? Öyle ki, azdılar şehirlerde, derken bozgunculuğı çoğalttılar oralarda, derken Rabbin’de onlara bir azap kamçısidir, yaptırdı, şüphe yok ki rabbin kulların yollarında, pusudadır, onları görüp gözetir.”

Ve bu saydıklarımızı, Kur’an-ı Kerimin tarih sünnetlerine, dinlerinde değindiğı bir çok yerlerden sadece bir kaç örnekti.

İSTEK VE TEMAYÜLLERİN AZGINLIĞI

Daha önceden tafsilatlı ve genişçe insanla aşına olduk: Bu insan ilahi bir fitrata sahip, çeşitli temayüllere, isteklere sahip ve bu temayülleri hidayet etmeye ve denkleştirmeye mesuldür.

Bu temayül ve isteklerde aşırı ileri gitmekle de yakından aşına olduk. Şöyle ki çıkar peşinde olmak, makam peşinde olmak, tekebbür, şehvetprestlik ve kudret peşinde olmanın, ateşi nasıl alevlendirdiğini, ferd ve toplumun helak olmasına, çökmesine sebep olduğunu gördük.¹⁰⁸ Kur'an bu nevi kimselerden gruplardan söz ettiği zaman "Mutrif, "Mufsid", Zalim", "Fasık", "Mustekbir" ve nihayet "Tağut" ve "Mel'e" tabirlerini kullanıyor ve bu insanların devamlı tarih boyunca her türlü iktisadi ortam içerisinde, kendi çıkarlarını kazanmak, kendi sultalarını ve kudretlerini toplumlara egemen kılmak, diğerlerinin emeğinin neticesini onların elde etmesi ve başkalarını sömürmek için çaba harcadıklarını beyan buyuruyor. Öyle ki bu uğursuz, insanlık dışı hedeflerine varmak için zorbalık hile, tehdit, yalan, başkalarını aldatma, tefrika meydana getirme, zulüm ve fesat gibi yöntemlerden yararlanıyorlar. Böyle bir ortamda, tağutların zulüm ve hakimiyetlerini topluma egemen kılmayı gerçekleştirmek için halk kitlelerine gereken fikir, kültür ve özel düşünce yöntemleri yükleniyor; tahmil ediliyor.

Hurafeler, yanlış düşünceler, puta tapma, yıpranmış dinler, sünnetler, eski ve yeni tanrılar bir kez daha gündeme getirilmek istenilmekte ve bu vesileyle halkın düşüncesi her türlü gelişme ve doğru-dürüst düşünmeden geri kalsın ve sömürüye ortam hazırlayan düşünceler onların yerini alsın. Dünyamızda vuku bulan nice savaşlar, tağutların, çıkar peşinde olmalarından, dünya malına kapılmalarından, tamahlarında kaynaklanmış ve yine nice tahripler, bunalımlar, katliamlar, baskılar makama, mevkiye olan aşırı istekten kaynaklanmıştır.

Kur'an, tarihte menfi yönden meydana gelen değişimlerin bir çoğunun asıl menşeyini insanların azgınlığından, saldırgan hareketlerinden, fesadından biliyor:

Bakara suresinin 204. ayetinden yararlanıyoruz:

"Kendini dünya mevkiine kaptıran bir kimse, toplumda kudrete eriştiği zaman, fesat etmek, zirai ürünleri mahvetmek ve insanlık soyunu ortadan kaldırmak için çalışıyor."

Ve Maide suresinin 67. ayetinden sonrası:

"Azgınlık ve gerçekleri inkar etmek neticesinde, seri bir şekilde günaha, tecavüze doğru yönelen, savaş ateşini alevlendiren, toplumda fesadı yayan halktan söz edilmektedir."

Yine Kasas Suresinin 4. Ayetinde şöyle okuyoruz:

"Şüphe yok ki Firavun, yeryüzünde yücelmişti ve halkını bölük-bölük etmişti ve onlardan bir topluluğu zayıf bir hale getirmede, oğullarını kesmede, kadınlarını bırakmadı; hiç şüphe yok ki o, bozgunculardandı, müfsitlerdendi."

Zuhur Suresinin 54. ayetinde ise Firavun hakkında şöyle gelmiştir:

"Derken kavminin aklını çeldi de ona itaat ettiler, şüphe yok ki onlar, yoldan çıkmış bir topluluktu."

Nisa Suresinin 27. ayetinde ise şöyle deniliyor:

"Ve Allah, tövbenizi kabul etmeyi diler, şehvetlerince uyanlarsa, sizin doğru yoldan tamamiyle sapmanızı."

Bu ayetlerden açıkça anlaşıldığı gibi: İnsanlar, aşırı derecede kendi tamayülleri, isteklerine uymaları, o istek ve temayülleri doğru bir yöne hidayet etmemeleri halinde, yeryüzünde böyle fitne

ve Fesat ateşi yakıyorlar ve uğursuz tarih hadiselerinin vuku bulmasına sebep oluyorlar.

TEZAT MESELESİ

İslami dünya görüşünde, tarihteki gelişmelerin, hadiselerin yorumu konusunda, tezat meselesinin önemli bir rolü vardır. Ama tarihi, harekete geçiren tek etken manasına değil, o da sadece üretim ilişkileri ve üretim araçları arasında tezat değil.

İnsan kendi içinde iki çelişkili etkenle çatışma halindedir; Nefsin vesvesesi ve aklın hidayeti, hayvani temayüller, üstün huylarla tezat içerisinde. Bütün saptırıcı ve vesvese ettirici etkenlerin sembolü şeytan, insan karşısında yani insanın ilahî buudu karşısında yer alıyor, toplum içerisinde hak ve batıl devamlı çatışma halindedir. Tarihin ilk şafağından itibaren tarih insanların iki kanadının birer sembolü olan Adem'in iki oğlu birbirleri ile çatışmaya girmişlerdir. Biri şehvet ve arzularını tatmin etmek, çıkar elde etmek, çekememezlik ve tekebbür için, diğerini öldürüyor ve tarihte ilk cinayet, katliam, tecavüz, dünya malı, çekememezlik, kendini üstün görme uğruna gerçekleşiyor ve nihayet zorba, sömürücü, diktatör, ayyaş, mütecaviz ve Kur'an-ın tabiriyle: "Mutrif, tağut, müsrif ve müfsid..." insanlar, Allah'ın salih kulları, hakkı ve adaleti seven insanlar karşısında yer alıyorlar, bu çatışma çeşitli şekillerde tarih boyunca cereyan etmiş ve etmektedir, fakat:

A) Bu çatışmaların menşe-i zorba ve mahrum, sömürücü ve sömürülmüş, zalim ve mazlum kanatların tavır almaları, insanların kendi vücutlarındadır. Nitekim böyle ateş alemlerini yükselten şey, iç temayüllerin, heveslerin azgınlığıdır, serkeşliğidir. Tabii bu arada muhit ve toplum şartları da bu ateş kıskırtmacılığında veya onu önlemede etkilidir.

B) Gerek insanın kendi içinde ve gerekse toplum sınıfları arasında tezat ve çatışmanın meydana gelmesi, her zaman bir kanadı

reddetmek demek değildir, belki bazı yerlerde tabii, hidayet edici, hatta denkleştirici dahi olabilmektedir, şu açıklamayla ki:

- İnsanın içinde eğer akıl ve nefis arasında bir mücadele, çatışma varsa, bu mücadelenin neticesi nefsi yok etmek değildir, belki onu kontrol altına almak ve doğru bir yönde hidayet etmektir. Eğer maddi isteklerle, üstün istisnai değerler arasında çatışma varsa, asil bir mücadelenin neticesi, tabii ve maddi eğilimleri, istekleri yok etmek değildir; şöyle ki, artık hiç kimse yemek, elbise, kadın peşine düşmesin, böyle bir mücadeleden elde edilen “Kendini eğitmek ve yetiştirmektir,” öyle ki bütün bu temayüller, istekler kontrol olunup, kural altına alınsın ve her türlü aşırılıktan uzak olarak ayarlı, normal bir şekilde hareket edilsin.

Toplumda da bazen çıkar peşinde olan mütecavizle mahrum arasındaki çatışma, mütecavizlerin yok edilmesi, onların toplumdan atılması ile sonuçlanıyor, yani İslam’da ki “kisas, mücadele, muhabe ve kital” meselesinin insanlardan istediği şey, bazen de “irşad, hidayet, terbiye, yapımçılık ve nihayet Emr-i bil maruf ve Nahyi Anil Münker, muhiti daha iyi bir düzene sokmak, fasid ve suçlu kimseleri doğru yola getirmekle sonuçlanıyor. Bu bakımdan yapıcı amillerin rolünü de unutmamak gerekir.

TEZAD’IN MÜSPET GÜCÜNÜ TAKVİYE ETME VE FESAT KARŞISINDA MUKAVEMET ETMENİN GEREKLİLİĞİ

Bütün çatışmalarda kuşkusuz daha güçlü olan kimse kazanıyor ve diğerini alt ediyor. Bu bakımdan eğer “tağut ve nutrifin” kanadı güçlü olmuşsa, zulüm ve fesat o topluma egmen olmuş ve halk, zulüm ve baskı altında mahrumiyete sürüklenmiştir.

Zamanın birinde eğer hak ve adalet kanadı güçlü olmuşsa, içtimai adalet, sosyal adalet o topluma egmen olmuş ve zorbalara, zalimler o toplumdan tard edilmişlerdir, Hak kanadını takviye etmek “İradi” (İrade dahili) bir şeydir, ama zor ve meşakkat dolu:

“Sizden önceki çağlarda, halkı, yeryüzünde bozgunculuktan vazgeçirmeye çalışan idrak ve ibadet ehli bir bölük halk bulunsaydı ne olurdu; halbuki içlerinden kurtardıklarımız pek azdı ve zulmedenler, yalnız kendilerine verilmiş olan devlete uydular ve suçlu oldular.” (1)

“Allah insanları, birbiri ile sevip gidermeseydi yer yüzü mutlaka bozulup giderdi. (2)

Ve diğer onlarca ayet, mufsidler, mütecavizler, zalimler, diktatörler karşısında mücadele ve cihat etmenin zarureti beyan buyuruyor ve “Sabır ve mukavemet ve istikamet” sayesinde verilmiş olan o kadar zafer vaadi bu iddiamızın delilidir.

Bu bakımdan sadece tezadı şiddetlendirmek ve çatışma etkenlerini artırmak, değişimlerin yakınlaşmasına neden olmuyor, belki mazlumların, zulüm görmüşlerin uyanmasına, onların hidayet olunmasına, adalet sever ve hak peşinde olan kanadın güçlenmesine yardım edebilir.

-Tarih sünnetlerini, dinlerini bilmek

-Fırsatları tanımak ve insanın onlardan yararlanması

Elbette herkes-içtimai şuurun ve rehberlik kudretinin-bir sathında tarih yapıcısı olamaz. “Tarih sünnetlerinden, dinlerinden haberdar olmak, toplumların teşkil düzenlerini tanımada, tarih olaylarını yorumlamada, geçmişlerin, uğradıkları akıbetlerini bilmede uyanık davranmak, bilinçlileşmek ve her hangi bir toplumu şekillendiren, yönlendiren kurumlar, eğilimler, dinler ve etkenler hakkına yeterince bilgi elde etmek zaruridir ve ancak bu şekilde girişimler, teşebbüsler tam yerli yerinde yapılır ve daha iyi sonuçlar doğurabilir.

Diğer taraftan, bilinçlilikten başka, kamu oyunu seferber etmek ve teşkilatlandırmak için gerekli olan akıl, dirayet ve beceriklilik, mukavemet eden güçleri rehberlik ve hidayet etmek de zaruridir.

Ve yine iman, hedef sahibi olmak, mukavemet ve istikamet gücünün olması da gereklidir.

Bu bakımdan görüyoruz ki tarih, bu sosyal risaleti, vazifeyi üstlerinde taşıyan sayılı fertleri, grupları gösteriyor ki fikirler, yapıcı düşünceler ileri sürerek, ruh genişliği ve dayanıklılığı ile, üstün bir rehberlik gücü ile yolu açıyorlar, halkı seferber ediyorlar ve bir milletin tarihinde çok büyük değişimler, tahavvüller meydana getiriyorlar. Evet insanlık tarihi, insanların tarihidir ki o tarihte büyük ve seçkin insanların seçkin rolleri vardır.

TARİH OLUŞTURMADA PEYGAMBERLERİN AZİMLİ ROLÜ

Peygamberlerin hareket tarihini incelediğimiz, araştırdığımız zaman şu gerçeği görüyoruz ki; onlar herkesten daha fazla bir toplumun ıslah olunmasının ve fikri yönden değişmesinin kaynağı olmuşlardır. Nitekim adalet, insanlık, benzerini sevmek, kardeşlik, eşitlik, insanlığa hizmet, muhabbet, hürriyet, barış, temizlik, takva kültürünü ve diğer insani ve içtimai değerleri, faziletleri işte bu peygamberler insanlığa sunmuşlardır.

Öte taraftan yine peygamberler, herkesten daha önce de daha fazla, zalimlerin, diktatörlerin, tağutların, hilekarların ve ululuk satanların gerçek mahiyetini halka tanıttılar, halk kitlelerini seferber ederek, fedakarlığı, kahramanlığı ve mukavemeti onlara öğrettiler. Esaret ve zilletle mücadele etmek ve hürriyet ve kurtuluş uğrunda çaba harcamak, kıyam etmek onların programlarının en başında geliyordu.

Aşağıdaki ayetlere dikkat ediniz:

“Andolsun ki biz her ümmete, Allah’a kulluk edin ve tağuttan uzaklaşın diye bir peygamber gönderdik...”¹⁰⁹

“Andolsun ki biz, peygamberlerimizi, apaçık delillerle gönderdik ve onlarla beraber de kitap ve terazi indirdik, insanlar adaletle doğru muamele etsinler diye ve demiri de indirdik ki onda çetin bir azap var ve insanlara faydalar; Ve bu da, Allah’ın kendisine ve peygamberlerine, henüz tapısına varmadan yardım edenleri bildirmesi için; şüphe yok ki Allah, üstündür ve pek kuvvetlidir. Ve andolsun ki biz, Nuh’u ve İbrahim’i gönderdik ve soylarına da peygamberlik ve kitap verdik; derken onlardan doğru yolu bulanlar var onların çoğu buyruktan çıkmış olanlardır.”¹¹⁰

HZ. İBRAHİM (A.S)

İnsanlığın, tedvin olunmuş eserlere sahip olduğu tarihten ve halkçı talim ve kültür hatıralarını kendi zihnine işlediği günden itibaren, İbrahim Peygamber tevhid ve tek bir ilaha tapma, putları ve hurafeciliği yer yüzünden kazıyıp atmak uğrunda çaba harcamada bir kahraman olarak tanınmıştır. Ve odur ki hedefi uğrunda fedakarlık etmeyi, canından, malından ve evladından göz yummayı öğretti, Odur ki, azgınlık ve kendini ululuk taslayan unsurla yani “Nemrud”la çatıştı ve nihayet put ve tağutla mücadele etmek yolunda ateşe atıldı ve son anına kadar yine de mukavemet ve fedakarlık dersi öğretti. Ateşten kurtulduğu an, yine hemen kendi yolunu takip etti ve en eski tevhid merkezi, bir tek ilah’a tapmak merkezi “Kabe” nin temelini attı ve dünyanın büyük bir muntıkasında büyük tevhidi Sami dinlerinin ilham vericisiydi.

HZ. MUSA (A.S)

Musa peygamberin, kendi kavmini kurtarmak için harcamış olduğu çaba, kölelik ve zillet verici hayat karşısında yoğun bir şekilde mücadele edişi, onun, altın, zorba, azgınlık ve makamperestlik

tanrıları karşısında kıyam edişi halkçı mücadeleler ve insani hareketler tarihini meyvelendirip, şekillendirdi.

“Firavuna gidin, çünkü o, gerçekten de azdı. Ona yumuşak bir tarzda söz söyleyin, belki öğüt alır, yahut korkar. Rabbiniz dediler, korkarız aşırı davranır hakkımızda yahut da büsbütün azar. Korkmayın dedi, gerçekten de benim sizinle beraber, ben duyarım ve görürüm. Hemen gidin de biz deyin, şüphe yok ki Rabbin’in iki peygamberiyiz, bizimle gönder İsrail oğullarını ve onlara azap verme. Rabbin’den delille geldik sana, esenlik hidayete uyana.”¹¹¹

“Sonra Musa’yı ve kardeşi Harun’u, delillerimizle ve apaçık bir buhranla gönderdik. Firavuna ve kavminin ileri gelenlerine, ululanmak istediler kibirli bir topluluktan onlar. Derken, bizim gibi iki insana mı inanacağız kavimleri de bize kulluk etmede dediler. Dediler de ikisini de yalanladılar ve onlar, helak edilenlerdi zaten.”¹¹² Musa peygamberin daveti, çağrısı karşısında, ona yönelik geniş bir çapta itham, tehdit ve aşağılama hareketlerinde bulunuyordu: “Firavunun, kendilerini bir musibete uğratmasından korktukları için Musa’ya, kavminden bir soy inandı ancak, başkaları inanmadı ve gerçekten de Firavun, yeryüzünde pek yüceydi ve gerçekten o, buyruktan çıkmış kişilerdendi.”¹¹³

“Musa katımızdan gerçekle onlara gelince öldürün demişlerdi, onunla beraber inananların oğullarını ve bırakın kadınlarını; kafirlerin düzeni, ancak gerçekten dışarıdır, boştur. Ve Firavun, bırakın beni de dedi, Musa’yı öldüreyim ve Rabbi’ni çağırırsın bakalım; şüphe yok ki ben, dininizi değiştireceğinden, yahut da yeryüzünde bir bozgun çıkaracağından korkuyorum. Ve Musa, ben dedi, şüphe

---

111 - Taha /43 ve...

112 - Muminun/ 47-50

113 - Yunus/ 83-84

yok ki hesap gününe inanmayan her ululuk satan kişinin şerrinden, Rabbi'ne ve Rabbi'nize sığınırım".¹¹⁴

"Ve Firavun, kavminin arasında bağırıp dedi ki: Ey kavmim, Mısır saltanatı ve ayağımın altında akıp duran şu ırmaklar, benim değil mi, görmüyor musunuz? Ben, şu aşağılık ve doğru düzen söz bile söyleyemeyen adamdaki hayırlı değil miyim? Ne olurdu, bari ona altın bilezikler takılmış olsaydı, yahut da onunla ona uyan, yardım eden melekler gelseydi."¹¹⁵

"Firavun, eğer dedi, benden başka bir mabut kabul edersen seni mutlaka zindanlara atılmışlara katarım, hapsederim."¹¹⁶

Fakat Hz. Musa bütün bu zorluklara, müşküllere karşı direndi ve mücadelesini sürdürdü ve dostlarına, yardımcılara bu tehditler, zorluklar karşısında şöyle diyordu:

"Musa kavmine dedi ki: Allah'tan yardım dileyin ve sabredin. Şüpheli yok ki yeryüzü Allah'ındır, kullarından dilediğine miras olarak kalır ve sonuç, çekinenlerindir."¹¹⁷

Hz. Musa bazen de şöyle bir müjde veriyordu:

"... Musa, umarım ki dedi, Rabbiniz, düşmanlarınızı helak eder, yeryüzünde hükümdar eder sizi de neler yapacağınıza bakar, dener sizi."¹¹⁸

Ve biliyoruz ki Hz. Musa nihayet kavmini kurtarıyor ve düşman, bütün kudretine, makamına şevketine rağmen helak oluyor. Bu hareket, bir çok tarihi hadiseler için bir başlangıç oluyor ve bu şekilde tarihten bir fasıl daha gerçekleşiyor.

---

114 - Mu'min/25 - 27

115 - Zuhur/51 ila 54

116 - Şuara/29

117 - A'raf/128

118 - A'raf/129

HZ. İSA (A.S)

Hemen hemen iki bin yıla yakın bir zamandır ki, İsa peygamber, tarihte insanları kurtaran insanlara adalet, sevgi ve muhabbet mesajı getiren bir peygamber olarak tanınmıştır. Hz. İsa (a.s), öyle bir dönemde zuhur ve kıyam etti ki; kendini ulu sanmak, savaş kışkırtmaları, dünyevi mal toplama, rekabetler, Rumların saldırıları ve katliam olayları var şiddeti ile sürüyor ve adını saydıklarımız her yeri kapsamış bir haldeydi. Kiliselerin liyakatsiz rehberlerinin kendi menfaatleri peşinde olmaları, hile yapmaları, halk arasında hurafeleri yaymaları en doruk noktasına ulaştığı, ilahi buyrukların, emirlerin hamillerinin din rehberlerinin birbirleri ile rekabet ettikleri, birbirlerini öldürdükleri, her türlü kötülöklere yöneldikleri bir sırada İsa peygamber, kalkıyor, kendi zamanının bütün mefsedeleri, uygunsuz, kötü işleriyle çatışmaya başlıyor ve tahrif olunan, aslından saptırılan Hz. Musa'nın dinini islah ediyor ve yeniliyor. İnsanları, salahları olan işlere, temizliğe, insan severliğe, muhabbet ve hizmete davet ediyor ve kendisi ise çok sade bezentisiz bir hayat sürdürüyor, üstün bir irade ve azimle kendi çağrısını sürdürüyor ve bu uğurda ölümün eşğine kadar ilerliyor.

Hz. İsa (a.s)'ın bu çağrısı, dünyanın büyük bir kesiminde asırlar boyu insanların kültüründe büyük bir gelişme, değişme meydana getiriyor ve tarih yapıcı hareketlerin, tahavvüllerin menşei, kaynağı oluyor.

Hristiyan ve Kilise tarihi, kendisinin meydana getirmiş olduğu, güzel ve kötü hadislerle doludur. Güzellikler, Hz. İsa'nın kurtarıcı davetinden, çağrısından kaynaklanıyor ve kötölöklere ise Hz. İsa'nın davetini kötü yorumlayanların, saptıranların ve tahrif edenlerin sui istifade etmelerinden ileri geliyor.

Nihayet sıra, ilahi hareketlerin, inkılapların en üstün ve değerlisine yani "İslami çağrı"ya erişti. Ve biz bu konuda, ele aldığımız bu mevzunun son bölümünde özel olarak bahsedeceğiz.

VAHİY İŞİĞİNDA PEYGAMBERLERİN HAREKETİ

Kuşkusuz peygamberlerin Allah tarafından insanlar arasına gönderilişi, insanları hidayet ve kurtuluş yoluna davet edişleri, çok uygunsuz, kötü bir ortamda başlamıştır. Adaletsizliklerin, hatalı düşüncelerin, ayrımların, doğru yoldan ayrılmaların, anlaşmazlıkların, aldattıcılıkların en doruk noktaya eriştiği bir sırada böyle bir çevre, islah edici, reformcu bir hareketi gerektiriyordu ki karanlıkların içinden hidayet ve salah nuru parlсын ve toplum asıl içtimai ve fikri bir hareketin sayesinde değışsin. Fakat bu hareketi, ilahi vahyin fermanı ile başladı.

Doğrudur ki Hz. Musa gençlik dönemlerinden itibaren, kavminin esaret altında oluşundan ve zillet verici durumundan şiddetle ızdırap çekiyordu ve bir tarafta kudret servelin ve diğer tarafta ise fakirliğin, köleliğin, ızdırap ve işkencenin bir araya toplandığını görüyordu fakat buna rağmen her hangi bir teşebbüste bulunmak ve toplumu islah etmek için her hangi bir planı yoktu, hatta düşmanlardan birisi ile aralarında çıkan bir çatışmada düşmanını öldürdüğü zaman, kendini büyük bir tehlikede bularak şehri ızdırap ve korku içerisinde terk etti ve kendi canını kurtardı. Fakat yıllar sonra aynı Musa mebus olduğunda ve ilahi vahyin ona seferber olması için emir verildiğinde, bir zamanlar korku ve ızdırap içerisinde bırakıp kaçtığı aynı schire geri döndü ve hiç vakit kaybetmeksizin, kavminin ve kendisinin en güçlü ve korkunç düşmanı Firavuna gitti ve Firavundan, bundan böyle kavmine zulüm ve işkence etmekten vaz geçmesini, esaret altına almış olduğu bu halkı serbest bırakmasını istedi ve olay başlamış oldu.

Yüce İslam peygamberi 40 yaşına kadar, cahil ve bir çok belalara müptela olan bir halk arasında yaşıyordu, aydın ve temiz zihni toplumdaki fesadı, toplumun çökmesini görüyordu ve toplumun böyle bir vaziyette bulunmasından büyük bir ruhi ızdırap çekiyordu. Fakat kendisi hiç bir şekilde çevrenin bu çirkinliklerine, bula-

şıklarına yaklaşıyordu. Hatta bazen zulmü önlemeye, anlaşmazlıkları gidermeye çalışıyordu.

Fakat toplumu ıslah edici, hidayet edici hiç bir hareketi, daveti yoktu. Nihayet Hıra dağında Bi'set ve ilahi vahiy macerası, yolu onun için açtı ve İslami hareket başladı.

Anlaşıldığı gibi ilahi "Vahiy" peygamberlerin çağrısının asıl destekçisi ve kaynağıdır. Ama acaba Vahiy nedir ve onun eserleri nelerdir?

VAHİY HAKKINDA

Peygamberlerin vahyi alemin hakikatleri ve insan hayatındaki üstün değerleri ve hedefleri hakkında üstün, açık, hatasız, dosdoğru bilinçlilik ki özel ilahi lütuf ve keremlerle, temiz ve seçilmiş bir insanda bulunuyor.

Vahy, tabiatı hissi duygular kanalıyla müşahade etmek ve tecrübe yoluyla elde edilen bayağı idrak, şuur ve malumatlar çeşidinden olmadığı gibi, zihnin üstün çabası sayesinde insan için tecelli eden, zihni tahminlere ve daha önceden oluşan iktisabı bilgilere dayanarak elde edilen zihni bilgiler çeşidinden de değildir. Hatta irfani şühud, keşif ve işraktan da başkadır. İlahi ifade ile elde edilen kesin ve pak bir bilgidir.

VAHYİN ESERLERİ VARDIR

A) Bİ'SET:

Peygamber olan kimsenin ruhunda, hareketlenme ve kalkınma meydana getiriyor, sanki onun bütün bedeni harareti oluyor ve gafletteki bütün güçlerini uyandırıyor, bütün kudretini, gücünü, verilmemiş olan görevi yapmak istikametinde seferber ediyor. Baştan ayağa kadar hareketlenme, dalga yaratan kıvılcıma neşesidir. Bütün bunlar, vahye ve onun zail olmaz kaynağına muttasıl olmakla meydana gelir.

B) AYDIN GÖRÜŞLÜLÜK

Yine Vahiy neticesinde, peygamberlerin zihin ve düşüncesinde, aydın görüşlülük, ileri görüşlülük, bilinçlilik, hikmet, fikir ve aklın üstün bir şekilde çalışma gücüne sahip olması meydana gelir, sanki pak ve kaynar bilgi çeşmelerine bağlanmış ve temiz, saf zihni hatasız bilgileri dolup taşmıştır.

Kur'an vahyi, nur, beyan, hikmet, şifa, rahmet, delil, hayat ve ilim kaynağı olarak biliyor ve malumdur ki böyle bir nur ve basiret herkesten önce, vahyin hedeflediği nazil olduğu her peygamberin canında meydana gelir.

Ve böylece vahyin ilham olunduğu yer peygamberlerin mantığı, hurafelerin, yanlış düşüncelerin, heva ve heveslerin, mağrurlukların esaretinden masun kalmıştır:

Ve o, böyle bir aydın görüşlülük ve temiz, hatasız bir düşünce- nin sayesinde "ismet"e kavuşuyor ve halkı davet etmede, hidayet etmede, fikirleri, düşüncesi her türlü hata ve sapmadan masunluk buluyor.

C) HALKIN AKIL VE DÜŞÜNCESİNİ ERGİNELEŞTİRMEK

Vahiy, toplumun, hidayet edici ve yol gösterici programıdır. Halkın iç istidatlarını filizlendiriyor, onların insanlık atıfelerini, sevgi duygularını harekete sokuyor, onların üstün insanlık temayül ve hedeflerini geliştiriyor, onların fikir ve düşüncelerini filizlendiriyor ve bu uyanış ve kendine gelme sayesinde onları hayır ve saadet yoluna sevk ediyor.

Hz. Ali (a.s) Nehc'ül-Belağa'nın ilk hutbesinde, peygamberlerin toplumunda Bisetinin' zemineleri, sapmalar, cahillikler, puta tapmalar ve vesvas insanların tuzakları hakkında açıklamalarda bulunduktan sonra, Biset'in hedefini şöyle beyan buyuruyor:

"Derken onunla sapıklıktan kurtardı onları, vücudunun bereketi ile bilgisizlikten halas etti onlar; ... O sizin aranızda, peygamberle-

rin ümmetleri için bıraktığını bıraktı. Çünkü peygamberler, ümmetlerini başıboş bırakmadılar;

D) Ve nihayet, vahiy, toplumda müspet değişiklikler, tahavvüllerle ortam hazırlamadaki peygamberlerin yüce risaletlerinin hamili-
dir. Aslında vahyin, içtimai bir risaleti vardır; o da, toplumu yeni-
leştirmek, yapmak bir millette içtimai düzenler, adalet tevhid ve
nizam esasına dayalı ilişkiler meydana getirmektir.

Tarihin tanıdığı risaletleri bu konuda çok büyük yararları vardır
ki onların en başında geleni “Evrensel İslam risaletini” araştırma-
mız, incelememiz gerekiyor.

TARİHİ SÜNNETLERİN. İSLAM HAREKETİNDE TECELLİ EDİŞİ

Bu konuyu bir kaç merhalede takip edeceğiz:

ZULMÜN TAHAKKÜMÜ, ÇÖKMENİN EŞİĞİNDE

Daha önce şunu öğrendik ki, tarihe egemen sünnetlerin en ö-
nemlilerinden biri, zulüm, adaletsizlik ve fesatla dolu olan çevre-
lerde kaçınılmaz olarak meydana gelen değişikliklerdir. Şöyle ki,
ayrım ve zulüm taraftarlarının çökmesi, mağlubiyeti ve toplumdan
tardedilmesi kaçınılmazdır.¹¹⁹

Bu kesin gerçeklere dikkat ederek görüyoruz ki, Miladi 6. asır-
da, Arabistan yarımadası, İran ve Rum imparatorlukları ve dünya-
nın tanınmış meşhur ülkeleri böyle bir patlamaya hazır vaziyette-
dirler. Zira o dönemde, ırk ayrımı, hurafat, putperestlik, kabileler a-
rası anlaşmazlıklar, fakirlik, zulüm ve diğer bir çok münasebetsiz,
kötü şeylerin dalgasına kapılıp giden yalnızca Arabistan yarım ada-
sı olmayıp belki o dönemin sözüm ona medeniyete ermiş büyük ül-
keleri de büyük fakat aynı zamanda sarsılmış güçlerin, bir çok hu-

---

119 - İbrahim/13 Kasas /59 Hac/45 Yunus/13 Al-i İmran/117 Kehf/59 Hud/117
vb.

rafelere, sapmalara tabi tutulmuş büyük dinlerin, idarecilerin çatışmaları, boşa çıkmış felsefelerin, çökmenin eşliğinde olan medeniyetlerin, dikta ve zorbalık esasına dayanan kanunların, derin sınıfsal farklılıkların, katliamların, insanlık dışı, tüyler ürpertici savaşların, yersiz taassupların, gerici geleneklerin, törelerin, bilim aleyhinde tertiplenen saldırıların, halk kitleleri üzerinde uygulanan çok ağır mali baskıların, özel fert veya grupların çapulculukları, sultanları ve diğer binlerce musibetlerin arasında çalkalanıp duruyorlardı. Öyle ki Kur'an-ı Kerim ondan "Dalalun Mubin" (Apaçık bir sapıklık) olarak yad ediyor.¹²⁰

Ve Hz. Ali (a.s) dünyanın o dönem ki durumunu şöyle beyan ediyor:

"Uzun bir süre hiç bir peygamberin gelmemesinden sonra Allah Teala İslam peygamberini gönderdi, halklar uzun bir uykuya dalmışlardı, işler çığıırından çıkmıştı, savaşlar her yerde alevleniyordu, insan hayat ağacının yaprakları sararmıştı ve ondan meyve vereceği hakkında hiç bir ümit beklenmiyordu, sular kurumuş, hidayet ışığı sönmüş, talihsizlik insana yüz çevirmiş ve kendi iğrenç çehresini aşikar etmişti. Bu fesat, fitne ve kargaşalıktan başka bir şey meydana getirmeyecektir. Korku, halkın kalplerini sarmış ve kan emici kılıçtan başka bir sığınacakları yoktu."

Evet öyle bir ortamda dünya, kokuşmuş zulüm dolu düzenleri değiştirebilecek büyük bir hadiseye gebeydi.

HALKIN UYANIŞI VE ŞUURLANMASI

Zulmün devrilmesi, kendiliğinden ve insani etkenin müdahalesi ve ideolojik hareketlenme olmaksızın tahakkuk bulmayacaktır. Halkın bilinçlenmesi artmalı ve yol gösterici mektep düşünceleri aydınlatmalı, gafletteki güçleri uyandırmalı ve yol göstermelidir.

“Bu da halkının hiç bir şeyden haberi olmayan şehirleri, Rabbi’nin zulümle helak etmeyeceğinden dolayıdır.”¹²¹

“Ve biz hiçbir şehri helak etmedik ki helak edeceğimiz zaman, malum ve mukadder olmasın”.¹²²

“Ve hiçbir şehri helak etmedik ki oraya, korkutucu peygamberleri göndermemiş olalım.”¹²³

Bu fikri ve insani hareketin bazı yerlerde peygamberlerin Bi’seti ile beraber geldiğini daha önce anladık:

“Daha önce, bir azapla helak etseydik onları derlerdi ki: Rabbimiz, bizi hor-hakir etmeden bir peygamber gönderseydin de delillerine uysaydık.”¹²⁴

Anlaşıldığı gibi, tarihi ve cihanı bir gerek olarak Allah (c.c) Hz. Muhammed (s.a.a)’i mebus ediyor.

ARABİSTAN UYGUN BİR ÇEVRE

Eğer fesat, zulüm ve hurafe böyle bir hareketi gerektiriyorduyorsa, tabiatıyla Arabistan böyle bir gaye için, müsait ve uygun bir muhitti. Zira diğer yerlere nispetle Arabistan daha geri kalmış bir bölge olup, bataklık içerisinde daha fazla çırpınmaktaydı, Hz. Ali (a.s)’ın dediği gibi:

“Gerçekten de Allah, Muhammed (s.a.a)’i alemleri korkutmak, indirdiği hükümleri emin olarak korumak üzere gönderdi. Ey Arap toplumu, o zaman siz, en kötü bir yol-yordam tutmuştunuz; en kötü bir yeri yurt edinmiştiniz. Sarp taşlar, kayalar vardı yanınızda, yörenizde; zehirli yılanlar vardı çevrenizde. Bulanık sular içmedeydiniz, kötü yemekler yemedeydiniz; birbirinizin kanını döküyordu-

---

121 - En’am/131

122 - Hicr/4

123 - Şuara/208

124 - Taha/134

nuz; yakınlık bile göstermiyordunuz. Aranızda putlar dikilmişti, tapıyordunuz; suçlar işliyordunuz, çekinmiyordunuz".¹²⁵

Bu bakımdan İslam'ın doğuş yeri, için böyle kuraklık içinde olan, geri kalmış bir toplum seçildi.

ÖNCÜLER, ÖZEL ASHAB

Bu ilahi-halkçı hareket, o zaman zafere erebilir, fasit düzenleri değiştirebilir ve tarih yapabilir ki, mektebin temelinden öncü, akıncı bir grup meydana getirsin ve daha sonra umumi bir hidayet ve irşad ile "Cemaat"i inkılapçı olarak eğitsin ve seferberliğe hazır bir vaziyete soksun.

Yüce İslam peygamberi Bi'setinden hemen sonra, bazı özel şahıslara çağrıda bulunuyor, onları eğitmeye ve öğretmeye başlıyor. Çağrı ilk önce gizli ve özeldir. Fertler tek tek seçiliyorlar, bunlar tek bir ilaha yalnız Allah'a tapan, kulluk eden kimseler olmalıdırlar, her nevi şirkten uzak kaçmalıdırlar. Vahy rehberi karşısında teslim olmalıdırlar, bütün insanları, Allah'ın kulu bilmelidirler, kendilerini bütün günahlardan arındırmalı ve her zaman iyi amel işlemeye, sabırlı kimseler olmaya çaba göstermelidirler

"Andolsun zamana, şüphe yok ki insan, elbette zararda, ziyanda, ancak inananlar ve iyi işlerde bulunanlar, salih ameller yapanlar ve birbirlerine gerçeği gözetmeyi ve sabretmeyi tavsiye edenler başka." (Asr suresi) Sayılı ama seçilmiş kimseler ayaklanıyor ve mektebin asıl unsurları ile birleşiyorlar:

Bir tek İlah'a tapmada, tağutu taretmede, atmada, kendini eğitmede, kötülüklerden arındırmada, takvada, şuurlulukta, hakkın karşısında teslim olmada... Yavaş yavaş düzenin kalbine saplanıyor, sapmaların kaynağı ve çıkar sahiplerinin oyunu "putperestlik" mahkum ediliyor. Hareket dalgası başlıyor, bir taraftan halk kitle-

---

125 - Nehe'ül Belâğa 26. Hutbe

sinden bir taraftan kölelerden, mahrumlardan, zavallı kimselerden, sitem çekmişlerden, kendi toplumu içindeki durumlarını terk ederek, yeni kök salmaya başlamış hareket katılan tanınmış ve eşraf kimselerden bir topluluğun yeni mektebe yönelmeleri ve dayanışma içerisinden olduklarını ilan etmeleri ve diğer taraftan düşmanın mukavemeti, tehdidi, işkencesi, tehdidi, muhasarası, iftira ve şayi-alarda bulunması... çatışma yükseliyor.

İlahi ayetler, sert kahramanlık sloganları halinde, aynı zamanda mektebin en ince yapıcı ölçülerini içermiş bir vaziyette indiriliyor ve kararlı, temiz, yeni doğmuş insanlardan bir grup, kendi yollarında direniyor ve tarihin geleceğini yapmak için karardır.

HİCRETİN ROLÜ

Hicret, İslam akidesinde, tarihin yapıcı unsurlarındandır. Şu ayetlere dikkat ediniz.¹²⁶

“Melekler, nefislerine zulmedenlerin canlarını alırken ne haldeydiniz derler. Onlar da, yeryüzünde derler, aciz kişilerdik biz. Melekler, Allah’ın arzı geniş değil miydi derler, siz de hicret edeydiniz. İşte onlardır yurtları cehennem olanlar ve orası, ne de kötü bir yurttur. Ancak yurtlarında göçmek için bir düzen, bir yol bulamayan gerçekten de aciz erkeklerle kadınlar ve çocuklar bu hükmünden hariçtirler. Onlardır Allah’ın bağışlayacağı umulanlar ve Allah bağışlayıcıdır, suçları örtücüdür. Allah yolunda yurdundan göçen, yeryüzünde barınacak bir çok yerler bulur, ferahlığa erer ve kim, Allah ve peygamberi uğrunda evinde çıkıp hicret eder de sonra ona ölüm gelip çatarsa onun ecri Allah’a aittir ve Allah suçları örter rahimdir.”

Eğer dar ve sınırlı muhit, hakkı kabul etmeğe hazır değilse, eğer baskı ve muhasara bütün değerleri aradan götürdüyse, eğer baskı ve

---

126 - Nisa/97-100.

zulüm, imanın tecelli etmesinden ve insanı ve toplumu eğitmekten alıkoysaydı, imanın, hürriyetin ve hakkın bir sığınak bulabilmesi, tahakkuk etmesi için daha müsait ve elverişli bir muhit bulmak lazımdır. Hicret, İslam'daki o kadar geniş manası ile her zaman müşkülleri halleden ve hareket dalgası meydana getiren bir etkidir. Kapalı ve kör muhitlerden, açık ve hazır topraklara, kayalıklardan, ovalara, insanların tarih ve tabiatında seyr için hicret ve nihayet insanın kendi alanından Allah'a doğru hicret, mağrurlukların, maddi menfaatlerin darboğazından, sefer ve insanlık düzlüğüne hicret... Yüce İslam peygamberi, ashabına, inananları baskı altında, zor bir durumda bulduğu zaman ilk önce onlara Habeşistan'a hicret etmeleri emrini veriyor. Tabii onlardan sınırı bir gruba ve nihayet Medine halkının temsilcileri ile yaptığı gizli görüşme ve sağlam taahhüt almaları sonucunda Medine muhitini elverişli, müsait bir duruma sokması ile o topraklara hicret etmeye hazırlanıyor.

Huzur, hayat ve ev, akrabalar ve kısacası her şey, imanı yaymak, hedefi gerçekleştirmek ve mücadeleyle sürdürmek uğrunda feda ediyor ve yüce İslam peygamberlerinin ve sadık ashabının hicreti başlıyor, böylece Müslümanların tarihinin başlangıcı gerçekleşiyor. Bu büyük teşebbüsün ne kadar tarih yapıcı olduğunu ve Medine'ye Hicret'in İslami hareketin yayılmasında ne kadar etkili olduğunu gördük.

Örnek mektebi iyi tanıyan, inzibatlı bir grup ve toplum teşkil etmek, içtimai bir hareketin gelişmesinin temel şartlarından. Medine'de "Ümmet" teşkil olunuyor, gerçi mahdud, sınırlı bir çevredir ama tamamiyle mektebi ölçülere sahiptir. Bu küçük toplumda ırk, kavim, sınıf, üst tabaka insanlar arasındaki her türlü ayırım yok oluyor. Halk kitlelerinin her bir ferdi, gerek Muhacir (Mekke'den Medine'ye hicret edenler) olsun ve gerekse Ensar olsun herkes eşitlik ve kardeşlik provasını yapmalıdırlar, birbirleri ile samimi kardeş oluyor ve birbirlerinin evine ve hayatına ortak oluyorlar.

Gerçekte Medine şehrinin sosyal düzen anayasası olan “Medine şehri ilkesi”, Hz. Resulü Ekrem tarafından yayınlanıyor, haklar, ilişkiler ve taahhütler çok ince kanun ve ölçüler esasında belirleniyor ve her şey, vahdet, adalet ve hak esasına dayanılarak ayarlanıyor. Hz. Resulullah’ın ashâbı teşkilatlanıyorlar ve zamanla hareket, halk kitleleri arasında daha geniş boyutlara eriştiriliyor.

UMUMİ İRŞAT

Genellikle her şeyden habersiz bırakılan ve topluma hakim güçlerin siyasi ve iktisadi sultaları altında bulunan “NAS” (cemaat)in tarihi rolleri şudur ki genellikle gizlice veya sinsi bir şekilde esaret bağlarına çekiliyor ve çıkar sahipleri, zorbalar için bir mcra ve otlak oluyor.

İslam da bu durumu çok iyi biliyor ve bu ekseriyetten şikayetçidir,¹²⁷ aynı zaman da bu azim kitleyi ve dağınık gücü bir araya toplayarak çok üstün bir kudret haline getirmek ve toplumda temel bir değişim, tahavvül meydana getirmek için seferber etmek istiyor.

İslami çağrı gencl bir çağrıdır ve herkesimden halk fertlerini, “Salihin-Muttakin” sınıfına sokmak hedefini gütmektedir.

“De ki: Ey insanlar, şüphe yok ki ben, Allah tarafından sizin hepinize gönderilmiş olan peygamberim.”¹²⁸

Ve ondan sonra daha yüzlerce ayet, “Nas” cemaati, salih amele, takvaya, ilime, ibadete temizliğe, hizmete ve infaka davet ediyor. Halk kitlelerini kendi çıkarları uğrunda bir vesile, hedef kılan düzenlerin aksine İslam onları, irşad etmek, eğitmek, devam etmek ve tekamüle eriştirmek için hedef almıştır. Her Müslüman fert, ilerici, öncü gruba katılabilir, öyle ki İslam’ın en tanınmış, meşhur dostlarından çoğu, Müslüman olmadan önce halkın tanınmamış, mahrum

---

127 - Casiye/26 Yunus/36 Ankebut/63 Mu’minun/70 Ra’d/1.

128 - A’raf/158

kimselerindendirler ki, İslami eğitim çerçevesi içerisinde üstün bir makama eriştiler, çünkü kendilerini İslami insani faziletler mihverinde eğittiler.

Medine, gencl bir uyanışa, uzaktaki ve yakındaki ailelerin harekete katılmalarındaki coşkuya, sevince tanık oluyordu. Zamanla ortamın, içtimai cihat risaletini yapmak için hazırlanıyordu.

CİHAT UNSURU

Cihad ve şiddetli çatışmalar, tarihi değişimlerdeki en önemli etkenlerden biridir. Kurtarıcı, anti zulüm ve adaletsizlik hedeflerle işe başlanıldığı zamanlar, toplumun, tekamül hareketi yeni bir aşamaya girmiş olur ve Kur'an-ı Kerim'in deyimiyle, "Fevzi Azim" (En büyük kurtuluş ve saadet), "Ecr-i Azim" (pek büyük ecir) "Necat" (kurtuluş)u beraberinde getirecektir. Fetih ve zafer nasip edecektir.

"Ey inananlar, size bir alış-veriş haber vereyim mi sizi elemli azaptan kurtarsın İnanırsanız Allah'a ve peygamberine ve savaşırsanız Allah yolunda mallarınızla, canlarınızla; işte bu, bilseniz size daha hayırlıdır; suçlarınızı örter ve sizi, kıyılarından ırmaklar akan cennetlere ve ebedi Adn cennetlerinde tertemiz evlere sokar; bu pek büyük bir kurtuluş, kutluluk ve murada eriştir. ve başka bir şey daha var ki severseniz: Yardım ve zafer Allah'tan ve pek yakın bir fetih; ve müjdele inananları." (1)

Yüce İslam peygamberi, ashabının hazır bir durumda olduğunu ve hareketin vurucu gücünün donatılmış bir vaziyette bulunduğunu anladığı zaman, şirk ve zulüm merkezlerine darbe indirmek için gencl bir seferberliğe baş vurdu Bedr, Uhud, Hendek vs. gibi savaşlar vuku buldu, savaş sahnesini genişletmek istiyor ve düşmanı zayıflatıyordu, aynı zamanda Müslüman savaşçıların moralini yükseltiyordu. Çevre kabilelerinin geniş bir şekilde İslam'a yönelmeleri, İslam'a karşı genel bir ilgi ve alakanın meydana gelmesi, İslam'ı

daha süratli ve geniş bir şekilde yaymak ve düşmanı yok etmek için daha uygun ve sağlam bir ortam hazırlıyordu.

HAREKETİN EVRENSEL OLUŞU

O dönemin büyük ülkelerine ve imparatorluklarına ihtarlarda, uyarılarda bulunarak, hareketi evrensel ilan etti. Kureyş kafirleri ile geçici bir barış antlaşmasının imzalanmasıyla, İslam'ın tarihi risaletinin sınırlarını aşarak dünyanın diğer yerlerine ıblag edilmesi için bir fırsat olan, Hicret'in 6. yılında yüce İslam peygamberi Hz. Muhammed (s.a.a) dünyanın büyük liderlerince mektuplar yazarak, elçiler göndererek onları, İslam dinine davet etti. O ilk mesajlardan itibaren açıkça belliydi ki "tevhid"e davettir ve yeryüzündeki beşeri zihinlerden meydana gelmiş putları, ilahları reddetmek, nefyetmektir. Gerçi bu mesajlar çeşitli tepkilere neden oldu ama bu ülkelerin tarihinden yeni bir dönemin başlangıcı niteliğini taşıyan çok sert uyarılardı. Nitekim daha sonraki yıllar bu iddiamız için delil ve kanıt olarak yeterlidir.

Bu konunun açıklaması üzerine söyleyebileceğimiz şey şudur ki: Tarih boyunca vuku bulmuş bütün hareketler, bazen bölgesel ve belli bir çevreye has bir hareket olmuş ve onun hareket hedefleri, programları da özel bir muhite hastır, bu takdir de hareketin vuku bulduğu kavme has bir hareket olacaktır. Nitekim daha önceki peygamberlerden çoğunun daveti, çağrısı, çeşitli sebepler dolayısıyla sınırlı ve bölgesel olarak kalmıştır. Yok eğer risalet, çağrı ilkesi, bütün dünya sathına uygun olursa ve içtimai durum, rehberlik gücü, güçlü ve yaygın bir cephe gibi diğer zeminler açısından da şartlar mevcut bulunursa, giderek hareket dünyanın diğer bölgelerine de yayılacak ve uluslararası bir dalga meydana getirecektir. İşte İslam böyle özelliğe sahip bir dindi.

REHBERLİK

Peygamber-i Ekrem (sav)in vefatının yaklaşmasıyla çok hassas bir konu olan "İslam ümmetinin rehberliği" konusu gündeme geldi. Yirmi üç yıllık İslami davette işlerin düzenli bir şekilde ilerlemesi İslam peygamberinin fevkalade rehberliği, yönetim şekli, hidayet ve hareket tarzı ile hasıl olmuştu. İşte bu durum İslam tarihi tahlilinde başarı ve zaferin en çarpıcı temellerinden birisi olarak kabul edilmiştir. Ya Peygamberden sonra?...

Bir taraftan Peygamber-i Ekrem (s.a.a) zamanında mektep mevesini verdi, Kur'an nazil oldu, toplumsal ve fikri temeller atıldı ve belirlendi. Ama İslami talim ve dinin muhtevası da itimat edilir murakıp ve müfessir istiyordu. Yoksa, yersiz cehaletler, istenmeyen değişimler, anlamsız tefsir ve açıklamalar ve kötüye kullanmaların vücuda gelmesi mümkündür.

Peygamber-i Ekrem (s.a.a) kendisi bu konuda bir çare düşünmüş ve Ali (a.s)'ı yerine intihap etmişti, zira O mektebin terbiye olmuş kişileri arasında en layık olanı, fedakarlık mücahide, mektebin ilmini satır satır herkesten daha çok öğrenmiş, ameliyle tecrübe etmiş idi. Peygamber (s.a.a) Gadir-i Hum da O'nu "Ümmetin veliyi emri" unvanıyla halka tanıttı.

Ancak macera bununla sona ermedi, Peygamberin vefatından hemen sonra, durum çok değişik bir hal aldı. Hilafet makamı birkaç kişilik bir şura ile ele alındı ve bu gurubun vasıtasıyla halife tayin edildi. Halbuki yıllar önceden bu konuda bahs olunmuş idi ama Müslümanlar arasında rehberlik olayı ayrı bir mesire düştü, çok geçmeden de bir afet halini aldı hareketin gidişatını her yönden kısıtladı, üstüne üstlük bazı alanlarda özellikle toplumda adilane irtibatlar ve fikir hürriyeti, ideoloji anlayışı büyük hasar gördü.

TARİHİ HAREKETLERDE MUESSİR ÜÇ ETKEN

Tarihi, büyük hareketlerin üç büyük asıl ile irtibatı vardır: Mektep, rehberlik, cephe ve imkanat. Peygamber-i Ekrem (s.a.a) vefatı sırasında zinde ve cihan şümul bir mektep tesis olunmuştu. Cephe nisbeten güçlü ve terbiye olunmuş Müslümanlarla hazır durumdaydı. Buna binaen her ne kadar rehberlik meselesi zamanla haysiyetini kaybederek münharif oldu ama mektebin temelinin sağlamlığı ve kuvveti sırası geldikçe dalgalar meydana getiriyordu. Birinci yüzyılda İslam'ın ilerlemesi ve büyük çapta ilmi ve fikri hareket bir sonraki asırda yine beşerin medeniyetinde İslam'ın büyük rolü, mektebin zenginliği, asıl ve mücahit Müslümanların gayreti ile sağlanmıştı.

HALKIN GEVŞEKLİĞİ KARŞISINDA İLAHİ İNTİKAM:

İlk asla gcri dönelim, zulüm ve sistemin yenilgi ve mahvı kaçınılmazdır. Ama hatta çok önceki devirlerde bile metafizik amiller, semavi belalar ve azaplar zalim ve hakkı inkar eden kavimlerin altını üstüne çeviriyordu. Bu belalar hakka davet olunduktan, uyarıldıktan ve delil tamamlandıktan sonra geliyordu.

İnsanlığın akli rüşd ve olgunluğa, nisbi bir kemale erdiği asırlardan itibaren ki, artık toplumsal düzensizlikleri, ayrıcalıkları, başkalarının hukukunu çiğnemeyi bir azap surcünde görebilecekler ve hissedebileceklerdi, yine aklın yardımıyla ve vicdanın kılavuzluğu ile kötü amellerinin sonuça neler getireceğini düşünüp geleceğe öngörü ile baktı ve diğer taraftan irade ve kararlılık gücünü zulüm fcsada karşı ayaklandırdı sonra da kendi ctrafinın temizliği için himmet kemeri bağladılar.

Artık tabii intikamlar (kesin ilahi sünnetler) tekamül manileri için kazıyıcı, yok edici bir faktör olarak insanların eteğinden dökmüşlerdir.

Aynı şekilde İslam peygamberinin hareketi döneminde, semavi belalarla birlikte gelmedi. İnsanların telaşı, cihadın rolü fasit nizamları alt etmede büyük role sahipti. Öyle ki, İslam tarihi hürriyet hareketleri ile doludur. Öncede zikrettik ki, muhitin büyüklüyü ve o asrın toplumu, yanlış düşünceler, zulüm ve fesat içinde inlediğinden patlamaya hazırı ve bu durumdan İslami hareket istifade etmesini bilmiştir.

Büyük halk kitlelilerine sahip bu devletlerin İslami kabulü muhitin zulüm ve fesat ile çok karışmış olması, diğer taraftan İslam'ın adalet ve kurtuluş önerisidir. Halk bu kalkışın onlara hürriyet ve adaleti armağan ettiğini biliyordu. Hatta bazen kapılar, hücum eden orduya açılıyordu ve İslam askerlerinin yanında düşmandan firar eden askerlerin onlara karşı savaştığı görülmekteydi.

BÂŞKALARININ İNSANİ VE KÜLTÜREL DEĞERLERİNE SAYGILI OLMAK:

Devletlerin ilerlemesi her şeyi altüst etmek ve yok etmek demek değildir. Toplumsal düzen ve zalimce irtibatların altüst olduğu yapmacık yöneticiler binlerce hurafe ve mezhepler tıraş edilmiş olduğu sonrada bunların yerlerini İslami tevhide ve fikir asaletine bıraktıkları doğrudur. Ama hiç bir temeddün, felsefe, fikir ve endişe yararlı toplumsal faaliyetler ve ileri hareketler yıkıma uğratılmadı. İslami hareket, tarihi tekamülü ilerletmek için gelmiştir, Durgunluk ve geri çekmek için değil, Tasfiye ve iyileştirmek için gelmiş, tahrip ve tebah etmek için değil.

İlginç olan İslam medeniyetinin, Hint, Yunan, İran ve Mısır medeniyetleri gibi tarihi eski çağlara dayanan kültürleri ihya etmekte büyük rolüdür. Yani İslam ilme teşvik etmek, fikir ve sözlerin tahkiki, başkalarının ilerleme nedenleri, en iyi olan tercih ve Müslümanları geçmiş tarihlerde seyre mecbur etmek yeryüzünde seyahat, insanlardan miras kalan eserleri incelemek ve onlardan nasihat ve ders almak suretiyle sabıkasız bir telaş vücuda getirdi ki, tercüme,

tahkik ve telef hareketi birinci hicri asırdan özellikle ikinci asırdan sonra beşer tarihinde göze çarpmaya başladı ve bütün bunlar İslam terbiyesinin eserleridir.

Evet tarihi tekamül kanununun gereği budur, her ne kadar beşerin aşağılık şeyler meyli ve kaçamakları da çoktur, milletler tarihinde durguluk ve gerileme dönemlerine oldukça sık rastlanmıştır. Ama islah edici tepkiler ve yeni inkılabi hareketler fesat ve tahrif noktalarını nazara almak suretiyle ve geçmiş milletlerin eserlerini ihya ile bu zemine de bir çok örnekleri İslami harekette müşahade etmek mümkündür. Kısaca, umumi bir değerlendirme ile denilebilir ki, tarih ilerleme yönündedir.

FESAT TUZAĞI ÖN CEPHEDE

Unutulmamalıdır ki, İslami risaletin hamilleri, İslam'ın nüfuz havzasında karar kılmış kimselerdirler. İnsan hem bir takım nefsanî garizelerin ve hem de tuğyan ve serkeşliğin etkisi altındadır.

Bu mekteptir ki, düzenlesin, hidayet etsin ve insanları tekamül yolunda bir araya getirsin. Ne var ki mektep hem alim ve aydın bir mimarın vasıtasıyla ve onun güvenilir tefsirleriyle yüklü olmalıdır. Sonra da layık olan rehberlerin eliyle icra olunmak suretiyle devamlılığı sağlanmalıdır ki yapıcılık kudretine sahip olmuş olsun.

Eğer rehber kendisi fısada meyletse, mektebi talimlerinin aksine serkeşlik heva perestlik yüzlerce oyun ve tecavüz içinde gark olup gitse bu surette mektep hareketinden geri kalacaktır. Zira bu işin hami ve hamilleri doğruluk ve sadakati olmayan kimselerdir. Mektebin usulü talimleri zamanla yıkılmaya yüz tutacaktır. Zira hakim düzen her şeyi kendi menfaatleri yolunda kullanmak arzusunda. Direk olarak mektebin karşısında olduğunu izhar edemediğinden zira gücünü ve kudretini mektepten almış ve halkın himaye ve desteği de mektep adına hareket etmeleri dolayısıyladır. Mektebi cepheye götürüyorlar ve hile ile arkadan hançerliyorlar...

İslam tarihinde bu facia vücuda geldi. Beni ümeyye ve beni Abbas gibi fasit hükümetler. İslam'ın terbiyesiyle eğitilmiş kimse-ler değillerdi. İslami değerlerin adına, İslam toplumunun rehberli-ğini ele aldılar ve daha sonra sosyal hukuk, iktisadi bağlar, İslam'ın asıl hududundan saptırıldı. Buna ilaveten kendileriyle elbirliği ya-pabilecek hatip, muhaddis müfessirleri de kendi hizmetlerinde kullandılar. İnsanın yok olması, uğruna çalıştılar ki, onun suretini korumak kaydıyla kendi iktidarlarını yüceltsinler ve zamanla in-sanlık mektebi olan İslamı sarsıntıya uğratsınlar.

Evet, Büyük hareketlerin tarihi her zaman bu gibi afetlerle karşı karşıyadır ki, bir müddet sonra işi ele alanlar kendi gururlulukla-ryla, ihtilaf ve mübarezeyle dalacaklardır, her biri kudret elde et-mek arzusu ile diğerini yok etme yoluna gidecek zamanla hareketin hedefi, bazı şahısların şahsi emellerinin kurbanı olacaktır ve mek-tep hileci rehberlerin hizmetine girecek, mektebin hizmetindeki rehberlerin değil.

İÇ DİRENİŞLER

Bu toplumun iç yapısından kaynaklanan bir harekettir. İslam ta-rihi yukarıdaki taviz karşısında, iç kıyımların parlaklığını da yaşa-mıştır. Üçüncü halife aleyhine yapılan ayaklanma, Hz. Ali (a.s) zamanında büyük bir iç hesaplaşma, İmam Hüseyin (a.s)'ın direniş ve şahadeti İmam Bakır ve İmam Sadık (a.s)'ın ilmi hareketleri, Alevilerin ve Hz. Hasan (a.s)'ın evlatlarının kanlı kıyımları, İran Mısır ve diğer İslam beldelerinde Ümeyyyc oğulları aleyhine yapılan kıyımlar... Bunların hepsi hakim nizamın icadettiği kötü şartların ve tahmini yönetimlerinin bir sonucu idi.

Sonuçta İslam, bu azamcetler karşısında, marufu emr ve münkerden nehiy; toplumun derunundan kalkan cihad; mazeret, murakabat ve tenkit aslını kendi varlığından teşrih ettirmiştir.

HÜCUM EDENLERE KARŞI NÜFUZ:

Tarih yapıcı unsurların billurlaşması, milletlerin büyük mücadeleleri ve karşılaşmaları ile hası olmaktadır.

Haçlı seferleri halkın ve mektebin aleyhine olarak baş kaldırdı. Donukluk, taassup, toplumsal şartlar mucibince hakikatları yanlış göstermek, sınıflaşmalar, fikirsel çöküş, ilmi açıdan geri kalmışlık ve orta çağ katılığının yeni bir mezhep, cihanşümul bir mektep ve onun insani değerleri karşısında, sınıllaşma, adaletsizlik ve eşitsizlik üzere kurulu bir düzen, birbirine girift şirk içinde şirk ile tevhid karşısında kesin ve açık bir şekilde direnişe geçtiler. Savaş başlatıldılar, ölümler viraneler toplumsal çöküntüler bu yüzyıldan geri kalan şeylerdir.

İslam yine de kendi yapıcılık rolünü devam ettirdi. Haçlı orduları Müslümanlarla karşılaşınca büyük medeniyet eserlerini ve kültürünü gördüler, gelişmiş toplumsal kanunları, kitaphaneler, ilim merkezlerini, toplumsal kanun ve kuruluşları şehir planları, yeni fikirsel gelişimleri ve limanların sosyal gelişimini gördüler, yakından müşahade ettiler göz ve kulakları açıldı, kendi dar, sıkıcı ve dışa kapalı, görüş kısıtına mahkum muhitlerinden haberdar oldular. Bunca savaş, kan dökme sonucunda elde ettikleri tek şey İslam medeniyeti ile tanışmaları ve bu yeni hareketin idoloji usullerini almaları olmuştur. Avrupa devletleri, bin yıllık uykudan uyandılar, özellikle İslam kültürünün İspanya'ya taşınması ile ve Fransa sahillerinde bu görüntünün aksetmesi ile yeni fikir ve medeniyet kapıları, onların güzüne açılmış oluyordu.

İslami eserleri tercüme hareketi özellikle ilmi kitaplarda en üst noktaya ulaştı, gerçeği söylemek gerekirse bilimsel ve sanatsal gelişimin temelleri ve rönesanstan sonra Avrupa'da meydana gelen yeni toplumsal değişimler, İslam'ın kaynaklarından sunulmuştur.

TELAŞ VE ÇABANIN ÜÇ YÖNÜ:

İnsanın tarihi tekamülü üç cephede zafer elde etmesi sayesinde gerçekleşecektir.

a) Tabii kanunların keşfi, onlara musallat ve hakim olmakla.

b) Toplumun zalimce rabitaları ile mübareze edip, adaleti elde etmek hürriyet ve insan hukukunu onun yerine gerçekleştirmek...

c) Nefisle mücadele ve kendine musallat olma ve deruni heveslerden ve nefsanî arzulardan kendini uzak tutabilmek.

İslam bu üç alanda da mücadele emri vermiştir. Kendi eğitim programını da sunmuş ve tecrübe etmiştir. Bir yere kadar da ameli olarak icra ettirmiştir.

Görüyoruz ki, insanların çabaları daima tabiata tasallut ve haki-miyet yönünde olmuştur ki, bu da insanlara yardımcı olmuş, ilmi hareketlerle ve tabiat (doğa) bilimlerinin gelişmesiyle cihanşümül ve müspet bir rol bu alanda oynamış oldu.

Yine adil bir toplum oluşturma, hürriyet ve beraberlik hem tecrübe edildi ve hem de insan hukukunun sınırları belirlenmiş oldu. Bu savaşların uzun müddet devam etmesi, büyük yenilgi ve musibetlere tahammül etmek durumunda kalmaları nedeniyle almaları gereken şeyin büyük bir kısmını elde ettiler.

Bu mektep, hepsinden önemlisi kendini yetiştirme, kendine musallat olma anlamına gelen "Cihad-ı Ekberi" geniş bir program, ameli yollarla bir çok temrin ve alıştırmalarla tahkim etti. Numune insanlar vücuda getirdi ki, İslam'ın tarihi mucizelerinden en büyüğüdür. Öyle insanlar ki, her yönü ile insani veçheye sahip bir varlığın şiarı vücutlarında yer etmişti ve İslam tarihi bu numunelerle doludur.

Günümüz dünyası bütün süratiyle ilk cephede zafer elde edecektir. Bir çok ilmi ve sanatsal verilerle tabiata hakim olmuştur ve bu ilerlemesinde her hangi bir duraklama sözkonusu değildir So-

nuçta o bilimsel telaşlarıyla maddi olarak yararlanmayı ve temayüllerini doyurmayı hedef edinmiştir.

Ama ikinci cephede, büyük sosyal patlamalar ve mübarezeler ve geniş çaplı karşılaşmalar ki, her ne durumda olursa olsun milletler arası toplumsal kuruluşlar ve değişimler vücuda getirmiştir.

Bu konuda tarih mecmuası zaferlerle doludur. Ancak konu bununla bitmiyor. Belki demek gerekir ki henüz bu aydınlık sabahın yolu çok uzundur. Yoksa güç sahiplerinin nüfuz bölgelerini teshir etmeleri, sulta ve hakimiyetlerini genişletmeleri, milletleri, istismar etmeleri ve tabii ve insani değerleri garet etmeleri bu kadar basit bir şekilde mi gerçekleşecektir veya cihanın büyük devleri -bin çeşit efsunlarla ve yeni şivelerle milletleri uyuşturacaklar- mahrum ve mazlum insanlardan ellerini mi çekcekler?!...

Bu öyle bir yoldur ki, kurbanlar, tedbirler ve diğer bir çok şeyler istiyor.

İkinci cephede başarıyı, üçüncü cephedeki başarının bir gölgesi olarak kabul etmemek gerek. Tarih "insan" olan insanlara susamıştır ve bu gün bu his oldukça belirgindir. Manevi boşluk, insani iffetin unutulmuşluğu, insani atifelerin dışlanması, fedakarlık, hürriyet ruhu, temizlik, kendini beyenme ve gururlanmak (her şeyi kendi nefsi hesabına yapmak) sıkıntısından uzaklaşmak ve bilahare "insan" olmak cihanşümul bir zarurettir. Peki bunca pak ve temiz insanlar birini cephenin ele verdiklerini tağuti ve şehvani istekler uğruna değil, belki insan hizmetine sunabilmiş olsunlar ve ikinci cephede insani ve hür şehitlerin icadına el atabilsinler ki, bunlar zeminin varisi salih kimseler olsalardı. Ayeti kerimede buyurulduğu üzere: "yeryüzüne salih kullarım varis olacaklar"

HAKKIN NİHAİ ZAFERİ

İslam en son ve en yüce tarihi sünneti kesin bir müjde ve kaçınılmaz bir gerçek olarak ilan ediyor ki; Tarihi temakülün ve insanın

sonuçta ulaşabileceği en yüce makam, bütün alemin baştanbaşa hak ve adaletle dolacağı gün hasıl olacaktır. Elbette bu cihanın zulüm ve sitemden patlama dereccesine geldikten sonra hasıl olacak bir müjdedir. İlaveten geniş çaplı ve uzun süreli yöresel ve dünya savaşları ki kendisiyle birlikte cinayet, tecavüz ve harabeler getirecektir ve yeterli derecede olgunluğa ermiş ve hazır bir ölçü gurup ve cihan şümul asil ve nihai inkılabın yaranları ve zahire-i ilahi olan rehberlik sayesinde, ıslah edici davetlerle ve vadedilen Mehdi'nin getireceği tahavvül ile her zaman daimi bir muhit temizliği, kendini yetiştirme, dikkati nazarı gündeme getirecektir.

SONUÇ

Sonuçta insan-ı kamilin tecellisi, insani ve cihanşümul adil toplumsal yapının oluşması için her türlü insani değerle karşılaşılması ve "Biz yeryüzünde mustazaflara minnet olarak, onları imam ve önderler kılacağız ve yer yüzünün varisleri onlar olacaklar, yer yüzünde temkin edeceğiz onları haman (Tuğyan edenler) ve onların etrafında yer alanlar korktukları kötü son ile baş başa kalacaklardır".

Bu konuda daha geniş bir bölümde bahsedeceği ve orada bir giriş, bölümünden sonra "İslam'ın tarihe bakışı" bölümünde zuhur (Mehdi (a.s)'ın ortaya çıkışı) zamanı hakkında genişçe bahsedeceğiz.

ŞİA NAZARINDA, İSLAM TARİHİ AÇISINDAN HAKKIN NİHAİ ZAFERİ

İslam mektebinin tarihi değişimleri, bütün tarih boyunca hak ile batıl arasında devamlı bir çatışmanın var olduğu ve mücadelenin, toplumların çeşitli boyut ve alanlarında devam ettiği şeklinde yorumlamakta olduğunu öğrendik. Hak cephesinde, Allah'ı aramak, Allah'ı sevmek, dost edinmek, hakka kulluk etmek, iman, adalet,

eşitlik, halkın haklarına saygı göstermek, fedakarlık, doğru düşünce, hakkı kabul etmek, temizlik ve doğruluk,

Batıl cephesinde ise, kendini ulu saymak, tekebbür, materyalist düşünce (madde perestlik) baştanbaşa tüketim hayatı, zulüm, adaletsizlik, zorbalık, ayırım, fesat, tecavüz ve alçaklık.

Hak ve batılın asıl kaynağı insanların kendi içlerinde bulunuyor¹²⁹ veya tekebbür, kendini ulu saymak, kendi menfaati peşinde olmak, şehvetperestlik şekillerinde kendini gösteriyor veyahut üstün ilahi arzular, hak talep ve insan sever temayüller şeklinde tecelli ediyor.

Bu engizelerin toplumda birleşmeleri ve onun genişlemesi ile tahavvül edici, değiştirici güçlü dalgalar meydana geliyor ve toplumu kana buluyor, bazen insanları fesada sürüklüyor ve en aşağı seviyeye düşürüyor ve hazen de toplumun hayır ve saadeti doğrultusunda ıslah edici değişiklikler meydana getiriyor.

Islah edici tahavvüllerde, değişimlerde, özel ilahi lütuf ve gaybi yardımların rolü fazladır, fakat aynı zamanda insanların çaba ve faaliyetlerinin, mücadele ve mukavemetlerinin, elde ettikleri zaferlerinde ki rolünü unutmamak gerekir.

Peygamber mebus oluyor ve hazır bir vaziyette olan kalpleri uyandırıyor, gerçek inananlardan biri kısmının imanı filizleniyor ve onunla birlikte fesat karşısında savaşıyorlar, bu uğurda zelil bir duruma düşmelerine rağmen mücadelec etmiyorlar, zamanla ilerliyorlar¹³⁰ ve toplum da temel bir değişiklik, tahavvül meydana geliyor.

Şirk, hurafe, zulüm ve fesat yok ediliyor, Allah'a tapmak, hak ve adalet tahakkuk buluyor. Bir süre sonra tekrar aynı toplumun içerisinde tekebbür, kendini ulu görmek ve sınıf ayrımları boy göstermeye başlıyor, hatta o toplum, peygamberin sünneti çerçevesinde

---

129 - Şems/7.

130 - Ali İmran / 136.

değişiyor, böylece zamanla içten yıpranmaya başlıyor ve tahavvül-
den önceki siyah döneme tekrar geri dönüyor, tabii nifaktan giymiş
olduğu yeni örtüler ve batılın yeni şekilleri ile...

Toplumun dışındaki tahrip edici etkenler de toplumun etkenleri-
nin yardımıyla bu fesat ve kargaşalığı yaymada etkilidirler, onlar da
çıkarcı ve kudret peşinde olmak hedefleri ile böyle yapıyorlar.

İşte bu zulüm, fesat, hurafe ve hile, yine de aydın görüşlü ve
mazlum insanları, yeni bir hareket başlatmaları için harekete geçi-
riyor.

İslam, tarih boyunca tağut egemenliğinin aldatıcı parıltı ve gö-
rüntüsünü geçici biliyor, esasen bütün komploları, oyunları, hilele-
ri, nifakları ve yalanları helak olmaya ve aradan gitmeye mahkum
biliyor.¹³¹

Hak, ferdi bir amel, toplu bir girişim veya içtimai bir hareket o-
larak müspet etkisini koruyor fakat buna rağmen yine batılın saldı-
rısı ile karşı karşıyadır, bu bakımdan onu savunacak yardımcıları
ihtiyacı vardır.

İslam, insanların çabalarını ve onların iman ve hedeflerinin ol-
masını, toplumda meydana gelen değişiklik ve tahavvüllerde etkili
biliyor ve zayıflığın, alçak bir hale düşmenin, gelişmemezliğin,
kendini heva ve heveslerine kapılmanın ise batılın egemen olmasına
yol açtığını belirtiyor.

Her haliyle bu amansız çatışma olay yaratıyor, tarih meydana
getiriyor, ama tarihin nihai geleceği ümitlendiricidir, parlak bir a-
kıbeti var, hak muzaffer olacak, adalet her yeri kapsayacaktır, batıl,
hangi şekle bürünürse bürünsün mahvolacak, zorbalık ve zulüm a-
radan gidecektir.

---

131 - Rad/ 17. -İsra /81. -Enbiya/ 18

ZUHUR ZAMANI

Hakkın bu nihai hakimiyeti ve tecellisi ve adaletin bu evrensel ve kesin zaferi, Hz. Mehdi (a.s.)'ın zuhuru tahakkuk bulacaktır, işte o zaman arzu edilen İslami toplum, matlup İslami hükümetin sayesinde gerçekleşecektir.

Yazımızın bu bölümünde, Hz. Mehdi (a.s.)'ın zuhuru hakkında naklolan yüzlerce rivayetten bir kaçını inceleyerek, o dönemde gerçekleşecek olan toplum ve düzen hakkında biraz bilgi vermeye ve açıklama yapmaya çalışacağız. Unutmamalıyız ki böyle bir toplum ve düzen, İslam'ın bu konudaki genel planıdır ve ondan başka bir şey değildir.

Bu konuyu aşağıdaki bir kaç bölümle sürdüreceğiz:

1- Devrilmenin Eşiğinde

Yüce İslam peygamberi Hz. Muhammed (s.a.a) şöyle buyuruyorlar:

"O (Hz. Mehdi) zaman kıyam edecektir ki, dünya fesatla dolacaktır, ülkeler birbirlerine saldıracaklardır, ne büyük küçüğe acıyacak ve ne de güçlü zayıf olana merhamet edecektir."¹³²

Hz. Muhammed Bakır (a.s) ise şöyle buyuruyor:

"... Kaim (Hz. Mehdi (a.s)), halkı şiddetli korku kaplamadıkça, bunalımların, kargaşalığın, musibetlerin, hastalıklar insanları çepeçevre kuşatmadıkça, insanlık dışı katliamlar ve şiddetli tefrikalar, dini bölünmeler halk arasında yaygınlaşmadıkça, insanların şiddetli ızdıraplar içerisinde arada sırada birbirlerinin canına düşmedikçe kıyam etmeyecektir. Evet o, halkın tamamen ümitsiz oldukları bir dönemde zuhur edecektir."¹³³

Diğer bazı rivayetlerde de şöyle deniliyor:

---

132 - Bihar, C. 52 /Onun zamanının özellikleri babı, 189. rivayet

133 - Aynı kitap 99. rivayet

"... O (Hz. Mehdi), o zaman adalcti gerçekleştirmek için kıyam edecektir ki, bütün yeryüzü, zulüm ve adaletsizlikle dolu olsun."¹³⁴

Evet fesat ve zulümle dolan böyle bir dünyada kıyam edecek. O, bu büyük mücadele için çok zor ve uzun bir yol karşısında bulunuyor ve bu uğurda imanlı, fedakar ve bir mücahit için gerekli olan bütün şartlara, vasıflara haiz dostlar istiyor.

2-Rehber Ve İnkılabın Dostları

Peygamber efendimizden rivayet olunmuştur ki, Hz. Mehdi (a.s)'ı şöyle tanıtmışlardır."

"... O, takvalı, temiz, seçkin, mutluluk getiren, beğenilmiş, hıdayet edici, adaletli olmaya çağıran ve adalet üzerine hükmeden, rabbini tasdik eden ve rabbinin de onu tasdik ettiği bir imamdır."¹³⁵

İmam Sadık (a.s), Hz. Mehdi (a.s)'ın dostlarının, iman mertebeleri ve dayanıklılık gücü hakkında şöyle buyuruyor:

"... Ashabından her biri sanki 40 kişinin gücüne sahiptir, yüreği, elik parçalarından daha kuvvetlidir, demirden dağlarla karşılaşacak olurlarsa onu yarararak aşarlar, Allah Tebarek ve Tealayı razı etmedikçe silahlarını yere bırakmazlar."¹³⁶

Diğer bir rivayette de şöyle buyruluyor:

"... Mmin, takvalı, zahit, hak karşısında teslim olan, dayanıklı metanetli, dünya malına rağbeti olmayan ve Allah'ı seven insanlar bulunacaktır ki, Allah onları yeryüzünde scrvet ve kudret mirasçı-ları kılmış, Allah'ın onlar için seçmiş olduğu din ve ülkülerini yeryüzünde tahakkuk ettirmiş ve Allah'tan başka hiç bir şeye ibadet etmiyorlar, her türlü şirk yok edilecek ve namaz tam vaktinde eda

---

134 - nceki rivayet ve diğer bir cok rivayet

135 - Sire ve Ahlakuhu babı 4. Rivayet

136 - Sire ve ahlakuhu babı /44. rivayet

olunacaktır, zekatı tam yerli-yerince veriyor, Emri bil maruf ve nahyi anil münker ediyorlar.”¹³⁷

Yine Hz. İmam Cafer Sadık (a.s)’dan rivayet olunmuştur ki Hz. Mehdi (a.s) gerçek dostları, ashabı hakkında şöyle buyuruyor:

“... Korku onların kalbinden uzaklaşmış ve düşmanlarının kalplerine düşmüştür, onların her biri süngünden daha süratli gidiyor ve aslandan da korkmazlar.”¹³⁸

3- Zafer Uğrunda İzdırap Ve Zahmetlere Katlanmak

Şunu bilmemiz gerekir ki zafer öyle kolay kolay elde edilemez, çok ızdırap ve zahmetleri beraberinde getiriyor.

Hz. Cafer Sadık (a.s)’ın yakın dostlarından biri olan Mufazzal anlatıyor ki, günün birinde İmam (s.a)’ın huzurundayken Hz. Mehdi (a.s) hakkında sohbet açıldı ve ben, işlerinin kolay olmasını, temenni ettim, Hz. Cafer Sadık şöyle buyurdular:

“Böyle olmayacaktır, böyle bir zafer ancak kan ve ter deryası içerisinde gerçekleşecektir.”¹³⁹

Yani alınan ağır yaralar ve fazla çaba harcamalar neticesinde bütün bedenden ter aksın.

Yine İmam (a.s)’ın yakınlarından biri diyor:

“İmam Cafer Sadık (a.s)’a dedim ki, Hz. Mehdi (a.s) zuhur ettiği zaman, bir damla kan dahi dökülmeden bütün işlerin onun için kolay olacağını söylüyorlar. Hz. Sadık şu cevabı verdiler:

“Asla böyle değildir, andolsun yaradana ki eğer böyle olsaydı, İslam peygamberi için böyle olurdu, öyleyse niçin hedefi uğrunda verdiği mücadelesinde dişi kırıldı, yüzü yaralandı? Hayır böyle değildir, andolsun Allah’a ki bizlerin ve sizlerin, kendi bedenlerimiz-

---

137 - Aynı kaynak / 194. rivayet

138 - Aynı kaynak / 75. Rivayet

139 - Aynı kaynak / 24 Rivayet

den akan kan ve ter gölüne batmamızdan başka bir şekilde olmayacak.”¹⁴⁰

İmam (a.s)’ın bu son cümleden gayesi gerek rehberleri ve gerekse ashabları bu yolda zahmet çekeceklerdir.

Yine Hz. Sadık (a.s)’dan rivayet olunmuştur ki şöyle buyuruyor:

“... Kaim ve ashabını görmüş gibi oluyorum ki, tehlike her taraftan onların başı üstünde kol geziyor, onların azıkları bitmiş, elbiseleri yıpranmış, alınlarında secde izi kalmış, gündüzler, kükremiş alsan gibi ve gece vakitleri hakka ibadet etmekte, yürekleri çelik demir parçaları gibi...”¹⁴¹

Fakat bütün bunlara rağmen bu ızdırapların, azapların akıbeti hayırdır, nitekim Hz. Sadık şöyle buyuruyor:

“Doğrudur ki hak taraftarları her zaman zorluklar ve azap içerisinde bulunuyorlar, fakat bu uzun sürmeyecektir...”¹⁴²

4- Buna rağmen Hz. Mehdi (a.s)’ın muzaffer olmasında, gaybi yardımların ve ilahi desteklerin de önemli rolü vardır ve bu konuda çok rivayet bulunmaktadır.¹⁴³

Bu fedakarlıkların ve ilahi lütuf ve yardımların neticesi, gerçek İslam’ın ve onun itikadı, içtimai ve eğitim düzeninin egemen olmasıdır. Aşağıdaki bir kaç örneğe dikkat ediniz:

Hz. Sadık (a.s) “O öyle bir mabuttur ki müşrikler istemese de, zorlarına gitse de peygamberini, insanları doğru yola sevk eden apaçık ve kesin delillerle ve bütün dinlere üst olmak üzere gerçek dinle göndermiştir” ayetinin beyanında şöyle buyurmuştur: “Bu ayetin tevili, açıklanması Hz. Mehdi (a.s)’ın zamanından başka ol-

---

140 - Aynı kaynak / Rivayet

141 - Aynı kaynak / 202. Rivayet

142 - Aynı Kaynak / 125. Rivayet

143 - a.g.e. 187. Rivayet

mayacak, onun zuhur etmesinden sonra artık kafir ve müşrik bulunmayacaktır.”¹⁴⁴

Fakat o günün gelip çatmasına kadar İslamı asıl çizgisinden saptırmış, hurafeler katmışlardır, öyle ki sanki yeni bir din gelmiş gibidir.

Hız. Sadık (a.s) bu konuda şöyle buyuruyor:

“Hız. Mehdi (a.s) kıyam ettiğinde yeni bir şey getirecek, İslam peygamberinin mebus olduğu zaman yeni bir şey getirdiği gibi.”¹⁴⁵

Yine Hız. Sadık’tan Hız. Mehdi hakkında rivayet olunmuştur ki buyurmuşlar:

“Hız. Mehdi, yüce İslam peygamberinin yaptığı şeyi yapacak, kendisinden önce olan her şeyi alt-üst edecek, Resulü Ekrem’in, cahiliyet düzenini yıktığı ve İslam dinini getirdiği gibi.”¹⁴⁶

Hız. Mehdi kıyam ettiğinde, din alimi ve din taraftarı bilinen bir grup Hız. Mehdi’nin sözlerine tahammül edemeyecek ve ona karşı isyan edeceklerdir, fakat bu ilahi ve cihanşümül hareket karşısında helak olacaklardır.

Nitekim Hız. Bakır (a.s)’dan bu konuda naklolunan rivayetin bir bölümünde şöyle deniliyor:

“... Hız. Mehdi (a.s)’ın bazı ilahi hükümleri beyan ettiği, bazı sünnetlerden bahsettiğimiz zaman mabetlerin içerisinde ona karşı isyan hareketleri düzenlenecek. İmam zaman, ashabına, onların hepsini esir etmelerini ve daha sonra helak etmelerini emredecektir. Bu isyan, Hız. Mehdi aleyhinde tertiplenen en son hareket olacaktır.”¹⁴⁷

---

144 - Aynı kaynak 36 ve 83. Rivayetler

145 - Aynı kaynak / 82. Rivayet

146 - Aynı kaynak / 108. Rivayet

147 - Aynı kaynak / 91. Rivayet

5- Gerçek İslami akide yayıldığı, tağutların ve dini kendilerine alet edinenlerin egemenliklerinin yok edildiği zaman, çevre, halkının şuur ve bilincinin artması ve düşüncenin gelişmesi için ortam daha uygun oluyor.

Hz. Ali (a.s)'dan şöyle rivayet olunuyor:

“... Çok sayıda çadırın kurulduğunu ve onların içerisinde Kur'an-ı indirildiği gibi öğrettiklerini sanki görmüş gibi oluyorum...”¹⁴⁸

Hz. Bakır (a.s)'da başka bir rivayette o dönem hakkında şöyle buyuruyor:

“... İlim ve hikmet o kadar yaygın olacaktır ki, kadınlar dahi, Kur'an-ı Kerim ve sünnet gereğince hükmedebileceklerdir...” (3)¹⁴⁹

Bilim çeşitli dallarda yayılacak, öyle ki keşfedilmiş, aydınlığa kavuşmuş ilmi meselelerin ölçüsü, geçmişle mukayese olunmayacak derecede olacaktır. Hz. Sadık (a.s)'dan rivayet olunan bir hadis de, şöyle bir misal zikrolunmuştur. ki, mesela beşerin ilim algılama gücü 72 farz olunmuş ve İmam Zamanın zuhuruna kadar bu 72'den ancak ikisini öğrenebildiğini, geri kalan 70 ini ise zuhurdan sonra yavaşça öğreneceği tasrih olunmuştur.¹⁵⁰ Hz. Bakır (a.s) halkın aklı ve ahlaki gelişmesi hakkında şöyle buyuruyor:

“Hz. Mehdi kıyam ettiği ve halkın, onun himayesi altına girdiği zaman, onların akılları açılacak, gelişecek ve insani huyları kamilleşecek”.

6- O dönemde halkın mahrum ve mustazaf kitleleri yeryüzünde mirasçı olurlar, nitekim bir çok hadisi şerif aşağıdaki ayetin o dönemle ilgili olduğu şeklinde tefsir etmiştir:

---

148 - a.g.e. 139. Rivayet

149 - a.g.e. 106. Rivayet

150 - a.g.e. 73. Rivayet

“Ve bizse yeryüzünde zayıf bir hale getirilmek istenenlere (Mustaz’aflara) lütfetmeyi ve onları, halka rehber kılmayı ve yeryüzüne, onları mirasçı bırakmayı dilemedeydik.”

7- Ve böylece zalimlerin ve çıkar peşinde olanların iktidar ve düzenleri alt-üst edilecek ve adalet bu düzen sayesinde cihanşümul olacaktır:

“... Yeryüzünü adaletle dolduracaktır, nasıl ki ondan önce zulüm ve adaletsizlikle doluydu.”¹⁵¹

Hz. Mehdi kıyam ettiği zaman, adalet üzerine hükümet edecek, kendi döneminde zulüm ve haksızlık yok olacak, yollar emniyete kavuşacak ve hak sahibine yetiştirilecektir.”¹⁵²

Tam eşitlik uygulanacaktır.

Hz. Bakır (a.s) şöyle buyuruyor:

“Kaim kıyam ettiği zaman, serveti eşit olarak bölecek ve halk kitleleri arasında tam adaleti uygulayacaktır...”¹⁵³

8-İşler asıl sahibine devredildiği ve çevre, adaletli bir çevre olduğu zaman muhakkaktır ki, yeryüzü her yönden mamur ve şen olacaktır:

“... Gökten yeryüzüne bereketler yağacak, toprak en iyi mahsulünü dışarı verecek, ağaçlar bol bol meyve verecek ve her yer yemyeşil ve güzel kokularla dolacaktır...”¹⁵⁴

Ve böylece böyle bir muhitte tabii kaynaklar ve maden ocaklarından en fazla yarar sağlanacaktır.

“... Ve Allah yer altındaki hazine ve madenleri onun için aşikar edecektir...”¹⁵⁵

---

151 - Aynı kaynak /83. Rivayet

152 - Kasas/5 . Ayet

153 - Aynı kaynak / 203 .Rivayet

154 - Aynı kaynak / 194. Rivayet

155 - 31. Rivayetin bir bölümü

9-Nihayet tabiattaki bütün güçler, onlar karşısında teslim olacaklardır, onlar her şeyi kendi kontrolleri altına geçirmeye başlayacak ve giderek servet, mal o kadar fazlalaşacak ki hiç kimse muhtaç ve zararlı bir durumda olmayacaktır.

“... Halkın aylık ve yıllık maaşları, iki misli fazla ödenecektir, bütün halk fertleri arasında tam bir eşitlik uygulanacak, öyle ki artık hiç kimse zekata muhtaç olmayacak, insanlara para verecekler onlar kabul etmeyecek ve o paralara ihtiyaçlarının olmadığını söyleyeceklerdir... Yer altı ve yerüstü bütün tabii kaynaklar ve maden ocakları İmamın denetimi altına girecek ve imam halka hitaben, bunlar, uğrunda yakınlarınızı öldürdüğünüz, kanlar akıttığınız ve günahlar işlediğiniz servetlerdir diyecek ve daha sonra hiç bir zaman eşine rastlanılmamış bir şekilde o servetlerden halka dağıtacaktır...”¹⁵⁶

10- Bu şartlar altında huzurlu ve emniyetli bir çevre meydana gelecektir:

“... O zaman emniyet ve huzur her yeri öylesine kaplayacaktır ki, hiç bir şeyin başka bir şeye zararı olmayacak, korku ve panik ortadan kalkacak, hatta sürüngenler ve hayvanlar dahi hiç bir eziyet görmeden halk arasında dolaşabileceklerdir... (5) Halk içerisinde birbirlerine karşı muhabbet ve sevgi duyguları meydana gelecek, birbirlerinin yardımına koşacak, kendi aralarında mallarını eşit bir şekilde bölcekler, muhtaç olan artık muhtaç olmayacak, bir grup başka bir gruba üst olmaya çalışmayacak, büyük küçüğe karşı sevgi gösterecek, küçük büyüğe saygı gösterecek, halk, hakkın karşısında teslim olacak, hakka yönelcek ve hak gereğince hüküm vereceklerdir...”¹⁵⁷

---

156 - Aynı kaynak / 212. Rivayet

157 - 164. Rivayetin başka bir bölümü

11- Böylece genel muhabbet, sevgi, hakka tapma, kardeşlik, eşitlik topluma hakim olacak, ayrım ve zorbalık yok olup, gidecektir, toplumda öyle bir samimiyet ve eşitlik meydana gelecektir ki, sanki onların arasında "benlik", "senlik" olmayacaktır:

"Hz. Mehdi (a.s) kıyam ettiği zaman, doğruluk ve samimiyet meydana gelecek, öyle ki insanlar ihtiyaç duydukları şeyi birbirlerinin cebinden alacak ve diğeri de bu işe engel olmayacaktır..."¹⁵⁸

12- Güçsüzlük, hastalık, halsizlik ve sakatlık olmayacak:

"... Hz. Mehdi'nin zamanını idrak edenler, hastalıkları iyileşecek ve zayıflıkları aradan giderek güçlü olacaklardır..."¹⁵⁹

"O zaman kör, felç ve hasta bulunmayacak."¹⁶⁰

Bu hak ve adalet hükümeti evrensel olacak, doğu ve batıyı kapsayacak ve insanlar adalet ve emniyet içerisinde daha çok gelişip ilerleyeceklerdir."¹⁶¹ Bütün dünyada müminler arasında çok samimi ilişkiler kurulacak, öyle ki sanki dünyanın bu tarafından ve o tarafından birbirleri ile konuşuyormuş, birbirlerini görüyormuş gibi olacaklar..."¹⁶²

Bu ise geçmişte süper güçlerin çıkarlarını korumak için bağlanan antlaşma ve barışlardan başka bir şeydir. Zira onlar her an değişiyorlardı, hatta bu gibi antlaşmalar, Hz. Mehdi'nin kıyamıyla tamamen aradan gidecek ve onların yerini gerçek adalet alacaktır.¹⁶³ O zaman artık nifak ve şeytani oyunların alıcısı olmayacak, gizli işler yapılmayacak ve herkes tam bir samimiyet içerisinde hak hükümetine teslim olacak aksi takdirde helak olacaklardır."¹⁶⁴

---

158 - Aynı kaynak / 164. Rivayet

159 - 68. Rivayet

160 - Bahur, C. 3.-52. Rivayet

161 - 99. ve 31. rivayet

162 - 213. rivayet anlaşıyor

163 - 192. Rivayet

164 - 167 ve 177. Rivayetlerden anlaşıyor

Bu, hakkın nihai hükümeti, adaletin tamamen insanlık toplumuna hakim oluşu ve insanlık tarihinin en son zinciri olacaktır. Bundan önce bütün düzenler, mektepler, ideolojiler tecrübe edilmiş, gözden geçirilmiş fakat onların hiç birinden müspet bir sonuç alınmamıştır. Evet Bu nihai ilahi kıyam-her ne kadar sınırlı ise de hak ve adaletle dolu olup, tarihin sonu olacaktır.¹⁶⁵

---

165 - 58. Rivayet

KENDİNİ YETİŞTİRMEK

Daha öncede bildiğimiz gibi insan, İslam açısından yapıcı, eğitici bir varlıktır; kendini ve yaşadığı çevreyi eğiten bir varlık. İnsanın yaşamakta olduğu çevreye yararlı olmasındaki başarısı, kendini eğitmesi ve yetiştirmesindeki başarısına bağlıdır ve bunun aksine, yani yaşadığı çevresine yararlı olmasındaki başarısı, kendi nefsinin eğitmesi için gereken ortamı hazırlıyor.

İnsan ile yaşadığı çevresi arasındaki bu güçlü müttekabil ilişkiye dikkat etmek, insanın kendi nefsinin eğitmesi meselesine daha fazla eğilmesini ve önem vermesini gerektiriyor.

İslam, insanın eğitimciliği hususunda çok geniş talimatlar vermiştir ki, insan hayatının bütün boyutlarını içermektedir, bu talimatlar insanın, vücudunu, ruhunu, maddi ve manevi gereklerini, ferdin, içtimai, iktisadi ihtiyaçlarını vb... içeriyor, bütün bu talimatlar İslam'ın eğitim sistemini teşkil ediyor.

RUHUN GELİŞMESİ VE SAĞLIĞI

İnsan bedeninin sağlıklı olabilmesi ve yeterince gelişebilmesi için, iyi gıda alması, sağlık koşullarına dikkat göstermesi, temiz hava, su ve çevreden yararlanması ve her türlü bela, hastalık ve bulaşıklardan uzak olması gerekir.

İnsan ruhunun gelişmesi ve sağlıklı olabilmesi için, sağlıklı ve iyi gıdaya ihtiyacı vardır, aksi takdirde yıpranır ve fesada yönelir.

Tabii şunu belirtelim ki, ruhun gıdası, sağlıklı olması, yahut bulastırıcı hastalıklara yakalanması, bedeninki gibi olmayıp, ayrı bir şekildedir. Mesela ilim ve iman, ruhun gıdasıdır, zira her biri ayrı bir şekilde ruhun gelişmesine ve eğitilmesine sebep oluyor, ona güç ve kudret veriyor, iyi ve sağlam gıdanın insan bedenine güç ve kudret verdiği gibi.

Öte yandan bir insanın imansızlığı ve cahilliği, o insanın ruhunun belasıdır, onu bir takım ahlaki hastalıklara yakalanmanın çşğine sürüklüyor.

Nitekim İslami ahlakın mevzuu, hangi adet ve alışkanlığın, insan ruhunun sağlıklı olmasına ve gelişmesine sebep olduğu ve hangi adet ve alışkanlığın ruhu zayıf düşürdüğü, felakete sürüklediği hususundadır.

GELİŞMEDE UYUM

Daha öncede belirttiğimiz gibi insanın iki yönü vardır. Bunlardan biri maddi ve bedenseldir ve diğeri ruhi olarak bildiğimiz manevi yöndür. İnsanın eğitimi her iki yönde de tam bir uyum içerisinde sürdürülmelidir. Eğer salt ruhi yönünün eğitimine önem verip, bedeni unutacak olursa, zayıflar ve yıpranır ve maddi huzur ve lezzetlerden mahrum olacağı gibi, manevi hareket için gerekli olan imkandan da yararlanmayacaktır. Zira hasta ve yıpranmış bir bedenle, ruhu geliştirmek, erginleştirmek imkanı çok zayıftır. Bunun gibi eğer hayat bütünüyle yemek, içmek ve maddiyat olursa, artık insanın, insanlığının tecellisi için bir fırsat kalmaz ve dörtayaklılardan da aşağı düşer.

Bu iki yönün her birinde insanın tekamül etmesi, gelişmesi için tanınması gereken bir takım vesileler, yollar ve etkenler vardır ki hayat programı, bu etkenler dikkate alınarak hazırlanmalıdır, ancak böyle olduğu takdirde tekamül durmaz veya eşitsizliğe uğramaz.

İnsan vücudunun gelişmesi için, bedenin çeşitli gıda maddelerine, vitaminlere ihtiyacı vardır. Bunlardan her biri normal bir ölçüde bedene verilmelidir, öyle ki gıda maddelerinden birinin yokluğu her ne kadar zararlı olsa, aşırı kullanmak da o derece zararlıdır.

Yahut bedenın sağığı için hareket ve çalışma zaruridir. Eğer beden tamamiyle hareketsiz kalacak olursa, pek çabuk yıpranır ve güçsüz bir hale düşer, fakat dinlenmek ve huzur da beden için gereklidir, çünkü devamlık ve zor işler de insanı dize getirir, tembellik ve sürekli hareketsizlik yıpratır.

Manevi yönden gelişmek de bunun gibidir, mesela muhabbet ve sevgi duyguları beslemek insan için lazımdır. İnsan, başkalarının dertleri ile ilgilenmeli ve başkalarının, içinde bulundukları zorluklarını, rahatsızlıklarını gidermek için çaba harcamalıdır. Fakat aynı zamanda bu muhabbet ve acıma duygusu, onu, haini yargılamaktan veya mütecaviz düşmana darbe indirmekten alıkoyacak derecede aşırı olmamalıdır.

İslam'ın en önemli özelliklerinden biri, bütün boyutları ile her yönden insanı tekamül ettiren talimatlar öğretmesi ve insanın gelişmesini durduran veya engel olan şeylerin önünü almasıdır, bu bakımdan İslami ahlak, çok büyük yapıcı bir role sahip olup, insan ruhunun sağık kaynağıdır.

AHLAKİ ÖLÇÜLER

Acaba ahlakın asıl temel, kaynak ve ölçülerimi vardır, yoksa şahsi veya sınıfsal istekleri tatmin etmek için sahte bir örtü müdür? Acaba toplumların zengin ve güçlü sınıfları, halk kitlelerini sömürmeye hazırlamak için ahlaki bahane etmiş ve sabır, kanaat, başkalarının hakkına riayet etmek ve fedakarlık gibi meseleleri gündeme getirerek, halkı sömürmek, yağmalamak ve emekçi kitleleri, ahlaki meselelere uymak adı altında sessiz kalmaya ve teslim olmaya mı çekmek istiyorlar?

Acaba mahrumluklara katlanmış sınıflar, muhabbet, ihsan, adalet, tevazu vs. gibi ahlaki mefhumları, egemen sınıfları uysallaştırmak için mi yaratmışlardır?

Yoksa ahlaki meseleler için, daha asil, sağlam alt yapılar mı var?

Şunda hiç kuşku yoktur ki, bazı ahlaki talimatların çeşitli şekillerde sui istifade edilmiş ve edilmektedir. Kendi çıkarları peşinde olanlar, hassaten eğer nüfuz ve imkana sahip olurlarsa, ellerine geçen her vesileden yararlanmak ve kendi arzularına, isteklerine erişmek için ortam hazırlamak için çaba harcıyorlar. Onlar bu uğurda her şeyi kendi hizmetleri altına geçirmek istiyorlar. Nitekim bilimsel araştırmalar, bütün asalet ve güzelliğine rağmen, bazı zamanlar mahrum kitleleri esaret bağına çekmenin ve zulmün hizmetine geçiyor. Esasen güzel ve yararlı her şeyden, yanlış ve hatalı yollarda yararlanmanın imkanı vardır. Fakat şunda da kuşku yoktur ki hiç bir zaman adalet ve adaletsizlik bir olmayacaktır, her ne kadar adaletin adında yanlış yollarda yararlanılmış olsa da hiç bir zaman gerçek hürriyet, esaret ve kölelik gibi olmayacak, gerçi onu yanlış anlamlarla halk kitlelerine yutturmaya kalkışsalar dahi.

Nitekim eğer ahlaki talimatlardan kötü yollarda yararlanılsa, yahut bir şekilde mahrum kitlelere tanıtılsa, bu talimatların değersizliği veya asılsızlığı için bir delil olmayacaktır, belki bu vazife için açık bir delildir ki "hile"nin topluma sızması ve değerlerin, çıkar sahiplerinin hizmetine girmemesi için çalışmak gerekir.

Aslında ahlak, insanın fitratında kök salmıştır. İnsan, fitratı gereğince, onun insanlık şerefi ile uyum içerisinde olan adetleri, huyları istiyordur. Ahlakı, insanlar arasında yaymak isteyenler, gerek peygamberler olsun ve gerekse hekimler ve nasihatçılar olsun, insanlığın çıkarları için ve bütün insanların çıkarlarını savunmak için ahlaki meseleleri gündeme getirmiş ve teklif etmişlerdir, belki bir sınıfın çıkarları için değil.

Bundan öteye ahlak ve edep arasındaki farka da dikkat olunması gerekir. Ahlak, içgüdülere, temayüllere çeki düzen vermek ve onları eğitmek ile ilgilidir. Fakat adab, bir takım ameli hareketlerdir ki, bir kısım maslahatlar ve antlaşmalar gereğince yapılıyor ve bazen de ahlaki ölçüler ile ilgili oluyor. Mesela sakınmak, irade gücü, istikamet, dayanıklılık, kahramanlık, takva ve bunların benzerleri ahlaktır. Bundan binlerce yıl önce istikamet ve yiğitlik ve benzeri güzel adetlerde, şimdi de böyledir, yemek, giymek ve benzeri şeylerin aksine çünkü bu gibi şeyler genellikle nisbi şeyler olup, her mahalle göre değişiyor, fakat direkt olarak ruhi ve ahlaki düzenlerle ilgili değildir.

Elbette daha sonra göreceğimiz gibi, genel ve sabit ahlaki esasların varlığı, ahlaki hükümlerin az-çok değişmeye kabiliyetleri olmasına engel olmayacaktır.

Mesela doğruluk, sadakat, kesin bir esas olarak İslam'ın ahlaki esaslarından biridir, ama eğer bir doğruyu söylemek, birinin canının, malının ve haysiyetinin tehlikeye düşmesine sebep olursa, o halde bu doğruyu söylemekten kaçınmalıdır. Fakat insanı iki yol ayırma sürükleyen böyle istisnai yerlerin varlığı, o iki şeyden her birinin değer ve asaletini zedelemiyor. Fakat doğruluk, temiz ahlaki ve ruhi bir adet olarak, diğer herhangi bir ahlaki engelin olmaması halinde insanın doğruluktan sapmamasını gerektiriyor. Nitekim namaz, dini bir farzdır, fakat görüyoruz ki bazı zamanlar kolaylaşıyor, mesela yolculuk anlarında yarıya iniyor, bunun gibi oruç da çok önemli dini bir farzdır ve şartlara haiz olan herkesin oruç tutması bir zarurettir, fakat bazı yerlerde onun vacip oluşu kaldırılıyor.

GÜZEL DÜŞÜNME. GÜZEL KONUŞMA VE GÜZEL HAREKET

Meşhur, güzel düşünme, güzel konuşma ve güzel hareket sözü, değerli bir sözdür, fakat dikkatlerimizi, insan hayatının çeşitli

yönlerindeki güzel rollere çekerek, güzel ahlaktan açık bir tarif bize vermez, zira önemli olan, “iyiliğin ve güzelliğin” ölçü ve miyarının ne olduğunu bilmemizdir. Halk neyi beğeniyor, ne insanın fıtratı ile uyum içerisinde, ne de mevcut muhit kanunları, şartları ile bağdaşıyor; nasıl bir şey ferdi veya toplum çıkarları ile uyum içerisinde olmak, neler insanın huzur ve refahını temin ediyor vs.

Bir çok şey bazı ahlaki mektepler açısından beğenilmiş ve ahlakidir ve diğer bazı mektepler açısından ise gayri ahlaki ve beğenilmeyen şeylerdir. Mesela ahlaki bir mektep ideoloji, zorbalığın ve zulüm karşısında teslim olmayı ve sessiz kalmayı beğeniyor ve onu ahlaki bir iş olarak biliyor ve “Eğer yüzünün sağ tarafına bir tokat vururlarsa, sol tarafını da çevir” diyor, fakat diğer bir mektep diyor: “Eğer biri sana zulüm edecek olursa, ona engel ol ve onu, yapmış olduğu zulmü kadar cezalandır. Nitekim bu mekteplerden her biri, kendisinin teklif etmiş olduğu şeyi iyi ve ahlaki olarak biliyor. Esasen bütün ahlaki mektepler, aralarındaki mevcut açık anlaşmazlıklarla birlikte, kendilerinin teklif ettikleri şeylere, “iyi konuşma” veya “iyi amel” sıfatını takıyorlar. Öyleyse eğer ahlaki bir fiili, “iyi iş” olarak tarif edersek, onun hakkında hiç bir açıklamayı ve yorumu garanti etmeyecektir. Bu bakımdan ahlak hususundaki önemli mesele, iyi ve kötünün gerçek ölçüsünü, milakini, yönünü ve alt yapısını tanımaktır.

İSLAM AÇISINDAN AHLAKIN ASIL ÖLÇÜLERİ

İ-İNSANIN İZZET, KERAMET VE BÜYÜKLÜĞÜ:

Yüce İslam peygamberinden naklolunan meşhur bir rivayette şöyle buyurulmaktadır: “Ben, insanın yüceliğini ve azizliğini en kemal hadde cristirmek için seçildim”.

Diğer bir rivayette ise Hz. Sadık (a.s)’dan şöyle naklolunuyor:

“Yüce Allah peygamberleri, yüce, aziz güzelliklere, kerametlere tahsis etti. Böyle adet ve huylara sahip olan herkes, böyle bir lütuf

ihsan ettiği için Allah (c.c)'a şükrediyor, bu güzel sıfatlara sahip olmayan kimse ise, iltimas ve yalvarışlarla onları Allah 'Teala'dan talep ediyor.”

Ravi diyor bu güzel sıfatların adetlerin neler olduğunu sordum ve İmam şöyle buyurdu: Abitlik, zahitlik, kanaat, şükretme, sabır, tevazu, ihsanda bulunmak, yiğitlik, gayret, hayır işler yapmak, doğruluk ve emaneti sahibine eda etmek.”

İnsanın izzet ve kerametinden gaye şudur ki, insan, kendini eğitmesi ve nefsinı temizlemesi sırasında bazı şeylerin, insanın izzet, keramet ve makamı ile uyum içerisinde olmadığını görüyor, o işler insanı, alçaltıyor, değersiz gösteriyor, makamını aşağıya düşürüyor, buna karşılık bazı şeyleri de insanın izzet ve kerametini artıran şeyler olarak buluyor, öyle şeyler ki, insana ruhi kişilik kazandırıyor onun değeri ve itibarını artırıyor.

Mesela o, hasetin, insanı içten alçalttığını açıkça görüyor. Haset eden, başkalarının gelişmesine, ilerlemesine tahammül edemeyen, başkalarının nasibi olan durumdan ızdırap çeken, rahatsız olan ve diğerlerinin işine engel olmaya çalışan kimsedir. Diğerlerinin de kendisi gibi mahrum olmasını, aşağılık bir duruma düşmesini istiyor. Herkes kendi içerisinde böyle bir hisse sahiptir ve böyle bir haslet, adet, aşağılık ve şahsiyetsizliktir, başkalarının başarısını, üstünlüğünü görmeye takati olmamak bir insanın değersizliğine ve aşağılığına tanıktır.

Çekemezlik sıfatı da bunun gibidir, şöyle ki biri o kadar dünya malına, servetine kendini kaptırır ki o serveti kendisinin, ailesinin refahı, huzuru için veya halka hizmet yolunda harcamaya yanaşmaz. Malumdur ki böyle bir insan, dünya malının esiridir, kölesidir ve bu sıfatla kendisinde aşağılık ve küçüklük duygusu hissediyor.

Görürüz ki keramet ve izzet duygusu, insanda sadık, doğru bir duygudur. Biz, ihsan, fedakarlık, yiğitlik, doğruluk gibi bir takım işlerde kendimiz de izzet, şereflik ve yücelik duygusu hissediy-

ruz ki yalan, riyakarlık, yaltaklık, haset, çekememezlik gibi bir takım işlerde de aşağılık hissediyoruz. Bu durum, çevredeki geleneklere, adetlere uymaksızın veya başkalarının telkini tesirinde kalmaksızın insanın kendisinde bulduğu şeydir. İslam bu nevi hasletleri, sıfatları şiddetle azarlamakta ve onu reddetmektedir.

“Fedakarlık” gibi sıfatlar nefsin aziz, değerli olmasına sebep olup, ruhun azametinin yükselmesine alamettir. Çünkü fedakar insan, kendine musallat olan insandır, şahsi arzularından, isteklerinden, başkaları veya kendi hedefi için göz yumabilecek kadar üstün bir şahsiyeti vardır.

Başkalarına saygı göstermek anlamına olan tevazu, yani zorbalardan karşısında teslim olmak, boyun eğmek değil de, kendi kabuğundan çıkarak başkalarının değerlerini de hesaba katmakta üstün bir sıfat olup, insanın, aziz olmasına, keremelli olmasına sebep olur. Böyle bir sıfata haiz olan bir insan, tekebbür ve mağrurluktan uzak olup, tamamiyle kendi nefsine musallat olduğu gibi gerçekçi bir görüşle başkalarının faziletini, iyi sıfatlarını da görüyor ve onlara değer veriyor ve saygı gösteriyorlar.

Nefsin azizliğinin ve yüceliğinin kaynağı ve temeli olan bu sıfatlar, temiz, güzel İslam ahlakının bir bölümüdür. Müspet ve menfi iki kutup hususunda bu nevi örneklerden çok vardır ki hatta bütün ahlaki meseleleri bir ölçüye kadar “İnsanın keramet”i esası ile ilgili kabul edebiliriz. Nitekim görüyoruz ki, yüce İslam peygamberi, ahlaki risaletini, “İnsanın güzel ve kerametli ahlakını tamamlamakta” sonuçlandırmıştır.

2- ALLAH'A YAKINLAŞMA:

“Güzel ve beğenilen iş, insanı Allah’a yakınlığa iştir, yani insana, “Allah’ı tanımak” hususunda ki konumuz da saydığımız güzel sıfatları kazandırır. Allah alimdir, kadirdir, iş bilendir, hesap üzerine iş yapıyor, adildir, muhabbetlidir, rahmandır, rahimdir,

herkes onun nimetinden yararlanıyor, iyileri dost biliyor, zalimleri ve kötülerini düşman biliyor vs... İnsan her ne kadar fazla bu ilahi sıfatları sahip olursa, o kadar Allah'a yaklaşıp. Eğer bu sıfatlar insanda adet haline alırsa ve bu kemaller insanın içinden kaynaklanırsa, o insanın İslami ahlakı adet ettiğini söyleyebiliriz:

“İlahi ahlakı adet edinin ve Allah gibi olun.”

İşte İslami ahlakın iki asil ölçü ve milakı bunlardır.

İslam insanı, bir işte kendisi veya başkaları için bulduğu her türlü yarar ve kârdan uzak olarak, yahut yine her hangi bir işte kendisi veya diğerleri için bulduğu her türlü ziyandan uzak olarak her zaman o işin veya sıfatın, insanlık değeri ve kerameti ile uyum içerisinde olup olmadığını ve ona, hakka doğru hareket etmesinde yardım edip, etmediğini anlamak istiyor. Onun kerameti doğrultusunda olan, insanlık değerini artıran ve onu Allah'a yaklaştıran her iş ve sıfatı, beğenilmiş ve yerinde bir sıfat olarak biliyor ve onun insanlık değerini azaltan, onu, Allah'a yaklaştırmakta güçsüz kılan her iş ve sıfatı yersiz ve beğenilmeyen iş ve sıfat olarak biliyor ve devamlı onlardan sakınıyor. Aynı zamanda şunu da biliyor ki, bu iki asıl, İslam ahlaki ölçüsüne riayet etmekle kendiliğinden uyanık, şuurlu, hareketli bir insan olarak ortaya çıkıyor.

YERSİZ SIFATLAR

İslam, insanı, nefsin kemal ve kerametine engel olan her türlü yersiz sıfattan arındırmaktadır taki eğitici ve temiz insani adetleri, sıfatları kabul etmeye hazır bulunsun ve gerçek insan sıfatına sahip olabilmesi ve Allah'a yakınlaşabilmesi için gereken gelişme ve dengeyi elde edebilsin.

Yazımızın bu bölümünde bu yersiz ve beğenilmeyen sıfatlardan bir kaçını tanıtmaya ve bu sıfatların insanın, çökmesindeki, helak olmasındaki, insanın insanlık değerlerini zayıf etmesindeki ve in-

sanlık toplumunun içinde bulunduğu çok büyük zarar ve ziyanlardaki rolünü tanıtmaya çalışacağız.

1- NİFAK

Nifak, iki yüzlülük ve iki renklilik manasınadır, şöyle ki dil, kalpte olmayan şeyi söylesin ve şahsi görünüşte öyle görünmeye çalışsın ki, aslında ona karşıdır.

Eğer nifak, iman ve Müslümanlık esası ile ilgili olursa, İslam toplumu için çok büyük tehlikeler meydana getirebilir. Kendini, müminler ve Müslümanlar sınıfından tanıtan ve gerçekte onlarla olmayan kimse, yalan yere kendini bir milletin taraftarı olarak tanıtan ve gerçekte o milletin baş düşmanı olan ve o millete hıyanet etmeye çalışan bir casus gibidir.

Nifak diğer alanlarda da toplum fertlerinc önemli ölçüde zarar ve ziyanlar veriyor, mesela dostluk ve muhabbet duygularını belirtmedeki nifak. Birisi kendini, başka birinin dostu olarak göstermeğe ve onun hayrını isteyen kimse olarak tanıtır, ama batında onun düşmanıdır. Karşı taraf ona güveniyor, onunla sırlarını ortaya atıp konuşuyor, müşkülâtında (zor durumda kaldığında) onunla meşveret ediyor ve hatta kendi iş ve yaşamında ortak ediyor. Öyle bir şekilde itimat ve güven var ki, sanki onun gerçek bir dost ve yararlıymış gibi. Halbuki o gerçekte ona düşmandır, meşveret ettiğinde ona hıyanet etmektedir, onun sırlarını açığa vuruyor, ona hizmet etmediği gibi, derdine derman da olmuyor. Belki her ne surette olursa ona darbe vuruyor ve hıyanet ediyor.

Resul-i Ekrem (s.a.a) buyuruyor ki; "Münafık aynı hurmadalı gibi eğri ve puçtur ki sahibi onu tavanın hangi tarafına koymak istese uygun gelmeyecektir. Sonuçta onu yakmaktan başka çarcsi

kalmayacaktır. Zira başka türlü ondan faydalanmak mümkün değildir.¹⁶⁶

Kendini halkın hizmetçisi ve milli maslahatları gözetenler ve toplumsal menfaatlarını ve dinin koruyucuları olarak gösterenler, gerçekte kendi taamlarının peşinde koşmaktadırlar. Dolayısıyla hıyanet ve zarar yolunda adım atmaktadırlar. Her ne unvanla olursa, ne kadar nüfuz ve makamları fazla olsa, o kadar tehlikeli olacaklardır. Zira halkın onlara itimat etmesi ve işlerini onların eline bırakmaları ve sonuçta da büyük zararlara uğramaları ihtimali vardır.

Kur'an-ı Kerim, mücadelesinin keskin ucunu münafıklara yöneltmiştir, öyle ki 35 yerden fazla onları azarlamıştır. Kur'an-ı Kerim münafıklara karşı öyle şiddetli bir tavır takınıyor ki bazen onları, kafir ve puta tapanların sınıfından zikrediyor ('levbe suresi 69 ve 74. Ayetler) ve bazen de cehennemın en aşağı ve alçak derecesini onlara vaad veriyor.

KUR'AN AÇISINDAN MÜNAFIKLAR:

Kur'an açısından, münafıklar tarafından topluma yönelik olan tehlikelerden biri, onların fesat tebliğcileri olmaları ve toplum içerisinde hayırlı işlerin yapılmasına engel olmaya çalışmalarıdır:

"Nifak sahibi erkeklerle kadınların hepsi de birbirindendir, aynıdır; kötülüğü emrederler, halkı iyilikten vazgeçirmeğe uğraşırlar ve ellerini yumarlar. Onlar Allah'ı unuttular da, O da onları unuttu. Şüphe yok ki münafıklardır buyruktan çıkan kötü kişilerin ta kendileri."¹⁶⁷

Ve münafıklar başarabildikleri kadarıyla bozgunculuk yapmaya çalışıyorlar:

---

166 - Usulü Kafi 2. C. 95. s.

167 - Tövbe/ 67.

“Onlara, Allah’ın indirdiğine ve peygambere gelin dendi mi görürsün ki münafıklar senden tamamiyle uzaklaşırlar.”¹⁶⁸

Hatta imanlı ve fedakar kitlelere iktisadi baskılar yapmaktan, mali zorluklar çıkarmaktan dahi çekinmiyorlar ve bu yolla hakkı dize getirerek mağlup edebileceklerini düşünüyorlar.

“Onlar öyle kişilerdir ki Allah’ın peygamberinin yanında olanlara bir şey vermeyin de derler, sonunda dağılıp gitsinler ve Allah’ındır hazineleri göklerin ve yeryüzünün fakat münafıklar, anlamazlar.”¹⁶⁹

Buna rağmen, gerçek mahiyetlerinin ortaya çıkmasından ve rezil olmalarından şiddetle vahşet ediyorlar:

“Münafıklar, yüreklerindeki haber verecek bir surenin indirilmesinden ürkmekle beraber alay da ederler. De ki: Alay edin bakalım, şüphe yok ki Allah, ürküp çekindiğinizi meydana çıkaracaktır.”¹⁷⁰

Onlar daimi bir ızdırap içerisinde bulunuyor ve nereden bir ses duyacak olurlarsa onu kendi aleyhlerine söylenilen söz olarak niteliyorlar:

“... Her bağırışı, kendi aleyhlerine sanırlar; onlar düşmandır, artık sakın onlardan...”¹⁷¹

Başkalarını aldatmak ve kendilerini iyi göstermek için yeminler ediyorlar:

“Münafıklar sana gelince, tanıklık ederiz ki dediler, sen, şüphe yok, elbette Allah’ın peygamberisin ve Allah bilir ki şüphesiz, sen,

---

168 - Nisa/61.

169 - Münafikun/7.

170 - Tevbe/64.

171 - Münafikun/5

onun peygamberisin ve Allah tanıklık eder ki şüphe yok, münafıklar, elbette yalancıdır.”¹⁷²

Fakat tuzağa düşüp paçayı ele verdiklerinde kendilerini kaybediyor, yapmış oldukları hainlikleri inkar ediyor ve kendilerini hayırsever kimseler olarak tanıtmaya çalışıyorlar:

“Elleriyle hazırladıkları bir felakete uğrayınca da halleri nice olur? Sonra sana gelirler, Allah’a yemin ederek ve biz, ancak iyilik etmek, arabulmak istedik diyerek.”¹⁷³

Onlardan işbirliğine çağrıldıklarında, altın vaatler veriyor fakat amele gelince kısa geliyor ve hıyanet ediyorlar:

“Onlardan, bize lütfüyle, keremiyle ihsanda bulunursa biz de yoksullara tasadduk ederiz ve mutlaka iyi kişilerden oluruz diye Allah’la ahdedenler de var. Fakat lütfedip ihsan edince verdiği şeyde nekesliğe başlarlar, ahitlerinden dönerler, zaten onlar dinden dönmüş kişilerdir.”¹⁷⁴

Evet nifak ve iki yüzlülük, münafığın kendisinin ve diğerlerinin de baş belasıdır. Nifak, bir insanın karanlıklara büründüğünün alameti olup, onun şahsiyetsizliğini ve aşağılığını göstermektedir, çünkü bir kaç şahsiyete sahip olmak isteyen kimsenin, aslında sabit, belirli bir kişiliği yoktur ve böylece insana layık olan nefsin kerametlerinden yararlanamaz ve Allah’tan uzak olur.

“Münafıklar Allah’ı kandırmak isterler ve o da onların cezasını verir. Onlar namaza düşenerek kalkarlar, halk görsün diye kırlar ve Allah’ı pek az anarlar. Ancak, onlar, imanla küfür arasında bocalayıp dururlar, ne onlara mal olurlar, ne bunlara ve Allah, kimi doğru yoldan saptırırsa onu yola getiremezsin artık.”¹⁷⁵

---

172 - Münafikun/1

173 - Nisa / 62

174 - Tevbe / 75 - 76

175 - Nisa / 142 ve 143. Ayetler

Hız. Ali (a.s) ise münafıklar hakkında şöyle buyuruyor:

“Ey cemaat ben sizi takvaya çağırıyor ve münafıklardan sakınmanızı tavsiye ediyorum. Bunlar, sapanlar ve saptıranlardır, çöken ve çökertenlerdir, her an bir renge bürünüyorlar ve ayrı-ayrı şekillere giriyorlar, sizleri, kendi çıkarları için eğitiyorlar, kalpleri hastadır, fakat görünüşleri temiz ve süslü, sin-sice her yere burunlarını sokuyor, dert ve ızdırap meydana getiriyorlar, fakat ilaçtan çareden bahsediyorlar, sözleri derman üzerinedir, ama amelleri, yaptıkları dert ve ızdırap yaratıcı, diğerlerinin huzur ve refahına tahammülleri yoktur, onların yolları üzerine çukurlar ediyorlar, ümitleri zayıflatıyorlar, onların yüzünden bazıları dize gelmişlerdir, kendilerini kalplerin mahremi biliyorlar, sözlerine timsah göz yaşları döküyorlar, başkalarının, onları tarif ve takdir etmeleri için, diğerlerini tarif ve takdir ediyorlar, birinden bir şey istediklerinde direnmiyorlar, biriyle, aralarında anlaşmazlık çıkacak olursa onu rezil etmeye çalışıyorlar, eğer hüküm verecek olurlarsa, zorbalık ediyorlar, her hakkın karşısında, bir batıl ortaya çıkardılar, her çaba harcayanın yolu üstünde bir uçurum ve hayattaki her insan için bir cellat meydana getirdiler. Her kapı için anahtar yaptı ve kendi heva ve heveslerine, isteklerine erişmek için her karanlık gece için bir lamba yaktılar, ümitleri yok etmekle, piyasalarını hareketli ve mallarının taraftarlarını çoğaltmak istiyorlar. Konuşuyorlar fakat aldatıyorlar, yorumluyorlar fakat tahrif ediyorlar, iş ortağı için zemine hazırlıyorlar fakat daha sonra onu çıkmazda bırakıyorlar, kurtuluş yolunu ondan selbediyorlar.”

2- TEKEBBÜR

Tekebbür yani mağrurlanmak, kendini başkalarından büyük bilmek ve bu bazı zamanlar “kendini büyük görmek”ten bazen de a-

şâğılık duygusuna kapılarak "kendini küçük görmek"ten kaynaklanıyor.

Hız. Sadık (a.s)'dan naklölunan bir rivayette şöyle buyrulmuştur:

"Tekebbür, başkalarını küçük saymak ve hakka teslim olmamak demektir."¹⁷⁶

Diğer bir yerde ise Hz. Sadık (a.s) şöyle buyuruyor:

"Kendinde alçaklık ve hakaret duygusuna kapılmadıkça hiç kimse mağrurlanmaz ve zorbalık etmez."¹⁷⁷

Tekebbür, aklın az oluşunun bir belirtisidir:

"Hiç kimsenin içerisinde mağrurluk ve tekebbür hisleri bulunmaz, ancak o derecede o kimsenin akli azalsın." (3)

Kendi makamını ve değerini hesaplamada gerçekçi olan ve doğru-dürüst düşünen ve insafıca yargılamaya hazır olan, başkalarının faziletlerini, üstünlüklerini itiraf eden ve hakikati kabul eden kimse kendiliğinden mağrurlanmıyor, tekebbür etmiyor. Mütekebbir, mağrur kimse, kendini herkesten üstün görmesine, ululuk satmasına rağmen, ruhunun derinliklerinde aşağılık duygusu hissediyor. Çok fazla noksanlıklarının bulunduğunu anlıyor ve bu noksanlıklardan ızdırap çekiyor, fakat tedbir ve faaliyetlerle bu noksanlıkları gidermeğe çalışacağına, onları gizlemek ve içindeki aşağılık duygusundan kurtulmak için kendini büyük göstermek istiyor. Halbuki gerçek azamet ve yücelik, ululuk Allah'a ait olup, sonsuz, sınırsız olarak bütün kemallere sahip olan da odur. Kudret, ilim, azamet ve mutlak hakimiyet ancak ve ancak Allah'a aittir.

Allah Teala, kendini büyüklük ve azametle vasıflandırmaya, azamet ve ululuğunu beyan etmeğe layıktır, zira gerçekten de böyledir. Fakat onun birer yaratığı, sultanı altında olan diğerleri, kendile-

---

176 - Usulu Kafi-C. 1 / Sahife 308

177 - 3- Usulu Kafi-C. 2 / 308. sahife

rinden hiç bir şeyleri yoktur, hepsi onun kuludur, nitekim ululuk satmaları, kendilerini büyük görmeleri de yersizdir. Daha fazla manevi ve ilmi faziletler elde etmek, en iyi ahlaka sahip olmakla ve Allah Telalanın tarafına yönelmekle, daha fazla izzet ve azamet elde etmelidirler. Aşağılık ve güçsüz bir durumda oldukları ve bütün kemallerden uzak bulunmaları ile ululuk satmamalı ve mağrurluk kisvesine bürünmemelidirler.

Hız. Sadık (a.s) şöyle buyuruyor:

“Tekebbür, şerlerin içerisinde bulunuyor. Kibir ve azamet, ancak Allah’a yakışan bir elbisedir. Her kim tekebbür ve yücelikte Allah’la ortak olmak, kendini ulu göstermek isterse, Allah ona aşağılık ve alçaklıktan başka bir şey vermeyecektir.”

Mütekebbirler, ululuk satanlar, toplumun baş belalarıdır, onlar o kadar mağrurdurlar ki, sadece kendi görüşlerinin doğru olduğu kanaatindedirler, halbuki amelen sırf kendi çıkarlarını gözetiyor, kendi kişiliklerini ve saygınlıklarını korumaya çalışıyorlar. Onlar, bütün değerlerin, liyakatların, sadece kendilerinde bulunduğunu düşünüyor ve bu açıdan, diğerlerine hiç bir hak tanımıyor, küçük görüyorlar, herkesin onların buyruğu altında olmasını, onlara köle olmalarını, onların istediği şeyleri istemelerini, onların görüşleri karşısında kayıtsız, şartsız teslim olmalarını ve onların karşısında iki büklüm eğilmelerini bekliyorlar. Daha sonraları “Tağut”lar olarak ortaya çıkan işte bu mütekebbirlerdir, yani öyle azgın bir hal alıyorlar ki, diğer insanlara karşı her türlü zulüm, adaletsizlik, tecavüz ve zorbalık etmeyi, kendilerini, halkın canlarının, mallarının ve şereflerinin mutlak sahipleri olduklarını bilmelerini kendileri için bir hak biliyorlar.

İslam herkesi eşit biliyor ve tek bir Allah’ın kulu, ortak saygı ve haklara sahip sayıyor. İslam açısından hiç kimse, hatta toplumun en zayıf fertleri dahi, saygısızlığa, tecavüz ve zulme tabi tutulmamalı-

dır. Hiç kimse, kendini üstün bir insan olarak bilmeye, "Malik-ur-Rikab" tasavvur etmeye hakkı yoktur.

Bu bakımdan mütekebbir, ululuk satan kimse hem kendi nefesine kötülük ediyor, kendi insanlık itibarını, manevi değerini ve kera-metini azaltıyor, hem de halkı kalben, kendinden rahatsız ediyor, öyle ki ona karşı itinasız oluyor, ona hiç bir değer vermiyor-lar, gerek başkalarının haklarını çiğnemek suretiyle ve gerekse Al-lah'a karşı çıkıyor, onun azamet ve yüceliği karşısında boy ölçüş-meğe kalkışıyor.

"Girin denilir (Mütekebbirlere, ululuk satanlara) cehennem kapılarından, ebedi kalırsınız orda; ululananların ne kötüdür yurtları."¹⁷⁸

"Ve Musa, ben dedi, şüphe yok ki soru gününe inanmayan her ululuk satan kişinin şerrinden, rabbime ve rabbinize sığınırım."¹⁷⁹

"... Allah, her kibirli ve cebbar kişinin gönlünü böyle mü-hürler işte."¹⁸⁰

3-DEDİKODU

Dedikodu; birinin, bir kimse hakkında diğerlerinden duymuş ol-duğu sözü ona iletmesidir, öyle ki onlar arasında düşmanlık ve nef-ret meydana getirsin ve böylece eski dostlar arasında, hatta aileler, yakınlar içerisinde düşmanlık ve anlaşmazlıklar oluştursun. İnsan-lar arasında, dostlar içerisinde kin ve düşmanlık ateşini alevlen-dirmek ve insanları birbirinin canına düşürmek bir insanın en aşağı rezalet ve alçaklığıdır.

---

178 - Zamer/72

179 - Mumin / 27

180 - Mumin / 35

Kur'an-ı Kerim bu nevi, dedikoducu, arabozan kimselerin sözlerine kulak asmamamızı tavsiye ediyor:

"Ve itaat etme çok yemin edenlerin, reyinde isabet bulunmayanların hiçbirine, ayıp arayan, kovucu ve söz getirip götürücüye."¹⁸¹

İmam Sadık Hazretleri Buyurmuşlar:

"En büyük cadı, dostların arasını birbirine vuran, insanları birbirine düşman kılan, dedikoducu, söz getirip götürendir. Bu yolda kanlar dökülüyor, evler tahrip ediliyor, sırlar açığa çıkıyor ve perdeler aradan gidiyor. Dedikoducu, yeryüzüne adım atan en kötü kimsedir."¹⁸²

Bu günah diğer bir kaç günahla birlikte, nitekim Hz. Hasan (a.s) buyuruyor:

"Başkalarından sana söz getiren kimsenin, gerçekte senin aleyhinde de başkalarına söz götürdüğünü bilmelisin. Dedikoducuyu kendi düşmanın bilmeli ve onun sözlerine itina etmemelisin. Zira onu nasıl düşman bilmeyebilirsin, halbuki, yalandan, gıybetten, hilekarlıktan, hıyanetten, hasetten, iki yüzlükten, bölücülük salmaktan ayrı değildir."¹⁸³

Hz. Ali (a.s) Buyuruyor:

"Sizlerin en kötü, olanınız dedikoducu, dostlar arasında tefrika salan ve temiz insanlara kötü şeyleri nispet-veren kimse-lerdir."¹⁸⁴

Pak ve temiz bir Müslüman asla kendini böyle büyük bir günaha bulaştırmaz. O, hatta dedikoducunun sözlerini dinlemekten ve on-

---

181 - Kalem/ 10-11

182 - Usulu Kafi / 2. Cilt-S. 369

183 - Usulu Kafi / 2. C. 369. S

184 - Usulu Kafi / 2.C. 369. S

lara inanmaktan dahi sakınıyor, uzak kaçıyor. Aziz peygamberimiz şöyle buyuruyorlar:

“Dedikoducu cennete girmeyecektir.”¹⁸⁵

4-YALAN

Yalanı, bir çok kötülüklerin, günahların asil kaynağı ve temeli olarak kabul edebiliriz. Peygamber efendimiz şöyle buyuruyorlar:

“İki yüzlü ve münafık kimsenin üç alameti vardır:

1-Konuştugu zaman, yalan söylüyor,

2-Vaad verdiği zaman, amel etmiyor,

3-Ona emanet verdikleri zaman, emanete hıyanet ediyor.”

Yalan, insanların sapmalarına sebep oluyor, yalana inanan ve onu kabul eden bir kimse delaletle düşüyor. Bu yalan, gerçeğe aykırı şey, eğer fikri ve inanç meseleleri hakkında olursa, halkın düşüncesini saptırıyor ve onların inancını tebaha sürüklüyor.

Yalan, yalancı bir kimse için, itibarsız olmasının ve halk arasında güvenin kalmamasının menşeyidir. Yalan ki her zaman üstü örtülü kalmıyor, nihayet bir gün ifşa olunuyor ve yalancıyı, küçük ve aşağılık bir duruma düşürüyor.

Yalancı hem kendine hıyanet ediyor ve hem başkalarına, kendi içerisinde, kalbinde olan şeyi ters gösterebilmek için şiddetli bir savaş halindedir ve dışarıda olanları da yanıltmak, başka bir şekilde göstermek için büyük dünya gerçekleri ile mücadeleledir.

Hz. Ali (a.s) şöyle buyurmuştur:

“Müslüman, yalancıyla dostluk kurmaktan, arkadaş olmaktan sakınmalıdır, çünkü o, (nihayet itimat olunmayan bir kimse

---

185 - Usulu Kafi / 2. C. 369. S

haline gelecektir, zira) o kadar yalan konuşacak ki, eğer doğru bir söz söylse dahi hiç kimse ona inanmayacaktır.”¹⁸⁶

İmam Sadık, Hz. Ali (a.s)’dan naklen şöyle buyuruyor:

“Her kim fazla yalan konuşursa, değer ve itibari kalmaz.”¹⁸⁷

Gördüğümüz gibi yalancı, ya korkusundan yalan konuşuyor veya dünya malı ve tamahı için. Her iki durumda da, insan nefsinin keramet ve azizliği ile çelişki içerisinde olan aşağılık bir duruma düşüyor. Yalan, ruhun temizliğini ve batini sefasını, huzurunu azaltıyor ve İslami ahlak ve terbiye hakkında açıkladığımız bütün ölçüler, değerler ile çelişki içerisinde.

Buna karşılık, doğruluk ve açık sözlülük, insanın şahsiyetinin, azamet ve kerametinin belirtisidir. Halk, doğrulukla tamdikları, emin bildikleri herkese saygı gösteriyor ve ona itimat ediyor. O, vicdanın huzur içerisinde olmasından başka, içtimai itibar elde ediyor, Allah, halk ve herkes ondan razıdır. Evet doğruluk, imanın en açık belirtilerinden biridir, yalanla, kendini gerçek bir mümin ve Müslüman bilmek mümkün değildir.

Yüce İslam peygamberinin şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir:

“Hiç kimsenin kalbi doğru değildir, ancak dili doğru olsun.”

Hz. Ali (a.s) da şöyle buyuruyor:

“Hiç bir kul, yalandan vazgeçmediği müddetçe imanın tadını tadamayacaktır, gerek ciddi olsun ve gerekse şaka”.

5-GIYBET VE İFTİRA

Hz. Rıza (a.s) dan rivayet olunmuştur ki, buyuruyor:

---

186 - Usulu Kafi / 2. C. 340. Sahife

187 - Usulu Kafi / 2. C. 340. Sahife

Eğer bir kimse, başka birinin arkasında, ondan olan ve hakkında haberi olan bir şeyi söylerse, gıybet etmiş olmaz, eğer birinde olan fakat halkın haberi olmayan bir şeyi söylerse, gıybet etmiş olur. Fakat eğer onda olmayan bir şeyi nisbet verirse, iftira etmiş olur.”¹⁸⁸

Gıybet gerek başkalarının haysiyetini zedelemek, alçaltmak ve rezil etmek ve gerekse diğerlerinin yapmış oldukları kötü amellerini açığa vurmakla fesadı terviç etmeğe sebep olduğu ve bir günahın çirkinliğini giderek halk içerisinde yok olmasına sebep olduğundan dolayı günah ve çirkindir.

Hız. Sadık (a.s) şöyle buyuruyor:

“İmanlı bir kimseden, kendi gözüyle gördüğü veya başkalarından duyduğu çirkin bir işi naklederse, Allah Tebarek ve Teala'nın haklarında buyurduğu: “İnananlar arasında kötü şeylerin yayılmasını sevenleredir dünya ve ahirette elemli azap.”¹⁸⁹ kimselerden sayılacaktır.”¹⁹⁰

Eğer insanların ayıp ve günahları sebepsiz açığa vurulmazsa, hem onların haysiyetleri mahfuz kalacak ve hem de kötü işler halk arasında yaygınlaşmayacaktır.

Gıybet, İslam dinin de o kadar çirkin bir iş sayılıyor ki insan onu, kendi kardeşinin leşini yiyen kimseye benzettiyor:

“... Bir kısmınız, bir kısmınızın gıyabında kötülüğünü de söylemesin; biriniz, ölü kardeşinin etini yemeyi sever mi? Tiksindiniz değil mi? (1)

İslam, dostluk ve kardeşliğin halk arasında daha da sağlamlaşmasını, her türlü nefret ve düşmanlığın yok edilmesini, insanların

---

188 - Usulu Kafi / 2. Cilt-357. Sahife

189 - Nur/19.

190 - Usulu Kafi / 2. Cilt-357. Sahife

haysiyetlerinin, bunun onun heva ve heveslerine kurban gitmemesini istiyor. Bu sebeptendir ki gıybet yapanlar hakkında yani başkalarının arkasında kötü şeyler söyleyenler hakkında böyle şiddetli bir tavır alıyor.

Gıybeti önlemek için ilk aşama da gıybet edenin sözlerini dinlemekten sakınmalıyız. Bu işimizle, onun sözlerini teyit etmediğimiz ve ona meydan bırakmadığımız gibi, hatta onun, başkaları hakkındaki kötü sözlerinin önünü de almış oluruz, çünkü muhatap, o sözlerc itibar göstermediği zaman, konuşan söylediklerinin boş olduğunu anlar. Fakat sade ve çabuk inanan muhatapların bulunması, gıybet edenlerin, sözlerini abartarak anlatmalarına ve hatta daha ileri giderek gerçek dışı iftiralarda bulunmalarına sebep oluyor. Bu bakımdan İslam dini, gıybeti işitenle, gıybet edenin aynı ölçüde günah işlediklerini bildiriyor.

Gıybet, genelde İslam'ın ahlaki esaslı çelişki içerisinde fakat bazen içtimai maslahat, bir kimsenin kötü amelinin açığa vurulmasını gerektiriyor.

İslam uleması, aşağıdaki yerlerde başkalarının ayıplarını veya günahlarını açığa vurmaya caiz bilmiştir:

1-TANIKLIK (ŞEHADET)

Şeriat mahkemesinin, tanıktan, suç, cinayet, hırsızlık vb. şeyler hakkında bildiklerini hakime söylemesini istemesi halinde, malumdur ki tanık, bazı kimseler hakkında, günah olan şeyleri ve onları yapanın razı olmadığı şeyleri dile getiriyor, fakat halkın haklarını korumak, toplumun maslahatı, tanıdığın, bildiği şeyleri abartmasızın ve noksansız olarak söylemesini gerektiriyor.

2-NEHYİ ANİL MÜNKER:

Müslüman bir kimsenin, zulüm ve kötü şeylerin önünü alması gerektiğini biliyoruz. Bu engel olmanın mertebeleri vardır ki, giderek daha fazla şiddet eylemini beraberinde getirecektir, eğer hain

bir kimse iğrenç emellerini gizlice sürdürür ve hiç bir surette yapmış olduğu hainliklerinden vazgeçmeye yanaşmazsa ve diğer yandan eğer onun bu çirkin işlerinin ortaya çıkması halinde, taraf haysiyetinin yok olması korkusundan yaptığı hainliklerden vazgeçecek olursa o halse onun yaptığı kötülüklerin, çirkin emellerin açığa vurulması ve böylece onu, tekrar böyle çirkin işleri yapmaktan uzak tutmak gereklidir.

3-ŞİKAYET

Zulüm ve adaletsizliğe uğrayan kimse kendini savunmalı, zulmü önlemek için zalimin zulüm ve adaletsizliklerini ifşa etmelidir.

4-MEŞVERET VE İRŞAD:

Bir kimse başka biriyle iş ortağı olmak, beraber yolculuk etmek, yahut evlenmek istemesi halinde, daha önceden onun hakkında gereken araştırmayı yapmaya mecburdur. Bu bakımdan onu tanıyanların, dostlarının yanına giderek onun hakkında malumat sorabilir. Burada da hakikat olduğu gibi-abartmaksızın veya noksansız-söylenilmelidir. Aynı zamanda büyük bir titizlikle gereken malumattan fazla bir şeyin söylenilmemesine de dikkat edilmelidir, meşveret olunan şahıs, bazı şahsi meseleler gereğince onun hakkında kötü şeyler söylememelidir, çünkü bu hıyanettir, her iki tarafa hıyanettir, zira yalan söylemesi ile hem o ikisinin ortaklaşa işbirliği yapmalarını engellemiş olur hem de başka birinin haysiyetini yersiz olarak lekeler.

5-YALAN VEYA TANIKLIK EDEN VEYA ASILSIZ BİR HABERİ YAYAN VEYAHUT HATALI BİR GÖRÜŞÜ SAVUNAN KİMSENİN YALANINI AÇIĞA VURMAK.

Halkın daha sağlam, uzman ve bilgili doktor, teknisyen veya alim bulabilmesi için iş sahiplerini, bilginleri, doktorları değerlerine göre sınıflandırmak...

6-HASET

Her toplumda genellikle bazı kimseler bulunuyor ki, sürekli çaba ve faaliyetleri sonucu, üstün bilgi, teknik maharet, iyi evlat, meşru yolla daha fazla gelir sağlamak gibi bir çok özelliklere sahip oluyorlar. Halkın bu insanlar karşısındaki tepkileri değişiktir:

Bazıları sorumsuzdur ve mesele onlar açısından çok sade olup, fazlasıyla önem taşımıyor.

Bazıları, başkalarının elde etmiş oldukları bu nimetten dolayı mutludurlar, bazılarının böyle özelliklere kavuştukları ve refah içerisinde oldukları bakımdan sevinç duyuyorlar.

Bir kısım insan da kendilerinin niçin böyle imkan ve özelliklere sahip bulunmadıklarını düşünmeye başlıyor ve müspet bir rekabet başlatarak kendilerinin de ilerlemesi, başkalarında olan ve onlarda olmayan özellikleri elde etmeleri için çaba harcıyor ve diğerlerinin mahrum olmasını arzu etmiyorlar.

Fakat diğer bir grup ise, başkalarının refah ve huzur içerisinde olmasına asla tahammül edemiyor ve her şeyin kendileri için olmasını istiyorlar. Onlar, başkalarının ilerlemesinden, mutlu olmasından rahatsızdırlar, içlerinde bir eziyet duymaya başlıyor ve bu hislerini, başkalarına eziyet etmek, bozgunculukta bulunmak, diğerleri alcyhinde kötü şeyler söylemek halinde açığa vuruyorlar, yani kendilerinin de başkaları gibi ilerlemeleri, üstün özelliklere sahip olmaları için çalışacaklarına, başkalarını da aşağılık bir duruma düşürmeye, onları değersiz kılmaya, ilerlemelerine engel olmaya çalışıyorlar. Bu son tepki, insanı helak olmaya sürükleyen hasettir, ne yazık ki halkın büyük bir kısmında bu sıfatın bulunduğu görülmektedir. Hatta fazlasıyla itibar ve imkana sahip olan bazıları dahi, bazen diğerlerinin ilerlemesinden ızdırap duyuyorlar. Haset insanın amelinde kendini göstermeye başlamadığı müddetçe sadece insanın kendisi açısından rahatsız edici bir sıfattır, fakat amelde kendini

göstermeye başlamasıyla, insanı günaha sevk ediyor ve eziyet, gıybet, iftira vs. halinde ortaya çıkıyor.

H.z. Sadık (a.s) şöyle buyuruyor:

“Şu üç sifata sahip olan kimsenin imanı yoktur:

Gazap

Haset

3-Korkaklık.”¹⁹¹

Yine buyuruyor:

“Haset eden, başkalarından daha ziyade kendine zarar veriyor.”

“Hased'in kaynağı, kalbin mühürlenmesi ve ilahi feyizlere karşı düşman olmaktır ve bunlar küfrün iki kanadıdır.”

“Haset etmekle insan daimi bir arzuya düşüyor ve öyle bir çıkmaza giriyor ki hiç bir zaman o çıkmazdan kurtulamıyor.”
(2)¹⁹²

H.z. Ali (a.s) buyuruyor:

“Sana haset eden kimseye şu ceza yeterlidir ki sen mutlu ve sevinçli olduğun anlarda o mutsuz ve ızdırıp çekiyor.”

“Mazluma daha çok benzeyen bir zalim görmedim, ancak haset eden, zira zavallı haset eden daimi bir ızdıraba müptela olup, huzursuz ve gam dolu bir kalbi vardır.” (3)¹⁹³

Haset aslında bir takım hastalık ve noksanlık neticesinde meydana gelir:

1- Haset eden mağrurdur ve her şeyin yalnız kendisi için olmasını ister.

---

191 - Sefinet-ul Bahar / 1. Cilt-250. Sahife

192 - Sefinet-ul Bahar / 1. Cilt-250. Sahife

193 - Sefinet-ul Bahar / 1. Cilt-250. Sahife

2-Tahammülsüz ve alçaktır, aksi takdirde başkalarının makamı, ilerlemesi veya özelliği karşısında kendini böyle kaybetmezdi

3-Kalbi mühürlenmiş ve kısa görüşlüdür. Bu bakımdan başkalarını görmüyor, başkalarının da bir hakkı olduğunu, onların da ilerlemesi gerektiğini düşünmüyor.

4-Mütecavizdir, çünkü kendi içerisinde hissettiği boşluğu doldurmak, kendi kapılmış olduğu duygulardan kurtarmak için karşı tarafa darbe indirmeye ve onun huzur ve haysiyetini tehlikeye düşürmeğe hazırdır.

HASETLE MÜCADELE

Fazilet ve özellikler kazanmak yolunda yapılan müsbet ve yapıcı çaba ve faaliyetler, hasetle mücadele etmek için çok yapıcı bir vasedir. Faaliyetle meşgul olan bir kimse, başkalarının hasretini çok az çekiyor, hatta giderek onda bir nevi geniş görüşlülük, yücelik, fedakarlık ve başkalarını büyük görme duygusu canlanıyor ve kendi sınırlı kabuğundan dışarı çıkıyor. Başkalarını da hesaba katarak, kendini insanlarla birleştiriyor. Onda bir nevi insan severlik ve hayırseverlik duygusu meydana gelerek, başkalarının özellik ve rahatlıklarından ızdırap çekmediği gibi, hatta başkalarının refah ve rahatlıkları için kendisini zorluklara düşürmeye dahi razı oluyor.

LİYAKATSİZ, MÜTECAVİZ KİMSELER KARŞISINDA HASSAS OLMAK VE ONLARLA MÜCADELE ETMEK HASET DEĞİLDİR:

Konumuzun bu kısmına kadar hasedin, insanın baş belası olduğunu, aşağılık ve görüş kıtlığının bir belirtisi olduğunu ve bu belaya yakalananların, başkalarının refah ve huzurunu yok etmek için çalıştıklarını ve böyle bir bela ile mücadele etmek gerektiğini öğrendik. Fakat hasedi şu manaya yorumlamamalıyız ki, eğer biri, tecavüz ve zulüm yoluyla başkalarının hakkını zayi eder veya torpil yoluyla liyakati olmadığı bir makamı elc geçirir veya yersiz olarak

kendini başkalarından üstün gösterirse, hakkı tahakkuk ettirmek, zulüm ve fesadı yok etmek için yapılan bütün girişimlerin önünü alıp, onu bir nevi hesad sayalım. Hayır, bu başka bir meseledir. Zorbalık, adaletsizlik, ayırım ve tecavüz karşısında mümkün olan etkili ve temel yollarla mücadele etmek gerekir. Aksi takdirde bu konuda her türlü sorumsuzluk ve sessiz kalmanın kendisi büyük bir günahdır.

Bu bakımdan eğer, zorbalık ve adaletsizlikle servete kavuşan bir kimseyi eleştirecek olursak haset değildir, yahut eğer liyakati olmayan birinin makamını mütezelzil edersek yine yollarla elde etmiş oldukları makam ve özellikleri karşısında sorumsuz kalmamalıyız. Hakkı hak sahibine vermek ve zulmün kökünü kazıyıp atmak için çaba harcamalıyız.

RUHU BU BULAŞIKLARDAN, KÖTÜLÜKLERDEN TEMİZLEMeye DOĞRU KAT EDİLMESİ GERERKEN YOL.

İslam'ın eğitim esasları, insanın tezkiye olunmasını yani ruhun bu kötülüklerden, bulaşıklardan arınmasını gerektiriyor, bu arınma insanın eğitimi ve yetiştirilmesi doğrultusundadır, tabii belayla mücadele kolay bir iş değildir, özellikle kök salıp, adet halini almış olursa. Fakat güçle dolup taşan esrarengiz bir varlık olan insan da, adet ve huyu değiştirmek dahi muhal bir iş değildir, belki olasılığı olan, mümkün bir iştir, ancak bütün güçleri seferber etmek ve muhitin bütün şartlarını onun için hazırlamak gerekir.

Her şeyden önce insan kendisinden, ruh ve batınından yardım almalıdır, Nefsi ıslah etmek ve onu eğitmek için iki şey önem taşıyor: Biri doğru-dürüst bir inanca sahip olmak ve diğeri güçlü bir iradenin olmasıdır. İnsanın iradesi ile ilgilenilmeli ve onda bir iç hareketlenme, kaynama meydana getirilmelidir ki böylece irade karar alabilsin ve değişiklikler meydana getirebilsin. Eğer güçlü bir ira-

de, doğru-dürüst bir inançla, akide ile beraber olursa, ıslah etme hareketi başlamış olur.

Kur'an'ın buyurduğu gibi:

“... Şüphe yok ki bir topluluk, ahlakını değiştirmedikçe Allah o topluluğu değiştirmez...”¹⁹⁴

Bu bakımdan İslam, nefsin ıslah olunmasında, şuurluluğun ve güçlü bir iradenin önemli bir rolünün olduğunu beyan buyuruyor:

Hz. Sadık (a.s) buyuruyor:

“Sen kendi nefsinin tabibisin, kendi derdini de, ilacını da biliyorsun, şimdi ne ölçüde kendin için ayağa kalkmaya ve kendinle ilgilenmeye hazır olduğuna bakmalısın.”¹⁹⁵

Yine buyuruyor:

“Sevinç ve mutluluk anlarında, korku anlarında hevese kapıldığında, sinirlendiğinde kendini koruyan ve sakınan kimse-nin bedenini Allah Teala cehennemden ateşine haram kılar.”¹⁹⁶

Her zaman doğru-dürüst düşünen, doğru karar alan ve alevlenmiş duygularının, geçici şehvetin veya onda kök salmış olan kötü bir adetin karşısında teslim olmayan bir insan, belalardan kendini koruyabilir ve ateşten uzak tutabilir.

İslam, sırf telkin yoluyla veya gözü kulağı bağlı olarak bir kimseyi hayır bir işe zorla yöneltmemizi istemiyor, İslam öyle bir iş yapınız ki insanın şuurluluğu kıvılcım gibi parlasın ve içcriden kaynakarak karar versin diyor. Öyle bir iş yapınız ki paslar aradan gitsin, cehalet ve alçaklık baki kalmasın, iç sermaye filizlenerek, i-

---

194 - Rad/11.

195 - Vesail-i Şia / 6. C. 122 ve 123. sahifeler.

196 - Vesail-i Şia / 6. C. 122-123. sahifeler.

yi düşünebilmesi ve iyi karar alabilmesi için insan bağımsızlık ve şahsiyet verilsin.

Hız. Sadık (a.s) buyuruyor:

“Kendi içerisinde bir valiz ve nasihat edicisi olmayan ve irşad edici bir arkadaş da sahip bulunmayan kimseyi, düşman kendi boyunduruğu altına sokacaktır.”¹⁹⁷

Evet insanın şeref ve hürriyeti, kendini eleştirmeye bağlı olup, bir iç nasihat edicinin olması gereklidir.

Kur'an'ı Kerim “Nefs-i Levvam”ye yani kendini kınayıp duran nefse, vazifesini yerine getirmesi halinde ant içiyor ve şöyle buyuruyor:

“Andolsun Kıyamet gününe ve andolsun kendini kınayıp duran nefse.”¹⁹⁸

Bu konuda mevcut olan diğer ayetler de, bu ilahi kitap açısından, kendi nefsini eleştirmek ve kınamanın, insanın yetişmesi ve eğitimi için ana temellerden biri olduğunu gösteriyor.

İslam, insanın duygu ve ihtiyaçlarının, insanın kendi kontrolünde ve hizmetinde olmasını istiyor.

Şu hadise dikkat ediniz:

“Kendi kalbini, iyilik sever bir arkadaş ve sadık bir evlat haline sok, ilim ve bilinçliliğini, kalbin itaat edebileceği bir baba durumuna getir, nefsanî kötülükleri ise, mücadele etmekte oldun bir düşman olarak bil”.

TAKVA

Böyle bir insan “takva”ya sahiptir, o, kendisini kayıtlı ve şartlı biliyor ve bu da hak ve hakikate olan imandan kaynaklanıyor.

---

197 - Vesail-i Şia / 6. C. 122 ve 123. sayfeler.

198 - Kıyamet/1- 2

Böyle bir insan tam “özgür” olması halinde, hakkın “kul”udur, nitekim hakkın kulu olması ve onun ubudiyeti, başkalarına köle ve kulluk karşısında onun hür olmasını ve özgürlüğünü garanti ediyor. O karşılaştığı her iş ve durumda ilk olarak o işin hakkına rızası ile mutabakat edip etmediğini düşünüyor ve ondan sonra karar alıyor.

O, herkesin gazap ve rahatsız oluşunu tahammül edebilir, fakat hakkın gazabı ve istememsi onun için tahammül olunmayan bir şeydir. Allah’ın gazap ve rızasızlığını gerektirecek her işten sakınıyor, nitekim bu “sakınma”, “kayıtlık”, “takva”dır.

Takvalı bir insanı, ne tehditle teslim etmek, günaha sevk etmek ve aşağılık bir duruma sokmak mümkündür ve ne de dünya malıyla, şehvetle, makamla tatmin etmek mümkündür. Takvanın rolü o kadar hassastır ki, Kur’an’ı Kerim onu, insanların değerlendirilmesinde tek ölçü ve milak olarak biliyor:

“Şüphe yok ki Allah katında sevabı en çok derecesi en yüce olanınız, en fazla çekeninizdir, şüphe yok ki Allah, her şeyi bilir, her şeyden haberdardır.”¹⁹⁹

Evet ancak kendi nefesine musallat olan temiz insan, değer ve keramete sahiptir ve değer ve keramet genellikle “takva” sayesinde daha fazla elde edilir.

Takva hususunda çok sayıda ayet ve rivayet mevcuttur mukaddes İslam dininde. Şimdi bir örnek olarak Hz. Ali (a.s)’ın, çok yakın ashabından biri olan “İlammam”ın isteği üzerinde takva hakkında okumuş olduğu meşhur hutbesinin bir bölümünü buraya alıyoruz.

Hz. Ali (a.s) Şöyle buyuruyor:

“Çekinenler, takvahlar, fazilet sahibi kimselerdir, sözleri doğru, elbiseleri normal ve yol yürümeleri tevazuyladır. Al-

---

199 - Hucurat/13.

lah'ın kullar için haram kıldığı şeylerden sakınıyor, kulaklarını, faydalı bilgileri duymaya tahsis ediyorlar. Belaya uğradıkları zaman, refah ve huzur da oldukları gibi, rahat ve umutludurlar... Allah, onların ruhlarının derinliklerinde öylesine büyük, yüce cilve etmiştir ki Allah karşısında her şey onlara göre hiçtir, değersizdir... Çekinen insan, dini amellerde güçlü ve dirençli ve bununla birlikte yumuşak ve geniş görüşlüdür, imanı muhkem ve yakınle beraberdir. İlim öğrenmeye şevki vardır...İhtiyacı olmadığı zamanlar aşırı gitmez, Allah'a ibadette, huşu içerisinde, hatta zorluk anlarında dahi aynı sıfatını koruyor, belalar karşısında sabırlıdır, helal rızık peşindedir ve hidayet yolunda enerjili, tamabtan çekiniyor... Onda heva ve hevesleri olmuş ve gazap yatışmıştır... Herkes ondan hayır geleceğine ümitli ve şerrinden amandadırlar. Kötü şeyler söylemiyor, sözleri mülayim ve cana yakındır, münasebetsiz bir harekette bulunmuyor, devamlı iyi işler yapıyor. Izdırap anlarında sükunet ve huzurunu kaybetmiyor, refah ve huzur anlarında şükrediyor, eğer birini dost edinirse, onun için günaha düşmez... Kötü adlar ve nisbetler vererek başkalarını rahatsız etmiyor, komşuya zahmet vermiyor, kendini zorluklara salıyor fakat halk onun elinde huzur ve emniyettedir, ahiret saadeti için kendini zorluklara, zahmetlere düşürüyor, ama halkı kendinden rahatsız etmiyor. Eğer birinden uzak kaçacak olursa, temizlik ve seçkinliği içindir, eğer biriyle yakınlık kuracak, dost olacak olursa, sevgi ve muhabbet içindir, tekebbür ve kendini beğenmişliği bakımından olmadığı gibi yakın olması da başkalarını aldatmak için değildir..."²⁰⁰

---

200 - Nehe-ül Belâğ-191. Hutbenin bir bölümü

İRADEYİ GÜÇLENDİRMEK

Daha önceki sohbetlerimizde şu neticeye vardık ki insan, tekmül hareketinde her şeyden önce kendi içinden güç alması gerekir. Bir insanın batını güçlerinin açılması, harekete geçmesi, daha ziyade iki şeye bağlıdır, bunlardan biri irade gücüne ve diğeri batını şuur.

İradeyi güçlendirmek, takviye etmek için, uygun spor ve eğitimlerden yararlanmak gerekir. Her mektep ve akide de insanlara devredilen vazifelerin etkili ve değerli rollerinden birisi şudur ki onları sorumlu ve mesuliyet hissedene kimse haline getiriyor ve onların iradesi için değerli bir destek olan, hayatını sahih esas ve kanunlarına riayet etmek, uymak açısından bir nevi adet meydana getiriyor ta ki kendini ulu saymak, heva ve heveslere kapılmak ve fesada yönelmek karşısında mukavemet etsin ve teslim olmasın. Mukaddes İslam dininde de beş vakit günlük namazlarını kılmak, elbisenin, bedeninin temiz olmasına, elbise ve namaz kılanan yerin gasp edilmiş olmamasına dikkat etmek, kibleye ve vakte riayet etmek veya oruç tutmak, bir ay boyunca düzgün bir program esasınca hareket etmek vs. insanda mesuliyet, yükümlülük hissettirmekte, hayatta nizama adet etmek ve mukavemet güçlü meydana getirmektedir.

ORUCUN, İRADENİN GÜÇLENMESİ İLE OLAN İLİŞKİSİ

Daha önce şunu öğrendik ki şartlara haiz olan ve yolcu ve hasta olmayan bütün Müslümanlara, ister erkek olsun, ister kadın herkeşe, Ramazan ayında oruç tutmak vaciptir.

Açlığı, susuzluğa tahammül etmek, cinsi istekler karşısında direnmek gibi nefsanî isteklerin bir bölümünün karşısında direnmek, açılmamış batını güçlerin uyanmasına ve harekete geçmesine sebep oluyor, ayrıca özünü korumak yolunda bir nevi eğitimidir ki, insan, heves, şehvet, kendini ulu saymak, gazap gibi azgın etkenlerle kar-

şı karşıya geldiği zaman kendine musallat olur ve kolaylıkla, sapıklıklara, azgınlıklara teslim olmaz.

İnsanlar her zaman için saptırıcı, günaha bulaştırıcı isteklerle karşı karşıdırlar, haram yemek, cinsi sapıklık, şehvetprestlik, tamah karşısında teslim olmak vs.

Azgınlaşan şehvet istekleri, tamahlar ve diğer temayüller çoğu zaman insanı kendi kontrolüne geçiriyor ve insanın direniş ve çekinme gücünü artırması ile bu nevi istekler, temayüller karşısında durması, her cazibe karşısında cezp olunmaması ve her nidaya, sese vermemesidir. Gayri meşru bir hevesin azgınlaştığı zaman, özüne dönmeli, kendi kudreti akliyesini işe sokmalı, geleceğe genişçe bakmalı ve geçici bir istek için feda olmamasına dikkat etmelidir.

Böyle bir direniş gücüne kavuşmak için, bazı yerlerde nefsani istekler karşısında direnmek ve böylece yavaş-yavaş mukavemet gücünü elde etmek gerekir. Oruç tutmak, bu gaye için çok yararlı olabilir ve insani dirençli kılabilir. Kur'an'ı Kerim orucun bu üstün rolü hakkında şöyle buyuruyor:

“Ey inananlar, kötülüklerden, şüpheli şeylerden korunmanız için oruç, sizden öncekilere farz edildiği gibi size de farz edilmiştir.”

(1) ²⁰¹

İIAK YOLUNA DÖNMEK, TÖVBE:

Günahkar bir insan, günaha bulaşıyor ve aşağı bir duruma düşmeğe, devrilmeğe hazırlanıyor, fakat bu günahkar insan, günahkarlığı, hataları ile mücadele edebilir. Şimdiye kadar o kadar kötü işleri yapan, günahlar işleyen o insanın kendisi idi, şimdi de bu günahları terk etmeye karar veren ve kendinde değişiklik, tahavvül meydana getirmek isteyen de onun kendisi olmalıdır. İnsanın zatında hak yoluna, temizlik ve sefa yoluna geri dönmek gücü vardır.

---

201 - Bakara/ 183.

Allah Teala da, geri dönmek yolunu insan için açık bırakmış ve hiç bir zaman günahkar birini kendi katından kovmamıştır.

Nitekim Kur'an-da şöyle buyruluyor:

“De ki: Ey nefislerine uyup hadden aşırı hareket eden kullarım, Allah rahmetinden ümit kesmeyin; şüphe yok ki Allah, bütün suçları örter, şüphe yok ki o, suçları örter, rahimdir.”²⁰²

Tövbe etmeye davet etmek ve tövbe etmenin mümkün olması, ümit kaynağıdır, geri dönmeğe ve islah olunmaya doğru insanı sevk eden hareket verici bir ümit, tembellik ve zayıflık meydana getiren bir ümit değil.

Bazıları öyle zannediyorlar ki tövbe kapısı her zaman açık olduğu için, insan istediği kadar günah işleyebilir ve eline gecen ilk fırsatta tövbe ederek günahlardan arınabilir. Eğer böyle olursa, tövbe-yi kabul etmek vaadi aslında günahın yaygınlaşması ve insanın daha fazla günaha batması yolunda bir yardımdır. Bu inancı paylaşılanlar her halde bilmiyorlar ki insan her ne kadar günaha adet ederse kararlılık ve katiiyyet gücü onda zayıflar ve ruhu karanlıklara bürünür, sonuç olarak artık günahlardan tövbe edip geri dönmek düşüncesi o insanda ölür.

Daha ötesi, tövbe edip geri dönmeğe fırsat olduğu nereden malum, çünkü hiç kimsenin ceelinin vakti belli değildir, kim, ne zaman kadar yaşayabileceğini, gelecekte durumunun nasıl olacağını nereden biliyor.

İnsanın yapmış olduğu işten gerçekten pişmanlık duyup, onu kendinden uzaklaştırmak istemesi gerçek tövbe ve geri dönüştür.

Bunun ilacı en kısa zamanda yapılmalıdır, tehlikeli bir hastalığa yakalanan bir hastaya derhal gereken ilacı verip, ölüm tehlikesinden kurtarmak gibi. Aksi takdirde eğer hasta, bugün, yarın edip

hastalığının iyileşmesi için gerekli olan ilacı almayacak olur ve gelecekte derdine bir tedavi yolunun bulunacağı umuduyla beklerse, açıktır ki onun hastalığı giderek derinleşir ve öyle bir duruma gelir ki artık hiç bir ilaç o hastalığı iyileştirmede etkili olamaz.

Peygamber efendimiz (s.a.a) şöyle buyurmuşlardır:

“Her derdin bir dermanı vardır ve günahın dermanı, ilacı ise tövbedir.”

Hz. Sadık (a.s) da şöyle buyuruyor:

“Mümin bir kul günah işlediği zaman Allah ona 7 saat fırsat veriyor, eğer bağışlanmasını ister ve yapmış olduğu günah dan tövbe ederse, bu günahı affolunur ve onun kitabına yazılmaz, eğer bu fırsat sona erer ve tövbe etmezse bu günah onun adına yazılır.”

Hz. Resulullah (s.a.a) den, Allah'ın iyi kullarının kimlerin olduğu soruldu, Allah Resulü şu cevabı verdiler:

“İyi iş yaptıklarında mutlu olan ve kötü iş yaptıkları zaman, bağışlanmalarını dileyen ve tövbe edenler. Eğer biri onlara hizmette bulunursa, teşekkür ediyor ve bir belaya yakalandıkları zaman sabrediyorlar. Birine karşı gazaba geldiklerinde ise ondan vazgeçiyorlar.”

İşlenilen günah karşısında pişmanlık hissetmek, insanda henüz imanın bulunduğunu göstermektedir, zira iyi ve kötü işler karşısında sorumsuz değildir, iyi iş karşısında mutlu oluyor ve kötü iş karşısında ise rahatsız oluyor. Böyle olunca malumdur ki o insanın ruhunda bir nevi çekim ve güç vardır ki onun ıslah olunmasına sebep olabilir.

Hz. Sadık (a.s) buyuruyor:

“Yapmış olduğu iyi işinden dolayı mutlu olan ve kötü işinden ise rahatsız olan herkes mümindir.”

İşte bu uyanık vicdan, insanı doğru yola sevk etmek ve günahlara bulaşmaktan alı koymak için bir engize ve hedeftir.

Hız. Ali (a.s) şöyle buyuruyor:

“Kötü işten pişman olmak, insanı, o işi terk etmeğe sevk ediyor”.

Hız. Sadık (a.s) da buyurmuştur:

“Günah işleyen ve yaptığı günahdan dolayı pişmanlık hissi duyanları, bağışlanma talebinde bulunmadan önce Allah Teala onları bağışlıyor.”

Bazen vicdanın, yapılan günah karşısında pişmanlık duymasına, “haya” diyorlar, İslam’ın, insanın ilerlemesine, kemale ermesine sebep olduğunu bildiği haya.

İmam Seccad (a.s) buyuruyor:

“Aşağıdaki dört şey bir kimsede bulunursa, onun imanı tam ve günahları temizlenmiş olur:

-Halka karşı vermiş olduğu taahhüdüne sadık kalmak.

-Allah katında ve halk karşısında kötü olan işten sakınmak, haya etmek.”

-Ailesine karşı iyi muamelede bulunmak

-Dili, halka karşı doğru söyleyen olmak”

İslami hadiseler de Hız. Davut peygamberin Zebur’undan şöyle naklolunmuştur ki Allah Teala buyuruyor:

“Ey Davut, söyledığımız her şey iyi kulak ver ki hak diyorum. Her kim benim katıma gelip, bana karşı yapmış olduğu itaatsizliklerden pişmanlık duyar, haya ederse, onu bağışlayacağımı ve günahlarını koruyanları unutkanlığa düşüreceğimi söylüyorum.”

Nitekim insan günaha tezahür etmekten her ne kadar sakınırsa, günahı o kadar hafif olur,çünkü onun bu işi, yapmış olduğu çirkin

išten utandığını gösterdiği gibi, yapmış olduğu günahı gizli tutarak, günahların, fesadın halk arasında yayılmasına da sebep olmamıştır.

Tabii günahı pişmanlık duymak, gerçek olmalıdır, öyle ki insan günahı terk etme de kararlı olsun.

Hız. Bakır (a.s) buyuruyor:

“Yaptığı günahı tövbe edip hiç günah etmemiş olan kimse gibidir. Fakat tövbe den ama tekrar aynı günahı işleyen kimse, kendini alaya alan kimse gibidir.”

Yine Hz. Sadık hazretleri, ayetin tefsiri şöyle buyurmuştur:

“Nesuh tövbe”, birinin, yaptığı günahı tövbe edip bir daha o günahı işlememesidir.”

DUYGULAR VE DUYGUNUN İNSAN HAYATINDAKİ ÜSTÜN ROLÜ

İnsan da, çevre etkenleri ile karşı karşıya geldiğinde bazen “duygu” denilen bir infiali durum meydana geliyor, korku, ümit, muhabbet, nefret vs. gibi...

Bu infiali durumlar insan hayatından çok önemli ve etkili role sahiptirler, hayata özel bir canlılık, mutluluk ve coşku kazandırıyor, yaşantının monoton havasına bürünerek rahatsız edici olmasına engel oluyorlar. Bunlardan başka insanın bir çok coşku ve şevkleri için güçlü bir engize, gaye vardır ve bazen onun iradesini çaba harcamak ve bir amel için tahrik ediyor ki hiç bir etkenin onun karşısında durmaya kudreti yoktur. Duygudan kaynaklanan çabalar, üstün bir sıcaklık ve kesinlikle beraberdir, öyle bir sıcaklık ve kesinlik ki insanı, fedakarlık yapmaya, zahmet ve ızdıraplara katlanmaya teşvik ediyor ve hedefe varmak için zorlukları onun için kolaylaştırıyor, öyle ki zorlukları, açık yüzlülük ve memnurlukla karşılıyor ve ne zor anlarda dahi kendini kaybetmiyor, se-

vimli simasını koruyor ve sanki o, bu zorlukları tahammül etmek-
ten lezzet duyuyor.

Duygulu ve gerçek bir anne, geceleri saatlerce uymuyor, uyku-
suzluğu memnurlukla tahammül ediyor ve böylece yavrusunu gö-
zetiyor, ihtiyaçlarını gideriyor ve vefatlı bir evlat anne ve babasına
hizmet etmekten lezzet duyuyor ve bu uğurda hiç bir fedakarlıktan
çekinmiyor. Duygulu bir karı-koca, birbirinin mutluluğunu temin
etmek için aşk, istek ve coşkuyla çalışıyor ve eğer her hangi bir
tehlike onların sıcak yuvalarını tehdit edecek olursa, takdir oluna-
cak bir yiğitlikle o tehlikeye karşı mücadeleye kalkıyorlar, kah-
raman bir Müslüman İslam topraklarını savunmak uğrunda feda-
karlıklarda bulunuyor ve bu yolda hiç bir şeyden korkmuyor vs...
Bütün bu zikrettiğimiz yerlerde insanın yapmış olduğu bu çaba ve
faaliyetlerden tahrik edici genellikle kudret-i akliyyeyi kontrolü altı-
na alan ve insanı, fedakarlıklarda bulunmaya sürükleyen güçlü bir
atife ve duygudan ibarettir.

GERÇEK DUYGU, MASLAHAT ÜZERİNE OLAN VE SUNİ DUYGU DEĞİL?

İnsanın duygusu, şahsi istekleri ile ilgili olduğu yerlerde yüzde
yüz tabii insanındır. Acı bir olay karşısında, facialarda üzülmeye
veya tatlı bir olay karşısında sevinmesi mutlu olması, coşkuya ka-
tılması, ızdırap ve sevinç, muhabbet ve nefret, rağbet ve kin bütün
bunlar yüzde yüz tabiidirler.

Evladına, anne babasına, ailesine, kardeşine veya bacısına bir
zarar geldiğinde insan nasıl üzülmüyor? Fakat bu üzülmeye yönü ve
ölçüsü bütün insanlarda veya toplumlarda bir seviyede değildir.

İnsanların bazılarında bu üzülmeye, insanın kendisiyle evladı, an-
ne ve babası, ailesi, bacısı, kardeşi veya dostları arasında bulunan
bir nevi asil ve hakiki bağımlılıktan kaynaklanıyordur. Bu bağımlı-
lık o kadar asil ve esastir ki, evladının uğradığı faciaya onun ken-
disi uğramıştır. Burada yine asil ve hakiki bir duygu ile karşı karşı-

yız. Fakat bazı insanlarda durum böyle değildir. Onların, anne, baba, evlat, karı, kardeş, bacı veya yakınlarına ve dostlarına olan ilgi ve alakaları, onlardan bir nevi şahsi yarar sağladığı, onları kendi menfaati için kullandıkları içindir, babasını seviyor, çünkü ona para veriyor ve onun hayati ihtiyaçlarını gideriyor, annesini seviyor, çünkü onun işleri ile ilgileniyor veya hastalandığı zaman onun bakkıcılığını yapıyor, evladını seviyor çünkü onlara adet ediyor ve onun yalnızlığını gideriyorlar hayatının zor günlerinde ve çalışamayacak duruma geldiğinde onlardan yararlanabileceğini ümit ediyor, ailesini seviyor, çünkü onun cinsi isteğini gideriyor, onun iç hayatına çeki düzen veriyor veya onun iktisadi ve içtimai ihtiyaçlarını temin ediyor. Bütün bu saydığımız yerlerde insanın, başkalarına karşı göstermiş olduğu muhabbet, gerçek bir muhabbet değildir, onun ruhunda, anne ve baba hakkında misal vurduğumuz gerçek bir duygu mevcut değildir. Eğer annesine, babasına, ailesine ve evladına yönelik olan bir zarar ve ziyan ona yönelik olmazsa rahatsız olmuyor ve hiç umurunda olmaz. Anne ve babasını, yakınlarını, dostlarını, ona yararlı oldukları müddetçe dost tutuyor, eğer bir gün artık onların kendisine yararlı olmadıklarını görürse, işte o zaman annesi, babası, evlatları, yakınları, dostları onun için yabancıdan dahi yabancı durumuna gelir, yıllar geçse dahi onlardan hiç bir haber edinmez, onları aramaz. İşte bu günümüzün ruhsuz, madde dünyasının ahlakıdır.

Madde dünyasının makineleşmiş ahlakında, başkalarına muhabbet duygusu beslemek, onları sevmenin asaleti yoktur, şahsi hayata çeki düzen vermek ve daha fazla şahsi kazanç elde etmek yönünde kendisinin başkaları ile olan ilişkilerini ayarlamak için bir vesiledir. Halka karşı dostça hareket etmeli, onların ilgi duydukları gelecek ve adetlerine riayet etmeliyiz. Başkaları ile sohbetimizde samimi olmalı, her zaman dudaklarımızda tebessüm bulunmalı ve başkalarının elini muhabbetle sıkmalıyız. Edepli ve tevazulu olaya çalışmalı, başkaları ile karşılaştığımızda edep ve esasları gözetme-

liyiz, fakat niçin? Kendi sosyal durumumuzu korumak için, kendi çıkarlarımız istikametinde daha fazla onların yardım ve işbirliğinde yararlanabilmek için, onları gerçekten dost bildiğimiz için değil. Bu nevi ahlak gerçekten de bir nevi istismar ve smrmedir, sana-yileşmiş toplumlarda işçiler hakkında yapılan hizmetler gibi, zira bu nevi hizmetler, onun haklarına, insanlığına ve ailesine gerçekten saygı gösterildiği için değil belki ondan daha fazla kazanç elde etmek, onu daha fazla kullanmak içindir. Işilere karşı muhabbet gösteren, onlarla samimi olan, hasta oldukları da görüşlerine giden, onların yardımına koşan bir mcressesenin müdürünü dikkate alınız, bütün bu yaptıkları Allah için olmadığı gibi, insan severlik ve insan haklarına, eşitliğe saygı gösterdiği içinde değildir, belki sırf onların desteğini kazanmak ve onlardan daha fazla çıkar elde etmek içindir.

Bu gibi yerlerde diğer insanlar onun için söz konusu değildir, yani onların insan oldukları ve insan gibi yaşamaları gerektiği onlar için önem taşımıyor, kendi işi açısından daha fazla yararlı olmaları bakımından onun ilgisini çekti ve dikkat gördüler, yani yine “kendini ulu sayma bakımından” bir nevi iğrendirici cilvesi. Bu, “Ben”im ki, kendi işimde başarılı olmamı liyakatli bir müdür sayılmamı ve bu mdrlğm karşısında daha fazla maaş almak istiyorum veya kendim meydana getirmiş olduğum bir mcressesenin müdürü olarak daha fazla çıkar elde ettiğim için kendim ve elimin altındaki memurlar arasındaki iyi ilişkilere veriyorum.

Böyle olunca mcressesede çalışan memurların tepkisi de buna benzer bir şey olacaktır, onlar da, müdürleri ile hareketlerinde, tutumlarında, suni ve hakiki olmayan bir edep ve tevazuyu kendilerinden göstereceklerdir, fakat ruhlarının derinliklerinde, sözde liyakatli müdürlerine karşı en küçük bir muhabbet duygusu dahi bulunmayacaktır, onunla zahiri olarak dost görünmeye çakışıyor ve ona saygı gösteriyorlar fakat bu yaptıkları karşılığında bir mkfat verilmesini bekliyorlar.

İçtimai ilişkilerdeki bu nevi alt yapılan tamamiyle geçersizdir, zira yine "Kendini ulu gören, herkesten üstün sayan "Ben" her şeyin mihveri olmuştur. Eğer bir gün çıkarları, başkalarına karşı muhabbet göstermek yoluyla değil de, başkalarına karşı itinasız olmak ve hatta zulüm ve haksızlıkta bulunmakla temin olunursa işte o zaman artık onda duygusallıktan hiç bir eser kalmaz, başkalarına karşı göstermez, başkaları için çalışmaz, belki tam aksine başkalarına zulüm etmeye, baskı yapmaya başlar.

Kendi asrımızda halkları görüyorsunuz ki, kendi aralarında üstün ahlaka, adaleti insani ilişkilere sahip olmakla maruf olmuşlar ve onların zahiri hayatları bu ahlakın ve eğitimin bir görüntüsüdür, fakat sözüm ona bu ahlaki insanları görüyorsunuz ki kendi çıkarlarının gerektirdiği, kendi mallarına piyasa bulmak icap ettirdiği yerlerde kanlı savaşlar meydana getiriyor, harabeler oluşturuyor ve tüyler ürpertici vahşice cinayetler işliyorlar, zira bunların duygularının gerçek mihveri dost ve düşman bilmede asıl hedefleri "Kendilerinden ve kendi menfaatlerinden" başka bir şey değildir. Bu halkları görüyorsunuz ki, kanlı savaşlardan sonra yine maske değiştiriyor ve insan sever bir maske altına gizleniyorlar, savaş sonucu zarar görmüş bölgeleri onarmaya başlıyorlar, yardım ve hizmet grupları gönderiyorlar, fakat bu hizmet aslında, onların başlatmış oldukları savaşların bir tamamlayıcısıdır, hatta savaş bölgelerinde bulunanlara gıda maddeleri göndermeleri dahi gerçekten de onların insan sever oldukları için değildir, belki bir fabrikanın çarklarını harekete geçirmek ve daha fazla çıkar elde etmek için o fabrikanın motoruna dökülen yakıt maddesi gibidir.

İSLAM, HAKİKİ PAK DUYGULARIN OLMASINI İSTİYOR

İslam açısından, şimdiye kadar açıklamaya çalıştığımız suni ve sahte duygular İslami ve insani bir duygu sayılamaz.

Bir gün bir kişi Hz. Resulullah'ın huzuruna çıkarak, Hazretten, cennete gidebilmesi için ona bir yol öğretmesini istedi. Peygamber efendimiz buyurdular: Halkın, sana karşı nasıl muamelede bulunmasını seviyorsan, sen de halka karşı aynı muamelede bulun ve kendine yapılmasını beğenmediğin şeylerin de başkalarına yapılmasını isteme”.

Bu bakımdan İslam açısından, kendi içirimde “Ben” olduğu gibi “Sen” ve “O” da öyledir. Yani insan, ancak “kendini” görmemeli ve başkalarını kendi hizmeti altına sokmaya çalışmamalıdır, aksine başkalarını da hiç bir ayırım gözetmeksizin kendisi gibi hesap etmelidir, bu da insanların eşit oldukları İslam'ın “eşitlik” felsefesine dayalıdır, bu bakımdan herkes kendini başkalarının yerine görmelidir, herkesten üstün ve her şeyin ana mihveri olarak değil.

“İşlerin en iyisi”:

Başkalarını kendinle mukayese ettiğin zaman, insanı gözetmek, din kardeşinle eşitlik esasını uygulamak ve her zaman Allah'ı hatırlamaktır...

HZ. RESUL-İ EKREM (s.a.a)

Bu büyük adet, haslet, imanın ölçüsü, insanlık toplumu için şeref ve izzetin kaynağıdır.

Hız. Resulullah (s.a.a) buyurmuşlardır:

“Biliniz ki her kim ki halk ile kendisi arasında insan ve adaleti gözetirse, Allah onun izzet ve şerefini artıracaktır. Mal hakkında ihtiyacı olan kimselere eşitliğe riayet eden, başkalarına yardım elini uzatan ve kendini, başkalarına karşı muamelesinde ölçü bilen kimse, gerçek bir mümindir.”

Öyleyse başkalarının kendisine karşı saygılı olmalarını, doğru söylemelerini, sadık kalmalarını, yardım etmelerini, hakkını gözetmelerini isteyen bir kimsenin kendisinin de başkalarına aynı

muamelede bulunmalı, diğerlerine karşı doğru söylemeli, ihtiram etmeli, başkalarının hakkına riayet etmelidir, zira gerçekten de onunla başkalarının arasında bir farklılık, ayrıcalık yoktur.

Diğer yandan kendisine kötü şeylerin söylenmesini, aleyhine konuşulmasını, ihanet edilmesini, yersiz yere suçlanmasını, hakkının çiğnenmesini, ilerlemesine engel olunmasını vs. istemediği gibi, onun da başkalarına bu gibi muamelede bulunmaması, her türlü tecavüzden sakınması gerekir, zira başkaları da onun kendisi gibi insandırlar, başkalarının ızdırıp ve azap içerisinde olmaları, onun ızdırıp ve azaba düşmesine vesile olmalıdır.

İNSAN SEVERLİK

Hiz. Muhammed Bakır (a.s)'dan, Allah Tebarek ve Tolanın, aye-tinden maksadının ne olduğunu sordular. Hazret şöyle buyurdu: Halkın, en iyi şeyi size söylemesini istediğiniz gibi, siz de başkalarına söyleyiniz." İslam da eğitim ölçüleri bölümünde, insanı Allah'a yakın eden ve Allah'ın rızasını elde eden her şeyin ahlak hareketi sayıldığını öğrendik. Şimdi aşağıdaki hadise dikkatinizi çekmek isterim. Hiz. Resulullah'tan sordular:

-Allah katında daha sevimli olan kimdir?

Peygamber efendimiz buyurdular:

-Topluma daha fazla yararlı olan kimsedir.

Bu bakımdan görüldüğü gibi insanlara yararlı olmak ve topluma hizmet etmek, Allah Tala'ya yakınlaşmaya sebep oluyor.

Yine bu konuda yüce Resulullah (s.a.a)'dan diğer bir rivayet naklolunmuştur ki İslam'ın ilişkilerinde bir eğitim esası olarak ta-nıtılmalıdır, hadis şudur:

"-Allah'ın yarattığı, Allah'ın ailesidir, bu bakımdan Allah'ın kulları arasında en sevimli olanı, Allah'ın ailesine yararlı olanı ve o aileyi mutlu kılanıdır."

Bu nevi İslami tabirlere dikkat ettiğimizde görüyoruz ki esasen içtimai duyguların mihveri “öz”ünden geçmiş ve “Halk” (Nas) a varmıştır, ancak köklü ve muhteşem bir destekle, yani “Allah”ın desteği ile (bütün insanların, bir Allah’ın kulları oldukları, bir Rab tarafından yaratıldıkları ve onun rahmetinin gölgesinde yaşadıkları için), bu bakımdan herkes eşittir ve birbirlerini kendi yerine görmeli, birbirlerine hizmet etmelidirler. İslami tevhidin alt yapısı olan şu noktayı da dikkatte almak gerekiyor ki, bütün faaliyetlerin, korkuların, ümitlerin hedefi yalnız “Allah” olmalıdır. Allah’ın rahmet ve rızasını elde etmek için, “Allah bendesine hizmet etmek gerekir. Böylece İslam’ın insan eğitici esasları, hizmet etmede samimiyet, sadakat ve muhabbetin temelini atıyor. Halka hizmet etmek ve diğerlerine iyi muamelede bulunmak, sırf insan severlik açısından olabilir, fakat bu halde eğer halktan kendine yönelik muhabbetsizlik ve sadakatsizlik görececek olursa bu hizmet duygusu kendiliğinden insanda yok olmaya başlar, yok eğer Allah için olursa bizim bütün dikkatimiz, Allah Tebarek ve ‘Tala’nın lütuf ve rızasını kazanmaya yönelecektir. Nitekim bu sebepten dolayıdır ki, İslam’ın eğittiği insan, diğer insanlara hizmete aşıktır, başkaları için elinden gelen her hizmet ve yardımı büyük bir iştia ve rağbetle yapıyor, başkalarının bu durumdan haberlerinin olup olmaması, onu takdir edip-etmemeleri onun için önemli değildir, İslam insanı bir hizmetin gizlice yapılmasını tercih ediyor... Onun hizmeti, sadakat içerisinde yapılan hizmettir, halka karşı olan muhabbet duyguları içerisinde sunuyor ve fedakarlıktan lezzet alıyor, zira bütün bunları Allah için yapıyor, o Allah ki, onun niyet ve hizmetinden haberdardır...

Bu bakımdan İslam’ın eğittiği insan, insan severlik duygularına sahip bir insandır, o da çok üstün bir seviyede ve değerli bir alt yapıyla vücuda gelmektedir.

AİLEVİ DUYGULAR

Genel bir duygu olan ve insanların kalplerini birbirleri ile bağlayan insan severlik duygusundan başka her insan tabii olarak, annesine, babasına, evlatlarına, kardeşlerine ve daha sonraki aşamada diğer yakınlarına karşı kendinde özel bir duygu hissediyor, kendi kendiliğinden, mahdut bir çerçeve içerisinde güçlü bir bağ sayılan bir duygu. Bu duygunun, tabii kaynakları, kökleri vardır, bu duygunun en ilginç örneklerinden biri, annenin, evladına göstermiş olduğu muhabbet duygusudur. İslami eğitim, bu duygu üzerinde takıye etmekte ve devamlı onu güçlendirmek ve doğru yönde hidayet etmek için çalışmıştır.

Hz. Sadık (a.s)’ın dostlarından biri, Hazretten, hangi işlerin daha faziletli olduğunu sordu. Hz. Sadık (a.s) şu cevabı verdi:

“Vaktinde namazı eda etmek, anne ve babaya iyilikte bulunmak ve Allah yolunda cihad etmek.”

Hazretin ashabından diğer biri anlatıyor:

-Bir gün Hz. Sadık (a.s)’a, oğlum bana karşı çok iyi muamelede bulunuyor dedim. Hz. Sadık buyurdu: Ben daha önce de onu seviyordum, fakat şimdi ona karşı beslediğin sevgi kat-kat oldu.

Daha sonra buyurdu: Bir gün Hz. Resulullah (s.a.a)’ın süt kız kardeşi, Hazreti ziyaret etti Resulullah onu görür görmez çok sevinde ve özel bir kilimi kız kardeşinin altına serdi ve samimiyetle onunla sohbet etmeye başladı, nihayet kız kardeşi müsaade isteyerek Resulullah’ın huzuruna çıktı, Peygamber (s.a.a) ona karşı, kız kardeşine göstermiş olduğu gibi muamelede bulunmadı.

Bu duruma şahit olan ashab arz ettiler: Ya Resulullah, niçin bacına karşı öyle samimi muamelede bulundun da onun kardeşine karşı böyle samimi ve sıcak davranmadın?

Buyurdular: Bacım, anne ve babasına karşı çok iyilikte bulunuyor, iyi muamele ediyor, bu bakımdan ben ona çok ihtiram ediyor, saygı gösteriyorum.”

Yine rivayet ediliyor, bir gün Hz. Sadık (a.s)’dan, Allah Tebarek ve Teala’nın Kur’an da buyurduğu” ayetinden maksadının ne olduğunu sordular.

Hazret şu cevabı verdi: İhsan, anne ve babaya, iyi muamelede bulunmak, onları, ihtiyaçları olduğu bir şeyi istemeye zorlamaktır, yani bir şeye ihtiyaçlarının olduğunu hissettiğin an, derhal onu temin etmendir. Öyle ki Allah buyuruyor:

“Kendi sevdiğiniz şeyden, başkalarına infak etmediğiniz müddetçe, hayra erişmeyeceksiniz.

Allah buyuruyor ki; “Anne ve Babanıza ihsanda bulunun...” maksat şudur ki, hatta onlara sert ve küstahça hakmayacaksın belki şefkat ve yanan bir yürekle nazar edeceksin, sesini onlarınkinden daha çık yükseltmeyecek ve elini onların eli üzerine koymayacak ve onların önünde yol gitmeyeceksin”

Anne Baba karşısındaki hak ve görevler hakkında genişçe bahsimiz ilerde gelecek inşallah. Kısaca bu mesuliyetin etrafli oluşu mali ve hukuki konulara kadar, onlarla kaynaşip, muâşeret etme, edep ve ihtiramlarına riayet etmek, onlara nispeten sefa ve muhabbetli olmak özellikle onların ihtiyarlık ve güçsüzlük dönemlerinde evlatların görevleri daha çoktur ölümden sonra da bu bağların koparılmaması gerekiyor ve onlardan gaflet edilmemelidir.

Hz. İmam Sadık (a.s) buyuruyor: “Sizlerden her birinizin anne ve babasına iyilikte bulunmasına engel olan nedir ki, ister yaşasınlar ister ölmüş olsunlar. Onlardan taraf namaz kılsa, sadaka verse, hacca gitse, oruç tutsa... Hatta kendisi de onlar kadar o işten sevabını alacaktır. Buna ilaveten anne ve babasıyla kurduğu bu bağ sayesinde ve onlara yaptığı bir iyilik karşılığında Yüce Allah ona inayette bulunacaktır.

SILA-İ RAHİM

Hız. Ali (a.s) buyuruyor:

“Bir selam edecek kadar olsa dahi kendi yakınlarınızla bağlarınız olsun.

Allah Teala buyuruyor:

“Allah’a karşı sakımanız, o Allah ki, onun ve yakınlarınız hakkında mesuliyyete sahipsiniz, Allah, sizin amellerinizi, yaptıklarınızı gözetiyor.”²⁰³

Kur’an’ı Kerim de akıllı insanların vasfı hususunda şöyle buyruluyor

“Onlardır Allah neyi ulaştırmayı emrettiyse ulaştıranlar ve Rablerinden ürkerler ve kötü hesaptan korkarlar.”²⁰⁴

Sıla-i Rahim, insanın hayatında çok önemli ve değerli etkiler meydana getiriyor.

Hız. Bakır (a.s) şöyle buyuruyor:

“Yakınlarla bağ kurmak, irtibatta olmak, ahlakı güzelleştiriyor, insanın, ihsan ve bağışlama elini açıyor, ruhu temizliyor, rızkı artırıyor ve ömrü uzatıyor.”

Bellidir ki Sıla-i Rahim, ahlaki muhabbet ve samimiyet yönüne sahip olduğu gibi başkalarına karşı mali hizmette, ihsanda bulunmak ve ihsan etmek yönüne de sahiptir. Aynı zamanda bu fedakarlıklar, ihsanlar, kendini ulu saymak, şahsi menfaatler peşinde olmak duyguları ile de mücadele etmekte olup, nefsin tahzip ve teziye olunmasında da çok önemli etkiler bırakmaktadır.

Bundan başka insan, başkalarına karşı muhabbet gösterdiği, iyiliklerde bulunduğu zaman kendisi de başkaları tarafından aynı muameleyi görecektir, insanlar arasında sevilen bir kimse haline gelecektir

---

203 - Usulu Kafi -2. Cilt / s. 155 ila 157

204 - Rad /21

ve böyle olduğu takdirde hayatında daha huzurlu ve refah içinde bir yaşantı sürdürmeye muvaffak olacaktır.

Bu saydıklarımızdan başka sıla-i rahim sayesinde ömrün artması, Allah Teala'nın bu işe tahsis ettiğı bir nevi manevi etki olabilir.

Sıla-i Rahmin dünyada bir çok yararlı ve müspet etkisi olduğu gibi, beraberinde uhrevi mükafat ve sevabı da getirdiğini unutmamak gerek.

Hız. Sadık (a.s) buyuruyor:

“Yakınlarla irtibat kurmak ve onlara ihsanda bulunmak, insanın uhrevi hesaplarını kolaylaştırıyor ve onu günahlardan koruyor. Bu bakımdan yakınlarınızla irtibat ve bağ kurun ve kardeşlerinize iyilikte bulunun, bu iyiliğiniz güzel selam etmek ve selamın cevabını güzellikle karşılamakla olsa dahi.”

Sıla-i Rahmin aksine, sıla-i rahmi kesmek, Allah ile olan ahdi bozmak yeryüzünde fcsat avarında olup, insanın zarar ve ziyana düşmesine sebep olur.

Kur'an'ı Kerim de şöyle buyruluyor:

“Kötülükte bulunanlar onlardır ki, Allah'la ahdettikten sonra ahitlerini bozarlar. Allah'ın ulaştırılmasını emrettiğı şeyi keserler, yeryüzünde bozgunculuk ederler. Onlardır ziyankarlar.”²⁰⁵

KOMŞULARA MUHABBET

Birbirinin civarında, komşuluğunda yaşayan bir topluluk, birbirleri üzerinde daha fazla hakka sahiptirler. Burada bu topluluk arasında tabii ve ailevi bir bağın olmadığı doğrudur fakat birbirlerinin yakınında yaşamaları, birbirlerini görmeleri, birbirleri ile tanışmaları, birbirlerine karşı bazı haklarının olmasına sebep oluyor.

---

205 - Bakara/27

Bundan başka komşular, birbirlerinin civarında bulundukları için bir takım zarar ve yararlar da ortaktırlar ve başkaları böyle değildir.

Eğer bir evde yaşayan kimseler, fazla gürültü-patırtı çıkarır, biriken pislikleri kendi evlerinin dışında döker veya evlerinin üstündeki karı, halkın gelip geçtiği yola dökerlerse, yahut kötü hareketlerde bulunur, münasebetsiz kimseler ile ilişkiler kurarlarsa, en fazla etraftaki komşuların bu hareketlerden rahatsız olacakları bir gerçektir.

Bu bakımdan bir grubun birbirine yakın olmaları, aileleri birbirine bağlıyor ve onlar açısından ortak meseleler meydana getiriyor, bu sebepten dolayıdır ki bu gruba, daha fazla mesuliyet hissetmeleri ve ortak çevrelerini mutlu bir yer haline getirmeleri için birbirlerine karşı bazı özel vazife ve haklar öngörülmüştür.

Hz. Fatıma (s.a)'nın, yüce babası Hz. Resulullah (s.a.a)'dan öğrendiği talimatlardan bazıları şunlardan ibarettir:

“Allah’a ve kıyamet gününe inananlar, komşusuna da eziyet etmezler,

Allah’a ve kıyamet gününe inananlar, misafirlerine ikram ederler,

Allah’a ve kıyamet gününe inananlar, iyi konuşmalıdır, aksi takdirde sessiz kalmalıdır.”

Görüyoruz ki, komşuların hakkını gözetmek, İslam da o kadar önem taşıyor ve ilgi görüyor ki imanın alameti olarak nitelenmiştir, esasen gerçek bir iman, komşunun hakkını gözetmeden gerçekleşmez.

Hz. Resulullah (s.a.a) buyuruyor:

“Komşusunun aç olduğu bir sırada tok uyuyan kimse bana iman getirmemiştir. Allah Teala, aralarında aç biri bulunan yerin halkına lütuf gözüyle bakmaz.”

Ansar'dan biri, Hz. Resulullah'ın huzuruna çıkarak arz etti: Ya Resulullah filan mahallede bir ev satın aldım, herkesten daha fazla bana yakın olan komşum iyi bir kimse değildir, ondan bir hayır görmediğim gibi, şerrinden de emin değilim. Peygamber efendimiz Hz. Ali (a.s)'a, Selman'a, Ebuzer'e ve ravinin ismini unuttuğunu söylediği başka birine mescide giderek halka hitaben yüksek sesle şöyle feryat etmelerini emretti:

Komşusuna eziyet eden, zarar veren kimsenin imanı yoktur.

Hz. Ali ve beraberindekiler mescide giderek üç kez bu cümleyi halka bildirdiler. Daha sonra Peygamber efendimiz eliyle işaret ederek buyurdular: **Dört taraftan 40 evde oturanlar birbirlerine komşu sayılır.**

Bu bakımdan İslam'ın bu ahlaki emirlerini diğer talimatların, hükümlerin dışında bırakamayız, bunlar dinin metninde ve imanın kalbinde bulunan talimatlardır. Öyle ki, eğer bu sınırlar ortadan kalkacak olursa, iman sarsılacaktır.

Komşunun rahatsız edici hareketlerini önlemek için, imkanı olduğu müddetçe sabır ve metanetle ve uyumu yollarla, hatırlatmalarla harekete geçmek gerekir, ama eğer bu girişimler etkili olmazsa, daha sert yollara baş vurulabilir, zira tecavüz ve müzahimet yok edilmelidir, tabii bu arada daha fazla şerre yol açmayacak kadar.

Hz. Bakır (a.s) şöyle buyuruyor:

"Bir gün biri Hz. Resulullah'ın huzuruna çıkarak, komşusunun elinden şikayet etti. Hz. Resulü Ekrem, ona sabırlı olmasını tavsiye etti. Bir kez daha geldi ve şikayetini yeniledi, Resulullah yine sabırlı, metanetli olmasını buyurdu. O şahıs üçüncü kez gelerek yine aynı şikayette bulundu. Bu defa Allah Resulü ona hitaben buyurdular ki: "Cuma günü öğle vakti halk grup-grup Cuma namazı kılmak için mescide doğru gittiklerinde sen evinin eşyasını halkın geçtiği yolun üzerine dök

ve her kim senden niçin böyle yaptığını sorarsa komşunun fazla cziyet etmesi bakımından evini tahliye ettiğini söyle.”

O da aynı şeyi yaptı. (Halk grup, grup bu olaydan haberdar oluyorlardı kamu oyunun aleyhine tahrik edildiğini ve haysiyetinin tehlikede olduğunu duyan komşu) derhal şikayetçi şahsın yanına gelerek, yaptıklarından özür diledi ve eşyalarını içeri almasını isteyerek, bir daha onu rahatsız etmeyeceğine, kötü bir iş yapmayacağına söz verdi.”

İNANÇ BAĞI VE ONDAN KAYNAKLANAN DUYGULAR İMAN KARDEŞLİĞİ

İslam mantığında iman kardeşliği, insanlar arasında vahdet bağları oluşturmada ve mesuliyet meydana getirmede çok büyük etkindir.

Hız. Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur:

“Mümin biri, diğer bir Müminin kardeşidir, bir uzvun rahatsız olması halinde diğer uzuvlarında rahatsız oldukları bir beden gibi. İki mü'minin ruhu, bir ruhtan kaynaklanıyor, hepsi Allah'a bağlıdır. Mü'min birinin ruhunun Allah'a olan bağlılığı, nurun, Güneş'e olan bağlılığından da fazladır.”²⁰⁶

Yine Hız. Sadık (a.s) buyuruyor:

“Mümin diğer bir müminin kardeşidir, onun gözüdür, yol gösterendir, mümin kardeşine hıyanet etmez, zulmetmez, aldatmaz, yapmayacağı bir işi ona vaad etmez.”²⁰⁷

Gördüğümüz gibi bu manevi bağ o kadar güçlü olmalıdır ki her türlü hıyanetin, zulmün önünü almalı, imanlı iki insan, her yönden birbirini açısından güven içerisinde olmalıdırlar.

---

206 - Usulu Kafi / Cilt -166 ve 169. Sahifeler

207 - Usulu Kafi / 2. Cilt -16ve 169 . Sahifeler

İman bağının mihveri, Allah'a olan imandır, eğer din kardeşliği haklarına riayet edilmecse, Allah'la olan bağ da kopmuş olur. Bu konuda mevcut olan yüzlerce ayetten sadece bir örnek olan aşağıdaki rivayette görüyoruz ki Allah'la olan iman bağını korumak, Müslümanların haklarına riayet etmekle mümkün olacaktır, aksi halde bu bağ kopabilir. Bu rivayet, Müslümanların birbirlerine karşı olan vazife ve haklarını beyan ediyor.

Hz. Sadık (a.s)'ın yakınlarından biri, Hazretten, Müslüman birinin, diğer Müslüman kardeşi üzerinde olan hakkının ne olduğunu sordu.

İmam Sadık şu cevabı verdi:

“Müslüman'ın, Müslüman üzerinde 7 hakkı vardır ki bunların hepsi de farzdır, öyle ki eğer o haklardan biri zayi olursa, onun Allah ile olan bağı kopar ve Allah'ın lütfü ondan kesilir.”

“Bu haklar nedir?”

“Bu hakları çiğneyeceğinden, riayet etmeyeceğinden, tanıyıp da amel etmeyeceğinden korkuyorum”.

“Allah'tan yardım diliyorum”.

“Bu hakların en kolayı, kendin için sevdiğin şeyi, ötekisi içinde sevmen ve kendin için düşman bildiğin şeyi, diğeri içinde düşman bilmendir.

İkincisi şudur ki, onun gazabından çekin ve mutlu olmasını istemen ve isteğini olumlu karşılayan.

Üçüncüsü, canınla, malınla, elinle, ayağınla ona yardım etmen

Dördüncüsü onun gözü, yol göstereni, aynası olmandır.

Beşincisi o, aç olduğunda senin tok olmaman, onun susuz olması halinde senin kana kana su içmemen, onun giyecek bir elbise bulamadığında senin çeşitli elbise giymemendir.

Altıncısı eğer senin hizmetçin olurda onun olmazsa, elbisesini yıkaması, yemeğini hazırlaması, evini düzene sokması için hizmetçini onun yanına göndermendir.

Yedincisi yeminini kabul etmen, davetine müspet cevap vermen, hastalandığında görüşüne gitmen, cenaze mecrasimine katılmandır. Eğer bir şeye ihtiyacının olduğunu anlarsan, sana ağız açmadan onun ihtiyacını gidermeğe çalışmandır. Eğer böyle yaparsan onunla aranda iman bağı oluşturmuş olup, aranızdaki kardeşlik ve dostluk ilişkilerini sağlamlaştırmış olursun.

REFAKAT (DOSTLUK)

İslam'ın eğitim sisteminde, başkaları ile dost olmak aranızda samimi bağlar oluşturmak önemle tavsiye edilmiştir. Biz burada ilk önce, din rehberlerimizin bu konuda vermiş oldukları, düsturlarından, emirlerinden bir kaç örnek zikrettikten sonra refakat, dostluk ve onun menfî yönleri hakkında daha fazla açıklama yapmaya çalışacağız.

Hz. Ali (a.s) buyuruyor:

“İmanlı kimse başkaları ile tanışıyor ve aralarında dostluk bağları oluşturuyor. Başkaları ile sıcak olmayan ve diğerlerinin ona ısınmadığı kimseden, hayır yoktur.”²⁰⁸

Hz. Sadık, Resulü Ekrem'in şöyle buyurduğunu rivayet ediyor:

“Allah, dosttur ve dost olmayı seviyor ve ona yardım ediyor.”²⁰⁹

Yine Hz. Resulullah (s.a.a) şöyle buyurmuşlardır:

“Nerede dostluk mevcutsa, iftihar ve yüceliğe vesile olur, nerede dostluk bulunmazsa, beraberinde alçaklık ve zillet getirir.”(3)

---

208 - Vesail-i Şia / 2. Cilt- s. 102

209 - Vesail-i Şia / 6. Cilt- s. 214

Şu bir kaç cümleden anlaşılıyor ki dostluk, İslam ahlakında ilginç bir duruma ve yüceliğe sahiptir, Allah'ın inayetini elde etmeğe vesile olur.

İnsanlardan bazıları, başkaları ile tanışmak, dost olmak hususunda biraz ağırdırklar, kendilerinin başkalarına yaklaşmadıkları gibi, başkalarının da onlara yaklaşmasını rağbetle karşılamazlar. Bu soğukluğun ve yalnız olma isteğinin menşe-i aşağıdakilerden biri olabilir:

1- Bazen kendisini ulu görmek, mağrurlanmak sonucu insan, başkalarını hesaba katmıyor veya onları kendi seviyesinden aşağı buluyor. Bu bakımdan onlara yakın gitmeği kendisi için utandırıcı buluyor.

2- Bazıları, bir nevi aşağılık duygularına sahiptirler. Dostluk kurmaları, başkaları ile mülakat etmeleri halinde gerektiği gibi konuşamayacaklarını, kaidelere riayet edemeyeceklerini veya cahillikleri yüzünden uygunsuz harekette bulunarak veya bir şeyler söyleyerek rezil bir duruma düşeceklerini düşünüyorlar ve bu sebepten dolayı başkaları ile çok az temasa geçiyorlar. Böyle olması halinde insan kendini aşağılık duygusundan kurtarmaya çalışmalı ve nefesine güvenini artırmalıdır ki, nefsin zayıf oluşu hususundaki vesveselerinden kendini kurtarabilsin. Zira böyle bir durumun insanda bulunması bir çok zamanlar tehlikeli olup, bazı zarar ve ziyanlar meydana getiriyor.

3- Bazen bu durum ümitsizlikten kaynaklanıyor, öyle ki hayattaki mevcut müşküller, noksanlıklar, başarısızlıklar insana öyle ruhi darbe indiriyor ki artık ondaki ümitler, tatlı rüyalar yıkılıyor ve başkaları ile tanışmaya, dostluk ilişkileri kurmaya yanaşmıyor veya yaşadığı muhite ve orada olanlara kötümser oluyor, hiç kimseye güveni kalmıyor, hayatında hiç bir sadakat ve samimiyet hissetmiyor.

Elbette bu ümitsizlik veya kötümserlik ve güvensizlik, insanın bütün işlerinde ve diğerleri ile olan ilişkilerinde çok kötü etkiler bırakan ve ciddi bir şekilde mücadele olunmasını gerektiren çok tehlikeli ve korkunç bir hastalıktır.

4- Bazıları, hayatlarında müspet ve güzel işlerinin fazla olması ve başkaları ile kuracakları her hangi bir dostluk ilişkisinin, yakınlaşmasının, onları bu işlerden alıkoyacağı duygusuna kapılarak diğerleri ile dostluk ilişkileri kurmaktan kaçınıyorlar.

Bu konuda belirtmek gerekir ki, her şeyde itidal yönüne riayet etmek gerekir. İyi bir iş, diğer bazı iyi ve zaruri işlerin yapılmasına engel olmadığı müddetçe iyidir. Başkaları ile dostluk ilişkiler kurmak, aşına olmak elbette ki iyidir, fakat insanın diğer vazifeleri, mesuliyetleri ona feda olunmamalıdır.

Genel olarak, dostluk ve aşına olmaktan gayenin ne olduğuna bakmak gerekir. Acaba dostluğun anlamı, insanın, devamlı olarak vaktini zayi etmesi, münasebetsiz ilişkilerde de bulunması ve saatlerce sohbet ederek boş yere vakit geçirmesi midir? Bu doğru bir iş değildir. Diğer yandan halkla tamamen ilişkileri kesmek ve münzevi bir şekilde yalnızlığa çekilmek de doğru değildir, zira bu halde insan münzevi olup, kendinde gariplik, yalnızlık hissediyor, hatta bu dostluk kurmaması, hayatında diğer müspet işleri yapmaktan aciz olmasına sebep oluyor, çünkü başkaları ile aşırı ilişkileri kurup, temaslarda bulunduğunda, bir çok müspet işleri yapmaktan mahrum olduğu gibi, insanın, bir dost ve tanışının olmaması da onun iyi işlerinde engel oluyor. Bir çok dostluklar, ilişkiler, insanın, ilmi, fikri, eğitim dallarında ilerlemesine neden oluyor.

H. Cafer Sadık (a.s) şöyle buyuruyor:

“İşinde dostluk üzerine hareket eden, halktan beklediğini elde edecektir.”²¹⁰

Bu bakımdan, itidal haddini koruyarak ve her türlü ilişkinin, git gelin, sohbetlerin yararlı olmasını dikkate alarak, Müslüman bir kimsenin, başkaları ile dostluk ilişkileri kurması lazımdır.

Şu noktaya da dikkat etmede yarar vardır ki İslami bir dostlukta “sadakat” gereklidir, yani insanın başkalarına karşı gösterdiği dostluk alakası, tam içtenlikle, samimi ve kalpten olmalıdır, İslam, her şeyde “doğruluk” istiyor. Konuşmada, amelde, düşünmede, duygularda ve muhabbet beslemede doğruluk...

Be nedenle eğer dostluk ve yakınlık ilişkileri sathi ve zahiri olursa, gerçekte hıyanet için bir maskedir veya su istifade ve hile için bir nevi tuzaktır, o halde bu nevi dostluk ve yakınlık ilişkileri “Nifak”tır, İslam tarafından şiddetle eleştirilen iğrenç bir nifak...

DOST SEÇİMİ

Bu sohbetimizin devamında, dost ve arkadaş hakkında da bir kaç laf etmek yerinde olsa gerek, şunu bilmeliyiz ki, eğer İslam, başkaları ile samimi dost olmamızı tavsiye ediyorsa, aynı zamanda fasit ve kötü kimselerle, oturup kalkmaktan, dostluk ilişkileri kurmaktan şiddetle men ediyor, zira bu nevi muâşeretler, ilişkiler, insanın sapmasına ve felakete sürüklenmesine sebep oluyor.

Hz. Seccad (a.s) oğlu Hz. Bakır (a.s)’a şöyle tavsiyede bulunuyor:

“Oğlum beş grupla, ilişki kurma, sohbet etme ve yolculuk yapma”.

O beş grup şunlardan ibarettir:

Yalancı ile oturup-kalkmaktan kaçın, zira yalancı serap gibidir, uzağı, yakın ve yakını uzak gösterir.

-Fasid ve kötü işler peşinde olanlarla ilişki kurmaktan, arkadaş olmaktan sakın, zira seni bir lokma fiyatına, hatta daha ucuza satarlar.

Cimrilerle dost olmaktan sakın, zira cimrinin malına ihtiyacın olmadan önce seni rezil eder.

Ahmak kimselerle dost olmaktan sakın, zira sana yararlı olmak istedikleri zaman zararlı olurlar.

-Kendi yakınlarından kopan kimseyle dost olmaktan sakın, çünkü böyle bir kimse Kur'an-ı Kerim'de üç yerde lanetlenmiştir.²¹¹

Hız. Ali (a.s) hutbelerinin birinde şöyle buyuruyor:

"Müslüman bir kimsenin, üç grup ile dostluk ilişkileri kurmaktan çekinmesi gerekir:

Fasid, ahmak ve yalancı.

Çünkü fasid kimse, kötü işlerini senin için iyi göstermeye çalışır ve senin de onun gibi olmanı ister, ne senin dinine yararlı olur ve ne de ahiretine. Ona yakınlaşmak zulümdür ve bedbahtlığı beraberrinde getirir, onunla git-gel de bulunmak, senin arındır.

Ahmak ise, senin için ne hayır bir yol gösterebilir ve ne de, sende bir belayı, şerri uzaklaştırmak için sen ona ümit bağlayabilirsin. Olabilir ki kendini zahmete sokar ve sana yararlı olmaya çalışır fakat sana da zarar verir.

Ölümü, yaşamından, sessizliği konuşmasından, uzak oluşu yakını oluşundan hayırlıdır senin için.

Fakat yalancı, ile yaşamak hiç bir zaman senin için tatlı olmaya-caktır.

Senin söylediklerini her yere götürür ve başkalarının da sözünü sana bildirir, eğer doğru bir şeyi sana söyleyecek olursa, diğer bir yalanla onu da zayıf eder, öyle ki eğer doğru söyleyecek olsa bile artık hiç kimse onun sözüne inanmaz. Halka karşı düşmanlık bes-

---

211 - Usul-u Kafi-2. Cilt / s. 641

lemesi bakımından, onlar arasında ayrılık ve kalplerine kin salar.”²¹²

GÜLER YÜZLÜLÜK VE SICAK KARŞILAMA

Dostlar arasındaki muaşeretler, samimiyet ve güler yüzlülükle yapılmalıdır, öyle ki karşı taraf bu samimi tavırdan memnun kalsın.

H.z. Resulullah buyuruyor:

“Açık yüzlülüğü, kalpten kini silip atar.”

Yine buyuruyorlar:

“Her şeyden daha ziyade iki amel benim ümmetimi cennete doğru götürüyor:

Takva sahibi olmak ve iyi ahlak”

H.z. Sadık (a.s) da buyuruyor:

“İyi ahlak, günahları eritir, güneşin buzu erittiği gibi.”

İyi ahlakın hududunu beyan etmesini H.z. Sadık(a.s)tan istedikleri zaman şöyle buyurdu:

“Sert olma, iyi konuşan ol ve din kardeşine karşı, samimiyet ve açık yüzlülükle hareket et.”

Yine H.z. Bakır (a.s) buyuruyor:

“Ahlakı ve adeti iyi olan kimsenin imanı kamildir.”²¹³

H.z. Sadık(a.s)’dan naklolunmuştur; şöyle buyuruyorlar:

“Kötü ahlak, imanı mahveder, sirkenin, balı harap ettiği gibi.”²¹⁴

Peygamber efendimiz bu konuda Haşim evlatlarına hitaben şöyle buyuruyorlar:

---

212 - Usul-u Kafi -2, Cilt / s. 99

213 - Usul-u Kafi - c. 2 / 639

214 - Vesayil- c. 6 / s. 329

“Servetinizle bütün halkın kalbini elde edemeyeceğinize göre, i-
yi ahlak ve açık yüzlülükle bu işi yapınız.”²¹⁵

Kötü ahlak başkalarını rahatsız ettiği gibi, insanın kendisine de
ızdırıp çektirir.

H. Sadık buyuruyor:

“Ahlakı kötü olan kimse, kendine azap verir.” (4) ²¹⁶

ADAB-I MUAŞERETE RİAYET:

Diğerleri ile dost olmak, irtibat kurmak, muhabbet ve sadakat e-
saslarına dayalı olmasından başka, bu konuda özel bir ahlak ve e-
depler de mevcuttur ki biz din rehberlerinden rivayet olunan bazı
hadisleri aktararak onların bazılarına değineceğiz.

H. Resulullah şöyle buyuruyor:

“Sizlerden biriniz, Müslüman kardeşlerinizden birini sevecek
olduğunuz zaman, onun ismini, babasının ismini, lakabını ve aile-
sinin kim olduğunu sormanız gerekir, bu, onun vacip haklarından
olup, sadık kardeşliğin bir gereğidir, aksi taktirde böyle bir dostluk,
ahkamca bir dostluk olur.”

Peygamber efendimiz, insanın zayıflığının sebeplerinden birini
şöyle beyan buyuruyorlar:

“..Birisiyle dost olup, arkadaşlık yapan ve arkadaşının kim oldu-
ğunu, nereli olduğunu merak eden, fakat bunları ondan sormadan,
onun durumunu öğrenmeden arkadaşından ayrılan kimse.”

Anlaşıldığı gibi insanları birbirine tanıtmak, karşılaştığımız
kimselerin isimlerini, durumlarını bilmek İslam’da muaşeret ahlakı
esaslarından biridir.

---

215 - Uşul-u Kafi -c. 2 / s. 103

216 - Vesayil-c. 6 / s. 324

İki taraf arasında karşılıklı sohbetler, sözler, muhabbet ve samimiyet üzerine olmalı, mutluluğa ve esenliğe vesile olmalıdır.

Yüce İslam Peygamberi şöyle buyuruyor:

"Konuşmasıyla Müslüman kardeşine saygı gösteren kimse, öyle ki konuştuğu zaman kardeşine olan muhabbet ve sevgi duygularını ibraz eden ve onun üzüntülerini endişelerini unutturan kimse, o anda başının üzerine yayılan ilahi rahmetin altında bulunuyor:"

El vermek, cdepli oturmak ve diğer görüşçüleri riayet etmek de İslami ahlaktır.

Aziz peygamberimiz hatta bakışlarını dahi ashabı arasında bölüyordu, konuşurken devamlı hazır bulunanların yüzüne bakıyordu, hiç bir zaman diğerlerinin huzurunda ayağını uzatmıyordu, eğer biri ona el verirse, diğeri elini çekmeden elini çekmiyordu. Nitekim bu tavır diğer bazı yerlerde de tavsiye edilmiştir, mesela eğer biri, sizin ziyaretinize gelirse, sizden ayrılmadığı müddetçe, siz ondan ayrılmamalısınız, biri sizinle konuşmaya başladığı zaman konuşmasını bitirmedigi müddetçe ondan ayrılmamalısınız.

KARŞILAMA VE UĞURLAMA

Hiz. Resulü Ekrem (s.a.a) buyurmuştur:

"Birinin, başka birinin evine girdiğinde, onun ev halkının üzerinde olan haklarından biri, o girdiğinde, ev halkı onu samimiyetle karşılamalı ve ayrıldığında aynı şekilde yola salmalıdırlar."²¹⁷

İmam Cafer Sadık (a.s) buyuruyor:

Bir gün Hz. Ali (a.s), İslam hükümetinin sığınağında yaşayan zimmi bir kafirle yolculuk ediyordu. Zimmi kafir Hz. Ali'yi tanımadığı için, Müslümanların halifesi olduğunu bilmiyordu. Hz. Ali'den nereye gittiğini sordu. Hz. Ali Kufe'ye gittiğini söyledi. Yolları birbirinden ayrıldığında kafir, Müslüman yoldaşının onunla birlikte geldiğini gördü, hayretle:

-Kufe'ye gideceğini söylememiş miydin? diye sordu.

Hız. Ali (a.s) :

-Evet söylemiştim.

-Öyleyse yanlış yoldan geliyorsun.

-Yoo, yolu tanıyorum.

-Mademki yolu tanıyorsun, öyleyse niçin benimle geliyorsun?

-Bu İslam'da arkadaşlık ahlakından biridir ve insan, arkadaşından ayrıldığı zaman arkadaşını memnun etmelidir, İslam peygamberi böyle buyurmuştur.

-Doğrusu İslam'da böyle bir emir var mı?

-Evet

-Şimdi anlaşıldı ümmetinin, niçin O'nu bu kadar destekledikleri, O'na itaat ettikleri. Tanık ol ki bu andan itibaren ben de sizin dininizi kabul ettim. Daha sonra Hz. Ali (a.s) ile geri döndü ve yol arkadaşının Emirîl'müminin Hz. Ali olduğunu anladığı zaman ise, derhal Emirül-mü'min'inin huzurunda İslam dinini kabul etti.²¹⁸

TEVAZU

İlişkilere sağlam bir yön kazandıran ve ilişkileri uyum ve samimiyet esası gereğince tanzim eden İslam'ın eğitim meselelerinden biri tevazu meselesidir.

Daha önceki sohbetlerimizde tevazu üzerinde durarak tevazunun, insanın alçaklık ve aşağılık duygusuna kapılmasına neden olmaması gerektiğini öğrendik.

Kendini aşağılık duruma düşüren, kendi şerefini lekeleyen kimse, İslam'ın eğitim sistemine aykırı olarak hareket etmiştir.

Asıl İslami tevazu, Hz. Rıza (a.s) dan naklolan bir rivayette şöyle beyan edilmiştir:

“...Tevazunun dereceleri var, bunlardan biri insanın, kendi kad-
rini bilmesidir, nefsini bulunduğu ortamda tesbit etmeli, başkaları-
nın kendisine karşı nasıl muamelede bulunmasını seviyorsa kendisi
de başkalarına o muameleden başka bir muamele yapmasını sev-
memelidir. Birinden kötülük görürse, iyilikte karşılık versin, gaza-
bına hakim olsun, halkı bağışlasın ve Allah hayırsever insanlar se-
ver.”²¹⁹

Hiz. Resulullah (s.a.a)’den şöyle rivayet olunmaktadır:

“Sadaka vermek, insanın malını artırır, böyleyse sadaka veriniz ki
Allah da size rahmet etsin. Tevazu insanı yüceltıyor, aff, insana şe-
ref kazandırıyor, affediniz ki Allah’ta sizi aziz kılsın.”²²⁰

Hiz. Resulullah’tan ve imamlarımızdan duyduğumuz tavır ve
ahlak da, ziyadesiyle tevazu ve samimi hareket görüyoruz. Bu te-
vazu ve hareketlerden hiç biri, haşa onların aşağılık duruma gelme-
sine sebep olmadığı gibi, hatta onların şahsiyet ve mahbubiyetini
artırmıştır.

Onlar hakkında şöyle işitiyoruz: Sade yiyorlar, sade içiyorlar,
zavallı ve güçsüzlerle oturup-kalkıyorlardı, selam vermede başka-
larından öne düşüyorlardı. Hiz. Resulullah’ın meclisinde yukarı kı-
sım, aşağı kısım yoktu, ashabı ile topluca birbirinin etrafında otu-
ruyorlardı, yürüdüğünde başkalarının önüne geçmiyordu, oturdu-
ğunda birinin karşısında ayakta durmasına müsaade etmiyordu,
hizmetçilerine dahi bir dost gibi muamelede bulunuyordu, başkala-
rının, kendisi hakkında iyi sözler söylemesine, yaltaklanmasına,
kendisi makamını, bir Allah kulu olmasından yükseltmesine asla
müsaade etmiyordu, ev işlerinde yardım yapıyordu, kendi şahsi ih-
tiyaçlarını kendisi alıyordu, herkes rahatlıkla onunla görüşüp, ko-
nuşabiliyordu, her zaman güler yüz ve muhabbetle konuşuyordu.

---

219 - Vesayil-6. c. / s. 318

220 - Usul-u Kafi-c. 2 / s. 21

YAZIŞMA

Vatandan uzak olan dostlarla mektuplaşmak, temas kurmak da İslamı haklardan biridir.

H. Sadık (a.s) şöyle buyuruyor:

“Din kardeşler arasında ilişki sağlamak için, yakında oldukları zaman onlarla ziyaret ve uzakta oldukları zaman da mektuplaşmak gerekir.”²²¹

Diğer bir rivayette ise şöyle buyuruyor:

“... Mektubun cevabını vermek, selamın cevabı gibi vaciptir. İki kişi birbiri ile karşılaştıkları zaman ilk selam veren kimse Allah ve Resulüne daha yakındır.”²²²

BÜYÜKLERE SAYGI, KÜÇÜKLERE SEVGİ

“Dostlarınızı aziz bilin ve saygı gösterin, birbirinizle sürtüşmeyin, birbirinize zarar vermeyin, haset etmeyin, çekememezlikten kaçının ve Allah’ın muhlis kulları olunuz.” (2)

H. Bakır (a.s):

“Fakat bu iyi muamele, karşı tarafın durumuna göre özel bir hal kazanıyor. Karşı taraf yaşlı, büyük biri olabilir, o halde insanın tavır, tutumu saygılı bir tutum kazanmalıdır. Yaşlı birine saygı göstermek, Allah’a saygı göstermenin bir bölümüdür.”(3)

H. Sadık (a.s):

“Müslüman olarak yaşlanan birine her kim saygı gösterirse, Allah Teala onu, kıyamet gününün azabından kurtarır.” (4)

H. Resulullah (s.a.a):

“Bir taifenin büyüğü sizin yanınıza geldiği zaman, siz de onu ağırlamalı, saygı göstermelisiniz.”(5)

---

221 - Usul-u Kafi-c.2. / s. 637

222 - Usul-u Kafi- c. 2 / s. 670

H.z. Resu ullah (s.a.a):

“Eğer karşı taraf küçük ise bu iyi muamele, saygı göstermek ve onun hakların gözetmekle gerçekleşir. Bu konu büyükler ve küçükler tarafından riayet edilmeli, küçükler büyüklere karşı saygılı olmalı, onlara itaat etmeli ve büyükler de küçüklere sevgi göstermeli, onları sevmeli ve desteklemelidirler.”

Rivayette şöyle buyruluyor:

“B y klerinize saygı ve k   klerinize sevgi gösteriniz.”(6)

KONUK SEVERL K

 slam’ın sosyal ahlakından bir diğeri, misafiri a ırlamaktır. Bu konuda  slam kaynaklarında çok rivayet zikredilmiştir. Onlardan biri Yüce Resulullah’ın aziz kızı H.z. Fatıma-i Zehra (a.s)’ya yapt ı  avsiyeleridir. Peygamber efendimiz şöyle buyuruyor:

“Allah’a ve kıyamet gününe inanan kimse konu unu a ırlamalıdır.” (7)

Yine Allah’ın Resulünden rivayet olunmuştur ki buyuruyor:

“Sizlerin en iyisi, halka yiyecek veren, yüksek sesle selam eden, gece vakti halk yatt ı bir sırada namaz kılanınızdır.” (8)

 slam tarihine bakt ımız da peygamber efendimizin ve imamların, büyük bir misafirperver olduklarını, konu a büyük iltifatlarla ikram ettiklerini, çoğu kez yemeklerini konukla beraber yediklerini görüyoruz.

Misafirperverlik ve konu u a ırlamak, diğerleri ile daha fazla tanışmaya, başkalarını kendi malına ortak etmeye, halka saygı göstermeye, fedakarlıkta bulunmaya sebep oluyor ve bütün bunlar  slam’ın isteklerindendir. Tabii a ı doyurmak ve ihtiya ı olanlara yardımda bulunmak, özel önemli bir emirdir ki bu konuda çok tekid olunmuştur.

Adet olunmuş konaklıklardan başka bazı özel yerlerde konaklık tertip olunulması tavsiye edilmiştir ki buna "Velime" diyorlar

Hz. Resul-i Ekrem (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

"Beş yerde velime vardır: Düğünde, çocuk dünyaya geldiğinde, sünnet yapıldığında, yeni eve sahip olduğunda ve Mekke ziyaretinden geri döndüğünde (1) ²²³

TOPLU İŞ İÇİN NEFSİN TEZKİYESİ

"Kendi nefesine hakim olan kimse kahramandır." (Hz. Resulullah s.a.a)

Kuşkusuz güçlerin birbirleri ile birleşmeleri halinde, iş kudretleri de artacaktır. Hatta bir çok büyük işlerin gerçekleşmesi, ferdi güçlerle mümkün değildir. Hassaten, toplum ilişkilerinin geliştiği, işlerin bir merkezde toplandığı bir dönemde olursa.

Dünya ticaretinin devleri karşısında küçük sermayeler, yatırımlar, hiç bir iş yapamaz.

Dağınık güçler, süper güçler karşısından mahkumdur, geniş bilimsel araştırmalar, işbirliği, görüş alışverişi yapılmadan müspet bir sonuca varamaz ve içtimai faaliyetler ve hizmetler alanındaki büyük projeler dağınık insan gücü ve kısıtlı sermayeler ile mümkün olamaz.

Sayet eskiden, yoksul bir çocuğa bakmak, ihtiyacı olan bir kaç kişiye yiyecek vermek, bir kaç çocuğu küçük bir öğretim yerinde eğitmek veya birini irşad etmek ve eğitmek, bir iş sayılıyordu, ama bu gün bu tür sınırlı ve dağınık girişimler, büyük muhalif dalgalar karşısında hiç bir müşkülü çözüme bağlayamaz ve berrak bir girişim sayılamaz.

Asrımızda, büyük ve yapıcı bir hareket meydana getirmek ve toplumda etkili olabilmek için çok büyük öğretim, eğitim, ilim, üretim, yardım müesseselerinin varlığı gereklidir.

Bu bakımdan geniş görüşlü ve çaba harcayan insanlar, şahsi çabalarından başka sosyal teşebbüsler yolunda da müspet adımlar atmalı ve kendilerinde topluma karşı mesuliyet hissetmelidirler, bu çabalar grup halinde yapılmalıdır.

GRUPLAR HALİNDE YAPILAN İŞLERDE GEREKLİ OLAN ÖZELLİKLER:

1- Yol ve hedef birliği: Birbirleri ile ortak bir iş yapmak isteyen kimseler, yapacakları işten hedeflerinin ne olduğu tamamıyla belli olmalıdır. Ne istediklerini, çabalarından gayelerinin ne olduğunu bilmeli ve tam bir şuur ve imanla hedeflerine ulaşmak için çaba harcamalıdırlar. Aksi taktirde eğer hedef belli ve bir olmazsa, herkes kendi arzusunu temin etmek için bir tarafa çeker ve böylece toplum da dağınıklık, parçalanma meydana gelir.

Hedefin olması, toplu işlerde gerekli olduğu gibi insanın şahsi işlerinde de gereklidir. Eğer biri tahsilinde bir dalı seçiyorsa, bir kitabı mütalaa ediyorsa, yolculuk yapmak istiyorsa, her hangi bir iş dalını seçiyorsa, bazıları ile dostluk ilişkileri kuruyorsa, bu dalları seçmesinden, böyle yapmasından gayesinin ne olduğunu, kendisi için ne gibi yararlar getirebileceğini ve işin nereye varacağını bilmesi gereklidir. Hedefsizlik, insanın hayatta başıboş kalmasına boş yere vakit kaybetmesine, yönelmesine, anarşinin meydana gelmesine sebep oluyor. Bu saydıklarımız ferdi hayattadır. Ama gelelim grup halinde yapılan işlere; grup halinde yapılan işlerde hedefin olması daha zaruri bir hal alıyor, zira grupsal işlerde bir grubun sermayesi, vakti ve gücü cereyandadır ve hedefsizlik, daha fazla zarar ve ziyan meydana getirebilir. Öyleyse grup halinde yapılan işlerde temel ve açık bir hedefin olması gereklidir, bu hedef, o grup

içerisinde faaliyet göstermek isteyenlerin hepsi tarafından kabul olunmalıdır.

Diğer yandan bu grubun, hedefe ulaşmak için izledikleri siyasetleri de bir olmalıdır. Sosyal bir müessesenin hedefinin toplumu fikri yönden irşad etmek olduğunu ve bu müessesede faaliyet gösterenlerin hepsinin bu hedefe iman ettiklerini farz edin fakat şurası belli olmalıdır ki bu hizmetlerini, okullar ve öğretim merkezleri kanalıyla mı sürdürmelidirler yoksa kitap mecmua yayınlamak, tebliğ toplantılar tertiplemek yoluyla mı yapılmalıdır. Bu yöntemlerin her birinin aydınlatması gerekir ki, hangi seviyede, nereden ve nasıl başlamalı ve ortak bir karar almalıdırlar.

2- Kendi haddini ve diğerlerinin haddini tanımak: Genellikle insanlar, kendi kabuklarından çıkarak diğerlerini de hesaba katmaya bir türlü yanaşamıyorlar. Hatta çoğu kez öyle zannediyorlar ki kendileri her şeyi anlıyor ve her şeye liyakatleri var. Vazifelerin, makamların ayrımı gündeme getirildiği zaman herkes o makamı elde etmeye çalışmakta ve o makama kendisinin layık olduğunu sanmaktadırlar.

Hz. Resulullah (s.a.a) şöyle buyuruyor:

“Kendi durumunu ve değerini bilene ve ayağını kendinden aşırı atmayana Allah rahmet etsin.”

İnsanın, bazı noksanlıkları olduğunu, bazı sorumlulukları yüklenmeye salahiyetinin bulunmadığını veya diğer birinin daha layık olduğunu itiraf etmesinin kendisi üstün bir fedakarlık ve cesarettir. Eğer herkes böyle olur, yani kendi değerlerinin ne ölçüde olduğunu, kendi noksanlıklarını, başkalarının durumunu bilirse şahıslar daha rahat layık oldukları makama erişir ve mesuliyetler salahiyet ve liyakat esasına dayalı olarak bölünür; böyle olduğunda ise çalışma gücü, yardımlaşma gücü kat-kat artar.

3- Kendi ve diğerlerinin emeğini insafli olarak değerlendirmek: Bir grubun işinde ilerleme etkili olan etkenleri tanımak ve onları

taktir etmek, desteklemek lazımdır. Bazılarının, bu ilerlemeye kendilerinin sebep olduklarını, başkalarının faaliyet ve zahmetlerini gizli tutmalarına veya eğer bir düşme ve duraklama meydana gelmesi halinde bunun sorumluluğunu kendilerinden atarak başkalarının sebep olduklarını göstermek istemelerine fırsat vermemek lazımdır. Bu doğru bir hareket değildir, hiç bir şahsi yönleri dikkate almaksızın, insaflı olarak meseleleri incelemek ve tam hakikati elde etmek gerekir. Eğer gerçekten mesul kimsenin çökmeye, zarar ve ziyana sebep olduğu anlaşılırsa, ya kendini ıslah ederek geçmişini telafi etmeye çalışmalı veya işinden ayrılarak yerini layık bir kimseye terk etmelidir. Eğer başka biri bu duruma sebep olmuşsa, nedenini araştırmalı ve onu soruşturmaya tabii tutmalıdırlar. Bu yargıda insaf ve adaleti o kadar gözetmelidirler ki eğer o kimse en yakın akrabaları veya dostları olsa dahi gereken karardan vazgeçmemelidirler, adaleti olduğu gibi icra etmeye çalışmalıdırlar.

Allah Tebarek ve Teala Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyuruyor:

“Ey inananlar, Allah için daima adaleti tam yerine getirin ve tanıklığı o yolda yapın, hatta kendi aleyhinize, yahut anayla, babanın ve yakınların aleyhine bile olsa.” (1)

Buna karşılık fertlerin başarılı çabalarından dolayı onları takdim etmek gerekir. Böyle olduğunda değerler daha fazla açığa çıkar, müspet güçler filizlenir ve daha fazla ilerleme kaydedilir.

Faal ve emekçi kimselerin kadrini bilmemek, yaltakçı, yalancı kimseleri onlardan üstün tutmak, faal ve aktif kimselerin soğumalarına, faaliyetlerini azaltmalarına sebep oluyor. Böylece giderek bütün grup hareketsiz bir hale geliyor ve topluluk dağılıyor.

4- Kendini ulu saymak, kendini mihver bilmekten sakınmak: Kendini ulu saymak, gruplar halinde yapılan işlerin baş belasıdır. İnsan eğer yalnız kendini üstün bilir, kendi görüşünü asil sayarsa, başkalarına itina etmez, toplantılarda sadece kendisinin konuşmaya hakkı olduğunu sayar ve herkesin, onun konuşmasını dinlemesini,

onun görüşlerini kabul etmesini bekler veya kendinin almış olduğu kararın grup adına yerine getirilmesini, başkalarının bu görüşü kabul etmesini ve hiç bir itiraz etmemesini isterse böyle bir kimse hayatında yalnız kalır veya eğer toplumda kudret sahibi olursa, diğer insanları kayıtsız şartsız kendi sultanı altına sokacaktır. Böyle olunca toplu bir iş yapılamaz, işler bir fert tarafından karar alınır ve diğerleri onun elinde bir araç vesile olurlar, onun iş ve görüş ortağı sayılmazlar.

Fakat eğer insanlar, kendileri için inandıkları hak kadar diğerleri için de inansalar, başkalarının görüşlerine saygı göstetseler, diğerlerine konuşma hakkı tanısalarsa, bütün fikirler ve güçler faaliyete geçer ve daha fazla bir rağbetle, iştiyakla grup halinde çalışmaya yönelirler.

5- Ekseriyetin görüşüne saygı: Fertlerin, görüşlerini açıklamaları gereken meselelerde herkes doğru görüşü bulmak için gereken dikkati göstermeli ve kendileri açısından mümkün olduğu kadarıyla onu açıklamaya çalışmalı ve daha sonra o görüş hakkında oylama yapılmalıdır. Eğer oylama onun aleyhine tamamlanır ve azınlıkta kalırsa, ekseriyetin görüşünü kabul etmeli ve hatta o görüşün uygulanması için çok samimi olarak işbirliğinde bulunmalıdır. Doğrudur ki kendi inanç ve görüşüne aykırı olarak hareket etmek çok zor bir iştir fakat toplu bir işin yapılması, her türlü şahsi işlerden önde gelip, işin tahakkuk bulması için ona tahammül etmek gerekir.

Malumdur ki oylama yapıldığı ve ekseriyetin görüşünün ilkel temeller ile çelişkide olmadığı zaman ekseriyetin oyununa uyulabilir, aksi halde eğer ekseriyetin görüşü ilkel esaslara aykırı olursa, hiç bir değeri bulunmaz.

Mesela bir grup, bir üretim şirketi kuruyorlar ve şirketin esas namesinde, şeriat kanunlarına aykırı hiç bir iş yapılmaması gerektiğini tasvip ediyorlar, bu durum karşısında ekseriyetin görüşüyle

tasvip olursa dahi eğer şeriat kanununa aykırı bir işin yapılmasını tasvip edecek olurlarsa kuşkusuz hiç bir değere sahip değildir. Fakat eğer bu karar bütün esaslara uygun olarak kabul edilse ve bir kaç on karşı çıksaydı, o zaman ekseriyetin görüşüne baş vurulur ve ona göre karar alınır. Zira grup üyeleri ilk baştan, ekseriyetin kararlarına uyulacağını kabul etmişlerdi. Böylece hiç biri karar alındıktan ve tasvip edildikten sonra muhalefet etmemeli ve iş birliğinden kaçmamalıdır.

Yine şahısları çeşitli görevlere, makamlara seçmek için, çok dikkatli hareket etmek ve haktan dışarı çıkmamak gerekir, her türlü arkadaşlık, akrabalık ilişkilerini, şahsi meseleleri bir kenara bırakmalı ve ancak fertlerin değer ve liyakatlarını göz önünde bulundurmalıdır. Bu şartlarla biri her hangi bir makama seçildiği zaman bu seçim kendi şahsi görüşlerine aykırı olsa bile diğerleri onu teyit etmeli ve ellerinden gelen işbirliğini esirgememelidirler.

Bütün bu söylediklerimize bakarak şu neticeye varıyoruz ki: Toplu olarak yapılan bir işin ilerlemesi için gerekli olan asıl temel, hedefe karşı olan imandan başka, insanın kendi nefesine musallat olması ve batınındaki ululuk hissetme duygusu ile mücadele etmesidir. Başkalarını da dikkate alan, iradeli ve kendi nefesine musallat olan bir insan toplu halde yapılan işlere katılabilir. Ve bu kendi nefisini tezkiye etmek, kendi ve toplumun haline yararlı olabilmek için insanların eğitiminde büyük bir esastır.

Müslümanlar bir cihaddan geri döndükleri zaman, Hz. Resulullah onlara hitaben, kendilerini daha büyük bir cihad için hazırlamalarını emrettiler.

Müslümanlar hayretler, o büyük cihadın ne olduğunu sordular.

Buyurdular: Kendi nefsinizle cihad.

İslam insanının siması, bir kitabın mahdudesi, çerçevesi içerisinde tanıtabildiğimiz kadarıyla işte budur.

-Doğru dürüst düşünen, gerçekçi fakat aynı zamanda hedefçi bir insan.

-Tabiatı tanıyıp, kabul eden, fakat tam vücuduyla alim ve kadir Allah'a da iman getiren,muhabbet bağlayan, ancak ondan yardım ve hidayet dileyen ve her zaman onun, göstermiş, olduğu yoldan gitmeye gayret eden bir insan.

-Kendini hakka bağımlı, ebediyete bitişik bir varlık bilen bir insandır.

-Hem kendi ve diğer alim ve tecrübe edinmiş insanların tecrübelerine, fikirlerine değer veren ve hem üstün bir bilgi kaynağı olan "vahiy" ile yakından aşina olup gerçek hayat yolunu tanıma hususunda bütün bu bilgi kaynaklarından yararlanmakta, onlara meşve-ret etmekte olan bir insan.

Tabiatla ve toplumda kendi üstün rolüne vakıf olan, "hayat risaleti"nin çok büyük bir risalet olduğunu ve ona ısmarlanan çok değerli bir "emanet" olduğunu bilen, insan olarak kalmak istiyorsa devamlı bu risalet ve emaneti koruması gerektiğini anlayan bir insan.

-Toplumda kanun ve kuralın varolması ve sosyal kurumların, toplum fertlerini eğitmek ve onları düzene sokmak hususunda sahih bir tanıma sahip olmasıyla beraber, insanın başka bir varlık olduğu, kendini şekillendirecek, kendini eğitebilen bir varlık olduğu esasını da dikkatte bulunduran bir varlık.

Bir varlık ki, kendini yetiştirmesi hem kendini en iyi ve ne değerli makam olan kendi kemaline ulaştırıyor ve hem de onu kendi muhitini yetiştirmek için hazırlıyor. Yani "kendini yetiştirmek" ile muhit ve çevreyi yapılandırmak birbirinin tamamlayıcısıdır.

Kendini yetiştirmiş bir varlık ki, İslam'ın asil ölçüleri gereği kendine yetişmiş, faal, iradeli,uyanık, şuurlu, hareketli salim bir beden ve güçlü bir ruh, güzel bir ahlak elde eder ki, kendini beğе-

nen, gururlu (kendini isteyip, kendi nefsinin kabul eden)den uzak, serkeş heveslerini gemlemiş, halka hizmete kendini adanmış, Allah rızasını esas almıştır. Onun hizmeti fedakarlıkla başkalarına yardım etmekte kendisiyle aynı görüşü paylaşan kimselerle işbirliği yapmak suretiyle onlardan faal ve eser sahibi bir cemaat oluşturacaktır.

İslam'ın insanı, bu açık ölçü ve yollardan yararlanarak, "kendi içtimai" muhitini terbiye etmek, İslam'ın aydınlığı ile dolmuş nurlu ve salim bir çevre haline sokmak, gerek evde ve aile içerisinde olsun ve gerekse toplumda olsun, adalet ve fazilete sahip bir çevre oluşturmak için kendini toplu işlere hazırlıyor.

AİLE

FERT VE TOPLUM

TOPLUM HAYATI

Canlılardan bir kısmı toplumsaldır, yani toplu bir şekilde yaşıyorlar. Karınca, bal arısı, "Muryane" ve maymun çeşitlerinden bir çoğu gibi. Toplu bir şekilde yaşayan bu canlıların toplumsal hayatları bazen çok anlamlı ve ilginç düzen ve nizamlara sahiptir.

İnsan da toplumsal canlılardandır. İnsanın toplumsal yaşantısı, diğer tanıdığımız, bildiğimiz canlıların toplumsal hayatlarının daha ilginç ve gelişmiş halidir.

TOPLUM

Toplumsal hayat genellikle bir kesimi diğeri ile bağlayan bir grup halinde birbiri ile birleştiren bir kısmı tabii (doğal) veya iradi bağ ve birleşimlerden kaynaklanıyor.

Birbirine bitişik bu gruba "toplum" deniliyor.

TOPLUM"UN ÇEŞİTLERİ

Toplunun değişik çeşitleri vardır, çeşitli yön ve cihetlerden, çeşitli kısımlara ayrılıyor.

Bu kısımlardan bazıları, sınırlı ve küçüktür, aile gibi, bazıları ise büyük ve yaygındır, kabile, halk, ümmet gibi...

AİLE

İnsan toplumunun en küçük, sade ve en eski şekli, ailedir. Aile, karı-koca ve evlatlardan meydana geliyor ve çeşitli çekimler, bağlar onun uzuvlarını, üyelerini birbirine bağlıyor.

KABİLE

Bir ailenin evlatları büyüdüğünde genellikle kendilerine eş buluyorlar, evleniyorlar, evlatları oluyor ve onlardan yeni aileler meydana geliyor. Böylece zamanla bir aileden bir kaç aile meydana geliyor ki, bunlar birbirleri ile akrabalıkları, yakınlıkları vardır, ortak bir soyda birleşiyorlar ve daha büyük bir toplum birliği meydana getiriyorlar ki ona "haneden", "el", taife" yahut "kabile" deniliyor.²²⁴

KLAN²²⁵

Dünyanın bazı kesimlerinde fertler ve aileler arasında diğer bir çeşit yakınlaşma ve birleşme görüyoruz ki bu, efsanevi bir bağdan kaynaklanıyor. Bu aileler kendilerini, ortak bir soya, nispet vereceklerine, mensup bileceklerine, kendilerini bitkiye, hayvana veya bunlara benzer şeylere bağlı biliyorlar. Çok esrarengiz bir şekilde inançlarında direniyorlar ve bu bağ, onların birbirlerine yakın olmalarının kaynağıdır. Nitekim bu Totem soyuna ve kendilerini Toteme bağımlı bilen gruba Clan deniliyor.

MİLLET

İnsanlık toplumunda, daha da gelişmiş merhalelerde, daha büyük bir toplum birliğine rastlıyoruz. Halk, ortak bir ırkın yahut ortak top-
rağın, dilin ve kültürün birleştirdiği çeşitli fertlerin, ailelerin ve kavimlerin bir araya gelmesinden ibarettir.

---

224 - Bu kelimelerin anlamında bazen çok küçük farklar görülüyor.

225 - Bu kelime İngilizce'de kabile, taife anlamındadır, fakat artık ilmi bir deyim haline girmiş ve bu nevi Totem ailelerine, hanedanlarına itlak olunuyor.

DİĞER TOPLUMSAL GRUPLAŞMALAR

İçtimai bağ, birleşim burada saydıklarımızla sınırlanmıyor. Diğer bir çok çeşitli içtimai bağlar daha mevcuttur ki diğer içtimai gruplaşmaların kaynağı olmuşlardır, sınıf, tabaka, din ve inanç bağları gibi.

AKİDEVİ VE MESLEKİ TOPLUM

İçtimai bağların en gelişmiş ve tekamül etmişlerinden biri, fikri ve akidevi birleşim ve bağlardır ki bir din veya mesleğe, yola inanan insanları ve onlardan bir “Ümmet” yani ortak bir hedef ve yola sahip bir toplum meydana getiriyor. Fikri ve akidevi birleşim, o kadar güçlü ve tesirli olabilir ki diğer bütün bağları, birleşimleri kendi tesiri alanına sokabilir. Daha sonraki bölümlerde bu konu üzerinde daha fazla duracağız ve sizleri daha iyi aydınlatmaya çalışacağız.

Burada hatırlattığımız bütün içtimai bağların, birleşimlerin içerisinden İslam, ikisine çok büyük ölçüde önem vermiştir, bunlardan biri fikri ve akidevi bağ ve birleşimdir, diğeri ise ailevi birleşimdir. Biz burada sohbetimizi ailevi birleşim etrafında sürdürüyoruz ki akidevi, fikri bağ, birleşim ve onun tesirleri hakkındaki sohbetimizi, “İslami toplum” bölümüne bırakıyoruz.

EVLENMEK

KADIN VE ERKEK ARASINDA TABİİ BİRLEŞİM

Büyük yaratıcı, kadınla erkek arasında, birbirine karşı tabii bir eğilim ve çekim gücü meydana getirmiştir ki erkek ve kadını birbiri ile birleştirsın ve ailenin esas tohumunu meydana getirmek için birbiri ile ortak bir hayata doğru çöksin. Bu eğilim veya tabii istek, cinsi istek diye bildiğimiz istektir ki insanlığın hizmetinde olabilmesi için diğer istekler gibi doğru ve sahih yönde olmalıdır.

İki eşin ortak hayatları, önceleri genellikle cinsel istekten kaynaklanıyor fakat bu kadarıyla kalmayarak, gitgide iki eş arasında bir

nevi çok derin ve köklü ruhi, atifi, iktisadi ve içtimai yakınlık, bağlılık meydana geliyor ki ona, "Eş birleşimi" yahut evlilik deniliyor.

EVLİLİK AHDI

Kadın ve erkek aralarında birleşim oluşturmak hususunda gönüllü olduktan sonra birbiri ile "evlilik ahdi" okuyor ve nikah kıyıyorlar.

İnsan hayatındaki bu ahd özel bir öneme haiz bulunuyor, zira iki insanın varlığını çok yönlerden birbiri ile birleştiriyor, insan hayatının ilk hayat muhitinin temelini atıyor ve bu yolla onun, ruhunda bedeninde, düşüncesinde ve gelecek amelinde büyük bir etki bırakıyor. Bu bakımdan çeşitli halklar arasında evlilik, mukaddes bir iş olarak biliniyor ve çeşitli hukuk düzenlerinde evliliğe ve evlilikle ilgili meselelere özel bir ilgi gösterilmiştir.

İSLAM AÇISINDAN EVLİLİĞİN ÖNEMİ VE DEĞERİ

İslam da, sosyal düzende evlilik meselesine büyük bir önem vermiştir. Kur'an-ı Kerim'de, Hz. Resulullah'ın ve İslam'ın diğer yüce rehberlerinin, imamların rivayetlerinden evliliğin önemini beyan eden, evlenmek için insanı teşvik eden bir çok ayet ve rivayete rastlıyoruz. Yazımızın başında Hz. Resulü Ekrem'den naklen zikrettiğimiz hadisi şerif de, aile teşkil etmek Allah katında, teşkil edilen başka şeylerden daha mahbub ve sevimli olduğu beyan oluyor.

EVLİLİĞİN ASIL HEDEFİ

Evliliğin asıl hedefi İslam açısından şunlardan ibarettir:

1-İki eş için huzur ve sükunet verici bir merkez oluşturmak,

2-Yeni nesil meydana getirmek ve sağlıklı, imanlı ve iyiliksever cvlatlar eğitip topluma takdim etmek.

Birincisi hakkında Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyruluyor:

“Ve delillerindendir ki sizin cinsinizden eşler yaratmıştır size, onlarla uzlaşıp geçinesiniz diye ve aranızda da sevgi ve merhamet ih-san etmiştir; şüphe yok ki bunda, düşünen topluluğa deliller var.”²²⁶

Kur'an'ın hükümlerine uyan, Müslüman karı-koca hayatları bo-yunca devamlı birbirlerine huzur ve rahatlık bahşedici olmalıdırlar, aralarındaki ilişkiler, cinsi istekler sınırından dışarı çıkmalı ve “Meveddet ve Rahmet” sevgi ve merhamet merhalesine erişmelidir.

Bu ayet gereğince, evliliğin tabii hedefi, eşlerin, zevcelerin, yara-tılıştaki asıl hedef olmalıdır. Nitekim İslam açısından evlilik sırf cinsi arzuları tatmin etmeyi kanunlaştırmak için bir antlaşma de-ğil-dir, belki iki eş arasında çok yönlü bir antlaşmadır ki, onların bütün varlıklarını birbirine bağlıyor, onların yaşantılarına yepyeni bir düzen ve renk katıyor, onları gerçek yalnızlıktan kurtarıyor. Öyle ki artık onların hiç biri “fert” ve “tek” olmuyor, “çift” ve birbirlerini ta-mamlayıcı oluyorlar.

İkinci hedef hakkında yine Kur'an-ı Kerim şöyle buyuruyor:

“O'dur yoktan var eden gökleri ve yeryüzünü, size kendi cinsiniz-den eşler halk etmiştir, davaları da çiftler-çiftler halk etmiştir, bu su-retle üretip çoğaltmadadır sizi, Ona hiç bir benzer yoktur ve O'dur duyan, gören.”²²⁷

Eş seçmek hususunda elimize ulaşan hadislerde, evlat veren, ço-cuğu olan, akim olmayan bir eş seçmek hususunda ısrarla durul-muştur. Peygamber efendimizden nakledilen meşhur bir hadiste şöyle buyuruluyor:

“Birbirinizle evlenin ve yeni nesiller getirin ta ki sayınız, nüfusu-nuz artsın...”

---

226 - Rum / 21

227 - Şura/11

EŞ SEÇMEK

Evlenmek ve aile teşkil etmekle ilgili en önemli meselelerden biri, “Eş seçmek” meselesidir. Bu konuda bir kaç meseleye dikkat etmemiz gerekiyor:

- Eş seçiminde serbest olmak
- Akran olmak, yani genel olarak eş olabilmeye salahiyetinin olması
- Bu salahiyetlerin teşhisinde dikkatli olunması gereken ölçüler
- Birbirlerine eş olmayan kimseler
- Kız isteme, elçilik

EŞ SEÇİMİNDE SERBEST OLMAK

Eş seçmede serbest olmak, İslam dininde büyük ilgi ve özen gösterilen esaslardan biridir. Zira evlilik hayatı, iki eş arasında fikri uzlaşmanın, ruhi ve ahlaki tenasubun bulunması halinde evlilik huzur ve rahatlık verici olabilecektir.

Bu uzlaşma, eş seçmenin, her iki tarafın tam özgürlüğü ve araştırma yapmaları, birbiri hakkında bilgi elde etmeleri, kadın ve erkeğin, evlenmek hususunda, birbirlerine eş olmak hususunda ortak bir karara varmaları, zorla bu işe sürüklenmemeleri, baskı altında olmamaları gereklidir. Aksi takdirde, ortak evlilik hayatının, sağlam temellerinin olmasını, huzur, samimiyet ve muhabbet kaynağı, olmasını nasıl bekleyebiliriz.

İslam hükümleri gereğince evlilik nikahın doğru olmasındaki ilk şart nikah kıyıldığı sırada kadın “ıycab” yani gönül vermiş olduğu eşine evlilik teklif etme ve erkek de “Kabul” yani bu teklifi kabul etme makamında tamamiyle razı olmaları ve kendi istekleri üzerine yapılması gereklidir.

İslam rehberleri çeşitli münasebetlerle, iki tarafın evlenmek hususunda tamamen razı olmaları, işin içinde mecburi bir durumun bu-

lunmamasının nikah akdinin doğruluğu için ilk şart olduğu üzerinde ısrarla durmuşlardır.

Bir genç Hz. İmam Caferi Sadık (a.s)'ın huzuruna çıkarak arz etti: Annem-Babam beni, hoşlanmadığım, sevmediğim bir kızla evlendirmek istiyorlar, fakat kendim başka bir kızla evlenmek istiyorum, ne yapmam gerekir dedi

İmam Sadık Hazretleri buyurdular:

“Kendin sevdiğin kimseyle evlenmeyi kabul etmelisin.”

Su noktayı hatırlatmak gerekir ki:

Anne ve baba evlatlarını, istemediği, razı olmadığı bir evliliğe mecbur etmemelidirler.

KIZIN EVLENMESİ İÇİN BABANIN MÜSAADESİ

İslam kanunlarında, kızın, babanın müsaadesi ile evlenmesi gerektiği tavsiye edilmiştir. İslami mütefekkirlerden, düşünürlerden çoğu, kızın evlenmesinde babanın müsaadesinin gerekli bir şart olduğunu belirtmişlerdir. Bu konuda aşağıdaki noktalara dikkat olunması lazımdır:

1- Evlenmenin, kadın ve erkeğin ailelerinin sosyal irtibatlarının, yakınlaşmalarının kaynağı olduğu için, hem kadının ve hem erkeğin eş seçmek hususunda baba ve anneleri ile görüş teatisinde bulunmaları, onların görüşünü almaları tavsiye olunur. Evlenmek hususunda baba ve anne ile konuşmak, onların görüşünü almak, baba ve anneye karşı hem bir nevi saygı ve muhabbettir, zahmet çekip evlatlarını büyüttükleri, eğittikleri ve o yaşa kadar criştirdikleri için bir nevi teşekkürdür ve hem de iki eş ailesinin birbirine yakın olmasında, aralarında uyum sağlanmasında önemli rolü olacak ve daha önemlisi eş seçmek ve evlenmek hususunda baba ve annenin şahsi tecrübelerinden malumatlarından yararlanmak için en uygun yol olacaktır.

2- Evlatlarını aydınlatmak doğru yolu onlara göstermek istediklerinde, onların doğru isteklerini, onların yaşamaları gereken yeni

şartları dikkate almaları baba ve annelere tavsiye olunur, evlenmenin ilk derecede evlatları ile onun ve evlatlarının geleceği ile ilgili olduğunu, anne ve baba ile ilgili olmadığını devamlı dikkatlerinde bulundurmalarıdır.

Bu bakımdan böyle meşveretler de, görüş teatisinde bulunmalar ve ilk aşamada evlatlarının eşinde olması gereken temel ve asil değerlere dikkat etmeleri lazımdır, ikinci ve üçüncü aşamadaki değerlere değil; servet, eşin ailesinin sosyal durumu gibi çok yersiz ve vahim meseleleri burada söylemenin gereği yoktur.

3- Evlenmek hususunda babanın müsaadesini gerekli bir şart olarak kabul eden alimler, bu şartı sadece bakire kızlar hakkında geçerli buluyorlar. Malumdur ki bu girişim bu grup açısından özel bir önem taşıyor. Geniş görüşlü, tecrübeli ve hayrı isteyen babanın görüşünü işe karıştırmak, onlar için çok önemli değerler beraberinde getirebilir.

4- Öte yandan babanın müsaadesini bir şart olarak bilmek o zamana kadar geçerlidir ki, baba gerçekten evladının iyiliğini, çıkarlarını temin etmek yolunda çalışsın, kendi görüşlerini, isteklerini zorla evladına kabullendirmek gayesi içinde olmasın. Babanın, evladının maslahatına aykırı olarak ve onun zararı doğrultusunda olan kendi isteklerini gerçekleştirmek peşinde olduğu anlaşılırsa, İslam hükümeti yetkililerinin vazifesi, durumla ilgilenmeleri ve ilahi kanunların, adaletli hakime verdiği yetkilerden yararlanarak, kızın maslahatı olan şeyi temin etmelidirler.

KÜFÜV (AKRAN) OLMAK, YANİ EŞ OLMAK İÇİN GENEL SALAHİYET

“Akranlarınızla evleniniz ve onların içerisinde, kendinize eş seçiniz ve sizlerden meydana gelmesi gereken nesil, soy için en iyi zeminci seçiniz.”

Hız. Resul’ü Ekrem (s.a.a):

Kabile sistemleri halinde idare olunan toplumlarda genellikle her kabile kendisi için bazı özelliklere, imtiyazlara inanıyor ve bu bir iddiadan başka bir şey ifade etmeyen yersiz imtiyaz ve düşünceleri esas olarak kendini başkalarından üstün biliyor. Bu kendini üstün bilmek, kendisi için bazı imtiyazlara inanmak, bazen ırkçı bir görünüme bürünüyor, mesela beyaz derili insanların, siyah derili ve kızıl derili insanlar karşısında kendileri için tanımış oldukları imtiyazlar gibi. Bazen de milliyetçi bir görünüme bürünüyor, hatta günümüzde dahi bazı halklar arasında görülen milliyetçi hareketler gibi. Sınıflara ayrılan toplumlar da bu gibi yersiz iddialar, sınıflara hakimdir, alimler, askerler, tacirler, siyaset adamları, işverenler vs...

Bu imtiyazların eserlerinden biri, bir aile, sınıf veya tabakanın üyelerinin, kendilerinden başka birileri ile evlenmeye yanaşmamaları, yahut eğer kendileri ayrı birileri ile evlenecek olurlarsa evlenecekleri kimsenin tanınmış ve belli-başlı kimselerden olması peşindedirler, beyaz derili, siyah derili ile evlenmekten yasaklanmalı, üst tabakadan birinin kızı veya oğlunun, bir işçi veya çiftçinin kızı veya oğlu ile evlenmeye hakkı yoktur. Bu uygunsuz yöntem günümüzde dahi sözüm ona "eşraf" aileler arasında az çok yaygındır. Bu aileler evlatlarının, geliri az olan mahrum ailelerin evlatları ile evlenmelerine şiddetle karşı çıkıyorlar.

İslam bu nevi imtiyazcılıkları şiddetle reddetmiştir. Yüce İslam peygamberinden (s.a.a) rivayet olunmuştur ki, buyurmuşlar:

"İmanlı insanlar birbirlerinin akraneleridir."

Dördüncü imam Hz. Zeynelabidin (a.s) bir kadını beğenerek onunla evlendi. İmamın Ensar'dan bir dostu vardı. Bu şahıs, İmamın tanınmayan bir kadınla evlendiğini duyduğunda, üzüldü ve kadının soyu-sopu hakkında araştırma yapmaya karar verdi. Araştırmadan sora, imamın evlendiği kadının, "Beni Şeyban" kabilesinin zengin ailelerinden birinden olduğu anlaşıldı. Bu bakımdan üzülmesinin yersiz olduğunu anlayarak, sevinçle İmamın huzuruna çıktı ve arz etti."

“Senin bu kadınla evlenmene çok üzülüyordum. Kendi kendime, sizin tanınmayan bir kadınla evlendiğinizi söylüyordum. Halk da bunu söylüyordu. Nitekim kadının soyu-sopu hakkında araştırma yapmaya karar verdim ve nihayet Beni Şeyban hanedanından olduğu anlaşıldı.”

İmam Zeynelabidin şu cevabı verdi:

“-Seni, gördüğümünden daha aydın ve açık görüşlü sanıyordum. Allah Teala İslam dinini getirdi ve onun sayesinde toplum içerisinde aşağı görülen sınıfları yüceltti, azlıkları ve kesiklikleri telafi etti, öyle bir ortam yarattı ki artık hiç kimse küçük ve değersiz sayılmadı, hiç bir Müslüman hakarete maruz kalmadı.”

Bu bakımdan İslami bir toplumda ırk, milliyet, aile durumu ve bu nevi amiller, etkenler, birbiri ile evlenmek isteyen ve aşağıda açıklayacağımız ölçüler gerçeğin birbirleri ile evlenmeğe salahiyeti olan iki Müslüman’ın evlenmesine engel olmamalıdır.

EŞ SEÇİMİNDE DİKKAT OLUNMASI GEREKEN ÖLÇÜLER

1- İman-eş seçiminde ilk ölçü onun imanıdır, İslam’a ve insanlığı ona doğru çağıran hayatın doğru yoluna iman. İslami bir toplum, a-kide ve ideolojik bir toplumdur. Bütün ideolojik toplumlarda, o toplumun ideolojisine inanmak, toplumun hayat tekerinin dönmesinde asil mihver olup, o toplum, insan hayatı için ön görülen hedeflere doğru hareket ettiren bir motordur. Bu bakımdan böyle bir toplumun bütün sosyal düzen ve kanunlarında inancı, takviye ve tezyif edici etkenlere dikkat olunmalıdır.

Daha önceki sohbetlerimiz de, İslam açısından evlenmekten gayenin sırf cinsi istekleri tatmin etmek olmadığını belki sağlam bir aile ocağı teşkil etmek olduğunu belirtmiştik ki bu evlenmek ilk sırada iki eş için samimiyet muhabbet ve sevgi merkezi olmalıdır.

2- Ümmet içerisinde yani İslami bir toplum içerisinde etkin ve yararlı olabilecek evlatların eğitilmesi ve yetiştirilmesi için uygun bir çevredir.

Şurası bellidir ki bu iki hedefe varmanın ilk şartı, her eşin de İslam'a inanmaları ve ona fazlasıyla bağlı olmalarıdır.

Bazen aydınlık, özgür düşünce ve tolerans hesabıyla bazılarının, din ayrılığının, erkek ve kadının evlenmesi için engel olmaması gerektiğini savunuyorlar. Soruyorlar ki: Müslüman ve imanlı bir erkeğin, imansız, Allah'a inanmayan veya Kur'an ve peygambere inanmayan bir kadınla evlenmesinin, yahut bunun aksine Müslüman, imanlı bir hanımın, imansız, Allah ve İslam'a inancı olmayan bir erkekle evlenmesinin ne gibi bir mahzuru olabilir?

Bu nevi sorular şunu gösteriyor ki, bu soruları soran kimseler, sohbetimizin evvelinde belirttiğimiz şekilde evlenmeyi anlayamadıkları gibi dini, her dine, özellikle İslam'a layık olduğu gibi de anlayamamışlardır.

Eğer din, bu kelimenin kendisinden anlaşıldığı gibi gerçekten din yani hayatın yol ve yordamı olursa ve eğer evlilik, daha önceki sohbetlerimizde değindiğimiz gibi gerçekten iki eş arasında kalben ve ruhen birleşim ise ve aralarında samimiyet ve muhabbet dolu bir bağlılık meydana getirmek ise, o zaman mümin ve inançlı bir kimse ile imansız ve inançsız, yahut diğer bir dine inanan birisi arasında böyle bir bağ ve böyle bir muhit, ocak meydana getirmek nasıl mümkün olabilir?

Elde edinilen tecrübeler, bu nevi evliliklerin, her iki eşin giderek birbirlerinden soğumalarına ve aralarında anlaşmazlıkların, huzursuzlukların meydana gelmesine sebep olduğunu göstermiştir. Bu ise hem mektebi ve akidevi bir toplum için çok büyük bir tehlikedir ve hem de her iki eşin mutluluk ve saadeti için bir tehlikedir. Bu ikisinden daha kötüsü onların evlatlarının iman ve saadeti için de çok ciddi bir tehlikedir.

Doğrusu acaba iki ayrı inanca sahip olan bir ailede, gerçek bir şekilde İslam dinine inanan evlatların meydana gelmesini bekleyebilir miyiz?

2-DOĞRULUK, NECABET VE DİĞER AİLA Kİ FAZİLETLER:

İki eş arasında akidevi bağlılık ve uyum, evlilik için çok gerekli bir şarttır. Fakat aynı zamanda yeterli bir şart değildir ve eşin diğer ahlaki yönlerine de dikkat olunması gerekir.

10. İmam Hz. Ali Naki (a.s)'ın dostlarından biri naklediyor ki:

Evlenmek hususunda Ebu Cafer (a.s)'a bir mektup yazdım, kendi kalemiyle yazdığı şu cevap elime ulaştı:

“Peygamber buyurmuşlar: Dine bağlı olmasından ve ahlakından hoşlandığınız biri sizi istemeye geldiğinde, onunla evlenmek teşebbüsünde bulununuz. Eğer böyle bir teşebbüste bulunmazsanız, büyük bir sapma ve bunalım meydana gelecektir.”

İmamın dostlarından diğer biri aynı konuda imama bir mektup yazdı: İmamın cevabı yine aynen şöyleydi:

“Dine bağlı olmasından ve ahlakından hoşlandığınız biri sizi istemeye gelirse, onunla evlenmek teşebbüsünde bulununuz. Eğer böyle bir teşebbüste bulunmazsanız, büyük bir sapma ve bunalım meydana gelecektir.”

Hz. Sadık (a.s)'dan ulaşan diğer iki hadiste, eşin iffet ve necabeti üzerinde durulmuştur.

3- HAYAT MASRAFINI TEMİN ETMEYE YETERİNCE KUDRETİN BULUNMASI:

Müslüman bir erkek, hayatta kendinin, eşinin ve evlatlarının ihtiyaç duyduğu şeyleri temin etmek için çalışmalıdır. Bu bakımdan evlenmeden önce onun böyle bir mesuliyeti yerine getirebilmeye gücü-

nün olması kesinlik kazanmalıdır. Hz. Sadık (a.s)’dan rivayet olunmuştur ki buyuruyorlar:

“Münasip eş, necabetli ve hayat ihtiyaçlarını temin etmeye kudreti olan kimsedir.”

4-İKİ EŞ ARASINDA FİKİR UYUMU:

Evlilik hayatının başarılı olabilmesinde ve iki eş arasındaki evlilik ilişkilerinin çok sağlam bir dayanağa dayanmasında çok önemli bir rolü olan etkenlerden biri, iki eş arasında fikri açıdan uyumun sağlanması ve hayatlarında hissettikleri istek ve arzuları arasında ortak bağların bulunmasıdır. Aralarındaki bu uyum, onların anlaşmazlıklarının çok alt bir seviyeye düşmesine sebep olur, eğer her hangi bir anlaşmazlık meydana gelecek olursa, rahatlıkla onu giderbilirler. Ancak bu şekilde evliliğin, yalnızlık azabından kurtulmanın, saadet ve bereket kaynağı olabileceğini ümit edebiliriz. Aksi taktirde iki eş arasında devamlı çatışmaya ve anlaşmazlığa sebep olan evlilik, kendilerinin, evlatlarının ve yakınlarının hayatlarını mahveden en korkunç etkenlerden biridir.

-İnsancıl evlenmenin anlamını idrak eden

-Eşlerine hayat ortağı olmaları ile birlikte, aynı zamanda muhabbetli bir dost ve sadık bir arkadaş olan,

-Hayatın çeşitli devrelerinde gereken karşılıklı işbirliğinde bulunan,

-Birbirlerine karşı her türlü tekebbür ve kendini ulu görmezlikten sakınan,

-Birbirlerinin gönlünü almak ve birbirlerinin haklarına karşılıklı saygı göstermek için çaba harcayan, eşler, ortak hayatlarına huzur ve güven kazandırırılar, beraberce mutlu bir yaşam sürdürürler.

UYGUN BİR EŞ SEÇMENİN YOLU VE BU KONUDA GEREKEN ARAŞTIRMANIN SINIRI

Uygun görül n eşler arasında yeterince araştırma yapmak gerekli ve inkar olunmayacak bir unsurdur.

Gençlik duygularının tesiri altında kalınarak veya yakınların ve dostların baskıları sonucu her türlü önemsemezlik ve acele ile verilen kararlar, daha sonraları bir çok huzursuzlukların, pişmanlıkların kaynağı olabilir. Fakat bu konuda yapılan yararlı ve akıllıca tahkikleri, geçici heveslerden, isteklerden kaynaklanan görüşmelerle karıştırmamak gerekir. Nitekim eşin ruh yapısını tanımak gibi çeşitli aldatıcı adlar altında yapılan bu nevi sınırsız muâşeretler, görüşmeler caiz görülemez, çünkü genellikle bu nevi görüşmelerden, tanışmalardan gaye evlenmek ve aile teşkil etmek değildir.

Bu konuda ifrat-tefrit olmaksızın, normal bir haddi olmalıdır ve bu da İslam dininin tavsiye ettiği yoldur.

Birisi, İma Caferi Sadık (a.s)’ın huzuruna çıkarak sordu:

“Acaba erkek, evlenmek istediğı kadını daha önceden görmek, onun saçlarına ve diğer güzelliklerine bakmak hakkına sahip midir.”

İmam şöyle buyurdular:

“Eğer şehvet üzerine olmazsa, sakıncası yoktur.”

Birbirlerine eş olamayan kimseler:

MAHREMLERLE NİKAH:

Birinin yakını (kendinden) olmasına olan ihtiramı onunla evlilik bağı kurmasına engel olacak durumdaysa ona mahrem diyorlar. Zira bu konunun binası şayet bu satıhta aile ilişkilerinin cinsi yönden tamamen kapalı kalması içindir. Örneğin kız ve erkek kardeşlerin veya baba ile kızının evlenmeleri gibi...

Nisbi, sebebi ve süt mahremleri: Kendileriyle evlenilmesi yasaklanmış olan mahremler genel olarak iki kısımdırlar:

1- Nishi mahremeler: Bizimle aynı kanı taşıyan ve soy bağı olan akrabalarımız.

2- Süt mahremeleri: Bazı kimselerle aynı anneden süt emme yoluyla mahremiyet hasıl olmaktadır. Süt emme yoluyla olan akrabalık bağı. Kendine has şartlarda hasıl olmaktadır. Gerçekte ise bir nevi, sonradan kesb edilmiş kan bağıdır.

3- Sebebi mahremeler: İzdivaç nedeniyle kendileriyle mahremiyet hasıl olan akrabalar (kayın peder, kaynana)

Nisbi ve sebebi mahremelerle evliliğin yasaklılığı çok az farklılıklarla yaklaşıktır olarak hemen her dinde vardır. Bazı kavimler arasında bazı özel yönler ve sebeplerden dolayı, örneğin yabancı kan karışımını önlemek için, kendi aile ve ırkının asaletini korumak için tavsiye olunmuştur kişilik bağları yalnızca yakın akrabalarla mümkün olmaktadır. Ancak günümüz de bunları çok nadir olarak görmek mümkündür.

Nisbi mahremeler: Aynı kan taşıyan yakınlar o kişiyle mahremdirlere, sonuçta ise onlarla izdivaç doğru değildir. Bunlar yedi gruptur.

Süt mahremeleri: Bu bağı zikredilmiş olan özel şartlar gereğince ve süt emme ile hasıl olmaktadır ki mahremiyet sebebidir.

Sebebi mahremeler: Biriyle evlilik sonucu oluşan yakınlık bağı ile bir nevi aile bağı oluşmaktadır. İzdivaç yoluyla mahremiyet keshedenler beş gurupturlar.

Kadının kız kardeşiyle evlenmek kız kardeşlerden biri o kimsenin hanımı olduğu müddetçe haramdır. Yani eğer boşanma veya ölüm nedeni ile kız kardeşlerden biri ile evlilik sona erse, kişinin baldızı ile evlenmesi için bir mani yoktur. Buna binaen, karısının kız kardeşi (baldızı) ile evlenme yapamaz. Diğer mahremelerden olduğu gibi daimi değil bu nedenledir ki, kadının kız kardeşi bakmak ve birlikte bulunma açısından mahrem sayılmamaktadır.

NİKAH AKDİ

İslam'ın evlenmek kurallarında, evlenmenin sıhhati hakkında yeterli ve gerekli şartların mevcut olması halinde, iki taraf direkt olarak, yeterli salahiyet ve erginliğe sahip olmalarıyla beraber birbirleri ile evlenebilir ve bu gaye için lafızları, cümleleri yani "Siyga" denilen şeyi kendi aralarında karşılıklı söylerler, nikah akdinin, başkalarının dchaleti olmadan yapılması sahih değildir diye bir şey yoktur. Bu bakımdan bu gaye için bir vekil seçmek, zaruri ve kesin bir iş değildir.

Ortak hayat hususunda iki eşin tam bir görüş birliğine varmalarından ve iki taraf arasındaki gereken bütün şartların sonuca bağlanmasından sonra, nikah akdinin uygulanması genellikle kadın tarafından başlıyor. Bu ise, eş seçmek ve evlenmek hususunda Müslüman bir kadının tam bir ihtiyara sahip olduğunu gösteriyor. Daha sonra erkek (koca) kadının önerdiği şartları kabul ediyor. İlk önce kadın, "İCAB" niyeti ile yani eşlik ahdi oluşturmak niyeti ile gelecekteki kocasına hitaben şöyle diyor:

"Aramızda görüş birliğine vardığımız şartlara uygun olarak seni kendim için daimi zevceliğe geçirdim. Arapça olarak şöyle deniliyor:

ENKEHTÜKE NEFSİ ALESSEDDAK veya ZEVVECTÜKE NEFSİ ALESSEDAK

Ondan sonra erkek de kabul ettiğini bildirir ve "Kabul ettim" der. Şurası malumdur ki İslam açısından daha öncede işaret olunduğu gibi kızı, istemediği birine zorla vermek ve tehditle, güç kullanarak ondan evet cevabı almak doğru değildir. Erkeği de istemediği bir evliliğe zorlamanın doğru olmadığı gibi. Genel olarak zorla veya ikrah ile yapılan bir akid batıldır.

KADINLARIN MALİ BAĞIMSIZLIKLARI

İslam'ın içtimai sistemin de kadınların da erkekler gibi iktisadi istiklallerinin olduğunu, helal yollarla mal kazanabileceklerini ve er-

kekler gibi, kendi malları üzerinde tam salahiyyete sahip olduklarını biliyoruz. Nitekim Kur'an'da şöyle buyruluyor:

"... Erkeklerin kendi kazançlarından payları var, kadınların da kendi kazançlarından payları var. Allah'tan lütfunu, inayetini dileyin, çünkü şüphe yok ki Allah her şeyi tamamiyle bilir."²²⁸

Fakat kadınların, kocaları evinde, ev işlerini yapmayı üstlenmeleri kendi irade ve meyilleriyledir, aksi takdirde onları yapmaları için şeran veya kanunen hiç bir yükümlülükleri yoktur.²²⁹

MEHİR VEYA SADAK

"Kadınlarınızın mehirlerini bir bağış olarak verin..."²³⁰

İslami evlilikte erkek, kadına beğenilir bir hediye vermeyi taahhüt eder. Bu hediye, bağış ne kadının vücudunu almak hükmünü taşır ve ne de kadının evde yapacağı işlerin, hizmetlerin karşılığını veya aylık ve ölüm günü kadına yaşamını sürdürebilmesi için bir destek olabilir, gerçekten de onun şahsına ait bir hediyedir ve kadının istemesi halinde derhal ona verilmesi gerekir, bu bakımdan az önce zikrettiğimiz ayeti Kerime de ondan "Nehle" diye yad olunmuştur. Ayyette mehir yerine "Sadak" tabirinin bulunması belki de mehir ve sadak'ın, erkeğin kadına dostluk ve evlilik teklifinde sadakatli olduğu belirtisine işaret etmektedir.

---

228 - Nisa / 32

229 - Hatırlatmak gerekir ki İngiltere, İsviçre, Almanya, Fransa ve İtalya gibi bir çok Avrupa ülkelerinde kadınlar hakkında bu nevi iktisadi istiklal 1870 yıllarından itibaren verilmeye başlandı. (İngiltere: 1870. Almanya: 1900. İsviçre: 1907 İtalya: 1919). Şunu da hatırlatmak lazımdır ki bu tür kadın haklarını destekleme kanunlarının tasvip olunmasından asıl gaye, kadınların, özgür insanlar topluluğunun bir parçası olduklarından dolayı değil belki ilk aşamada kadınların özel ortamları açısından ve içtimanın bu kitlesini sanayi merkezlerinde, iş alanlarında çalışmaya teşvik etmek ve onların gelirlerinden yararlanmaktır.

230 - Nisa / 4

MEHRİN AZ OLUŞU

Sadakat ve mehrin hafif olması ve evlilik şartlarını kolaylaştırmak hususunda İslam rehberleri tarafından önemli tavsiyeler yapılmıştır. Öyle ki bir çok hadis de, ağır mehir ve bir çok mali şartlar ileri sürerek evlenmek isteyen kadınlar, "uğursuz ve bercketsiz" olarak nitelendirilmişlerdir, çünkü mehir de, onun manevi değeri, mali ve maddi değerinden kat kat fazladır.

Nikah akdi yapılıp yapılmaz mehir olarak kararlaştırılan şey, kadının mülkiyetine ve eğer bağ, toprak veya mali bir şey olursa, kazancından yararlanmak için kadının kontrolü altına geçer, mehir ancak kadının tam kalbi rızayeti ile kocanın elinde kalabilir veya onun kazancı, ortak hayatlarının ihtiyaçları için harcanabilir.

EVLİLİKTE İKİ TARAFIN AHLAKİ VE MALİ TAAHHÜTLERİ

İslam açısından evlilik mefhumunu ve onun evlilikte gereken işlemlerin uygulanmasını açıkladıktan ve nikah akdinin yapılmasından sonra iki taraf için beliren önemli ve temel taahhütlere değinmek gereğini duyuyorum:

Bu taahhütler, mali ve insani mesuliyetleri ihtiva ediyor.

NAFAKA VEYA AİLEYİ İDARE ETMEDE MALİ MESULİYET

İslam'ın aile düzeninde hukuki meselelerden biri, nafakadır.

Nafaka, özel yerlerde şahısların uhdesine bırakılan bir nevi mali mesuliyettir. Gencl olarak ailevi ilişkilerde nafaka iki kısımdır:

1) Taraflardan birinin muhtaç olmasının şart olduğu nafaka, mesela ihtiyaçlarını temin etmeye kudretleri olmayan evlatlar gibi ki onların nafakası baba (veya anne)ye aittir veya yıpranarak çalışma gücüne sahip olmayan ve ihtiyaçlarını temin edemeyen anne ve babanın nafakası ise evlatlara aittir.

2) İkinci nafaka da ise alıcının muhtaç olması şart değildir, kadının, kocası uhdesinde olan nafakası gibi. Nafakadan gaye, çeşitli ci-
hetlerde örfi ve zaruri ihtiyaçları karşılamada gereken bütün vesile-
ler, sebeplerdir. Evlilik hayatında, yiyecek, giyecek, mesken açısın-
dan ve cv işlerini iyi idare etme yönünden etkili olan hayatın gerekli
ihtiyaçlarını, giderlerini temin etmek kocanın vazifesidir. Tabii bu
mali mesuliyetlerin uygulanmasında, kocanın mali gücü ve istitaati
de dikkate alınmalıdır.

Kadının nafaka özelliklerini kısaca şöyle sıralayabiliriz:

-Kocanın uhdesine olan kadının nafakası, hukuki deyimle
"Mümtaz borçlar"dandır. ve ilk aşamada ödenmeli ve temin edilme-
lidir.

-Onda mutalibe, isteme hakkı bulunuyor, birinci tür nafakadan
değildir ki sırf vazife yönü olsun ve bir müddet ödenmesinin aksa-
ması halinde, istenilmesin.

-Onun şartı muhtaç olmak değildir, belki kadının mali imkanının
olması halinde dahi bu vazife kocanın üzerindedir, halbuki birinci
çeşit nafakada nafakanın vacip olma şartı, evlatların veya anne ve
babanın muhtaç olması ve kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek özel
bir imkana sahip olmamaları şarttı.

-Erkek mali kudrete sahip olmasıyla birlikte, eşinin, yiyecek, gi-
yecek vs. gibi zaruri ihtiyaçlarını temin etmek teşebbüsünde bulun-
maması halinde, onların durumunu belirlemesi, haklarında karar al-
ması ve gerekirse ikisinin ayrılığına hükmetmesi imam ve Müslü-
manların idarecisinin vazifesidir. (1)

BİR AİLE İÇERİSİNDE EVLATLARIN NAFAKASI, İDARE VE EĞİTİMLERİNİN SORUMLULUĞU

Bir ailede çocuğun dünyaya gelmesiyle, o çocuğun anne ve baba-
sının her biri için yeni mesuliyetler, yeni vazifeler meydana geliyor
ve çocuğun her ikisine de ait olması bakımından, her ikisi imkanları

ve kudretleri çerçevesinde, kendi içtimai, atifi ve tabii şartları ile uygun olan mesuliyetleri üstlenmiş olurlar.

Kadınlar tabii olarak hamile kalmaya ve süt vermeye uygun olarak yaratıldıklarından her çocuğun doğum ve bakımında genellikle üç yıl meşgul olurlar ve bu süre içerisinde çocuğun bütün işlerini yapmayı üstlenirler. Bu süreden sonra yine çocuğun bakıma, bedeni ve ahlaki yönden eğitime ihtiyacının olduğu bir gerçektir ve çocuk genellikle ruhi ve bedeni gelişmesini, anneden başka birinin kucağında daha az bulacaktır. Ancak annenin çok büyük muhabbet ve duygusu çocuğun bütün ihtiyaçlarını, isteklerini cevaplayabilecek, çocuğun istidat ve iç güdülerini eğitebilecek güçtedir. Çocuğun ilk eğitim muhiti, anne kucağıdır. Çocuğun tamamiyle etki altında kaldığı, her türlü değişimi kabullendiği ömrünün ilk yıllarında, çocukların kişilik erkanlarından önemli bir bölüm, anneler tarafından planlanıyor, ruhi sermayeler, ilmi ve içtimai üstünlükler, dahiler ve her insanın iyi ve kötü amelleri ve yaptıklarının ilk tohumları genellikle anneler tarafından atılan meyvelerdir. Doğrusu anneler eğer böyle tehlikeli mesuliyetleri üstlenirlerse ve çocuğa ait eğitim ve öğretim gibi bütün işleri yapmayı kendisi için bir vazife bilirse, acaba ailenin gelirine de bir katkıda bulunmasını ondan beklememiz doğrumu olur? Anneden böyle bir şeyi beklemek ve onu yapmasını istemek, onun için adaletsizlik olmayacak mı? Veya çocuğa ait bütün işlerin kadınlardan alınıp, onların evlilik dönemlerinde dahi mali ihtiyaçlarını kendilerinin temin etmeleri doğrumudur? Yoksa daha uygun ve şerefli yollarla annelerin ihtiyaç duydukları şeylerin temin edilmesi ve böylece annelerin daha rahat bir şekilde evlatlarının eğitim ve yetiştirilmesi ile ilgilenmeleri mi daha uygun olur?

Acaba eşler arasında işlerin adilane bir şekilde taksim edilmesi, öyle ki her biri kendi gücü, cismi ve ruhi imkanları nispetinde ve kendine münasip olan işleri üstlenmek kaydıyla ailevi ihtiyaçları giderme hususunda bir iş üstlenseler herkesten daha haysiyetli ve şereflice olmaz mı?

Yeniden hatırlatılması gerekli bir konu varsa, o da İslam da aile düzeniyle ilgili konulardan biri olan “nafaka” meselesidir bununla ne kadının günlük yiyeceğini de erkeğe muhtaç olması, ne de onun erkeğin hizmetçisi olduğu vurgulanmaktadır ki, kendini erkeğine teslim etme karşılığında istihkak olarak erkek de kadının yemek, elbise, mesken ve bunun gibi yaşamak için gereksinimlerini karşılasın. Belki bu adilane bir surette yapılan bir taksimi bölüşüm ve görev üstlenmekten ibarettir ki temelleri teşrik-i mesai (ortak çaba) esasına dayanır. Bundan dolayı erkeğin ev geçimi için yeterliliği olmadığı taktirde, kadının her türlü meşru işlerde çalışarak yaşamlarını atalete düşürmemek çabasında bulunması zaruridir. Nasıl ki İslami toplumlar da özellikle az gelirli bölgelerde bu babdan bir çok numuneler görmekteyiz, nasıl ki, erkek için de sadece kadının maddi ihtiyaçlarını gidermesi yeterli değildir. Zira eğer teşriki mesai, birbirinin hayrını istemek, yardımlaşmak ve diğer insani sorumluluklara sahip olmasalar, kuru ve ruhsuz bir evlilik sürdürmeye mahkum olacaklardır.

Aile işleri idaresi ile ilgili bir hatırlatma; Burada aydınlatılması gereken konu şudur ki; Erkeğin üzerine yüklenen aile yönetimi yalnızca büyük sorumluluk ve fedakarlık isteyen bir iştir ve ısrar isteyen bir şeydir.(1)

Nasıl ki bir ülkenin cumhurbaşkanı işlerin idaresini kendi istek ve arzularına göre değil milletin hayrı ve maslahatı üzere yapıyorsa ve ilk etapta kendisine itaati gerekli kılan şeye bakıp kendisine ait sorumlulukları ve etrafındakilerin tekliflerini iyi bir şekilde icra etmelerini kendi mesuliyet ve imkanları çerçevesinde kontrol ediyorsa, buna binaen nasıl ki, eğer bir hakim veya reis kendi haddinden tecavüz etse ve kendi bulunduğu makam ve mevkiî kötüye kullansa artık onun için bir hak sahib olmayacak ki, diğerlerinden itaat talep edebiliyorsa, ailevi konularda da bir takım hak ve hukuk nazara alınmıştır. Örneğin, babanın oğullarına karşı vilayet hakkı (buluğdan önce) veya evlenmemiş kızına karşı vilayeti veya kocanın aile idaresinde mülâhaza olunan hakları... Ancak bütün bunlar bir takım sorumluluklardır

ki, onlara tahvil edilmiştir ta ki aile yapısındaki ihtilal ve kopukluklar önlenmiş olsun, işler düzene girsin ve layık olduğu şekilde cereyan etsin. Buna binaen eğer bir konuda ihtilaf etseler, onların tercih hakkından eksilmeler olacak ve bundan sonra önceden olduğu gibi nüfuza sahip olmayacaklar. Her halde yaşam için gerekli ihtiyaçların erkek tarafından temini kadının kendini daha emniyetli ve rahat hissetmesi bakımından çok önemli bir amildir. Bu ona aile işlerinde üzerine düşen görevi rahat ve daha müessir bir şekilde yerine getirmesine yardımcı olacaktır ve hiç bir zaman bu müdüriyet erkeğin kadın ve çocuklara karşı tahakküm aleti haline gelmemelidir.

EŞLERİN AHLAKİ VE İNSANİ TAAHHÜTLERİ:

Bir seri mali taahhüt ve mukarrerat ki, genelde yaşam için gerekli şeylerin teminini erkek üstelenmekte, iki tarafın rızası ile cinsiyetler meşru bir şekilde birbirinin ihtiyacın giderilmesi yolunda çaba harcamaktadırlar. Bunlara ilaveten bunlardan daha mühim ve esaslı bir takım konular evlilikte vardır ki, her iki tarafın bu konularla tanışması ve ona riayet etmeğe çalışmaları ilk etapta önem arz etmektedir. Gerçekte eşiyle neşeli ve ümit var bir yaşama sahip olmak ancak bu konulara riayet ile mümkündür ve onlardır ki, evliliğin ziyneti hesap olunmaktadırlar ve onu kuru ve maddi suretinden ki bir nevi mübadele ve alış veriş görüntüsü verdiği haletten dışarı çıkarmakla ve İslami talimlerle bu hukuki sorumluluklar aşağıdaki iki cümleyle özetlenmiştir.

a- Birbirine itimat, yaşamın zorluklarını hafifletmede iki tarafın karşılıklı yardımlaşması ve telaşlarının ameli eseri olarak görülecektir.

b- İki tarafın birbirine itimatlarını sarsacak ve güvenlerine hedef getirecek şeyden sakınmak.

İslami rivayetlerde en üstün eş olarak tarif edilen kimse, “kalpten senin” (İslami tabiriyle) (ve dudu-aşık) olan eştir. Günlük olaylarda üzerine düşen görevi yerine getirmekte, ister maddi işlerde ister ma-

nevi eşine yardımcı olmalıdır. Yoksa bazı tavır ve hareketleriyle eşinin yükünü ağırlaştıracak amellerde bulunarak onun şevkini kırmalıdır.

TALAK VEYA EVLİLİK BAĞININ KOPMASI

“Allah yanında en nefret verici şey boşanmadır”

Peygamber-i Ekrem (s.a.a)

BOŞANMANIN MEVKİ VE YERİ:

Geçmiş derslerde hatırlatıldığı üzere, evliliğe yakışan ilgi ve samimiyet ile başlamış; fedakarlık, muhabbet, afv ve güzellikle devam etmiş olsun. Ancak ameli ve fiili halet mülahaza olunduğunda, evlilik bağının hiçte böyle olmadığını görüyoruz ki, ta ömrün sonuna kadar bütün yönleriyle istenilen şekliyle devam etmiş olsun. Bazı durumlarda eşsel ilişkiler çeşitli sebeplerden dolayı bir takım sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır ki, böylesi bir evliliğin devam ettirilmesi ciddi sorunlar doğurabilmektedir. Örneğin eşler arasında birtakım ihtilaf ve anlaşmazlıkların çıkması vb.

Bu gibi durumlarda eşlerin birbirinden ayrılmaları maslahat gereği olarak kabul edilmektedir. Diğer kanun nazarında uygun bir yol ile halledilemezse ve taraflar da her ne durumda olursa olsun kendilerini beraber yaşama zorunda olduklarını hissederlerse, açıktır ki, bunların yaşamları vahşet verici ve üzüncü bir halete dönüşecektir. Bu gibi durumlar çoğunlukla bir takım olaylara ve istenmeyen sonuçlara duçar olmaktadırlar. Şu bir gerçektir ki, nasıl ki evlilik toplumsal bir zarurettir, ayrılmak ve evlilik bağı koparmak yerine göre toplumsal zaruret hesap olunmaktadır.

Bundan dolayıdır ki, Mesihiler arasında bile, ellerinde bulunan kitaplarında boşanmama konusunda emir ve tavsiye edilmiştir ve eşini boşama hakkı, ancak kadına zina isnadıyla mümkündür. Yıllar yılı onların din adamları talak ile muhalefet ediyorlardı. Bununla birlikte toplumsal ihtiyaçlar gereği ve çeşitli sapmaların önünü ala-

bilmek için, uzun müddetten beridir talak için bir takım kanunlar koydular.

İSLAM FIKHINDA TALAK:

a) Talakın mefhum ve mevkiisi: Daimi izdivahta eşsel ilişkileri ihtilali ile her iki eşin evlilikle üzerlerine gelen sorumluluklarına riayeti gereksiz kılan amile “Talak” deniliyor.

İslam nazarında, aile bağlarının koparılması, istenilmeyen bir olgudur ve Allah yanında en çirkin ve nefret verici bir iş olarak sayılmıştır. Din önderlerinin sözlerinde şöyle nakledilmiştir ki; “Allah yanında en sevgili şey nikah ile şenlenen evdir ve boşanma yoluyla harap edilen evden de daha nefret vericisi yoktur.”

Gerçekte talak çok az ve istenmeyen bir ilaca benzetebiliriz ki, yalnızca çarç tükendiği zaman kendisinden istifade olunmalıdır. Yoksa sebepsiz yere ve sırf heva ve heves gereği, gönlüm istedi diye böyle bir işe yönelmemelidir. İslami rivayetlerde zaruret olmaksızın yapılan boşanma, Allah’ın rahmetinden uzaklaşma olarak tahrif edilmiştir.

b) Boşanmanın önünü almak için tedbirler:

İslam’da, mümkün olduğunca boşanmanın önünü almak için bir takım öneri ve tavsiyeler ile sürülmüştür.

1- Eş seçiminde çok dikkatli olmanın vurgulanması

2- Güler yüzlü, eşinin düşebileceği bir takım hatalar hususunda affedicilik ve anlayış mükesser tavsiye edilmiştir.

3- Ani sinirlenmelerin galip gelmemesi için sabır tavsiye olunmuştur ki, acelece ve sinirden dolayı istenmeyen şeyler hasıl olmasın diye.

İşler arasındaki ihtilafların giderilmesi için aile içi mahkemeleri oluşturmak

Eşler arası bağların bazen bir takım ihtilafı sözlerden dolayı koptuğu görülmektedir. İslam'ın bu konudaki emri, en çabuk ve en uygun yoldan rahatsızlıklar giderilmelidir ve bu kadar kolay bir şekilde ayrılık ve boşanma dile getirilmemelidir. Zira bir takım ihtilaflar eşlerin birbirine olan muhabbet ve ilgisini tamamen yok etmez ki, artık bir araya gelmekten ümit ışıkları sönmüş olsun. Belki ıslah olunabilecek bir takım şeylerdir ki aynı yollarla da halledilmelidir.

Ama hangi yolla olursa olsun eğer eşler, kendi aralarında var olan ihtilafı gideremezlerse, aile mahkemesi kurulur, iki hakem tarafından konunun halline çalışılır. Hakemler her iki taraftan tecrübeli, kalbi yanıcı kimselerden seçilirler her iki tarafın sözlerini dinleyerek, onların sorunlarını bildikten sonra ardaki ihtilafın giderilmesi ve ıslahı için gereken şeylere has vururlar eğer başarabilirlerse bu evlilik ve birliktelik sakın ve sefa ile devam eder.

Kur'an bu konuda şöyle buyuruyor: "Eğer karı-koca arasında ihtilaf olacağından korkuyorsanız her iki taraftan birer hakem tayin edin. Eğer eşler barışmak arzusunda olsalar Allah onların arasına sulh getirecektir."²³¹

Açıktır ki, hakem güvenilir, sözü dinlenir, adil ve layık biri olmalıdır. Hakemlerin her iki aileden seçilmesinin nedeni budur ki, onlar eşlerin özelliklerini ve ihtilaf nedenlerini daha iyi biliyorlar, diğer bir nedeni de başkalarına nisbeten eşlerin barışmasını daha çok istiyorlar.

BOŞANMANIN ETKİ VE SONUÇLARI:

Boşanmanın psikolojik, hukuki ve toplumsal eserleri vardır ki onlardan bazıları eşlerin kendilerine aittir, bazıları ailelerinden kaynaklanmaktadır ve bu evlilikten eğer çocuklar dünyaya gelmişse, eşlerin ayrılmaları daha hassas bir konum arz edecek çocukların durumu çeşitli sorunları da kendisiyle getirecektir. Bu eserlere ve sonuç-

---

231 - Nisa/35.

larına bakarak, boşanma için özel şartlar düşünülmüştür ki, mümkün mertebe önü alınmış olsun, zira eğer boşanma işine ehemmiyet verilmezse nice yuvalar en küçük bahanelerle yıkılacak, sarsıntı ve sü-kuta devredecektir. Tabii ki bu arada en büyük zararı çocuklar görecektir.

BOŞANAN KADININ ŞARTLARI:

- 1- Kadın aylık adet halinde olmamalıdır.
- 2- En son cinsel ilişkiden sonra bir defa ay hali (adet) görmüş ve onu geçirmiş olmalıdır.
- 3- Eğer hamile olsa ve doğum yapmışsa, doğum sonrası istirahatın (nifastan temizlenme durumu) sona ermiş olmalıdır.

Elbette ay hali görmeyen veya hamile olan kadında bu şartlar aranmaz. Bu iki durum dışında talak konusu, bu şartlar olduğu müddetçe tehir edilmelidir. (ertelenmelidir)

TALAKIN İCRA ŞARTLARI:

Talak ancak aşağıdaki şartlara uygun olursa doğru ve sahihtir:

1-Talak verenin (erkeğin) balığ, akıllı, raşid ve temyiz gücüne sahip olması gerekir (buluğa ermemiş, divane yahut sefih birinin boşanması geçerli değildir.)

2-İhtiyar sahibi olmak (Talaka mecbur edilmişse bu geçerli değildir.)

3-İki adil kişinin orada hazır olması.

Şia fıkhı mukarreratı nazarında ve Kur'an-da Talak suresinin ikinci ayetinde zikr olunduğu üzere, talakın en az iki adil şahit huzurunda verilmiş olması şarttır. Bu şarta riayet kendiliğinden iki adil kişinin bu ayrılıktan haberdar olmasını getireceğinden onların buna engel olabilme ihtimali düşünülürse son kez eşler arasında bir hal yolu bulunup, müessir ve yararlı bir adım atılabilir. Yine iki kişinin

şahadetiyle onlar arasındaki bir takım mali ve diğer ihtilaflar çocukların durumu güzel bir surette sonuca bağlanabilir.

TALAKIN OKUNUŞU:

Bütün bu söylenen merhalelerden geçtikten sonra, talak kesinleşirse erkek iki imanlı şahit huzurunda (eşleri tanıyan iki adil kişi), bu eşler arasındaki evlilik ilişkisini son vermek kastıyla "Zevceti Taligun" yani çşim boştur (serbesttir) demesi yeterlidir.

TALAKIN KISIMLARI

Bazı durumlarda boşanmadan sonra yeniden nikah okumasına gerek kalmaksızın kişi eşine dönüş yapabilir. Bazı durumlarda ise yeniden nikah akdine ihtiyaç vardır. Bu cihetten talak iki kısımdır.

Birinci kısma (yeniden nikaha akdine gerek olmaksızın dönüş yapılabilen talaka) "Ric'i talakı" ikincisinde "Bain talakı" (birbirinden tamamen ayıran) deniliyor.

Talakı ric'i de, erkeğin pişman olması ve kadına meyletmesi ile evlilik yeniden kurulmuş olur, yeniden nikah akti okumaya da gerek yoktur. Bu şartla ki, dönüş kadının iddet zamanı olan üç aydan sonra olmamalıdır. (Bu müddet bitmeden müracaat etmesi gerekir) Talakı bain de böyle bir dönüş söz konusu değildir.

BAİN TALAKININ KISIMLARI:

Bain talakının bir çok kısımları vardır ki bazılarını zikrediyoruz.

1- Kadının istemesi ile vakı olan talak, kocasının da bu konuda rızasını almış olması durumunda buna "Hul talakı" deniliyor.

2- Her iki tarafın birbirinden rahatsızlığı ve iki tarafın isteği üzerine oluşan talaktır ki, "Mubarat talakı" denilmektedir.

3- Sadece erkeğin isteği ile yapılan talak'da "bain" olarak değerlendirilir, aşağıda zikredildiği üzere:

a) Nikah akdi okunduktan sonra ve cinsel ilişkiden önce talak verirse

b) Kadın yaise olsa (çocuktan kesilmiş) veya aylık adet görmeyen birisi ise ve erkek tarafından talak verilmişse

c) Üçüncü defa verilmiş bir talak ise,

Bu gibi durumlarda eğer eşler yeniden eski evliliklerine dönmek isteseler, birinci evlilik itibarını kaybettiğinden yeniden nikah yapmalıdırlar.

HATIRLATMA

1- Üç defa boşanan bir kadınla yeniden evlenmek, eski kocası için ancak kadının başka bir erkekle evlenip, ondan da boşandıktan sonra mümkündür. (Bu şart halkın boşanmayı hafife almaması içindir)

2- Hul ve Mubarat talakının dönüş imkanı, kadının boşanma ile kocasına bıraktığı, şeyleri istemesiyle mümkündür. Bu isteğin iddetin tamamlanmasından önce olması gerek.

Bunun dışında eğer birlikte yaşamak arzusunda olsalar, yeniden nikah akdi yaptırmak ve yeni baştan evlilik ilişkilerinde bulunmaları gerekiyor.

TALAK İDDETİ (MÜDDETİ)

Eşlerin ayrılmalarında en önemli konulardan biri de, kadının eski kocasından hamile olup-olmamasıdır. Bu konunun anlaşılması için İslam fıkında, kadının belli bir zamana kadar başka biriyle evlenmemesi hükmü vardır, ta ki önceki kocasından hamile mi, değil mi anlaşılsın diye. Bu tayin edilmiş müddete "iddet" diyorlar.

İDDETİN MİKTARI:

İddet miktarı hamile olmayan kadında üçüncü aylık adet zamanına kadardır ki yaklaşık üç ay civarındadır. Hamile kadın ise doğum yapıncaya kadar iddetli sayılır.

İDDET DÖNEMİNİN HÜKÜMLERİ:

Kadın iddet müddetince yeniden başka biriyle evlenemez, kimse- nin de ona evlilik teklifinde bulunmaması gerekir.

-Kadının günlük ihtiyaçlarının karşılanması kocasına aittir.

-Ric'i talakta eşlerden herhangi biri idde döneminde ölmüş olursa diğeri onun varislerinden biri hesap olunur.

ÇOCUĞUN SORUMLULUĞUNU ÜSTLENME HAKKI:

Talak ile ortaya çıkan en önemli sorunlardan biri de çocukların bakımı, terbiye ve talimi ki, buna "Hezanet hakkı" diyorlar.

İslam fıkında çocuğun bakım ve yetiştirme hakkı erkek çocuk- larda 2 (iki) ve kız çocuklarda 7 (yedi) yaşına kadar anneye aittir. Hatta baba kendi yanında saklama meylinde olsa ve onun bakabile- ceği ispatlanmış olsa bile.

Annenin çocuğa bakma gücü ve salahiyeti olmazsa, baba bu so- rumluluğu üstlenir. Her iki halde de çocuğun masrafı babaya aittir. Çocuğa bakmak ve yetiştirmek için gerekli olan her şeyi temin etme- si gerekir. Bu maslahata binaen İslam çocuğun sorumluluğunu ilk yıllarında anneye sonra babaya ait bilmektedir. Ama eğer anne ve babanın hiç biri çocuğa bakma salahiyetine sahip değillerse onlar i- çin ayrı bir karar alınmıştır ta çocuğun saadeti selb olmasın arada kaynamasın diye. Eğer anne-ve baba her ikisi de çocuklarının başka birinin terbiyesine verilmesine rizayet gösterirseler ve bunu çocuğun bedensel ve ruhsal gelişimi için daha uygun görürseler aynı şekilde amel edilir.

GEÇİCİ EVLİLİK

GENÇLİĞİN EVLENMEDEN ÖNCEKİ CİNSEL SORUNLARI:

Şüphesiz, cinsi arzular daimi izdivaç ile ve aile yuva oluşturma yolu ile giderilmelidir. Ancak buluşa ermiş bütün gençlik için cinsel sorunlarını halletme yolunda evlilik mümkün olmamaktadır. Çoğunlukla evlilikler buluşudan yıllarca sonra hasıl olmaktadır. Bu yüzden bunlardan büyük çoğunluğu inhirafa uğrayıp, pis ve çirkin yollara düşmektedirler.

Beşeri toplumlarda çok az farklılıklarla gençlik cinsel sorunlar yüzünden ve layık bir eş bulamadığından kendilerinde var olan yetenekleri kaybediyorlar, işlerde yapıcı ve mücssir olmak yerine sapık yollara düşüyorlar, ferdi ve sosyal açıdan istenmeyen çok acı durumlar yaşamak durumunda kalıyorlar ve gençliklerinin en güzel günleri ömürlerinin en acıklı hatırası olarak hatıralarında kalmaktadır.

İSLAMİ DÜZENDE BU SORUNUN AKILLICA ÇÖZÜMÜ:

İslam kanununda fikri istekler ve çeşitli cismi ve ruhsal arzular gözden uzak tutulmamıştır, üstelik toplumsal değişimlerin hiç biri göz ardı edilmemiştir. Bu tür toplumsal ve ciddi sorunların her biri için akıl ve mantık dairesinde ifrat ve tefritten uzak bir çare düşünülmüş, tedbirler alınmıştır. Ta ki, ne toplum heyecan, zulüm ve azgınlık sahnesine dönüşsün, ne de gerçeklerle sonuçsuz mücadelelere girilmiş olsun. Şu bir gerçektir ki, cinsi temayüller kişilerin en önemli istek ve hedeflerinden biridir. Dolayısıyla bu duygular eğer doğru ve salih yollarla doyurulmazsa ister istemez işin sonu inhiraf ve fesada çekecektir. İslami talimlerde beves ve yalancı temayüller karşısında mukavemet için ameli yollar irad etmekle (sunmakla) birlikte cinsel arzuların getireceği felaketlerden uzak kalma planlarıyla

insan yaşamında yapıcı ve temel işlerde gücünü sarf etmeye yönelmektedir buna nazaran herkes hevesleri karşısında güçlü bir iradeye sahip olmadığından, bazen istenmeyen sonuçlar doğuracak riyazetlere girecek gerçi evliliğin kolaylaşması için bir çok talimler yapılmış ameli olarak uygulanmıştır. Ör: Mehriyenin az oluşu, evlilik masraflarını hafif tutmak, teşrifattan uzak durmak vb... Bu gibi işler, bu oturumda bir çok manileri ortadan kaldırmaktadır. Şu halde gençler öğrencilik çağında bile evlilik yapabilirler hatta yaşam ve geçim şartlarını kendileri üstlenecek durumda olmasalar bile bu durumda çaresiz 30, 35 yaşına kadar beklemek zorunda değillerdir ki, tahsilleri tamamlansın, ihtisasları son bulsun diye bekleye dursunlar ve öyle bir dönemde evlenmiş olsunlar ki artık gençlikte duydukları o aşk ve alakaları kaybetmiş olsun. Bu tiplerin evliliği daha çok dağınık hayata bir düzen vermek içindir.

Buna ilaveten erkek ve kadının cinsi sorunlarını halletmek için daimi evliliğe hiç bir yol olmadığı durumlarda, İslam hukukunda bir çeşit evlilik geçici olarak önerilmektedir. Bu tür izdivaçta amaç aile kurmak değil, belki muayyen bir zaman kadar cinsel ilişki üzerine kurulan bir bağıdır. Dolayısıyla aralarında açık anlaşma olmalıdır ki onların arasında belirlensin ve her yönüyle açık seçik olsun.

GEÇİCİ EVLİLİK AKDİNİN OKUNMASI:

Akdin okunuşu gerçekte iki tarafın amaçlarının açıklanması ve anlaşmanın bir beyanı olmak üzere genelde Arapça olarak şöyle okunur:

Kadın: "Zevvecture cevap ta Gebiltu"der. Veya Türkçe olarak kadın: "Kendimi bu müddete bu kadar mehriye karşılığında sana nikahladım" erkek de "kabul ettim"der.

Şunu hatırlatmak gerekir ki, bu geçici izdivaçtan doğan çocuklar, daimi izdivaç ile dünyaya gelen çocukların sahip oldukları hukukun tamamına sahiptirler, dolayısıyla İslami aile yapısında bir zorluk meydana gelmiyor.

Bazılarının tasavvurunun aksine, geçici evliliği serbest ilişkilerin artacağı ve fuhuşa yol vereceği görüşündedirler. Bu plan, fuhuşun önlenmesi ve ailevi çöküntülerin önlenmesi için çok müessirdir. Gerçi fiiliyatta da görülmektedir. Zira ferdi ve toplumsal ihtiyaçlar nazara alınmaksızın, ilişkilerin sadece daimi izdivaç ile sınırlandırıldığı toplumlarda, serbest cinsel ilişkiler, istenmeyen miktarda zina ve fuhuş başını alıp gidiyor. İlginç olan şu ki, diliyle geçici evliliği reddedenler, amelleriyle başka bir surette onu fiiliyata dökmüşlerdir.

Şimdi bakalım geçici evliliği, daimi evlilik ile mukayese ettiğimizde ne gibi hüküm ve eserleri vardır.

GEÇİCİ EVLİLİĞİN HÜKÜMLERİ:

Geçici evlilik süresince mehir (ücret) belirlemeye ilaveten dikkat edilmesi gereken birtakım hükümler de ilave edilmiştir.

1- Bu izdivaçta asıl hedef, çocuk yetiştirmek gibi ağır sorumlulukları da beraberinde getiren yuva kurmak değildir, taraflardan her biri çocuk yapmamak için tedbir alabilirler. Halbuki, daimi izdivaçta ancak her ikisi uygun görürse bu emir mucaz olacaktır.

2- Geçici olarak evlenen kadın ve erkekte çocuk dünyaya gelse, daimi evlilikte olduğu gibi, çocuğun ihtiyaç ve terbiyesi için gerekli maişeti sağlamak erkeğe aittir.

3- Geçici evlilikte erkek, kadının meskeni elbise ve yiyecek gibi günlük ihtiyaçlarını gidermekle görevli değildir, eğer bu konuda anlaşmaları varsa o başka.

4- Bu evlilikte karı-koca arasında miras sözkonusu değildir.

5- Kadının başkalarıyla cinsel ilişkide bulunma yasağı daimi evlilikte olduğu gibidir.

6- Kararlaştırılan müddetin bitiminden sonra kadın-erkek birbirinden ayrılmış olurlar. Talaka (boşanma) gerek yoktur. Eğer cinsel ilişkide bulunmuşlarsa kadının iddet beklemesi gerekir. Eğer kadın hamileyse bilinsin ve çocuğun mesulü olan gerçek baba bilinmiş ol-

sun. Bu izdivacın iddet miktarı daimi izdivacın 2/3'si kadardır. Yani iki ay hali geçmcsi yeterlidir.

7- Kadın ve Erkek bu izdivahta iliskide bulunmamak şartıyla birbirinden yararlanma şartı getirebilirler. Erkek akd okundugu zaman getirilen şartlara uyumakla mukelleftir. Buna binaen, iliskide bulunmama kaydiyla yapilan evlilik, nişanlılık dönemi için önemli bir faktördür. Zira harama mürtekip olmadan birbiriyle tanışmış olacaklar.

DAİMİ VE GEÇİCİ EVLİLİK ARASINDAKİ KÖKLÜ FARKLILIKLAR:

Geçici evlilik üzerinde düşünöldüğünde, daimi izdivaç ile farklılığının bir kaç nükleden ibaret olduğu mülahaza olunmaktadır:

-Ev kurmak için gerekli sorumluluklar ev temini günlük geçimin sağlanması... vb. bu izdivahta yoktur.

-Eşlerden her biri çocuk yapmamak için gerekli önlemler alabilirler ta ki yeni bir takım sorumluluklar altında kalmasınlar. Daimi izdivahta bunun tersine, bunda çocuk yapmama kararı iki tarafın rızası ile mümkündür.

Birbirinden ayrılmalarının ahlaki veya kanuni açıdan hiç bir sakıncası yoktur. Halbuki daimi izdivaçtan sonraki talaklarda bir nevi huzursuzluk ve sorumlulukları da beraberinde getirmektedir.

Bu meşru buluşma, gayri meşru irtibatların aksine rahat bir vicdan ile günah, hilaf veya kusur etme korkusu olmaksızın yerine getirilen bir ameldir. Aynı zamanda çocuk ta doğacak olursa teklif bellidir. Bununla birlikte eski eşinden ayrıldığı gibi idde beklemek için başka biriyle birlikte olamaz ama eğer önceki eşiyle cinsel iliskide bulunmamışsa durum farklıdır.

Bu vesileyle, münasebetsiz ve gayri meşru cinsel ilişkilerden ve iffeti yok edecek işlerden ve hoş olmayan bağlardan kurtulmuş olacıklar bu konuda düşünöldüğü zaman bu emrin bir kanunla mahdud

ve iptikari (icadı) bir konu olarak yalnızca İslam da var olduğu görülmektedir ki, imam ile fıkı bu aslı muhafaza etmiştir.

BAŞKALARININ NAZARINDA GEÇİCİ EVLİLİK:

Bu konuya gerçekçi bir şekilde bakıp, inceleyenler, daimi olmayan bir evliliği izin olayını kanun ve örf açısından akıllıca ve ilmi olarak kabul etmişlerdir ki, bu vesileyle hem cinsel duyguların baskısı sonucu düşülebilecek tehlikelerden uzak durulmuş olacak, karışıklığın önü alınacak ve hem de arzu ettiğine daha kolay yoldan ulaşmış olacağı gibi ruhsal ve vicdani yönden de rahat, günah ve isyan hissinden uzak, ahlaki ölçüleri aşmamış olmanın rahatlığı içinde olacaktır.

Geçici evlilik batılı mütefekkirlerinde bazılarının dikkatini çekmiş. Onlardan Bertrand Russel'in dediğine göre: "Acaba gençlikten riyazet çekmeleri veya ruhban olmaları istenilebilir mi? Acaba cinsel ilişkiler tam serbestlikle toplumda gerekse, kendine bir eş seçiminde bulunan bir gencin iffetli bir şekilde yaşayacağı iddia edilebilir mi veya acaba gayri meşru çocuklar ki bu durum sonucunda meydana geleceklerdir toplumsal ihtilaf ve düzensizliklere neden olacakları bir gerçek olduğu halde görmezlikten gelinebilir mi?

Bu sorun nasıl çözümlenebilir? Toplumsal tecrübeler nasıl bir çare bulmuşlardır? Bu mütefekkirin sözlerini devamına bakınız:

"Kadı Lindzi, yıllardır Amerika'nın Denvir eyalet mahkemesinde memuriyetini sürdürmektedir . Bu makamda bir çok gerçekleri müşahade etme fırsatı bulmuştur. Öncrisi şudur ki; "dostluk evliliği, a-diyla bir evlilik çeşidini kanuni kılsınlar." Ne yazık ki, o, resmi memuriyetini kaybetti zira onun günahkarlık hissinden çok gençliğin mutluluğunu düşündüğü müşahade edilmiştir. Onun azledilmesi için Katolikler ve "zenci düşmanları gurubu" aleyhte çalışmaktan geri durmadılar... Lindzi gördü ki, evlenmede asıl sorun, paradır. Paranın gerekliliği sadece doğma ihtimali olan çocuklar için değil belki geçim ve maişet sağlamak kadın tarafından güçlülere neden oluyor. O

şöyle bir sonuç almaktadır ki; gençler dostluk evliliğine rağbet etmemelidirler ki, üç yönden normal evlilikle farklılık arz etmektedir:

a) Bu evlilikten maksat neslin çoğalması değildir.

b) Kadın çocuk yapmayınca kadar iki tarafın rızasıyla ayrılabilirler

c) Boşanma olduğu anda kadının günlük geçimi erkeğe aittir.

Ben Lindzinin bu öncülerinin etkili olacağından hiç mi hiç şüphe etmiyorum. Eğer kanun onu kabul etseydi, ahlaki durumun düzelmesine büyük oranda yardımcı olmuş olacaktır.”

ÇOK EŞLİLİK

Tartışma konusu olan konulardan biri de İslam da çok eşlilik yani bir erkeğin birden fazla kadınla evlenebilmesi olayıdır. Bu konuda bazı bahislerin zikri gerekli görülmektedir.

a) ÇOK EŞLİLİĞİN TABİİ VEYA SOSYAL ŞARTLARI:

Açıktır ki bir kaç kadınla (dörde kadar) evlilik tabii olarak şu durumda hasıl olur ki:

1- Evlenmeye hazır kadın sayısı, evlenmeye hazır erkek sayısından fazla olursa.

2- Bazı kadınlar evli erkeklerle birlikte olmayı kabullenmiş ve bu girişim kendi meyillerince hasıl olmuş ve bu emri kendi maslahatlarına uygun görmüş olmaları.

Buna binaen evvela, evliliğe hazır kadınların erkeklerden çok olması, ikincisi, onların evli bir erkekle evlenme arzuları olmaksızın bu emir icra olunmayacaktır. Ama şunu bilmek gerekir ki bu iki nükte ile birlikte, önceden de zikredildiği gibi aile düzeninin korunması açısından ve bu durumdaki kadınların maslahatını düşünmek açısından, akıllı ve icra imkanı olan başka bir yol var mı?

Burada ayrı bir sorunla karşılaşmaktayız ki, kadın ve erkeğin tenasül yaşı birbirinden farklıdır. Bu farklılık iki cihetten hissedilmektedir.

1- Evlenmeye hazır olan (buluğ) yaşları, kızlarda erkeklere nispeten daha erken başlamaktadır.

2- Çocuk doğurmak açısından, kadınlar belli bir yaşa kadar doğurganlık özelliğine sahiptirler, halbuki erkeklerde üreme kabiliyeti için belli bir yaş sınırı söz konusu değildir.

b) ÇOK EVLİLİĞİN İSLAMDAN ÖNCEKİ GEÇMİŞİ:

Bu konuyu dikkate almak gerekir ki, İslam'ın zuhurundan önce çok evlilik, Araplarda Yahudilerde, İranlılar da, bir çok millet ve kavimlerde resmen tanınıyordu, ancak İslam'ın bu konudaki girişimi sınır getirmek olmuştur.

Ortaçağ Avrupa'sında çok evliliğin İslam ile resm ve adet olduğu reddedilmişti. Will Dourant bu iddiayı yalanlıyor ve bu konu da şöyle diyor: "Ortaçağda din alimleri, çok evliliği İslam Peygamberinin getirdiğini zannediyorlardı, halbuki böyle değildir. Zira daha iptidai toplumlar da İslam'dan önce çok evliliğin var olduğunu görüyoruz".

(Will Dourant Medeniyet Tarihi c: 1)

Avrupalılar kaç asırdan beridir çok evliliğin İslam'daki tabii ve toplumsal şartlarını göz önünde bulundurmada ve İslam'daki sınırlandırmalara bakmaksızın bu konuyu İslam'ın bir zaafı olarak değerlendirmeye yoluna gitmişlerdir. Ama sonunda kendilerinden bazı araştırmacılar bu garazkar perdeciyi kaldırdılar ve anlaşıldı ki bu söyleyenler ne kadar insafsızca saldıracı ve saptırmalardan ibarettir.

Goustawlobun İslam ve Arap medeniyeti tarihinde diyor ki: "Avrupa'da doğu geleneklerinden hiç birisi çok evlilik kadar kötü tanıtılmadı ve hiç bir gelenek ve resm hakkında da Avrupa böylesi bir hataya düşer olmamıştır. Avrupalı yazarlar çok evliliği İslam'ın

bir eksikliği bilmiş ve İslam'ın intişarındaki tenezzül ve doğu milletin inhitatının sebeplerinin en önemlileri olarak göstermişlerdir...

Eğer bu kitabın okuyucuları-özellikle Avrupalılar -kısa bir müddet için Avrupalılık taassubunu bırakacak olsalar, evliliğin doğru toplum düzeninin bir parçası ve resmi olduğunu göreceklerdir.

Bu vesileyle bu resmin içlerinde cari olduğu kavimlerin ahlaki anlayışları ailevi alaka, terakki ve irtibatları daha güçlü ve devamlıdır. Sonuçta doğuda kadının izzet ve değerinin batıdakinden daha çok olmasının nedeni de bu resmdir denilebilir. Biz iddiamızın ispatı için delil ikame etmeden önce bir konuyu zikretmek zorundayız. O da şudur ki; çok evlilik kesinlikle İslam'a merbut değildir. İslam'dan önce de bu adet doğu milletleri arasında, Yahudiler, İranlılar, Araplar ve diğerleri arasında cari idi. Batıda da hiç bir şekilde suyu, havası tabiatı böyle bir adet için müsait ve münasip olmamasına rağmen tek eşle evlilik kanununu sadece kitaplarda yazılı olarak görüyoruz yoksa gerçekte toplumsal yapıda bu resmden hiç haber yok denilebilir doğrusu ben hayret ediyorum ve bilmiyorum ki, doğunun çok eşli meşru evliliği, batılının gayri meşru çok eşli evliliğinden ne eksikliği var ve niçin eksik sayılsın ki?...

(Medeniyet tarihi: Sof. S)

C) İSLAMDA ÇOK EŞLİLİK VE ŞARTLARI:

İslam'da çok eşlilik üç temel şartla kayıtlanmış ve izin verilmiştir:

1- Ailevi temiz yaşantıyı muhafaza etmek, öyle ki ailede sarsıntıya sebebiyet verebilecek ve karıştıracak bir amil olmamalıdır.

2- Adette sınırlılık ki, dörtten fazlasına izin yoktur.

3- Eşler arasında adalete mutlak surette riayet.

Şimdi bu konuyla ilgili ayete bakalım: "Öyle ise sizden temiz kadınlarla izdivaç edin iki üç ve dört. Ama eğer eşler arası adalete riayet edemeyeceğinden korkuyorsan, o zaman birle yetin."

Bir erkeğin kaç kadınla evlenebileceği -önceden zikredildiği gibi- İslam'dan önce her hangi bir şey ile sınırlı değildi. İslam onu yasaklamak ve sınırlandırmak suretiyle zenginlerini, hakim ve sultanların haremliklerinin önü alınmış oldu. Buna ilaveten İslam, bu kanuni izinden istifade etmeyi eşler arasında "adalet" şartını korumayı tekit ile bildirmek kaydıyla kabul etmektedir. Bu temel şarta uymak kendiliğinden, erkeklerde bir takım özel ruh kalıp ve imkanların varlığını da gerektirmektedir ki, eğer bu şartları haiz olmasalar birden fazla evlenmemelidirler.

Bu bahsin sonunda şu nükteyi belirtmek gerekir ki, İslam'da evlilikten asıl maksat gönül sakinliği, aile fertlerinin sükuneti, aşk, dostluk, şefkat üzerine bina edilmiş olan eşlerin karşılıklı duyguları ve buna benzer şeyler gösteriyor ki güzel ve mutluluk dolu evlilik şekli tek eşle yaşanan evliliktir. İki tarafta birbirine en samimi duygularla bakmaktadır buna binaen erkekler şu noktaya dikkat ederek yalnızca gerektiğinde ve istisna durumlarda birden fazla evliliğe adım atmalıdırlar. Bu durumda da gerekli şartlara riayet etmek kaydıyla yani eşlerinin maddi ve manevi ihtiyaçlarını gidermek kaydıyla ve aralarında "adaleti, icra şartıyla..."

AİLE AHLAKI

EŞİNE KARŞI DAVRANIŞ:

"Erkeklerin en üstün olanı kadınlarına en iyi kocalık edenlerinizdir."

Resul-ü Ekrem (s.a.a)

-Eşine karşı güler yüzlü ol ki, güler yüzlülük ve zorluk çıkarmak onun ıslahı için daha faydalıdır fikrini sakinleştirir ve onun hastalıktan uzak olması ve güzelliğinde müessirdir.

-Eşlerinizin ev içinde yaptığı ikramların önünü almayın ve bu konuda cimrilik etmeyin

-Kendi iffetinize onun başkalarına bakmasını önleyin ve onu günaha düşmek fikrinden kurtarın.

-Onun aile siperinde, meşru meyillerini kabullen ki, gayri meşru şeylere yönelmesin

-Ona karşı davranışın, onun cinsi zaafını ona hissettirecek türden olmamalıdır. (Hz. Ali (a.s), Kafi, c: 5, s: 510)

Eşlerinizin en üstünü onlardır ki:

-Şefkatli ve muhabbet dolu olanlar,

-İffet yönünden kendilerini korumaya çalışanlar,

-Kocalarına karşı söz dinlemezlik ve tekebbür etmeyenler,

-Kocaları için süslenip, ziynetlenenler,

-Eşinin gıyabında emanetci riayet ve eşinin hukukunu koruyanlardır.

Resul-ü Ekrem (s.a.a), Vesail c:14, s: 145)

ANNE-BABA VE EVLATLARININ KARŞILIKLI SORUMLULUKLAR:

Anne-baba ve çocukların birbiri üzerinde bir takım karşılıklı hakları vardır. Öyle ki, onların her hangi biri eğer o teklifleri tanımaz veya amel etmezlerse, diğerine nispet zulmetmiştir ve sonuçta onun rizayetinden mahrum kalacaktır.

Bizim din önderlerimiz şu hatırlatmada bulunmuşlardır ki, nasıl ki evlat Valideyninin hukukuna riayet etmediği zaman onların hukukuna zulmetmiş olursa, Valideyn de evladının hukukuna riayet etmezlerse aynı hükme tabi günahkar ve mücrim olurlar.

Valideynin evlatlarına karşı en önemli görevleri şunlardır.

-Çocukların ilk terbiye edicisi unvanıyla çocuklar için kötü örnek olmasınlar ve onların efsar ve amellerini fesada çekmesinler diye. Kendi hal ve hareketlerine dikkat etmelidirler Çok dikkatli olmalı-

dırlar ki, onların durumu çocuklarının alın yazısı olacaktır ve çocukların ilk yapılanma döneminde onların meyil ve amellerinin sermayesi olarak direkt etki edecektir.

Güçleri oranında ve toplumsal derkleri miktarınca çocuklarının istidat ve yeteneklerinin gelişimi yolunda çalışmaları özellikle eğitim ve öğretimde ki, onların yetişmesinde en önemli yollardan biridir, hiç bir fedakarlıktan kaçınmamalıdır ve gereken zahmete katlanmalıdır. Çocuklarla öyle bir ilişki içinde olmalı ki, onlar kendilerinde bir şahsiyet hissetmelidirler, aşağılık hissi ve şahsiyetsizlik değil.

-Cismi ve ruhsal açıdan onları güçlü ve salim olarak yetiştirmeli, öyle muhit ve şartlarda onları yetiştirmeliler ki, onların cismi geçimi, ruhsal ve ahlaki terbiyesini iyi bir şekilde olabileceği şekilde olmalıdır.

Kur'an-da Valideynin hukuku şöyle zikredilmiştir:

"Rabbi'nin emri, ondan başkasına ibadet etmemen ve anne babana karşı ihsan etmenden ibarettir."²³²

Yine zikredilmektedir ki "Biz insana valideynine karşı iyi davranmalarını tavsiye ettik"²³³

Evladına karşı nasıl davranmanın gerektiği hakkında zikr olunmaktadır ki, onlara vaad ettiğinizde amel edin.

"Kim evladına bir şey vadederse, onu mutlaka yerine getirsin" ve evde olan çocukların hepsine karşı aynı ve eşit olarak bahşişte ve güler yüzlülükte bulunmak gerek.

"Çocuklarınıza eşit bir şekilde bahşişte bulununuz."

---

232 - İsra/23.

233 - Ankebu/8.

ADİL TOPLUMSAL SİSTEM

İSLAMİ TOPLUM

“İşte böylece bütün insanlara tanıklık etmeniz, peygamberin de size tanık olması için sizi, o doğru yolun tam ortasında giden ümmet yapmışızdır...”²³⁴

Kuran’ın açık isteği; İslam toplumunun mutluluk bağışlayan, salim bir toplumda yaşamak isteyen halk için somut bir örnek olmasıdır. Tabi ki bu yüce insani kural içinde: sağlam bir hayat sürdürme, adalet ve itidale varma yolu insanların yüzüne kapanmamıştır; fakat insanlar bu yolu tanımalı, bilinç ve imana dayalı çabayla ona varmalıdırlar.

TOPLUM:

İnsan, eskiden beri topluluk halinde yaşayan canlı bir varlıktır. Bir arada yaşayan insanların hepsine birden toplum adı verilir. Toplum şöyle izah edilebilir: Hayatları, ortak menfaat ve isteklerden dolayı birbirine bağlı olan, böyle bir bağlılığın gerçekleşmesi için çalışan fertlerin hepsine “toplum” denir.

TESADÜFİ TOPLUM-İRADİ TOPLUM:

Bir topluluğun bir araya gelmesi bazen tesadüfi, bazen de iradidir.

TESADÜFİ TOPLUM:

Bir müzeyi seyretmek veya bir parkta dolaşmak için evden dışarı çıkarız. Müze veya parka vardığımızda görürüz ki başkaları da seyretmek veya dolaşmak için oralara gelmiştir. Böylece müzeyi seyretmek veya parkı dolaşmak isteyenlerle siz bir grup teşkil edersiniz.

Bu grup fertlerinin ilk önce böyle bir grup teşkil etme peşinde olmadıkları açıktır. Herkes diğerlerinden habersiz olarak evinden dışarı çıkıp inceden bir karar almaksızın fiilen bir gruba katılmış bulunuyor. Bu grubun fertleri arasındaki ortak özellik, onların seyretmek veya dolaşmak için yaptıkları özel girişimdir. Böyle bir toplum ve gruba tesadüfi toplum denilir.

İRADİ TOPLUM:

Kültürel, sağlık, iktisadi veya siyasi bir teşkilat kurmak istediğinizde, ancak fikri, bedeni ve malı imkanlarınızın böyle bir işe yeterli olmadığı takdirde planınızı gerçekleştirmek için kendinize yardımcı ve fikir ortağı bulmak mecburiyetinde kalırsınız. Bu işbirliği sayesinde, üyelerin aldıkları kararlar üzere birbirlerini bulup bir araya gelen bir grup, yani küçük bir toplum meydana gelir. Böyle bir grup ve topluma "iradi toplum" denir.

BU İKİ TÜR TOPLUMUN ÖZELLİKLERİ:

1- Tesadüfi Toplumun Özelliği;

-Toplum fertleri iradesiz ve tesadüfî olarak bir araya gelir.

-Böyle bir bağ genellikle geçici ve dayanıksızdır.

-Bu tür toplumlarda, genellikle, bir arada bulunma özelliği vardır. Fakat işbirliği yoktur. Böyle bir işbirliği olursa da yüzeysel, cüz'i ve geçici bir şekilde olur.

-Böyle bir toplulukta, grup fertleri birbirlerini seçmemektedirler. Bu yüzden de birbirlerini önceden tanımaya ve birbirlerinin salahiyeti hakkında araştırma yapmaya ihtiyaç duymamaktadırlar. Örne-

ğin bir otobüs, tren, uçak veya gemi yolcuları genellikle, bilet alırken diğer yolcuların fikri ve ahlaki karakterleri ve onların bu yolculuklarının nedeni hakkında araştırma yapmaya gerek duymazlar. Aslında böyle bir araştırma yapmakta mümkün değildir. Onun ve diğerlerinin istediği şey bir noktadan diğer bir noktaya gitmek için nakliye aracından yararlanmaktır. İşte böyle bir niyeti gerçekleştirmek için, geniş ve derin bir bilgi elde etmeye gerek yoktur.

2- İradi Toplumun Özellikleri:

-Bu toplumun üyeleri ve fertleri iradıyla bir araya gelmişlerdir.

-Bu bağ, grubun meydana gelmesindeki hedef ve amaçlar devam ettiği müddetçe, varlığını sürdürür. Beklenmez bir olay meydana gelip grubu dağıtmadığı sürece bu bağ devam eder.

-Bu tür toplumlar söz konusu hedefleri gerçekleştirmek için işbirliği yapmak, karşılıklı ve ortak sorumluluk kabul etmek amacıyla meydana gelir. Bu yüzden iradi toplumlarda, bir arada bulunmakla, işbirliği yaparak, sorumluluklar üstlenmektedirler.

-Bu topluluklara mensup fertler birbirlerini seçmektedir. Herkesin düşünce ve çalışma tarzı diğerlerinin kaderini etkilediğinden bu topluluklara üye olmak için özel şartlar ve ölçüler gerekir. Üyeler bu ölçülere göre seçilir.

-Grup fertleri arasındaki işbirliği ve aralarındaki ilişki, onların gerekli araştırmalardan sonra kabul ettikleri kurallara dayanmaktadır.

-Grup fertleri, grubun gelişmesi ve olgunlaşması için tam bir samimiyetle çalışırlar. İradi toplumun en belirgin örneklerinden biri, (İslami şekliyle) iradi toplumun basit bir örneği sayılan ailedir. Nitekim onda, iradi toplumun bütün özelliklerini müşahade etmek mümkündür. Örneğin;

-Karı, koca sağlam, ortak bir hayat sürdürmek için kendi iradeyle ve tam bir serbestlikle birbirlerini seçerler.

-Onlar ailevi hayatta ortak sorumluluğa sahiptirler.

-Onların karşılıklı hak ve sorumlulukları, içinde yaşadıkları toplumsal düzen tarafından belirlenir.

-Onların ortak hayatı; kendileri ve çocukları için iyi ve mükemmel bir hayat sağlaması yolunda yaptıkları işbirliğiyle içicedir.

FERT VE TOPLUM

Şüphesiz insan toplumsal ve grupsal bir hayat yaşadığından hayat durumu yaklaşık olarak içinde bulunduğu toplumun durumuna bağlıdır. Fakat bu bağlılığın niteliği ve niceliği nelerdir?

-Acaba bu bağlılık, ferdin kendi isteği doğrultusunda hayatını düzenleme istiklalini zedelemeyebilir mi?

-Yoksa bu bağlılık, ferdin hayatını, toplumsal çevreye tamamen bağlı kılacak ve ferde hiçbir istiklal tanımayacak kadar önemli midir?

Toplumun asaleti

-Yoksa ne birinci görüş ve ne de ikincisi doğrudur, doğru olan sadece bunların ikisinin bir araya gelmesinden oluşan görünüm müdür? (Ferd-Toplum Asaleti)

İşte bunlar; fertle toplum arasındaki ilişki sonucu önc sürülen üç görüştür. Bu konuya ileride daha geniş bir şekilde değineceğiz.

FERDİN ASALETİ

Bu görüşe göre, insan hayatını düzenleyen temel faktör toplum değil, insanın bizzat kendisidir. Zira toplum fertlerin bir araya gelmesinden başka bir şey değildir. Böyle bir topluluk işbirliği sayısında kendi isteklerinin daha iyi bir şekilde sağlanacağını tecrübeyle kavramıştır. İşte insanlar edindikleri bu tecrübeyle toplumsal hayatı seçmişlerdir. Binaenaleyh onları toplumsal hayata sevk eden faktör de, fertlerin kendi özel isteklerini sağlama yolundaki çabalarıdır.

Toplumsal düzenler de; fertler tarafından vazedilmiştir, ta ki kendileri için öngördükleri maslahatlar elde edilebilsin. Bu yüzden her yerde fert söz konusudur ve onun, isteğinin ve amelinin etkisi her yerde göze çarpmaktadır. Toplumun fesadı bu fertlerin fesadından kaynaklanmaktadır. Böylece toplumun ıslah edilmesi, ferdin ıslah edilmesine bağlıdır.

TOPLUMUN ASALETİ

Bu görüşe göre, somut gerçek; ferdin asaletine inananların öne sürdüklerinin tamamen tersidir. Dünyadaki somut gerçek, başkalarından bağımsız fert değil, toplum ve toplumsal insandır. Zira yer-yüzünde karşılaştığımız şey, birbirleriyle ilişki içinde olan, insan toplulukları tabiattaki kurulu düzene uygun bir gidişata sahip olan insan topluluklarıdır. Tabiatıta, doğal varlıkların, tabiatın genel düzenine tabi olduğu ve tam bir istiklalle sahip olmadığı gibi, toplumda, fert toplumun bir parçası ve topluma egemen olan düzenin kayıtsız şartsız bir izleyicisidir. Hatta onun düşünce tarzı, görüş açısı, istekleri ve iradesi bile tabii ve toplumsal ortamın, toplumun ekonomik yapısından ve mensup olduğu sınıftan yankılanmaktadır.

Toplumun asaletini savunanlara göre; toplumdaki fert, canlı varlıktaki bir hücreye benzer. Acaba bir hücre, insan vücudunun bütünlüğü ve ona hakim olan karmaşık sistem karşısında müstakil davranıp, kendi gelişimi ve tekamülü için tamamen bağımsız bir tavır takınabilir mi? (Elbette, vücudun bütünlüğünün selametini veya hastalık ve dengesizliğini göz önünde bulundurmaksızın) Tabii ki, hayır. Böylece kişi yaşadığı toplumsal düzende kendisi için istediği bağımsız bir gelişme metodu seçemez. Aksine o, topluma egemen güçlü ekonomik ve toplumsal akım doğrultusunda hareket etmek mecburiyetindedir.

Değindiğimiz gibi çağdaş, sosyal ekollerin bazıısı toplum asaleti üzerinde öylesine ısrarla durmuşlardır; sanki, fert, topluma veya ait olduğu sınıfa tamamen bağımlı olan toplumsal ve sınıfsal ortamın

gösterdiği yolu izleme mecburiyetinde kalan, her türlü seçme ve karar alma gücünden yoksun olan bir varlıktır.

Bu görüşe göre ferdin asaletini savunanların “Herkes kendisini ıslah ederse toplum da kendililiğinden ıslah olur” ilkesi yerine şu ilkenin kabul edilmesi gerekir; “Ferdin ıslah edilmesi için, toplumsal düzenin değiştirilmesi ve ıslah edilmesi şarttır.”

FERT-TOPLUM ASALETİ

Bu görüşe göre insan, ne tamamen bağımsız ne de tamamen topluma ve onun gidişatına bağlı bir varlıktır. O, söz konusu iki durumun ortasında bir varlıktır.

Şüphesiz, toplumun genel kültürel, iktisadi ve siyasi düzeni ferdin görüş ve şahsiyetini etkilemekte, onda bazı istekleri alevlendirmekte, bazı istekleri ise söndürmekte; onu şekillendirip yönlendirmekte ve iradesini o tarafa, bu tarafa çekmektedir. Fakat bu etki, onu toplumsal ortamın mutlak bağımlısı durumuna getirecek kadar değildir. Zira toplumsal ortamın insan üzerindeki etkisi, doğal ortamın insan üzerinde bıraktığı etkiye benzemektedir. İnsan başka varlıklar gibi tamamen doğal ortama tabi değildir. Aynı zamanda bir çok durumlarda tabiata egemen olup, bilincinden ve yeteneğinden yararlanarak yani, bütün gizli güçlerini seferber ederek içinde bulunduğu doğal ortamı değiştirir veya kontrolü altına alır; kendi istekleri doğrultusunda onu şekillendirir. İnsanın içinde bulunduğu toplumsal ortamın karşısında da böyle bir duruma sahiptir. O tamamen toplumsal ortamın yada ait olduğu sınıfın karşısında teslim olmaz, aynı zamanda toplumu tanımaya, toplumun ortaya çıkmasıyla ve değişmesiyle ilgili bilimsel kanunları öğrenmeye çıkarır. İşte böyle bir tanım ve bilgi sayesinde toplumsal ortamın kontrol altında tutulması veya değiştirilmesi için en uygun yolu seçer, sonra da kendisinde ve diğerlerinde gizli olan bütün güçleri seferber ederek toplumun durumunu değiştirir. Başardıkça çevresinde güttüğü amaçlar doğrultusunda değişiklikler meydana getirir. Yoksa o

toplumsal ortama tamamen tabi olmayıp, mevcut toplumsal düzenin gidişatı karşısında bütünüyle teslim olamaz ve tamamen uyum sağlayamaz.

Bu yüzden toplumsal değişim, kendisine has kanun ve akıma sahip olmakla birlikte fertlerin çabalarına ve bilinçliliklerine de bağlı olup, çalışan ve yetenekli insanların bilinçli çalışmasından etkilanmektedir. Böylece ne tamamen ferdin asaleti, ne toplumsal düzenin asaleti ve ne de fert-toplum asaleti söz konusudur.

İSLAMIN BU KONU ÜZERİNDEKİ GÖRÜŞÜ

İslami öğretinin geniş bir biçimde incelenmesi, üçüncü görüşün yani fert-toplum asaletinin bu öğretilerin altyapısını oluşturduğunu göstermektedir.

İslami öğreti bir taraftan ferdin, kendisini eğitime ve çevresini düzeltmedeki sorumluluğuna değinmekte, diğer yandan da toplumsal ortamın, ferdin düşünce, irade, ahlak ve fiilini şekillendirmedeki kaçınılmaz etkisini öylesine önemsemektedir ki; sanki insanların kaderi bütünüyle birbirlerine bağlıdır.

Bu yüzden Kur'an, bütün insanlardan hak yolu bulmak ve kat etmek için kararlı olmalarını ve çevrenin sapıklığını kendilerinin sapıklığına bir neden olarak göstermemelerini istemektedir.

"Melekler, nefislerinde zulmedenlere canlarını alacakları zaman sorarlar; ne haldeydiniz derler. Onlar da, biz yeryüzünde mustazaftuk derler. Melekler, Allah'ın yeryüzü geniş değil miydi siz de oradan göç etseydiniz derler. İşte onların yurtları cehennemdir. Orası ne kötü bir yer."²³⁵

Hz. Ali Nehe'ül Belağa'da hak yolu izleyenlere hitaben şöyle buyurmaktadır: "Ey insanlar, doğru yolun izleyicilerinin azlığından korkmayın". Diğer yandan, İslam; insana, uygun bir hayat yaşamayı

---

235 - Nisa/97.

ve doğru yolda olmakla yetinmeyip gururlanmamasını ve toplumsal ortamın iyileşmesi için devamlı çalışmasının gerekliliğini hatırlatmaktadır. Zira toplum düşüşe yüz tutarsa iyi ve kötü insanı birlikte, helaket ve yokluğa sürükler.

Nitekim İmam Bakır (a.s) bu konuda şöyle buyurmaktadır:”... Böyle bir durumda Allah’ın hışmı onlara karşı son haddine vararak, hepsini birlikte cezalandırır. İyiler kötülerin yanında, çocuklar büyüklerin evinde felakete uğrar...”²³⁶

Böylece, Müslümanlar ferdi sorumluluklarını dikkate aldıkları gibi topluma da eğilim göstermektedirler. Nitekim onlar Allah’tan bir şey istediklerinde sadece “ben” için değil “biz” için isterler.

“Ancak sana ibadet ederiz ve ancak senden yardım dileriz. Bize doğru yolu göster.”²³⁷

Ayrıca namazın sonunda söylediğimiz selamda da şöyle deriz; “Bize ve Allah’ın bütün salih kullarına selam olsun” böylece “ben”den değil devamlı “biz”den söz edilir.

İslam’ın emr-i bil-ma’ruf ve nehy-i anil-münkeri önemsemesi ümmet fertlerinin -hangi mevkiye sahip olurlarsa olsunlar-karşılıklı sorumlulukları üzerinde durması ve toplumsal çevrenin ve iktisadi durumun-yoksulluk veya zenginliğin-ferdi ahlak ve iman üzerindeki derin etkilerini vurgulaması İslam’ın amel ve akide sisteminin “Fert-toplum asaleti” ne dayandığını göstermektedir.

SONUÇ:

Şimdiye kadar kısaca değindiğimiz konulardan şu sonuçları elde edebiliriz:

---

236 - Kafi -c. 5. S. 56.

237 - Fatiha/4-5.

1-İslami bir toplum, tesadüfî bir toplum değil, iradi bir toplumdur. Yani insanların irade ve isteğiyle meydana gelen bilince, hayat için seçilen özel yol ve hedefe dayanan bir toplumdur.

2-İslami bir toplum, bütün kanun ve nizamlarında hem kişisel iradenin, bilinç üzere seçme yeteneğinin nisbi rolünü önemseyen, hem de toplumsal sistemi ve çevreye hakim kültürel, siyasi ve iktisadi şartları, ferdin eğitim ve şekillenmesindeki kaçınılmaz ve nisbi rolünü dikkate alan bir toplumdur.

Biz, İslam'ın bütün toplumsal, iktisadi, ahlaki ve ibadi görüşlerinin doğru bir şekilde anlaşılması için bu iki konunun dikkate alınmasının ve diğer ekollerle olan farklılığının öğrenilmesinin gerekli olduğuna inanmaktayız. Gerçekleri arayan siz gençlerin bunları unutmamanızı ümit ederiz.

TOPLUMSAL SİSTEM

Bütün toplumlar, özellikle iradi toplumlar, toplumun genel kural ve usullerini, idare tarzını, fertlerin birbirleriyle ve bütün toplumla olan ilişkisini, bu karşılıklı ilişkilerden doğan sorumluluk ve hakları belirten bir nevi intizam ve düzene sahiptir.

Örneğin, ticari veya üretici bir şirketin faaliyet tarzına dikkat edersek, işin başından, şirketin hedefinin, bu hedefin gerçekleşmesi için izlenilecek yolun, idare tarzının, çeşitli bölümlerin sorumlularının, ortak ve yetkililerin her birinin haklarının ve yetki çerçevelerinin ve diğer konuların tayin edildiğini ve şirketin, ister kuruluşunun başlangıcında, isterse verimli faaliyete geçtiği dönemden itibaren olsun bunlara dayanarak hareket ettiğini görebiliriz.

Acaba bu konular tayin edilmeksizin, bir şirket kurulabilir veya idare edilebilir mi? Elbette ki hayır. Bütün toplumlar, böyle bir durum ve gidişata sahiptirler. Küçük sendikalardan tutun da, büyük ve evrensel topluma kadar, her biri faaliyetlerini yürütebilmek için intizama, düzene, kanuna ve ölçülere ihtiyaç duyarlar.

Toplumun faaliyetlerini düzenleyen; konuların, kuruluşların ve teşkilatların toplamına "toplumsal sistem" denir.

ADİL TOPLUMSAL SİSTEM

Bildiğiniz gibi, beden gerekli sıhhat ve dengeye sahip olursa, gelişimini devam ettirebilir. Beden organizmasında meydana gelen aksaklık fcsada ve dengesizliğe neden olur. Vücut ısısı gerekli miktardan fazla olursa, bedenin ateşlenmesine ve umumi buhranına, azlığı da zaafına ve başka rahatsızlıklara neden olur. Tansiyon miktarı, kandaki akyuvar ve alyuvarların sayısı, beden için gerekli vitaminlerin miktarı ve bunlara benzer bir çok faktör özel bir intizam ve dengeye tabidir. Bunların azalıp çoğalması bir nevi hastalığa ve buhrana neden olur. Bu hastalık ve dengesizlik karşısında ya dengeyi yeniden elde etmek için şiddetle mücadele etmeliyiz, yada sukut ve ölümü beklemeliyiz.

İnsani ve ruhi meseleleri ilgili itidal ve dengeyi de incelediğimizde, isteklerin ve eğilimlerin ifrat ve tefritlerle cevaplandırılmasının, ferdin insani karakterinin düşüşüne neden olduğunu görebiliriz. Peki ya sosyal yapıda?...

Toplumda fertlerin birbirleriyle yoğun bir dayanışma içinde olduğunu dikkate alırsak topluma bir nevi mevcudiyet ve varlık tanıyabiliriz. Fertlerin iradi ve özel istiklallerinin korunmasıyla birlikte toplum böyle bir varlığa sahiptir.

Toplumun varlığı da ferdin fizyolojik ve insani varlığı gibi özel bir takım kanunlara tabidir. Elbette bu kanunlar topluma hastır, bekası ve devamlılığı da toplumun denge içinde olup olmamasına bağlıdır.

Topluma tam manasıyla adalet egemen olursa, gelişmek ve olgunlaşmak için ortam hazırlanmış olur. Toplumun olgunlaşma hareketinin genel gidişatı, bütün evrenin olgunlaşma gidişatıyla uyum içine girmiş olur. Buna karşılık her türlü adaletsizlik toplumun d -

zeninin bozukluğuna, fesadına, geri kalmasına ve düşüşüne neden olur.

İslam'ın hedeflerinden biri toplumda adaleti gerçekleştirmek ve ümmet arasında ve İslami toplumda tam bir itidal meydana getirmektir.

“Andolsun ki biz, Peygamberlerimizi, apaçık delillerle gönderdik ve onlarla beraber de kitap ve mizanı indirdik, insanlar adaleti ayakta tutsunlar diye...”

Bu itidalin faktör ve kurallarını tanımak için şu konulara dikkat etmek gerekir:

1- İnsanların Eşitliği:

İtidal, her şeyin kendi asıl yerinde yer almasından ibarettir. İslam, toplumun çeşitli fertleri için özel bir mevki ayırmamıştır. Zira insanlar yapı itibariyle birbirlerinden farklı değildir. Hepsi aynı soydan meydana gelmiş ve ortak bir özelliğe sahiptirler. Böylece, İslam, bazı milletler arasındaki ırk, sınıf, kabile ilişkilerini vb... diğer farklılıkların kökünü kazımıştır. Bu İslami görüş, dünyanın o günkü uygar ve meşhur ülkelerinde toplumsal ayrımların ve sınıflaşmaların bulunduğu ve insan hakları farklılığının doğal ve mantıklı bir şey olduğuna inandıkları bir dönemde öne sürüldü. İslam'a göre hiçbir grup kölelik için ve hiç bir grup da patronluk için, bir grup necis diğer gruplar ise temiz; bir sınıf bedeni faaliyetler yapmak, diğerleriyle idari işleri yürütmek ve hüküm sürmek için, bazı gruplar hayvan seviyesinde bazılarıysa insani şerefliliğe sahip olarak yaratılmamıştır. İslam, o zamanın eski düzenlerindeki dini, hukuki ve toplumsal kültürlere rağmen, insanlar aynı tarağın dişleri gibi birbirleriyle eşittirler.” (Hadisi Şerif)

“Babanız Adem’dir ve Adem de topraktan” (Hadisi Şerif) ve “Hiç şüphe yok ki tek ümmetsiniz siz ve bende Rabbi’nizim, öyle ise yalnızca bana kulluk edin.”²³⁸ diye ilan etmiştir.

Evet herkes Allah’ın kulu, birbirlerinin kardeşi ve tek bir gurup halindedirler.

2- Hukuki Adalet:

İslam’ın insanlar hakkındaki dünya görüşü, tabii olarak bütün insanlar arasında bir nevi vahdet, dayanışma ve temel haklar açısından eşitlik gerektirir. Zira yaratılış ve temel özellikler açısından fertler için toplumda özel yer ve mevki ayrılmadığından hiç kimse ve hiçbir grup yüksek mevki ve meslekleri kendi tekeli altına alamaz ve diğerlerini de kendisine boyun eğmeye ve adi meslekleri yüklenmeğe zorlayamaz. Tabii olarak hiçbir grup özel haklara ve imtiyazlara sahip değildir.

Böylece, bu görüşe göre, adalet, toplumda birçok kimselerin mahkumiyeti ve mahrumiyeti ve özel fertlerin refah ve güvencesi anlamında değildir. Çünkü hiç kimseye özel bir mevki verilmemiş, aynı zamanda bütün herkes gelişme ve erginleşme yeteneğine sahiptir.

Böyle bir düşünce açısından, adalet; fertlerin eğitilmesi ve yeteneklerinin filizlenmesi ve herkesin kendi yetenekleri oranında gelişebilmesi için eşit imkanlar sağlamak anlamındadır.

3- Tevhidi Görüş Sayesinde Ayrıcalığın Giderilmesi:

İnsana sadece maddi bir gözle bakarsak şöyle bir fikri ve ideolojik sapıklığa uğrayabiliriz, yani insan; gelişmek ve nesil üretmek için çeşitli organlara sahip olan bir varlıktan davranışlarla, fizyolojik ve biyolojik faaliyetlerle sınırlanan bir bütünlükten sadece gelişmiş bir beyin ve sinir sistemine sahip bir sistemden ibaret olursa,

---

238 - Enbiya/92.

fertler, cismi faaliyetler, renk, güçlülük, organların biçimi, boy ve ağırlık açısından birbirleriyle farklı olduklarından-hatta insanı “araç yapıcı bir varlık” olarak bile izah edersek onlar araç yapma yeteneği açısından da birbirlerinden farklıdır. Veya insanı ve onun insani değerini “üretim gücü”yle özetleyip insanı “iş”le tanırsak yine fertler arasında büyük farklılıkların olduğunu göreceğiz insanın tabiatında, hukuki ayrıcalıkların ve toplumsal mevki ihtilafının da bulunmasının gerekliliğini kabul etmemiz gerekir. Böyle bir felsefe bizi eski dönemlerde olan toplumsal gruplaşmalara doğru götürür ve ayrıcalığı tabii ve normal bir olay olarak cilvelendirir. Fakat İslam’ın ilahi görüşünce, insanın insanlığı ne onun damar, deri ve kemiklerine bağlıdır, ne de kaslarının gelişmesince, iş gücüne ve araç yapıcılığına; o, müstakil bir irade, şuur ve seçme gücüne sahip olduğundan, insandır ve insani değere sahiptir. Ayrıca maddi açıdan da onların hepsinin topraktan yaratıldığı ve herkesin dünyasının “bir nefis” olduğu vurgulanmıştır. Bu görüş açısından

†insani ve tabii ayrıcalık söz konusu olamaz.

4- İktisadi Adalet:

Mülkiyetin kökeni Allah’tan kaynaklanmaktadır. İnsanın yararlanabildiği bütün tabii kaynaklar Allah’a aittir. İnsanların hepsi Allah’ın yaratıklarıdır, geçimlerini ilahi nimetlerden sağlamaları gerekir. Bu yüzden, İslam’ın dünya görüşüne göre doğal zenginlikler toplumda özel bir yer işgal etmemekte, yani onları özel bir grup tekeli altında tutarak diğerlerini onlardan mahrum edip zenginlerin ve zorbaların hizmeti altına getirmemeli, belki tam tersine onları Allah’a ait ve herkes için bilmelidirler. İşte adalet, Kuran’ın dediği gibi, insan nerede olursa olsun, rızka sahip olmalıdır. Hz. Ali’nin deyişiyle canlı olan herkes rızktan yararlanma hakkına sahiptir” gerçeğinden ibarettir. Mali meseleler açısından, toplumsal adalet, herkesin bütün hayati ihtiyaçlarının giderilmesi anlamındadır.

5-Hür Düşünme ve İlim Öğrenme:

İnsan hareket ve tekamül etme bakımından yetenekli bir varlıktır. Bu yüzden toplumun, fertler karşısındaki vazifesi “ferdin gelişmesi ve tekamülü için zemin hazırlamaktır” Hatta ona, insani ve doğal haklarını elde edebilmesi için destek sağlamalı ve yol göstermelidir. Örneğin, insan “düşünme” ve “seçme” yeteneğine sahiptir. Böylece, adaletli bir toplum, insana, sınıfsal menfaatler ver istekler doğrultusunda bir irade, düşünce ve felsefe yüklememeli; ona düşünme fırsatı vermeli ve “serbest düşünme” zemini hazırlamalıdır.

Toplum, hakikatleri tahrif etmemeli ve fikri baskı ve sansür meydana getirmemelidir. Zira bunların hepsi tekamül yolunu tıkamakta ve insanın tabii hareketini ve fikri haklardan yararlanmasını engellemektedir.

İnsan seçme hakkına sahiptir; fakat bilinçsizlikle, zorla, baskıyla ve onun mantiki teşhisinin tersine yapılan bir seçim değil; bilinç üzerine yapılan bir seçimdir. İşte böyle olmazsa; bu insanın tabii hareketinden sapmak demektir. Ayrıca bu toplumun dengesizliğine de neden olur.

Elbette bu konularda yol gösterici ve insanın serbest “düşünce” ve “seçimi” için yapıcı imkanlar sağlamak toplumsal bir gereksinimdir. Fakat sapıklılığın en önemli kaynağı da bu konudur: Kılavuzluk; insanları kullanma amacıyla değil, insanlara hizmet etme amacıyla, pak bir niyetle yapılmalı; insani kaynakları kurutmak amacıyla değil insanın yeteneklerini filizlendirmek amacıyla yapılmalıdır.

Ayrıca insan öğrenme, bilgi elde etme ve bilince varma yeteneğine sahiptir. Bu yüzden bilgi elde etme onun tabii haklarından sayılmaktadır. İşte adaletli toplum, herkes için okuma-yazma öğrenme, bilimsel gelişme ve ihtisas elde etme imkanları sağlayan toplumdur.

6- Kamu Faaliyeti ve Çalışma Sayesindeki Yararlanma:

Tabii kaynaklardan yararlanma-ki herkesin onda hakkı vardır- "çalışma" sayesinde mümkündür. Bu yüzden, herkes için çalışma imkanı ve yararlı faaliyet zemini sağlanmalıdır. Hatta, insanın fikri, zihni ve fiili yeteneklerinin filizlenmesi, yapıcı ve faal olabilmesi ve kabiliyeti sayesinde tabii nimetlerden yararlanabilmesi için, onu eğitmek ve ona yol göstermek gerekir.

7- Bazılarının Haklarının fazla olması diğerlerinin mahrumiyetine neden olmamalı:

İnsanın toplumsal bir varlık olduğunu da unutmamamız gerekir. Fert, toplumda diğer kişilerle birlikte yaşamalıdır. Bütün imkanların kendisi için sağlanması sadece bir "ferdin" değil, "bütün fertlerin" hakkıdır. Bu yüzden birinin "öğretimi" diğerlerinin "bilgisiz" kalmasına, bazılarının çalışması diğerlerinin "işsiz" kalmasına veya bir grubun "nimetlerden yararlanması" diğerlerinin "mahrumiyetine" neden olmamalıdır. Fakat İslam mantığında, diğerlerinin "haklarının zayi olması" "fertlerin haklarının sağlanmasından" dolayı değil, belki bazı kimselerin "kendi hak ettiklerinden" fazlasını almalarından dolayıdır.

Nitekim Hz. Ali (a.s) bu konuda, "Beraberinde başkalarının çiğnenmiş hakkı olmaksızın yığılmış hiç bir servete rastlamadım" veya "Hiç kimse aç kalmazdı zenginler fazla ele geçirmeseydi" buyurmuştur. Evet herkes kendi hakkına razı olursa "mahrumiyet" ortadan kalkar.

8- Adilane bir Kanun ve Adaletli Uygulayıcı:

Adil bir toplumda, fertlerin hakkını belirten kanunların bulunması ve bu hakları koruyan, uygulayan ve savunan organların ve elemanların olması gerekir. Fakat yine, bu iki konu sapma etkenlerinden en önemlisini teşkil etmektedir.

Bu konuda şu sorular sorulabilir; Hangi kanun? Hangi kanun koyucu? Hangi görüşle? Hangi toplumsal yapıdan? Hangi grubun menfaatlarını korumak amacıyla? Kanunun yukarıdaki ilkeleri unutulmamalı, insanlar için hazırlanmalı, toplumun bütün fertlerinin gerçek maslahatı doğrultusunda olmalı, bütün insanların gelişmesi ve haklarından yararlanabilmesi için zemin hazırlamalı, insanın fıtratına uygun olmalı ve dengeli insan eğitmelidir. İşte İslam böyle ve bir kanundur.

Ayrıca hangi sistem, kanunun ve hakların korunmasını ve uygulanmasını güvence altına alır?

Hak ve kanundan söz etmeyen bir topluma ve kendini toplumun haklarının ve maslahatlarının savunucusu diye göstermeyen bir idari sisteme çok az rastlayabiliriz . Fakat titiz toplumsal bir analiz ile kimin kanun uygulayıcısı, kimin kendi isteklerinin uygulayıcısı veya kimin hak savunucusu ve kimin kendi menfaatlarını savunucusu olduğu açıklığa kavuşacaktır.

9- Toplumsal Yetkilerin Elde Edilmesindeki salahiyet:

Toplumsal idaresi hakkındaki adalet, her şeyin kendi yerinde bulunmasından ve toplumsal mevkilerin, salahiyet ve liyakate dayanarak elde edilmesinden ibarettir.

Bütün ekol ve kanunlar, bu salahiyetin tayini için özel ölçü ve faktörler öne sürmüşlerdir. İslam'ın bu konuda öne sürdüğü ölçülerde değineceğiz.

Bu yüzden, her türlü bencilik, sultacılık, zorbalık, kölecilik ve sömürü toplumsal adalete aykırıdır.

Ayrıca, adaletli bir toplumun, halkın hakkını savunan tecavüz ve fesatçılığı önleyen, bilgili, pak, adaletli ve iradeli bir yargı organına sahip olması gerekir.

10- Sorumluluk Duyma:

Toplumsal sorumluluğa müdrik olmak, toplumsal adaletin korunması ve uygulanması için en önemli faktörlerden sayılmaktadır. Bu yüzden, herkesin kendi hakkına ve vazifesine vakıf olması, onların korunması ve uygulanmasında titiz olması, yapıcı tenkit ve emr-i bil-maruf ve nehy-i anil münkere başvurması gerçektir.

11- İslami Velayet²³⁹

İslami velayet, İslami toplumda fertler arasındaki karşılıklı ilgi, muhabbet ve manevi bağlılıktan ibarettir. Velayet ve İslami kardeşlik çok önemli meselelerdendir. İşte bu adil düzenin gerçekleşmesi ve korunması için en önemli faktörlerden sayılmaktadır. Zira bu manevi, kalbi ve imanı bağlılık; fertlerin haklarının ve sınırlarının korunmasında ve toplumsal maslahatların gerçekleşmesinde temel rol oynamaktadır.

12- Nefsi Arındırma ve Fesatla Mücadele:

İslam'ın üzerinde durduğu ve yapılmasını gerekli gördüğü nefsi arındırma, "cihadi ekber" yolunda çaba gösterme ve fertleri manevi, ahlaki yönden eğitime meselesi; adilane toplumsal bir düzenin meydana gelip korunmasında önemli faktör sayılmaktadır. Başlangıçtan halkın maslahat ve haklarının korumak amacıyla kurulan sistemleri bile tehdit eden şey, yöneticilerin arasında meydana gelen fesattır. Bazen öncü gruplar, kendi bencillik, rekabet ve sultacılıklarından dolayı toplumun ilk ve temel hedeflerini unutarak, yeni bir çehreyle mevcut durumu kendi kontrolleri altında tutmaya çalışırlar. Bu tehlikenin önlenmesi için devamlı kendini arındırma, fertleri eğitmeli, tavsiye etmeli ve toplumda imanı canlandırmalı ve devamlı manevi duyguları güçlendirmelidir.

Evet pak, bilinçli ve faal insanlara; adaletli, salih bir düzen meydana getirirler ve onun koruyucusu olurlar.

---

239 - İslam'da, velayet geniş boyutlara sahiptir. Nitekim velayet, önderlik meselesini de kapsamaktadır. Burada, velayetin manalarından biri söz konusudur.

ADİLANE SOSYAL BİR DÜZENİN GERÇEKLEŞMESİ İÇİN GEREKLİ FAKTÖRLER

Bu faktörleri tanımak için şu üç konuyu incelememiz gerekli olacaktır.

- 1- Kanun
- 2- Kanunun uygulama teminatı
- 3- Önderlik ve Hükümet

KANUN

Tabii olarak, herkes hayatının iyi ve rahat olmasını ister. Bu yüzden O, Allah (c.c)'nun insanların iyi yaşaması için yarattığı imkanlardan çok yararlanmak ister.

Bu istek tek bir kişiye değil, bütün insanlara aittir. Bu yüzden herkes daha iyi ve daha rahat yaşamak ister ve bunun temini için de çaba gösterir. Bu umumi çaba sırasında iki veya birkaç kişinin aynı kaynaktan yararlanmak istemesi söz konusudur. Bu yüzden onların özel bir sınır, ölçü ve kural tayin edilmezse onların arasında çatışma meydana gelir.

Bu çatışmanın önlenmesi için sınır ve hadlerin belirtilmesi ve gerekli ilkelerin hazırlanması ve herkesin bu kuralları uygulamaya zorlanması gerekir. Düzenler çerçevesinde böyle bir sınır ve ölçüyü belirten şeye kanun denir.

Böylece kanun; toplumsal güce ve itibara sahip bir kaynak tarafından hazırlanan, o güç kaynağının denetimi altında yaşayan herkes için görev, hak, sınır ve sorumluluk tayin eden ve ister güçlü ister güçsüz herkesin uygulamaya mecbur olduğu ve çiğnetilmesinde doğacak sonuç karşısında teslim olması gerektiği bir takım ölçü ve kurallardan ibarettir.

KANUN KOYUCU

Acaba bu had ve sınırları kim tayin eder? Beşeri kanunlar, çeşitli kaynaklar tarafından hazırlandığından dolayı birbirlerinden farklıdırlar.

Burada kanunu, kaynak itibariyle dörde ayırabiliriz.

- 1- Ferdi istibdadı kanun
- 2- Sınıfsal istibdadı kanun
- 3- Milli kanun
- 4- Evrensel mesleki kanun

Bu tür kanun genellikle güç sahibi tek bir ferdin irade ve isteğinden kaynaklanır. Böyle bir fert kendi görüş ve isteğine dayanarak kanun hazırlayıp onun uygulanması ve benimsenmesi için gücünden yararlanır. Böyle bir kanunun, bazı istisnai durumlar dışında-otorite sahibinin veya yandaşlarından birinin diğerlerine hizmet etme duygusuna sahip olması veya kendi maslahatları icabı biraz da diğerlerinin maslahatlarını düşünmesi yada onların özel menfaatlerinin halkın menfaatlarına bağlı olması durumu müstesna, halk kitlesinin maslahatı doğrultusunda değil, otorite sahibinin veya yandaşlarının menfaatları doğrultusunda olduğu tabiidir.

SINIFSAK İSTİBDADİ KANUN:

Bazen kanun, bir fert veya grubun istek ve iradesinden değil, topluma egemen bir sınıfın istek ve iradesinden kaynaklanır. Örneğin, feodaller sınıfı, kapitalistler sınıfı veya emekçiler sınıfı.

Genellikle bu tür kanun da-egemen sınıfın menfaatlerinin, diğerlerinin menfaatıyla paralel olduğu durum müstesna egemen sınıfın menfaatleri doğrultusundadır.

MİLLÎ KANUN:

Bir fert veya bir sınıfın değil bütün kamunun ya da en azından halkın çoğunluğunun irade ve isteginden kaynaklanan kanuna milli kanun denir. Milli kanunla ilgili bir kaç noktayı göz önünde bulundurmamız gerekir.

1-Milli kanun, gelişmiş bir toplumda gerçekleştiği takdirde bile sadece aynı toplumun ve halkın hepsinin veya çoğunluğunun menfaatlarını sağlamaya çalışır, ister o, bütün insanların menfaat ve maslahatları doğrultusunda olsun ister olmasın.

Tarihi tecrübe; sözde milli hükümetlerin gerçekleştiği toplumların her şeyi kendi hizmetinde tutan ve kendi refahı doğrultusunda kullanan kudret kutupları haline geldiğini ve toplumun menfaatları doğrultusunda olmadığını ve beşeri toplumun isteklerini hazırladığı kanunlardan göz önünde bulundurmadığını göstermiştir.

2-Milli kanun halkın çoğunluğunun isteginden kaynaklandığı için çoğunluğun görüş ve teşhisine de dayanmaktadır. Burada şu sorular sorulabilir.

Acaba halkın çoğunluğunun teşhisi devamlı onların gerçek menfaatlarıyla uyum içinde midir? Fiili tecrübenin ispatladığına göre çoğunluğun görüşünün kanun hazırlamada temel ve tek faktör olarak kabul edilmesi herkesi hatta çoğunluğu büyük zararlara uğrattır ve bir çok durumlarda da halkları ahlaki ve içtimai düşüşe sürükler.

Bu düşüşün canlı örneğini bugün; sözde milli hükümete sahip bir çok toplumda özellikle endüstriyel bakımdan gelişmiş toplumlarda görebiliriz. Böyle toplumlarda hükümetler mevkilerini korumak amacıyla-toplumun zararına olsa bile oylarıyla işbaşına getirdikleri kitlenin istekleri doğrultusunda hareket etmeye çalışırlar.

3-Milli bir şekilde idare edildiği iddia edilen toplumların hemen hemen hepsinde milli kanun ve hükümet kof ve aldatıcı unvandan

başka bir şey değildir. Tecrübe dikkatli bir tahlille, onların sınıfsal veya ferdi diktatörlükten başka bir şey olmadığını anlayabiliriz.

EVRENSEL MESLEKİ KANUN:

Evensel mesleki kanun, özel bir ekolden kaynaklanan ve özel bir halkın, grubun veya ferdin değil bütün halkın menfaat ve maslahatlarını sağlamak isteyen kanundan ibarettir. Böyle bir kanun çoğunluğun isteklerine değil mesleki bir dünya görüşünde ispatlardan açık ve kesin ilkelere dayanmakta ve mektebin izleyicileri tarafından benimsenmektedir.

KANUN VE İSLAM'DAKİ KAYNAĞI

İslam kanunu; “evrensel mesleki kanun” türünden olan, kesin, açık akidevi ilkeleri akıl ve vahiy yoluyla tanınan bir kanundur.

İslam'da şu kanun ve ilkelerin yerine getirilmesi farz kılınmıştır:

Direk olarak Allah tarafından gönderilen,

Peygamber veya masum İmam tarafından önc sürülen,

İslam ölçülerine dayanarak işbaşına getirilen yetkililer tarafından hazırlanan...

“Ey iman edenler, Allah’a Peygamber’e ve sizden olan (emredekiler) likayata sahip olan) idarecilere itaat edin. Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsanız, bir konuda ihtilafa düştüğünüzde, onun çözümü için Allah’a ve Peygamber’e başvurunuz. Bu müracaat hem hayırlıdır, hem de en güzel hükümdür.”²⁴⁰

Allah, Peygamber ve masum imam tarafından önc sürülen kanunlar inananlar tarafından kolayca kabul edilir. Zira onlar kanun koyucunun bilgisi, ilmi, tarafsızlığı ve bütün insanların maslahatlarını göz önünde bulundurması hakkında asla şüphe etmezler. Fakat

---

240 - Nisa/59.

toplum idarecileri ve yetkilileri tarafından hazırlanan kanun, şu özelliklere sahip olursa yerine getirilmesi farz olur:

Kur'an'ın, Peygamber'in ve masum imamların sünnetindeki temel ölçü ve kanunlara ters olmazsa,

Kanunların hazırlanmasında, mümkün olduğu kadar bütün yönler ve incelikler göz önünde bulundurulursa,

Özel bir fert veya grubun çıkarları doğrultusunda olmayıp, tam bir sadakat ve tarafsızlıkla, herkesin çıkarlarına uygun hazırlanırsa,

Sadece böyle bir kanun; Kur'an'ın, Peygamber ve imamların sünnetinin ve insanların kalplerinin derinliğinde sağlam bir dayanak teşkil edecek destek kazanabilir.

ZAMANIN İHTİYAÇLARINI GÖZ ÖNÜNDE BULUNDURARAK İSLAM KANUNLARININ DOĞRU TANINMASI

İslam kanununun tanınması için ne yapmak gerekir? Bu sorunun cevabı açıktır. Direkt olarak Kur'an'a ve ümmetin fikri ve siyasi önderi olan Kur'an getirici peygamber'e müracaat etmek gerekir.

Fakat Kuran'dan direkt yararlanma gücüne sahip olmayan, Kur'an'ın getiricisiyle de direkt temasta bulunamayan kimse ne yapabilir?

Bu sorunun cevabı da açıktır: Böyle birisi Kuran'dan yararlanabilen ve Kur'an getiricinin, ümmetin fikri ve siyasi önderliğini üstlendiği dönemlerde buyurduğu ve amel ettikleri hakkında yeterli bilgi sahibi kimselere müracaat etmelidir.

Peygamberin hayatı döneminde böyle davranılıyordu. Müslümanların sayısı az olduğu, hepsi peygamberi Ekrem'in etrafında bulundukları ve birlikte yaşadıkları müddetçe herkes direkt peygamberle temasta bulunabiliyor, Kuran'dan da direkt yararlanabiliyordu. Fakat İslam yaygınlaştınca, uzak bölgelerde insanların birço-

ğu Müslüman oldu. Bu Müslümanlardan bir çoğu, ömürleri boyunca peygamberi bir kere bile göremediler. Bazılarının dili Arapça olmadığından veya onların konuştuğu Arapça lehçesi Kur'an'ın Arapça'sından farklı olduğundan Kuran'dan da fazla yararlanamıyorlardı. Hareketin bu aşamasından, yeni Müslüman olanlara İslam'ın muhtevasını öğretmek ve onları Kuran'la aşına etmek için Müslümanlardan birçoğunu bu önemli görevle vazifelendirmek gerekirdi. Aksi takdirde hareket kolayca sapıklığa uğratılıp hurafe düşüncelerin sızmasına maruz kalabilirdi.

İşte İslami hareketin bu aşamasında Kur'an-ı Kerim şu emri verdi;

“Bütün müminlerin hep birden savaşa katılmaları uygun değildir. İler kabilenin yalnız bir kısmı savaşa gitmeli, bir kısmı da din ilimlerini öğrenmek ve kabileleri savaştan geri döndüğü zaman, onları Allah'ın azabı ile korkutmak için geri kalmalıdır. Böylece Allah'ın azabından sakınmaları ümit edilir.”²⁴¹

Resul-i Ekrem'in irtihalinden sonra artık hiç kimseye İslam'ın ilk önderiyle direk temasta bulunmak imkanı kalmadı. Şia açısından, bu sorumluluk; Peygamber tarafından tayin edilen imam ve öndere yani Hz. Ali'ye ve ondan sonraki imamlara devredilmiştir. Diğer Müslüman kardeşlerimizin görüşüne göre bu sorumluluğu, Kur'an-ı Kerim ve Sünnet hakkında yeterli bilgisi olan herkes yüklenmelidir.

Peygamber-i Ekrem tarafından tayin edilen imamın (Hz. Mehdi (a.s)) gaybet devri olan bu çağda, Şia da Allah ve peygamber tarafından tayin edilen önderle doğrudan doğruya temas kuramamaktadır. Bu yüzden bu merhalede Şia da İslamı doğru öğrenmek için, Kur'an-ı Kerim'i anlayabilen, Resul-i Ekrem'in ve imamların sünnetinden yeterince yararlanan ve bu iki kaynaktan faydalananarak gü-

---

241 - Tevbe/122.

nün meseleleri hakkında görüş belirtebilen kimselere müracaat etmelidir.

İÇTİHAT:

İslami kaynaklara, özel araştırma metotlarına dayanarak İslam kanunlarını dikkatli ve alimane bir şekilde anlamaya çalışılmasına içtihat denir. İctihat ve hüküm çıkarma yeteneği başkaları tarafından verilen, özel bir sınıfın tekelinde olan bir yetenek değil; gerekli ilmi seviyesi olan herkes için bu yol açıktır. Böyle bir seviyeye varan ve ihtisas sahibi olan kimse, içtihat gücüne sahip olup, o şer'i kanun çıkarmayı başarabilir. Böyle birisi araştırmadan elde ettiği sonucu kendi ameli için bir ölçü kabul edebilir ve hatta onu başkalarının bilgisine de sunabilir.

HAKİM DÜZEN İÇİN KANUN HAZIRLAMAK

Şimdi, fetva ve oy hangi şartlara haiz olursa diğerleri için şer'i senet teşkil eder ve uygulanıp izlenebilir bir hale gelir.

Toplum ve hükümetle ilgili meseleler hakkındaki fetva; toplum çapında uygulanma istenildiği, yürürlüğe konulacak kanunların temelini oluşturduğu ve toplumsal ilişkileri düzenlemek istediği takdirde kanun çıkaran, fetva veren şura veya fert ilmi, ahlak ve fikri salahiyyete sahip olmakla birlikte bu görev için resmen seçilmesi gerekir. Aksi takdirde böyle bir şura veya ferdin fetvası herkes için geçerli olamaz. Bu konuda verilen fetvanın kanun haline gelebilmesi için gerekli "kesinliğe" sahip olması gerekir yoksa düzenin yürütme gücü desteğine sahip olmayacaktır.

FERDİ MESELELER HAKKINDA KANUN ÇIKARMA

Yalnızca fert ve ferdi meseleler hakkında olursa fetva merciinin seçilmesi serbest olur. Böyle bir durumda halk, merciyet için layık bildiği kimseyi "taklit" edebilir, yani dini mükellefiyetlerini öğrenme yolunda onun görüşünü kabul edip, onu izleyebilir.

NİÇİN TAKLİT EDİYORUZ?

Taklit; müçtehidin, fetva ve görüşünü kabul etmek ve yerine getirmek anlamındadır.

Bilindiği gibi İslam, hürriyet ve hür düşünme taraftarıdır ve delilsiz olarak diğerlerinin görüşü, eski kuşakların izlediği yol, gelenek ve görenek, güç ve otorite sahipleri karşısında teslim olmağa şiddetle karşıdır. Bu muhalefet iki faktöre dayanmaktadır; birincisi, bu görüş ve geleneklerin doğru olup olmadığından emin olmamızdır. İkincisi ise bu görüş ve emirlerin, çıkarıcılığa dayandığı şahsi veya sınıfsal çıkarları korumak için öne sürülmesi söz konusudur. Bu yüzden onu kabul etmek sömürü ve köleliği kabul etmek demektir. İslam hem hurafeciliğe karşıdır, hem köleliğe ve hem de zulüm karşısında susmağa.

Görüşleri başkası tarafından kabul edilecek kişinin iki temel özelliğe sahip olması gerekir:

1- Söz konusu görüşü elde etmek için gerekli bilgi ve ihtisasa sahip olmak

2- Sadakatli ve pak olmak ve şahsi isteklerden arınmak,

Bu taktirde insan, böyle bir görüşün, bencilliğe, çıkarıcılığa, yüzeysel bir görüşe ve ters bir anlayışa değil, hak ve maslahata dayanarak öne sürüldüğünden emin olur. Bu iki özelliğe haiz kimselerin görüşünü izlemek mantıklı bir iştir. Zira görüş ve ihtisas sahibi olmayan kimse gerçekleri tanımak ve ona dayanarak amel etmek için güvenilir bir mutahasssın görüşünden yararlanmak mecburiyetindedir. İşte tek çare yolu da bundan ibarettir.

TAKLİT MERCIİNİN ŞARTLARI

Taklit hakkındaki mevcut rivayetler, yukarıda değinilen iki şarta dayandırılmıştır. Ayrıca Hz. İmam Hasan Askeri şu ayeti kerimeyi,

“Okuma yazma bilmeyen bir gurup cahil kitabı anlamazlar. Ancak kuruntu ve zanna kapılırlar”²⁴² naklettikten sonra şöyle buyuyor:²⁴³

“... Ümmetimizin “avam”ları açıkça gayri meşru işlere başvuran, derin taassuba yakalanan, dünya malı ve mevkii için birbirleriyle çatışan, haram mala bulaşan-muhالیflerini hizmet ve islahaya şayan oldukları halde ortadan kaldırmaya çalışan ve taraftarlarını-alçak ve yaramaz oldukları halde-şiddetle destekleyen fakihleri taklit ederlerse; fasid önderlerini izleyen avam Yahudiler gibi olur. Fakat avam halk, kendini yanlışlıktan ve sapıklıktan koruyan, satılmayan, dinini koruyan, nefsi istekleri karşısında teslim olmayan ve Allah’ın emirleri karşısında teslim olan fakihleri taklit etmelidir. Elbette bu özellikler bütün fakihlerde değil bazılarında bulunur...”

Bu rivayette:

1-“Fakih”den söz edilmiştir. Bu kelimenin anlamı, dini meseleleri anlamadaki ihtisas konusunu ve hüküm çıkarmadaki alimane çaba anlamını içermektedir. Bu yüzden, taklit edilecek kimsenin, fukahet ve içtihat seviyesine ulaşması gereklidir.

2- İnsani, ahlaki fazilet ve kemalin temelini oluşturan, insanı bütün kötülüklerden ve sapmalardan koruyan; nefsi arındırma, dindarlık, Allah’ın emri karşısında teslim olma ve nefsanî isteklerden sakınma hususu üzerinde durmuştur.

Böylece bu rivayetten; taklit Mercii’nin tam bir ilmi ve fiili salâhiyete sahip olması gerekliliği anlaşılmaktadır.

Taklit merciinin, dini meselelere vakıf olabilmesi için ilmi salâhiyete sahip olması gerektiğini göz önünde bulundurarak birkaç konu üzerinde tartışmak yerinde olacaktır.

---

242 - Bakara/78.

243 - Burhan Tefsiri-1.c s. 118

İÇTİHAT VE TAKLİTLE İLGİLİ BİRKAÇ KONU

1-Halkın kendileri fıkıhta ihtisas elde etmeyinceye kadar, bir müçtehidî taklit etmesi gerektiğini öğrendik. Şimdi müçtehitlerin bir konu üzerindeki görüş ayrılıkları olursa ne yapmalıyız. Yani birkaç müçtehit kendi fetvalarını halka sunar da bazı konularda aralarında ihtilaf bulunursa mukallitlerin ne yapması gerekir? Genellikle günlük meselelerde tehlikeli bir hastalığın tedavisi gibi önemli bir mesele meydana gelirse, uzmanlar arasında sözkonusu mesele hakkında görüş ayrılığı olursa, mantıksal olarak konuyla ilgili ihtisası yüksek olan kimsenin görüşü benimsenir. Buna göre “en bilgin”i taklit etmek gerekiyor.

2- İlmin gelişmesi, ilmi ihtisas ve dalların artmasıyla şuna dikkat etmemiz gerekir ki dini meseleleri-ulaştığı bütün boyut ve genişliği göz önünde bulundurarak anlama ve derinliğine vakıf olma, maharet elde etme bir kişi için zor olursa acaba daha güvenilir ve geniş sonuçlar elde etmek için fakihler arasında fıkıh konusunda işbirliği, dayanışma ve iş ayrımı yapılması daha uygun değil midir?

3- Fakihlik iki temel özelliğe sahiptir. Bu iki özellik herkeste bulunursa, onun tarafından yapılan araştırmaların sonucu gerçeğe daha yakın ve uygulanmaya daha yararlı ve paradoksları halletmek için daha uygun düşer.

A- Fıkıh kaynaklarına vukuf, dini metinleri anlayabilmek, genel kural ve kaideleri bilmek

B- Mevcut duruma aşina olmak, konuların sınırını tanımak, çağın ve çevrenin meselelerine aşina ve gerekli toplumsal şuura sahip olmak. Özel olarak fakih hem hükmün kaynağına hem de hükmün sunulma ve uygulanma alanına vakıf olmalıdır.

4- Yaşayan taklit mercii: İctihadın, dini hükümleri anlamada akıcı ve canlı bir metot olduğundan ve yeni insani ilişkilerin, ihti-

yağların ve meselelerin yanı sıra hareket ettiğinden, İslami toplumda devamlı olarak sağduyulu müçtehitlerin araştırma ve içtihatla meşgul olmaları gerekir. Ayrıca halk da, yeni meselelerle karşı karşıya kaldıkları için dini vazifelerini yaşayan merciden öğrenmelidir. Yaşayan merciin geçmişteki mercilerden bazıları taklit edilebilir diye izin verdiği durumlar hariç Bu konu, öne sürülen fetvanın, egemen düzenin önderliğiyle ilgili olduğu taktirde daha geçerlilik kazanır. Çünkü bir toplumun temel çarklarını döndüren kimseler, diri ve mevcut önderler olmalıdırlar.

YENİ KANUNLARIN HAZIRLANMASI

Buraya kadar; müçtehitlerin, fıkhi metin, kaide ve usullerden kanun çıkarma ve keşfetme ve onları beyan edip açıklama hakkına sahip olduklarını öğrendik. Ayrıca onlar taklit merce'i için gerekli salahiyetlere sahip olurlarsa fetvaları da başkaları tarafından izlenebilir.

İslam kanunları ve hükümleri çerçevesinde bahis konusu olan diğer bir mesele de şudur ki gerekli bütün ilmi ve ameli salahiyetlere sahip İslami toplumdaki önderlik, toplumun idaresi için, İslam'ın değişmez kanunlarına dayanarak kanunların uygulanma tarzı hakkında ve toplumsal ilişkiler, anlaşmalar, vazifeler ve sınırlar konusunda kanunlar çıkarma ve hükümler öne sürme hakkına sahiptir. Bu hüküm ve kanunlar değişmez, daimi değildir, zamanın gereksinimlerinde geçici ve çevresel maslahatlardan etkilenir. Her halükarda, bu İslami velayet ve hükümetin yetki ve haklarından sayılır. İslami bir rehberlik ve velayetin gerçekleşmesi halinde bu hak, büyük İslami meykîye layık olanların eli altında olur. İslami rehberliğin dağılmasına sebep olacak hercümerce ve kişisel isteklere dayalı ferdi yetkiler uygulanamaz.

FIKHİN KAYNAKLARI

Fakih, İslami hüküm çıkarmak için çeşitli bilimsel kaynaklardan yararlanır. Sözkonusu kaynakların en önemlileri şunlardan ibarettir:

“Kitap (Kur’an-ı Kerim) Sünnet, İcma, Akıl” aşağıda bunları birer birer anlatacağız.

İslam’ın asıl ve temeli: İslam ilahi bir din olduğundan, İslami kanunlar da vahiy kökenlidir ve her halükarda ilahi emirlere dayanması gerekir.

Peygamber-i Ekrem, vahiy yoluyla ve ilahi feyiz vasıtasıyla elde ettiği bu hüküm ve marifetleri aynı Allah tarafından indirilen ibaretlerle beyan ediyordu. İşte bunların toplamına “Kur’an” denilir. Ayrıca o, sahip olduğu ilahi ilim vasıtasıyla dini bilgileri halka iletiyor veya Kur’an ayetlerini izah edip açıklıyor. Başka bir deyimle tefsir ediyordu. Bütün bunlarla birlikte, O Allah’ın hükmünden başka bir şey söylememeye²⁴⁴ ve yanlış yolda yürümeye tam manasıyla özen gösteriyordu. Ebette özel ilahi bir murakabe de onun doğru yolda yürüyebilmesi için yardımcı oluyordu.²⁴⁵ Ayrıca Allah, açık ve kesin emirlerle, O’na itaat etmeyi farz kıldığı için, O’nun emirlerini izlemek Allah’ın direk emirlerini izlemek gibi gerekli olmuştur.²⁴⁶

Gerçi nashedilmiş imamlar din getiricileri ve kurucuları değildirler fakat peygamber tarafından ilahi kanunları beyan edici, İslam hüküm ve kanunlarını yorumlayıcı olarak tayin edilmişler, bilgilerini Peygamber-i Ekrem’den ve özel ilahi feyiz vasıtasıyla elde etmişlerdir. Bu yüzden, onların söyledikleri sözler, ilahi hükmü keşfetmede kesin senet teşkil etmektedir.

Ayrıca Peygamber ve imamın amelleri; masum ve pak oldukları için kesin ve teyit edici belgelerin bulunduğu halde senet sayılmaktadır. Diğerlerinin ameli bunlar tarafından imzalanıp onaylan-

---

244 - Necm/3

245 - En’am/161

246 - Nisa/59

mişsa, teyit edilmiş bu ameller vasıtasıyla da dini hükümleri tanıyabiliriz.

ALLAH (C.C) KİTABININ DELİLLİĞİ

Kur'an bütün asalet ve müstahkemliğini koruyarak bugün Müslümanların eline ulaşmıştır. Kur'an, Peygamber-i Ekrem'in öngörleriyle, Müslümanların ciddi murakabe ve işbirlikleriyle yağma ve tahriften korunmuştur. Böylece hiç kuşkusuz Kur'an'dakiler; Allah tarafından sevgili peygamber'e indirilen ayetlerden ibarettir. Kur'an, dini bilgi ve hükümlerden yararlanmak için şüphe kabul etmez bir senet teşkil etmektedir.

Fakat Kur'an ayetlerinden yararlanma meselesi, dikkate değer bir meseledir. Zira herkes Kur'an'ın bütün muhtevasını anlayamaz. İşte ayetleri anlamak ve tefsir etmek, ayetlerin tefsirinde diğer yerden ve ayetleri açıklayan hadislerden yararlanmak bir nevi bilgi ve ihtisas gerektirir. Elbette şunu da unutmamalıyız ki, Kur'an aydınlatıcı hidayet kitabıdır. Binaenaleyh, Kur'an'ın diliyle (Arapça'yla) aşına olanlar direk olarak ve diğerleriyle sağlam meal vasıtasıyla ondan yararlanabilirler. İşte herkes Kur'an'ın nurundan, basiretinden ve hidayetinden payını alabilir. Fakat bu; İslami maarif ve hükümleri bütün yönüyle ayetlerden çıkarma yolunda, Kur'an'ı anlama ve sünneti tanımada gerekli olan ihtisastan bambaşka bir şeydir.

SÜNNETTEN YARARLANMA

Sünnet konusunda senet ve delalet açısından iki müşkül mevcuttur. Zira şüphesiz hadis tarihi boyunca bir çok rivayet uydurularak Peygamber ve imama istinad edilmiştir. Ya da ravilerin yanlış ve unutkanlıklarından dolayı bir çok doğru rivayetin ibaretleri değişilmiş veya azalıp çoğalmıştır.

Bu yüzden, öncelikle güvenilir hadisler tanınmalıdır. Bunun için de özel bir maharet, senedi rivayet eden kişi ve silsile hakkında yeterince bilgi gerekir.

İkinci kademe de ise, hadisin güvenilirliği ve senediyeti belirlendikten sonra hadisin delaleti araştırılır. Yani hadisin hangi mefhumu ifade ettiğı, tamamen değışik ve çeşitli şartlarda söylenilen muhtelif, bazende çelişkili hadislerin nasıl bir araya getirildiğı ve hadisin meydana çıkış ortamının kendine has, özel dilinin hangi yollarla anlaşılabilceğı hakkında çaba gösterilmelidir.

Böylece sünneti anlayabilmek de çeşitli yönlerde ihtisas ve maharet gerektirir.

İCMA

Fıkıh belgelerinden bir diğeri de icma'dır. İcma, bazen kitap ve sünnetin yanında yer alarak Şer'i hükümlerin ispatlanması için bir senet sayılır. Yani Fakihler bir fetva üzerinde icma edip aynı görüşü benimserlerse Kur'an ve sünnette bu fetva hakkında delil bulunmasa bile onunla şer'i bir senet olarak amel edebiliriz.

Şia fakihler; "bir hüküm hakkında Kur'an veya Sünnette delil bulunursa aslında fakihlerin icma'sına gerek kalmaz" diyorlar. Buna göre nass icma dan önceliklidir. Fakat fakihler, hakkında hiçbir delil bulunmayan konuyla ilgili görüşlerini belirtmişlerse, şöyle bir yorum getirerek onların görüşüne istinad edebiliriz, "aslında bu fakihler sünnete ait bir belgeye dayanarak böyle bir fetva vermişlerdir. Fakat biz bu belgeyi elde edememişiz." Böylece aslında icma hükmünün hüccet olarak kabul edilmesi, elimizde bulunmayan sünnete istinad edilmiş olması kaydıyla mümkün olur.

AKIL

Aklın içtihat üzerindeki rolü temel bir roldür. Genellikle aklın; şer'i hükmü tanımada, keşfetme ve algılamadaki değeri ve itibarı o denli yüksektir ki akılla şeriat hükümleri arasında bir uyum olduğu öne sürülmüştür.

"Akıl neye hükmederse şeriat da ona hükmeder ve şeriat neye hükmederse akıl da ona hükmeder"

Kitap ve sünneti bahis konusu yaptığımızda, dini hükümlerin sözkonusu kaynaklardan çıkarılmasının maharet, ihtisas gerektirdiğini, özel miyar ve ölçülerle mümkün olduğunu öğrendik. Bütün araştırma aşamaları akıl ve düşünce denetimi altında, bazen de akli ilkeler ve ölçülerle yapılır. Örneğin; bir hükmün sınırlandırılıp özelleştirilse, bir hadisin diğer bir hadise tercih edilmesi veya kesin ilkeyi genelleme temeline dayanarak bir konu hakkındaki hükmün diğer bir konuya tatbik edilmesi vb. aklın denetimiyle yapılmaktadır.

Bunlar bir hüküm hakkında ayet ve hadis bulunduğu takdirde mümkündür. Fakat haklarında kitap ve sünnette açık bir hüküm bulunmayan bir çok meseleyle karşı karşıyayız. İslam'ın etraflı bir din olduğunu ve geçici olmadığını göz önünde bulundurarak bu meselelerin durumu belirtilmelidir. İslam fıkhı, bu konuda genel usul ve kurallara sahiptir. İşte bu usul ve kurallara dayanarak, kitap ve sünnetin muhtevasını göz önünde bulundurarak yeni meselelerin müşkülü çözülür. Bu hüküm çıkarmadaki içtihadın, en zor aşamalarındandır.

Bu usul ve kurallar, ya direk olarak dini metinlerden çıkarılıp aklın denetimi altında kullanılır ya da onlar tamamen akla dayalı bir kural olarak dini hükümlerin çıkarılması yolunda kullanılır.

AKLIN USUL-U DİN ÜZERİNDEKİ ROLÜ

Bildiğimiz gibi İslam, insanın, hakka düşünce yoluyla ulaşmasını, ona bağlı kalmasını ister. Yoksa halkın gözünü, kulağını kapatarak onlara önceden hazırlanmış bir takım meseleleri zorla kabul ettirmek istemez.

Bu yüzden akıl ve düşünceden yararlanma, İslam dünya görüşünün ilk kurallarındandır. Mebdei vahiy ve İslam'ın diğer itikadi temellerinin asalet ve hakikatini anlamak için akıl ve düşünceden

yararlanmak gerekir. Yine ona, düşünce, istidlal ve mantıkla ulaşmak gerekir.

Usul-ü dinde taklidin caiz olmadığını ve onun istidlal ve imana dayanmasının gerekli olduğunu biliyoruz. Elbette kendi düşünce-mizi geliştirme yolunda vahyin getirdiklerinden yararlanmada hiçbir sakınca yoktur. Yani örneğin, Allah'a ulaşmak için Kur'an'da, Allah'a yönelmek konusuyla ilgili indirilen ayetlerden yararlanabiliriz veya vahyin kendisinden onun asaletini anlayabiliriz. Yani Kur'an'daki marifetlere ve bilgilerin sağlamlığına ve yüceliğine dikkat ederek onların Allah tarafından indirildiğine dair bir sonuç elde edebiliriz.

AKLIN; KUR'AN'IN MUCİZELERİNİ ANLAMADAKİ ROLÜ

Acaba Kur'an'ın mucizeleri Kur'an'ın kendisinde gizli değil midir ve insan düşüncesi onu keşfedemez mi? Kur'an'ın ilahi bir olgu olduğunu, insan düşüncesinin ürünü olmadığını ve Allah tarafından İslam Peygamberine vahiy edildiğini anlamak için bir yandan ayetlerin yazılış metodunu, beyan üslubunu; diğer yandan da Kur'an-i bilgilerin sağlamlığını, kapsamlılığını ve değerini delil olarak gösterebiliriz. Özellikle, peygamberin risaletten önceki 40 senelik hayatında dersle, kitapla ve öğretiyle uğraşmadığı ancak bisetle sonra Allah tarafından; ister düzen ve zahiri üslup açısından isterse hayret verici muhteva bakımından eşine rastlanılmayan ayetleri getirmesi Kur'an'ın ilahi vahiyden başka bir şey olmadığını kanıtlamaktadır.

Bu yüzden, vahyin getirdiklerini-onun indirildiği şartları göz önünde bulundurarak-incelersek bu ayetlerin Allah tarafından olduğu tamamen anlaşılır.

HÜKÜMLERİN FELSEFESİNE DİKKAT

Dini emirler, kendi özünde gizli maslahatlara dayanılarak öne sürülmüş, dini nchiyeler ise olayların özünde mevcut ifşalardan dolayı ortaya çıkmıştır. İşte bu hükümler hiçbir zaman hesapsız olarak meydana gelmemiştir. Örneğin, yemeğin, meşrubatın, hukuki ilişkilerin ve... özünde bir nevi salah ve fesat mevcuttur. İster haklarında bir kanun hazırlanmış olsun ister olmasın. İşte ilahi emir de bu zati salah ve fcsada dayanmaktadır.

Nitekim, içki içme ve uyuşturucu madde kullanma haklarındaki şer'i hükümleri göz önünde bulundurmaksızın da zararlıdırlar. Faiz, iktisadi sömürü için bir tuzak sayılır ya da ölümsüz mabut karşısında ibadet etmek huzur verici ve güç kazandırıcıdır. Şarap ve faizin haram edilmesinin nedeni, zararlı olduklarından dolayıdır. Namazın farz kılınmasının nedeni de insanların maslahatına ve yararına olduğundan dolayıdır.

Böylece İslami hükümlerin ortaya çıkış nedeni-aklın, ilim ve tecrübe yardımıyla bir bölümünü tanıyabildiği-salah ve fesatlarla ilgilidir. Bununla birlikte, bir hükmün felsefesi ve yararı hakkında araştırma yapmak veya soru sormak yasak değildir. Nitekim şer'i hükümlerin felsefesini açıklayan birçok hadis mevcuttur ve "İlel üş-Şerayi" adlı kitaplarda toplanılmıştır.

Hatta Kur'an, birçok yerde beyan ettiği hükmün fayda ve etkilerine de işaret etmiştir. Örneğin, namazın Allah'a yönelmeye ve kötü işlerden uzaklaşmaya neden olduğuna değinmiş, orucun ise, insanın takvasının artmasına neden olduğunu öne sürmüştür.

Şimdi şuna değinmek gerckir, hükmün dayanağı olan maslahat ve fesadın ne olduğunu kesin delillerle bulursak, başka bir deyimle hükmün nedenini keşfedersek hükmü benzer durumlara da genel-letirebiliriz.

Fakat bir hükmün fayda ve yararlarından bir bölümünü bulmak veya tahmin etmekle, şer'i hükümleri nefsani isteklerimizle ve zihinsel algılarımızla yorumlama, özel anlayışlara dayanarak ilahi hükümleri değerlendirme, dini konulara dair görüşle bakma ve fıkıh istidlal da eksik kıyasa dayanma yani iki konunun sırf birbirlerine benzemesini delil göstererek birisinin hükmünü diğercine de şamil etme veya bir takım toplumsal edinmelere ve bazı hukuki ve toplumsal ekollerden elde edilen bilgilere dayanarak İslami hükümleri tevil etme yada hayalî fesat ve maslahatlara dayanarak İslami kanun ve ilkeler üretme hakkına sahip değiliz.

Bu yüzden, İslam fıkının hareketliliği ve canlılığı, bencillik, dar görüşlülük ve şahsî algılarla bağdaşmaz bir gerçektir. Aklın ve düşüncenin dini hükümleri çıkarmadaki büyük rolü, çeşitli şahsî düşünce ürünü olan şeyleri, dini kanun ve marifetlerin haremine sokma anlamında değildir.

İÇTİHAATLA İSLAM'IN SON DİN OLUŞUNUN İLİŞKİSİ

Kur'an ve sünnete olan birçok delile göre İslam son semavi dindir. Hatta hak ve adaletin son zaferi, İslam'ın toplumsal düzeninin çok yönlü ve gerçek hakimiyeti devrinde gerçekleşecektir.

Burada İslam'ın son din olduğunu bir kaç yolla inceleyip ispatlayacağız:

1- Kur'an'ın tahrif edilememesi-diğer ilahi dinlerin dini kaynaklarının tersine-maarif, ahkam dolu bir kaynak olarak herkesin ihtiyarında bulunması, özellikle bu ilim, mana ve ilahi hidayet kaynağının sahip olduğu boyutlara, derin bir bakışla dikkat edilirse bu konu daha iyi anlaşılır.

Peygamberi Ekrem (s.a.a) Kur'an hakkında şöyle buyuruyor:²⁴⁷

---

247 - Usul-ü Kafi- c. 2. s. 559

“... Görünüşü güzel, batını derin, sözlerinin her biri deruni bir çekirdeğe sahip, çekirdeklerinin her biri de diğer bir çekirdeğe, şaşırtıcı yönleri hesapsız ve yenilikleri eskimezdır...”

İmam Sadık (a.s)dan “niçin Kur’an, bu denli yayılmasına ve öğretilmesine rağmen devamlı yepyeni ve tazedir” diye sorulduğunda imam şöyle buyuruyor:

“... Kur’an ne özel bir zaman için, ne de özel bir halk için indirilmiş, bu yüzden Kur’an her zaman ve her milletin gözünde tazedir”.

2- Önceden bahsedip bazılarına işaret ettiğimiz zengin sünnet kaynakları, İslam peygamberinin hayatı, İslam’ın tarihi akışı ve imamların yaşantısı hakkında elimizde bulunan müdevven ve geniş tarih, şüphesiz geçmiş büyük peygamberlerin hiçbirinde hakkında yazılmamıştır. Özellikle İslam peygamberinin bizzat kendisi hakkında yüzlerce kitap mevcuttur. Bu kitaplarda, İslam önderinin hatta özel hayatının ayrıntıları bile yazılmıştır. Bu büyük tarihi kaynakların yazılış tarihinin İslam peygamberinin devrine yakın oluşu onların güvenilirliğini daha da artırmıştır. İşte ölmez ve canlı bir mektep için bu durum gereklidir.

3- Hakkında etraflıca tartıştığımız içtihat ilkesi, yeni ihtiyaç ve meselelerin çözücüsüdür. O, İslam’ın toplumsal ve fikri temellerinin filizlenmesine, İslami bilgilerin genişlemesine yol açar. Dini, ilahi asaletini koruyarak hareketli ve yepyeni tutar.

4- Düşüncelerin gelişmesiyle birlikte dinin tanınmaz yönlerinin keşfinde ve tanınmasında büyük rol oynayan aklın dini hükümlerin harcimine girmesi. Ayrıca gençler için, akli kaidelerin ve onlara ait kuralların önceden var oluşu, İslam’ın baki ve evrensel olmasına yol açmıştır.

KANUNUN İCRA GARANTİSİ

Söylediğimiz gibi bakış konusu ettiğimiz bu kanundan amaç, külli bir güç tarafından öne sürülen, desteklenen ve böylece bir nevi icra garantisine sahip bir kanundur.

İcra garantisinin faktörleri, ister istemez çeşitli kanunlara göre değişir. “Kanunun ve kanun koyucularının çeşidi” hakkında öne sürdüğümüz izaha dikkat edilirse aşağı yukarı bu değişimin nedeni anlaşılır.

Burada gerekli olan şey, İslam’ın toplumsal düzenindeki kanunların icra garantisi faktörleriyle daha fazla aşına olmaktır. Bu faktörler, şunlardan ibarettir:

Halk kesiminin fikri gelişimi,

İnsani ve akidevi duygular,

Allah’a, onun dünya ve ahirette ki mükafat ve cezasına olan iman Kanunun dolaylı veya dolaysız olarak Allah tarafından olduğu için ona karşı duyulan derin kalbi saygı, Emr-i bilmaruf ve nehy-i anil-münker

Hükümet...

FİKRİ GELİŞME

İslam, Müslümanların hayata nisbet görüş seviyelerinin, salah ve fesada nispet teşhis güçlerinin yükselmesine özel bir özen göstermektedir. Bu yüzden bir çok kanunlarda hükmün beyan ediliş tarzının bir nevi mantıki istidlalle birlikte olduğunu görüyoruz. Örnek olarak aşağıdaki ayetlere dikkat ediniz.

“Sana içki ve kumar hakkında soruyorlar. De ki: Onlarda insanlar için büyük zararlar ve önemsenemeyecek kadar küçük faydalar vardır. Fakat zararları faydalarından daha çoktur...”²⁴⁸

“Ey iman edenler, içki içmek, kumar, tapınmak için dikilmiş taşlar, fal okları, şüphe yok ki şeytanın pislikleridir. Onun için bunlardan sakının ki kurtuluşa eresiniz. Muhakkak şeytan içki ve kumarla aranızda düşmanlık ve kin sokmak, Allah’ı anmaktan ve namaz kılmaktan alıkoymak ister. Artık bunlardan sakınırsınız, değil mi?”²⁴⁹

Kendini ve kendi akidesini savunmayla ilgili istidlal:

“Kendileriyle savaşa girilenlere, zulme uğradıklarından dolayı savaşılmaya izin verildi ve şüphe yok ki Allah’ın onlara yardım etmeye gücü yeter elbette. O kimselerdir onlar ki Rabbi’imiz ancak Allah’tır dedikleri için yurtlarından çıkarılmışlardır...”²⁵⁰

Kur’an’ın ayetlerinde, Peygamber-i Ekrem (s.a.a) den ve Pak imamlar (a.s) dan çeşitli konularda nakledilen rivayetlerde bu tür mantıki delillerle birçok yerde karşılaşabiliriz.

Dördüncü asırda yaşayan Şeyh Saduk isminde büyük Şii alimlerinden biri bu rivayetlerin bir bölümünü “İl-el-üş Şerayi, Ahkam felsefesi” adlı bir kitapta toplamıştır.

Kur’an ve hadisin insanla bu tür karşılaşması şunu göstermektedir; İslam, bütün Müslümanlardan, ilahi vahye olan mükemmel iman ve inançlarına dayanarak Allah (c.c) ve Peygamber (s.a.a) tarafından geldiğine inandıkları hükümler karşısında teslim olmalarını ve hiç bir zaman ilahi hükümlere amel etmeyi bu hükümlerin felsefesini tamamen bilme şartına bağlanmalarını istemesine rağmen

---

248 - Bakara/219.

249 - Maide/90-91.

250 - Hacc/39-40.

men, insanın akıl ve şuurunu ahkâm konusunda bile hesaba katmış, hükümlerin felsefesine vakıf olmanın o hükümlerin uygulanmasında ne kadar etkili olduğu meselesine dikkat etmiştir.

İNSANİ VE AKİDEVİ DUYGU

Toplumsal kanun ve ilkelerin bir bölümü insanın; akrabalarına, dostlarına, komşularına, soydaşlarına ve dindaşlarına karşı davranışıyla ilgilidir. İnsanın fitratında; bunlara karşı muhabbet beslemek ve eğilim göstermek için uygun bir zemin mevcuttur. İnsanlar arasındaki ilişkilerle ilgili kanunları bu fikri zeminle uyum içinde olan toplumsal düzenler; bu fikri zemin takviye edip geliştirirse bu kanunların uygulanması için sağlam ve deruni bir tatbikat garantisi elde edebilir. Hatta bundan daha üstünü; onu bütün toplumsal kanunlarının uygulamasında da dayanak yapabilir. Zira bütün toplumsal kanunlar-dolaylı veya dolaysız olarak-başkalarına karşı insani duyguları ve diğerlerinin haklarına riayet etmekle ilgilidir.

İslam'ın toplumsal düzeninde, insanın pak ve fitri duygularının gelişmesine çok önem verilmiştir ve bunun gerçekleşmesi için bütün uygun fırsatlardan yararlanılmıştır. Nitekim İslam'da infak, oruç ve hac gibi birçok ibadet insani duyguları geliştirme, mesleki ve inanca dayalı dayanışmayı takviye etme doğrultusundadır.

ALLAHA VE ONUN DÜNYA VE AHİRETTE Kİ MÜKAFAT VE CEZASINA OLAN İMAN

Şimdiye kadar tanıdığımız bütün kanuni düzenlerde, kanuna riayet edenler için mükafatlandırıcı, kanuna aykırı çıkanlar için de cezalandırıcı kuralları mevcuttur. Şüphesiz mükafata olan ilgi, cezalanmaya karşı duyulan korku kanunun uygulanması için en etkin dayanaktır. Fakat Allah tarafından verilen mükafat ve ceza ile ilgili teminat daha üstün ve daha yetkindir. Zira Allah'a, onun mükafat ve cezasına iman edenler, ilahi mükafata ulaşma ve cezadan kaçınmanın sadece salih amelle, gerekli vazifeyi yerine getirmekle,

Allah'ın veya peygamberin ve imamın ya da Allah'ın rızasına mu-
tabık hüküm süren adaletli ve salih hükümdarın tayin ettiği kanun
ve haklara riayet etmekle mümkün olduğunu, hiç bir şeyin Al-
lah'tan gizlenemeyeceğini, O'nun emrinin hareminden kaçmak için
hiçbir yolun bulunmadığını bilmektedirler.

“Ey oğulcağızım, yaptığın hayır veya şer, bir hardal tanesi kadar
bile olsa, o da bir taşın içinde, yahut göklerde, yahut da yeryüzünde
bulunsa Allah, onu gene meydana çıkarır; Şüphe yok ki Allah'ın
lütüfı boldur, O, her şeyden haberdardır.”²⁵¹

“Amel defteri ortaya konmuştur. O zaman suçluların, onda yazılı
olanlardan müthiş korktuklarını görürsün. Eyvah bize, bu defter
nasıl olmuş da küçük, büyük hiç bir şey bırakmayıp hepsini saymış
onlar bütün yaptıklarını defterde hazır bulmuşlardır. Senin Rabbin,
hiç kimseye zulmetmez.”²⁵²

Ahirete ve Allah'ın ahirette ki mükafat ve cezasına olan gerçek
iman, insana yüklenen vazife ve hadlerin yerine getirilmesi için en
önemli sayık ve kanunun tatbikatında en etkin teminat sayılır.

KANUNA KALBİN DUYDUĞU DERİN SAYGI

Kanunun uygulanmasında en etkin faktörlerden biri de halkın;
hayatını düzenlemek için hazırlanan kanunlara saygı göstermesi ve
kanuna, bir nevi kutsallık gözüyle bakmasıdır. Nitekim insan bile-
rek veya bilmeyerek kanunu çiğnediğinde vicdani azaba yakalan-
malı, vicdani azab onları tövbe etmeye, doğru yola dönmeye, hak
ve kanunu izlemeye, geçmişlerini telafi etmeye zorlamalıdır.

Dine bağlı akidevi toplumlarda, dine ve akideye olan iman, say-
gı ve izleyiciler tarafından, din ve akideye karşı duyulan kutsiyet,
kanuna olan kalbi saygının en yüce örneklerindendir. Tarihi ve

---

251 - Lokman/16.

252 - Kehf/49.

toplumsal tecrübeler uzak geçmişten şimdiye kadar bu iman ve saygının, ideolojik toplumları düzene sokma yolunda ne kadar büyük bir rol oynadığını göstermektedir. Diğer toplumlarda böyle etkin bir faktörle karşılaşmak mümkün değildir.

EMR-İ BİL-MARUF VE NEHY-İ ANİL-MÜNKER

Herkesin Hak Ve Kanunu Koruması

Halkın bilinci ve fikri olgunluğu, hak kanununun uygulanmasının herkesin yararına olduğunu anlamasıdır. İnsani ve akidevi duygular, haksızlık ve kanunun askıya alınmasıyla karşılaştığında harekete geçer. Kanuna karşı kalbi ve kutsal bir saygı duyulur. İster istemez toplumun bütün fertlerinde kanun ve hakkı koruma, iyiliği emredip kötülükten sakındırma ilkesini yerine getirme hissi meydana getirir.

İslam'ın toplumsal düzeninde kanunun korunma meselesi çok önemsenmiş ve halkın dikkati bu meselenin önemli rolü üzerine çekilmiştir.

İlahi İslam Dini'nin bu konuya gösterdiği ilgiyi anlamak için bu konudaki ayet ve rivayetlerin bir bölümüne göz atmak yerinde olacaktır.

Ayetler:

“Sizden; hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten vazgeçiren bir topluluk bulunsun. İşte onlar, kurtuluşa erenlerdir.”²⁵³

“Siz insanlar için meydana çıkarılan en hayırlı ümmetsiniz. İnsanlara iyiliği emredersiniz, fenalıktan alı koyarsanız ve Allah'a inanırsınız. Eğer kitap ehli de inansaydı muhakkak haklarında hayırlı olurdu onlardan inananlar da var ama çoğu dinden çıkmıştır... Kitap ehlinin hepsi bir değildir. Onlardan öyleleri vardır ki, doğru

---

253 - Al-i İmran/104.

ibadet ederler, gece saatlerinde secdeye kapanarak Allah'ın ayetlerini okurlar. Allah'a ve ahiret gününe inanırlar. İnsanlara iyiliği emrederler, kötülükten alı koyarlar, hayır işlerinde de yarışır. İşte onlar, iyi insanlardır. Hayır olarak ne yaparlarsa, karşılığını muhakkak görürler. Allah takva sahiplerini çok iyi bilendir.”²⁵⁴

“Münafık erkeklerle münafık kadınlar, birbirine benzerler. Onlar kötülüğü emreder, iyilikten vazgeçirmeye uğraşırlar, ellerini sıkı tutarlar. Onlar Allah'ı unuttular. O da onları unuttu. Şüphe yok ki münafıklar hep buyruktan çıkmışlardır.”²⁵⁵

“Mümin erkekler ve Mümin kadınlar birbirlerinin yardımcılarıdır. İyiliği emreder, kötülükten alı koyarlar. Namazı gereği gibi kılarlar, zekat verirler, Allah'a ve Peygamberine itaat ederler. İşte Allah'ın rahmet edeceği insanlar bunlardır. Çünkü Allah Azizdir. Hakimdir.”²⁵⁶

“Tövbe edenler, ibadette bulunanlar, hamdedenler, oruç tutanlar (Savaş veya bilgi elde etmek için hicret edenler) rüku edenler, secdeye kapananlar, iyiliği emredip kötülükten alıkoyanlar ve Allah'ın şariat hükümlerini koruyan müminleri müjdele.”²⁵⁷

Rivayetler:

“Ümmetim, iyiliği emredip kötülükten sakındırmayı yerine getirdiği müddetçe iyi durumda olacaktır. Fakat bu iki ilkedен vazgeçtiğinde, hemen bütün bereketler ondan alınacaktır, bir grup diğer bir grubu sömürmeye başlayacak ve ne yeryüzünde ne de gökte hiç kimse onların yardımına koşmayacaktır.”

Peygamber'i Ekrem (s.a.a)²⁵⁸

---

254 - Al-i İmran/110-115.

255 - Tevbe/67.

256 - Tevbe/71.

257 - Tevbe/112.

258 - Vesail-c. 11. s. 398

“... Allah İsrail Oğullarının alimlerini; mütecavizlerin ifsadını ve kötülüklerini gördükleri halde, onların bahşişlerine göz diktikleri ve kudretlerinden korktukları, onları önlemeye kalkışmadıkları için gazaba uğrattı. Halbuki Allah şöyle buyuruyor;

“Başkalarından korkmayın, benden korkun”

Yine şöyle buyuruyor:

“İman eden erkek ve kadınlar birbirlerinin yardımcılarıdır, iyilikleri yayıp kötülükleri önlerler.”

Peygamber; Allah tarafından devredilmiş bir vazife olarak önce iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya başladı. Zira, o bu vazife yerine getirilirse diğer vazifelerin ister zor ister kolay olsun yerine getirileceğini biliyordu. Çünkü iyiliği emredip kötülükten sakındırmak; İslam’a davet etmeden, zulüm ve tecavüzü önlemeden, zalim ve mütecavize karşı koymadan, kamu servetlerini doğru bölmeden, mali hakları, ödemeleri gereken kimselerden alıp gerekli yerlerde masraf etmeden vb... ibarettir.”²⁵⁹

H.z. Ali (a.s)

“... Hem kalbinizde muhalefet edin, hem muhalif olduğunuzu dile getirin, hem de onlara karşı koyun. Allah yolunda, başkalarının hakkınızda kötü söylemesinden korkmayın. Kabullenip hak yola dönerlerse onlara taarruz edilmemelidir. Taarruz; yeryüzünde halkın hakkına tecavüz edenler ve haksızlıkla haddini aşanlar içindir. İşte bunlar acı azaba uğrayacaklardır. Bunlar, hakkı kabul etmeyip tecavüzlerine devam ederlerse, onlarla savaşınız, onlara karşı şiddetli olunuz. Fakat bu; riyaset ve servet elde etmek için yapılmamalı. Zulüm ve tecavüz yoluyla zafer elde edilmemelidir. Onlar

---

258 - Vesail-c. 11.s. 402-403

259 - Kafi, c. 5. s. 56

hakkın emrine uyana, ona itaat edene kadar onlarla mücadelenize devam ediniz.”

İmam-ı Bakır (a.s)

“Zayıfın hakkı, zorla güçlüden alınmadığı bir toplum, hiçbir zaman saadete ulaşamaz.”²⁶⁰

İmam Sadık (a.s)

“... İyiliği emredip kötülükten sakındırma peygamberlerin yolu, pak zatların devamlı uğraştıkları iştir. Diğer vazifeler onun ışığı altında yapılan, yolları emniyete kavuşturan, alış-verişi helal yolda yürüten, tecavüz ve ayrıcalıkları ortadan kaldıran, yeryüzünü imar eden, hakkı düşmanlardan geri alan ve toplumun işini düzenleyen büyük bir vazifedir.”²⁶¹

İmam Bakır (a.s)

Bunlar, iyiliği emredip kötülükten sakındırma hakkında öne sürülen ayet ve rivayetlerden bir örnektir. İslam’ın toplumsal sisteminin, bütün halkın, hak ve adaleti korunmasını ve herkesin kanunun adilane bir şekilde uygulanmasını denetimi altına almasını ne kadar önemsendiğini göstermektedir.

Toplumsal sistem ne kadar iyi, insani ve adilane bir temele dayandırılırsa dayandırılırsın çekingenlik ve tarafsızlık hastalığına yakalanıldığı takdirde halkın saadetini sağlayamaz. Zira böyle bir toplumun kaderi, imam Bakır (a.s)’ın şu rivayette buyurduğundan başka bir şey olamaz;

“... İşte böyle bir durumdadır ki, Allah’ın gazabı onlara karşı son haddine varır, onun; herkesi içine alan cezası iner,

---

260 - Kafi, c. 3, S. 343

261 - Kafi, c. 5, S. 55-56

salihler kötü insanların ve çocuklar ise büyüklerin evinde he-
lak olur.”²⁶²

HÜKÜMET

Birçok durumlarda, inanç sahibi ve sorumluluğunu bilen her in-
san; hak ve adaleti korumayı ve kanunun adilane bir şekilde uygu-
lanmasını denetimi altına almayı başarır. Fakat, bir çok durumlarda
da bu vazifenin yerine getirilmesi, herkesin üstesinden geleceği bir
iş değildir. Zira o; bilgi, ihtisas, beceri ve birçok yönden donatımı
gerektirir. Böyle bir durumda, büyük bir öneme haiz iyiliği emredip
kötülükten sakındırma vazifesinin yerine getirilmesi; bütün halkın
el ele vermesini, bu vazifeyi yerine getirebilecek bilgili ve becerikli
bir toplumsal teşkilatın meydana getirilmesini gerektirir. İdcolojik
toplumda halk tarafından bu vazifeyi üstlenen teşkilata “Hükümet”
denilir.

İslam’ın toplumsal düzeninde hükümet şu yollardan biriyle ger-
çekleşir.

Allah tarafından intisap, kendiliğinden halkın kabulünü kazanır.

Peygamber tarafından intisap yine kendiliğinden ümmetin ka-
bulünü kazanır.

Halk tarafından intisap veya başka bir deyişle seçim.

1-Allah Tarafından İntisap:

Medine’deki yeni kurulmuş İslami toplumda, hükümeti, Pey-
gamber-i Ekrem (s.a.a) deruhte etmiştir. Bu yetki yüce Allah tara-
fından ona verilmiştir. Kur’an da Müslümanlara, toplumsal işlerin
idaresinde Peygamberin emirlerini izlemelerini hatırlatmıştır:

“De ki: Allah’a ve Peygambere itaat edin...”²⁶³

---

262 - Kafi, c. 5. S.56

263 - Al-i İmran/32.

Aslında, İslam ümmetinin teşkilinin ilan edilişi ve bu konuyla ilgili beyannamelerin yayınlanması Peygamber-i Ekrem (s.av)'in Medine'ye girmesinden sonra, hükümetin başlangıcında vuku bulmuştu. Hicretin eşiğinde Medine halkının temsilcilerinin ve daha sonrada muhacir ve Ensar'ın İslam Peygamberiyle biatleşmeleri²⁶⁴ bu ilahi intisabın halk tarafından kabul edilmesi ve ona karşı vefadarlık antlaşması yaptıkları anlamındadır.

Bu dönemde, valiler, yargıçlar, ordu komutanları, beytülmal sorumluları vb. bizzat Peygamber tarafından seçilirdi. Bunlar, İslam kanunları çerçevesinde hüküm sürme mecburiyetinde idiler. Genellikle onların yetki çerçevesi de Peygamber tarafından tayin ediliyordu. İdeolojik toplumlarda böyle bir toplumun meydana gelmesine neden olan hareket önderinin hükümet başına geçmesi doğaldır. Zira ekolün kurucusu; ekolü daha iyi tanıdığından fiilen ekolün bütün yönlerini sergileyebildiğinden, hareket sırasında uygunluk ve becerisini ispatladığı için ümmetin önderliğini üstlenmelidir.

2-Peygamber Tarafından Tayin:

Birçok durumlarda, Peygamber birisini toplumu idare etmek ve önderliğini üstlenmek için tayin etmiştir. Bu tayin edilişi, şu iki biçimde yapılmıştır.

A-Peygamber kendi hayatında, kendi hükümeti içinde, bazılarını vali, yargıç ve komutan olarak tayin ediyordu. Değindiğimiz gibi onlar yetki ve otoritelerini Peygamberden alıyorlardı. Aslında onlar Resulün emirlerinin uygulayıcıları idiler. Onlar hükümrانlık açısından bir yetkiye sahip olsalar da onu Peygamberin emriyle elde etmişlerdir.

B-Peygamberin; birisini kendi irtihalından sonra ümmetin hükümdarlığını üstlenmesi için seçmesi. Şia'ya göre, Peygamber-i

---

264 - Biatle ilgili bölümde bu konu hakkında ve bu biatlarla ilgili olaylar hakkında tartışacağız.

Ekrem (s.a.a) Hz. Ali (a.s)’ı bu göreve, yani kendinden sonra ümmetin hükümdarlığını üstlenmek için tayin etmiştir.

Şia bu inancında; bu konuda eline ulaşan ve Ehl-i Sünnetin güvenilir kaynaklarında da nakledilen bir çok hadise dayanmaktadır.

ÖRNEĞİN; KADİR HADİSİ

Kadir Hadisi: Yüce Peygamber Hicretin 10. yılında “Veda Hacı”ndan dönerken yanında bulunan hacıları “Gadir-i Hum” denilen yerde toplayıp onlara hitaben konuştu. Herkes; O hazretin bu yolculukta çeşitli münasebetlerle yaptığı konuşmalarından, ömrünün sona yaklaştığını anlamıştır. Tabiidir ki böyle bir dönemde halk için açıklanması gereken en önemli meselelerden biri, yeni kurulmuş İslami toplumun, Peygamberin irtihalinden sonraki önder ve hükümdarının tayin edilmesi meselesidir. Bu yüzden Peygamber sözkonusu hutbede bu önemli meseleye değinerek şöyle buyurdu: (1)

“Acaba benim müminlere olan yetkim, müminlerin kendilerine olan yetkilerinden daha fazla değil midir?”

Müslümanlar hep birlikte:

“Evet ya Resulullah” dediler.

Sonra Peygamber şöyle buyurdu:

“Ben kimin efendisiysem, Ali de onun efendisidir. Ey Allah’ım, her kim ona dost olursa sen de ona dost ol, her kim onunla düşmanlığa kalkışırsa sende onun düşmanı ol, her kim onu severse sen de onu sev, kim ona kin beslerse sende ona kin besle, kim ona yardım ederse sen de onun yardımcısı ol ve kim ona yardım etmekten uzak durursa sen de ona yardım etme”.

Bu hadis Peygamberin sahabelerinden 110'u tarafından nakle-tilmiş ve muteber kitaplarda yazılmıştır.²⁶⁵

Ayrıca "Kadir Hadisi" dışında, Resul-ü Ekrem (s.a.a)'den nakle-dilen, diğer imamların imametini ve önderliğini beyan eden birçok diğer hadisler de mevcuttur. Nitekim bu hadislerin bazılarında "Benim habibim on iki kişidir" buyurmuştur.²⁶⁶ veya rivayetlerin birinde şöyle beyan edilmiştir: Bir gün Peygamber (s.a.a) Hüseyin İbn-i Ali (a.s)'a hitaben "Bu imamdır, İmam oğlu, imam kardeşi ve imam babasıdır" buyurmuştur.²⁶⁷

Genellikle bu hadisler, bütün Müslümanlar veya bir çok Şia ol-mayan Müslümanlar tarafından da kabul edilmektedir. Fakat onla-rın bu hadislerin yorumu hakkındaki görüşleri Şia'nın görüşlerin-den farklıdır. Örneğin Kadir Hadisi hakkında onlar şöyle diyorlar; Peygamber bu hadiste Hz. Ali (a.s)'ı kendisinden sonraki hüküm sahibi olarak halka tanıttı ta ki halk istediği taktirde onu peygam-berin irtihalinden sonra halifelige kabul etsin, yoksa Peygamber o-nu bu makama tayin etmemiştir.

Hatta böyle bir yorumla aynı sonuca varılacağı açıktır. Zira bir mektebin kurucusu mektebinin muhtevasına ve izleyicilerin iman, bilinç ve gelişme seviyesine herkesten daha çok vakıf olur. Ekolü-nün korunmasına ve tesbit edilmesine olan aşkı ve ilgisi yüzünden, mektebe herkesten daha çok aşına, vefadır, bağlı ve fedakar olan böyle bir toplumun önderliğini üstlenmeye daha salih birisini hal-kın önderliğine sunar.

Böyle bir durumda, gerçekten ümmet inanç ve mektebine diğer bütün toplumsal kurumlardan, şahsi eğilim ve isteklerden daha

---

265 - Daha fazla bilgi elde etmek için Allame Emami tarafından yazılan "El kadir" kitabına veya bir grup yazarlar tarafından yazılan "Tarih in en hassas dönemi" adlı kitaba müracaat edilebilir.

266 - Sahihi Müslim. C. 1. S. 119. Sahihi Buhari c. 4. S.164

267 - İbn-i Teymiye'nin minhac'ı c. 4. S. 210

fazla önem verirse, önderin tanıttığı böyle bir ferdi kabullenmeli, onunla biat etmeli, ona vefadar kalacaklarına dair biat etmelidirler. Diğer bir yandan da, Peygamberin irtihali döneminde yeni kurulmuş İslami toplumun çoğunluğunu, İslam'la derinden aşina olmayan yeni Müslümanlar teşkil ediyordu, Cahili değerler de tamamen ortadan kalkmamıştı. Yeni Müslümanlar tam anlamıyla yeni toplumsal ve fikri değerleri benimsemiş durumda değildiler. Bu yüzden, ümmetin; kendi oyu ve teşhisiyle önder seçmesi çok erkendi. Nitekim 20. asırdaki ideolojik toplumların birçoğunda durum hala aynıdır.

Her halükarda, Peygamber tarafından tayin edilen vali de Peygamberin kendisi gibi toplumun önderi ve hükümdarı olur. Toplum, mektep ve akideye sahip olduğundan tayin edilmiş imamın da mektebin nizam ve temellerinin korunup uygulanması, halkın akidevi bir hayata sevk edilmesi ve eğitilmesi için görevlendirildiği, bu doğrultuda hareket etmesi gerektiği açıktır.

Bu konuda İmam Sadık (a.s)'dan şöyle bir rivayet nakledilmiştir:

“İmamet; dini önderlikten, Müslümanları örgütlemekten, onların dünyalarını ıslah etmeden ve Müslümanlara onur kazandırmadan ibarettir. Önderlik, İslam'ın temeli ve yüksek dalıdır.

Hükümdar ve önder sayesinde namaz, zekat, oruç, hac ve cihad yerince getirilir, beytülmal gelişir, hadler, emirler, cezai kanunlar uygulanır ve ülkenin sınırları korunur...”²⁶⁸

3- Halk Tarafından Seçilme:

Böyle bir hükümet, bütün İslam mezhepleri tarafından benimsenmiştir. Fakat Şia böyle bir hükümeti İmam-ı Zaman (a.s)'ın gaybeti döneminde caiz bilir. İmamlar (a.s)'ın zamanındaysa,

---

268 - Usul-u Kafi c. 1, s.198 ila 205

nassa, Peygamber ve imamın tayinine öncelik tanır. Fakat Ehl-i Sünnet bu nevi hükümeti, Peygamberin irtihalinden hemen sonra geçerli kabul eder.

Şia'ya göre gaybeti kübra döneminde yani 329 Hicri kameri yılından sonraki dönemde İslam ümmetinin önderlik ve velayetini üstlenmek için özel bir şahıs tayin edilmemiştir. Fakat rivayetlerde; bu devrede halkın önderliğini üstlenebilecek kimselerin genel sıfat ve özellikleri zikredilmiştir. Böylece halk bu rivayetlerde zikredilen sıfat ve özelliklere haiz kimseleri önderliğe seçmelidir.

GAYBET DEVRİNDEKİ YÖNETİCİLERİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

1- Allah'a, vahye ve Peygamberin vasıtasıyla bildirilen ilkelere iman:

Kur'an şöyle buyuruyor:

"... Allah kafirlere, müminler aleyhine bir yol, bir başarı vermez."²⁶⁹

2- Adalet ve İslami kanunların yerine getirilmesine hassasiyet gösterme ve onları uygulama

Kur'an'da Allah, Hz. İbrahim'i, imamet ve önderlikle müjdeledikten sonra, o, Allah'tan "Acaba benim hanedanıma mensup kimseler de mi böyle bir makama varacaklar." diye sorduğunda şöyle bir cevap alıyor:

"... Allah, benim ahdimde zalimler nail olamaz dedi."²⁷⁰

Yine, Kur'an'da Davud (a.s.)'a hitaben şöyle denilmiştir:

"Ey Davut, biz seni yeryüzüne hakim kıldık, artık insanlar arasında adaletle hükmet..."²⁷¹

---

269 - Nisa/141.

270 - Bakara/124.

3- Yüksek Seviyede Ve Önderlik Makamına Uygun bir Derecede İslami Bilgiye Sahip Olma:

“... Halkı gerçeğe sevk eden mi uyulmaya daha layıktır, doğru yola sevk edilmedikçe o yolu bulamayan mı...”²⁷²

4-Bu mevkiyi üstlenmek için gerekli liyakate sahip olmak ve yüce İslami önderliğe yakışmaz her türlü eksiklikten münezzeht olmak.

5-İlayat seviyesinin; fakir ve az gelirli kimselerin hayat seviyesi ile aynı olması.

Hz. Ali (a.s)’ın sözlerinde ve valilerine yazdığı mektuplarda bu konuyla ilgili birçok ibareler mevcuttur. Hz. Ali (a.s) bazı mektuplarında şu konular üzerinde ısrarla durmuştur. Vali, dünya perestlikten, akılsızca davranmaktan, tecrübesizlikten, mütecavizlikten, korkaklıktan, rüşvet almadan, İslami şiar ve hükümleri çiğnemeden ve zulüm ve kan dökmeden münezzeht olmalıdır. Nitekim O, bu konuda şöyle buyuruyor:

“Biliyorsunuz ki Müslümanların namus, can, mal ve kanunlarının ihtiyarı elinde bulunan ve valiliği üstlenen kimsenin; dünya perest olarak halkın malına göz dikmesi, akılsızca davranıp halkı sapıklığa sürüklemesi, vefasızca hakla olan dayanışmasını kırması, ayrıcalık yapması ve nüfuz sahibi kimseyle uzlaşıp diğerleriyle ilişkilerini kesmesi, rüşvet alıp halkın hakkını çiğnemesi, adalet ve kanun çizgisinden sapması, ilahi sünnet ve kanunları çiğneyerek ümmeti felakete sürüklemesi caiz değildir.”²⁷³

O, Malik Eşter’e yazdığı mektupta şöyle diyor:

---

271 - Sad/26.

272 - Yunus/35.

273 - Nehcü'l-Belağ-a. 2. S. 14.

“Suçsuzların kanını dökmekten sakın ki hiçbir şey onun gibi intikam gerektirici, kötü akıbeti ve nimeti yok edici değil...”²⁷⁴

Hz. Ali (a.s) Fars şehirlerinden birindeki vali için “Ayyaşlıkla, akraba ve yakınlarına daha fazla hak tanımakla, halkın servetini telef etmekle meşguldür” diye rapor geldiğinde, hemen ona bir mektup yazdı, O, mektubun bir bölümünde şöyle buyuruyor:

“Senin gibi davrananların, sınırları korumaya ve bir emri uygulamaya tayin edilmesi, mevkinin yükselmesi, bir emanete ortak olması ya da bir hıyanetin defedilmesinin ona bırakılması asla doğru değildir.” (1)

Hazret, bu mektupta ona, hemen işinden el çekip yanına dönmesini emretti.

İslam ümmetinin hükümdarlığını üstlenen kimselerde ve hükümet yetkilerinde bulunması gereken şartların itibarı, İslam hükümeti hakkında beyan ettiğimiz ilkelerin doğal sonucudur. Zira önceden şu ilkelere değinmiştizdir:

-İslam ümmeti gayesi olan, inançlı bir toplumdur.

-Bu toplum, İslami kanunla idare edilir.

-Bütün halk, bu kanunun korunması ve uygulanması konusunda ortak bir sorumluluğa ve inanca sahiptir.

-Birçok durumda, bu sorumluluğun yerine getirilmesi için etraflı bir önderlik sisteminin ve geniş uygulama teşkilatlarının meydana getirilmesi gerekir.

-Aslında bu teşkilatlar ve onların başına gelen önderlik sistemi, İslami ideallere ulaşmak ve İslami düzen ve kanunların istikrarını sağlamak amacıyla meydana gelir. Böylece önderler ve hükümet yetkilileri bu ülkelere nispet mümin, uyanık, amil, vefalı, kendi işinde basiretli, emin ve gerekli liyakate sahip olmalıdır. Vali bu

---

274 - “ c. 3. S. 107 .

şartlardan birine haiz olmazsa aslında bu teşkilatın icat edilmesindeki hedefe riayet edilmemiş demektir.

ŞURA VE BİLATİN ROLÜ

Bu konuda iki meseleye değinmek gerekir:

I-Şuranın Rolü:

İslam'da şura, toplumsal meseleler konusunda önemli rol oynamaktadır.

A-İşlerin İdaresi

Kur'an'da Peygamber-i Ekrem (s.a.a)'e hitaben şöyle emir verilmiştir:

"... İş hususunda onlara danış..."²⁷⁵

Kur'an müminlerin özellikleri hakkında da şöyle buyurmaktadır:

"... İşlerini, aralarında danışarak yapanlar..."²⁷⁶

Peygamber-i Ekrem'in sünnetinde; O hazretin sahabeleriyle meşveret ettiği dair bir çok örnekler mevcuttur. Örneğin, Bedir olayında; Kureyş kervanının gidip Müslümanların kendilerine ulaşamayacağı kadar uzaklaştığı ve düşmanın savaşmak için yeterli teçhizatla Mekke'den hareket ettiği haberi ulaştığında Hz. Resul-i Ekrem (s.a.a) savaşı başlatmak için sahabelerin görüşünü aldı. Muhacir ve Ensar muvafık olduklarını ilan ettikten sonra savaşmaya karar verildi. Peygamber efendimiz Uhud ve Hendek savaşlarında da düşmana karşı koyma tarzı hakkında sahabeleriyle danışmıştır. Hz. Hüseyin İbn-i Ali de Mekke'yle Kufe yolu arasında Müslim'in şahadet haberini duyduğunda hareketin devam ettirilip ettirilmemesi hakkında yaranının görüşünü aldı.

Bu örnekler; İşlerin idaresinin ister hükümet işleri olsun, ister diğer toplumsal meseleler-kendi kendine diğerlerine danışmadan

---

275 - Al-i İmran/153.

276 - Şura/38.

yapılmaması ve toplumsal düzenin ferdi hükümetle idare edilmemesi gerekliliğini göstermektedir.

B- Halife (Hükümrân)'nın Seçilmesi

Bazı İslâm mezhepleri; hükümdarın seçilmesinin, bilirkişiler, âlim, adaletli ve gerekli şartlara haiz²⁷⁷ kimselerden oluşan "Ehl-i hal vel akd" şurasının oyu ile mümkün olduğuna inanmaktadırlar.

Fakat böyle bir şuranın üyelerinin sayısı hakkında görüş ayrılığı mevcuttur. Bazıları, meşveret ve seçme için İslâm ümmetindeki bütün görüş sahiplerinin bir araya gelmesini gerekli bilmekte²⁷⁸ bazılarıysa daha az sayıda kişilerin bir araya gelmesini yeterli görmektedirler. Bazılarınca da "Ehl-i hal vel-akd" şurasının görevini sadece halifet için aday tayin etmektir ve halifenin seçilmesinde temel etken halkın seçimidir.²⁷⁹ Böylece bunlar, halkın halifeyle yaptığı biati oy ve seçim olarak telakki ediyor ve bu konuda çoğunluğun oyunu yeterli biliyorlar.²⁸⁰

Bu konuda kısaca değinebileceğimiz şey şudur:

1- Halifenin Peygamber tarafından tayin edilmesine dair özel bir delili bulunmadığı durumlarda; İslami hükümlerin tam anlamıyla yerine getirilmesi için bütün şartlara haiz bir hükümdarın seçilmesi, İslami toplumun umumi vazifesidir. Fakat önceden söylediğimiz gibi hükümdarların bir seri şartlara ve salâhiyetlere haiz olması gerektiğinden, bu şartlara haiz kimselere halk kitlesinin bilgisine sunmak, tanınmayan çehreler tanıtmak, sahtekar ve salâhiyetsiz kimselerin kendilerini aday göstermelerini önlemek toplumda önde gelenlerin vazifesidir.

---

277 - Maverdi El-Ahkâm-üs Sultaniye, s: 5,6.

278 - Kazi Ebu yeğla-Elahkamus sultaniye s: 23 (Ahmet b. Hanbelden nakledilmiş)

279 - Muhammed Kamil Yağut-Elşahsiyetü'd -davliye-s: 463.

280 - Aynı belge-Sayfa: 469

2- Peygamber-i Ekrem'den sonra kurulan şuraların hiçbiri aday göstermek için değil, seçmek ve tayin etmek için kurulmuştur.

3- Halkın biati, hükümdarı seçmek anlamında değil aslında şura tarafından görevlendirilen veya seçilen hükümdara karşı vefalı ve teslim olacaklarını ilan etmek anlamındadır.

2- BİATİN ROLÜ:

Biat, yeni halifeyle bağlanan bir nevi vefadarlık ve itaat antlaşması veya bazen de olağanüstü durumla karşı karşıya kalan işbaşındaki hükümete bir nevi güven oyu vermek, antlaşmayı yenilemek anlamındadır. Genellikle biat; hükümdara elvermek suretiyle yapılır. Biat eden elini rehberin eline koyarak hayatın bütün tehlikeli durumlarında onun yanında yer alacağını ilan eder.

Müslümanlar birkaç kere Peygamberle biatlaşmışlardı, genellikle bu biatlarda, taahhüt edilecek konular da belirtilmiştir. Örneğin, Akade biatında, Medine halkının temsilcileri; dünyanın neresinde olursa olsun, Peygamberin huzurunda bütün, düşmanlara karşı savaşa katılacaklarını kabul etmişlerdir.

İldeybiye²⁸¹ olayında yapılan Rıdvan biatında ve muhacir kadınların²⁸² Peygamberle yaptığı biatta da taahhüdün konusu belirtilmişti.

Her halükarda, biat, hükümetin işlerine bir nevi iştirak etmek anlamındadır. Fakat bu iştirak hüküm sahibini tayin etme yönünde değil de hüküm sahibinin biat edene karşı nüfuz ve hakimiyetini genelleştirme doğrultusundadır. İşte bu da biat edenin; karşısında vefa göstermesi gereken bir nevi ahitleşme ve antlaşmayla mümkün olur.

Bildiğiniz gibi İslam, taahhüde bağlı kalmayı şiddetle teşvik etmiştir.²⁸³ Çünkü ahdi yerine getirmek, ister fertler arasından ister

---

281 - Fetih/18

282 - Mümtchine/12

ümmele halifeler arasında, isterse İslami toplumla diğer toplumlar arasındaki ilişkilerin ve anlaşmaların korunmasına neden olur. Şunu da unutmamak gerekir ki biat, bütün şartlarda biat edenin vefadar kalmasını gerektirmez. Zira:

A- Biat doğru şartlarla yapılmalıdır.

B- Hükümdar Kur'an'a ve Peygamberin sünnetine bağlı kalmalı ve duçar olduğu sağırılıktan ve yaptığı kötü işlerden dolayı salahi-yetini kaybetmemelidir.

HÜKÜMETİN YETKİSİNİN KALKMASI

Cemaat imamı, adaletini kaybederse artık imamlık yetkisine haiz olamaz: Bir yetimin malına velilik yapan kişi aklını kaybederse hakim onu valilikten azleder.

Önceden belirttiğimiz gibi, hükümet için de bir seri şartlar ve yetkilerin olması gerekir. Yönetici bu yetkileri kaybederse; örneğin İslam'a göre inancı gevşerse, ilahi hükümlerin sınırını aşarsa, Müslümanların beytul malına hıyanet ederse veya halka zulmederse kendi yetkisini kaybeder ve artık İslam ümmetine hükümet etmeye liyakati kalmaz.

Fakat, hükümeti azletme meselesi çok önemli bir mesele olduğundan, bir ümmete egemen sistemle ilgili olduğundan böyle bir inhirafın incelenmesi, teşhisi salih ve umumi şuralarla bilirkişiler tarafından yapılmalıdır. Yoksa herkes kendi teşhisiyle yöneticinin yetkisizliğine ve azline oy veremez. Bazı bilginler, böyle bir incelenmenin ve salahi-yetsizliğin ilan edilmesinin "Şura'yı Teşrii" (Kanun koyma şurası) tarafından yapılması gerekliliğine inanmaktadırlar. (1)

Şia'nın imamet hakkındaki görüşünc, bu mesele; Peygamber tarafından ümmetin imametine seçilen imamların hükümetleri dev-

---

283 - Kur'an'da 30'u aşkın ayette özellikle "Esra-34" te bu konu üzerinde durulmuştur.

rinde geçerli değildir. Zira Şia'ya göre Peygamber-i Ekrem tarafından önder olarak tayin edilen imam masumdur, yani hata ve günahattan uzaktır, normal temizlik ve adalet yönünden daha yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. Fakat tayin edilmiş imamın gaybet devrinde Şii'ler için de bu sorun söz konusudur. Her halükarda yöneticinin paklığa ve salahiyeti, İslam'ın toplumsal sisteminde çok etkili bir role sahiptir. Bu yüzden yöneticilerin işlevlerinin devamlı olarak umum tarafından denetim altında bulundurulması Müslümanların büyük toplumsal farzlarından sayılır.

HİLAFET VE İMAMET

HİLAFET

Hilafet; velayet ve önderlik yerine kullanılan diğer bir unvandır. Onda, toplumsal liderlik ve dini önderlikle birlikte İslam Peygamberinin naipliği meselesi de söz konusudur. Yani Peygamberin vekili olarak din ve dünya işlerinde Müslümanların önderliğini üstlenen kimseye halife denir.

Peygamber-i Ekrem'den sonra Müslümanların liderliğini ellerinde bulunduran yöneticiler hangi şartlarda olurlarsa olsunlar kendilerini Resulullah'ın halifesi biliyorlardı. Hilafet unvanı, Osmanlı hükümetinin ortadan kalktığı 1922²⁸⁴ lere kadar kullanılıyordu.

Halifeler konusu iki yönden ele alınabilir:

1- Tarihi yönden yani bütün, Beni Ümeyye, Beni Abbas ve Osmanlı hükümdarları hatta Endülüs emeviler, Mısır'daki Fatimi hükümdarları ve diğer silsileler hep kendilerini Peygamberin halifesi diye adlandırmışlar, bu isim altında halka hükümet etmişlerdi. İşte bu bahise ihtiyacı olmayan tarihi bir gerçektir.

2- Hukuki yönden-Acaba İslam'ın temel ölçütleri-sadece o devrede değil bütün devrelerde göz önünde bulundurulması gereken

---

284 - Türkiye Cumhuriyet yönetimi 1922'de saltanata ve 1924'te de hilafete son vermiştir. (Mütercim).

ölçüler-bakımından bunların hangisi bu mevkii elinde bulundurma-ya layıktı? Bu konuyu incelemek için hükümetle ilgili geniş konuları incelemek gerekir:

-Acaba hilafet mevkiini üstlenmek; Şia'nın güvenilir delilere dayanarak on iki İmam'ın naipliği hakkında söylediği gibi Peygamberin tayin etmesiyle mi olur?

-Acaba şurayla mı olur? Öyleyse hangi şurayla ve kaç kişiden oluşan şurayla? Acaba halkın oy ve seçimi halifenin hilafet Mevkii'ne ulaşmasında etkili midir, yoksa halkın vazifesi sadece biat etme ve vefadarlığını ilan etmek midir?

-Acaba birisinin hilafete ulaşması için önceki halifenin tayin etmesi yeterli midir yoksa bunun yanı sıra şura tarafından onaylanması veya halk tarafından seçilmesi de mi gerekir?

-Hilafet Mevkii'ni üstlenmedeki şartlar nelerdir?

-Acaba halifenin azledilmesi mümkün müdür? Öyleyse hangi otorite tarafından?

Bunlar; Müslüman bilginler ve araştırmacılar tarafından üzerinde geniş bir biçimde bahsedilen ve kitaplara aktarılan meselelerdir. Biz önceki bölümde onların görüşlerinin bir bölümüne işaret ettik.

İMAMET

İslam Peygamberinin bi'setiyle ve Kur'an'ın da O, hazretin Hatemül-Enbiya (Son Peygamber) olduğunu açıkça söylemesiyle Peygamberlik devri son buldu. Yani artık vahiy yoluyla halka din getirilemez. İslam son ilahi dindir. Fakat Peygamberden sonra, İslami toplumda giderilmesi gereken zaruri birkaç mesele mevcuttur:

1- Hakimin üstlendiği bütün vazifeler, ezcümle hukuki ihtilafları adaletle çözme, tecavüzü önleme ve... toplumdaki hükümet ve hükümdarlık ve...

2- İslam'ın, fikri tebliğ alanını, toplumsal ve hükümetle ilgili nüfuz bölgesini genişletmeye kalkışma.

3- İslami hükümlerin, müeyyidelerin beyan edilmesi Kur'an ve dini kanunların tefsiri

4- Önderin terbiyedeki önemi, yani önder bütün yüce İslami özelliklere sahip olmalı, Müslümanlığın tam bir örneği sayılmalı, her türlü kötülükten münezzeh olmalı ve bütün faziletlerle donanmalıdır ki Allah'ın hücceti, mektebin fiili örneği ve faziletin ölçüsü olarak tanınsın. Halk içten ve tam bir güvenle onu imam ve rehber olarak kabul edip onun önderliği sayesinde sapmalardan korunmuş, olsun.

Ehl-i Sünnet bu dört konudan ilk ikisinin hilafet çerçevesinde olduğuna inanmakta ve birinci derecede halifeyi onların sorumlusu olarak tanımaktadır. Üçüncü konunun sahabe devrinde aşağı yukarı halifeyle ilgili olduğuna inanmaktadır. Zira ahkam tayin etmede peygamberin halifesiyle peygamberin diğer sahabeleri arasında fark yoktur. Halifenin naklettiği hadise veya peygamberden naklettiği Kur'an tefsirine ya da beyan ettiği İslami hükümlere istinad edebilir. Fakat Ehl-i Sünnet bu yetkiyi halifeye has bilmemektedir. Dördüncü konuyu ise bilhassa eksiksiz ve mükemmel bir seviyedeysen hilafetin gereklerinden saymamaktadırlar.

Fakat Şia'ya göre bu yetkilerin hepsi peygamber tarafından tayin edilmiş İmamın yetki çerçevesine dahildir. Elbette hükümet ve kaza yetkisinden yararlanmak, ümmetin işlerini idare etmek, davet ve cihad yoluyla İslam'ın yayılmasını sağlamak vs. İmamın "mebsut ül-yed" olmasıyla yani fiilen kudreti elinde bulundurmasıyla mümkün olur. Yoksa imam "mebsut ül-yed" olmazsa yani hükümet ona devredilmezse, bu mevkiyi üstlenmek için bütün gerekli salahiyetlere haiz olduğu halde fiilen ondan mahrum kalır ve gerekli uygulama gücüne sahip olamaz.

Fakat diğer iki yetki, yani "İslami kanunlara vukuf" ve tam anlamıyla manevi bir önderlik" tayin ve azledilemez bir yetkidir. Yani imam, ilahi ahkama ve İslami rumuz ve ölçülere agah, bütün faziletlere sahip ve İslam'ın mükemmel bir örneğidir. İşte bu "ilim ve fazilet" ne halkın oyuyla ne de birinin emriyle elde edilir. O, Allah'ın istediğiyle seçkin insanlarla gerçekleşen ve inkar edilemez bir gerçektir. Şia'nın imamet hakkındaki mantığına vakıf olmak için burada Hz. İmam Rıza (a.s)'ın muhtevalı ve uzun konuşmasının kısa bir bölümünü naklediyoruz.²⁸⁵

"İmamet; dini önderlik, İslami toplumun düzenleyicisi, dünyanın ıslahı ve müminlerin izzetidir.

-İmam; ilahi hadleri korur, Allah'ın dinini savunur ve keskin mantık ve istidlal la, güzel nasihatlarla halkı Allah'a davet eder.

-İmam; Allah'ın yaratıkları arasındaki emini, kullarına karşı hücceti ve yeryüzündeki halifesidir.

-İmam, günahlardan münezze ve eksikliklerden arınmıştır.

-İmam, çağının eşsiz insanıdır, hiç kimse onun seviyesine ulaşamaz ve hiçbir alim onunla eşit olamaz.

-Bütün faziletler İmamda tecelli etmiştir.

-O, cehaletin kendisi yol bulamayacağı ilimlere sahiptir.

-O, ümmetin denetiminden aciz kalmayan bir velidir.

-O, paklığın, zühdün, ilmin ve ibadetin kaynağıdır.

-O, gerçekten önderliğe layık ve siyasete vakıftır.

-O, masumluk mevkiine sahip, ilahi teyide haiz ve hatadan münezzehtir.

---

285 - Usulu Kafi -c. 1. S. 200 .

-Yaratıklar arasında Allah'ın hücceti ve halk arasında ilahi faziletin yüce örneği olabilmesi için Allah ona böyle bir mevkii bağışlamıştır.”

Şia

Bir yandan, ümmetin önderi ve idarecisi hakkındaki bu temel ölçüleri göz önünde bulundurmak diğer taraftan da Peygamber-i Ekrem (s.a.a)'in Hz. Ali (a.s)'ın hükümeti hakkında buyurduklarına itaat etmek, birçok seçkin Müslümanın ve Peygamber-i Ekrem (sav)'in ünlü sahabelerinin, Peygamber (s.a.a)'in irtihalinin ilk günlerinden itibaren Hz. Ali (a.s) hükümetinin ciddi taraftarı olmalarına neden oldu. Onlara göre Peygamber'in; beşeriyeti bütün insan dışı ve gayri ilahi değerlerden kurtarmak için başlattığı ve hassas bir noktaya kadar ilerlettiği eşsiz İslami hareketi, bulunduğu yönde sadece Hz. Ali (a.s) ilerletip sonuca ulaştırabilirdi.

İşte bu grup, yani Şia- Hz. Ali (a.s)'ın taraftarları ve izleyicileri ve o hazretin hükümetinin gerekliliğine inananlar-diye adlandırıldı.

Şia sözcüğü, yaran ve izleyiciler grubu anlamındadır. Kur'an-ı Kerim Hz. İbrahim (a.s) hakkında şöyle buyuruyor:

“Ve şüphe yok ki, İbrahim de onun (Nuh'un) Şialarındandı (izleyicilerindendi) elbette.”²⁸⁶

Hz. Musa (a.s)'ın iki kişiyi kavga ederken görmesi hakkında şöyle buyuruyor:

“... Bu kendi Şia'sından (taraftarlarından) dı, öbürü düşmanlarından...”²⁸⁷

Peygamber-i Ekrem'den; “Ali Şiası”na işaret edilen hadisler nakledilmiştir. Örneğin Hz. Peygamber, Hz. Aliye hitaben şöyle buyuruyor;

---

286 - Saffat/83.

287 - Kasas/15.

“Andolsun canım elinde bulunana ki, bu kişi ve izleyicileri ahirette mutludurlar.”²⁸⁸

Başka kitaplarda da buna benzer hadisler yazılmıştır.²⁸⁹ Böylece Müslümanlar Peygamber-i Ekrem'in devrinden itibaren, Hz. Ali (a.s)'ın gerçek İslami bir önder olacağı ve gerçek Müslümanlığın örnekleri olan izleyicilere sahip olacağı düşüncesini taşıyorlardı.

Peygamber'in irtihalinden sonra Beni Haşim ve diğer birçok sahabe o, hazretin cenazesini toprağa vermekle meşgul iken, bir grup muhacir ve Ensar da halife tayin etmek için Sakife'de toplanmışlardı.

Sakife'de toplananlar “Ebu Bekir, İslam ümmetinin yöneticiliğine seçildi” diye ilan ettiler. Beni Haşim ve Peygamber'in meşhur sahabelerinden²⁹⁰ bir çoğu, Hz. Ali'nin İslam ümmetinin yöneticiliğine daha efdal olduğuna, Peygamber-i Ekrem'in Ali (a.s)'ın imameti hakkında buyurduklarına istinad ederek biattan sakındılar ve itiraz etmeye başladılar, ezcümle Hz. Ali bu konuda şöyle buyuruyor:²⁹¹

“... Andolsun Allah'a, ey mühacir biz hilafet için halkın en layıklı olanız. Zira biz Peygamber'in Ehl-i beytiyiz. Bizim aramızda Allah'ın kitabını anlayan, Allah'ın dinine ve Peygamber'in sünnetine tamamen vakıf olan, toplumun müşkülâtına, meselelerine aşına olan, bütün tecavuzat karşısında halkın haklarını savunan, beytülmalî eşit bir biçimde bölen kimse bulunduğu müddetçe bunlar hükümete en uygundurlar.”

---

288 - Suyuti el-mensurda “ “ ayetinden sonra

289 - Sevaik-İbn-i Hacer-Nihayet-Nihayet-İbn-i Esir Vs...

290 - Ebuzer, Selman, Mikdad, Zübeyr, Ammar b. Yasir, Bera İbn-i Azib b. Ka'b, Fazl İbn-i Abbas, Halid b. Said, Abbas (Yakubi 2. cilt. Sayfa: 103

291 - El İmametü ves-Siyase, İbn-i Kuteybe, c: 1, s: 12-13.

Peygamber'in sahabelerinden bir kaçı da aynı konuyu halk topluluklarının karşısında ve halifenin huzurunda öne sürmüşlerdi.²⁹² Fakat Hz. Ali (a.s) harici düşmanlar ve dahili münafıklar tarafından yeni kurulmuş İslam toplumuna yöneltilen tehlikeyi önlemek, İslami vahdeti korumak için o bunalımlı durumlarda yeni hükümetin aleyhinde hiçbir girişime başvurmadı. Hatta O Ebu Süfyan'ın; hilafeti ele geçirmek için çatışma ve savaşı başlatmasına dair öne sürdüğü teklifi bile reddetti.

Ancak, nasıl olursa olsun Hz. Ali (a.s)'ın hilafet için tamamen layık olduğu meselesi hiçbir zaman unutulmadı. Peygamber'in ve-falı sahabelerinden bir çoğu bu inançlarında baki kaldılar. Yavaş yavaş Şiiler şekillendi. Nitekim araştırmacılardan²⁹³ Peygamber'in büyük sahabelerinden 300'ünün ismini zikrederek onların Şii olduklarına değinmişlerdir.

İkinci halife birinci halifenin tavsiyesi ve emri üzerine işbaşına geldi. Böylece beni Haşim'in ve Hz. Ali (a.s)'ın has yaranının; hilafetin bundan sonra Peygamber'in gösterdiği yolla değil halifenin tayin etmesiyle işbaşına geleceğinden dolayı kaygısı daha da arttı.

İkinci halifenin; kendisinden sonraki halifeyi seçmek için tayin ettiği altı kişilik Şura gerçi Hz. Ali (a.s)'ı da içine almıştı. Fakat öyle düzenlenmişti ki, Osman üçüncü halife olarak seçildi. Yine İslam ümmeti Hz. Ali (a.s)'ın hilafetinden mahrum oldu.

Osman'ın Emevi hanedanına bağlılığı, Emeviler'in Şam'da ikinci halife zamanında temeli atılan otoritelerinin daha da takviye edilmesine hatta diğer birçok İslami bölgelerin valiliğinin Emevi mensuplarına ve halifenin akrabalarına devredilmesine ve yavaş yavaş adalet ve eşitliğin, ayrıcalığa, akraba perestliğe ve israfiyata dönüşmesine neden oldu.²⁹⁴

292 - Selman-ı Farisi'nin konuşması (İbn-i Ebî'l hadid. 2. cilt sayfa: 17)

293 - Merhum Kaşîful Gıta'nın Usul-u Şia ve Usuluha kitabının 44. Sayfasında

294 - Yalnız Şia alimleri değil birçok Ehl-i Sünnet uleması da üçüncü halifeyi

Bu olaylar Şiilerin teşekkülünün artmasına ve halkın hoşnutsuzluğunun daha çok yükselmesine neden oldu. Nitekim Peygamber'in meşhur sahabelerinden olan Ebuzer, valilerin dünya perestliğine ve beytülmalî telef etmelerine itiraz ettiğinden dolayı sürgüne gönderiliyor ve bu yolda can veriyordu. Hatta Peygamber'in bir diğer sahabesi Abdullah b. Mesud da Ebuzer'in sürgün edilmesine itiraz ettiğinden dolayı halifenin ilgisizliğine uğrayıp zorluk ve rahatsızlıkla yaşayarak dünyadan ayrıldı.²⁹⁵

Sonunda, halkın hoşnutsuzluğu zirveye ulaşarak bir grup isyan edip, Osman'ı katlettiler. Sonra da kamu oyu baskısı ve halkın isteğiyle Hz. Ali (a.s) hilafeti üstlendi. Ancak fırsat artık elden gitmişti. Çünkü:

İslam düşmanı sayılan Beni Ümeyye şimdi artık İslam koruyucuları kılığına bürünmüş, Şam bölgesinde ve diğer İslam topraklarında büyük güç elde edip hesapsız mal toplayarak kendilerini toparlamışlardı.

Ayrıca birçoğu da büyük gelirler sağlayarak İslam hükümeti sahasında parazit ve çıraflı bir şekilde yaşıyorlardı. İşte İslami adalet ve eşitliliğin kesin taraftarı olan, şirk ve fesadın kökünün kazınmasını isteyen Hz. Ali (a.s) hiçbir zaman onlarla uzlaşamazdı.

---

tenkit etmişlerdi Ezcümle çağımızın büyük ulemasından olan Şehid Seyyid kutup "Sosyal Adalet" adlı kitabında ve merhum Ebu'l Ala El-Mevdudi "İslam'da Hükümet" ve Hilafet ve Saltanat" adlı kitaplarında üçüncü halifeyi tenkit etmişlerdir. Burada Mevdudi'nin "İslam'da Hükümet" adlı kitabının 549. sayfasında bu konuyla ilgili yazdığı mevzunun bir bölümünü aktarıyoruz. "Fakat talihsizlik eseri, üçüncü halife, Osman, bu prensibi matlubu (kendi kabile mensuplarını halka egemen kılmayı) devam ettirmeye muvaffak olamadı. Onun devrinde Beni Ümeyye, devletin mühim vazifelerini üzerlerine aldılar. Ve beytülmal dan kendilerine bol bol maaş kopardılar. Diğer kabilelerin mensupları da bu durumun acısını çektiler. Osman'a göre bu, "Sılayı rahmin" icabı idi..." (Mütercim)

295 - Abdul-Hamid Cevdetî-s-Sehar-Ebuzer adlı kitabının 168. sayfasın

Hız. Ali (a.s) Muaviye'yi azledip israfın elini beytülmal dan kes-ti. Fakat sapıkların ve menfaatperestlerin direniş i arttı. Yavaş yavaş üç grup onun aleyhinde mücadelelele başladılar.

1- Bezgin Eşraf, ki onlardan bir grubu Cemel savaşını meydana getirdi. Gerçi onlar yenilgiye uğradı, fakat bu savaş Müslümanlara çok pahalıya mal oldu.

2- Irkç ılığa ve israfiyata dayalı hükümetin taraftarı, istibdadı imparatorluğun ihya edicisi olan Beni Ümeyye, Muaviye'nin önderliği altında Sıffin olayını meydana getirdi. Bunlar yenilgiye uğradıkları bir dönemde hilele başvurarak savaş ı sona erdirip Muaviye'nin, kanun dış ı hükümetinin devam etmesinc neden oldu.

3- Sıffin savaş ı sırasında Hız. Ali (a.s)'ın aleyhine kışkırtılan yobaz dindarlar. Bunlar da Nahrevan savaş ını meydana getirdiler. Bu savaş lar sırasında Hız. Ali (a.s)'ın tuttuğu yol diğerlerinin yolundan daha da belirginleş ti. O hazretin yolunu benimseyen Müslümanlar daha çok birbirlerine yakınlaşt ılar.

Hız. Ali (a.s)'ın ş hadetiyle, İslami kılığa bürünen İslam'ın tanınmış düşmanlarının çapulculuğ una zemin hazırlandı. Beni Ümeyye bütün İslam dünyasına egemen olmay ı, başardıkça İslami ilke ve kurallara karşı saldırd ı. Beni Ümeyye'nin iş lediğ i hesapsız zulümler, katliamlar, baskılar ve açıkça İslam hükümlerini çiğne-mesi, özellikle Ş iilere, İslami hak ve adaletin koruyucusu Ehl-i Beyte karşı başlatt ığ ı mücadele, baş ta gelmek üzere Kerbela faci-a-s ı, bu faciadan bir sene sonra Medine'de meydana getirdiğ i katli-aml a, Ş iilerin daha da teşkilatlanmasına neden oldu. Böylece Ş ia müteşekk il bir grup haline geldi. Bu grup Allah'ın kitabından, Resulullah'ın sünnetinden kaynaklanan ve toplumsal İslami konu-lardan olan iki temel zeminde seçkin görüşe sahipti ve onlara riayet edilmesini gerekli saymakta ve Müslümanların kemale erişme şartlarından olduğ una inanmaktalar. O da "Adalet" ve "İmamet" il-keleridir.

ADALET VE İMAMET İLKESİ

ADALET İLKESİ:

Şia inancına göre, İslam dünya görüşü ilkelerinden biri adalettir. O, da şundan ibarettir:

1- İnsanın hürriyet ve sorumluluk ilkesi, Allah'ın insanlara kendi ihtiyar ve sorumluluklarıyla yaptıkları amel karşısında adaletle cezalandırıp mükafatlandırması,

2- Umumi servetin ve makamların layık olanlara dağıtılması, bütün fertlerin haklarına riayet edilmesi için adilane düzen icat etmek.

Şia, adalet ilkesini-her iki yönde-İslam'ın metninden almıştır ve ona riayet etme taraftarıdır. Hükmedenler yavaş yavaş cebri felsefeyi yaygınlaştırmaya çalışarak halka; kendi durumlarının değişmez alinyazılarından kaynaklandığını, toplumsal olaylar karşısında faaliyet gücüne serbestisine ve sorumluluk duygusuna sahip olmadıklarını inandırmak çabasına kapıldılar. Ta ki onlar, hakim düzeni yıkmak, kendi haklarını geri alma düşüncesine kapılmadan kaderlerinin böyle gerektirdiğine, onunla yetinmek mecburiyetinde olduklarına, sabır ve teslimiyetten başka bir çarelerinin olmadığına inansınlar.

Diğer yandan da hükmedenlerin yaptıklarının bir nevi içtihadı dayandığını, onların kendi görüş ve teşhislerine dayanarak amel ettiklerini, amelleri karşısında mazur olduklarını ve halkın onlara itiraz etme hakkı olmadığını halka aşılamağa istiyorlardı.

Şia böyle bir görüşü şiddetle kınadı. İnsanı, İslam'dan öğrendiği gibi sorumlu, iradeli bir varlık olarak tanıdı. Toplumun, iradeli, kararlı insanların hareketiyle düzenlendiğine, tarihi değişimin hür ve hedef sahibi insanların hareketinden kaynaklandığına inandığını ilan etti.

Diğer yandan da her türlü bencil ve gerçek dışı görüşlerin öne sürülmesini önlemek amacıyla içtihat için özel ölçüler öne sürdü.

İMAMET İLKESİ:

Şia, imamet ve ümmetin önderliği konusunda şu inanca dayanmaktadır:

1- Müslümanların önderi; ferdi ve içtimai yaşantı açısından İslami hayat için en iyi örnek teşkil eden bir fert olmalı, hem onu izleyen Müslümanlar, kendi rehberlerini örnek olarak kabul edebilmesi hem de gayri Müslimler onun hayatında, idare ve önderlik tarzında İslam ve Müslümanlığın en iyi örneğinin tecellisini görebilmelidir.

2- Bu görevi üstlenmek için Allah veya peygamber tarafından tayin edilen halka tanıtılan kimse ister istemez herkesten daha önceliklidir. Fakat önderin tayin edildiği takdirde; Allah ve Peygamberin itaatinin gerekliliği icabı, görevlendirilmiş imamdan başka bir İmanın seçilmemesi gerckir. Ama önder halka tanıtıldığı takdirde; bu salahiyetin bir fertte keşfedilmesi, tanınması için hangi araç, hangi vesile Allah ve Resulü'nün tanıtmasından daha güvenilir olabilir?

BU İLKEYE AYKIRI HAREKETİN MENFİ SONUÇLARI

A-Gerçek İslami velayetin sukutu ve İslamı hükümet sisteminin devrilmesi, İslami hükümdarın giderek babadan oğula geçen iğrenç bir istibdada dönüşmesi sonucudur. Şirk, bencillik, Roma ve Sasani israfıyatı İslam adı altında yeni bir kılıkla canlandırıldı. Baskı, zulüm ve zorbalık yeniden canlanarak insanların çok yönlü gelişmesi, hür düşünmesi, servetin adilane dağıtımı ve İslami toplumun idaresinin layık kimseler tarafından deruhte edilmesi önlemleri. Peygamber'in sevgili kızı Hz. Fatıme-i Zehra (a.s) muhacir ve Ensar kadınlarına yaptığı son konuşmasında şöyle buyuruyor: (1)

“... Halkın; Ali’nin hangi sıfatını beğenmeyip de onu yalnız bıraktığını bilmiyorum. Allah’a yemin ederim ki, onlar, onun keskin kılıcını, kararlılığını, ilahi hükümleri uygulamadaki tavizsizliğini sevmiyorlardı.

Fakat andolsun Allah’a ki, onlar bu amellerinden dolayı zarara uğramışlardır. Halk, Ali’nin hükümetinde acı çekmeyip, zulüm görmezdi. O, onları adalet ve ilim pınarına götürüp doyururdu...”

Sonra şöyle devam ediyor:

“Onların yaptıkları iş, gebe bir deve gibidir. Onun doğmasını bekleyin, sonrada süt yerine, ondan kadeh dolu öldürücü zehir ve kan sağacaksınız. Böyle bir durumda suçlular zarara uğrayacak, gelecek nesil geçmişlerin utanılacak amellerinin tesirini görecekler. Fitne ve fesatta boğulacağınızdan emin olunuz.

Keskin kılıca, umumi ve sürüp giden bir fitneye, zalimlerin istibdadına yakalanacağınızı, zenginliklerinizin yağmalanacağını, ef-radınızın yetişmiş buğday gibi biçileceğini sizlere bildiriyorum...”

B- Müslümanların, Ehl-i Beytin ilmi merciliğinden mahrum kalması, vahyin tercümanı ve İslam maarifinin öğretmeni olan Ehl-i Beyt bir kenara itildi. Halbuki sahabenin Peygamberden hatırladıkları mevzular çok sınırlıydı. Halifeler de halifelik sürelerince hadislerin toplanıp kitap haline gelmesi için hiç bir girişimde bulunmuyor hatta onun yapılmasını da önlüyorlardı.

Diğer yandan da İslam’ın nüfuz alanı genişliyor toplumsal ihtiyaçlar, bahis mevzuları, fikri ve toplumsal meseleler artıyordu. Böyle bir dönemde, Peygamber’i Ekrem-i izleyen ve İslam dünyasının yayılışına uygun gerekli bilgileri halka sunabilen, vahye ve onun tefsirine agah, güvenilir coşkun bir kaynağın bulunması çok gerekliydi. Özellikle bu ilim ve marifet kaynaklarının, yanlışlıktan, düşmanlıktan ve batıl güçlerin hizmetinde bulunmadan uzak kalması gerekir.

Fakat maalesef, İslam toplumu böyle bir coşkun ilim ve marifet kaynaklarına sahip olduğu halde onlardan yararlanmaktan mahrum kaldı. Tersine batıl hükümler çıkarlarını korumak, hedeflerini yürütmek için, sözde bazı alimleri kendi hizmetleri altına alıp, beytülmal dan çok miktarda para harcayarak, onlardan kendi yararları ve hedefleri doğrultusunda, rakipleri aleyhinde hadis uydu-
rup yaymalarını istediler. Bu yalancılıklar, Beni Ümeyye hükümeti döneminde yaygındı.

Fakat Şia velayet ilkesini hiçbir zaman unutmayıp batıl hükümetleri asla onaylamadı. Devamlı imamların önderliği çizgisinde kaldı. Onların eserlerinden yararlandı. Çünkü Peygamber (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

“Ben sizin aranızda iki değerli şey bırakıyorum: Allah’ın kitabını ve itretimi (Fehl-i Beytimi). Kevser’de bana kavuşana kadar onlar birbirinden ayrılmazlar.”

Yani Kur’an ve imamlar birbirlerinden ayrı değillerdir. Aslında, mektep ve önderlik birbirinden ayrılamaz. Mektep layık önder olmaksızın iyi tanıtılamaz, uygulama güvencesinden yoksun kalır. Diğer yönden de layık olmayan önder mektebi kötüye kullanır.

KONU YA DÖNÜŞ:

Buraya kadar söylediklerimizden anlaşıldığına göre²⁹⁶ Şia, İslami ilke, hüküm ve öğretilerden başka fazladan bir şeye sahip değildir. Aynı zamanda, İslami ilkelerin gerçek koruyucusu, hak hükümetinin ve adaletin gerçekleşmesinin taraftarıdır. İlginç, olan şudur ki, zamanın hükümlerleriyle olan şiddetli çatışmalarında devamlı aynı hedefleri gütmüştür.

Şimdi bir kaç örneğe göz atalım:

---

296 - Elinizde bulunan Kitab, “İslam’ı Tanıma” kitabının bir bölümüdür.

Müslim b. Akil, Hz. İmam Hüseyin tarafından Kufe'ye gönderilmiş, fakat sonunda Kufe'de hükümetçe tutuklanmıştı. Tutuklandıktan sonra Kufe'nin valisi İbn-i Ziyad'la onun arasında bir tartışma meydana gelmiştir. Burada o tartışmanın bir bölümünü sizlerle aktarıyoruz.²⁹⁷

İbn-i Ziyad şöyle diyor:

“Vah olsun sana ey Akıl'in oğlu, bu şehre gelerek sükunet içinde yaşayan ve aralarında hiç bir ihtilaf olmayan halkın arasında ihtilaf saldın, karışıklık meydana getirdin, bir grubu diğer bir grubun aleyhine kışkırttın!”

Müslim şöyle Buyuruyor:

“Hayır öyle değil. Buranın halkı, babanın iyi ve hür insanları öldürdüğünü, kan akıttığını, onların arasında Kisra ve Kayser'in yaptıklarını yeniden canlandırıldığını biliyorlar. Biz onları adalete ve Kur'an'ın hükmüne çağırarak için geldik...”

İbn-i Ziyad şöyle diyor:

“Siz bu hükümette payınızın olduğunu mu zannediyorsunuz?”

Müslim şöyle cevap veriyor:

“Bu bir zan değil, bir hakikattir.”

Hz. Hüseyin İbn-i Ali'nin İmameti döneminde Muaviye'ye o hazret hakkında birçok rapor gönderilmiş, o da hazrete bir mektup göndererek aklınca onu, fitne ve isyan çıkarmadan sakındırmak istemiş; İmam Hüseyin (a.s) cevabında geniş bir mektup yazarak²⁹⁸ onun işlediği birçok cinayeti, ezcümle zulüme karşı mücadele veren hür insanları öldürmesini ve dinde koyduğu bidatları saydıktan sonra, mektubun son bölümünde şöyle yazmıştır:

---

297 - Tarihi Taberi 7. Cilt 267. sayfa

298 - El-İmamet ves-siyaset 1. cilt 195 sayfa.

"Ali'nin izinde olanların öldürülmesi emrini uşağın "Sümeyye oğluna" veren sen değil miydin? O, Ali'nin izlediği dinin, gerçekleşmesi için babanla savaşıyan Peygamber'in dininin aynısı olduğu halde verdiği emirleri yerine getirdi. Şimdi sen aynı dinin itibarından yararlanarak böyle bir mevkiye varmışsın..."Fitne çıkarma" diye bana uyarıda bulunmuşsun. Fakat ben, senin bu halka hükümet etmenden daha büyük bir fitne görmüyorum. Şimdiki durumda, kendimin ve dinimin yararına olan şeyin, seninle mücadele etmeden başka bir şey olmadığı inancındayım..."

Zeyd b. Erkam, İbn-i Ziyad'ın tertiplelediği mecliste,²⁹⁹ Peygamber'in Ehl-i Beytine karşı işlenen cinayetleri öğrenerek, hışımla meclistekilere hitaben şöyle dedi.³⁰⁰

"... Ey halk, bundan sonra sizler, kölelerin ta kendisisiniz. Fatıma'nın evladını öldürdünüz. İbn-i Mecane'yi kendi başınıza getirdiniz, o, sizin iyilerinizi öldürüp kötülerinizi de köle haline getiriyor. Sizler zillete katlanmışsınız. Ne kadar bedbahttır, zillete boyun eğen!"

Bütün bu çatışmalarda; zulümle, zilletle, kölelikle, katille ve hakkı ve dini hükümleri çiğnemekle mücadele etme, hak hükümetini ve Ehl-i Beyt'in velayetini savunma sözkonusu idi. İşte bunlar İslam'ın nassından başka bir şey değildir.

Bu yüzden Şia uydurma ve sonradan meydana gelmiş bir fırka değildir. Onun özelliği velayet ve adaleti savunmaktır.

Şimdiye kadar incelediğimiz konu ve olaylar: İran'lıların Ehl-i Beyt'i desteklemesinden ve Emevi hükümeti aleyhinde yaptıkları kıyamdan önceki döneme aittir. Buna binaen, Şia'nın İran'lılar ta-

---

299 - Kerbela faciasında esir düşen Ehl-i beyti, harici ve gayri Müslim esirler diye tanıtmak ve her türlü isyanı bastırabilecek güce sahip olduklarını göstermek için İbn-i Ziyad'ın emriyle bir meclis tertiplendi. O, meclise Kerbela esirleri, halk kitlelerinden birçoğu ve hükümet yetkilileri katılmıştı. (Mütercim)

300 - Tarihi Teberi-349. Sayfa

rafından meydana getirildiği düşüncesi, İslam tarihine kötü niyetle bakmak veya İranlıların, büyük İslami gelişmelerdeki rolüne taassupla bakmadan başka bir şey değildir.

Tarihi incelemeler, İranlıların, Emevi hükümeti aleyhine yaptıkları itirazların nedenini, bu hükümetin, gayr-ı Arap Müslümanlara karşı işledikleri zulüm, tecavüz ve haksız ayrıcalıklardan dolayı olduğunu göstermektedir.

Safevi hükümetinin meydana çıkışı, onuncu asrın başlangıçlarında Osmanlı hükümetiyle yaptığı savaşlar da Şia'nın meydana gelişine ilgili değildir. İslam'ın ilk asırlarında meydana gelen olay ve hareketler, Şia'nın ilmi eserleri, felsefi ve kelami bahisleri Safevilerden asırlar önce meydana çıkmıştı. Bu yüzden, Şia'nın onlar tarafından meydana getirildiği nasıl düşünülebilir.

ŞİA'NIN İNKILAP VE HAREKETLERİ

İmamet ilkesine ve zalim halifelerle mücadele etme gerekliliğine olan inanç o denli kökleşmişti ki, hakimlerin şiddetli baskılarına rağmen, İslam toplumunun her yerinde patlayacak bir madde haline gelmişti. Hakim güçlerin baskısı, bastırma faaliyetleri arttıkça mücadelenin derinliği ve türü de artıyordu.

Kerbela hadisesi, kıyam edenler için çok değerli bir örnek oluyordu. Şimdi, çeşitli düzenlerdeki bu hareketlerden örnekler sunalım:

1- Hz. Hüseyin b. Ali (a.s)'ın (Kerbela faciasında) ailesinden kalanlar; hak ve adalet yolunda akıtılan bu pak kanları canlı tutmayı, bu hadiseden yararlanarak halkı uyandırmayı ve zulüm düzenine darbe indirmeyi kendileri için bir vazife biliyorlardı.

İmam'ın kız kardeşleri Hz. Zeynep ve Ümmü Gülsüm'ün (cşaret sırasında) (Yabancı ve gayri Müslim diye propaganda edilen esirleri seyretmek için toplanan halka hitaben) Kufe ve Şam'da yaptıkları konuşma ve dördüncü İmam'ın (İmam Zeynelabidin) Şam'ın

merkez camisinde yaptığı heyecanlı vaazı, onların Kербela ile Medine arasında bütün fırsatlardan yararlanarak yaptıkları konuşmalar, özellikle zamanın hükümlerlerinin saraylarındaki konuşmaları çok etkili idi. Ayrıca onların Medine'ye götürdükleri rapor halkın uyanışında ve hakim düzenin mahiyetini anlamalarında temel bir rol oynamıştı.

2- Medine Kıyamı: Kербela hadisesi, Medine halkını sarsarak hükümetin tavrını yakından incelemek için hilafetin merkezi Şam'a temsilciler göndermelerine neden oldu. Temsilcilerin, dönüp Beni Ümeyye'nin işlediği fesat ve cinayetin raporunu sunduktan sonra, onlar Yezid'i hükümetten azletmeye ve aleyhine kıyam etme kararı aldılar.³⁰¹

Halk; Peygamber'in Ehl-i Beytinin vefadar taraftarlarından olan Abdullah b. Hanzele önderliğinde kıyam ederek Medine'den Emevi valisini dışarı attılar, Beni Ümeyye mensuplarından bini aşkın kişiyi muhasara edip, şehri kurtardılar.

Elbette bir süre sonra³⁰² düşman ordusu Medine'ye saldırarak orada sel gibi kanlar akıtıp, Peygamber'in kalan sahabelerinden, tabîinden, hür insanlardan birçoğunu, öldürdü. Yağma ve tecavüzle şehirdeki ayaklanmayı bastırdı.

Fakat bu, yalnız halkın arasında vahşet meydana getirmeyi, halktan intikam almayı başardı, yoksa halkın nefretini daha da artırıp onları diğer inkılaplara katılmak için hazırladı.

3- Abdullah b. Zübeyr Hüseyin b. Ali'nin şahadetinden sonra Mekke'de Yezid'in aleyhine kıyam etti. O okuduğu bir hutbede, Kufe halkının vefasızlığına ve İmam'a yardım etmemesine değinip Hüseyin'in şerefli ölümünü övüp onun faziletlerini, üstünlüklerini

---

301 - Bu konunun tarihi muhtevasının kaynağı, Taberi, Tarihi İbn-i Haldun'un mukaddimesi, Dr. Hasan İbrahim Hasan'ın İslam'ın siyasi Tarihi ve El emaneti Fil-İslam'dır.

302 - 63. Yılının Zilhicce ayında

sıraladıktan sonra Yezid'in yaptıkları zulmü saydı. O, halktan biat almağa kalkıştı ve Mekke'yi kendi üssü haline getirdi.

Yezid, Medine halkını bastırmak için gönderdiği orduyu Mekke'ye doğru seferber etti. Onlar, uzun bir süre Mekke'yi kuşattıktan sonra Yezid'in ölüm haberini duyunca Mekke'nin muhasarasına son verdiler. Daha ilginç Yezid'in ordu komutanının, Abdullah b. Zübeyr'e "seninle biat etmeye ve birlikte Şam'a gitmeye hazırım" diye öneride bulunmasıydı. Fakat Abdullah bu öneriyi reddetti.

Böylece Yezid'in etrafındakilerin hatta ordu komutanlarının vefadarlık seviyesi açığa çıkıyordu. Nitekim onlar, zor faktörü üzerinden kalktığında düşmanlarla bile uzlaşıyorlar.

4- Yezid'in ölümünden³⁰³ sonra oğlu Muaviye işbaşına getirildi. O, ortamı Beni Ümeyye hükümetine uygun bulmayınca halka hitaben yaptığı bir konuşmada şöyle dedi:

"... Ben, sizin hanedanımızın hükümetinden razı olmadığınızı biliyorum... Dedem Muaviye, kendisinden ve diğerlerinden hilafete layık olan zatla -Aliyle- savaştı... Muaviye, hilafeti kendi ailesinin mirası yapmak istediğinden kendisinden sonra Yezid'i halife olarak tayin etti. Babam Yezid de yaptığı baskı ve işlediği zulümlerden dolayı, Muhammed ümmetine hükümet etmeye layık değildi. O, nefsani isteklerine ulaştı, yanlışlarını iyi göstermeye çalıştı. O, Allah'tan korkmadığı için bu işlere başvurdu."

O sözlerinin sonunda, hükümetten istifa ettiğini bildirdi.

5- Tevvabin'in (Tevbe edenlerin) Kıyamı: Önce şunu bilmeliyiz ki Abdullah b. Zübeyr yavaş yavaş bütün Hicazı, Irak'ı, Mısır'ı ve Horasan'ı Beni Ümeyye hükümetinden ayırdı ve bütün bu bölgelerde halife diye tanındı.

---

303 - Yezid, 3, 5 sene hükümet ettikten sonra Hicri 63'de öldü.

Yezid tarafından Basra valiliğine atanan İbn-i Ziyad da (İkinci) Muaviye'nin istilasından sonra kendisini halife olarak ilan etmeye karar verdi. Fakat başarılı olmadı ve Şam'a gidip Beni Ümeyye hanedanından olan Mervan'ı kışkırtmaya başladı. Mervan da faaliyete başlayarak önce Şam'a sonra da Mısır'a egemen oldu...

Böyle bir durumda Irak halkı "Tevvabin" adı altında kıyam etti. Yani, Hüseyin b. Ali (a.s)'ı Kufe'ye davet edip ona yardım etmediklerinden dolayı pişman olanlar kıyam ettiler.

Onlar bir akşam sabaha kadar Hüseyin (a.s)'ın mezarı başında dua edip ağlaştıktan sonra Emevilerle mücadele etmek için Şam'a doğru hareket ettiler. Yol boyunca karşılaştıkları Beni Ümeyye yanlılarını ortadan kaldırdılar. Sonra da Mervan'ın ordusuyla karşı karşıya geldiler. Uzun bir mukavemetten sonra onların çoğu öldürüldü ve geride kalanlarysa geri dönüp Muhtar'ın daha sonra başlattığı kıyama katıldılar.

6- Muhtar'ın Kıyam: Mervan'dan sonra oğlu Abdul-Melik işbaşına geldi. Onun devrinde, Muhtar, Hüseyin Bin Ali (a.s)'ın kanı isteğinde bulunanlarla birlikte Irak'ta kıyam etti. O, İmam Hüseyin'in katlinde katkıda bulunan bütün herkesi takip edip öldürdü. Abdul Melik onların bastırılması için İbn-i Ziyad Komutanlığı altında bir ordu gönderdi. Fakat bu ordu yenilgiye uğrayarak İbn-i Ziyad öldürüldü.

Kıyam edenler bundan öte (İmam Hüseyin'in kanının intikamını almaktan başka) bir hedefe sahip olmadıklarından, Abdullah b. Zübeyr'in kardeşi ve Irak'taki temsilcisi Mus'ab tarafından hemen susturulular. Böylece İbn-i Zübeyr'in hilafeti Irak'ta ve sonra da Horasan da tespit edilmiş oldu.

Fakat İbn-i Zübeyr'in ordusu, "Hariciler" aleyhine başlattığı şiddetli savaştan dolayı za'fa uğradı ve Kufe halkı da onunla yaptığı antlaşmayı askıya aldı. Böylece Abdülmelik Irak'ı eline geçirdi.

Sonra da Hicaz'a doğru saldırıya geçerek Medine'yi işgal etti ve Mekke'yi de kuşattı.

Sonunda Haccac komutanlığındaki ordu halkın ağır direnişiyle karşı karşıya kalmasına rağmen Mekke'ye girip Kabe'ye saldırdıktan, katlettikten ve birçok yıkım meydana getirdikten sonra Zübeyr'i de öldürdü. Böylece Beni Ümeyye tekrar bütün İslam ülkesine egemen oldu.

7- Zeyd'in Kıyamı: Zeyd dördüncü İmam Ali b. Hüseyin'in oğlu idi. O, İlişam b. Abdulmelik'in zamanında Beni Ümeyye aleyhine kıyam etti. O, kıyamını Kufe'de başlattı sonra da Kadisiye'ye gitti. Aşağı yukarı 15 bin kişi onunla vefadarlık antlaşması yaptı. O, davetçilerini etrafa göndererek kıyamını genişletti. Sonunda O, Hicri 121 yılında Şehit edildi.

Zeydiye Mezhebi, dördüncü İmamdan sonra Zeydin İmamlığına inanıyorlar. Onlar "İmam Kıyam edip halk onunla biat ederse imamet gerçekleşir" diyorlar. Bu yüzden ilk olarak Zeyd'i sonra da Yahya'yı imam kabul ediyorlar. Bazılarınca Yahya kendisinden sonra Muhammed b. Abdullah b. Hasan'ı yerine seçti. Onun macerasını Hz. Hasan (a.s.)soyundan gelenlerin Kıyam bölümünde açıklayacağız. Bazıları da Yahya'dan sonra küçük kardeşi İsa b. Zeydin İmam olduğuna inanmaktadırlar. Çünkü O hareket önderlerinden olarak Hasan soyunun kıyamıyla işbirliği içinde idi. O, Abbasi halifesi Mansur karşısında yenilgiye uğradı ve öldürüldü.³⁰⁴

8- Hanefiye Çağrısı: Muhammed Hanefiye Hz. Ali (a.s.)'ın oğlu idi. O, Kerbela Faciasından 20 sene sonraya kadar yaşadı. Taraftarları onu İmam biliyorlardı. Bu fırka "Keysaniye" adıyla maruf oldu.

Kendisinden sonra oğlu Abdullah Ebu Haşim bu fırkanın önderliğine geçti. O Süleyman b. Abdulmelik'in hilafeti döneminde Hic-

---

304 - İbn-i Haldun'un Mukaddimesi-200. Sayfa, El-imamet Fil-İslam 127. sayfa

ri 119 yılında öldü. İzleyicileri iki fırkaya ayırdı Bunlardan bir grup, imametin, kardeşi Ali'ye sonra da oğlu Hüseyin b. Ali'ye intikal ettiğine inanmakta³⁰⁵ diğer bir grup da Ebu Haşim'in peygamberin amcası Abbas'ın torunlarından birini-Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas'ı-kendi yerine seçtiğini söylemektedir.³⁰⁶ Çünkü O, "Aleviler"³⁰⁷ arasında, Alevilerin davetini ayakta tutabilecek birisini görmüyorum" diyordu. Böylece Beni Abbas'ın iş başına gelmesi için zemin hazırlanmış oldu.

9- Beni Abbas Davetçileri: Muhammed b. Ali "Ehli beyt velayeti" adı altında gizli davetini yaymağa başladı. Kufe ve Horasan bu davetin yayılması için en uygun bölge idi. Halkı Peygamberin hanedanının velayetine taraftar olmaya çağırmak ve onları kıyama hazırlamak için etrafa bir çok davetçi gönderdi.

Bu davette en çok üzerinde durulan nokta, Beni Ümeyye'nin işlediği zulümler, İmam Hüseyin (a.s)'a karşı takındığı tavır ve toplumun, Ehl-i Beyt hükümetine aykırı davranması konusu idi.

Abbas'ı çağrısının kurucusu olan Muhammed b. Ali Hicri 125'te öldü. Ondan sonra oğlu İbrahim İmam olarak tanındı ve daveti devam etti

Horasan'da Ebu Muslim, İbrahim'in gizli davetine katıldı. Beni Ümeyye'nin İranlılara karşı yaptıkları ayrıcalık, Beni Ümeyye hükümetinden olan umumi hoşnutsuzluk ve İranlıların Peygamber'in Ehl-i Beytine olan alakası, bu davetin ilerlemesi için uygun bir zemin meydana getirmişti. Bu zemin, Ebu Müslim Horasanı vasıtasıyla Emevilerin sultasına son verdi. Diğer yandan da Emevilerin son halifesi Mervan, İbrahimi tutuklayıp hapis hancede öldürttü.

---

305 - İbn-i Haldun 199.Sayfa

306 - Bunlar "Haşimiyye" mezhebi izleyicileri diye adlandırılmaktadırlar.

307 - Hz. Ali'nin evladlarından olanlara Alevi denir. Burada, Türkiye ve Suriyede bulunan ve "Alevi" diye adlandırılan fırka sözkonusu değildir. (Mütercim)

İbrahim, çağrı vazifesini kardeşi Abdullah'a bıraktı. O da kardeşi Ebu Cafer Mansur'la ve Abbasilerin başta gelenlerinden bir kaçıyla işe başladı. Aynı senenin sonuna kadar Abbasilerin kara bayrağı Dimaşk (Şam) kalesi üzerine dikildi. Abdullah b. Muhammed Saffah ilk Abbasi halifesi olarak işbaşına geldi. Amcası Abdullah b. Ali, Mervan Hammar'ı takip etmekle görevlendirildi. O, birkaç kere takipten ve çatışmadan sonra Hicri 132'de Mervan'ı öldürdü. Böylece Beni Ümeyye hükümeti son buldu.

İlk Abbas'ı halifesi, hilafetinin başlangıcında, Peygamber'in Ehl-i Beyti'nin faziletinden ve beni Ümeyye'nin Ehl-i Beyt'e karşı işlediği zulümlerden bahsediyordu. Böylece O, bu ifadeyle hancadanının kıyamının temel ideolojik unsurunu söylemiş oldu. Bu Şii hareketi zafere ulaştı...

10- Şia'nın, beni Abbas Karşısında Takındığı Tavrı: Dört sene sonra, Ebu Cafer Mansur (136-158) ikinci Abbasi halifesi olarak kardeşinin yerine geçti ve Abbasi hükümeti daha da sağlamlaştı. Çünkü mücadeleciler şimdi zafere ulaşarak güç elde etmişlerdi. Bunlar da güçlerini tesbit etmek, isyan ve karışıklıkları bastırmak bahanesiyle bir takım hareketlere baş vurmaya başladılar. Halife amcası komutanlığındaki bir grubu Arap isyancıları adı altında bastırıp dağıtarak amcasını da öldürdü. O, Ebu Müslim'i de öldürttü. İranlıların başlattığı hareketi de bastırdı. Kayser ve Kisra düzeni, yeni bir şekilde tekrar canlandırıldı. İnkılabın hedefi, şahsi gücü korumakla sınırlandı.

Elbette Abbasiler devrinde meydana gelen İslam'a dayalı umumi ilmi ve fikri hareketi müteakip felsefe, ilim, edebiyat, sanat, örgütlenme ve idari işlerle ilgili dalların gelişmesi için uygun bir ortam meydana geldi. İşte bu, İslam'ın medeni ve kültür tarihinin geniş bir bölümünü oluşturmaktadır. Fakat bunların hiçbiri, adilane toplumsal ilişkilerin ve hür bir ortamın gelişmesi demek değildi. Felsefe, ilmi faaliyet ve araştırma vardı. Fakat hükümetin sultasını

tehlikeye düşürmemek, halifecinin israf dolu hayatına, bencilliğine ve nefsi düşkünlüğüne engel olmamak şartıyla.

Ehl-i Beyt'in hakimiyetini gerçekleştirmek ve Beni Ümeyye'nin işlediği zulme karşı koymak amacıyla senelerce mücadele veren bu düzen, şimdi Ehl-i Beyt'in karşısında duruyor. Alevi hürriyetçilerini tekrar bastırmağa kalkışıyor, zindanları eleştirenler ve mücadelelilerle dolduruyor. Sel gibi kanlar akıtıyor... Bu konuya sonra değineceğiz.

11- Hasan Soyu Kıyamı: İmam Hasan Mücteba (a.s)'ın torunlarının Beni Abbas karşısındaki hareketi, geniş bir tarih meydana getirmiştir. Burada, onun küçük bir kısmına değineceğiz.

NEFSİ ZEKİYYE'NİN KİYAMI

Muhammed b. Abdullah b. Hasan gizli davetini kardeşi İbrahim'in yardımıyla başlattı. Sonunda Hicri 145'te kıyam etti. Mekke ve Medine'de halkı kendi katılmaya çağırdı. Sonra da Irak'a gidip Basra'da zindanların kapısını açarak 350 tutukluyu Mansur-u Abbasi'nin zulmünden kurtardı. Mansur tarafından tayin edilen valiyi tutuklayıp hapse attı.

Fakat sonunda Mansur onu Hicaz'da yenilgiye uğratıp öldürttü. O, "Nefsi Zekiyye" (arınmış nefis) diye meşhur oldu.

Kendisinden sonra kardeşi İbrahim b. Abdullah O'nun mücadelesini devam ettirdi. O, Irak'ta epey ilerledi ve bu yolda canını kaybetti. Bu kıyamda İsa b. Zeyd de onunla birlikte idi.

FAH ŞEHİDİ

Abbasilerinden Hadi devrinde, Alevilere karşı sürüp giden baskı, işkence, öldürmeler ve Nefsi Zekiyye'ye karşı yapılan davranış İmam Hasan (a.s)'ın torunlarından Hüseyin b. Ali b. Hasan'ın kıyam etmesine neden oldu. İlk O'nun önderliği altında Medine'nin zindanlarını ele geçirip Dar'ül İmarciyi kuşatarak şehre egemen oldu. On bir gün sonra da Mekke'ye doğru hareket ettiler.

Mekke'nin altı mil uzağında bulunan Fah bölgesinde Abbasi ordu-
suyla karşılaşp ağır bir savaş ve mukavemetten sonra Hüseyin b.
Ali yanındakilerden birçoğu ile birlikte öldürüldü. Orada öyle bir
facia meydana geldi ki halk "Kerbela Faciası" tekrarlandı diyordu.

Bu olayda, Alevilerden ikisi sağlam kurtularak birçok hareketle-
rin meydana gelişine neden oldular. Onlara aşağıda değineceğiz.

DEYLEMİN³⁰⁸ HAKİMİ:

-O, faciadan sağlam kurtulanlardan biri Abdullah b. Hasan'ın
oğlu Yahya idi. O, Gurgan ve Taberistan'a giderek faaliyete başla-
dı. Halk onun etrafına toplandı. O, öyle bir güç elde etti ki
"Deylem'in hakimi" diye adlandırıldı. Bu kıyam Harun döneminde
meydana geldi. Sonunda, O Fazl b. Yahya Bermeki'nin komplo-
suyla tutuklandı.

AFRİKA İDRİSİLERİ

(Fah Faciasından sağlam kurtulanlardan) biri de İdris b. Abdul-
lah idi. O, İlicri 173'de Mısır'a, sonra da Fas'a giderek hareketini
başlattı. Halk onun etrafında toplandı. Gerçi O, Harun Reşid'in
komplosuyla zehirlendi. Fakat izleyicileri yeni doğmuş çocuğunun
da ismini İdris koyarak davetini koruyup genişlettiler. Sonra da
"Afrika İdrisileri" hükümeti onun torunları vasıtasıyla kuruldu. Bu
hükümet uzun süre o bölgede hakimiyetini sürdürdü.

Me'mun devrinde de birçok kıyam meydana geldi. Ezcümle İ-
mam Hasan'ın torunlarından Kasım b. İbrahim 10 sene gizli yaşa-
dıktan ve davetçilerinin durmadan yaptıkları faaliyetlerden sonra
Hicaz, Kufe, Rey, Kazvin, Taberistan ve Deylem bölgesi halkların-
dan biat almayı başardı.

---

308 - Deylem bir bölge adıdır.

Ayrıca İmamı Sadık'ın oğlu Muhammed Dibac'ın Mekke'de başlattığı kıyamdan ve Me'mun devrinden Ebus-Scraya'nın Aleviler yardımıyla başlattığı hareketten söz edebiliriz.

Önceleri "Zeydiye"den söz etmiştik. Burada şu noktayı belirtmek gerekir: Zeydiye, imam konusundaki inancına dayanarak onlara göre İmamet kıyamla gerçekleşir-peş peşe kıyam eden Hasan Soyu Seyyidlerini kendi imamları kabul ediyorlar.

ŞİA'NIN DEĞERLİ İMAMLARININ ABBASİ HALİFELERİ KARŞISINDAKİ TEVRİ:

Dediğimiz gibi Şia iki ilkeyle meşhurdur: İmamet ve adalet. Her ikisinin tecellisini Hz. Ali (a.s)'ın hükümeti devrinde görmüştü. Hz. Ali (a.s)'ın hükümeti, Şia'nın ideal hükümetinin simgesidir.

Beraberlik, hükümet yetkililerinin sade bir hayat yaşaması, adaletin uygulanmasına ki uzlaşmazlık, akidevi sapıkların nüfuzunu önlemek, toplumsal yapıya ve sürüp giden dahili bir inkılabı özen göstermek, beytülmal ve kamu mallarını korumak, hükümet yetkililerinin ve valilerin davranışını devamlı gözaltında bulundurmak, taviz vermeden ilahi hüküm ve hadların uygulanmasını sağlamak, her türlü israf düşünlüğünden, uzlaşmacılıktan ve riyakarlıktan kaçınmak...

Abbasiler, Ehl-i Beyt'in İmametini savunma ve Ben-i Ümeyye'nin zulmü ile mücadele etme siperinde görünerek zafere ulaştılar. Peygamber'in Ehl-i Beyt'in hilafete onlardan daha layık olduğunu, kendileri herkesten daha iyi biliyorlardı. Ve kendi hükümet sistemlerinin de adilane Alevi hükümet sistemiyle mutabık olmadığına vakıf idiler.

Onların karşısında, tüm fazilet ve makama sahip ve hiç bir zaman hilafetin şekil değiştirmesine aldanmayan -Zira Abbasilerin iş başına gelmesiyle hilafetin mahiyeti değişmemişti- Şia imamları vardı. Ayrıca imamlar ne para ve mevkiyle aldatılan ne de sorumluluğuna müdrik olmayan aydın tiplerden idiler. Ne riya ve teza-

hürle yaltakçı bir duruma getirilebilen yobaz dindarlardan idiler, ne hile ve boş vaatlerle oyalanacak şuursuz kitleden idiler, ne de geçimleri sağlanarak diğerlerinin sempati ve taraftarı haline gelen alçak ve ilgisiz şahıslardan idiler.

Bunlarla birlikte, onlar mesuliyetlerine müdrük, agah, uyanık ve Allah yolunda hiçbir serzenişten korkmayan direnen zatlardılar.

Halifeler böyle zatlar karşısında ya takındıkları tavrı değiştirmeli (bu kendileri için tahammül edilecek bir şey değildi. Zira böyle bir durumda bütün mevkilerini, celallerini, zenginlik ve güçlerini kaybederlerdi. Onlar böyle bir cömertlik ve yiğitliğe sahip değillerdi) ya da zalimlerin son silahı olan baskı, zulüm ve diktatörlüğe dayanmaları gerekirdi. İşte onlar böyle davrandılar. İmamlar ise böyle zor şartlar içinde devamlı iki tür faaliyete baş vuruyorlardı:

1- HALKI AYDINLATMAK VE İSLAM'IN ASALETİNİ KORUMAK:

Bilindiği üzere toplumsal basit bir düzende, halkın hürriyet ve haklarının tehlikeye düşmesiyle birlikte onların fikri ekolleri de otorite sahiplerinin oyuncağı haline gelir. Din çeşitli yollarla tahrife uğratılır. Görünüşü güzel, süslü-püslü fakat muhtevassız, boş, durgun ve müspet tavır takınamaz bir şeye dönüşür.

İslam da böyle bir saldırıya maruz kalmıştı. İşte İmamlar, bütün fırsatlardan yararlanarak dinin tüm yönlerini aydınlatmaya halka doğru yolu göstermeye çalışıyorlardı. Onların, Özellikle İmam Bakır ve İmam Sadık (a.s)'ın bu büyük fikri ve tebliği cihatları şehitlerin kanından daha üstündür.

Şunu da unutmayalım, bu ilmi cihad dan maksat ilmihalle uğraşmak, özel dini meselelerle meşgul olmak değil, mektebi (İslam'i) düşmanların, zorbaların, şuursuz dostların her türlü gizli ve aşikar saldırısından korumaktır.

İslami cihad da kılıç da İslam'ın istikrarı uğrunda indirilir.³⁰⁹

2- ŞİA'NIN GİZLİ HAREKETİNİN ÖNDERLİĞİ:

Çeşitli temaslarla, yolculuklarla, yazışmalarla ve gerekli masrafları karşılamakla Şii'leri organize etmek, onlarla titiz ilişkiler içine girmek, gizli olarak İslam ülkesindeki hareketin önderliğini yüklenmek, onu her yerde yaygınlaştırmaya çalışmak, baskı ortamının en müşkül vazifelerindendir.

Bu büyük vazifenin ağır masrafı, humusla³¹⁰ Şii'lerin, imamların hissesi ve Ehl-i Beytin hakkı diye ödedikleri malla verdikleri hediyelerle ve yaptıkları mali yardımlarla karşılanıyordu. Genellikle bunlar gizli olarak yapılıyordu.

HAKEMLİK

Hukuki İhtilaflar:

Beraber yaşayan insanlar arasında zaman zaman bazı meseleler yüzünden ihtilaf ortaya çıkar. Fiili ve tarihi tecrübe, fertlerinin ve sosyal müesseselerinin arasında asla ihtilaf meydana gelmeyen bir toplumun şimdiye kadar bulunduğunu göstermemiştir. Bu tür ihtilaflar bütün toplumlarda (gerek ilkel toplumlarda olsun gerekse en gelişmiş uygar toplumlarda) mevcuttur.

---

309 - Fıkıh kaynaklar bölümünden sünnetin rolüne değinip imamların geniş eserlerine işaret edeceğiz.

310 - İbadetlerden sayılan humus ilkesi En'fal Suresinin 41. ayetinde şöyle açıklanmıştır. "Ve iyice bilin ki ganimet olarak elde ettiğiniz şeyin mutlaka beşte biri (humusu) Allah'ın ve Peygamber'in ve yakınların ve yetimlerin ve yoksulların ve yolda kalmışlarındandır. Allah'a inanmışsanız ve hak ile baulın ayrıldığı, yani iki ordunun birbirleriyle buluştuğu gün (Hedir günü) kulumuza indirdiğimize iman etmişseniz ve Allah her şeye kadirdir. İşte bu ayetten yararlanarak humus şu altı hisseye bölünmüştür.

1-Allah'a ait hisse 2-Peygambere ait hisse 3- İmam'a ait hisse 4-Yetimlere ait hisse 5-Yoksullara ait hisse 6-Yolda kalmışlara ait hisse

Burada şunu da belirtmek gerekir ki Arapça'da "ganimet" sadece savaş ganimetine değil, bütün gelirler denir. (Mütercim)

İhtilafın Nedenleri ve Faktörleri:

İki ferdin, iki müessesenin, iki halkın veya iki tabakanın arasındaki ihtilaf ve çatışma şu iki nedenle meydana gelmektedir:

1- Birçok durumda, ihtilafın kaynağı, taraflardan birinin veya her ikisinin yanlış düşünmesi, sapıklığı ve insafsızlığıdır. Adalet ilkelerine riayet etmeyecek, başkalarının hakkına tecavüz edecek kadar manevi ve ahlaki gelişmeden yoksun fertler veya gruplar bütün toplumlardan az-çok bulunmaktadır. Bu tür insanlar, şahsi çıkarları gerektirdiği takdirde diğerlerinin haklarını çiğnemekten kaçınmazlar. Onların benliklerindeki insani etkenler; onları tamah, çıkar ve bencillik karşısında koruyacak kadar güçlü değildir. Onlar, ne yüce ahlaki özelliklere, ne Allah'ı unutmama ve onun rızasını gözetme sıfatına, ne de dünya ve ahirette cezalandırılmaktan korkmak özelliğine sahiptirler.

2- Şüphesiz, imansızlık veya iman gevşekliği halk arasında meydana gelen ihtilafların en yaygın ve en etkin sebeplerindendir. Fakat ihtilafların bütün kaynağı değildir.

Toplumsal hayatta; bir takım konular hakkında, imanlı ve takvalı insanlar arasında da ihtilaf meydana geldiği görülür. Bu tür insanların arasında çıkan ihtilafın nedeni, onların zalim olduğundan değil hakla batılı teşhis etmedeki ihtilaflarındandır.

Böyle durumlarda, tarafların her ikisi de kendi teşhislerine dayanarak kendilerini haklı görüyor, karşı tarafın da vesvese ve bencillığe yakalanarak zulüm ve tecavüze başvurduğuna veya hakkı tanımada yanılgıya düştüğüne inanıyorlar. Her halükarda imanlı, faziletli ve takvalı insan kendini haklı bildiğinden, imanın gereksinimlerinden olan heyecan, çaba ve direnişle kendini ve hakkını savunur. Hiç bir zaman zulüm ve haksızlık olarak teşhis ettiği şey karşısında teslim olmaz.

İhtilafların Çözümü İçtimai İhtiyaçlardandır:

Fertler veya toplumsal müesseselerin arasındaki ihtilafların hemen çözülmesi gerekir. Zira ihtilafın devam etmesi-ister bilinçli olarak yapılan tecavüz şeklinde olsun, isterse hak ve batılı teşhis etmedeki ihtilaf şeklinde olsun-karşı taraflar arasındaki çatışmanın daha da gerginleşmesine ve kötü sonuçların meydana gelmesine, en azından bir nevi düşmanlığın ve kinin ortaya çıkmasına, toplum üyeleri arasındaki kalbi ve ruhi bağın gevşemesine, düşmanlık duygusunun, kardeşlik ve muhabbet duygusu yerine geçmesine neden olur. Her halükarda ihtilafların çözümü için çalışmak toplumsal gereksinimlerdenidir.

Kur'an ısrarla Müslümanlardan aralarındaki ihtilafları çözmeye çalışmalarını istiyor:

"... Artık Allah'tan sakının ve aranızı ıslah edin..."³¹¹

İslami rivayetlerde bu mesele o denli önemsenmiştir ki rivayetlerin birinde şöyle denilmektedir:

"İhtilafların çözümü bütün namaz ve oruçtan efedirdir."

Çeşitli İhtilafları Çözme Yolları:

İnsan, başkalarıyla olan ihtilafını çözmek için genellikle şu yollardan birini seçer:

1- Şahsi Güç:

Şahsi güçten, ihtilafların çözümünde yararlanmak en eski yollardan biridir. İnsan, karşı tarafla olan ihtilaflarını barışçı yollarla çözemezse, hemen onunla savaşmaya-isteye ikisi arasında süren "düello" şeklinde bir savaş olsun, isterse arkadaşları yardımıyla yapılan bir savaş-başlar.

Böyle bir ihtilaf çözme yolu, orman kanunu çerçevesinde ki hayata uygundur. Orman kanununa göre güçlü haklıdır.

"Hak, zafer elde edenledir."

---

311 - En'fal/1.

2- Kütüleme ve Haysiyet Zedeleme:

Bazen dava taraftarları, birbirlerine karşı savaşacak güç veya cesarete sahip olmadıklarından başka türlü bir savaşa yani sözlü savaşa başvurarak, birbirlerinin karşısında veya arkasında birbirlerini kütülemeye ve haysiyetlerini zedelemeye kalkışır ve bu savaşan taraflardan biri teslim oluncaya kadar sürdürürler.

Genellikle, böyle bir çözüm yolunda, küstah, ağzı bozuk ve küflübaz birisi başarılı çıkar.

Bu çözüm yolunun da birinci çözüm yoluyla aynı ayarda belki de daha kötü olduğu açıktır. Zira bu, hem ihtilaf taraflarının gevşekliğini, açık bir şekilde karşı koyma ve mücadele etmek gücüne sahip olmadığını göstermekte hem de meydana getirdiği çeşitli toplumsal hasar açısından birinci yola nispetle daha tehlikelidir.

Kur'an, kötü sözlüleri muhakkak sevmez. Fakat zulme uğrayıp hakkını almaya çalışanlar, yardım bulamayanlar, zalimi rezil etmek için feryat edebilir.

"Allah zulüm görenler hariç, kötü sözün apaçık söylenmesini sevmez ve Allah duyar, bilir."³¹²

2- Müruru Zaman (Zaman Aşımı):

Karşı taraflar, bağırıp çağırma gücüne ve haline bile sahip olmazlarsa, zamanın geçmesiyle gerçeklerin ortaya çıkması ümidiyle işin sonucunu zamanın akışına bırakırlar. Bunlarda, zamanın geçmesiyle hakkın ortaya çıkacağı ve sahibine geri döneceği ümidi vardır.

Genellikle bu çözüm yolu, zayıflara bazen de zeki güçlülere aittir. Fakat bu her zaman doğru neticeye ulaşan bir çözüm yolu değildir. Aynı zamanda bu çözüm yolu çoğunlukla hakkın ve haklının her ikisinin de tarihte gömülerek unutulmasına neden olur. Bazen

---

312 - Nisa/148.

de zaman aşımı karşıt taraflar arasındaki toplumsal bağları koparak ihtilafların artmasına, onların birbirlerine karşı tamamen yabancı ve düşman olmalarına neden olur.

3- Hakemlik:

İnsanın, toplumsal hayattaki gelişmesi, toplumsal olaylar hakkında düşünebilecek ve geçmişteki tecrübelerden geleceğin düzenlenmesinde yararlanabilecek bir seviyeye ulaşması onun, ihtilafların çözümünde şahsi güçten, kötü sözlerden, kötülemeden ve zaman aşımından yararlanmak yerine ihtilaflarını "hakeme" götürmesine ve hakemin aldığı kararlar karşısında teslim olmasına neden oldu.

Acaba hakemlik, ilk kez aile velisinin veya kabile başkanının aile veya kabile fertleri arasındaki ihtilafların çözülmesine dehalet etmesi şeklinde meydana çıkmış, sonra kabileler arasındaki ihtilafların çözülmesi için kahinin hakemliği kabul edilmiş daha sonra da olgunlaşma aşamalarından geçerek bugünkü duruma mı ulaşmıştır?

Acaba güçlülerin zorbalığından kurtulmak için ilk kez zayıflar mı bu yoldan yararlanmışlar? Yoksa, bağımlı kadınlar vasıtasıyla güçsüzlerin haklarını daha kolay bir şekilde yağmalamak için ilk kez olarak güçlüler mi bu yoldan yararlanmıştır?

Yoksa toplumdaki düşüncenin gelişmesi mi insanı, ihtilafların çözümü için kendisini ve diğerlerini felakete uğratmayacak bir yoldan yararlanmaya mecbur etmiştir?

Yoksa bu metod, insanoğlunun karşı karşıya kaldığı sorunları çözmek gayesiyle toplumdaki düşünürler tarafından mı öne sürülmüştür?

Yoksa bu metodu, hakka, adalete ve mazlumu savunmaya olan aşk mı icad edip topluma veya toplumdaki düşünür önderlere sunulmuştur?

Ya da bunun başka bir kaynağı mı vardır?

Ortaya çıkış noktasına tayin edilmesini ve gelişme safhasını incelemeyi başka bir yere bırakıyor ve bu konuda bilgi edinmek isteyenlerin konuyla ilgili yazılan kitapları ve makaleleri okumalarını istiyoruz.

Burada deyinilmesi gereken konu şudur; ihtilaf konusunu hakeme götürme şu iki temel nedene dayanmaktadır: Biri insanın kendini ve hakkını savunmadaki fitri eğilimi. Bu eğilim canlıların hepsinde veya bir çoğunda vardır. Diğeriyse fazilet sahibi insanların hakkı ve adaleti ayakta tutma ve sözkonusu ihtilafı çözme yollarından doğan toplumsal hasarları önlemek yolunda gösterdikleri ilgidir.

İSLAM'DA HAKEMLİK

İslam'ın toplumsal sisteminde hakemliğe, hakeme ve toplumun sağlanmasında oynadığı role çok önem verilmiştir.

İslam; ihtilafın salahiyyetli hakeme götürülmesini imanın ve Müslümanlığın gereklerinden saymaktadır. Diğerleriyle hukuki ihtilafı olan kimse, ilk önce konuşmak ve konuyu aydınlatmakla ihtilafı çözmeye çalışmalıdır. Bundan bir sonuç elde edemediği takdirde ihtilafı İslami ölçülere göre hakemlik salahiyyetinde sahip bir hakeme götürmelidir. Böyle bir durumda, hakemin hükmünü, kendi isteği ve teşhisi doğrultusunda olması şartıyla değil, bütün durumlarda kabul cümelidir.

Bu konuda Nisa Suresi'nin 65. ayeti Peygambere hitaben şöyle diyor:

“Rabbin hakkı için onlar aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp sonra da verdiğin hükümlerden içlerinde hiç bir darlık duymaksızın tam bir teslimiyet göstermedikçe iman etmiş olmazlar.”

İslami toplumda yargı ve yürütme organı, haklarına tecavüz edilmiş mahrumların hizmetinde olmalıdır.

“Allah, zayıfın hakkını güçlüden alıp ona veren birinin bulunmadığı toplumu salaha götürmez.”

Hakemlik Mevkiini Kim Üstlenebilir?

Hakemliğin sağlamlığı her şeyden önce hakemin salahiyetine bağlıdır. Emir-ül-mü'minin Hz. Ali (a.s) bu konuda Malik Eşter'e hitaben şöyle yazıyor:

“Halka hüküm verecek kişileri, sence idarcsine memur olduğun kişilerin en üstünlerinden seç. Öyle ki işler onları daraltmasın, birbirlerine hasım olanlar, onlara üst gelmesin, ayakları sürçüp yanlış bir işe düşmesinler kendilerini zanna kaptırmasınlar, azıcık bir anlayışla hükmün sonunu araştırmaktan kalmasınlar, şüpheli işlerde hüküm verirken düşünsünler, hasımın müracaatı onları sıkmasın, gönüllerini daraltmasın, hak meydana çıkınca da en kesin hükmü verenler olsunlar, övülmede ileri gidip onları kibire sevk etmesin, aldatışa kapılmasınlar, bu çeşit kişilerde pek azdır.”³¹³

Bilahare, hakem, İslam hukuku konusunda görüş sahibi bir alim, sözünde ve ameline ise adalet, itidal, takva ve Allah'a kulluk etme simgesi olmalıdır.

Hakemin Halka Karşı Ağır Vazifesi:

Hakem kendisini, her türlü zulüm ve tecavüz karşısında halkın sığınağı olduğu noktasını göz önünde bulundurmalıdır. Bu yüzden, kendisinde, bu mevkiye üstlenebilecek salahiyeti görmezse, onu kabullenmekten sakınmalıdır. Yoksa hem kendisini bedbaht eder hem de halkın hayatını perişanlığa uğratar.

Emir ül-Müminin Hz. Ali (a.s)'ın Kadı Süreyh'e hitaben şöyle söylediği rivayet edilmiştir:

---

313 - Nehc'ül Belağa (Abdülbaki Gölpınarlı'nın tercümesi) 374-375. sayfa

“Süreyh, Peygamber’in veya Peygamber tarafından tayin edilen yerinde oturmuşsun. Bu iki durumun dışındaysa oturduğun yer saki (haydut) bir insanın yeridir.” (2) ³¹⁴

Başka bir rivayette de 6. İmam ³¹⁵ şöyle buyurmuştur:

“Hakemlikten sakınınız, zira hakemlik, hakemliği iyice bilen Müslümanlar arasında adaletle hüküm veren önderin, Peygamber’in veya Peygamber tarafından tayin edilen şahsın mevkiidir.” ³¹⁶

İlahi Kanunlara, Hak ve Adalete Dayalı Kanunlara Bağlı Kalış:

Hakem, ilahi kanunlara, hak ve adaletin bütün yönlerini göz önünde bulunduran kanunlara dayanarak hüküm vermelidir. Adilane ilahi kanunlara uymayan ve kişisel, grupsal veya sınıfsal çıkarlar doğrultusunda olan kanunlara göre hakemlik edenler Allah’ın yolundan sapmış ve günaha bulaşmıştır:

“... Kimler Allah’ın indirdiği hükümlere göre hüküm vermezse onlardır fasıklar.” ³¹⁷

Rivayet edildiğine göre 5. İmam ³¹⁸ şöyle buyurmuştur:

“Su iki tür hükümden sapan, ister istemez cahiliyet hükmüyle hüküm vermiş olur. Allah (c.c)’nın indirdiğinin tersine hüküm verenler yüce Allah’a küfür etmiş olur. Onun verdiği hüküm iki dirhem hakkında bile olsa.” ³¹⁹

Hakemin Dava Taraflarına Karşı Tavrı:

Hakem’in, dava taraflarına karşı tavrı aynı olmalıdır. Hatta hitab etme ve onlara bakış tarzı bile eşit olmalıdır.

---

314 - Vesail 18. Cilt. 7. Sayfa

315 - İmam Cafer Sadık (Mütercim).

316 - Vesail 18. Cilt 7. sayfa

317 - Maide/47.

318 - İmam Muhammed Bakır (a.s) (Mütercim)

319 - Vesail 18. Cilt 18. sayfa

“Vazifen, dava taraflarına karşı eşit davranmaktır. Hatta o, ikisine bakışta bile farklı davranmamalısın, onlardan birine, diğerinden fazla bakmamalısın.”

Kadı’ların Bağımsızlık ve Dokunulmazlığı:

İslam’ın toplumsal sisteminde nerede birisine ağır bir vazife verilmişse onun karşılığında ona özel bir hak da devredilmiştir.

Durum kaza işlerinde de böyledir. Kadı gerçekten de ağır bir vazifeyi yüklendiği gibi tam yüksek bir mevkiye de sahiptir. İslami toplumda kadının bağımsızlığına gerçekten saygı gösterilmelidir. Hatta toplum yöneticisi, kadıya karşı öyle saygılı davranmalı ve istiklaline riayet etmelidir ki kadının adilane hükmüyle gayri meşru çıkarları ellerinden alınanlar ve halkın hakkını kendilerine devretmeye mecbur olanlar, toplum yöneticisini, kadıya karşı vesvese etme ve kadının otoritesini zedeleme hayaline kapılmasınlar.

“Sana yakın olanlara karşı küçük görünmemeleri, halkın dedikodusundan emin olmaları, hileye kapılmamaları için onlara, katında yüksek bir mevki sağla. Bilhassa buna çok dikkat et; çünkü bu din, kötü kişilerin ellerine tutsak düştü, onunla heva ve hevese uyuldu, onunla dünya istenir oldu.”³²⁰

Kadıların İktisadi İhtiyaçlarının Temin Edilmesi:

İslami hükümet, kadıların ihtiyaçlarını, diğerlerine muhtaç olmayacak kadar Beytül maldan temin etmelidir.

“Hakimin geçimini fazlasıyla temin et; halka ihtiyacını azalt.”³²¹

Karşılıklı olarak kadı da dava taraflarından hediye bile almaktan kaçınmalıdır.

“Rufâge; tamaha neden olan her şeyden kaçın, heva ve hevese karşı davran, dava taraflarından hediye kabul etmekten kaçın.”³²²

---

320 - Nehe’ül Belâğ (Abdülbaki Gölpınarlı tercümesi) 375. Sayfa

321 - Aynı kaynak 375. Sayfa

Hakemlik böyle bir sağlam temele oturursa bir ümmetin fertleri arasındaki ihtilafların çözülmesi ve sosyal bağların takviye edilmesi için en iyi bir vesile olabilir.

İSLAM ÜMMETİNİN DİĞERLERİYLE İLİŞKİSİ.

İslam ümmetinin özel akide ve amel sistemine dayanarak meydana geldiğini öğrendik. Böyle bir ümmetin sebat ve dayanaklığı, onun fertlerinin itikadı bağlarının korunmasına ve mektebin toplumsal sisteminin istikrarına bağlıdır.

Böylece, İslam mektebine inanmayan fertlerin ve halkların, ümmetin üyesi olmadığı ve ümmete karşı yabancı oldukları açıktır. Fakat onların, İslam ümmetine yabancı olma dereceleri iki açıdan incelenebilir.

1- Onların İslam'la olan akidevi ve mesleki bağlarının oranı

2- Onların İslam ümmetine karşı takındıkları tavır ve mevzi alışları.

1- Akidevi ve Mesleki Bağın Oranı

İslam, bütün varlık alemini ve onda olan varlıkları maddeten üstün, hiç bir şeye ihtiyaç duymayan mutlak bir hakikate bağlı bilir. Bu alemin bir parçası olan insan da o hakikate bağlıdır. Alemin bütün ihtiyarı Allah'ın elindedir.

İslam'a göre insan, dünyadaki gerçekleri tanımak ve Allah'la kendi arasındaki ilişkinin mahiyetine vakıf olmak için vahy kaynağından da yararlanmalıdır. Bu yüzden Peygamberlere ve onların Allah'la olan gaybi ilişkilerine inanma İslam'ın dünya görüşünün bir parçasıdır.

Allah'a ve vahye iman etmekle mülcakip, bütün ferdi ve içtimai hareketleri insanın eğitilmesi ve tekamülü hareketi doğrultusunda

---

322 - Emirül-Müminin Hz. Ali (a.s)'ın Ahvaz Kadısı Rufege'ye yazdığı mektubun bir bölümü.

seferber eden ameli salihin yerine getirilmesi sorumluluğu meydana gelir.

İslam, söz konusu bu üç ilkeye dayanarak ilahi din ve mekteplerle yakın bir irtibat içindedir. Fakat maddi mesleklerle ve şirk koşan ekollere yabancısıdır.

Bu yüzden Tevhit, İslam'daki yüceliğiyle zengin boyutları ve muhtevasıyla, bir din ve mektep de saygı görürse O, din ve mektebin İslam'la özel bir yakınlığı olacaktır. Eğer bir din, ilahi vahye inanıp Peygamberlere ve ilahi kitaplara bağlı olursa İslam'la daha köklü bir ilişki içinde olacaktır. Kur'an defalarca ilahi dinlerin bu dayanışmasına işaret etmiş, dinlerin kaynağının ve muhtevalarının temeli ilkelerinin ortak olduğunu öne sürmüştür. Elbette, bu diğer dinlerin mevcut izleyicilerinin bütün inançlarını ve mevcut dini kitaplarının muhtevasının tamamını onaylamak anlamına gelmez. Aynı zamanda bu dinlerin Allah tarafından gönderildiğini itiraf ederek izleyicilerinin kendi dinlerinin hakikatinden saptığına inanıp dinde meydana getirdikleri tahriflere değinerek onları ıslah etmeye çalışmaktır.

Diğer bir ilke de, bir mektebin İslam'a yakın olması için ölçü olabilir. Yani dinler ve mektepler insanı ve ahlakı öğretilere, hukuki ve sosyal sistem açısından İslam'ın kamu adaletine ne kadar çok sahip olurlarsa o denli İslam'a yakın olurlar.

2- Tavrı ve Mevzi Alış:

Gayr-i Müslimler Müslümanlar karşısında çeşitli tavra başvurmaktadırlar;

A- Bazen, resmen taarruz da bulunuyor ve Müslümanların malına, canına, dinine ve ülkesine saldırıyor veya saldırmak istiyorlar. Böyle bir durumda onlar "muharib" (1) ³²³ ve "muhacim" sayılırlar.

---

323 - Halka korkutmak ve yeryüzünde fesat çıkarmak için silah kullanan kimsele-re muharib denir. (Mütercim)

Tabii ki muhacim düşmanın malına, canına ve ülkesine saygı gösterilmez. Savaş halinde olduğu için onunla dostça ilişki ve işbirliği içinde bulunmak yasaklanmıştır. İşte böyle bir durumda cihad, savunma ve onunla ilgili hükümler sözkonusu olur.

B- İslam ümmeti ve ülkesi alcyhine saldırmak, komplo hazırlamak ve hıyanet etmek istemeyen halk muharip sayılmaz. Böyle bir durumda, bunlar Müslümanlarla barış ve birbirlerinin haklarına ve sınırlarına saygı ve saldırmazlık anlaşması yaparsa ona saygı gösterilmelidir. İster bu anlaşma İslam ümmetiyle gayr-i müslim bir ülke arasında direk olarak yapılsın, isterse uluslar arası ortak bir anlaşmaya veya barış planına katılmak suretiyle olsun, her iki durumda karşılıklı saygı ve diğerlerinin haklarını koruma sorumluluğu gerektirir.

Böyle bir durumda karşı gruba veya ülkeye “Mu’ahid” ve “Musalih” denir. Karşı tarafın, anlaşmayı gizli veya açık olarak askıya almadığı yani İslam ümmeti alcyhine komplo düzenlemediği ve tecavüz etmediği müddetçe onunla yapılan anlaşmaya saygı gösterilmelidir. Aksi takdirde barış ve anlaşma feshedilir ve onunla tekrar muharip (savaşılan) muamelesi yapılır.

Peygamber-i Ekrem (s.a.a) İslam ümmetinin yararına olan durumlarda diğerleriyle, hatta müşriklerle saldırmazlık ve barış anlaşması yapmıştır. Nitekim Hicretin 6. yılında Medine barışında Mekke müşrikleriyle böyle bir anlaşma yaptı. Ve bu anlaşmaya düşman tarafından fiilen askıya alınmadığı müddetçe saygı gösterdi ve tamamen onu uyguladı. Fakat anlaşma düşman tarafından çiğnenince Peygamber-i Ekrem onlara saldırmaya karar verdi. Böylece Mekke’nin ele geçirilmesine zemin hazırlanmış oldu ve Hicretin 6. senesinde Mekke fethedildi. Peygamber, Medine’de yaşadığı yıllarda böyle bir çok anlaşma yaptı.

C- İslam’ın hakimiyet alanında kendilerine sığınma hakkı tanıyan Müslümanların himaye ve zimmesin de yaşayan gayr-i Müslim

fertler veya gruplar Ehl-i “zimme” yapılan anlaşmaya amel ederse ve kişi başına tayin edilen vergiyi öderse “zimmi”³²⁴ kabul edilirler, mallarına, canlarına ve hatta dini merasimlerine saygı gösterilir. Müslümanlarla barış içinde yaşayabilir, insani haklardan yararlanabilirler.

Bu konuda öne sürdüğümüz kısa açıklamaya yani İslam ümmetiyle gayr-i müslim fertler ve halklar arasındaki ilişkiler hakkında yaptığımız izaha dikkat ederek, İslam toplumunun dış siyasetiyle ilgili bütün meselelere ait İslami öğretinin altyapısını aşağı yukarı anlayabiliriz.

Bu meselelerden biri, çok önemli olan cihad meselesidir. İslam’ın cihad üzerinde ısrarla durması, İslam düşmanları tarafından bahane edilerek bu değerli İslam öğretilerine ters gösterilmeye çalışılmıştır. Onlar yazılarında ve konuşmalarında İslam’a ve Kur’an’a “İslam kılıç dinidir.” diye saldırmaktadırlar.

Bize göre, bu iddianın doğru olup olmadığını öğrenmek için İslam’daki cihadın çeşitli yönlerini öğrenmek gerekir:

CİHAD

Cihad; hedefe ulaşmak için yapılan geniş çabaya denilir. Cihadın İslami anlamıysa, insanları zulüm ve esaretten kurtarmak, Allah’a tapmayı yaygınlaştırmak ve insanların hayatına toplumsal adilane bir düzeni egemen kılmak için Allah’ın yolunda son derecede çaba göstermektir ki bu, çoğunlukla fedakarlık ve candan geçme gerektirir.

Savunma, cihadın özel bir çeşididir. Aslında savunma hak ve adalet yolundaki cihadın çeşitlerinden biridir.

İslami Cihadın Hedefleri:

---

324 - Zimmi: Cizye vermek ve bazı şartları uygulamakla İslam ve Müslümanların himayesi altında yaşayan ehli kitaplar (Mütecim).

İslam; sahip olduğu yaygın inkılabi harekete dayanarak, beşeri toplumda hak ve adaletle dayalı bir vahdet icad etmek insanlara karşı iyilik sever olmalarını temin etmek, hürriyetlerini sağlamak ve dünyayı insani bir temele oturtmak ister. Bu yüzden İslam'ın üzerinde durduğu mücadele, her türlü şirk, zulüm ve sultacılığa karşıdır. İslam ümmeti tevhid ve adaletle dayanarak yaşamayı kendilerine bir vazife bildikleri gibi şunları da bütün güçleriyle yaymağa ve tebliğ etmeye çaba gösterirler:

-Hak severlik

- Şuursuzları uyandırmak

-Zulmü mazlumların ve mahrumların üzerinden kaldırmak

-Hürriyet elde etmek fitne ve fesadı ortadan kaldırmak.

İslam ümmetinin temel görevi diğer insanların gelişmesi teka-büllü karşısındaki engellere, nispet çekimser ve tarafsız kalmamasıdır. Aynı halde o, engelleri tanımaya ve onları ortadan kaldırmaya çalışmalı, dininin havzasını korumalı hem de İslami kıyamın yaygınlaşması için bütün gücüyle çalışmalıdır.

Ayrıca, zalim düşmanın tecavüzü -her ne şekilde olursa olsun- karşısında dayanmalı, onun nüfuzunu önlemek ve toplumda her türlü zulüm ve fesadın meydana gelmesini engellemek için direnmelidir. Bu yolda başkalarıyla tam bir dayanışma içine girmelidir.

Bu yüzden cihadın hedeflerini şöyle sıralayabiliriz:

1- Allah'a tapma inancını yaygınlaştırma.

"Allah uğrunda gerektiği gibi, hakkıyla cihad edin, Allah, dinini muzaffer kılmak için sizi seçti. Din işlerinde üzerinize hiç bir güçlük de yüklememi, babanız İbrahim'in tevhid dinine olduğu gibi. Size daha evvel gönderdiği kitaplarda da, bu Kur'an'da da Müslüman adını, peygamber sizin üzerinize şahit olsun, siz de bütün insanların üzerine şahitler olasınız diye, Allah vermiştir. Artık nama-

zı dosdoğru kılın, zekatı verin Allah'a sarılın. O sizin Mevla'nızdır. O ne güzel Mevla'dır ne güzel yardımcıdır."³²⁵

"Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın. Fakat aşırı gitmeyin, şüphesiz ki Allah aşırı gidip hadde tecavüz edenleri sevmez."³²⁶

2- Mahrumların ve mustaz'afların kurtuluşu için çaba gösterme:

"Kendilerine, "ellerinizi savaştan çekin, namazı kılın, zekatı verin" denilmiş olanları görmüyor musunuz? Şimdi onların üzerine savaş farz kılınınca, içlerinden bir topluluk, Allah'tan korkar gibi hatta daha şiddetli bir korku ile insanlardan korkuyorlar. Onlar: "Ey Rabbimiz, üzerimize şu savaşı niye farz kıldın; ne olurdu bizi yakın bir vakte kadar geri bırakaydın?" dediler. Onlara deki "Dünyanın zevki azdır. Ahiret ise Allah'tan korkanlar için daha hayırlıdır. Kıl kadar haksızlığa uğramazsınız."³²⁷

3- Baskı ve Fitneyi önlemek:

"Kendileriyle savaşa girilen Müminlere, zulme uğradıklarından dolayı karşılıklı bulunma izni verildi. Şüphesiz ki Allah mü'minlere yardım etmeye kadirdir."³²⁸

"Yeryüzünde bir fitne kalmayınca ve din tamamıyla Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. eğer vazgeçerlerse şüphesiz ki Allah, ne yaptıklarını hakkiyle görücüdür."³²⁹

Tecavüz kötü ve nefret vericidir, sizin tarafınızdan olsa bile!

Allah yolunda cihad edenler, devamlı şuna dikkat etmelidir. Savaştaki kahramanlık ve hisim, onları hak ve adalet yolundan sap-

---

325 - Hacc/78.

326 - Bakara/190.

327 - Nisa/77.

328 - Hacc/39.

329 - Enfal/39.

tırmayıp düşmana karşı verdiği savaş ise insanların genel haklarına tecavüz etme şekline dönüşmesin.

“Sizinle savaşıp vuruşanlarla Allah yolunda siz de savaşın, fakat haddi aşmayın, zulmetmeyin. Şüphe yok ki Allah haddini aşanları ve zulmedenleri sevmez.”³³⁰

“Haram ay, haram aya bedel, saygı karşılıktır. Şu halde kim üzerinize tecavüz ederse onun tecavüz ettiği gibi siz de ona saldırın. Allah’tan korkun ve bilin ki Allah ancak kendisinden korkanlarla beraberdir.”³³¹

Allah’ın dini, hiçbir zaman çelişkili davranamaz yani tecavüz ve saldırıyı başkaları için kötü, haram ve şeytani bir iş; izleyicileri için ise uygun, mukaddes ve ilahi bir iş bilmez.

Bu yüzden İslam mütecavizlere karşı cihad etmeyi farz bildiği gibi ferdin kendi mütecavizliğine karşı cihad etmesini de farz bilmekte ve üstelik onu “cihad-ı ekber” saymaktadır.

Nefsani İsteklere Karşı Cihad veya Benciliğe Karşı Mücadele:

İslam’ın büyük önderi Hz. Muhammed (s.a.a) düşmanla savaşmaktan dönen bir grup Müslüman’a şöyle buyurdu:

“Aferin olsun küçük cihadı (Cihad-ı Esğır) yerine getiren ve büyük cihadı (Cihad-ı Ekber) yapmakla sorumlu olan gruba. Onlar “Ya Resulullah büyük cihad nedir?” diye sordular.

Resulullah “nefsani isteklere karşı cihaddır” buyurdu.”³³²

Emirül-Müminin Hz. Ali (a.s)’dan şöyle rivayet edilmiştir:

“En üstün cihad; kendisiyle yani içindeki nefsanî isteklerle mücadele eden kimsenin cihadıdır.”

İslam Evrensel Bir Dindir

---

330 - Bakara/190.

331 - Bakara/194.

332 - Vesail 6. cilt 122

Bu yüzden bütün insanların şuurlanması çalışmalıdır. İslam, özel bir topluluk için gelmemiş, evrensel ve umumi bir dindir.

Allah'a inanmış birisince, her yer Allah'ın mülkiyet ve hakimiyeti altında ve bütün varlıklar onun yaratığıdır. Bir Müslüman açısından İslam, özel bir ırka, halka, özel bir topluma yol göstermek için de gelmemiştir. İslam; bütün dünyanın, Allah'a kulluk etme sayesinde idare edilmesini, hayat verici ilahi öğretinin herkesin bilgisine sunulmasını ister. Kur'an kendisini bütün insanların hidayet kitabı olarak tanıtmakta ve İslam Peygamberine alemlerin rahmeti unvanını vermektedir.

Bütün insanlar, hangi ırktan ve ülkeden olursa olsun, hayat verici, vahdet kazandırıcı tevhidi düşünceyi kabul etmekle büyük İslami toplumun üyesi haline gelebilir, dolayısıyla Müslümanlarla kardeş olurlar.

Bütün esaretlerden, her türlü akidevi, ilmi ve eğitimsel sapıklıktan uzak bir İslami toplumun gerçekleşmesi için bütün insanlar özellikle iman edenler bütün insanların bilinçlenmesi ve doğru ilahi yolla aşına olması için çaba göstermekle görevlidirler.

Bu yüzden İslami sorumlulukların çerçevesi özel bir merkez ve alanla sınırlı değil evrenseldir. İşte dünyanın çeşitli noktalarından halklar arasındaki mukaveleli sınırlar, hiçbir zaman hür düşüncenin, tevhid inancının ve İslami vahdetin nüfuzuna ve yayılmasına engel olmamalıdır.

Tabii ki bu amansız çaba, İslami akideyi diğerlerine tahmil etmek için değildir. Zira Kur'an'ın açıkça söylediğine göre dinde zorlama yoktur ve hidayet ve delalet yolu açıktır.

“Dinde zorlama yoktur. Gerçekten doğru ve yanlış yollar apaçık meydandadır...”³³³

Bu amansız çaba, sadece düşünceleri, hurafelerin baskısından kurtarma, zulüm zincirlerini ellerden ve boyunlardan açma, insanları her türlü sulta, sömürü, cehalet ve gafletten kurtarma yolunda yapılmalıdır.

Şu ayete dikkat ediniz!

“Ne oluyor size ki Allah yolunda musta’zaf erkekler ve kadınlar ve çocuklar Rabbimiz bizi ahalisi zalim olan şu şehirden çıkar, bize katından bir sahip gönder, bize katından bir yardımcı yolla diyenler uğrunda savaşıyorsunuz?”³³⁴

Savaşa Başvurmadan önce Hakka Davet Etmek ve Aydınlatmak

Bu ilkeye dayanarak gaflet veya baskı yüzünden hakka karşı savaşa katılanların aşağı yukarı düşman ordusunda bulunduğunu dikkate alarak, Müslümanların ordu komutanı, iki ordu arasında her türlü çatışma başlamadan önce, gafil ve zorlanmış insanların boşuna ölmemesi için tam bir gayretle düşmanın bütün ordusunu aydınlatmak ve doğru, ilahi yolu göstermekle görevlidir.

Emirül-Müminin Hz. Ali (a.s)’dan şöyle rivayet edilmiştir:

“Resulullah beni Yemen’e gönderdiğinde şöyle buyurdu: Ey Ali İslam’a, hakperestliğe ve hak karşısında teslim olmaya davet etmedikçe hiç kimseyle savaşıma. Andolsun Allah’a ki eğer Allah senin aracılığıyla birisine hidayet ederse O, her şeyden senin için hayırlıdır aslında onun kurtarıcısı sayılırsın.”³³⁵

İslam’ın Bu Konu İçin Sağladığı Özel Kolaylıklar

Savaş esnasında, düşman ordusuna mensup birisi, Müslümanlara yaklaşıp onlara karşı takındığı sert tavırdan dönmek düşüncesine kapılırsa ve gerçeklerin aydınlığa kavuşması için İslam ordusundan, Müslümanların içine gelip onlarla müzakere etmesine veya

---

334 - Nisa/75.

335 - Kafi: 5. cilt-36 sayfa

Müslümanların özel ve toplumsal hayat tarzını yakından görmesine izin vermelerini isterse ve Müslümanlardan biri hatta sıradan bir asker onu sığındırıp kendi himayesi altına alırsa diğer bütün Müslümanlar hatta İslam hükümeti bile bu sığınmayı ve himayeyi saygıyla karşılama mecburiyetindedir.

“Müslümanlar arasında ortak bir ahitleşme söz konusudur. Onlardan birinin yaptığı anlaşma bütün Müslümanların anlaşması sayılır.”

Sıradan bir Müslüman bile birisine sığınma hakkı verebilir. Kazanılan bu sığınma hakkı bütün Müslümanlara sığınma anlamındadır.

BARIŞ VE İSLAM'DAKİ ÖNEMİ

İslam, barışla savaş arasında mukayese yaptığında barışa önem vermekte ve onu savaşa tercih etmektedir.

“... Barış daha hayırlıdır da. Zaten nefislerde nekeslik meylî vardır...” (Nisa Suresi: 128)

Barış insanların doğal ve genel isteklerindendir. Bu yüzden bütün düzenler hatta felsefelerini çelişki ve çatışma üzerine kuran toplumsal düzenler bile dünya halkına barış müjdesi; savaş öğelerinin tehlikesinden uzak ve dayanıklı bir barış müjdesi vermeye çalışmaktadırlar.

Kur'an-ı Kerim; gerçek bir zaruret gereği veya Allah yolunu açık bırakmak amacıyla, insanları müstekbirlerin pençesinden kurtarmak niyetiyle yapılmayan savaşı şeytani ve kötü bir iş bilmektedir.

“Ey Müslümanlar, hepiniz birden barışa girin, şeytanın izini izlemeyin; şüphe yok ki o, size apaçık bir düşmandır.”³³⁶

---

336 - Bakara/208.

İslam sadece Müslümanlar arasındaki ilişkilerde değil gayr-i Müslimlerle olan ilişkilerde de aynı hükmü öne sürmektedir.

“Fakat barışa yanaşırlarsa sen de yanaş ve Allah’a dayan, şüphe yok ki o, her şeyi duyar, bilir.”³³⁷

Elbette Müslümanlar; düşmanın barış taraftarı olmasının askeri veya siyasi bir hile olup olmadığını anlamak için uyanık olmalıdır.

“Sana karşı bir hile yapmayı dilerler, buna yeltenirlerse hiç şüphe yok ki Allah yeter sana, öyle bir mabuttur ki seni, kendi yardımlıyla ve inananlarla kuvvetlendirir.”³³⁸

Düşman Karşı Koymak İçin Hazırlıkta Bulunmak

İslam barışa ve barış severliğe o, denli önem verdiği halde Müslümanlardan, devamlı uyanık ve güçlü olmalarını istemektedir. İslam’a göre Müslümanlar o denli güçlü olmalıdır ki sadece tanınmış düşmanları değil gizli düşmanları da onlardan korkmalı ve hiç bir zaman tecavüz hayaline kapılmamalıdır.

“Allah düşmanlarıyla size düşman olanları ve bunlardan başka sizin bilmediğiniz, fakat Allah’ın bildiği düşmanları korkutmak için onlara karşı kullanmak üzere gücünüz yettiği kadar kuvvet ve besili at hazırlayın, Allah yolunda ne harcarsanız size karşılığı tamıyla ödenecektir. Ve asla zulme uğramayacaksınız.”³³⁹

Şunu göz önünde bulundurmalıyız ki kuvvet kelimesi, devamlı gelişmekte olan sanayi güçlerin hepsini içine almaktadır. Çeşitli sanayi ve fenlerle donanma, dini bir teklif olarak bütün Müslümanların vazifesidir. Bu “kuvvet”, zalimane sultacılıkları himaye etme ve başkalarına saldırma için değil başkalarının, Müslümanlara nüfuz etme ve galip gelme cesaretini kırma İslami toplumun güç-

---

337 - Enfal/61.

338 - Enfal/62.

339 - Enfal/60.

süzlük imkanatsızlık yüzünden tecavüze uğramasını önlemek içindir.

At Binme ve Atıcılık Yarışı

İslam'ın; bütün Müslümanları kurtuluşçu cihada veya kendi varlığını savunma cihadına katılmaya hazır bulundurmak için öne sürdüğü en etkili programlardan biri, at binme ve atıcılık temrinini Müslümanların hayatının genel programına yerleştirmesi, uygun caizeler tayin ederek devamlı at binme ve atıcılık yarışları düzenlemeye teşvik etmesidir. İslam'ın bunlardan amacı; herkesin özellikle bu tür yarışlara düşkün gençlerin sözkonusu müsabakalara katılmasına sağlayarak asgari bir savaş hazırlığında bulunmalarını temin etmektir.

At binme ve atıcılık üzerinde; ısrarla durulması, onların o asrın şartlarına uygun olmasından dolayı olduğu açıktır. Bu İslami öğretinin genel felsefesi; Müslümanları zamanın savaş araçlarını ve taktiklerini gayri ihtisası ve umumi bir programla öğrenmeye sevk etmek, cihad ve savunmaya katılmak için hazırlamak, genellikle kendini, akidesini ve ülkesini savunabilen insanlar yetiştirmektir. Yoksa İslam zayıf mütecevizlerin kolayca musallat olabileceği ve beceriksiz insanlar yetiştirmek istemiyor.

Hak ve adaleti savunma, kendi haklarını, varlığını koruma yolunda fedakarlıkta bulunmayan toplumun kesiniikle alçalışa, düşüşe ve yokluğa uğrayacağı sünnet-i ilahiyedir.

“Kim cihada eğilim göstermezse, ona katılmazsa, Allah onun endamına zillet elbisesi giydirebilir, bela ve musibet onu bürür, zillet ona yüz tutar, kalbi karanlık olur, onunla hak arasında fasıla düşer. Cihad hakkını yerine getirmediği için zorluklara yakalanır ve adaletten mahrum kalır.”³⁴⁰

Allah Yolunda Şehadet Mertebesine Erişenler Diridir:

---

340 - Nehe'ül Belağa 1. cilt-68 sayfa

Kur'an; cihadı ferdin ve toplumun hayatını sağlayan bir öge olarak tanıtmaktadır.

“Ey inananlar, sizi diriltecek, size can verecek şeylere (cihada) çağırdıkları zaman Allah’a ve Peygambere icabet edin ve bilin ki Allah, hiç şüphe yok, insanın kendisiyle kalbinin arasına girer ve hiç şüphe yok ki onun huzurunda toplanacaksınız.”³⁴¹

Kur'an'a göre; Allah yolunda şehit olanlar diridir, Müslümanlar ise; bütün vücuduyla Allah yolundaki şehitlerin ölmezliğine inanan kimselerdir.

“Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanma. Onlar hep yaşamaktadırlar. Rableri indinde rızıklanmaktadırlar. Onlar Allah’ın kendilerine ihsan ettiği nimetten dolayı mutludurlar. Şehit olurken kendilerine katılmayan mücahitler hakkında da şu müjdeyi vermek isterler. Onlara hiçbir korku yoktur ve kederlenmeyeceklerdir de. Onlar Allah’ın rahmet ve ihsanına kavuştuklarından dolayı sevinç içindedirler. Ve Allah mü’minlerin mükafatını zayi etmez.”³⁴²

Allah Yolunun Fedailer:

Allah’a ve Peygamber(s.a.a)e iman etme ve hak yolunda özveri-de bulunmanın yalnız hakperest insanlara ait olduğu gerçeğini algılamak, mü’min Müslümanların, Allah yolu fedaisi olmalarına neden olur. Böyle bir fedai annesine, babasına, eşine, çocuklarına, ailesine ve mesleğine bağlı olduğu ve onları sevdiği halde, Allah yolunda ilan edilen seferberlik emrini duyunca, sözkonusu bağlılıklardan ve sevgiden daha üstün bir aşk ve şevk bütün vücudunu kaplar, onu savaş meydanına sevk eder. İslam mektebinde eğitilen bir insan; tabii sınırları aşmama, cömertlik ruhunu insanda öldür-

---

341 - En’ful/24.

342 - Al-i İmran/169-171.

meme, onu rezil ve zayıf bir varlık haline getirmeme şartıyla böyle bir bağıllık ve sevgiyi uygun ve doğal bilir. Aksi taktirde insan ve içinde yaşadığı toplum tarihteki zayıfların, rezillerin yakalandığı kedere yakalanır.

“Ey iman edenler! Babalarınız ve kardeşleriniz kafirliği sever ve küfrü imana tercih ederlerse onları dost edinmeyin. İçinizden kim onları dost edinirse, onlar zalimlerin ta kendileridir.”

“De ki; Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, kabileniz, elinize geçirdiğiniz mallar, durgunluğa uğramasından korktuğunuz alış veriş, hoşlandığınız evler, size Allah’tan O’nun Peygamberinden ve O’nun yolunda cihattan daha sevgili ise artık Allah’ın emri gelinceye kadar bekleyin. Allah fasıklar topluluğunu doğru yola sevk etmez.”³⁴³

Mücadeleden Vazgeçmeyen Savaşçılar:

“Müminlerden özür sahibi olmaksızın cihada gitmeyerek evlerinde oturanlarla Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla savaşanlar bir olmaz. Allah mallarıyla ve canlarıyla savaşanları derece bakımından evde oturanlardan çok üstün kıldı. Bununla beraber Allah her iki guruba da cenneti vadetmiştir. Fakat, Allah savaşanlara, oturanlara nazaran üstünde daha büyük bir mükafat vermiştir.”

“Allah mücahitler için katından derece derece rütheler mağfaret ve rahmet vermiştir. Muhakkak ki Allah çok bağışlayıcı ve çok cı-sirgeyicidir.”³⁴⁴

Dayanıklı ve Yenilmez Savaşçılar:

“Biliniz ki, Allah kendi yolunda kenetlenmiş bir duvar gibi saf bağlayarak çarpışanları sever.”³⁴⁵

---

343 - Tevbe/23-24.

344 - Nisa/95-96.

345 - Saf/4.

Gerçekten “Rabbimiz Allah’tır deyip de sonra sebat gösterenler. Onların üzerlerine: “korkmayın, üzülmeyin, vaad olunduğunuz cennetle sevinin” diye melekler inecektir. Biz dünya hayatında da, ahirette de sizin dostlarınız. Çok bağışlayıcı ve çok rahmet edici Allah’tan konukluk bir ikram olmak üzere, burada canlarınız neyi isterse sizindir. Size burada ne isterseniz var”³⁴⁶

“Ey müminler! Toplum olarak kalirlerle karşılaştığınız zaman onlara arkanızı dönmeyin. Tekrar savaşmak için bir tarafa çekilmek veya başka bir kuvvete katılmak gayesi dışında, kim öyle bir günde düşmana arka çevirirse o, muhakkak ki Allah’ın gazabına uğramıştır. Onun yeri cehennemdir. O ne kötü bir dönüş yeridir.”³⁴⁷

İslam’ın meydana getirmek istediği toplum, böyle canlı şuurlu hareketli, güçlü ve evrensel sorumluluğa sahip bir toplumdur.

---

346 - Fussilat/30-32.

347 - Enfal/15-16.

İSLAM EKONOMİSİ

ANA HATLARIYLA İSLAM EKONOMİSİ

İslam ekonomisinin ana hatlarının şerhine geçmeden önce iktisat ve onun külli ve tümel değere sahip iki önemli nüktesini açıklamamızın zaruriyetine inanıyoruz.

İKTİSAT VEYA MAİŞET İLMİ:

Herkes kendi fikri ve toplumsal olgunluğuna göre; ihtiyaçlarını daha kolay daha nitelikli ve nicelikli (kaliteli) bir şekilde elde etmeye çalışır. Bildiğimiz kadarıyla insanın geçimini sağlama meselesi her zaman ve her yerde ne olursa olsun en önemli ve zaruri meselelerden sayılmıştır ve sayılmaktadır. İnsanların bütün yaşamları boyunca, bu mesele; tüm halkların ve fertlerin dikkate aldıkları temel meseledir.

Çağımızın en belirgin özelliklerinden biri, ekonomik meselelere karşı gösterilen özel dikkattir.

Bir taraftan üretimin artırılması zenginliklerin iyice değerlendirilmesi ve yeni kaynakların keşfedilmesi için her gün yeni yeni faaliyetler yapılmaktadır. Diğer yandan ekonomik ihtiyaçların daha hızlı ve daha kolay bir biçimde giderilmesi ve yeni ihtiyaçların meydana getirilmesi için bir çok faaliyetler yapıp dağıtım ve tüketim yöntemiyle ilgili gereken reformlar gerçekleştirilmektedir.

Bu yüzden mülkiyet, emek sermaye yönetim, yönetimle ilgili sorunlar çeşitli boyutlardan söz konusu edilip ilmi bir şekilde incelenmektedir.

Sosyal ve bireysel hayatları ekonomik problemlerin önemliliği:

Ekonomi iddia edildiği gibi bütün toplumsal işlerin kaynağı, toplumun ve ferdin bütün ahlaki ve akidevi faktörlerinin alt yapısı değildir. Ancak onun, hakların ve fertlerin güncel yaşamındaki bir çok örf ve adetleri kültürleri üzerindeki etkisi de inkar edilemez. Bu etkiler, çeşitli yollar ve şekillerle sağlanır, hatta bazen fark edilmeyecek şekilde, incelikleri ve karmaşıklıkları vardır. Bu etkinliğin özüne ve ölçüsüne vakıf olabilmek için yalnız toplumsal ve iktisadi ilimlerle incelemede bulunmak gerekir.

İSLAM EKONOMİSİ:

İslam'ın iktisadi meselelerle ilgili prensiplerinden anlaşıldığına göre, bu ilahi dince insanın hayatında ki iktisadi faktörlerin etkinliği oranının yüksekliğine iktisadi adaletsizliklerden meydana gelebilecek zararları önlemeye çok dikkat edilmiştir.

İslam ekonomisiyle ilgili ayrıntılı bilgiler vermeden önce; İslami naslardan elde edilen bir kaç önemli noktaya dikkat etmenizi istiyoruz.

1- İnsan her zaman hür olmalıdır ve kendi insani şerefini zedeletmemelidir.

“Allah seni hür yarattığı için başkalarına kölelik yapma”

2- İlahi mücyyideler devamlı; adaleti iyiliği yakın çevreleri koruyup kollanmayı vurgulamakta ve adaletsizlik, kötülük, çirkinliklerle mücadeleyi emretmektedir.

“Şüphe yok Allah, adaleti, ihsanı ve yakınlarla vermeyi emreder; çirkin utanmazlıklardan kötülüklerden ve zorbalıklardan sakındırır. Size öğüt vermektedir...”³⁴⁸

Binaenaleyh İslami müeyyidelere egemen ruh, adaleti himaye etme, başkalarına iyiliği yapma, yakın çevreyle ilgilenme zulüm ve fesat ile mücadele etmekten ibarettir ve aynı zamanda, İslam’ın bütün boyutları ile ahkâmının gerçek ve soylu cehresini tanımak için de temel bir ölçüdür.

3- Yeryüzü ve onda bulunan her şey, belli bir grup ve özel bir sınıfın değil bütün insanlara aittir.

“Yere gelince onu da (yaratılmış bütün) varlıklar için alçaltıp, koydu... Onda meyveler ve tomurcuklu hurmalıklar vardır... Yapraklı taneler ve güzel kokulu bitkiler.”³⁴⁹

4- Allah, yeryüzü imar edilsin diye insanları görevlendirdi. “... O sizi yerden (topraktan) yarattı ve ondan sizi imar ediciler kıldı.”³⁵⁰

5- Allah, belli bir kesim ve sınıfın tekeline iktisadi ve maddi imkanatın bulunmasını servetin sadece zenginler arasında kalıp, dolaşmasını sevmez.

“... Öyle ki (bu mallar ve servet) zengin olanlarınız dönüp dolaşan bir devlet olmasın...”

6- Allah’ın rahmetinden nasiplenemeyen kimseler ise diğer insanların el emeğiyle geçinen parazitlerdir: (Vesail, c. 12, s. 18) Halkın sırtından geçinenler Allah’ın Rahmetinden uzaklaşır”

7- Servet, Batıl yoldan değil hak ve doğru yoldan sağlanmalıdır.

“Mallarınızı haksızlıkla aranızda yemeyin...”³⁵¹

---

348 - Nahl/90.

349 - Rahman/10-12.

350 - Hud/61.

351 - Bakara/188.

8- Bir kişi veya gurubun menfaati başkalarının zarar görmesine veya zorluklara düşmesine neden olmamalıdır.

(Vesail-us şia, İhyayı Mevat kitabı, bölüm: 7 ve 12):

“İslami kanun ve kurallarında halkın zararına olan veya diğerlerine zarar verme yollarını sağlayan bir açık kapı bırakılmamıştır.”

İslam’ın bütün icrai ve pratik nizamlarının bu cümleden olarak onun ekonomik düzeninin tanımlanabilmesi için, genel kaidelerinin bir kısmını teşkil eden bu kaideleri devamlı dikkate almak gerekir.

M LKİİYET (MALİKİYET)

Mülkiyet bağı: Bu kitap Ahmed’indir.

Acaba bu cümleden ne anlıyorsunuz?

Acaba Ahmet ile kitabın arasında bir bağ olduğu için Ahmet kendi kitabını kullanmaya, ileride ondan yararlanmak için saklı tutmaya veya satmaya veya etüt için başkalarına emanet vermeye, hak kazanması, emanet alanın ise Ahmet’in kitap üzerindeki hakından dolayı ona vermesinin zarureti anlaşılmaz mı?

Ahmed ile kitap arasında kurulan bağı ona kitap üzerindeki tasarruf hakkını kazandır, kitabı istediği yerlere taşımasına izin verir ve bu bağ ve rabıtaya: mülkiyet başı denir.

M LKİİYETİN  EşİTLERİ

Genellikle mülkiyet    kısıma ayrılır:

-Mutlak Mülkiyet

-Kamu ve Halk Mülkiyeti:

-Özel ve şahsi Mülkiyet veya Kısıtlı Mülkiyet.

MUTLAK M LKİİYET:

Mutlak Mülkiyet; Mülk sahibine karşı hiç bir sınırlandırma olmaksızın mülkünü istediği biçimde kullanmaya tam yetki tanıyan

bağ ve rabıtaadır. İslam açısından bu tip mülkiyet anlayışı yalnız Allah'a mahsustur. Ancak o dilediği biçimde alemdeki bütün varlıklar üzerinde tam yetkiye sahiptir; yaratabilir, yok edebilir; diriltip, yaşatabilir. Hastalandırıp, iyileştirebilir... O'na, bunları yapmada hiç bir mahdudiyet söz konusu değildir. Zira gerçekten her şey "O"ndandır.

"Göklerde ve yerde olanlar Allah'ındır"³⁵²

Şuna dikkat etmek gerekir ki; Allah tarafından kainatta ve ondaki varlıkların hepsi üzerinde vuku bulan işler rahmet, bağışlama, fayda meydana getirmek, kemale erdirmek cihetindedir... Kendisinin kamil olması ve onları kullanması, onlardan faydalanması için değildir. Kainat ve onda bulunan her şey; kendi zatında kaim olmayıp onun zatı akidesi ile kaim ve ayaktadır. Binaenaleyh gerçekten her şey O'ndandır. Fakat diğer mülkiyetler, ne olursa olsun hepsi nisbi ve sınırlıdır.

Sınırlı Mülkiyet:

Sınırlı Mülkiyet; mülk sahibinin belli bir çerçeve içinde, mülkü üzerindeki yetkisini kullanabilmesi o çerçeveden dışarı çıkamaması anlamındadır. İnsan, eğer emek sarf edip çile çekip, bir miktar para elde ederse elde edilen paranın sahibidir. Fakat onun mutlak sahibi ve maliki değildir... Paranın nisbi malikidir. Zira emek ile elde ettiği parayı dahi yüzde yüz kendi isteğine mutabık olarak tasarruf edemeyip kullanma yetkisine haiz olamaz.

Acaba o, kendi parasını denize dökmeye ve bunun nedeni sorulduğunda "sizi ilgilendirmez, para benimdir istediğim biçimde haraket ederim" demeye hakkı var mıdır? Elbette ki Hayır.

---

352 - Naem/31.

Çünkü onun elde ettiği bu paranın üzerindeki tasarruf salahiyeti ve kullanma yetkisi bir çok kayıtlarla mahduttur. Bu cümleden olarak tebzir ile (bir malın heder edilmesinin yasaklığıyla) sınırlıdır.

KAMU MÜLKİYETİ:

İslam'ın ekonomik kaidelerine göre doğal servet kaynaklarının hepsi yeryüzü deniz, hava (uzay) vs. insanlara aittir. Özel mülkiyetin, onlar üzerinde hak kazanmasına asla müsaade edilemez.

İslam'ı rivayetlere göre doğal ve tabii kaynakların bir çoğu bu çeşit mülkiyete dahildir.

Bir rivayete göre İmam Cafer Sadık (a.s)'dan bu konuyla ilgili soru sorulduğunda, Hz. şöyle buyurdu: Su, yollar, dağlar ve ormanlar sahipleri tarafından terk edilen ve üzerinde çalışma yapılmayan araziler... hepsi kamu mülkiyetine aittir. İslam açısından, tabii ve doğal olmayan bir kısım mallarda kamu malları sayılır, mirasçısı olmayan vefat eden mal sahipleri vs...

ÖZEL VE ŞAHSİ MÜLKİYET

Bir ırmağın kıyısına gidip, el veya olta, ağ yada diğer bir araç ile bir balığı avlarsanız, bu balık sizindir, deriz yani bir başkası sizden önce ırmağın kıyısına gitseydi, ırmağın balıklarını ezcümle bir başlığı elde ederek kullanabilirdi.

Fakat şimdi bu balığı kendiniz için avlamışsınız artık hiç kimsenin o balığa el koymaya hakkı yoktur.

Ancak siz veya müsaade ettiğiniz kimseler bu balıktan faydalanabilirler. Böylece siz bu balığın sahibi olarak tanınırsınız.

İslam özel mülkiyete belli bir ölçüde müsaade etmiştir. İslam'daki özel mülkiyetin temeli; ferdi hukuka saygınlık faaliyetler ve çalışmaların serbestçe sürdürülmesinde güttüğü hedeflerdir. İslam, insanların çalışmaları ve emek sarf etmelerindeki zevkin sürekli canlı tutulmasını herkesin gücüne ve yeteneğine göre çalışıp

sarf ettiği emekten elde edilen ürünün kendine ait olduğuna dair güven hissetmesini istemektedir. Fakat aynı zamanda her ferdin sarf ettiği emeğinin ürününden yararlanarak başkalarına egemen olmasını ve başkalarının meydana getirdikleri ürünlerden alıkoyulmamasını istemektedir.

MAL:

İktisadi açıdan: Miktarı sınırsız olmayan, herkesin kolayca elde edememesi gereken şeydir. Ferdin yararlanmasına elverişli, başkalarına ise devredilmesi mümkün olmalıdır.

Toplumdaki mal; insan vücudunun kanı mesabesindedir.

Kanın vücutta dolaşarak azaların her birinin ihtiyacına ve durumuna göre ondan faydalanmasını sağlaması gerekli olduğu gibi, malda toplumun bütün kesimleri arasında dolaşarak onun birimlerinin yaşamalarını, devamlı faaliyet ve neşe içinde olmalarını sağlaması gerekir. Nasıl ki vücudun bir bölümünde kanın birikmesi ve diğer bölümlere yeteri kadar varmaması hastalığa, bazen de ölüme veya vücudun genel dengesinin bozulmasına sebep oluyorsa, toplumun bir sınıfını elinde biriken ve tekelleştirilen malda toplumun çeşitli dengesizliklere yakalanmasına sebep olur. Vücudun her bir azasının diri kalması ve organizmanın iyi çalışması için yardım eden, kendisi de diğer azaların yardımını elde eden bir unsur olduğu gibi malın da toplumdaki statüsü aynı konumdadır. Ekonomik denge sağlanmadan, toplum fertleri kendi görevlerini iyice ifa edemez ve diğerlerinin yardımından yoksun kalır, yıpranır, yok olurlar. İslam'da mal; çeşitli yönlerden dikkate alınmıştır ve Ku'ran'da yetmişten fazla ayetle bu konuya değinilmiştir.

Malı "insanın varlığının devam etmesi ve korunması için bir araç"³⁵³ sayıp ve şöyle alıyor:

---

353 - Nisa/5.

“Allah’ın sizin için kaim kıldığı mallarınızı düşük akıllara vermeyin bunlarla onları rızıklandırıp giydirin...”³⁵⁴ ayetinde mal “hayır” yani faydalı ve yararlı bir şey olarak anılmıştır.

ACABA KUR’AN’DA MAL AŞAĞILANMIŞ VE TAHKİR OLUNMUŞ BİR ŞEY MİDİR?

Kur’an’ın bir kaç ayetinde “mal”dan öyle bir tarzda söz ediliyor ki; sanki bu ilahi kitap onu iğrenç, değersiz ve kötü bir unsur sayıyor. Fakat bu ayetlere iyice dikkat edildiğinde; onun asıl değerine karşı değil ona aşırı derecede değer verildiğinde, ona karşı mücadele edildiği ortaya çıkıyor. Bu ayetlerde karşı çıkılan şey şunlardır:

-Malı sevmek, yani servete alaka duymak (mal düşkünlüğü).

“... Hayır, aksine, siz yetime ikramda bulunmuyorsunuz”

“Yoksula yedirmek için birbirinizi teşvik etmiyorsunuz”, “Mirası sınır tanımaz (helal, haram aldırılmaz) bir tarzda yiyorsunuz”. “malı da bir yığma tutkusu ve hırsıyla seviyorsunuz.”³⁵⁵

SERVETİ GÖSTERİŞ VE TECEMMÜL AMACIYLA KULLANMAK:

“Mal ve çocukları dünya hayatının çekici-süsüdür; sürekli olan salih davranışları ise-Rabbinin katında sevap bakımından daha hayırlıdır, ümit etmek bakımından da daha hayırlıdır.”³⁵⁶

Evet İslam ekonomisi açısından mal, sadece bir araçtır; İnsanın ihtiyaçlarını temin ve hayatını düzeltmek için bir araç. Mal halkın genel durumunu iyileştirmek, onları Allah (c.c) yoluna sevk edip bu yolda hareketlerini sağlamak için bir araçtır. Tecemmül ve gösteriş için diğerlerine büyüklük taslamak için, değildir. Mal birik-

---

354 - Nisa/9, Bakara/180, Saadu/32, Adiyat/8.

355 - Feciri/17-20.

356 - Kehf/46.

tirme hayatın hedefi suretine dönüşmemelidir. (mal düşkünlüğü ve tutkunluğu) Eğer böyle olursa asla mutluluğun kaynağı olamaz üstelik talihsizliğe sebep olur.

“Arkadan çekiştirip, duran kaş göz hareketleriyle alay eden her kişinin vay haline ki o mal yığıp biriktiren ve onu saydıka sayandır.” “Gerçekten malını kendisini ebedi kılacağını sanmaktadır.” Hayır andolsun o, hutame”ye atılacaktır”³⁵⁷

Mal, gurur ve kibirin amilidir:

“Durmaksızın yemin edip durana, aşağılık olana: taat etme, alabildiğine ayıplayıp kötüleycn, söz getirip götüren (gizlilik içinde söz ve haber taşıyan) hayrı engelleyip sürdüren, saldırgan olabildiğince günahkar, zorba-saygısız, sonra da kulağı kesik. Mal ve çocuk sahibi oldu diye... kendisine ayetlerimiz okunduğu zaman; eskilerin uydurma masallarındır” diyen.” Servet ve kudret insani hayatın ebedi ve değerli hedeflerini gerçekleştirme yolunda bir araç olarak kullanılmalı ve kendisine has statüde yerleştirilmelidir. Yoksa eğer mal; bu sınırı aşarak insanların hayat alanındaki yarışmaları için bir hedefe dönüşürse, insanın düşüşüne sebep olur, onun sadece bir kaç günlük bu dünya da sevincini sağlayabilir.

“Bilin ki, dünya hayatı ancak bir oyun tutkulu bir oyalama bir süs kendi aranızda bir övünme mal ve çocuklarda bir çoğalma tutkusudur.”³⁵⁸

Servet ve kudrete bu çeşit bağıllık; kendi kendine, insanı Allah ve insanın insaniyetine bağlı yüce ve ebedi değerlerden habersizleştirip, gafıl ve güncel hayat ile meşgul eder. Bu durum ise hedef sahibi ve imanlı insana asla yakışmaz.

---

357 - Hümecze/1-4.

358 - Hadid/20.

“Ey iman edenler ne mallarınız nede çocuklarınız sizi Allah’ı zikretmekten tutkuya kaptırap, alıkoymasın kim böyle yaparsa, kayba uğrayanların ta kendileridirler.”³⁵⁹

İşte bu nedenle Kur’an mal ve serveti “Fitne” olarak adlandırıyor, yani malı insanın direnmesinin bir aracı oluyor. “Enfal-28” ve “Teğabün-15” ayetlerine göre servet; insanın bu araç ile ne yaptığını değerlerinin de bu “araç” sahibine karşı hangi açıdan baktığını, onun karşısında nasıl bir tepki gösterdiğini, sırf bir kimseye serveti için mi özel saygı gösterdiğini tespit etmek içindir; “Kim bir zengin karşısında onun sırf serveti için ona saygı gösterirse; İmanı’nın üçte ikisi yok olur.”

TEMELLÜK (MÜLK EDİNME)

Çeşitli klasik ekonomik sistemlerde; mülkiyet hakkı az çok sınırsızdır. Bunlara göre malik (mülk sahibi) önemli bir sınırlamayla karşılaşmaksızın kendi mallarını istediği tarzda tasarruf edebilir.

Yarı kapitalist ve o kapitalist düzenlerde, sermaye sahipleri için en öncelikli mesele; kendi gelirlerini artırmak, kayıtsız şartsız bir serbestlikle onu özel istekleri doğrultusunda harcamaktır. Bu gelirin hangi yollardan sağlandığını hangi yollarda harcadığının sorulması; ferdi özgürlüklere yersiz bir müdahale sayılır. Fakat sermayedarlar (kapitalistler) arasında bir sürtüşme meydana gelirse, halk kitlesinin üstün çıkarlarını sağlamak için değil, sermayedarlar arası servet bölüşümünü düzenlemek ve biçimlendirmek için müeyyideler, kayıtlandırmalar yapılır. Bu düzenlerde bızlı bir ekonomik gelişme kapıları bir tek sınıfın karşısında iyice açık bırakılmıştır... O’da sermayedar sınıfıdır. Elbette toplumun diğer sınıfları da genellikle bu açık olandan az-çok yararlanıp, sermayedar sınıfın çıkarları yolunda iyi bir hizmet yapabilmeleri sağlanmıştır. Gerçi yaptıkları bu hizmetler toplumun diğer sınıflarının daha da yok-

---

359 - Munaḫikun/9.

sullaşmasına sebep olur. Fakat halk kitlesinin tümü; sermayedarlığın ön gördüğü görülmeyen genel planlar çerçevesi içinde bulundurulur. Yani gerçekten halk kitlesi için ekonomik gelişme olanı pek açık değildir ve bilfiil bu planların planlayıcıları kendileri için seçilen yolu kat etmeye mecburdurlar. Mevcut sosyalist düzenlerde de genellikle mülkiyet hakkı birçok özellikleriyle birlikte fertlerden alınıp pratik olarak devlete devredilmiştir. Bu düzenlerde kapitalist düzende çokça rastlanılan ekonomik adaletsizliklerden önemli bir şekilde azalma olmuştur. Fakat bununla birlikte insanın daha fazla, çalışması ve emek sarf etmesinde önemli rolü olan doğal saiklerin bir çoğuda askıya alınmıştır.

İslami Nizamda Temellük

Mülk Edinme Mülkiyet tarzı:

İslami nizamda mülk edinmenin özel bir yöntemi vardır. Bu metodun yardımıyla yani kapitalist ve kapitalist düzenlerdeki özel mülkiyetten doğan olumsuz sonuçların bir çoğunun önüne geçilebilir ve hem de fertlerin ekonomik faaliyette teşvik edici bireysel saikleride bir ölçüde korunmuş olur.

İslami mefhumdaki mülkiyet hususunda üç temel şart öngörülmüştür:

1- Mal ve servet helal yoldan elde edilmiş olmalıdır. Yani İslam'ın açık kaidelerinin hiç birine ters düşmeyen yoldan mal elde edilmelidir.

2- Mülk edinme ve onu özelleştirme ve bu durumu devam ettirme başka kimselere (topluma) zarar vermemelidir.

3- Mülk, edinme (temellik) bir hakkın yok olmasına batıl bir işin yerleşmesine sebep olmamalıdır.

Binaenaleyh bir kimse çalınmış malı bir diğer kimseden almışsa malın çalınmış olduğundan habersizse bile yine de o mala sahip olamaz. Zira bu mal helal yoldan elde edilmemiştir. Emek karşılığı

değildir. Ayrıca aldatma zorlama hilelerin yoluyla elde edilen bir şeyde kimsenin malı ve mülkü sayılamaz ve onu başkasına ve devredemez. Veya bir fert veya gurup, milli servet kaynaklarını diğerlerine satarak para elde etseler bile elde ettikleri paranın maliki olamazlar.

Servetin doğal kaynakları:

İslam'ın ekonomik öğretilerinin önemli bölümlerinden biride, servetin doğal kaynaklarının ve onlarla ilgili hükümlerin teşhisidir. Bu kaynakların bir kısmı, insanların hayatında en derin etkiler bıraktığı halde insanların üzerinde yaşadıkları yeryüzünün dışındadır; örneğin yer yüzü ve onda yerleşmiş olanlar ve bir çok gerekenler hararet ve nur kaynağı olan güneşten faydalanırlar. Ayrıca ayın nurundan ve diğer etkilerinden örneğin, deniz sularında meydana getirdiği: med ve cezir olayından faydalanıyoruz. Ve de insanın hayatında önemli etkileri olan hava, bulut ve yıldızlardan da faydalanıyoruz.

Bu tip yarar kaynakları; Allah'ın tüm yaratıklarının hizmetinde bulundurulduğu apaçıktır. Ve hiç kimseye onlar üzerinde inhisar (Tekel) kurma hakkı verilmemiştir. Allah ise onların nimet olarak bütün insanlara tahsisi edildiğini buyurmaktadır.

Bu çeşit servet kaynaklarının diğer bir kısmıysa insanın direkt hizmetindedir. Bunlarsa yeryüzünde bulunan şeylerden ibarettir. Bunların önemli bir kısmını su teşkil etmektedir ki, okyanuslar, denizler ırmaklar şeklindedir. Yeryüzünün %27'sini oluşturan karalardır. Ayrıca beşerin hayatında etkinlikleri olan dağların göğsünde ve okyanus ve deniz yataklarındaki varlıklar, madenler vs... hepsi insanlara verilmiştir.

İşte bunların hepsi yeryüzünde var olan servet kaynaklarıdır.

Mülkiyet konusunda deyildiği gibi: Bu varlıkların ve de insanların bizzat vücutlarının maliki Allah'tır. Bunu da unutmamak gerekir ki, insanların çıkarları yolunda kullanmak şartıyla bu kay-

nakların kullanım yetkisi insanlara devredilmiştir. Bu nedenle bu kaynaklar, diğer insanların yoksulluğuna sebep olan ferdin, bir grup, sınıf veya özel bir toplumun temeline bırakılmamalıdır.

YER KÜRESİ:

Doğal kaynaklardan en değerlisi, yeryüzüdür. İslam'ın ekonomik öğretilerinde; yeryüzü hususunda bilgi edilmesi gereken enteresan konular vardır. İslam'da mülkiyet açısından arazi (topraklar) mülkiyeti üç çeşittir.

- 1- Ümmet ve topluma ait arazi
- 2- Devlete ait arazi
- 3- Özel mülkiyet arazisi

TOPLUMA AİT ARAZİ:

Bu çeşit arazi asla alınıp-satılamaz. Yani devlet dahi bunları şahıslara satamaz. İnsan tarafından imar edilen ve İslami cihad yoluyla İslam topraklarına eklenen arazi İslam ümmetinin malı sayılır ve kimse bu tür arazinin bir karışını bile alıp satamaz. İslam hükümeti bu tür araziye şahıslar veya müesseselere bırakır takı onlardan yararlanıp, sarf ettikleri emek veya harcadıkları paralara karşılık elde ettikleri gelirin bir kısmını kendileri için tasarruf etsinler ve diğer bir kısmını da İslam toplumunun hazinesine devretsinler takı İslam hükümetince ümmetin çıkarları lehine kullanılsın.

Ümmete ait olan bu kısım gelire "haraç" denir. İmar edilmiş beyennehreyn araziler bu kesime dahildir. Helcbi İmam Sadık (a.s)'dan sordu:

Beynen nehreyn arazilerinin durumu nasıldır?

İmam buyurdu:

Bu araziler Müslümanların tümüne aittir. Yani bugünkü Müslümanlara bundan sonra İslam ümmetine katılacak Müslümanlara ve henüz doğmamışlara (gelecek nesillere) aittir.

“Ebu Beredeh”, İmam Sadık’tan “haraç” arazisinin alış-verişi hakkında sordu. O Hz. şöyle buyurdu: “onları kim satabilir! zira onlar Müslümanların tümüne aittir.”

Ömer hükümeti zamanında birisi Fırat kıyısında özel bir bağ inşa etmek için bir arazi aldı. Mukavele yapıldıktan sonra, durumu halifeye bildirdi. Ömer ona sordu:

“Kimden aldın?” “... Sahiplerinden” diye cevap verdi

Muhacir ve Ensar’dan müteşekkil Müslümanlar, halifenin tarafından düzenlenen toplantıya katıldıkları sırada o adama hitaben şöyle dedi:

-O arazi sahipleri bunlar mı, acaba onu bunlardan mı aldın?

-Hayır.

-Öyleyse araziyi sana satanlara geri ver ve paranı al.

Bu çeşit araziler konusunda devamlı şu hususlara dikkat edilmelidir:

-Bu nevi araziler ebediyen İslam toplumuna aittir ve asla bir şahsın özel mülkiyetine geçemez.

-Binacnaleyh, bu tür araziler üzerinde hiç bir alış veriş yapılamaz.

-İslam ümmetinin genel çıkarlarını korumaya mükellef olan İslam hükümeti denetiminde bu milli sermayenin imarı yapılmalı ve ondan doğru bir şekilde yararlanılmalıdır ve de onları işletmek için her zaman uygulamaya elverişli en iyi metodu seçmeli elde edilen geliri de ümmetin tümünün çıkarı lehine sarf etmelidir.

DEVLET MÜLKİYETİNDEKİ ARAZİ:

İmar edilmemiş araziler ve doğal olarak mamur arazi: Örneğin ormanlar, otlaklar, İslam hükümetinin mülkiyetindedir. İslam hükümetinin günümüz ve gelecek insan nesilleri karşısındaki sorumluluğuna ve yöneticilik ödevine göre bu çeşit arazileri işletmelidir.

Ümmetin çıkarları; bu tür arazinin bir ferde veya guruba devredilmesi icab ediyorsa devretmelidir. Yoksa ümmetin çıkarları bu arazinin olduğu gibi hükümetin zimmetinde kalışını gerektiriyorsa, yani ümmet için tasarruf edilip sadece işletilmesi bir ferde veya gruba verilmesi, gerekiyorsa, öyle yapmalıdır.

ÖZEL MÜLKİYETE AİT ARAZİLER:

Eğer İslami olmayan bir bölgede yaşayan birisi bizzat kendisi Müslüman olmaya karar verirse ve İslami topluma katılırsa, bundan önce sahip olduğu menkul ve gayri menkul malların üzerindeki mülkiyet hakkı devam eder. Binaenaleyh bir araziye önceden malik idiyse, olduğu gibi onun maliki sayılır.

Eğer İslam hükümeti bazı şartlarda İslam ümmetinin çıkarının sağlanılacağını, bir ferde veya şirkete bir parça araziye devretmede görürse, bu durumda da söz konusu arazi o fert veya şirketin özel mülkiyetine geçer. Gördüğümüz gibi, İslam'ın iktisadi nizamında arazi üzerindeki özel mülkiyet hakkı çok sınırlıdır. İslam'da bu önemli ve kamusal servetin devamlı özel mülkiyetin dışında kalacağı söylenebilir.

Mevat'ın (ölü arazinin) ihyası:

Servet kaynaklarını işletmeye teşvik :

İslam ekonomisinin önemsedığı meselerlerden biri de servet kaynaklarının işletilmesi meselesidir. İslam açısından üzerinde emek sarf edilerek daha çok değer kazanan ve toplum fertlerinin ihtiyaçlarını giderebilen üretim araçlarının atıl kalmaması meselesidir...

-Kur'an'ın deyimine göre; o sizi yeryüzünde yarattı ve onun imarını yapmaya davet etti.

Ve herkes gücü yettiği ölçüde yeryüzünü imar etmeye çalışmalıdır.

İslam fıkhında imar ve ihya edilmemiş araziye mevat yani ölü arazi denir. Onun imarının yapılmasına ve ihyasına "ihyayı mevat" yani ölü araziye diriltme denir. Bu tür araziye ihya etmeye çalışan biri için İslam özel bir hak tanıır, nitekim bu konuda İslam peygamberi şöyle buyurmuştur:

Kim işlenmemiş araziye ihya ederse, o arazi kendisine ait olur.

Ve de O Hazret şöyle buyurmuştur.

"Her bir cemiyet, yeryüzünün bir parçasını imar ederse başkalarına nisbetle onun üzerinde daha fazla hakka sahip olur ve söz konusu arazi onlara ait olur. Müslümanlardan Esmer adlı birisi şöyle diyor:

Bir kaç kişiyle birlikte peygamberin huzurundaydık o Hz. şöyle buyurdu: Atıl bırakılmış araziye bir kimse imar ederse ve ondan önce bir başkası bu işi yapacağını belirtmemişse arazi ona ait olur."

Peygamber (s.a.a) tarafından söylenen bu sözden sonra, halk arasında öyle bir faaliyet ruhu dirildi ki, kendi imkanatına göre arazi edinip ihya etmek için mamur olmayan arazilere yüz tuttular.

İhyaya elverişli arazilerin üzerinde böyle bir hak tanıma; halk faaliyetinin çoğalmasına güç sarf ettiği emek sonucu üretim miktarının yükselmesine sebep olacağı apaçıktır.

ALAMETLER DİKMEK HAYAYA TEŞEBBÜSTÜR (TEHCİR TAŞ DİZME):

İster çiftçilik yoluyla ister inşaat konut veya çalışma bürosu inşa etmek veya diğer yollardan arazinin imarına çalışmak kendiliğinden bir müddetin süreceği ve yapılacak bir günlük iş olmayacağı çok açıktır. Mesela bayır (işlenmemiş) bir hektarlık bir araziye bağa veya çiftliğe dönüştürmeyi karar verip, işlenmemiş tarlalara giderek uygun bir parçasını seçerseniz ve onun imarı için gereken malzemeleri hazırlamaya çalışırsanız, yapacağınız bu teşebbüslerin yeterince bir zaman gerektireceği apaçıktır. Eğer söz konusu araziye

imar etmeniz için imkanat hazırlamaya meşgul olduğunuz bir dönemde, sizin önceden seçtiğiniz araziyi bir başkası da seçip onu imar etmeye başlarsa, sizin durumunuz ne olur. İşte böyle olayların önlenmesi için İslam'ın ekonomik kurallarında, şu ilke öngörülmüştür: Her kimse bir araziyi ihya etmeye karar verirse ilk önce o araziye taş veya diğer bir şeyle alametlendirmelidir. O böyle bir alametlendirmeye söz konusu arazi üzerinde başkalarına nisbeten hak sahibi (ona öncelik tanınır) yani söz konusu fert iş malzemesini temin etmeye çalıştığı süreçte diğer kimseler, o araziden tasarruf edemezler. Söz konusu kimse gerçekten arazinin imarı için malzeme toplama peşinde olduğu takdirde öncelik hakkını belirtmek için alametlendirmesi gerekli sayılır.

Başkalarının hakkını sınırlandırmak veya onları mahrum bırakmak, ya da kendi öncelik hakkından bir miktar para karşılığında vaz geçmek için yapılan alametlendirmeleri İslam kanunlarına göre geçersizdir.

İslam Açısından Kullanılabilir Arazinin Atıl Bırakılmasının Hükümü:

Eğer bir kimse kullanılabilir araziyi bırakıp, imarı için çalışmazsa, o araziler üzerindeki mülkiyet hakkı ortadan kalkar ve söz konusu arazi imkanata sahip kimseye imar için bırakılır. Bu konuda İmam Kazım (a.s)'dan şöyle bir söz rivayet edilmiştir!

“Yeryüzü Allah'ındır, onu kullarının rızkı için yaratmıştır...

... Binaenaleyh herkes üç sene ard arda sebepsizce bir araziye atıl bırakıp işletmezse, arazi ondan alınır ve bir başkasına devredilir.”³⁶⁰

Binaenaleyh şu konular aydınlanmış olur:

---

360 - Kafi, c:5, s. 297.

1- Ölü arazinin imarını yapmış kimse arazi üzerinde mülkiyet hakkını elde eder.

2- Ölü arazi üzerinden çalışmaksızın, onun imarını yapmaksızın, hiç kimse arazi üzerinde özel bir hakka sahip olmayıp kendi malı olduğunu iddia edemez.

3- Sadece ölü araziye alametlendirmek, sahip olma hakkını kazandırmaya kafi değildir. Zira ekonomik yönden, üretime elverişli yapmak açısından arazi üzerinde bir miktar emek sarf edilmiş olmalıdır.

4- Ölü araziye işleten ve imar eden kimse için arazi üzerinde mamur tuttuğu müddetçe, onun ürünlerinden yararlanabilir.

Binaenaleyh çeşitli yollardan ölü arazi tasarruf edip, onu işletmeksizin çiftçilik için ve konut yapmak veya diğer gereksinimler için arazileri imar etmek isteyen kimselere satış yoluyla zahmetsizce para ve servet elde eden kimselerin yaptıkları; İslam ekonomisinin kurallarına uymadığı için, haram sayılır. Neticede bu tip girişimler engellenmelidir.

Sadece alametlendirilmiş ölü araziler değil, hatta imar edilmiş araziler bile artık işletilmezse diğer kimseler arazinin ilk sahibinin görüşünü almaksızın araziye imar etmeye hak kazanırlar.

Yedinci imamdan naklettiğimiz rivayet bu konuyu da kapsamaktadır.

Altıncı imamdan rivayet edilen şu rivayete de dikkat ediniz:

Her kim zimmetine bırakılmış araziye gidip, onun su kanallarını arındırarak, onu imar ederse; söz konusu arazi ilk önce başkasının tasarrufunda bulunmuş arazisinin bakımını bırakıp işletmemiş ve şimdi gelip araziye geri almak isterse, hak ona geri verilmez. Zira yeryüzü Allah'ındır, ancak onu imar eden kimse, onun üzerinde mülkiyet hakkı elde eder. Hicri-1000' yılından Şia Fakihlerinden olan şehidi Sani mesalik kitabında şöyle diyor:

“Bir kimse bir araziyi imar edip daha sonra araziyi bırakarak ölü araziye dönüşmesine sebep olmuşsa-ilk önce mamur olmadığı için herkes için mubah sayılırdı-yani arazi tekrar ilk durumuna döndüğü için,yinede herkese mubah olur. Zira bir kimsenin arazi üzerindeki mülkiyetine sebep olan şey; sadece arazinin imar edilışıdır. Şimdiyse arazi tekrar ölü araziye dönüştüğü için artık o kimsenin arazi üzerindeki mülkiyetinin devam etmesine bir neden yoktur. Binaenaleyh artık onun maliki değildir.”

SU

Her bir canlının ilkel ihtiyaçlarından biri; ve de ziraat ve sanatı açısından en değerli doğal kaynaklardan biri sudur.

İslam ekonomisinde sular durumlarına göre iki grupta sınıflandırılmışlardır.

1- Doğal olarak kullanıma elverişli sular.

2- Doğal olarak kullanıma elverişli olmayan, onlardan faydalanmak için kuyu, yeraltı su kanalları veya nehir inşa edilerek kullanımı sağlanan sular.

DOĞAL OLARAK KULLANIMA ELVERİŞLİ SULAR:

Bu çeşit sular kamu mülkiyetindedir. Herkes bunlardan yararlanabilir. Her kim kendi masrafı için bu çeşit sulardan bir miktar alırsa, o miktar suyun maliki olur.

Hicri 500’ylındaki büyük Şia fakihlerinden olan “Şeyh Tüsi” “Mebcut” kitabında şöyle yazıyor; Mubah sular; deniz ırmak suları -Dicle ve Fırat gibi- ölü araziden dağ ve vadiden kaynayan pınar suları; mubah ve kamu mülkiyetine aittir. İslam ulemasının ittifak ettikleri gibi herkes bu gibi sulardan istediği şekilde yararlanabilir. İbn-i Abbas bu konuda Resulullah (s.a.a)’dan şöyle bir rivayet nakletmiştir:

“Halkın tümü üç şey üzerinde ortaktır; su, otlak otu ve yakıt madenleri.”

Doğal olarak kullanıma elverişli olmayan sular:

Doğal olarak kullanıma elverişli olmayan sular; kuyu veya su kanalları kazma yoluyla elde edilmesi gereken yeraltı suları veya büyük nehirlerden kanalize şeklinde kullanım için elde edilen sular, İslam ekonomisine göre kamu mülkiyetine ait olup üzerinden alış-veriş yapılamaz. Şu farkla ki, kuyu kazmış seri halinde yeraltı su kanalları inşa etmiş kimseye bu doğal kaynakları emek sarf ederek diğer kimselerin hizmetine bıraktığından dolayı kendisi için bu kanal veya kuyu suyunu kullanmada diğerlerine nazaran öncülük tanınır.

Yani o özel tüketimi, arazi ve hayvanlarını sulamada veya kendisine ait sanayide kullanımı için kazdığı kuyu, inşa ettiği kanalın suyundan ihtiyacını nisbeten kullandıktan sonra; ihtiyaç fazlası suyun diğerlerince kullanılmasını engelleyemez, veya onlardan su bedelini isteyemez.

Şeyh “Tusi” Mebsut’ta bu konu hakkında şöyle diyor: Bir kimse- nin bir kuyunun sahibi olduğunu söylemekten maksat kuyu suyu üzerindeki mülkiyetinin ölçüsü; ailesinin içme suyunu temin etmesi hayvanlarının ve ekininin sulandırılması için duyduğu ihtiyacı ölçüsündedir. Sadece gereksinimi miktarında diğer kimselere nazaran su kullanımında kendisine öncülük tanınmıştır. Binaenaleyh eğer akan su ona gereken miktardan fazla ise, onu bedava olarak diğerlerinin hizmetine bırakmaya, onların içme sularını onların hayvanları ve ekinlerinin sularını temin etmeye mükellef olur.

Bu konunun dayanağı İmam Sadık (a.s)’dan nakledilen hadistir:

“Resulullah, kendi tarlasını sulamak için ırmağın önüne engel koyarak suyu kendi hizmetinde bulunduran bir kimsenin ihtiyaç fazlası suyu satmasını yasakladı. Binaenaleyh bu gibi suları satmak

yerine bedava olarak komşu veya diğer bir din kardeşine devretmek gerekir.

MADENLER:

Doğal servetin değerli kaynaklarından bir diğeri de madenlerdir. Doğal madenlerin bir çoğu karada bir kısmı da su içinde ve uzayda bulunur.

Sudan çeşitli kimyasal maddeler, elde edilebilir. Uzaydan bize gelen güneş enerjisi de kullanım kaynağıdır. Bu nedenle sular ve uzay değerli gelir kaynakları olarak değerlendirilebilir.

İslam ekonomisinde madenlerin her çeşidi, fertlerin özel mülkiyetine geçemez ve devamlı kamu ve toplumun mülkiyetinde kalır.

Doğal olarak kazı işlerince ve geniş faaliyetlere ihtiyaç duyulmaksızın kullanıma elverişli madenlerle ilgili İslami Fıkıh kitaplarını incelersek, İslam bilginleri ve fakihlerinin çoğunun bu görüş üzerinde birlik içinde olduklarını görürüz. Emek sarf edilerek kazı işlerine başvurularak kullanıma elverişli duruma getirilen madenlerle ilgili olarak da; bu görüş bir çok seçkin fakihlerce benimsenmiştir. Ve "Muhakkı-i Sani"nin (Cami'ül Mekasid) kitabında değındiğı gibi; bu görüş bir çok Şia fakihlerinin görüşüdür.

EMEĞİN VEYA İNSAN GÜCÜNÜN EKONOMİK ROLÜ

DOĞAL KAYNAKLARIN KULLANIMI:

Önceki konulardan elde ettiğimiz sonuç: İslam'ın ekonomik öğretilerine göre, alemin yaratıcısı yeryüzü ve göklerdeki bir çok doğal kaynakları insanın hizmetine bırakarak, hayat şartlarını onun için temin etmiştir. Bu gibi kaynakların yaratılıp insanın hizmetine bırakılmasından maksat; insanın onlara bakarak lezzet duyması veya onlara aldırmaksızın ruhbaniyete ve dünya nimetlerini terk ederek içe kapanık olması değil, onları kullanmakla insanın daha iyi bir şekilde yaşamasını temin etmektir.

Resulullah (s.a.a)'den nakledilen rivayete göre:

“İslam da dünya nimetlerini terk etme ve ruhbaniyet yoktur.”

DOĞAL KAYNAKLARDAN FAYDALANMANIN ŞARTI; EMEKTİR:

Kim tabiatın değerli ve bol miktardaki kaynaklarını kullanmak isterse; emek sarf edip faaliyet göstermelidir. Susamış bir insanın duru ve iyi bir pınar suyu kenarından geçtiğini göz önünde bulundurun. Pınarın dupduru suyu da insan için yaratılmıştır. Fakat ne zaman onun susamışlığı giderilir? Tabii ki o, suya doğru elini uzatarak bir avuç suyu alıp, içerse. Ormandaki bir meyve ağacının yanından geçen bir aç insanı göz önünde bulundurun. Onun açlığını giderebilecek hazır ve doğal yemek olan meyvelerden bir kaç tancsine, elini uzatarak alıp yersc açlığı giderilir. Binaenaleyh servetin doğal kaynaklarından ve Ku’ran’ın tabiriyle rabbın rahmet hazinelerinden faydalana bilmenin şartı; sadece emek sarf etmektir.

MÜLKİYETİN KAYNAĞI EMEKTİR.

Susuz bir insanın çeşme suyuna elini uzatarak, bir avuç su aldığı anda veya aç bir insanın, meyve ağacına doğru elini uzatıp, bir kaç tane meyve aldığı anda; kendisine bir avuç su veya bir kaç tane meyvenin üzerinde mülkiyet hakkı tanınır ve diğer bir kimsenin bunları ondan çalıp kullanmasına izin verilmez. İşte bu hak insan ile emekten doğan ürünler arasındaki bağ; mülkiyet bağıdır.

İslam’ın ekonomik öğretilerinin incelenmesinden elde edilen kural şudur: Sadece emek sonucu mülkiyet hakkı kazanılır. İnsanın doğal kaynaklar üzerinde sarf ettiği emek, ister doğal bir kaynaktan bir şeyi almak gibi basit ve kolay bir iş yapma şeklinde olsun; örneğin; Bir denizden, nehirden pınardan bir avuç su almak veya ormanlıktaki bir ağaçtan bir kaç tane meyve dermek veya bir vadiden dikenler toplamak, havada uçan bir kuş avlamak gibi bir iş olsun

ister daha gelişmiş ve yapıcı işler olsun bu girişimlerin hepsine “hezaret” denir.

İslam ekonomisinde eğer bir kimse kendi zimmetinde bulundurmak ve ihtiyacını gidermek amacıyla kaynaklardan (fıkıhın-”Mubahat” diye adlandırdığı şeylerden) bir miktar alırsa (heyazet ederse) o şey kendine ait olur.

İnsanın bazı doğal kaynakları elde etmesi kolay değildir. Bu gibi şeyleri elde edebilmesi için bir müddet düşünmeli ve kollarını sıvamalıdır. Susuzsa, suya ihtiyacı varsa-yerüstünde su bulunmazsa-kuyu kazmalı, ip ve kova elde edip kuyudan su çıkarmalıdır veya sırayla bir kaç kuyu açıp, bunların taban kısmından tek bir kanal ile birleştirmelidir ki yer altı kanalında -genat- akan su; yer üstüne çıkarılabilsin.

İnsanı bu tip işleri yapmaya teşvik için kendisine bir hak tanımak gerekir. Emeginden doğan ürünler üzerinde mülkiyet hakkı tanınmalıdır ve ne kadar daha fazla düşüncesini ve bedensel gücünü çalıştırırsa, bir o kadar daha fazla hakka sahip olacağına dair kendisine teminat verilmelidir. Elbette ona verilecek olan bu hakla ilgili olarak insanların hayatının bir çok boyutunu da dikkate almak gerekir. Onu çalışmaya ve faaliyete sevk edecek bu hak; onun tuğyanına ve bu vesileyle diğerlerinin zalimce sömürülmesine sebep olmamalı, öbür insanların çalışmalarını ve yaşamalarını engellemelidir.

Bu yüzden İslam insana emeginden doğan ürünler üzerinde özel mülkiyet hakkı tanıdığı halde, ona karşı birçok görevler ve sınırlamalarda öngörmüştür.

EMEK SONUCU FAYDALANMASI:

İslam’ın ekonomik özentilerinin incelenmesinden elde edilen kural şudur ki; herkesin hayat sürdürmesi emek sarf etmesine bağ-

lıdır. Hiç kimsenin yararlı bir iş yapmadan diğerlerinin el emeğinden faydalanıp geçimini sağlamaya hakkı yoktur.

Nakledilen rivayete göre Resulullah (sav) şöyle buyurmuştur:

“Halkın sırtından geçimini sağlayan kimseler; Allah’ın rahmetinden uzaktırlar”³⁶¹

Nakledilen bir rivayete göre Emirül Müminin Ali (a.s)’ın taraftarlarından biri, o Hz. ten mali yardım istedi. O Hazretin beytülmal dan kendisine bir şeyler vermesini bekliyordu. Fakat Ali (a.s) ona karşı şöyle buyurdu: “Bunlar ne benim ne de senin malındır. Bunlar Müslümanların savaşlarının ve kılıçlarının ürünüdür. Eğer onlarla birlikte bu savaşa katılmışsan, onlarla eşit olarak pay elde edeceksin. Yoksa onların el emeğinin ürünü; diğerlerine ait değildir.”³⁶²

İslam ekonomisinin, emek sarf edilmeksizin bir şeyden faydalanmaya karşı olmasının nedeni emekçilerin haklarının zayi olmaması... Allah’ın sevdiği emekçi insanların el emeğinin ürünü azgın parazit kendi rahatına bakıp çalışmayan kimselere ait olmaktansa emekçilerin bizzat kendisi ve ailesine ait olmasıdır. Ayrıca çalışmamak ve başkalarının sırtından geçinmek, faziletin, yoksulluğuna, fesatların meydana gelmesine sebep olur, insanın değerini düşürür. Toplumu yokluğa sevk eder. Nakledilen rivayete göre 7. İmam şöyle buyurmuştur:

“Allah (c.c) çalışmayıp, çok uyuyan kulunun düşmanıdır.”³⁶³

İslam, emekçileri, Allah yolundaki mücahitler olarak nitelendiriyor:

“Kendi ailesinin geçimini temin için çalışan kimse: Allah yolunda cihad yapan kimse gibidir”³⁶⁴

---

361 - Vesail; c: 12, s: 18.

362 - Nehcül Belağ, c: 2, s: 226.

363 - Vesail, c: 12, s: 36.

364 - 6. imam; Vesail, c: 12, s: 43.

Çünkü Allah yolundaki cihaddan amaç insani faziletlerin temellerini takviye ve sosyal adaleti yaymaktır. Çalışmamak ise bu iki değer in afetidir.

ÜRETİM, DAĞITIM, SOSYAL HİZMETLER VE...

İslam ekonomisine göre; olumlu faaliyet ve çalışma, sadece tarımcılık, hayvancılık veya sanayi dallarında insanın ihtiyaçlarından birini karşılayabilecek her bir faaliyet; ekonomik iş sayılır ve onu yapansa yaptığına karşılık bir hak kazanıp emeğinin ürünüyle geçimini sağlamalıdır.

ÜRETİM- Çiftçi arazisini sürer, tohum serpip, sularsa, otlarını ayıklayıp, bitkisel hastalıklara karşılık onu ilaçlarsa, elde edilen ürünü toplayıp tüketime hazırlarsa bile tüketicilerin hepsi çiftçiye gelip ihtiyaç duydukları malı bizzat kendisinden satın alamadıkları için; dağıtım söz konusu olur.

DAĞITIM- Böylece toplumsal hayat; verimli ve zaruri diğer bir iş koluna zemin hazırlıyor. Yani bir kimse; çiftçinin ve diğer üreticilerin ürünlerini, kendilerinden alıp tüketicilere ulaştırmalıdır. İster yaptığı iş; seyyar satıcılık suretinde, olsun ister tüketicilerin yaşadıkları bölgelerde bir mağaza açıp tüketicilerin gereksinimleri olan üretim mallarını üretim merkezlerinden olarak mağazaya getirerek, tüketicie devredip parasını alma şeklinde olsun...

DAĞITIM, ÜRETİMİN TAMAMLAYICISIDIR.

Bu tertiple, dağıtım; yani mali üreticiden tüketiciye ulaştırma, kendine göre olumlu verimli ve zaruri bir iş koludur. Vc bu görevi üstlenen kimseye ise, bir miktar kar göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenledir ki; tüketicinin mağazadan veya seyyar satıcıdan aldığı malın fiyatı direkmen üreticiden alacak olan malın fiyatından biraz fazladır.

Sağlam bir ekonomi sisteminde, bu fiyat farklılığı emeğin değeri -dağıtımının, tüketiciye malı ulaştırmada sarf ettiği emek miktarı-

miktarına eşittir. Elbette dağıtımının dağıtım için emek sarf ediyorum” bahanesiyle üreticiden üretim mallarını düşük fiyata alıp bir kaç kat yüksek fiyata satarak kar elde etmesi caiz değildir. Dağıtımının yaptığı işe: ticaret ve alış-veriş denir.

SOSYAL HİZMETLER:

Üretim ve dağıtım ek olarak insanın hayatının gereksinimlerini gidecek olan fakat ne dağıtım ne üretimle ilgisi olan iş kolları vardır.

Çocuğunuz hastalandığında, onun tedavisini yaptırmak için, doktora götürüyorsunuz. Doktor ise onun tedavisi için girişimler yapıyor, yani zaruri ve faydalı işler yapıyor... Acaba doktorun yapıtları, üretim ile mi yoksa dağıtım ile mi ilgilidir? Hiç birisiyle ilgili değildir... peki nedir doktorun yaptığı iş? O, size ve çocuğunuza karşı bir hizmet yapmıştır... çok değerli ve etkin bir hizmet. Şu halde şüphe yok ki doktorun yaptığı hizmete karşılık, bir mükafat göz önünde bulundurmak gerekir. Bu mükafat ise hayatının ihtiyaçlarını giderebilecek şeyler olmalıdır.

Toplumsal hayatta bunun gibi üretim ve dağıtım ile ilgisi olmayan iş kolları vardır. Ve bunlar olmaksızın hayatın çarkları harekete geçemez. Günümüzde bu gibi iş kollarına “sosyal hizmetler” denir. İslam ekonomisinde, üretim dağıtım sosyal hizmetler veya diğer olumlu ve gerekli iş kollarının değeri vardır ve bu gibi iş kollarına uygun mükafat ve ücret ön görülmelidir.

YAPMACA İŞLER VEYA SÖMÜRÜ TUZAĞI:

İslam ekonomisince değerli ve gerçek iş; yararlı ve bir değer meydana getiren iştir. İş, insan hayatını kolaylaştırmaya veya temel ihtiyaçlarını gidermeye ya da onu güzelleştirmeye yaramalıdır. İslami rivayetlerin bir kısmına dikkat edildiğinde hizmet kısmında etkin bir rolü olmayan verimsiz işlerin bir yeri yoktur ve kimsenin

bu tür verimsiz işlerden dolayı bir kar ve yarar elde etmeye hakkı yoktur.

Şu bir kaç rivayete dikkat edin:

Nakledilen rivayete göre 6. İmam (a.s) şöyle buyurmuştur: “Bir değirmeni kiralayıp, üzerinde hiç bir çalışma yapmaksızın onu yeni bir şeylerle donatmaksızın veya onunla ilgili bir garantiyi üstlenmeksizin, daha fazla bir fiyatla başkasına kiraya vermeyi hoş karşılamam.”³⁶⁵

Beşinci imama şöyle bir soru soruldu:

“Bir kimse bir iş kabul eder, onun üzerinde çalışmaksızın bir başkasına devredecek, bir miktar kar elde ederse... nasıl olur”

O cevaben şöyle buyurdu:

“Böle bir işe başvurmasın”

Başka bir Rivayette şu ibaret eklenmiştir:

“İşin bir kısmını kendisi yapmamışsa, böyle bir işe başvurmasın.”

Dökümcü birisi 6. İmama gelerek şöyle dedi:

“Bir işi kabul edip benimle birlikte çalışan çıraqlara ücretin 2/3 kendilerine ait olmak üzere işi onlara bırakıyorum”

İmam buyurdu:

“Yaptığın doğru değildir. Ama onların çalışmalarına katılman şartıyla yaptığın doğrudur.”³⁶⁶

Yersiz fiyat artışlarına sebep olan faktörlerden biri üreticiyle tüketici arasındaki araçların çoğalmasındır. Bu araçlar, gerekli ve yararlı bir iş yapmaksızın kendilerine gelir sağlıyorlar.

---

365 - Vesail, c: 13, s: 252.

366 - Vesail, c: 13, s: 264-265.

Rivayetlerden elde edilen mana şudur ki; Gerçekten dağıtımda olumlu rolleri olan araçlar; yaptıkları işlerden dolayı gelir elde etme hakkına sahiptirler. Fakat dağıtımda olumlu rolleri olmayan, hatta üreticinin ürettiği ürünün tüketiciye ulaşmasında bir aksaklık meydana getiren araçların yaptıkları; gelir elde etmeyi hakkettirmez. Bu tip araçların yaptıkları hem tüketiciye hem de üreticiye karşı sömürü tuzağı olduğu için, bu yöndeki çalışmaları önlenmelidir.

Yedinci İmamın kardeşi, o hazretten şunu sordu:

“Bir kimse bir yiyecek maddesini alır, fakat söz konusu mamulü devralmadan önce başkasına satabilir mi?”

İmam şöyle buyurdu:

“O mamulü devralmadan önce karla başkasına satamaz. Fakat maliyetine ve karsız satarsa bir sorun yaratmaz”

FAİZ SÖMÜRÜNÜN EN ZALİMANE YOLLARINDAN BİRİDİR:

“Yapmaca işlerin” en kötüsü “Riba” (Faiz)dir. Faiz en zalimane sömürülerin bir çeşididir. İslam, hangi şekilde ve kılıkta olursa olsun bu iğrenç sömürü yoluna karşı şiddetle mücadele etmiştir. Faizcileri (bankerleri) şiddetle kınamıştır. Riba mevzu bahsine girmeden önce para ve onun gerçek rolü hakkında açıklamada bulunmamız iyi olur.

İNSAN TOPLUMUNDA PARANIN STATÜSÜ:

Para, insan toplumlarındaki alış-verişi (mübadeleyi) kolaylaştırmak için meydana getirilmiştir, deniliyor. Küçük ve ilkel toplumlarda mübadele; mallarla yapıyordu. Yani ihtiyaç fazlası bir malı üreten bir kimse başkalarının ürettikleri veya ihtiyaçlarında bulundurdıkları diğer mallara ve metalara ihtiyaç duysaydı, ister istemez karşılıklı rızaya dayalı, mal ve metalarının belli bir oranda

birbiriyle değiştirilmesi gerekirdi. Mesela, çiftçi ürettiği buğday veya diğer zirai ürünleri; giyim ve konut eşyası vb. değiştirebilirdi. Ayrıca diğer üreticilerde, ürünlerini ihtiyaç gereği şeylerle mübadele edebiliyorlardı. Mal ile malın mübadelesi; daha büyük toplumlarda bir çok sorunlar yarattı. Zira bu tür alış-veriş şeklinde:

1- Arz edilen metaya ihtiyacı olan,

2- Onunla malını değiştirmeye hazır olan, şahıs veya piyasayı bulması gerekiyordu. Ayrıca mübadele edilen iki malın arasında değer ve fiyat açısından bir nevi denklik bulunmalıydı.

Bu yüzden alış-veriş yönteminde, değişiklikler meydana geldi. Çeşitli alanlarda değişik şekillerde pazarlar kuruldu. Nihayet alış-verişte para “mübadele aracı” olarak kullanıldı.

PARA KULLANIM TARZININ ASIL HEDEFTEN SAPMASI:

Mübadelelerde meydana gelen çok sorunları giderdi. Fakat kendisiyle birlikte yeni sorunların ortaya çıkışına sebep oldu.

“Mübadele aracı” mübadelenin kolaylaştırıcısı ve “değerin belirleyicisi” (üretim veya dağıtım da şart edilmesi gereken emek miktarı) durumunda olan para; yavaş yavaş ilk temel rolünü kaybedip bizzat kendisi muamele konusu oldu.

şöyle ki bir miktar para biriktirmiş olan kimseler, paraya muhtaç kimselere onu ödünç olarak verdiler,-bir iş yapmaksızın muhtemel bir tehlikeye katlanmaksızın-borç alan kimseden fazla para veya hizmet istediler. Onların yaptıkları işten (borç verme) maksatları; sadece kudretlerini korumak ve servetlerini artırmak idi. Onlar borç alanın ana paradan bir kar elde edip etmediğini parayı üretim dalında mı yoksa hayatının gereksinimlerini karşılamada mı sarf ettiğini göz önünde bulundurmuyorlardı.

Bir kimsenin bir başkalarına ödediği bir miktar paraya karşılık, (ana parayla birlikte) daha fazla para talep edilmesine (riba) faiz” denir.

Bu büyük kapitalistler sermayedarlarca biriktirilen paraların riba yolunda işletilmesi sonucu: ekonomik alanda üretim keyfiyeti tüketim piyasalarını oluşturma, fiyatların kontrolünü elde etme açısından hayret verici bir sahne meydana gelmiştir ve de beşeri toplumda iki gurup, zengin ve yoksul “aç ve tok” egemen sınıf ile sulta altındaki sınıf doğmuştur. Bu üzücü ve istenmeyen durumu bir nevi uluslararası gizli kölelik olarak adlandırabiliriz.

İSLAM EKONOMİSİNDE PARA:

İslam, paranın bizzat kendisinin kar sağlamasını faizcilik şeklinde kullanılmasını-ekonomik alanda derin bir uçurum meydana getirdiği için-şiddetle yasaklamıştır.

Ayrıca paranın biriktirilip, dolaşımdan alıkoyulmasını önlemiştir. İslam; para ve sermayenin doğru yolda işletilmesini önleyip atıl bırakan kimseye devredilmemesini onun toplum fertlerine yeni iş sahası oluşturma üretim ve artırma yönünde işletilmesini-paranın doğru ve asıl rolünün icrasını sağlamayı vurgulamıştır.

İslam ekonomisinde “durgun para” dikkate değer ölçüye varırsa (haddi nisab belli bir miktar) ve bir sene boyu işletilmezse, kendisine özgü bir nevi sermaye vergisine tabi tutulur, yıllık olarak bu sermayenin 1/40’i alınıp kamu çıkarları yolunda kullanılır.

BANKERCİLİĞİN TARİHİ GEÇMİŞİ

Mısır: Tarihte kaydedildiği gibi eski Mısırdaki faizcilik şartıyla belli bir oranda faiz alınır.

Roma ve Yunan: Bu iki ülkede faizcilik yaygındı. Eğer ödünç alan kimse ana mal ve onun faizini ödeme gücünden yoksun olsaydı. Köle ve esir alınır.

Çin: Eski Çin’de faizcilik üzere sömürenlerle sömürülenler arasındaki kin ve nefret öyle bir noktaya varmıştı ki, Çin atasözü bu konuda şöyle diyor:

“Büyük hırsızlar sarraflar ve faiz alanlar (bankerler)dır”

Arabistan: İslam’ın bu beldeye doğuşundan evvel faizcilik, yaygındı. Ticaretle uğraşan Medine’deki Yahudilerin dini akidelerine göre faizin yasak oluşu Tevrat’ta mevcuttur. Bu insanlar faizcilik yapmaları yasak olduğu halde halktan bir gruba faizle kredi verip onlardan diğer bir gruba da yüksek faizli borç verirlerdi.

KUR’AN’DA RİBA (FAİZ)

İslam’ın temel hedefi; halkın her türlü maddi ve akidevi kölelik ve esaretten kurtuluşunu sağlamak olduğu için ekonomi konusunda da insanın düşünsel ve maddi esaretine sebep olan, onun çalışma hürriyetini kısıtlayan her türlü amili (etmen) dikkate alıp, ona karşı önlemler almıştır.

Bu müeyyidelerden biri, bir kaç merhalede dikkate alınan faiz yasağıdır.

Birinci merhalede faizin ve faizciliğin (bankerliğin) kötülüğü söz konusu edilmiştir. Toplumsal gereksinimlere eğilmenin muhtaç kimselerin kar gözetmeksizin ihtiyaçlarını karşılamaya çaba harcamanın gerekliliği hatırlatılmıştır.

“Halkın malı artsın diye faize ait verdiğiniz zekatlar ve sevaplarını kat kat arttıranlar onlardır”³⁶⁷ ikinci merhaledeyse:

“Kendi dinlerinin kanunlarına göre faizcilikten sakındırıldıkları halde bu eyleme başvurup halkın mallarını yersiz bir şekilde yiyen Yahudi faizcilerin faizcilikleri kötüleniyor, gelecekte şiddetli bir azaba çarpılacakları bildiriliyor. Nehyedildikleri halde faiz almaları

---

367 - Rum/39.

ve insanların mallarını haksız yere yemeleri yüzündendir ve biz içlerinden kafir olanlara elemli bir azap hazırladık.”³⁶⁸

Üçüncü merhaledeyse; fahiş ribanın alınması nehyedilip yasaklanıyor. Onun terki ile de felah ve selamete sebep olacağı vurgulanıyor.

“Ey inananlar, faizi kat-kat arttırarak yemeyin...”³⁶⁹

Bilahare dördüncü merhalede faizciliği eşine rastlanmayan şiddetli bir şekilde yasaklayıp, onun Allah ve Resulüne savaş açma anlamında olduğunu bildiriyor. Bu yoldan elde edilenleri geri vermeyi imanın şartlarından sayıyor.

“Ey inananlar, Allah’tan sakının ve artık almadığınız faizleri bırakın inancınız varsa. Bunu yapmasını bilin ki Allah’la ve peygamberiyle savaşa giriştiniz...”³⁷⁰

FAİZ, NİÇİN ŞİDDETLE YASAKLANMIŞTIR.

Faizin şiddetle yasak olduğuna dair İslam rehberlerinden bir çok rivayetler vardır. Bu rivayetlerde faizin fert ve toplumun manevi ve ekonomik hayatında büyük çapta zararlar meydana getirdiği belirtilmiştir.

Bu rivayetlerden birini; örnek olarak nakledelim:

Sekizinci İmam (a.s) dostlarından biri, O Hazrete bir kaç soru yönelterek, yazılı cevap istedi. Onun sorularından biri ise faizle ilgiliydi.*İmam bu konuda şöyle yazdı:

Faizin yasaklığının nedeni şudur ki; Faiz yokluğa, fertlerin servetlerinin heder olmasına sebep olduğu için Allah (c.c) onu yasaklamıştır. Çünkü bir kimse diğerinden bir dirhem alarak, iki dirhem verirse bu iki dirhemden bir dirhemi aldığı bir dirheme bedeldir,

---

368 - Nisa/161.

369 - Al-i İmran/130.

370 - Bakara/288-299.

fakat ek bir dirhem heder olmuştur. Binaenaleyh iki taraftan birinin hakkı zayi olmuştur. Bu nedenle Allah (c.c) faizi kullarına yasakladı. Nitekim olgunlaşma ve iş bilirlilik yeteneğine varmamış olan delilere, mallarının kendilerine devredilişini yasaklamıştır. Çünkü delinin malının heder olunmasından korkulur. Ödünç muamelede de faizin yasaklanışının nedeni şudur; Hayır severlik ruhu yok edilir. İnsanların malları heder olur, halkın faize düşkün olmasına, “karzul hasana” (faizsiz borç)nın ortadan kalmasına sebep olur. Halbuki karz-ül hasana hayırlı işler içindir. Her halükarda faiz, fesat, zulüm, tccavüz ve malların yok olmasına sebeptir.”³⁷¹

Bu rivayette faizin yasaklarıyla ilgili olarak iki temel sebebe yer verilmiştir:

1- Faiz verenin malının bir kısmı, heder olur. Çünkü faizci; faiz verenin verdiği faize karşılık hiç bir şey ödememektedir. Neticede onun malı, yersizce faizcinin cebine akması olur.

Diğer bir deyişle faiz; bir nevi halkın malını çalmak, yağmalamak, el emeklerini gasp etmektir.

Çaresiz faiz verenin (borçlunun) malları fahiş bir zulüm, zalimane ve kahredici bir yağlama yoluyla yok edilir. İşte faizcilik sınıfsal ayrıcalık ve uçurumlar vahim ekonomik bunalımlar meydana getirdiği için yasaklanmalıdır.

2- Hırs, para ve kar düşkünlüğü ateşini takviye edip, insan seveciliği ve hayırseverlik ruhunu zayıflatır.

BANKA:

Genellikle faizin yasaklığı mevzu bahis olunca; şu soru ileri sürülür; faizin yasaklanması banka ve bankacılık günümüz hayatın zaruretlerinden biri olduğu halde bankanın kapanışına sebep olmaz mı?

---

371 - Vesail, c: 12, s: 426-425.

Bu soruya cevap vermek için, bu meseleyi etraflıca incelememiz gerekir.

Banka faaliyetleri genellikle iki kategoriye ayrılabilir.

Bir grup banka işlemleri faizle ilgili değildir. Diğer bir grup banka işlemleriyse faizle birlikte yapılır.

Birinci grup banka senetler, banknot, cari hesap, çek, vadesiz mevduat hesabı, döviz mübadelesi ve diğer parasal mübadelelerdir.

İkinci grup; ticaret, tarımcılık sanayi sektörüne kredi ve fon sağlamak konut yapım kredisi gibi işlemlerdir. Birinci grup işlemler geçimi ticaret ve alış verişi kolaylaştırma yönünde çok etkilidir. Fert ve topluma hiç bir zarar vermemektedir.

Mesela Ankara'daki birisi İstanbul'un okul veya üniversitelerinden birinde okumakta olan çocuğunun eğitim ve geçim masraflarını, Ağrı'daki bir tüccar Ankara'dan aldığı bir malının parasını Ankara'da bulunan mal sahibine göndermek isterse ya bizzat kendisi bir çok masrafa katlanıp vakit harcayarak parayı karşı tarafa ulaştırmalı ya da arayıp söz konusu şehre giden bir yolcuyu bularak onun emin ve güvenilir olduğuna inansa, parayı onun vasıtasıyla göndermeli ya da kendi memleketinde diğer bir şehirdeki tüccar ile alış -verişi içinde olan bir tüccarı bulup, onun vasıtasıyla aldığı malın parasını söz konusu tüccara göndermelidir. Hele söz konusu iki surette de bir çok rahatsızlıklar ve engellenmeler baş gösterir.

Şu halde en geniş, güvenli, en az masraflı ve kolayca bu işi yapan bir müessese kurulursa durum daha iyi olur. Böyle sabahdan akşama kadar alış verişi ile meşgul olan akşam üzeri evine gidip, eşi ve çocuklarıyla birlikte huzur içinde istirahat etmek isteyen - mağazasında çok miktarda nakit parası olan- birini düşünün, eğer bu adam parayı kendi üzerinde taşımak isterse ya da mağazada bırakmak, şu halde o parasını nakit olarak üzerinde bulundurmaktan endişe duymakta ve rahatça istirahat edemeyip uyuyamamaktadır.

Fakat eğer onun parasını her gün devralıp tam teçhizatlı güvenilir bir yerde koruyan ve istediğinde (söz konusu müessesenin mevduat sahibine) verilen çek ya da diğer bir kimsenin adına yazılmış olan çeke karşılık parayı devreden bir müessese varsa, durum daha iyi olur...

Kendi geleceğini düşünüp günlük düşük gelirinin bir kısmını biriktirmek isteyen bir erkek, kadın yada çocuğun biriktirdiği paranın miktarı her ne kadar az olursa olsun onu koruyabilmesi çok zordur; zira her an kendi tasarruflarına harcamaya teşvik eden hevesler kendinde alevlenir. Ayrıca bir kaç sene biriktirdiği paralarının kötü kimseler tarafından bir kaç saniyede çalınması muhtemeldir. Eğer bu tasarrufunu korumak amacıyla bir diğer kimseye verirse, parasının yok olması ya da istediği zaman devralamaması ihtimali de vardır. Şu halde eğer (tasarruf sahibi) tasarruflarının korunmasını üstlenen ve istediği zaman kendine devreden güvenilir bir müessese kurulursa, bu tasarruf sahipleri için büyük bir nimet sayılır. İşte bankanın diğer bir yararı da budur.

Büyük çağdaki muamele ve alış-verişlerde, para sayımı özellikle meblağ yüksek ve paralarda bozuk para olursa çok zor olup, uzun bir zaman istediği gibi gösterilen titizliklere muameleler, cari hesap üzere çek mübadelesi şeklinde yapılırsa hem pek az zaman harcanır hem de karşılanması zor olan yanlış işlemlerden sakınılmış olur.

Bu gibi örnek işlemler banka müesseselerinin değerli ve inkar edilemez imtiyazlarıdır ki günümüz hayatında özellikle ilişkilerin gelişmiş olduğu bu günün hayatta bu müesseseden vazgeçmek akla uygun değildir.

En geniş düzenli güvenilir statüye sahip bankaların hayatın gereksinimlerini giderme yönünde pek büyük yararları vardır. İşte bu ihtiyaçlar: Banka müesseselerinin varlığının zaruretiyi ispatlamaya yeter.

FAİZİN YASAKLANIŞI- Faizin işlem sahası her ne kadar geniş olarak düşünülürse de, bu tür banka işlemlerine en az bir zararı bile olamaz. İslam toplumunda, ister devlet ister fertler tarafından bu tür fonksiyonu olan gereken müesseseler kurulabilir. Fakat yaptıkları işlere karşılık -faize bulaşmadan- yeterli miktarda ücret veya belirli bir “yüzde” talep edebilir.

Bankaların cari hesaplarla ilgili muameleleri bedava olarak yapıp, vadeli mevduat hesaplarına faizi ödeyip, bu faizi ve müessese-nin diğer masraflarını ve de bankadaki mevduat sahiplerinin kabarı-k miktardaki karlarını faizcilik yoluyla ve kredi alanlardan faiz alarak temin etmesi yerine; çeşitli muameleler, cari hesap ve tasarruf hesaplarıyla ilgili (tahvil ve banka senetlerindeki gibi)-yaptıkları işlemlere karşılık yeterli ücret alıp, bu yoldan banka müessesesinin masraflarını temin edebilir.

Binaenaleyh İslam’da faizin kesin olarak yasaklanmasına rağmen birinci grup bankasal faaliyetlere karşı hiç bir engel yoktur. Müslümanlar topluluğunun bu tip yararlı ve hayatın kolaylaştırıcısı müesseselerden yoksun bırakılması söz konusu değildir.

İkinci grup faaliyetlere gelince:

Genel olarak dünyanın bir çok yerinde yapılan bu tip faaliyetler salt ekonomik durumun iyileşmesi için değildir. Bu tip bankacılıklarda, güdülen hedef faizcilikle birlikte görünümde düzenli, teşkilatla güçlü olmaktadır. Eğer yapılan bu faaliyetlerin ekonominin düzeltilişinde ilim ve sanayinin gelişiminde bir etkisi olsa da tali bir meseledir.

Bu tip bankalar sürekli (faiz elde etmeye müsait ortamlar bulmak veya böyle bir ortam hazırlamakla) kendi sermayelerini caize elverişli ortamda çalıştırmaya özen gösterirler. Eğer bunların bir müessese veya halkının veya dünya halkın ekonomik temellerini sağlamlaştırmak için kredi veya banka fonu sağladıkları görülmüşse de bundan amaçları; söz konusu müesseseye veya millete yada

dünya halkına hizmet yapmak değil, sadece kendi çıkarlarına hizmettir. Onlar zeki kapitalistler olarak kendi sömürü zeminlerini her zaman için korumak istiyorlar. Onlar geleceği düşünerek bir bedene yapıştıklarında onun ölümüne sebep olacak şekilde kan emmezler. Üstelik onu; kendi gıdalarını temin edebilen, ölüm kalım arasında bocalayan bir varlık durumuna sokarlar. Kuşkusuz İslam'ın ticari ve mali kanunları ikinci kategorideki bankacılık faaliyetlerini yasaklamıştır.

Bu yasak ile artık özel sermaye sahiplerinin bankasal kredi ve fon yoluyla kendi sermayelerini çalıştırıp, faizsiz krediler vermeye hazır olmamaları mümkündür. O zaman bu sorularla karşılaşılır:

1- Büyük çapdaki sanayi, tarım, nakliye ve ticaret faaliyetlerini gerçekleştirmek için yüksek miktarda da ki sermayelere ihtiyaç vardır. Bu sermaye ve fonlarsa genel olarak banka kredileri yoluyla sağlanır. Eğer faizli krediler yasaklanırsa, bu tür faaliyetlerin gelişiminin engellenişi sonucu ilim, sanayi ve ekonomik gelişimde darbe görülür.

2- Genel olarak işçi, esnaf, çiftçi veya sanatkarın mali güçsüzlüğü vardır. Faizli krediyle de olsa, sağlanan bir miktar kredi sonucu giderilir. Şu halde onlar için kredi bir nimet sayılır. Oysa faizin yasaklanması bu çözüm yollarını tıkayıp, bazı ailelerin bedbahtlığına sebep olur.

3- Konut yapımına ve diğer ihtiyaçların giderilmesi için sağlanan krediler faizli olsa da yoksul kesimlerin refahına sebep olur. Şu halde faizi yasaklamakla yoksul sınıfları bu refaha vesile olan araçtan yoksun bırakarak, onların bedbahtlıklarına sebep olmamak gerekir.

SORUNUN ÇÖZÜM YOLU:

Büyük sermayemi yoksa büyük sermayedar mı? Önceki sorularda bu ilmi mesele birbirine karıştırılmıştır. Kuşkusuz sanayi, tarım-

sal ilmi ve teknolojik gelişim ile ilgili büyük faaliyetlerin yapılabilmesi için büyük sermayelerin var olması gerekir. Fakat büyük sermayelerin her zaman bir kimse veya bir kaç kimsenin tekelinde bulunması gerekmez. Büyük sermayeyi elde etme yolunun sadece kapitalist ülkelerdeki alışla gelmiş yöntemlerden, bankalardan yüksek veya düşük oranlı faizli krediler temin etmekten ibaret olmadığı da gerçektir.

Dünya ekonomistlerinin dikkatini kendi üzerine çeken büyük sermayelerin oluşmasını sağlayan çeşitli yollar vardır. Büyük üretim tüketim kooperatifleri kuracak ve küçük sermaye sahiplerine ait ortak büyük sermayeler oluşturarak ekonomik gelişmeler ve faaliyetler zemini sağlıyor.

Ayrıca kapitalistler ve faizcilerin (banker veya diğer faiz kuruluşlarının) fonksiyonu ortadan kaldırılmış olur.

Bu tip şirketler veya kooperatifçilerin faaliyetleri sonucu kar elde edilirse bir çok kimsenin arasında bölüşülüp servet birikiminin bir avuç kimsenin tekeline geçmesi önlenir. Bu hareket ise sosyal adaletin ve ekonomik uçurumların yok edilmesine yardım edip, toplumda ayyaş, israfçı şatafata düşkün büyük kapitalistlerin ve de ümmetin efradı arasındaki ekonomik uçurumların meydana gelişini önler.

Binaenaleyh faizin yasaklanması, büyük sermayenin oluşumunu önlemektense, büyük kapitalistin varoluşunu önler. İslam'ın hedefi de bundan ibarettir. Ayrıca son asırdaki toplumlarda bulunan ilerici düşünürlerin dileği de budur.

Üstelik, sağlam ve salih hükümetler; kapitalistlerden daha iyi bir şekilde ağır ve büyük sanayi, sulama ve tarımsal projelerini gerçekleştirme yönünde geniş yatırımlar yapabilirler. Çünkü salih bir hükümet halkın temsilcisi ve hizmetçisidir. Bu nedenle yaptığı yatırımlar ister istemez halkların çıkarları ve maslahatları yönünde kullanılır.

Ayrıca kapitalist ülkelerde bile ağır ve büyük sanayileri kamu-
laştırmak, hükümetler tarafından yol, baraj, gemicilik, demir yolu
projelerini gerçekleştirilmesi ve büyük yatırımların yapılması ve bu
faaliyetleri faizci sermayedarların tekelinde bulundurmanın gerekli
olmadığını göstermektedir. Devletin iyi bir işveren ve tüccar ola-
mayacağı ekonomik işler ve hatta kültürel, sağlık imar işlerinin
fertlerin ihtiyarına bırakılıp serbest rekabete dayalı idare edilmesi
gereği devletçe bu işlere direkt müdahale edilmemesi bu vesileyle
fertlerin çok yönlü yeteneklerinin gelişmesine ortam hazırlanması
gereği söylenebilir. Veya şöyle denilebilir; devletin görevi, özel
sektörün faaliyetlerini geniş halk kitlelerinin çıkarları doğrultusun-
da ve sahih bir yolda yönlendirmektir. Böyle bir durumdaysa dev-
letlerin görevi; bankaların genel bütçesinden bir kısmını bu tür e-
konomik faaliyetlere ayırıp fertlere ve özel müesseselere faizsiz
yüksek veya az miktarda krediler sağlayarak da iyi bir şekilde
memleketin ekonomik nabzını denetleyebilmektir... Böyle bir du-
rum kendiliğinden hükümetin; ülke ekonomisini denetlemeye çok
yarar... Hükümet için önemli ve uygun bir ortam yaratır. Kredi
sağlamakla ümmetin çıkarlarını, krediyi alan özel sektörün çıkarla-
rına üstün tutar. Kamu servetinin halkın eliyle halkın çıkarları doğ-
rultusunda işlemesini sağlar, özel servet birikimini ve sermaye te-
kelciliğini önler. Devletlerin kredi alanlara sağladıkları krediye
karşılık halkın lehine ve halkın refahını temin yönünde onlara ağır
vergiler ödetir. Böylece ayyaş, şatafata düşkün kötü huylu
“Mütref”lerin (sermaye tekelcilerinin) var olmasını önler, ümmet a-
rasındaki derin sınıfsal uçurumları yok eder. İkinci ve üçüncü so-
rulara karşılıkta iki yol vardır:

1- Özel müesseseler veya karz-ül hasene grubu.

Allah (c.c) karz-ül hasene (faizsiz kredi ve ödünç) için çok bü-
yük bir sevap olarak belirlediği sadaka ve karşılıksız yardımlarda
üstün ve değerli saydığı için, eğer bu işin gerçekleşmesi hususunda
doğru ve düzenli bir plan hazırlanır ve bu konuda tebliğ yapılırsa;

bu tür müesseselerin ortaya çıkma zemini sağlanır. Nitekim şimdi İranda karzülhasane müesseseleri faal bir şekilde varlıklarını sürdürmektedir.

Karzülhasane (faizsiz borç) kendi cari masraflarını karşılayabilmesine uygun işletme ücretini belirli bir yüzde olarak alır. Fakat asıl kredi için faiz almazlar karz-ül hasane müessesesinin yıl sonu bilançosunda bir kar oranı görülmez.

2- Faizsiz devlet bankaları:

Eğer birinci yoldan yeterli sonuç elde edilemezse yine devlet; genel bütçe yoluyla esnallara, sanayi faaliyetlerine, tarımcılığa, konut yapımıcılığına ilk temel ihtiyaçları gidermek için kredi sağlayan bankalar kurmaya mükelleftir.

Bu tip bankalar, cari masraflarına uygun işletme ücreti de alırlar. Fakat asıl kredi miktarı için faiz söz konusu değildir.

SONUÇ:

Faiz yasağı; bankaların sosyal çıkarları ve milli ekonominin çıkarlarını zedelemeyiz.

Bankacılık, faizsiz ve doğru bir şekilde ve sadece işletme ücretini karşıladığı, bu yoldan halkların refah ve mutluluğunu temin ettiği takdirde; haram olmadığı gibi aynı zamanda "farzı kifaye"dir.

Faiz yasağıyla yasaklanan şey; faizli bankacılık ve faizcilik (bankerlik) faizci kapitalistlerin çıkarlarının temini israfı, ayyaş, şatafata düşkün "mütref"lerin ortaya çıkışıdır. İşte faiz yasağı, İslam'ın mali, ticari kanunlarının diğer sistemlere göre en büyük üstünlüğüdür.

MÜLKİYETİN DEVRİ VE İNTİKALİ:

Bir malın maliki sayılan kimseye tanınan hak; malını diğerlerine devredebilme hakkıdır. Bazen de bir kimsenin mülkü, cebren diğerine devredilir.

İhtiyari devretme “muamele” yoluyla gerçekleşir. Cebren devretme ise miras ve benzer yollardan gerçekleşir.

MUAMELELER-ALIŞ-VERİŞ:

Muamele hedefe göre çeşitli şekillerde gerçekleşir; Çeşitli ekonomik sistemlerde muamele çeşitli şekillerde yapıp ve muamelelerle ilgili özel müeyyide ve kurallar vaz edilmiştir. Bu kitapta, hayatta daha çok ihtiyaç duyduğunuz bazı muameleleri tanıyacaksınız.

1- BEY’İ (ALIŞ-VERİŞ): Bir malın diğer bir mal; konut, araba vb. eşyaya karşılık bir başkasına devredilişidir... Döviz vb. muamelelerde, bir paraya karşılık diğer bir parayı devretmektir.

2- HİBE: Bağış şeklinde paranın veya mamulün diğerine devredilmesidir. Bu tür muamele karşılıksız veya bir hibeye karşılık olabilir.

3-BORÇ: Mamul veya paranın diğerine devredilişidir. Borçlu, belirli bir zaman sonunda bu parayı ödemeye mükelleftir.

4-REHİN: Kredi alımı için bir kimsenin diğer bir kimseye bıraktığı şey. Bundan amaç şudur ki; eğer kredi alan, krediyi ödeyemezse kredi veren kendi nezdindeki şeyi kanunlara uygun satışa çıkarak kendi talebini elde ettikten sonra, geri kalan miktar malı asıl sahibine devreder.

5- KİRA: Bir maldan yararlanmak için onu belli bir süre zarfında diğer bir kimsenin ihtiyarına bırakmak, buna karşılık belirli bir miktarda kira almaktır. Örneğin ev, mağaza, araba, uçak ve benzer şeyleri kiraya vermek.

6- ÖDÜNÇ: Bir malın diğer bir kimse tarafından bedava kullanılması tekrar malı sahibine geri verilmesi şartıyla bir mal diğerine devretmektir. Mesela araba veya bisikletiniz; arkadaşınızın bir yere gidip, gelmesi döndükten sonrada malınızı kendinize geri vermesi

için ona devredersiniz. Bu işin iki şekilde gerçekleşmesi mümkündür.

1- Eğer siz bisiklet veya arabanın arızalandığı takdirde karşılanması gereğini şart koşarsanız; ödünç alan kimse ödünç malına indirilecek olan zayıyatın karşılığını ödemelidir... (mezmune ariyet-ödünç)

2- Eğer ona karşı böyle bir şart koşmazsanız, o, malı dikkatice kullanırsa, fakat ödünç mal; bisiklet veya araba zedelenirse, karşılığını ödemeye mükellef değildir... (gayri mezmune ariyet-ödünç)

7-ZEMANET: GARANTİ

Yani bir kimsenin borcunu üstlenmek. Bu surette borçlu borcunu ödemezse, garantör (teminatçı) onun borcunu ödemelidir. Bu çeşit teminatçılık; sigortanın en eski şekillerindendir. Günümüzde bir çok sigortalar, hatta en modern sigorta biçimleri; gerçekten günümüz hayatının ihtiyaçlarına göre yeni bir şekil almış bir nevi zemanet (teminatçılık)tir.

Bu konunun sayesine İslam ekonomisi açısından çeşitli sigorta kanunları, hususundaki meseleler tespit edilebilir. Zemanet (teminatçılık) dairesine girmeyen bir kısım sigortalar alış-verişin yeni ve bağımsız şekilleridir ki, İslam'ın muamele ve antlaşmalar konusundaki genel kanunları kapsamına girer.

MUAMELENİN GENEL KANUNLARI VE KURALLARI:

Alış-verişlerin tümünde aşağıdaki İslami müeyyidelere dikkat edilmelidir.

1- Muamele tarafları ergin ve bağılı olmalıdır. Yani doğal erginlik yaşına (cinsel erginliğe) varmış olmalıdır.

2- Taraflar, ergin olmaktan ziyade rüşt sahibi ve akıllı olmalıdırlar. Yani muamele hakkında normal bilgi sahibi olmalıdırlar. Deli ve iş bilemez, çabuk aldanan kimsenin muamelesi geçersizdir.

3- Muamele serbestçe ve tarafların rızası üzere yapılmalıdır. Eğer bir kimseyi tehditle bir muameleye zorluyorlarsa, onun muamelesi kanunen değersizdir.

4- Muamele yapan, mahcûr (kısıtlanmış), yani kendi malı üzerindeki tasarruf hakkından men edilmiş olmamalıdır; örneğin yetkili makamlar tarafından, malları üzerinde tasarruf hakkı kaldırılmış, iflas etmiş kimsenin durumu.

5- Muamele tarafları; üzerinde muamele yaptıkları şeyin miktarı, özellikleri şekil, renk, yapım tarzı, kalitesi devretme şekli, malın bulunduğu yer vb. hususunda daha sonraları taraflar arasında ihtilafa neden olan en az bir sebep bulunmayacak şekilde yeterli bilgileri olmalıdır.

SULII: Eğer bir zaman, muamele tarafları bir malın muamelesi üzerindeki gereken dikkati sarf etmeksizin muamele yaparlarsa bu muamele (alış-veriş) sulh yani fedakarca devrediliş şeklini alır: İster bu muamele tam bedava ve karşılıksız olsun ister belirli bir fiyat karşılığı olsun.

6- Yapılan muamele günah, zülüm ve fesada, genel olarak hak kanununa aykırı olmamalıdır.

7- Muamele, her türlü üçkağıtçılık ve hokkabazlıktan arınmış olmalıdır. Yoksa alıcı; kendisine verilen malın sahte olduğuna veya fiyat konusundaki kazık yediğine dair devamlı kuşku içinde olur. Bu tür şüphe ve güvensizlik toplumsal ve ferdi hayat üzerinde olumsuz etkiler bırakacaktır.

Emirül müminin Hz. Ali (a.s) şöyle buyuruyor:

Resulullah (s.a.a)'den nakledilen uzunca bir rivayete göre o Hz. şöyle buyurmuştur!

Kim halkla sahtekarlıkla muamele yaparsa Müslüman değildir.³⁷²

İlişam b. Hakemden şöyle nakledilmiştir:

Gölgeli bir yerde "Saberi"³⁷³ kumaş satıyordum. Yedinci imam binekle oradan geçiyordu. Bana yüzünü çevirip şöyle dedi!

Gölgede bir şey satmak bir nevi üçkağıtçılıktır ve bu amel ise haramdır.³⁷⁴

Altıncı İmam şöyle buyurmuştur:

Sana güvenip, (mal üzerinde inceleme yapmaksızın) muamele yapan kimseye karşı sahtekarlık yapmak haramdır.³⁷⁵

ALİŞ-VERİŞİN KISIMLARI:

Üzerinde muamele edilen cinsin bedelini nakit veya veresiye ödemek açısından alış-veriş 4 çeşide ayrılır.

1- Peşin: Mal ve fiyatı mevcuttur. Muamele de mal ve bedeli (fiyatı) aynı zamanda karşılıklı devralınır

2- Veresiye: Mal mevcuttur ve alıcıya devredilir. Fakat alıcı parasını bir müddet sonra öder.

3- Alivce: Peşin alım veya önceden satış; Mal mevcut değildir. Fakat malın bedeli peşin olarak satıcıya ödenir.

4- Ne mal ortadadır nede malın bedeli peşin olarak ödenir cinse karşı cins. Bu son muamele yani (kala be kala) batıldır mülk edinmeye sebep olmaz.

Bugün bir çok yerlerde yaygın olan bu çeşit muamele; sebepsiz yere fiyatların artışına sebep olur. Zira mal ek araçların eline ge-

---

372 - Vesail, c: 12, s: 210.

373 - "Saberi" kumaş, o dönemde üretilen en kıyametli kumaş olup, özelliklerini gölgede tespit etmek çok zordu.

374 - Vesail, c: 12, s: 208.

375 - Vesail, c: 12, s: 363.

çip, fiyat artışı meydana gelir. Bu durumda asıl üretici bir kar elde etmezken fiyat yüksekliği, tüketicinin omuzlarında ağır yük olarak yüklenir. Mal ve para ortada olmadan alış-veriş yani malı devralmadan önce alış-veriş; ticaretin asıl doğal yolundan sapmasıdır. Öncede dediğimiz gibi doğru bir ticaret şekli; dağıtım istemek ve buna göre uygun bir kâr elde etmektir. Fakat mal karşılığında mal muamelesinde ve malı devralmada önceki muamele şeklinde henüz gerçek alış-veriş yapılmış olmadığı için dağıtım yönünde bir adım atılmış değildir. Bu durumda yazılı veya sözlü olarak bir muamele yapılmıştır ve eğer resmiyet tanınırsa alıcı bir sermayeyi işletmek-sizin görünümünde bir şeyi alıp daha yüksek bir fiyatla malı satıyor. Alıcıda dağıtım yönünde gerçek bir emek sarf etmeksizin aynı işe başvurarak daha çok kar elde ediyor. Bu tür muamelenin tek özelliği üreticilerle tüketiciler arasında yersizce artan araçlar, komisyoncular (spakülatörler)dir.

Bu kendiliğinden yersiz fiyat artışlarına da sebep olur. Bu fiyat artışının karı, gerçek üretici ve dağıtımının eline ulaşmadığı gibi, onlar için bir yük sayılır. Zira onlarda tüketici olarak bu fiyat artışından doğan farkı ödemelidirler.

İslami rivayetlere dikkat edersek ekonomik sapıklıkları önleme yönünde bu rivayetlerce titizlik gösterildiğini görürüz.

Geçen bahiste İmam Musa Kazım (a.s)dan mal devretmeden önce alış-veriş hususunda nakledilen rivayetlerden birini açıklamıştık.

ALİŞ-VERİŞ HAKKINDAKİ HÜKÜMLERLE TANIŞMANIN LÜZUMU:

İslami kanunlara göre alış-veriş işini üstlenmek isteyen kimse, dini açıdan alış-verişin gelenek ve kurallarını öğrenerek, yaptığı işte toplumda fesat çıkarmamaya özenmeli kendini haram bir iş yapmaktan kurtarmalıdır.

Nitekim Emirül müminin Ali (a.s) bu konuyu defalarca hatırlatıp, şöyle buyurmuştur.

“İlk önce alış-veriş hususundaki şeri kanunları öğrenin daha sonra ticaret yapın.”

İSLAMIN ALIŞ-VERİŞ KONUSUNDAKİ TAVSİYELERİ:

Cinsin fiyatı konusunda müşteriler arasında fark gözetmemek.

-Muamele sırasında satıcı, alıcıya karşı kaba ve sert davranmamasın,

-Alıcı yaptığı, muameleden dolayı pişmansa mümkün olduğu halde satıcı onun malını geri almaktan sakınmasın.

Bu konuda şöyle bir hadis vardır:

“Müslüman’a satılan malı Müslüman geri vermek istediğinde kim malı geri alırsa, Allah’ta kıyamet günü onun yanlışlarını bağışlar”

-Yemin etmekten, yemin doğruysa da sakınılmalıdır.

-Eğer malın bir noksanlığı varsa söylemelidir.

-Satıcı haddinden fazla malını övmekten sakınmalı, alıcıda malı kötülememelidir.

-Satıcı eksik satmaktan sakınıp, onu büyük günah saymalıdır. Zira Ku’ran bu konuda şöyle buyuruyor:

“Yazık ölçüye tartıya hile katanlara öyle kişilerdir onlar ki insanlardan bir şey alırlarken tamam ölçerler ve insanlara ölçüp tartarlarken eksik ölçerler, eksik tartarlar. Onlar, gerçekten de tekrar dirilip kalkacaklarını sanmıyorlar mı, pek büyük bir gün için, öylesine bir gün ki insanları, alemlerin rabbinin emriyle kalkarlar...”³⁷⁶

Burada şu noktaya değinmek gerekir ki insanın hangi bir mesleği ve mevkisi olursa olsun şuna dikkat etmelidir; eksik satmak sadece alış-verişe has değildir. Sosyal hayatın her bir statüsünde olan herkes, diğerlerinin kendine karşı nasıl bir tavır takındıklarını seviyorsa, kendisi de diğerlerine aynı tavrı takınmalıdır. Eksik satımı; sadece tartı ve benzerlerinde özetlememelidir.

ANTLAşMANIN FESH YOLLARI:

Bazı konularda alış-veriş tarafları; seri ve kanun açısında yaptıkları muameleyi fesh edebilirler.

1- İlayvanların alış-verişinde hayvanın tüm özellikleri belli oluncaya kadar 3 gün boyunca muamele fesh edilebilir.

2- Taraflar antlaşma toplantısı yerinden çıkıp birbirinden ayrılmadan önce.

3- İki taraftan biri dikkate değeri bir ölçüde aldatılmışsa,

4- Muamele edilmiş malın bir noksanlığı varsa veya mal üzerine hile ve sahtekarlık yapılmışsa,

5- Alıcı, alınan malın fiyatını ödemede gecikirse,

6- Satıcı satılmış malı devretmezse,

7- Antlaşma metninde bir taraf veya iki taraf için "fesh" hakkı tanınmışsa, şarta uygun hareket edilmelidir.

MİRAS

Bir şahıstan diğer kimselere kaçınılmaz olarak devredilen mülkiyete "ırs" veya miras denir.

Genel şekliyle irsin doğal bir alt yapısı vardır. Ekonomik faaliyet yapan kimsenin doğal saiki nedir? Genellikle bir kimsenin ilk saiki; kendisi ve ailesinin ekonomik ihtiyaçlarını temin etmektir. şüphesiz insanların ekonomik faaliyetleri yapmalarındaki saik; sadece bundan ibaret değildir. Fakat tereddütsüz, en genel ve en do-

ğal saik budur. Aile konusunda değindiğimiz gibi genellikle dikkate değer ailevi bağlardan biri de aile üyeleri arasındaki ekonomik bağ; ekonomik ihtiyaçları gidermedeki karşılıklı sorumluluklarıdır. Pek az insan bulunur ki ölümü sırasında en azından bir elbisesi, yahut bir takım gereçleri veya bir kilimi olmasın. Birinin ölümüyle birlikte kendiliğinden şu soru akla gelir; geriye bırakılmış pek az değere sahip olan bu şeylerle ne yapılmalı?

Bu sorunun en doğal cevabı şudur: Bu malzemeler, ölünün hayatı sırasında sarf edildiği yolda, sarf edilmelidir. Yani ölmüş kimşenin ailesi ve yakınlarının ekonomik ihtiyaçlarını temin etme yolunda harcanmalıdır.

İrs (miras) bundan başka bir şey değildir. Evet eğer bir kimse ölür, hiç bir yakını veya ekonomik acıdan müttefiki (ortağı) yoksa, çaresizlikten onun mal varlığı; içinde yaşadığı topluma ait olur. Onun mal varlığı ümmetin hazinesine ve beytülmal'a devredilir.

Burada şu noktaya değinmek gerekir ki; İslam'da ölünün mal varlığı üzerindeki mülkiyet hakkının ailesine ve akrabalarına doğal olarak devredilişinin resmen tanınmış olması; mirasçıları için ekonomik bir hedef biçimine dönüşmesi anlamında değildir. Bazı ayetler ve rivayetlerde bu konuda şunlar vurgulanmıştır:

Ey insan, senin elemegin; kendinin ailenin toplumunun refahı ve saadeti (mutluluğu) için kullanılmalıdır... Biriktirerek; kendin, eşin, evladın ve akrabalarına bir deline oluşturmak için değildir. Gelecek bahislerde "kenz" konusu münasebetiyle bu ayetler ve rivayetlerin örnekleriyle aşına olacaksınız.

MİRASIN BÖLÜŞÜM TARZI:

Bir insanın geri bıraktığı şeyler; akrabaları ve ailesine verilmelidir. Fakat bunun şekli nasıl olmalıdır?

Çeşitli ekonomik sistemlerdeki bu bölüşüm tarzı farklıdır.

İslam'ın da bu yönde özel bir bölüşüm metodu vardır ki, özet olarak bu metot ile tanışacaksınız.

AKRABALAR VE KADINLARIN SINIFLANDIRILMASI:

İslam'ın miras mücyyidelerine göre; akraba ve yakınlar şu gruplara sınıflandırılmışlardır:

- 1- Eşler,
- 2- Anne ve baba, evlatlar, torunlar.
- 3- Dede ve anne, bacı ve kardeş, bacı evlatları kardeş evlatları (yeğen),
- 4- Amca, hala, teyze, onların evlatları,
- 5- Kendileriyle mali ceza tazminatlarıyla ilgili karşılıklı antlaşmalar imzalanmış olan kimseler. Her halükarda eşler birbirinin mirasçısıdır. Fakat diğer gruplar konusunda sıralamaya uyulmalıdır. Yani vefat etmiş şahsın malı, eşiyle birlikte ilk önce annesine, babasına, evlatlarına, torunlarına verilir.

Eğer anne ve babası, evlat ve torunu yoksa; sıra diğer gruba yani büyük anne ve büyük babaya kardeş ve bacıya ve onların evlatlarına verilir. Daha sonra da diğer bir gruba yani amcaya halaya, dayıya, teyzeye ve onların evlatlarına sıra gelir. Eğer bu grupta olmazsa diğer bir gruba yani cezai ve malı vb. ile ilgili tazminat antlaşması yapmış kimselere sıra gelir.

İslam'ın mirası bölüşümüyle ilgili yaptığı sınıflandırma hususunda bilgi sahibi olmak için ilmihale müracaat edilebilir.

SERVET TADİLİ:

Sosyal ve ekonomik yapıda çeşitliliğe ve çeşitli toplumlardaki sosyal tecrübelere ve izlenimlere göre fertler; düşünsel ve bedensel yetenekler açısından birbirinden farklıdır.

Bizim maksadımız; onların özlerindeki farklılıktır. Bunlar sosyal ekonomik adaletsizlik ve düzensizlikten kaynaklanan eksiklikler olmayıp yok edilmesi mümkün değildir. Bu farklılıklar; toplumdaki bir sınıfa ait anne-baba ve çocuğun kötü beslenmesi ve diğer sınıftakilerin iyi beslenmesi ilgili bir sınıfın doğru beslenme metoduyla ilgili bilgi sahibi olması ve diğer sınıfında bu konudaki bilinçsizliği veya bir grup için yeterli eğitim ve öğretim imkanının varolması diğer bir grup için bu imkanın olmamasına dayanmıyor.

Bu boyutlardaki imkanın farklılığını yaratılıştaki bir farklılık saymamak ve bir cebir ve kader olarak kabullenmemek gerekir. Üstelik adilane sosyal-ekonomik bir düzen kurarak bu çeşit farklılıkları gidermeye çalışılmalıdır. Fakat göze çarpan şey şudur ki; insanlar arasındaki bu çeşit suni farklılıkları giderdikten sonra, yinede insanlar arasındaki bedensel ve düşünsel yetenek ve kabiliyetler; düşünsel emek gücü icatçılık açısından farklılıklar vardır... Bu boyutlardaki farklılıklar hatta sosyal-ekonomik yönden en adil düzenlerde de kendini gösteriyor.

Pratik ve düşünsel kabiliyetler açısından bu çeşit farklılıklar kendiliğinden tüm insanların ekonomik yöndeki çalışmalarından doğan sonuçların aynı olmamasına neden oluyor. Örneğin; iki balıkçı deniz kenarında balık avlamaya çalışıyor. Biri sabahtan akşama kadar harcadığı caba sonucu sadece 15 balık avlıyor. Diğeriyse sabahtan akşama kadar çakıştığı halde daha zekalı olduğu için balık sürüsü izlerini bulup, aynı zaman süresinde aynı emek miktarı sonucu 60 balık avlıyor. Yani birinci kimsenin avladığı balıkların dört katı kadar balık avlamış oluyor. Bir yılın geçmesiyle iki balıkçının ekonomik durumunda dikkate değer farklılıklar meydana gelir. Binaenaleyh eğer özel mülkiyet kaynağını; şahısların emeğinin ürünü saysak bile yinede insanlar arasında ekonomik açıdan farklılıklarla karşılaşmamamız mümkün değildir.

Bu farklılıklar; iki güçlü ve sağlam insanın arasında görülen bir şeydir fakat bildiğimiz gibi her toplumda az-çok güçsüz ve çalışmaz durumdaki insanlarda vardır. Bu tip insanların önce değindiğimiz gibi geliri az insanlardan bile ekonomik durumları daha kötü olur... Zira genellikle bunlar normal geçim maddelerinden elde edemez durumdadırlar.

Binaenaleyh “emeğe karşılık mülkiyet” ilkesine dayalı bir ekonomik düzende de “gelir” olmayan” veya “az gelirli” “çok gelirli” fertler ve gruplarla karşılaşırız.

Acaba bu durum karşısında ne yapalım? Acaba “bu artık doğanın gerektirdiği şeydir ve doğanın gerekli kıldığı, bir durumla çatışmamak gerekir” diyerek bu üç grubu kendi haline mi bırakalım? Geliri yüksek olan kesim tam bir bolluk içinde az gelirliler zor şartlarda, geliri olmayanlarda zillet ve dilencilik üzere bir hayat mı sürdürsünler?

Yoksa bir çare yolu mu aramalıyız? Kuşkusuz bir çare yolu düşünmeliyiz.

Bu çözüm ve çare çeşitli düzenlere göre biçimlenir. Bu çözüm ve çare yoluysa bir nevi “servet tadili” doğrultusunda bir harekettir; çok gelirlilerin mali imkanatının (olanaklarının) bir kısmını az gelirli veya geliri olmayanlara devrederek ihtiyaçlarını karşılamaktır.

İSLAM’IN “SERVET TADİLİ” KONUSUNDAKİ ÇABASI:

İslam’ın en göz alıcı ekonomik öğretilerinin bir kısmı; bu semavi dindeki servet tadili konusunda atılan etkin adımlardır. Kur’an’da, Müslümanların “servet tadili” ile ilgili yapmaları gereken işler “infak” diye adlandırılmıştır.

İNFAK:

İslam; geliri yüksek” kimseleri kendi haline bırakmamıştır. Zenginlerin; Allah yolunda halkın refahı için servetlerini harcamaları gereğini özenle vurgulamıştır.

Ali-imran Suresi 92. ayette şunlar buyurulmaktadır:

“Sevdiğiniz şeyleri harcamadıkça, kesinlikle hayır ve ihsan mertebesine erişemezsiniz ve şüphesiz Allah, harcadığınız şeyleri bilir.”

Şura Suresi 38 ayette müminler hakkında şöyle deniliyor: “ve Rablerinin davetine icabet edenler, namaz kılanlar, işlerini aralarında danışarak yapanlar ve onları rızıklandığımız şeylerin bir kısmını ayırıp, yoksulları doyuranlar hayra harcarlar.”

Kuran’ın bu ayetleri ve bir çok diğer ayetleri zenginleri ve “yüksek gelirlileri” mal perestliği bırakmalarına, servetlerini Allah yolunda harcamalarını teşvik ediyor: “Yüzlerinizi doğuya, batıya çevirip durmanız hayır sayılmaz ki, hayır ve taat sahipleri, Allah’a ahiret gününe, meleklerle, kitaba, peygamberlere inanan, Allah sevgisiyle yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, muhtaçlara, esirlere mal veren, namaz kılan zekat veren, ahdettikleri zaman ahitlerine vefa eden, sıkıntı ve şiddet vakitlerinde sabreden kişilerdir. Onlardır sözleri doğru olanlar...

Kuran’ın Allah yolunda servetleri harcamaya dair bunca tekidini gören sorumlu Müslümanlar Resulullah (s.a.a)’ten servetlerinin ne kadarını infak etmeleri gereğini sordular ve cevaben şu ayet indirildi: “... Sana mallarından neyi vereceklerini (infak edeceklerini) sorarlar. De ki; kendilerini sıkıntıya düşürmeyenin fazlasını.”³⁷⁷

Haşr Suresi 9. ayet daha da ileri bir adımla fedakar ve takvalı Müslümanları; muhtaç bacı ve kardeşlerini kendilerine yeg tuttuk-

---

377 - Bakara/219.

larından dolayı övüyor: “Ve onların göçmesinden önce yurtlarını hazırlayıp orasını bir iman konağı haline getirenlere ve yurtlarına göçenleri sevenlere ve onlara verilen şeylere karşı gönüllerinde bir ihtiyaç bir istek duymayanlara ve ihtiyaçları bile olsa onları kendilerinden üstün tutanlara gelince ve kim nefsinin hürsından kıskançlık ve nekesliğinden geçerse gerçekten de o çeşit kimselerdir kurtulanların, muratlarına erenlerin ta kendileri:”

Kuran’ın helal yoldan servet ve imkan elde eden bir Müslümanın ihtiyacından fazla serveti konusundaki görüşü şudur; Müslüman servetinin bir bölümünü kendisi ve ailesinin normal geçimine ayırmalı ve geri kalanı ise Allah yolunda halkın refahı için harcamalıdır... Yoksa ya “israf ve tebzir” yani aşırı bir servet tüketme günahına kendini ve ailesini bulaştırmış olur ya da daha büyük günah olan altın biriktirme “kenz”e yakalanmış olur; bu iki ekonomik sapma ise Kur’an tarafından şiddetle tenkit edilmiştir.

Aşırılık ve tüketime düşkünlük yani israf ve tebzir ve hadden tecavüze Kur’an çokça değinmiştir. Örnek olarak bir ayeti burada aktaracağız: “Öyle bir mabuttur ki cardaklı ve çardaksız bağları bahçeleri, tatları, çeşitli hurmaları, ekilmiş şeyleri bir bakıma birbirine benzeyen, bir bakıma benzemeyen zeytinleri ve narlar yetiştirip meydana getirir. Meyve verince meyvelerinden yiyin, devşirme günü hakkını da israf etmemek şartıyla verin, şüphe yok ki o müsrifleri sevmez”³⁷⁸

Bu ayet bir çiftlikten, bağ ve hurmalıktan elde edilen ürünlerin tümünün özel masraflara has olmadığını diğer kimselerinde onun üzerinde hakları olduğunu açıkça belli ediyor.

İsra suresinin 26. ve 27 ayetlerinde israf ve tebzir şöyle aşağılanmıştır: “Akrabaya, yoksula, yolda kalmışa hakkını ver ve israfta ileri giderek boş yere, haksız yere malını saçıp savurma... Gerçek-

---

378 - Enam/141.

ten de malını boş yere saçıp savuranlar, şeytanlara kardeş olurlar ve şeytan, Rabbine karşı nankördür.”

ALTIN VE SERVET BİRİKTİRME “KENZ”İN YASAKLIĞI:

Kuran servet biriktirenleri şiddetle kınayıp, tehdit ediyor:

Altın ve gümüşü biriktirip, Allah yolunda harcamayanları elemli bir azapla müjdele... O gün, cehennem, o altını, gümüşü alevliyecek ve onlar, cehennem ateşinde kızdırılıp, alınlarına yanlarına sırtlarına bastırılacak, onlarla dağlanacaklar ve işte bunlardır kendiniz için biriktirdiğiniz şeyler denecek tadın biriktirdiklerinizin azabını”³⁷⁹

Tevbe suresindeki bu ayetler cihat ayetleriyle birlikte söz konusu edilip, mali imkana sahip kimselerden olup da cihat masraflarını karşılamayanlar hakkında indirilmiştir. Bu ayetlerden çıkarılan genel kural şudur; İslam toplumunun ihtiyaçları giderilmediği müddetçe ve muhtaç kimseler var oldukça hiç kimse kendisi ve akrabaları için servet biriktirme düşüncesinde olmamalıdır. İslami rivayetlerde; para biriktirip durgunlaştırmak hususundaki yermeler İslam ekonomisinin “kenz” e karşı amansız mücadelesini göstermektedir.

İmam Sadık (a.s)’dan nakledilen rivayete göre o dostlarından birine şöyle buyurdu:

-İnsanın ölümünden sonra nakit paradan başka bir şey,daha ağır sorumluluk olarak (insana) yüklenilmemiştir.

-Peki onunla ne yapsın?

-Onunla bağ, ev, çiftlik satın alsın.

---

379 - Tevbe/34, 35.

İNFAKIN MASRAF ALANLARI:

İnfak ayetlerinde çeşitli masraf alanlarına deyiniştir ki bunların hepsini "ihtiyaçlar ve muhtaçlar" adı altında toplayabiliriz. Bu masraf alanları arasında şunlara rastlamak mümkündür.

1- Allah yolundaki "İi sebillillah" masraf ve harcamalar: "mallarını Allah yolunda harcayanlar..."³⁸⁰

2- Ana, baba, yakın ve akrabalara harcamalar: "Ne gibi nafaka vereceklerini mallarını nereye sarf edeceklerini sorarlar sana. Deki: Hayra ait sarf edeceğiniz şey anaya, babaya yakınlar..."³⁸¹

3- Yetimler, yoksullar, yolda kalmış olanlar "... yetimlere, yoksullara, yolda kalanlardır..."³⁸²

İnfak masrafları aile başkanını kaybeden işsizler, çalışamaz durumda olanlar, yolculuk ve hicret'ten dolayı özel imkanlarından ve memleketlerinden uzak kalanlar ve benzer durumlara yakalanıp geçimlerini sağlayanlara hastır.

4-Cihadın masrafları:

İnfak ayetlerinin dikkate değer bölümü cihat masraflarını karşılamaya aittir. Bu masraflar cihat teçhizatları, cihat edenlerin geçim masrafları, onların ailelerinin masraflarını içermektedir. Bakara Suresi 195. ayet bu çeşit infak ve onun "insani" hayatın temini yolundaki hassas rolü hakkında şöyle diyor: "Mallarınızı, Allah yoluna sarf edin, kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayın, iyilik edin. Şüphesiz Allah, iyilik edenleri sever."

İnfak konusundaki ayet ve rivayetlerin toplamından elde edilen sonuç şudur ki; İslam ekonomik alanda şunların gerçekleşmesini istemiştir;

---

380 - Bakara/261.

381 - Bakara/215.

382 - Bakara/215.

-Herkesin gücü nispetinde yararlı sosyal masrafları temin etmesi

-İslam toplumunda geçim malzeme ve imkanından yoksun kimselerin yoksulluklarının giderilmesi

-Yüksek gelirli, gelirlerinin tümünün kendilerine ait olmadığını ve gelirlerinin bir bölümünde diğerlerinin kesin bir hakka sahip olduklarını dikkate almaları; "ve mallarında, dileylene ve mahrum olana bir hak vardı"³⁸³

Bir toplumda, bir grup aç ve bir grup tok bulunursa o toplum İslami değildir.

"Komşusu aç olduğu halde tok yatan kimse Müslüman değildir."

-Bu alış-verişlerin hepsi Allah için ve Allah'ın rızası yolunda, Allah'a ve Allah'ın kullarına karşı içtenlikle yapılmalıdır. Bu surette infak eden ruhsal gelişim elde eder ve kendisiyle diğerleri arasındaki kardeşlik bağı güçlenir.

ZEKAT:

Şimdi ki anlamıyla zekat; İslami fıkıhta kendine özgü prensipleri olan genel infak'ın bir merhalesidir. Infak'ın bu bölümü gerçekten yüksek gelirlerin imkanının düşük gelirli ve geliri olmayanlara doğru akışı veya sosyal ihtiyaçların temini anlamındadır.

Zekat hususunda tayin edilen çeşitli ölçüt ve hadlere dikkat edilirse İslam ekonomisinde kimlerin yüksek gelirli oldukları tespit edilir. Kağıt para şeklinde değeri yüksek paralar olmadığı günlerde kıymetli metaller örneğin altın ve gümüş gibi şeyler değeri yüksek paralar kıymeti düşük metaller örneğin bakır ve buna benzer maddeler bozuk paralar olarak kullanılıyordu. Bozuk para haddinden gelirleri aşmayan kimseler müstesna büyük para olarak altın (dinar) ve gümüş (dirhem) şeklinde gelirleri olan kimseler 20 sikke (4 gramlık altın) ve 200 sikke (2, 5 gram gümüş) elde etseydiler ve on

---

383 - Zariyat/19.

bir ay onu atıl (kullanmadan) bıraksaydılar, o miktarın kırkta birini Allah yolunda ve Allah kullarının refahı için harcamalıydılar.

Kendi tarlasından veya bağından 864 kg. buğday, hurma, arpa, kuru üzüm elde eden çiftçinin yerine getirmesi gereken görev şuydu:

Eğer bağı veya tarlası doğal olarak yağmur yağarak sulansaydı onda birini onu bizzat kendisi sulasaydı ürünün yirmide birini Allah yolunda ve halkın refahı için harcamalıydı. hayvancılık yapan kimse eğer doğal mcramlardan yararlınsaydı yükümlülüğü şuydu: Eğer 40 koyunu olsaydı ve 11 aydan fazla onları zimmetinde bulundursaydı; bir koyun... Eğer 30 sığra sahip olsaydı ve 11 aydan fazla zimmetinde bulundursaydı onları çeşitli alanlarda kullanmasaydı, 2 yaşına giren bir dana beytölmala vermeliydi.

Eğer 26 devesi olsaydı 11 aydan fazla zimmetinde bulundursaydı, 2 yaşına giren bir deve vermeliydi. Eğer bu sürede atıl bırakılan 5 devesi olsaydı bir koyun, ihtiyaçları gidermek için ve muhtaçları yolunda vermeliydi.

Zekat rivayetlerinin bir bölümünde açıkça göröldüğü gibi geliri düşük ve az gelirlere zekat ödemek servetin tadili içindir.

ÜMMETİN İLERİ GELENLERİNİN EKONOMİK SORUMLULUĞU

İslam'ın ekonomik öğretilerinin en enteresan bölümü İslam devletinin malı ve ekonomik sorumluluklarıyla ilgilidir. Burada sadece bu sorumluluğun bir bölümünü anlatmak mümkündür. Devletin ekonomik sorumluluğunu genel olarak iki kategoriye ayırmak mümkündür:

- 1- İhtiyaçlar ve muhtaçlar karşısındaki sorumluluklar
- 2- Üretim ve dağıtım sektöründeki ekonomik kılavuzluk sorumluluğu:

BEYTÜLMAL:

İslami nizamda gelirlerin bir bölümü beytûlmala yani İslam toplumunun hazinesine devredilmelidir, örneğin:

HARAÇ:

Antlaşma gereği devlet kendi tekelindeki arazileri, özel sektörce kullanılıp imar edilmesi için ona bırakır ve karşılığında ekonomik faaliyetten doğan ürünün bir bölümünü özel sektörden devralır.

CİZYE:

İslam ülkelerinde yerleşik gayrimüslimlerin ödedikleri yıllık vb. vergilerdir.

HUMUS:

Müslümanların İslanı topraklarına veya hakka, adalet ve hürriyete tecavüz eden düşmanlara karşı savaşta elde ettikleri ganimetlerin %20'sini teşkil etmektedir. Daha geniş anlamda her ferдин kendine özgü gelirinin %20'si yani normal hayat geçimi, ailevi ve mesleksel giderlerden artakalan kısmın %20 sini veya maden ihtiyaçları ve yeraltı kaynakları veya deniz yataklarından elde edilen malların vb. %20 sini içerir.

SERVETLER:

Ölen ve mirasçıları olmayan servetler ve İslam fıkında yer verilen diğer kaynakları içerir.

İslam devleti humus gelirlerini beytûlmal da toplayıp, İslam topraklarının her hangi bir bölgesinde noksanlıklar veya muhtaçlar varsa; o noksanlıkları gidermeye ve muhtaçların ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmalıdır:

-Kültürel, sağlık ve İslami tebliğ merkezleri kurma ve koruma masraflarını karşılamalıdır.

-İslam topraklarını savunma veya her hangi bir bölgede kurtuluşçu cihadı başlatma masraflarını karşılamalıdır.

-İslam devleti tarafından görevlendirilmiş kimselerin geçimlerini sağlamak.

-Geliri olmayanların geçimini sağlamak, İslam kanunlarına göre kamu infakların dan faydalanamayan az gelirliilerin; Peygamber (s.a.a) sülalesinden olanların geçimini sağlamak.

-İslam beldelerinde yaşayan geliri olmayan veya yeterli gelire sahip olmayan veya geçimlerini Müslüman bacı ve kardeşlerinin mali yardımıyla da yeterince sağlayamayan kimselere; ekonomik yardımlar sağlamak.

Söz konusu ihtiyaçlar karşılandıktan ve muhtaçların geçim masrafları sağlandıktan sonra Beytülmal'a ait servetin geri kalan kısmı; İslam ümmetinin refahı ve ümmete mensup fertlerin geçim standartlarının yükselmesini sağlama yolunda harcanmalı ve İslami kullara uygun herkesin payı kendine verilmelidir.

Birinci hicri yıldan itibaren devlet tarafından fertlere geçim masrafları yardımı yapılyordu. İslam tarihinde defalarca muhtaçlara has devletin zimmetinde bulunan paraların harcanması için muhtaçlara rastlanılmadığı bir çok şahıstan naklen duyulmuştur.

İslam devletinin ve ümmetin beytülmalının; geliri az olanlara ve geliri olmayanların geçimlerini sağlamada kaçınılmaz sorumluluğu vardır. Böylece bu grubun geçim masrafları karşılanarak, mali yönden Müslüman bacı ve kardeşlerine bile muhtaç olmamaları için sağlanır.

Ayrıca İslam devleti bu işlerin fertler tarafından yerine getirilmesini gözetmekle mükelleftir. Eğer onlar söz konusu işleri yerine getiremezlerse devlet fertlerin temin etmeleri gereken mali hakları (vergi) onlardan alarak, uygun bir şekilde harcamalıdır. Bu nedenle İslam beldesindeki İslami hükümetin resmi teşkilatlarından biri o-

lan "cebayah" haraç ve zekat gibi vergileri toplamaya görevlendirilmişti:

İslami rivayetlerde bu konuda enteresan mecyyideler öngörülüp, değerli öğretiler açıklanmıştır. Bundan amacı devletin girişimlerini yumuşatıp bu ekonomik tazminin ruhunu ve onun fı sebillillahlık zelliliğini afetlerden korumaktır.

DAğITIM VE ÜRETİMDEKİ EKONOMİK KILAVUZLUK

İslam devletinin ekonomik alandaki görevleri, değindiğimiz ilkelere ibaret değildir. ncde değindiğimiz gibi İslam devletinin ekonomik alanlardaki önemli rehberliği ve kılavuzluğu dağıtım ve üretim sektörüyle ilgilidir.

Bu konuyla ilgili rivayetlerin toplamından edinilen sonuç şudur ki; İslam devleti toplumun ekonomik faaliyetlerini gözetleme ve denetlemeye sorumludur. İslam devleti üretim ve dağıtım alanında islami kurallardan sapma olduğunu kamu ekonomik çıkarlarına darbe indiğini sezerse onu nlcmeli ve sapıklığı gidermelidir.

Hak önderlerinden elimize ulaşan en enteresan rivayetlerden biri; Emir-il Mü'minin Hz. Ali (a.s)'ın Malik-i Eşter'e yazdığı mektuptur. Hz. Ali, Maliki Mısır valisi yaptığında bu mektubu; hükümetin görev ilkesi olarak ona gönderdi.

Bu mektubun bir kısmı şoyledir:

"Haraç işini denetle, haracı; haraç ödeyenlerin hayatlarını düzene sokmak için harca. Çünkü herkesin geçimi; haracın ve haraç verenlerin hayatlarının düzenliliğine bağlıdır. Haraç olmadan diğerlerinin hayatı düzene girmez. Çünkü halkın hepsi haraç verenlere ve haraca dayanarak geçim ve masraflarını karşılamaktadırlar. Bu konuda arazinin imar olunmasına daha fazla zen göstererek daha fazla haraç elde edebilirsin. Çünkü daha fazla haraç; arazinin imar olunmasına dayalıdır. Sadece haraç almayı düşünüp yeryüzünü i-

mar etmekten kaçınan kimse; ülkeleri harabeye çevirir ve halkın hayatını yok eder, böylesi hükümlerinin varlığı pek sürmez.”³⁸⁴

“... İster merkezde ister diğer bölgelerde tüccarlar ve sanatkarların işlerini düzene sokmaya çalış fakat bunu da bil ki; onların çoğu aşırı bir hırs, servet düşkünü, çıkarıcı, cimri ve ticaret işinde ferdiyetçidirler. İşte bu özellikler; halk kitlelerinin zarara girmesine ve hükümlerinin işlerindeki noksanlığa sebep olur.

Binaenaleyh Resulullah (s.a.a)'in (ihtikar ve vurgunculuğa) engel olduğu gibi sende vurgunculuğu önle. Alish-veriş işinde fedakarlık yumuşama olmalıdır tartı ve kıstas; dolu ve dakik olmalıdır. Satan ve alanın her ikisinin zarara girmemesi şeklinde; fiyatlar ayarlanmalıdır.”³⁸⁵

İslam hükümetinin ekonomik alanlardaki görevi incelenirse İslam ümmetinin yöneticileri; yüksek gelirlerinin gayri meşru çıkarlarının koruyucusu değil, kamu çıkarlarının özellikle geliri olmanın ve az gelirli olanların çıkarlarının koruyucusu olmalıdır.”

Örnek olarak Ali (a.s)’ın Malik-Eşter’e yazdığı mektubun diğer bir bölümü şöyledir:

“Hakka daha fazla yakın ol halk kitlesi arasında adaletin ayakta tutulmasını ve halkın rızasını sağlayan işlere daha fazla ilgi göster, çünkü halk kitlesinin rahatsızlığı ve razı olmayışı ileri gelen elit sınıfın rızasını etkisizleştirir. Fakat halk kitlesinin rızasını elde etmeye karşılık elit sınıfın razı olmayışı ve rahatsızlığını görmezlikten gelmek çok kolaydır.”³⁸⁶

---

384 - Nehc-ul Belağa, c:3, s:96.

385 - Nehc-ul Belağa, c: 3, s: 100.

386 - Nehcul Belağa, c:3, s: 86.

ÜSTÜN BİR SOSYAL-EKONOMİK İLKE:

İslami rivayetlerde üstün sosyal bir ilkeyle karşılaşırız. Bu ilkenin çok önemli ekonomik boyutu vardır:

İslam açısından adil tanınan yöneticiler; hayat geçimleri az gelirlerin seviyesinde olan kimseledir.

Bu üstün ilkeye dikkat edin. İslam ümmeti yöneticisinin geçim seviyesi; hüküm sürdüğü topraklarda yaşayan en az gelirli kimselelerin geçim seviyesi kadar olmalıdır. Böyle olunca rehber ile halk kitlesi arasında gerçek bağ kurulur. Yoksa -kendiliğinden-az gelirli kalben, onu; rehber ve kılavuz olarak kabul etmeyip, gerçek destekleyicisi olmazlar, onlar; kendiliğinden kendileriyle yönetici arasında uzak mesafenin varlığını hissedip, bu hisselerinden dolayı rahat edemeyip, ona karşı faaliyete geçerler.

Bu üstün ilkeyle ilgili en ilginç İslami rivayetlerden biri Emirül müminin Hz. Ali (a.s)’den nakledilen rivayettir:

Ali (a.s) Basra’daki “Ala” adlı dostlarından birinin evine ziyafet için gitti. Ala’nın büyük bir evi vardı. İslam ümmetinin rehberi onun evini görünce şöyle buyurdu: “Bu geniş ev ile bu dünyada ne yapıyordun? Acaba ahirette ona daha fazla muhtaç değil miydin? Evet şimdi de istersen bu ev aracılığıyla ahirete ulaşabilirsin, eğer bu evde konukları ve yakınlarını ağırlarsan onu hak ve hakikati müdafaa üssüne dönüştürürsen, bu ev vasıtasıyla iyi bir sona (ahirete) varabilirsin”.

Ala ise şöyle dedi:

“Ey Müslümanların Rehberi, ben kardeşim Asımı sana şikayet ediyorum”.

-Ne yapmış ki?

-Post giyip, dünya (nimetlerini)yı terk etmiş

-Bana gelsin.

Asım İmam Ali (a.s)'a gelince; şöyle buyurdu: "Ey kendi kendine düşmanlık ve zülüm eden, şeytan seni aldatmıştır. Niçin eş ve evladına acımadan, Allah'ın bütün pak ve iyi şeyleri senin için helal kılıp da, onlardan faydalanmanı sevmediğini mi sanıyorsun? Sen Allah indinde pek küçüksün. (zahirde bu nimetleri sana helal kıldım desin de batında onlardan faydalanmanı istemesin)

-Ey Müslümanların emiri, gördüğün gibi bizzat kendin sert elbiseler giyip, pek iyi olmayan kuru yemekler yiyiyorsun.

-Sen nerelerdesin? benim hesaplarım seninkinden apayrıdır.

Allah'ın adaletli yöneticilerle ahdi şudur ki: Az gelirlilerin vesveseye (kendilerini ümmetin yöneticisiyle ayrı bilmemeleri bundan dolayı hak yolundan sapmamaları için) duçar olmamaları için az gelirlilerin hayat-geçim seviyesi kadar geçim şartların da yaşama-lıdırlar. Bu rivayetin açıkça belirlediği bu üstün ilkeye göre; ümmetin yönetimini ellerinde bulundurmak isteyenler ilk önce kendisi ve ailesinin geçim seviyesini değerlendirip, yaşayan en az geliri olanların hayat şartları ölçüsünde bir hayat sürdürebilirse; bu yola adım atmalıdırlar. Yoksa bu yola koyulmamalıdırlar.³⁸⁷

Böylece ümmetin hükümrani ve onun ailesi; ekonomik yönden kendi hayat durumlarının iyileşmesini isterlerse, halkın az gelirlilerinin ekonomik durumlarının iyileşmesi içinde sosyal-ekonomik programlar düzenlemeleri gerektiğini; neticede halkın ekonomik durumlarının düzenliliği sayesinde kendi geçim standartlarının yükseleceğini biliyorlar. Başka bir deyişle; İslami toplumda hükümet yetkililerinin yüksek gelirlilerle değil, az gelirlilerle ekonomik yönden orta kademeleri vardır. Ve böyle bir hükümet aşırı ve adalet dışı yüksek gelirlilerin analarını kollamadığı gibi onların tecavüzkârlığı ve azgınlıkları karşısında durup, İslam ekonomik adaletinin gerçekleşip, yürürlüğe girmesini güçlü bir şekilde garanti etmektedir.

---

387 - kitabı c. 1, s. 410 ve 411'de bu konuda bir kaç rivayete yer verilmiştir.

